T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN "SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ'NİN TANNÂNE VE TAYYÂRE KASÎDELERİ" ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)

Cüneyt TAŞAN

2501150359

TEZ DANIŞMANI

Dr.Öğr.Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ

İSTANBUL-2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	CÜNEYT TAŞAN	**Numarası**	:	2501150359
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI	**Danışmanı**	:	DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ
Tez Savunma Tarihi	:	23.05.2018	**Saati**	:	10:00
Tez Başlığı	:	"TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ'NİN TANNÂNE VE TAYYÂRE KASÎDELERİ" ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)"			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ALİ ÖZTÜRK	Kabul	Kabul
2- DOÇ. DR. AHMET KARATAŞ		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜNYAMİN AYÇİÇEĞİ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ REYHAN ÇORAK		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN KAYA		

ÖZ

Tâhirü'l-Mevlevî'nin

"Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)

Cüneyt TAŞAN

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşayan, entelektüel ve zarîf mizaçlı bir Mevlevî dedesi olan, edebiyat, tasavvuf, dil araştırmaları konularında yazdığı yüze yakın eser ve dîvânıyla son yüzyılın en önemli şahsiyetlerinden biri sayılan Tâhirü'l-Mevlevî, XVIII. yüzyılda yaşayan ve Osmanlı'da çeşitli rütbelerde devlet hizmetinde bulunan dîvân sahibi şâir Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin (ö. 1809) "Tannâne" ve "Tayyâre" isimli kasîdelerini de şerh etmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri" olarak adlandırdığı bu eseri tezimizin konusunu teşkil etmektedir. Tezimizde metnin transkripsiyonu yapılmış, metin detaylı bir şekilde incelenmiş ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerh yöntemi ile faydalandığı eserlere işaret edilmiştir. Bu tezle Türk Edebiyatı üzerine yapılan araştırma çalışmalarına bir yenisi daha eklenmiş ve ilim aleminin istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tâhirü'l-Mevlevî, Sünbülzâde Vehbî, Tannâne Kasîdesi, Tayyâre Kasîdesi, Şerh.

ABSTRACT

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'S WORK TİTLED "SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ'NİN TANNÂNE VE TAYYÂRE KASÎDELERİ" (REVİEW-TEXT)

Cüneyt TAŞAN

In the recent periods of the Ottoman Empire and living in the first years of the Republic, an intellectual and elegant spirited "Mevlevî Dedesi", Tâhirü'l-Mevlevî one of the most important personalities of the last century, with nearly a hundred works and poems written in the fields of literature, mysticism and language research, he annotated in the XVIII. century a poet who lives and who is in the service of the state at various ranks in the Ottoman Empire Sünbülzâde Vehbi Efendi's (b.1809) named "Tannâne" and "Tayyâre" odes.

This work, which Tâhirü'l-Mevlevî calls subject of the "Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri" theme of our thesis. The transcription of the text in the our thesis, the text has been examined in detail and have been pointed out to the works they have benefited from Tâhirü'l-Mevlevî's commentary method. With this thesis, a new study has been added to the research studies on Turkish Literature and presented to the scientific community.

Keywords: Tâhirü'l-Mevlevî, Sünbülzâde Vehbî, Tannâne Kasîdesi, Tayyâre Kasîdesi, Şerh.

ÖNSÖZ

Edebiyatımızda, nazım şekli olarak kasîde türünde vücûda getirilen ve övgü mahiyetinde bulunan şiirler oldukça önemli bir yere sahiptir. Sünbülzâde Vehbî'nin, I. Abdülhamid'e sunarak idâmdan kurtulduğu ve sefâretnâme özelliği de taşıyan kasîdesi *Tannâne* ve Rodos kadılığı esnâsında, eski Kırım Hân'ı Şâhin Girây'ın, memleketi Kırım'ı Ruslar'a teslim etmesinden dolayı Rodos'a sürgüne gönderildikten sonra idam edilmesine dair yine I. Abdülhamid'e gönderdiği rapor niteliğindeki *Tayyâre* kasideleri muhtevâ bakımından diğer klâsik kasîdelerden ayrılır. Osmanlı Devleti'nin medeniyet tasavvurunun, edebiyat üzerinden Cumhuriyet dönemine taşınmasında büyük emeği olan münevver şahsiyet Tâhirü'l-Mevlevî'nin, *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri* adlı eseri de sözü edilen bu iki kasidenin şerhidir. Müellif hattı iki ayrı defterden oluşan eserin birinci defteri *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri* başlığıyla Süleymâniye Kütüphânesi Fethi Sezâi Türkmen Bölümü 93 numarada, *Tayyâre Kasîdesi* başlıklı ikinci defteri ise Süleymâniye Kütüphânesi Fethi Sezâi Türkmen Bölümü 94 numarada kayıtlıdır. Birinci defterin başlığından anlaşılacağı üzere ikinci defter ilkinin devamı niteliğinde olduğu için ikisinin birlikte incelenmesi uygun görülmüştür.

Bu çalışmada öncelikle Tâhirü'l-Mevlevî ile Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, akabinde *Tannâne* ve *Tayyâre* kasîdelerinin konu ve kapsamına değinilmiştir. Sonraki bölümde şerh metni; dil özellikleri, şârihin şerh yöntemi, kullanılan kaynaklar ve edebî sanatlar gibi çeşitli yönlerden incelenmiştir. Sonrasında yer alan beşinci bölümde ise şerhin transkripsiyonlu metni yer almaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu değerli şerhinin yeni harflere aktarılmasıyla Türk şerh edebiyatına ışık tutacak bir eser daha gün yüzüne çıkarılmış oldu. Şerh edilen metinlere dâir yapılan incelemelere bir yenisinin daha eklendiği bu çalışmamızla ilim âlemine katkı sağlayabilirsek şerefyâb oluruz.

Çalışmamızın başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam Dr.Öğr.Üyesi Bünyamin AYÇİÇEĞİ'ne, Farsça beyitlerin tashîhinde önemli katkısı bulunan çok kıymetli hocam Dr.Ahmet ÇELİK'e, manevi desteklerini her zaman hissettiğim çok kıymetli büyüklerim sayın Nizamettin

ARSLAN ve sayın Naci BAYRAKTAROĞLU beyefendilere minnet ve şükranlarımı âcizâne arz ederim. Gayret bizden, tevfik Allah'tan.

İstanbul 2018

Cüneyt TAŞAN

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	a, ā, e	ض	ż, ḍ
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s̱	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k, ŋ
خ	ḫ	گ	g, ğ
د	d	ل	l
ذ	ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ü, ū, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	lā
ش	ş	ى	y, i, ı, ī
ص	ṣ	ء	ʾ

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

FOTOĞRAF 1.1. : Tarçıncı Apartmanı ve Düğün Salonu.....232

FOTOĞRAF 1.2. : Tâhirü'l-Mevlevî'nin Annesi Âmine Emsâl Hanım'ın Kabir Taşı.....233

FOTOĞRAF 1.3. : Dârü'ş-Şafaka Lisesinde Öğrencileriyle Birlikte.....235

FOTOĞRAF 1.4. : Kuleli Askerî Lisesinde Öğrencileriyle Birlikte.....236

FOTOĞRAF 1.5. : Saint Joseph Lisesindeki Görevinden Affına Dâir Yazdığı Dilekçe.....237

KISALTMALAR LİSTESİ

A.B.D.	: Ana Bilim Dalı
A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Beyit
Bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
F.S.T.	: Fethi Sezai Türkmen
G.	: Gazel
H.	: Hicrî
no.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.M.	: Tâhirü'l-Mevlevî
t.y.	: Yayın tarihi yok
v.	: Varak
yay.haz.	: Yayına hazırlayan
y.y.	: Yayın yeri yok

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....iii

ABSTRACT.....iv

ÖNSÖZ.....v

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....vii

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....viii

KISALTMALAR LİSTESİ.....ix

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM
TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı..... 5

1.2. Hocalık Yaptığı Okullar.....11

1.2.1. Burhân-ı Terakkî.....11

1.2.2. Rehnümâ-yı Füyûzât.....11

1.2.3. Dârü'ş-Şafaka.....12

1.2.4. Halkalı Zirâat Mektebi.....12

1.2.5. Darü'l-hilâfeti'l-Aliyye Medresesi.....12

1.2.6. Medresetü'l-Kuzât.....13

1.2.7. Medresetü'l-Vâizîn/Medresetü'l İrşâd.....13

1.2.8. İstanbul İmam ve Hatip Mektebi.....13

1.2.9. Maltepe Askerî Lisesi.....14

1.2.10. Kuleli Askerî Lisesi.....14

1.2.11. Beşiktaş Mûsikî Mektebi.....15

1.2.12. Saint Joseph Lisesi.....15

1.3. Tarikatı.....15

1.4. Eserleri.....19

1.5. Kronolojik Biyografisi.....21

İKİNCİ BÖLÜM
SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı.....23

2.2. Eserleri 27
2.2.1. Dîvân 28
2.2.2. Münşeât 28
2.2.3. Nuhbe-i Vehbî 28
2.2.4. Şevk-Engîz 29
2.2.5. Tuhfe-i Vehbî 30
2.2.6. Lutfiyye 30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TANNÂNE VE TAYYÂRE KASÎDELERİ

3.1. Tannane Kasidesi'nin İçerdiği Konular ve Kapsamı 32
3.2. Tayyare Kasidesi'nin İçerdiği Konular ve Kapsamı 34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ŞERH METNİNİN İNCELENMESİ

4.1. Dil Özellikleri 38
4.2. Şerh Yöntemi 38
4.3. Şerh Metninde Kullanılan Kaynak Eserler 40
4.3.1. Târîhî Kaynaklar 41
4.3.1.1. Ata Târîhi 41
4.3.1.2. Sicill-i Osmânî 41
4.3.1.3. Netâyicü'l-Vukûât 42
4.3.1.4. Târîh-i Devlet-i Osmaniyye 42
4.3.1.5. Târîh-i Cevdet 42
4.3.1.6. Târîh-i Şânîzâde 43
4.3.1.7. Târîhî Tâbirler ve Istlâhlar Ansiklopedisi 43
4.3.2. Lûgat Kaynakları 44
4.3.2.1. Burhân-ı Katı' Tercümesi 44
4.3.2.2. Çağatay Lûgâtı 44
4.3.2.3. Dîvânü Lügâti't-Türk 45
4.3.2.4. Lûgât-ı Nâci 46
4.3.2.5. Lügât-i Osmanî 46
4.3.2.6. Kâmûs Tercümesi 47

4.3.3. Biyografik Kaynaklar 47
4.3.3.1. Esâmî 47
4.3.3.2. Kâmûsü'l-A'lâm 47
4.3.3.3. Latîfî Tezkiresi 48
4.3.4. Diğer Kaynaklar 49
4.3.4.1. Netâyicü'l-Fünûn 49
4.3.4.2. Heves-Nâme 49
4.4. Tâhirü'l-Mevlevî Tarafından Tespit Edilen Edebî Sanatlar 50
4.4.1. Anlamla İlgili Sanatlar 50
4.4.1.1. Gulüv 50
4.4.1.2. Haşv-i Kabîh 51
4.4.1.3. Haşv-i Müfsid 52
4.4.1.4. Hüsn-i Tahallüs 52
4.4.1.5. Îhâm-ı Tenâsüb 53
4.4.1.6. Îhâm-ı Tezât 53
4.4.1.7. Telmîh 54
4.4.1.8. Tenâsüb 55
4.4.1.9. Tevriye 55
4.4.1.10. Tezât 56
4.4.2. Lafzî Sanatlar 56
4.4.2.1. Cinâs 56
4.4.2.2. Cinâs Hattı 57
4.4.2.3. Cinâs-ı İşkikâkî 57
4.4.2.4. Cinâs-ı Nâkıs 58
4.4.2.5. Cinâs-ı Mutarraf 58

BEŞİNCİ BÖLÜM
TANNANE VE TAYYARE KASİDELERİ METNİ

5.1. Müellif Hattı Tavsifi 60
5.2. Metin Kuruluşunda Takip Edilen Usûl 61
5.2.1. Türkçe Kelime ve Eklerin İmlâsı 61
5.2.2. Arapça ve Farsça Terkîb, Kelime ve Eklerin İmlâsı 62

5.2.3. Transkripsiyon Sistemi ve Teknik Özellikler 64
5.3. "Sünbülzâde Vehbî'nin Tannane ve Tayyare Kasideleri"nin Transkripsiyonlu Metni 65
SONUÇ 219
KAYNAKÇA 220
EKLER 234
FOTOĞRAFLAR 234
MÜELLİF HATTI 239

GİRİŞ

Klâsik şiirimizde en çok rastlanan nazım şekillerinden biri olan kasideyi; hükümdârları, devlet büyüklerini, din alimlerini övmek maksadıyla yazılan ve ilk örneklerini Arap edebiyatında gördüğümüz, sonradan Fars ve Türk edebiyatlarına intikal eden övgü şiirleri olarak tanımlamak mümkündür. Türk şiirinde, Hoca Dehhânî'den başlayarak neredeyse bütün şâirlerin dîvânlarında kaside görülür. XV.yy.da Şeyhî (ö.1431) ve Ahmed Paşa (ö.1497) gibi şâirlerin ünlü kasîdeleri vardır.[1] Edebiyâtımızda kasîdenin en ince örneklerine XVI. yy.da rastlarız. Bu dönemde Necâtî Bey (ö.1509), Hayâlî Bey (ö.1556), Fuzûlî (ö.1556), Bâkî (ö.1600) gibi büyük şâirlerin eserleri bu nazım şeklinin edebiyatımızdaki temel taşlarını oluşturmuştur. Sonraki dönemlerde yaşayan Nef'î (ö.1635) Türk kaside tarihinin en büyük şâiri olmuştur.[2] Şeyh Galîb Dede de (ö.1789) XVIII. yüzyılda kasîde nazım şeklinde şiirler vücûda getiren bir diğer büyük şahsiyettir.

Kasîdelerin beyit sayıları konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, en az 31 ve en çok 99 beyitten oluşmasının ideal kaside uzunluğu olduğunda çoğunluk hemfikirdir.[3]

Sefâretnâme ise, devleti temsil etmesi maksadıyla yabancı ülkelere gönderilen sefîrlerin izlenimlerini ve deneyimlerini anlattıkları yazılı raporlardır.[4] Sefâretnâmeler, doğrudan doğruya sefîr veya mahiyetinde gidenlerden biri tarafından yazılır ve mümkün olduğu kadar açık bir uslûb kullanılmaya çalışılırdı. Sefâretnâmelerin mensûr örnekleri yanında, çalışmamıza konu olan şerhin kaynak eserinde görüldüğü gibi manzûm örnekleri de mevcuttur.

Sefâretnâmelerde elçilerin gönderildikleri ülkelere hangi vasıtayla ve nerelere uğrayarak gittiği, vazîfenin ne şekilde icrâ edildiği, görüşülen devlet adamlarının

[1] Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz,** İstanbul, Dergah, 2012 s. 40-48.
[2] İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** İstanbul, Kapı, 2015 s. 258-259.
[3] Mehmed Çavuşoğlu, "Kaside" **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı 2**, Ankara, 2011, s. 20.
[4] Sefâretnâmeler ile ilgili daha geniş bilgi için **bkz**.: Belkıs Altuniş-Gürsoy, "Sefaretnameler", **Yeni Türkiye Türkler Dergisi Özel Sayısı,** Ankara, 2002, XII, s. 582-591. Hasan KORKUT, "Osmanlı Sefâretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", **Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi**, C.I, S. 2, 2003, s. 491-511.

halleri yazıldığı gibi; görülen yerler ve yaşanılan olaylardan da bahsedilir. Bu sebeple sefâretnâmeler Osmanlı diplomasi tarihi için çok önemli birer kaynaktır.[5]

Pek çok Avrupa devletinin erken dönemden itibaren Osmanlı Devleti'ne daimi elçi göndermelerine karşın, Osmanlılar XIX. yüzyıla kadar yabancı ülkelerde daimi elçi bulundurmamıştır. Bunun sebebi olarak İslâm hukukunda, Hristiyan devletlerle Müslüman devletlerin eşit sayılmaması gösterilebilir. Hatta Hristiyan devletlerle barış antlaşması yapılması ve bir Müslüman'ın uzun süre bu devletlerde oturması da caiz görülmemiştir. Bu hususlar bilinince Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelerde dâimî elçiler görevlendirmeme sebebi daha kolay anlaşılabilir.[6] Bu görüşe ilave olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı kendini üstün görmesi de eklenebilir. Öyle ki Avrupa devletlerinin ilk dönemden itibaren Osmanlı Devleti'nde daimi elçi bulundurmaları Avrupalılara karşı bir lütuf olarak algılanmıştır.[7]

Osmanlı Devleti ile yabancı ülkeler, özellikle gayrımüslim olan Avrupa devletleri arasında ilk olarak XVI. yy. sonlarında elçiler ve sefîrler üzerinden tesis edilen diplomatik ilişkiler, ileriki dönemlerde hem Osmanlı Devletini hem de Avrupalıları kültürel bağlamda da etkilemiştir.[8] Örneğin Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin (ö.1732) Paris Sefâretnâmesi, Osmanlı mimarîsinin Avrupa etkilerine açılmasında anahtar olmuştur.[9] Aynı şekilde matbaayı ve onun temin ettiği faydayı yakından gören Mehmed Çelebi'nin Osmanlı'da matbaacılığın tesisine de büyük hizmetleri olmuştur.[10] Bu bağlamda Osmanlılar'ın Batılılaşma serüveninde Çelebi'nin sefâretnâmesinin etkisi göz ardı edilemez. En önemli örneklerini Ahmed Azmi (ö.1821), Ebûbekir Râtib (ö.1799), Mustafa Râsih (ö.1803), Moralı Ali (ö.1809),

[5] **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî, **Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdesi**, v. 3.
[6] Ercüment Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968, s. 10.
[7] İbrahim Şirin, "Osmanlı Seyahatnamelerinde Avrupa (1839-1876)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yakınçağ) A.B.D., Ankara, 2004. s. 55-56.
[8] İbrahim Şirin, **a.g.e.**, s. 57.
[9] Evşen Özgen, "Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Seyehatnamesi Üzerinden Fransa'da 18.Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığı'na Etkisi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık A.B.D., İstanbul, 2010, s. 163.
[10] **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, v. 3.

Vahîd (ö.1828), Ahmed Muhib (ö.1821) ve Dürrî (ö.1722) efendilerin verdiği kırktan fazla sefâretnâme tespit edilmiştir.[11]

Şekil ve muhtevâ özelliklerini ayrıntılı olarak incelemeye çalıştığımız Sünbülzâde Vehbî'nin I. Abdülhamid'e (1774-1789) sunduğu *Tannâne Kasîdesi*, övgü mahiyetinin yanı sıra aynı zamanda manzum bir sefâretnâme olması sebebiyle klâsik kasîdelerden ve diğer sefâretnâmelerden ayrılır.[12]

XVIII. yy.da yaşayan şâir ve devlet adamı Sünbülzâde Vehbî, I. Abdülhamid tarafından 1775 yılında, o dönem İran'da hüküm süren Zend Kerim Han[13] (1751-1779) ile Osmanlı'nın Bağdat valisi Ömer Paşa arasında çıkan anlaşmazlık üzerine İran'a sefîr olarak gönderilmiştir.[14] Ömer Paşa'nın Sünbülzâde Vehbî aleyhinde İstanbul'a yazdığı mektup, hakkında ölüm fermanının çıkmasına neden olmuştur. Sünbülzâde Vehbî Efendi o dönem devlet ricâlinden olan Yenişehirli Osman Efendi ile Reisülküttâb İsmâîl Beylerin yardımlarıyla Üsküdar'da yakınlarının evinde gizlenmiş ve idamdan kurtulmak için *Tannâne Kasîdesi*'ni I. Abdülhamid'e arz etmiştir. Kasîde padişâhın hoşuna gitmiş ve şâir hakkındaki öfkesi hafiflemiştir. O sıralarda Ömer Paşa'nın Sünbülzâde Vehbî Efendi hakkındaki suçlamalarının yersiz olduğuna dair Şehrizor[15] vâlisi Vezir Süleymân Paşa'nın gönderdiği malumâtlar neticesinde Sümbülzâde Vehbî affedilmiştir.

Uzun süre sefâlet içinde yaşadıktan sonra Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın lütfuyla hâcegânlık[16] rütbesinden kadılık mesleğine dönüş yaparak 1783'te Rodos'a kadı tayin edilmiştir.[17] Rodos kadılığı esnâsında, Kırım Hânlığı'nın Ruslar tarafından işgâl edilmesinin en büyük sebebi olarak görülen ve Osmanlı Devlet idarecileri ve tarihçiler tarafından "hâin", "gâvur ortağı", "kâfir" gibi ağır sıfatlarla anılan Şahîn

[11] **A.e.**
[12] Mehmet Ünal, Nurettin Çalışkan, "Manzum Bir Sefaretname: Tannane Kasidesi" , **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.VIII, Sayı 40, 2015, s. 158-159.
[13] Ayrıntılı bilgi için **bkz**.: Rıza Kurtuluş, "Kerim Han Zend" , **DİA,** C. XXV, 2002, s. 228.
[14] Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, "Sünbülzâde Vehbî: Hayatı-Edebi Şahsiyeti-Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi" , (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1986, s. 7.
[15] Günümüzde sınırları Irak topraklarında bulunan Osmanlı eyaleti.
[16] Osmanlı Devlet teşkilatında önemli kalem âmirleri için kullanılan bir rütbedir.
[17] Selim Sırrı Kuru, "Sünbülzâde Vehbî" , **DİA**, C. XXXVIII, 2000, s. 140.

Girây'ın[18] 1787 yılında idâm edilmesine dâir rapor niteliğinde yazdığı *Tayyâre* kasîdesini I. Abdülhamid'e takdim etmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı, tarikatı ve eserlerine değinildikten sonra Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı ve eserleri anlatılmış *Tannâne* ve *Tayyâre* kasîdeleri şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Daha sonra şerh metni içerik, usûl ve kullanılan kaynaklar bakımından incelenmiş, ardından eserin tavsîfi, metnin kuruluşunda takip edilen usûl ortaya konulmuştur. Yazma metnin transkripsiyonu yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

Bu çalışma neticesinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin en önemli eserlerinden biri daha günümüz alfabesine aktarılmış ve şerh ettiği kasîdeler üzerinden I. Abdülhamid dönemi Osmanlı Devleti siyaseti ve şâir Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin sanat üslûbuna karşı yaklaşımları günyüzüne çıkarılmıştır.

[18] Feridun Emecen, "Şâhin Giray", **DİA**, C. XXXVIII, 2010, s. 277.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAHİRÜ'L-MEVLEVİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1 HAYATI:[19]

el-Hâc Mehmed Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun), Hicrî 1294 yılı Ramazan ayının beşinci gününde (13 Eylül 1877) İstanbul'da, Aksaray civarındaki Taşkasap semtinin Mehter sokağında bulunan 3 numaralı evde doğdu.[20] Babası, Hacı Mustafa Safvet Bey (ö. 1890), dedesi Ahmed Efendi ve büyük dedesi İstanbullu Mustafa Reşîd Ağa'dır. Üçünün de kabri Merkez Efendi mezarlığındadır.[21] Babası Mustafa Saffet Bey'in ana tarafından dedesi, Seyyid Hacı Hattat Mehmed Tâhir Efendi bir mevlevî dervişi olup Sultan Abdülmecid Hân'ın yazı hocasıdır. Hattat Mehmed Tâhir Efendi'nin kızı Afife Şefika Hanım, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'nin[22] (ö.1887) süt kardeşidir. Tâhirü'l-Mevlevî, isminin dedesinden miras olduğunu söyler.[23] Annesi ise Sultan Abdülaziz'in çerkes cariyelerinden Âmine Emsâl Hanım'dır. 8 Haziran 1928 târihinde vefât eden Âmine Emsâl Hanım'ın kabr-i şerîfi Yenikapı Mevlevîhânesindeki "Hâmûşân"dadır. [24] Kabir taşı kitabesinde:

---

[19] Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatıyla ilgili müellifin kendi eserleri dışında faydalandığımız başlıca kaynaklar şunlardır:
İbnülemin Mahmud Kemal, **Son Asır Türk Şairleri,** C.X, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1970, s. 1820-1822.
Ahmet Atilla Şentürk, **Tâhirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, Nehir Yayınları, 1991.
Tâhirü'l-Mevlevî, **Çilehâne Mektupları**, yay.haz.: Cemâl Kurnaz, Gülgün Erişen, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.
Azime Merve Başkan, "Hüseyin Vassâf'ın Es'adnâme Adlı Eseri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat A.B.D. İstanbul, 2013.

[20] Günümüzde doğduğu evin adresi Mollâ Gürâni Mahallesi Dede Paşa Sokak No.:5 olarak değişmiştir ve evin bulunduğu yerde Tarçıncı Apartmanı ile Tarçıncı Düğün Salonu vardır.**Bkz.:** Fotoğraf 1.1

[21] Tâhirü'l-Mevlevî'nin ecdâdının kabir yerleri kayıptır. Konuyla ilgili Tâhirü'l-Mevlevî: *"Belediyenin Mezarlıklar Müdürlüğü, kiraları (!) verilmemiş diye taşlarını kaldırtmış olduğundan kabirleri kayıp olmuştur."* diyerek serzenişte bulunmuştur. **Bkz.** Tâhirü'l-Mevlevî **Edebiyat Lügati,** yay.haz.: Kemâl Edib, Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 6.

[22] Ayrıntılı bilgi için **bkz.:** İhtifalci Mehmed Ziya Bey, **Yenikapı Mevlevîhânesi**, yay.haz.: Murat A. Karavelioğlu, İstanbul, Ataç Yayınları, 2005, s. 134-161.

[23] Bkz.: **Mahfil**, S. 36, İstanbul, Şevvâl 1341, s. 184.

[24] Susanlar anlamına gelen bu kelime vefât etmiş olanlar için söylenildiği gibi mezarlık anlamına da gelir. **Bkz.:** Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlevî Âdâb ve Erkânı,** İstanbul, İnkilâp Kitapevi, 2006, s. 30.

Hû
Tâhirü'l-Mevlevî'nin
Vâlidesi Âmine Hanım'ın
Rûhiyçün Fâtiha
19 Zi'l-hicce 1346 Cum'a[25]

yazılıdır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin 1888 yılında doğan Afife Gülistan Hanım ve 1894 yıllarında doğan Fatma Aliye Hanım isminde iki kız kardeşi vardır. Fatma Aliye Hanım, Âmine Emsal Hanım'ın kahvecibaşı Mustafa Efendi ile evliliğinden olan kızıdır.[26]

Sırasıyla Mollâ Gürâni mahallesinde bulunan Hekimbaşı Ömer Efendi'nin yaptırdığı külliyenin Sıbyân Mektebinde[27], Gülhane Askerî Rüştiyesinde ve Menşe-i Küttâb-i Askeriyede[28] öğrenim görmüştür. Küçük yaşlarından itibaren Babası Mustafa Saffet Bey ve büyükannesi Afife Şefika Hanım, Tâhirü'l-Mevlevî'nin tahsili ile yakından ilgenmişlerdir. Babası, daha çok küçükken bile ona, Şeyh Ferîdüddîn Attâr'ın[29] (ö.1221) *Pendnâme* isimli eserinden birkaç beyit ezberletir ve okuturdu. Sekiz yaşındayken Sıbyan Mektebine devam ettiği sıralarda büyükannesi Afife Şefika Hanım'ın çalıştırmasıyla *Kur'ân-ı Kerîm*'i hatmeylemiş ayrıca *Muhammediye*, *Envâr'ül-âşıkîn*, *Ahmedîye* gibi güzîde eserleri okuyacak seviyeye ulaşmıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî 13 Haziran 1892'de 15 yaşındayken Bâb-ı Seraskerînin[30] Piyade Dairesi Üçüncü Şubesinde 80 kuruş maaşla çırak olarak işe başlamış, iki yıl sonra aylığı 140 kuruşa çıkarılmıştır. Bâb-ı Seraskerî'deki kâtiplik işiyle birlikte Fatih Câmisi baş imamı Filibeli Mehmed Rasim Efendi'nin (ö.1937) ve Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede Efendi'nin (ö.1911) rahle-i tedrîsinden geçerek Farsça ve Mesnevî-i şerîf okumuştur. 1893 yılında Es'ad Dede Efendi'den mesnevîhânlık icâzetnâmesi almış ve kendisine Dede Efendi tarafından "Şemseddîn" lakabı

[25] **Bkz.:** Fotoğraf 1.2.
[26] Şentürk, **a.g.e.**, s. 4.
[27] Ayrıntılı bilgi için **bkz.:** Semavi Eyice, "Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi" **DİA**, C. XVII, 1998, s. 165-166.
[28] Seraskerlik makamında görev yapan katiblerin yetiştirildiği okuldur.
[29] XIII.yy.'da İran'da yaşamış büyük mutasavvıftır.
[30] Serasker kapısı (Bab-ı Seraskerî). Bugün İstanbul Üniversitesi merkez binası olarak kullanılan ve abidevî giriş kapısıyla meşhur olan eski Harbiye Nezaretidir.

verilmiştir.[31] O dönem hac arzusuyla yanan Tâhirü'l-Mevlevî durumu Es'ad Dede'ye anlatmış ve kendisine refâkat etmesi ricasında bulunmuştur. Bu teklifi tereddütsüz kabul eden Es'ad Dede yola çıkmadan bir gün önce 1894 yılının Aralık ayında Tâhirü'l-Mevlevî'nin elinden tutarak onu Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Celâleddin Dede Efendi'ye (ö.1908) biat ettirmiş ve sikkesi Celâlettin Dede tarafından tekbirlenerek tarîk-i Mevlevîyye'ye intisab etmiştir.[32] Hac dönüşü Bâb-ı Seraskerîdeki vazifesinden istifa ederek Yenikapı Mevlevîhânesinde çileye tâlib olarak 1001 gün dergâhta hizmette bulunmuştur. 24 Ekim 1898 (12 Teşrinievvel 1316) senesinde çilesini tamamlayarak "Dede" payesine erişmiştir. Tâhir Dede bir süre Yenikapı Mevlevîhânesinde hücre-nişin bulunduktan sonra şeyhi Mehmed Celâleddin Efendi'den izin almış ve ekmeğini kendi çabasıyla kazanmak için Beyazıt'ta "Tâhir Dede Kütüphânesi" ismiyle bir sahaf dükkanı açmıştır. Sonradan Bâb-ı Âlî Caddesi'ne taşıdığı[33] kütüphânesinde neşr işleriyle de uğraşan Tâhir Dede ilk önce *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlâna* isimli manzûm risâlesini çıkarmıştır. Daha sonra Sırrî Abdülbâki Dede'nin (ö.1751) *Mi'râciye*sini *Manzûme-i Mi'râc* ismiyle bastırmıştır. Bâb-ı Ali yokuşundaki dükkânında ise Tâhir Dede Kütüphânesi'nin üçüncü kitabı olan *Mecmûa-i Medâyih-i Hazret-i Mevlânâ*[34] isimli eserini on altışar sayfalık formalar halinde neşre başlamıştır. Kendi gazetesini çıkartmak istemiş ise de gerekli izinleri alamadığından Karabet Efendi'nin imtiyaz sahibi olduğu *Resimli Gazete*yi[35] kiralayarak çıkarmaya karar vermiştir. Kapağında Mevlevî sikkesi resmi bulunan ilk

---

[31] Atilla Şentürk, icâzetnâmenin muhtemelen Yenikapı Mevlevîhânesinde 1906 yılında çıkan yangında kül olduğunu söylemiştir. **Bkz.:** Şentürk, **a.g.e.**, s. 8. Tâhirü'l-Mevlevî tarafından istinsah edilmiş nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, F.S.T. Bölümü 179 numarada kayıtlıdır.

[32] Hac yolu ve tarîkatıyla ilgili detaylı bilgi bir sonraki bölüm olan "Tarîkatı" başlığı altında incelenecektir.

[33] Tâhirü'l-Mevlevî bunun sebebini şu şekilde izah ediyor: *"Beyazıd'daki dükkân yol üstünde olduğu için ehibbâ ve yarândan sabahleyin Koska Yokuşu'nu tırmananlar, akşamleyin de işinden, gücünden çıkanlar teneffüs ve musâhabe maksadıyla uğramak tenezzülünde bulunuyorlardı. Tabii gelenlere kahve ikram ediliyor, içilen kahvelerin tebeşiri dükkânın yüzüne çiziliyor, birkaç gün içinde tebeşir çizgileri adeta badana kesiliyor, bunların temizlenmesi için de adetleri kadar onluk tesviye ediliyordu. Züvvâr arasında teklifsiz bulunanları yalnız kahve ikramına kanaat etmiyor, üstelik bir de kitap istiyor ve hediye olarak alıyordu. Bunun neticesinde yevmi masraflar 40-50 kuruşu bulduğu hâlde, satış 5-6 kuruşu pek de geçmiyordu."* **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî, **Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklal Mahkemesi Hatıraları,** yay. haz.: Nurcan Boşdurmaz, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2012, s. 20.

[34] Rüsûmat Muhasebesi kâtiblerinden Vâsıf Efendi'nin, XV ile XIX. yüzyılın sonları arasında yaşayan şâirlerin eserlerinden Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili övgü mahiyetinde olan şiirleri toplamasıyla meydana getirdiği bir eserdir. **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî, **A.e.**, s. 20.

[35] Resimli Gazete, 1307-1315 (1891-1899) yılları arasında 235 sayı yayınlanmıştır.

sayının ardından veliahd Mehmed Reşad Efendi'nin (ö.1918) Mevlevî muhibbi olması nedeniyle lehinde propoganda yapıldığına dair verilen jurnaller neticesinde gazete kapatılmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî de zabtiye nâzırı Şefik Paşa tarafından celb edilerek sorgulanmış, ardından da Şeyhi Celâleddin Efendi'nin kefâletiyle serbest bırakılmıştır. Bundan sonra sahaflık ve gazetecilik ile geçimini sağlayamayacağını anlayan Tâhirü'l-Mevlevî, kütüphânesini kapatarak bir süre Abdülaziz Han'ın kızı Nâzime Sultan'ın (ö.1947) dâiresinde vekilharçlık vazifesini yaklaşık dört yıl boyunca îfâ etmiştir. Görevi devam ederken edebiyat âleminden de kopamayan Tâhir Dede, 1900 yılında *Dîvânçe-i Tâhir* isimli eserini neşretmiştir. Daha sonra 1904 yılında Orman ve Maâdin Nezâreti Muhâsebesi'nde 370 kuruş maâşla işe başlamıştır. Sohbetlerinden ilmî ve edebî bakımdan fazlasıyla feyz aldığını belirtip her zaman şükran ve minnet ile andığını söylediği büyük şâir Mehmed Âkif Ersoy ile tanışması bu döneme rastlamaktadır.

23 Temmuz 1908 yılında Meşrûtiyetin ilânı üzerine memlekette esen fikir serbestisi her gün yeni gazete, dergi ve kitapların yayımlanması sonucunu doğurmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî de bâzı arkadaşlarının ısrarıyla *Rehber-i Vatan* gazetesini çıkarmaya karar vermiştir. Bahse konu gazete, baskı tekniğinde ve içeriğindeki galatlar sebebiyle ancak iki sayı basılabilmiştir. *Rehber-i Vatan* kapandıktan sonra bir süre mizah ve hiciv içerikli *Nekre-gû* ve onu takip eden *Pişekâr* gazetelerinde başyazarlık sıfatıyla yazıları yayımlanmıştır. Ancak bu gazetelerin ömrü de pek uzun sürmemiştir. Mehmed Âkif'in teşvikiyle *Sırât-ı Müstakîm* ve daha sonra da *Sebîlürreşad* dergilerinde Farsça tercümeleri yayımlanmıştır. Yine Seyyid Ahmed Zeynî Dahlân'ın *el-Fütuhâtü'l-İslâmiyye* ve İran hükümdârı Nadir Şah'a dair Farsça eserlerin Tâhirü'l-Mevlevî tarafından yapılan tercümeleri de *İkbâl* gazetesinde tefrika hâlinde yayımlanmıştır. İlk sayısı 5 Ekim 1908 tarihinde yayımlanan haftalık *Beyânü'l-Hak* risâlesinin onüçüncü sayısından itibaren İslâm tarihi ve edebiyat konularında yazdığı makaleler okuyucuları tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Matbuat âlemindeki faaliyetleriyle birlikte ilk olarak 1904 yılında Bürhan-i Terakki ve Rehnümâ-yi Füyûzât isimli okullarda Farsça ve İslâm tarihi dersleri okutarak başladığı hocalık hayatına 1909 yılından itibaren Dârüşşafakati'l-İslâmiyye'de verdiği derslerle devam etmiştir.

Memuriyet hayatına bir süre Ticaret ve Zirâat Nezareti, Âlî Satış Komisyonu gibi çeşitli makamlarda devam eden Tâhirü'l-Mevlevî, İstanbul'daki dairelerin kapanmasıyla Isparta Maâdin memurluğu ile Keçiborlu fabrika müdürlüğü tekliflerini geri çevirerek İstanbul'da açılan İmam ve Hatip Mektebi'nde öğretmen olarak göreve başlamıştır. Bir süre sonra çeşitli sebeplerle buradaki görevinden azledilen Tâhirü'l-Mevlevî bu dönemde bazı gazete ve dergilerde yazı faaliyetlerine devam etmiştir.

1920 senesinde İskilipli Mehmed Âtıf Efendi'nin Cemiyet-i Müderrisîn ismiyle teşkil ettiği ve sonradan adı Teâlî-i İslâm Cemiyeti'ne çevrilen ilmî ve dînî alanda faaliyet gösteren cemiyete dahil olmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî, cemiyetin kuruluş tüzüğünde siyaset ile kesinlikle meşgul olunmayacağını okuduğunu ve aksi durumda cemiyetten çekileceğini söylemiştir. İdare heyeti için Şehzâdebaşı'ndaki polis karakolunun karşısında bulunan bir ev kiralanmış ve cemiyet merkezi haline getirilmiştir. Kirasının karşılanması için Tâhirü'l-Mevlevî de destek olmuş ve bu evi adres göstererek meşhûr *Mahfil* mecmuâsını 1920 yılının Ağustos ayında neşretmeye başlamıştır.[36] İstanbul hükümetince, Teâlî-i İslâm Cemiyeti[37] adına yazdırılıp bastırılan ve Kuvâ-yı Milliye aleyhinde propaganda amacı güden bir beyannamenin bütün Anadolu'ya dağıtılması istenmiş, Tâhirü'l-Mevlevî bu duruma şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun neticesinde Ticaret ve Zirâat Nezâreti'ndeki vazifesine son verilmiştir.

1923 senesinden itibaren Fâtih Câmîi'nde haftada bir gün Mesnevî-i Şerîf okutan Tâhir Dede, vâizlerin sarık sarabileceğine dair kanun olmasına ve Diyanet İşleri Riyâseti'nden Fâtih Câmîi'ndeki mesnevî-hânlığından dolayı sarık sarmaya izni bulunmasına rağmen başına sarık sardığı için soruşturma geçirmek üzere Molla Gürâni mahallesindeki evine[38] gelen polisler tarafından Atmeydanı'ndaki Ahmediye polis karakoluna götürülmüştür (6 Aralık 1925). Karakolda kendisine çok iyi muamele edildiğinden ve hürmet gösterildiğinden bahseden Tâhir Dede yaklaşık yirmi gün

[36] Tâhirü'l-Mevlevî, **a.e.**, s.76-77.
[37] Ayrıntılı bilgi için **bkz.:** Rahmi Doğanay, **Teâlî-i İslâm Cemiyeti**, Elazığ, Manas Yayınlar, 2008.
[38] Tâhirü'l-Mevlevî'nin büyük annesinden kalma ve doğduğu ev içindeki eşyalar ve sayısı 1000'i geçen kitaplarıyla birlikte 31 Mayıs 1918 yılındaki Büyük Fâtih Yangınında kül olmuş, üç-dört ay kadar Beşiktaş'ta Vişnezâde Mahallesinde ikamet ettikten sonra doğup büyüdüğü o evin yerine üç odalı küçük bir ev yaptırmıştır. **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, s. 210.

nezaret altında bulunduktan sonra İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak üzere trenle Ankara'ya sevk edilmiştir. Yanında bulunan yakın dostları Su'ûdü'l-Mevlevî[39] (ö.1948) ve Ömer Rıza Bey[40] (ö.1952) ile birlikte Ankara Cebeci hapishanesinin sekizinci koğuşunda yaklaşık kırk beş gün tutuklu kaldıktan sonra 3 Şubat 1926 tarihinde beraat ederek İstanbul'a dönmüştür.[41]

İstanbul'a döndükten sonra Darüşşafaka'daki derslerine devam eden Tâhirü'l-Mevlevî ayrıca İstanbul Tapu Dairesi'nde bulunan Kuyud-i Umumiyye İdaresi'nde de bir kaç yıl çalışmıştır.

Lugât-ı Nâcî ve Kısas-ı Enbiyâ musahhihliğinde de bulunan Tâhirü'l-Mevlevî 1934 yılında Maârif Vekâleti tarafından hazırlatılan bir edebiyat sözlüğü komisyonunda Ali Ekrem Bolayır (ö.1937), Cenab Şahabeddin (ö.1934), Ferid Kam (ö.1944), Necip Asım Yazıksız (ö.1935) ile birlikte görev almıştır.

Hocalık yaptığı okulları bir sonraki bölümde zikredeceğimiz Tâhirü'l-Mevlevî, 1929 yılında başladığı Maltepe Askerî Lisesi'ndeki öğretmenlik görevine 1931 yılından itibaren on yıl çalışacağı Kuleli Askerî Lisesi'nde devam ederek çalışmalarını daha çok Edebiyat tarihi alanına kaydırmış ve bu konuda bir çok eser vücûda getirmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevîlik tarîkine intisabı dolayısıyla isminin sonunda el-Mevlevî ünvânını kullanmıştır. Fakat tekke ve zâviyelerin zâhiren kapatılmasını ve bunlara nispetle edinilmiş ünvanların kullanımını yasaklayan 1925 tarihli 677 sayılı kanun gereğince "Olgun" soyadını almıştır. İbnülemin Mahmud Kemal (ö.1957), Tâhirü'l-Mevlevî için: *"Soyadına mâsadak olarak "Olgun" ve irfan u danişle dolgun edib ve şâirlerdendir. Okuduğunu anlayan ve okuttuğunu anlatan, okur yazar kıymetli muallimlerdendir."*[42] demiştir.

[39] Tâhirü'l-Mevlevî'nin en yakın arkadaşlarından olan meşhur hattat ve şâir Su'ûdü'l-Mevlevî, soyadı kanunundan sonra Suud Yavsi Ebüssuudoğlu ismiyle bilinmektedir.
[40] Ömer Rıza (Doğrul) yaşadığı dönemde özellikle İslâmî sahada yazdığı eserler ve yaptıığı tefsirler ile ünlenen yazardır.
[41] Tâhirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, s. 209-349.
[42] İbnülemin Mahmud Kemal, **a.g.e.**, s. 1822.

Olabildiğince hareketli ve bereketli geçirdiği ömrünün son demlerine kadar bir an olsun çalışmaktan geri durmayan Tâhirü'l-Mevlevî, geride yaklaşık yüz eser ve yetiştirdiği onbinlerce öğrenci bırakarak şimdiye kadar bilinenin aksine evinde hasta yatağında değil, mide kanamasıyla getirildiği Carrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi'nde, o dönem asistan olarak bu kurumda görev yapan Doktor Ayşe Hümeyra Ökten hanımefendinin kollarında 21 Haziran 1951 (16 Ramazan 1370) tarihinde âlem-i bekâ'ya göçmüştür.[43]

1.2. HOCALIK YAPTIĞI OKULLAR

Tâhirü'l-Mevlevî'nin bir çok okulda ve çeşitli branşlarda uzun yıllar hocalık yapmış olmasından dolayı asıl mesleğinin öğretmenlik olduğu sonucuna varılabilir. Bu sebeple Tâhirü'l-Mevlevî'nin hocalık yaptığı okullar kronolojik olarak tespit ederek bilgi verilmeye çalışılmıştır.

1.2.1. Burhân-ı Terakkî

II. Abdülhamid Hân dönemi H. 1314'te (M. 1896-1897) resmi açılışı yapılan bu okul, alınan izinle sonuna padişahın isminin eklenmesiyle Burhan-ı Terakki-yî Hamîdî ismiyle anılmıştır. [44] Osmanlı Devleti'nde açılan ilk özel okullardan biridir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin hocalık hayatı 1903 yılında Koska semtinde bulunan bu okulda Farsça dersleri vererek başlamıştır.

1.2.2. Rehnümâ-yı Füyûzât

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça derslerine ilave olarak İslam tarihi dersleri de verdiği okuldur. Bu okulda hocalık yaptığı esnada, öğrenciler için hazırladığı Farsça *Amuzgâr-ı Fârisî* ve *Dest-Âvîz-i Fârisî-hânân* isimli kitapları oldukça önemlidir.

---

[43] Nevin Meriç, **Dindar Bir Doktor Hanım Ayşe Hümeyra Ökten,** İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s. 158.

[44] Songül Keçeci Kurt, "Osmanlı Devleti'nde Özel İslam Mektepleri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011. s. 110-111.

1.2.3. Dârü'ş-Şafaka

1864 yılında Yusuf Ziya Paşa (ö.1882) önderliğinde öksüz ve yetim Müslüman çocukların tahsili için Cem'iyyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye vakfı kurulmuştur. Sultan Abdülaziz'in de bizzat ilgilendiği okul binasının yapımına 1872 yılında başlanmıştır. Okul 1876 yılında eğitim öğretime başlamıştır.[45] Tâhirü'l-Mevlevî 1909 yılından 1944 yılına kadar 35 yıl hizmet verdiği bu okulda edebiyat, usûl-i tahrîr ve İslam tarihi dersleri okutmuştur.[46]

1.2.4. Halkalı Zirâat Mektebi

Sanâyinin gelişimiyle birlikte modern makinaların çeşitliliği artmış, bu durum tarım sahasında da yeni yöntemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de modern yöntemler kullanılarak zirâatin gelişmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda da 1892 yılında Halkalı Zirâat Mektebi açılmıştır. 1907 yılında bu okulda Kitâbet-i Resmiyye dersleri[47] okutan Mehmet Âkif Ersoy (ö.1936), I.Dünya Savaşı sırasında Teşkilât-ı Mahsusa tarafından Almanya'ya propoganda faaliyetleri kapsamında görevli olarak gönderilmiştir. 17 Kasım 1914 ile Aralık 1914 tarihleri arasında gönderildiği düşünülen[48] Mehmet Âkif, yerine bu derslere devam etmesi için vekil hoca olarak Tâhirü'l-Mevlevî'yi bırakmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî kış boyunca -yani Mehmet Âkif'in İstanbul'a 18 Mart 1915 yılında avdetine kadar- sürdürdüğünü düşündüğümüz hocalığı süresince her hafta Halkalı'ya gitmiş, geceyi orada geçirip sabah ilk derslerini vermiş ve gelen maaşı da Mehmet Âkif'in ailesine teslim etmiştir.[49]

1.2.5. Darü'l-hilâfeti'l-Aliyye Medresesi

[45] Keçeci Kurt, **A.e.**, s. 126.
[46] **Bkz.:** Fotoğraf 1.3.
[47] Volkan Çeşme, "Halkalı Ziraat Mektebi: Eğitimi, Eğitimci Kadrosu, Örnek Çiftliği ve Yayınları", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C.XVI/1, 2014, s. 78.
[48] Kadir Kon, "Yeni Bilgiler Işığında Mehmed Akif'in Almanya Seyahati", **Toplumsal Tarih Dergisi**, 217 Ocak 2012, s. 3-4.
[49] Tâhirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, s. 35.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra eğitim öğretim alanında yapılan ıstılahlar kapsamında İstanbul'da mevcut bulunan medreselerin durumları tek tek tespit edilmiş ve bunların müfredatlarında birtakım değişiklikler yapılmış ve 1914 yılında Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi çatısı altında toplanarak eğitim süreleri on iki yıla çıkartılmıştır. Ancak beklenen netice alınamadığından 1917 yılında eski sisteme geri dönülmüştür.[50] Tâhirü'l-Mevlevî bu medreseye müderris olarak tayin olmuş ve İbtidâ-yı dâhil medreselerinde Târih-i Enbiyâ ve İslâm derslerine ve Tetimme Medresesi'nde İslâm târihi ve İslâm medeniyeti târihi derslerine 1919 yılına kadar devam etmiştir. Üsküdar Atik Vâlide Medresesi, Ayasofya Medresesi, Sultanahmed Medresesi, Sokullu ve Soğukkuyu ders-hâneleri gibi İbtidâ-yı hâriç kısmında İslâm târihi dersleri vermiştir.[51]

1.2.6. Medresetü'l-Kuzât

Osmanlı Devleti'nde Şer'i hukuk alanında mahkemelere kadı ve naib yetiştiren Mekteb-i Nüvvâb'ın devamı niteliğinde ve müfredâtı önceki okullara nazaran daha da genişletilmiş olan bu okul 22 Aralık 1909 tarihinden itibaren Medresetü'l-Kuzât ismiyle anılmıştır. İstanbul Beyazıt'ta ve günümüzde İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi binasında 1924 yılına kadar eğitime devam eden bu okuldan mezun olan öğrenciler Osmanlı'nın önemli kademelerinde görev yapmışlardır.[52] Tâhirü'l-Mevlevî 1919 yılından okulun kapatılmasına kadar geçen süre boyunca burada Kitâbet-i Resmiye dersleri okutmuştur.

1.2.7. Medresetü'l-Vâizîn/Medresetü'l İrşâd

Günümüzde imam hatip okullarının temeli olan ve Osmanlı'da imam ve hatip yetiştirmeyi gaye edinen Medresetü'l-Vâizîn ile Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebânin okullarının birleştirilmesiyle 1919 yılında Medresetü'l İrşâd okulu açılmış ve 1924

---

[50] Mübahat S. Kütükoğlu, "Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi" , **DİA**, C. VIII, İstanbul, 1993, s. 507-508.

[51] Şentürk, **a.g.e.**, s. 25-26.

[52] Diren Çakilci, "Bir Hukuk Mektebi: Medresetü'l-Kuzât", **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi / Mediterranean Journal of Humanities**, C.III/I, , 2013, s. 107.

yılında çıkartılan Tevhîd-i Tedrisât kanunu gereğince okul lağv edilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî bu okulda Siyer-i Enbiyâ dersleri okutmuştur.

1.2.8. İstanbul İmam ve Hatip Mektebi

1924 yılında çıkartılan Tevhîd-i Tedrisât gereğince medreselerin tamamı kapatılmıştır. İmam ve hatip yetiştirmeyi gaye edinen Medresetü'l-Vâizîn ile Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebânin okullarının yerine orta okul seviyesinde İstanbul İmam ve Hatip Mektebi ve üniversite seviyesinde İlâhiyat Fakültesi açılmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî 1924 yılından itibaren İstanbul İmam Hatip Mektebi'nde edebiyat, hitabet ve inşad öğretmenliği yapmıştır.[53] 1925 yılına kadar bir yıl boyunca sürdürdüğü görevinden Maârif Vekâleti'nce azledilmiştir.[54]

1.2.9. Maltepe Askeri Lisesi

Cumhuriyet döneminin ilk askeri lisesi olan ve 1928 yılında İstanbul Maltepe'de eğitime başlayan bu okul 1941 yılında Konya Akşehir'e taşınmış 1947 yılında İstanbul Çengelköy'e nakledilmesine rağmen 1950 yılında kapatılmıştır. 21 Ekim 1983 tarihinde İzmir Güzelbahçe'deki nihâî yerinde tekrar eğitime başlayan ve Kara Kuvvetleri Komutanlığına subay yetiştiren bu okul, 31 Temmuz 2016 tarihinde diğer askeri liseler ile birlikte lağv edilmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî 15 Ağustos 1929 tarihinden 1 Ağustos 1931 tarihine kadar bu okulda edebiyat dersi okutmuştur.

1.2.10. Kuleli Askeri Lisesi

Mekteb-i Fünûn-i İdâdiyye ismiyle 1845 yılında temelleri atılan Kuleli Askeri Lisesi 171 yıl boyunca Türk ordusuna subay yetiştiren Osmanlı ve Cumhuriyet

[53] Tâhirü'l-Mevlevî **a.g.e.**, s. 179.
[54] Tâhirü'l-Mevlevî azlinin sebebi detaylı bir şekilde anlatmıştır. **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî **a.g.e.**, s. 205-209.

döneminin oldukça önemli bir okuludur. Kuruluşundan itibaren savaş ve işgal dönemleri dışında İstanbul Çengelköy'deki abidevî binasında eğitime devam eden Kuleli Askeri Lisesi'ndeki görevine 1931 yılında edebiyat öğretmeni olarak başlayan Tâhirü'l-Mevlevî, okulun II. Dünya Savaşı sırasında Konya'ya taşınması sebebiyle on yıllık hizmetinin sonunda 1941 yılında görevinden ayrılmıştır.[55]

1.2.11. Beşiktaş Mûsikî Mektebi

1941 yılında bu okulda Türkçe öğretmenliği yapmıştır.

1.2.12. Saint Joseph Lisesi

Beşiktaş Mûsikî Mektebiyle eş zamanlı olarak 1941 yılında başladığı Fransız okulundaki görevini, öğrencilerin şımarık tavırları nedeniyle yaklaşık bir ay yürüttükten sonra bırakmıştır.[56]

1.3 TARİKATI[57]

Tâhirü'l-Mevlevî'nin, babası Hacı Safvet Bey tarafından büyük dedesi olan ve ismi kendisine miras kalan Mehmed Tâhir Efendi Mevlevî dervişi idi. Mehmed Tâhir Efendi'nin kızı Afife Şefika Hanım da Yenikapı Mevlevîhanesi'nin 18'inci şeyhi Osman Selâhaddîn Dede Efendi'nin (ö.1887) süt kardeşidir. Hacı Safvet Bey'in amcası Mehmed Efendi'nin her zaman başında Mevlevî sikkesiyle dolaştığı ifade edilmektedir. Babasının Mevlevîliğe intisâblı olup olmadığını bilmemekle birlikte Hz. Pîr Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye son derece muhabbetli olduğundan ve Mesnevî-i Şerîf'i biraz anladığından bahseden Tâhirü'l-Mevlevî, kendisine çocukluğundan itibaren Şeyh Feridüddîn Attâr'ın *Pendnâme* isimli eserinden birkaç beyit

[55] **Bkz.:** Fotoğraf 1.4.
[56] **Bkz.:** Fotoğraf 1.5.
[57] Bu bölümde faydalandığımız başlıca kaynak eserler şunlardır:
Başkan, **a.g.e.**, s. 130-133, 221-237.
Şentürk, **a.g.e.**, s. 10-15.

ezberlettiğini ve o okurken ince ince ağladığını söyler. Bunun neticesinde Farsçaya olan ilgisi artmış ve küçük yaşlarından itibaren Farsça öğrenmek için fazlaca gayret sarfetmiştir.

Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede Efendi ile tanışması, Menşe-i Küttâb-ı Askeriyye'de çalıştığı döneme rastlar. Kalemde çalışırken Fâtih Câmiî'nde Filibeli Mehmed Râsim Efendi'nin ve Mehmed Es'ad Dede Efendi'nin Farsça ve *Mesnevî-i Şerîf* derslerine devam etmiştir. Mehmed Es'ad Dede'nin câmideki dersleri Ramazan ayında ikindiden sonra her gün, normal günlerde cuma günleri öğle vakti ve salı sabahları namazdan hemen sonra başlardı. Mesnevî-i Şerîf ile birlikte Hâfız Dîvânı'nı da okutan Es'ad Dede'nin geniş ilminden ziyâdesiyle istifâde eden Tâhirü'l-Mevlevî üç dört yıl kadar bu derslere devam etmiştir. Mevlevî yolunda bir vazife olan Kâri-i Mesnevîlik[58] görevi Es'ad Dede tarafından kendine tevdi edilmiş ve daha sonra da yine Es'ad Dede Efendi'den henüz 16 yaşındayken 1893 yılında Mesnevîhânlık icâzeti almıştır. Ayrıca Es'ad Dede tarafından kendisine "Şemseddîn" ünvânı da verilmiştir.

Es'ad Dede Efendi'den semâ meşketmiş ayrıca kendisine zikir telkininde de bulunmuştur. Hal böyleyken tarîken Es'ad Dede Tâhirü'l-Mevlevî'ye bîat vermemiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Celâleddîn Efendi'den (ö.1908)[59] feyz alacağını söyleyerek onu Yenikapı'ya götürmüştür. Tâhirü'l-Mevlevî 1894 yılının Aralık ayında (H.1312 Cemâziyelâhir) Şeyh Celâleddîn Dede Efendi'ye intisâb ederek Mevlevîler yolunu yürümeye başlamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevîlik yoluna intisâbı ile ilgili şu kıt'ayı yazmıştır:

---

[58] Mevlevî dergâhlarında mukabeleden önce mutlaka ya bizzat şeyh efendi tarafından yahud Mesnevîhân tarafından Mesnevî-i Şerîf okunurdu. Eskiden mesnevîhânlar Mesnevî hâfızı olduklarından Mesnevî-i Şerîf okumalarında ellerinde kitap bulundurmazlardı. Hataya düşme ihtimaline karşı yanlarında bir okuyucu yani kâri bulunur, mesnevîhânın tereddüd ettiği yerde müdahale ederek bu durumu ortadan kaldırırdı. Bu işle vazifeli olan kimselere Kâri-i Mesnevî denirdi.

[59] Tâhirü'l-Mevlevî'nin şeyhi Mehmed Celaleddîn Dede Efendi hakkında yazdığı bir eseri vardır. Bu eseri üzerine yapılan bir yüksekl lisans tezi, bir makale ve bir de yayınlanan kitap vardır. **Bkz.:** İsmail Pişkin, "Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm" (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 1982.
Müzahir Kılıç, "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm Adlı Eseri" , **Doğu Araştırmaları Dergisi S.10 2012/2**, İstanbul, 2012, s.75-106.
Tâhirül-Mevlevî, **Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm,** yay.haz.: Safi Arpaguş, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.

Bin üç yüz on iki sâl-i Cemâzelâhire içre
Cebin-sây-ı dehâlet oldu Tâhir bâb-ı Mollâ'ya
İlâhî lütf u ihsânınla ol cûyende-i feyzin
Külâh-ı bîati hem-pâye olsun arş-ı a'lâya[60]

İntisâb ettiği günün ertesinde Es'ad Dede Efendi ile birlikte hacca gitmek için İstanbul'dan yola çıkmıştır. İskenderiye'de iki gün kadar kaldıktan sonra Kâhire'ye varmışlar, Kâhire Mevlevîhânesi'nde de iki gün misâfir olmuşlardır. İmam-ı Şâfiî (ö.820), Seyyide Nefîse (ö.824), İbnü'l-Fârız (ö.1235) gibi büyüklerin kabirlerini ziyaret ettikten sonra büyük bir sandığı dolduracak kadar kitap alıp İstanbul'a göndemişler ve Kâhire'den ayrılarak Süveyş-Hicâz yoluyla Medîne-i Münevvere'ye varmışlardır. Üç hafta kadar kaldıktan sonra Mekke-i Mükerreme'ye gitmek için yola çıkmışlar ve 29 Şaban günü Belde-i Mübâreke'ye varmışlardır. Burada Şeyh İsmâil Nevvâb, Şeyh İmdâdullah el-Hindî, Şeyh Seyyid Ahmed Efendi gibi büyük âlimlerin meclislerinde bulunarak ilimlerinden feyz almıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye Mekke-i Mükerreme'de şeyhü'l-meşâyıh bulunan ve Rifâîyye tarîkatının ileri gelenlerinden olan Şeyh Seyyid Ahmed Efendi tarafından manevî bir hediye olarak Rifâî ve Kâdirî icâzetnâmesi takdim edilmiştir. Es'ad Dede Efendi tarafından verilen Mesnevîhânlık icâzetnâmesi ile birlikte bu icâzetnâmeler de 1918 yılındaki büyük Fatih yangınında kül olmuştur.

Yaklaşık dört ayı Mekke'de geçiren el-Hâc Tâhirü'l-Mevlevî, Es'ad Dede Efendi'nin Mekke'de kalmak istemesiyle yalnız olarak İstanbul'a dönmüş ve sonrasında Yenikapı Mevlevîhânesi semâzenbaşı Karamanlı Hâlid Dede'den semâ meşkederek dönemin en iyi semâzenlerinden biri olmuştur.[61] Mevlevîlikteki mertebelerden biri olan muhiblik[62] ile yetinmeyerek 17 Ocak 1896 (1 Şaban 1313)

[60] Hüseyin Vassaf, **"Es'ad-nâme"**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, no. 02324-002, s. 76.
[61] Şentürk, **a.g.e.**, s. 13-14.
[62] Kelime anlamı "seven" demek olan ve Mevlevîliğe intisâb eden fakat dervişliğe ikrâr vermemiş olanlara verilen addır. **Bkz.:** Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 149.

tarihinde çileye soyunan ve dergâhta 1001 gün hizmet ederek hücre-nişîn[63] olan Tâhirü'l-Mevlevî, 1898'in Ekim ayında (H.1316) çilesini tamamlayarak "Dede" ünvânını almıştır. Çile sırasında[64] ilmî ve irfânî yönlerden kabını doldurmaya gayret etmiş ve Cenâb-ı Pîr'in hilye-i şerîfesini yazmıştı. Çileden sonra Hz. Mevlâna'nın makâmını ziyaret için Konya'ya gitmeyi de ihmal etmemiştir. Döndükten sonra bir süre hücre-nişîn olarak Yenikapı Mevlevîhânesi'nde kalan Tâhir Dede, şeyhinden aldığı izin ile lokmasını kendi çalışmasıyla kazanmak için dergâhtan ayrılmıştır.

Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhânı ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin biricik hocası Selânikli Mehmed Es'ad Dede Efendi 9 Ağustos 1911 (H.13 Şaban 1329) tarihinde âlemi değiştirmiştir. Yerine bu vazifeye Tâhirü'l-Mevlevî getirilmek istenmişse de o, edeben hocasının yerine geçmek istememiş ve vazifeden affını istemiştir.[65] Hayatını anlamaya gayret gösterdiğimiz Tâhir Dede, Mevlevîler yolunun son dönemdeki en önemli şahsiyetlerinden biridir. En önemli eseri olarak adlandırabileceğimiz *Mesnevî Şerhi* onun bu yoldaki tasarrufu için bize çok şey anlatmaktadır.

Ailesindeki kuvvetli Mevlevî motiflerin etkisi, Cenâb-ı Pîr'e olan cezbesi ve takdir-i Hüdâ neticesinde Mevlevîliğe intisâb eden Tâhirü'l-Mevlevî, ömrü boyunca bu öğretinin en önemli gereği olan edeb düsturu üzere yaşamış, irtihâlinde bile bu edebten ayrılmamıştır.[66] Tâhirü'l-Mevlevî'nin: "Benim cenazemi şeyhimin kabrinin yanına gelince omuzdan indirin aşağıdan sürükleyerek götürün, ona saygısızlık olmasın." vasiyeti gereğince tabutu hocası Mehmed Esâd Dede Efendi'nin kabri önünden geçirilirken yerden sürüklenerek götürülmek istenmiş; ancak cenazenin başında bulunan imam efendi: "Müslümanın cenazesi yerde sürüklenemez!" diye bu duruma isyan ve itiraz etmiştir. Orada hazır bulunanlardan Cerrâhî Şeyhi Muzaffer Özak Efendi'nin[67] (ö.1985) hiddetlenerek: "Hoca efendi, Tâhirü'l-Mevlevî'nin

---

[63] Mevlevîlikte dergâhtaki 1001 gün süren hizmetini tamamlayan derviş "dede" ünvânıyla birlikte bir de o dergâhta hücre sahibi olurdu. Bu hücreler küçük odacıklardı ve dede burada otururdu. **Bkz.:** Gölpınarlı, **a.e.**, s. 31.

[64] Çile dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için **bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî, **Çilehâne Mektupları,** yay.haz.: Cemâl Kurnaz, Gülgün ERİŞEN, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.

[65] Şentürk, **a.g.e.**, s. 24.

[66] Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlevîlik ile ilgili görüşleri için ayrıca **bkz.:** Zülfikar Güngör, Son Mesnevîhânlardan Tâhirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C.IX, S. 3, Temmuz-Eylül 2009, s. 173-186.

[67] Halvetiye Tarîkâtı'nın Hz.Pîr Nureddîn Cerrâhî'ye (ö.1721) izâfe edilen Cerrâhiyye kolunun 19. şeyhidir.

vasiyetidir bu. Şeyhine saygısızlık olmasın diye omuzdan inecek, sürüklenecek!" demesiyle vasiyeti yerine getirilmiş ve kendisine ait bir mezar istemediğinden, okunan tekbirler eşliğinde annesi Âmine Emsâl hanımefendinin koynuna defnedilmiştir.[68]

1.4. ESERLERİ

Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserleri hakkında bilgi veren ve bu konuda ana mehazlar olarak adlandırabileceğimiz üç eser mevcuttur.[69] Yılmaz Baran, tezinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserlerini ayrıntılarıyla ve daha önce yapılmış olan diğer çalışmalardaki bilgileri tazeleyerek başarılı bir şekilde aktarmıştır. Bu sebeple tekrara düşmemek için Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserleri hakkında açıklama yapılmamış ve sadece isimleri alfabetik sırayla verilmiş olup eserleri ile ilgili yeni yapılan çalışmalara dair bilgi verilmiştir.

Afgan Emîri Abdurrahman Han, Amuzgâr-ı Fârisî, Âsî Abaza Hasan Paşa, Asr-ı Sa'âdetde Müslümânlığın Medeniyete Hizmetleri, Âşık Çelebi Tezkiresi ve Şâir Zâtî, Bâkî'ye Dâir, Bursalı Gazâlî, Büyüklerimizden Bazı Zevât, Cengiz ve Hulagu Mezâlimi, Çilehâne Mektupları, Dest-âvîz-i Fârisî-hânân, Dinî, Tarihî, Edebî Makaleler, Dîvânçe-i Tâhir, Dîvânçe-i Fârisî-i Tâhir, Dîvân-ı Tâhirü'l-Mevlevî-1, Dîvân-ı Tâhirü'l-Mevlevî-2, Dîvân Edebiyyâtından Birkaç Parça ve İzâhı, Dîvân Edebiyyâtı ve Istılâhları, Edebiyyât Kâideleri/Edebiyyât Dersi Muhtırası, Edebiyat Lügati, Edebî Mektuplar, Edebiyyât Istılâhları, Edebiyyât Sözlüğünde Uydurma Tâbirler, Edebiyyât Târîhimizde Araştırmalar, Edebiyyât Târîhimize Dâir Manzûm Bir Muhtıra, el-Fütuhâtü'l-İslâmiyye Tercümesi, Es-Sîretü'n-Nebeviyye ve'l-Asâru'l-Muhammediyye Tercümesi, Fuzûlî'ye Dâir, Garb Edebiyyâtına Dâir Manzûm Bir Muhtıra, Germiyanlı Şeyhî ve Harnâmesi, Hallâc-ı Mansûr'a Dâir, Hazreti Peygamber ve Zamânı, Hind Masalları Hind İhtilâli, Hind Masalları, Hind'in Moğol Hükümdârları ve Nâdir Şâh,

---

[68] Sezai Küçük, "Yaşayan Son Mesevîhân Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik" , **Tasavvuf Dergisi**, S. 14, İstanbul, 2005, s. 830.

[69] Bkz: Şentürk, **a.g.e.**
Zülfikar Güngör, "Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.
Yılmaz Baran, "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Aksaray, 2016.

Hitâbet Dersleri, Hulefâ-yı Râşidîn Devri Hulâsa-i Vakâyii, İbn Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi, İki Mektup Surûrî ile Gubârî, İnsanlığın Büyük Önderi Resulü Azâm Hz. Muhammed'in Hâl Tercümesi, İslâm Ansiklopedisi İçin Yazdıklarım, İslâm Askerine, İstanbul'un Eski Âdetlerinden, Kafkasya Mücâhidi Şeyh Şâmil'in Gazavâtı, Kâili Bilinen Fıkralar, Kamerî Aylara Dâir Ma'lumât, Kavâid-i Edebiyye Dersleri, Kitâbet-i Resmiyye, Kudemâ-yı Mevleviyye,[70] *Kur'an ve Mağz-ı Kur'an, Mantıkî ve Bir Hezeliyyesi,*[71] *Matbûat Âlemindeki Hayâtım, Mecmûʿa-i Eş'âr, Medâris-i İslâmiyye Talebesine Târîh Hulâsaları, Mesnevî Dersleri, Mesnevî'nin Eski ve Yeni Muterizleri,Mesnevî'nin Mu'terizine İkinci Cevap, Menâkıbu'l-Ârifin'de Münderic 'Makâlât-ı Şemsî Tebrizî'den On Faslın Tercümesi, Mısır'daki Abbâsi Halîfeleri, Mir'âtü'l-Akâid, Mir'ât-ı Hz. Mevlânâ, Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ Tercümesi, Müslümânlıkta İbâdet Târîhi, Nedîm'in Köşk Kasîdesi ve Nâmık Kemâl ile Ziyâ Paşa'nın Nazîresi, Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi, Osmânlı Devleti'nde İdâm Edilen İki Şeyhülislâm, Risâle-i Fütüvvetiyye Tercümesi, Sabrî'nin Ebu Sâid Efendi Vasfındaki Kasîdesi, Sa'dî-i Şirâzî'ye Dâir, Sarîr-i Kalem, Siyer-i Peygamberî, Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne Kasîdesi, Sünbülzâde Vehbî'nin Tayyâre Kasîdesi ve Şerhi, Şâir Ali İffet, Şâir Anıtları, Şâir Nevʿî ve Sûriye Kasîdesi, Şâir Refi'-i Kalâyî, Şeyh Celaleddîn Efendi Merhûm, Şeyhülislâm Abdülazîz Efendi, Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti, Şukûfe-i Bahâristân, Târîh Hülasâları ve Kısâs-ı Enbiyâ, Târîh-i İslâm Sahâifinden, Teceddüt Edebiyyâtına Dâir Muhtıra, Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm, Tefsîr-i Hüseynî Tercümesi, Telfiku'l-Ahbâr ve Telkıhu'l Âsâr, Tercümelerim, Teşebbüs-i Şahsî, Türk Edebiyyâtı Târîhçesi, Türk Edebiyyâtı Târîhine Dâir Hulâsalar, Veliyyüddin Oğlu Ahmed Paşa Dîvânı'nın Nesre Çevrilişi.*

---

[70] Târirü'l-Mevlevî'nin Mevlevî tarihi açısından oldukça önemli olan, ilk dönem Mevlevîlerin isimlerini zikredip hallerini anlattığı ve iki defterden oluşan müellif hattı bu eserinin ilk defteri kayıp olup ikinci defteri Süleymâniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Bölümü 161 numarada kayıtlıdır. Ancak ilk defter kaybolmadan evvel Târirü'l-Mevlevî'nin bir öğrencisi tarafından istinsah edildiğini değerlendirdiğimiz ve Prof.Dr.Atilla Şentürk'ün şahsi koleksiyonunda bulunan el yazması ve iki defteri hâvi bir nüsha vardır. Biz tez çalışmamıza başlamadan evvel Târirü'l-Mevlevî'nin bahse konu eserini çalışmaya niyetlenmiş ve eser üzerinde yedi ay kadar çalışmıştık. Fakat sonradan Nimet İpek hanımefendinin de aynı eseri yüksek lisans tezi olarak çalışmaya başladığını öğrendiğimizden çalışmamızı Târirü'l-Mevlevî'nin *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannane ve Tayyare Kasideleri* eserine yönlendirdik. Nimet Küçük hanımefendi tezini tamamlamıştır. **Bkz.:** Nimet İpek, "Târirü'l-Mevlevî'nin Kudemâ-yı Mevleviyye Adlı Eseri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., İstanbul, 2017.

[71] Bahse konu eser Emine Seda Yartaşı tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak çalışılmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî çeşitli alanlarda yazdığı yüze yakın eseri ile Türk edebiyatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Eserlerinden yola çıkarak onun oldukça velûd ve entelektüel bir şahsiyet olduğu söylenebilir. Arapça ve Farsçaya olan hâkimiyeti, güçlü kalemi, şiir söylemedeki hüneri öne çıkan özelliklerindendir. Edebiyat tarihi konusundaki eserleri ise ders kitabı niteliğinde olup son derece kıymetlidir. Ayrıca Mesnevî-i Şerîf şerhi ve Mevlevîlik ile ilgili hususlarda yazdığı eserlerle bu sahada da oldukça önemli bir yere sahiptir.

1.5. KRONOLOJİK BİYOGRAFİSİ

1877 İstanbul'da doğdu.

1890 Babası Hacı Mustafa Safvet Bey vefât etti.

1892 Bâb-ı Seraskerî'deki ilk memuriyetine başladı.

1892 Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede Efendi'nin derslerine başladı.

1893 Es'ad Dede Efendi tarafından kendisine Mesnevîhânlık icâzeti verildi.

1894 İlk manzumesini neşre teşebbüs etti.

1894 Şeyh Mehmed Celâleddîn Dede Efendi'ye intisâb etti.

1894 Es'ad Dede Efendi ile birlikte Hâcc'a gitti.

1896 Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çileye soyundu.

1898 Çilesini tamamlayarak 21 yaşında "Mevlevî Dedesi" oldu.

1899 "Tâhir Dede" kütüphanesini açtı.

1899 *Hilye-i Hz.Mevlânâ, Mir'ât-ı Hz.Mevlânâ* isimli eserlerini neşretti.

1899 *Resimli Gazete*'yi çıkarttı.

1904 Orman ve Ziraât Nezâreti'nde kâtip olarak göreve başladı.

1904 Mehmed Âkif Ersoy ile tanıştı.

1904 Burhân-ı Terakkî ve Rehnümâ-yı Füyûzât okullarında öğretmenliğe başladı.

1909 İttihad-ı Terâkkî Cemiyeti'nden istifa etti.

1909 Dârü'ş-Şafaka okuluna edebiyat ve kitabet öğretmeni olarak tâyin olundu.

1914 Dârü'l Hilâfeti'l-Aliyye medreselerine müderris olarak tâyin olundu.

1918 Maâdin Müdüriyeti baş kâtipliğine getirildi.

1919 Medresetü'l-Kuzât okulunda kitâbet-i resmîyye muallimi olarak tâyin olundu.

1918 İstanbul Fatih'te çıkan büyük yangında evi içindeki eşyalar ve 1000'i geçen kitaplarıyla birlikte kül oldu.

1918 Kasımpaşa Mevlevîhanesinde halka va'z vermeye başladı.

1920 Âlî Satış Komisyonu başkâtipliğine getirildi.

1920 Mahfil mecmuasını neşre başladı.

1921 Teâl-i İslâm Cemiyetinden istifa etti.

1923 Fâtih Câmi'inde Mesnevî-i Şerîf okutmaya başladı.

1924 İmam ve Hatip Mektebinde edebiyat, inşad ve hitabet dersleri vermeğe başladı.

1926 Ankara İstiklâl Mahkemesinde şapka kanununa muhalefetten yargılandı.

1929 Maltepe Askerî Lisesinde edebiyat öğretmeni olarak göreve başladı.

1928 Annesi Âmine Emsal Hanım vefât etti.

1931 Kuleli Askerî Lisesinde edebiyat öğretmeni olarak göreve başlalıdı.

1934 Maârif Vekâletince hazırlanan edebiyat lugati komisyonunda görev aldı.

1944 Dârü'ş-Şafaka Okulundan emekliye ayrıldı. Kendisine verilen 400 liralık ikrâmiyeyi reddederek parayı iâde etti.

1948 Süleymâniye Câmiinde Mesnevî-i Şerîf okutmaya başladı.

1949 Mesnevî-i Şerîf şerhlerinden oluşan defterleri *Mesnevî Dersleri* ismiyle neşredilmeye başlandı.

1951 Hakk'a yürüdü.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ HAYATI VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Maraşlı meşhûr bir ulemâ ailesi olan Sünbülzâdeler'e mensuptur. Doğum tarihi konusu ihtilâflı olmakla beraber yapılan bir doktora tezinde 1721 yılında Maraş'ta doğduğu ortaya konulmuş;[72] ancak Ahmet Yenikale, bahse konu çalışmada doğum tarihine dâir kanıt olarak gösterilen;

> Dahi seksen kadarın bulmuş idim
> İtmedim anları amma ityân

beytinde geçen "seksen" ifâdesinin yaşına nispet edilmesinin hatâ olduğunu ve aslında bu kelimenin konuyla ilgili kelime sayısını gösterdiğini yaptığı çalışmada belirtmiş ve doğum tarihi olarak 1718 /19 yıllarını işaret etmiştir. [73]

Dedesi Maraş müftüsü Mehmed Efendi ve babası Reşit Efendi Maraş'ın ulemâlarından olup eserleri bulunan âlim kişilerdir. Reşid Efendi oğlu doğduğunda ünlü dîvân şâiri ve Halep nâibi Seyyid Vehbî'nin[74] (ö.1736) yanında görevliydi. Seyyid Vehbî, Sünbülzâde'nin isim babasıdır.[75]

Eserlerinden anlaşıldığına göre ilim tahsîline babası ve dedesinden aldığı derslerle başlamış olan Sünbülzâde Vehbî, tahsîlini ilerletmek için İstanbul'a gitmiştir. Özellikle kasîde yazımında ve tarih düşürmedeki hüneri sayesinde üne kavuşan Sünbülzâde, müderrislik vazifesiyle devlet hizmetine girmiştir. Anadolu ve Rumeli'de kadılık görevlerinde bulunmuş ve güçlü kalemi sayesinde bazı önemli devlet belgelerinin yazılması için görevlendirilmiştir. Bu sayede ünü daha da artan

---

[72] Necmettin Yurtseven, "Türk edebiyatında Arapça-Türkçe manzum lügatlar ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Ankara, 2003, s. 9.

[73] Sünbülzâde Vehbî, **"Dîvân"**, yay.haz.: Ahmet Yurtseven, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri 514, 2012, s. 13, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0 04 Ocak 2018.

[74] Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hamit Dikmen, "Seyyid Vehbî" **DİA,** C.XXXVII, 2009, s. 74-75.

[75] Beyzâdeoğlu, **a.g.e.**, s. 2.

Sünbülzâde Vehbî'ye Sultan III.Mustafa tarafından hâcegânlık[76] rütbesi verilmiştir. Bu görevde yedi yıl bulunduktan sonra 1775 (H.1189) yılında I.Abdülhamîd tarafından İran'a Zend Kerîm Hân ile görüşmesi için elçi olarak gönderilmiştir.

İran seferinden döndükten sonra tekrar kadılık mesleğine dönmüş ve 1787 (H.1201) yılında Rodos'a kadı olarak atanmıştır. Uzunca zaman kethüdâlığını yapan Sürûrî[77] de Rodos kadılığı esnasında yanında bulunmuştur. 1788-89 (H.1203) yıllarında Eski Zağra kadılığı görevini deruhte eden Sünbülzâde, bu görevinden 1790 (H.1204) yılında azledilmiştir.[78] Manisa, Siroz, Manastır ve Bolu gibi vilâyetlerde de kadılık yapmış olan Sünbülzâde, İstanbul'a dönerek 1791 (H.1205) yılında Sultan III. Selim'e ithâfen bir dîvân tertip edip huzuruna arz etmiştir. [79] Sünbülzâde Vehbî Efendi ömrünün son demlerinde aklî dengesini ve görme yetisini kaybetmiş ve yakalandığı nikris hatlağı sonucu 29 Nisan 1809 yılında vefât etmiştir.[80]

Tâhirü'l-Mevlevî'nin, *Manzum Bir Muhtıra*[81] adlı eserinde Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı ve edebî şahsiyeti ile ilgili yazdığı yirmi üç beyitlik mesnevî, aslında bütün hayatının özeti mahiyetinde olduğundan buraya alınmıştır.

Bu asrın en meşhur şahs-ı edebi
Sünbülzâde denen Mer'aşlı Vehbî

Yetişti Mer'aşta, başladı söze
Tefeyyüz fikriyle geldi merkeze

Müderrislik etti, kadılık etti
Meslek değiştirdi, İran'a gitti

[76] Osmanlı Devleti'nde yazı işlerinden sorumlu olan ve defterdârlık, nişancılık gibi makamlarda bulunanlar için verilen bir rütbedir.
[77] Her türlü olay karşısında tarih düşürme yeteneğiyle ünlenen dîvân şairidir. Ayrıntılı bilgi için **bkz.:** Atilla Batur, "Sürûrî, Seyyid Osman" **DİA**, C.XXXVIII, 2010, s. 172-173.
[78] Yurtseven, **a.g.e.**, s. 10.
[79] Recep Küçük, "Sünbül-zâde Vehbî'nin Farsça Divançesi" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2010, s. 11.
[80] Beyzâdeoğlu, **a.g.e.**, s. 20.
[81] Tâhirü'l-Mevlevî, **Edebiyât Tarihimize Dâir Manzûm Bir Muhtıra**, İstanbul, İttifak Matbaası, 1931, s. 140-141.

Bitince sefâret hizmeti döndü
Kalbinde me'murluk hevesi söndü

Eski mesleğine eyledi avdet
Birçok kazalarda etti niyâbet

Bin iki yüz yirmi dört senesinde
Doksanı epeyce geçkin bir sinde

Kapandı gözleri ölüme baktı
Yerine iki, üç eser bıraktı

Hakkıyla nâzımdı bu koca âlim
Üslûbu görünür hatâdan sâlim

Bununla beraber şâir değildi
O, şi'ri nazımdan ibaret bildi

Bir asır evvelki adaşı[82] gerçek
Şâirlikte elbet kendinden yüksek

Vehbî'nin âsârı edilse hisap
Muazzam bir divan, dört manzum kitap

Dîvân'ı vezinli sözler derneği
O sözler belagat bahsi örneği

Lütfiye ünvanlı manzum eseri
Oğlu Lütfullâha nasihatleri

[82] Tâhirü'l-Mevlevî burada Sünbülzâde'nin isim babası olan Seyyid Vehbî'den bahsetmektedir.

İçinde acayip fikirler vardır
Şâirin görüşü epeyce dardır

*Tuhfe'*yle *Nuhbe'*si manzum lügattir
Bunları yazması büyük hizmettir

Çocuklar bunları ezber ederdi
Hem lügat hem aruz öğrenirlerdi

Şevkengiz isimli kitabı fakat
Ahlâk noktasından sakat mı sakat

Hafiflik göstermek istemiş gibi
Yazmış açık saçık bu Şeyh-i Sabî

Kendisi kocamış, gönlü genç kalmış
Heva vü hevese boyuna dalmış

Sürurî dolamış diline bunu
Bu da karalamış hicviyle onu

Yazılan sözlerden bilinmiştir ki
Vehbînin edebî mesleği iki

Bâzı sözlerinde Nâbi'ye uygun
Bâzısında ise Nedim'den coşkun

Hicivde Nef'î'nin mukallididir
Üç türlü söz söyler Mar'aşlı şâir

2.2. ESERLERİ

Bu bölümde Sünbülzâde Vehbî'nin eserlerinden hareketle Türk edebiyatındaki yeri anlaşılmaya çalışılacaktır. Manzum söz söylemede oldukça mâhir olmasına rağmen şâirliği konusunda farklı düşünceler vardır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Sünbülzâde Vehbî, Nâbi ve Nedim'in etkisindedir ve ayrıca hiciv konusunda Nef'i'yi taklit etmiştir. *Tuhfe-i Vehbî* ve *Nuhbe-i Vehbî* isimli lügat çalışmalarını oldukça faydalı bulmuş; fakat *Şevkengiz* isimli eserini ahlâkî yönden eleştirmiştir. Aynı şekilde Muallim Nâci de bu düşüncede olup şiirlerinin lezzetten yoksun olduğu kanaatindedir.[83] Nihat Sami Banarlı'ya göre mesnevî şâirliğinin yanı sıra devrin reîsü'ş-şâiran ünvânını almış bir dîvân şâiridir. Ona göre Sünbülzâde Vehbî, şâir Nedim'i takdir edip ona nazîreler söyleyecek kadar zevk sahibidir.[84] Bursalı Mehmed Tâhir ise onu mevzun söz söylemede Osmanlı şâirlerinin önde gelenlerinden saymakla birlikte yazdığı şiirleri güzel bulmaz.[85] Ali Canip Yöntem Sünbülzâde Vehbî için; *"Kaldı ki, Sünbülzâde Vehbî, son zamanlarda zannedildiği gibi, kupkuru bir adam da değildir. Zevk sahipleri tarafından beğenilecek pek çok güzel ve üstadâne şiirleri vardır."*[86] diyerek onu farklı değerlendirmiştir.

Bu değerlendirmelerden ve yaptığımız çalışmadan hareketle Sünbülzâde Vehbî'nin eserlerinin okuyanda coşkunluk uyandıran edebî ahenkten uzak olduğu söylenebilir. Ancak kendine has bir söyleyiş tarzına sahip olmakla beraber birçok konuda eser yazabildiği görülmektedir. Ayrıca kaleme aldığı sözlükler oldukça faydalı bulunmuştur. Padişâh cülûsları, sultân kızlarının doğumları ve o dönem İstanbul'un çeşitli mimarî eserleri[87] için düşürdüğü tarihler de meşhurdur.

---

[83] Muallim Nâcî, **Osmanlı Şâirleri**, yay.haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, s. 87.

[84] Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. II, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1971, s. 782.

[85] Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri,** yay.haz.: A.Fikri Yavuz, İsmail Özen, C. II, İstanbul, Meral Yayınevi, t.y., s. 356.

[86] Ali Canib Yöntem,"Sünbülzâde Vehbi" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.I S. II, İstanbul, 1946, s. 81.

[87] Bu eserlere Sultân Selîm'in yaptırdığı köşk, dönemin defterdârı Osman Paşa'nın köşkü, Halil Paşa tarafından yaptırılan sebil örnek olarak gösterilebilinir.

2.2.1. Dîvân

1791 (H.1205) tarihinde Sultan III.Selim'e ithâf ettiği, 5732 beyitten oluşan[88] ve Şeyh Sâdî'nin Gülistân eserinin isminden mülhem[89] Sünbülistan ismiyle yâd edilmesini arzu ettiği hacimli bir eseridir.[90] Dîvânının muhteviyâtında Arapça şiirler ve Farsça dîvânçesi de vardır. Tâhirü'l-Mevlevî, Sünbülzâde'nin dîvânını muazzam olarak nitelemekte ve belâgat yönünden örnek göstermektedir.[91] Süreyyâ A. Beyzâdeoğlu Sünbülzâde Vehbî'nin dîvânı üzerine doktora çalışması yapmış ve dîvânda bulunan bazı şiirleri hayatıyla birlikte ele alarak yayımlamıştır.[92] Ayrıca Sünbülzâde'nin bahse konu olan eseri, Ahmet Yenikale tarafından da hazırlanıp yayımlanmıştır.[93] Sünbülzâde Vehbî'nin dîvânın içinde yer alan Farsça Dîvânçe'si de yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.[94]

2.2.2. Münşeât

Eserin tamamı bir yangında kül olmuştur. Fakat bazı parçaları Letâif-i İnşâ[95] ve Münşeât-ı Azîziye[96] gibi yazma mecmualarda mevcuttur.[97]

2.2.3. Nuhbe-i Vehbî

---

[88] Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, **Sünbülzâde Vehbî**, İstanbul, Şule Yayınları, 2000, s. 54, 62.

[89] Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, 11.bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2015, s. 313.

[90] Küçük, **a.g.e.**, s. 14.

[91] Tâhirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, s. 140.

[92] Süreyyâ Ali Beyzâdeoğlu, "Sünbülzâde Vehbî: Hayatı-edebi şahsiyeti-divanının tenkitli metni ve incelenmesi" , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1985. Bu eser İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi EFKDrTHT41 numarada kayıtlıdır. Süreyyâ Ali Beyzâdeoğlu, **Sünbülzâde Vehbî**, İstanbul, İklim Yayınevi, 1993. Süreyyâ Ali Beyzâdeoğlu, **Sünbülzâde Vehbî**, İstanbul, Şule Yayınları, 2000.

[93] Yenikale, **a.g.e.**

[94] Küçük, **a.g.e.**

[95] Refik ve MehmedTevfik (Çaylak) beylerin kendi yazılarının yanısıra dönemin ünlü ve beğinilen mensur eserleri bir arada topladıkları mecmuâdır. **Bkz.:** Refik, Mehmed Tevfik (Çaylak), **Letâif-i İnşâ**, C.II, İstanbul, Tasvir-i Efkar Matbaası, 1866.

[96] El-Hâcc Nûrî, **Münşeât-ı Azîziye fi Âsâr-ı Osmâniye**, İstanbul, Muhip Matbaası, 1870 (H.1286).

[97] Beyzâdeoğlu, "Sünbülzâde Vehbî: Hayatı-edebi şahsiyeti-divanının tenkitli metni ve incelenmesi" s. 73.

Kelime olarak seçkin, seçilmiş, güzîde gibi anlamlara gelen nuhbe Sünbülzâde'nin Arapça-Türkçe manzum sözlüğüdür. Sünbülzâde Vehbî bu eserini 1799 (H.1214) yılında tamamlamış ve Sultan III.Selim'e sunmuştur. 1948 beyitten oluşan eserin mukaddime bölümü 145. beyte kadar olup münâcât, na't, salavat ve sahâbeye övgü konularını içermektedir ve mesnevî formunda yazılmıştır. Kelime tercümeleri 146-1361. beyitleri arasında olup 1362-1931. beyitleri ise 550 adet Arapça tâbirlerin ve deyimlerin tercümesidir. 1932-1948. beyitler arası ise hâtime kısmı olup gazel formunda yazılmıştır.[98] Sünbülzâde Vehbî'nin bu eseri Yayaköylü Râşid Efendi tarafından şerhedilmiş olup şerh metniyle ilgili iki farklı yüksek lisans tezi yapılmıştır.[99] Ayrıca *Nuhbe-i Vehbî* ile ilgili yapılmış doktora tezi bulunmaktadır.[100]

2.2.4. Şevk-Engîz

Sünbülzâde'nin bu eseri, kadın düşkünü (zen-dost) Suyolcuzâde ile erkek düşkünü (mahbûb-dost) Kazıkçı Yeğeni isimli iki karakterin başından geçen maceraları, aralarında geçen konuşmalarla anlatan 779 beyitlik[101] bir mesnevîdir. Bu iki karakter, kadınların mı yoksa oğlanların mı daha uygun cinsellik nesnesi olduğunu aralarında tartışırlar ve bir sonuca varamazlar.[102] Nihayet, eserin diğer önemli karakteri olan aşıklar dergâhının şeyhine hakemlik yapması için mürâcaat ederler. Şeyhin anlattıklarına hayrân olan bu iki karakter sonunda yaptıklarına tövbe edip ilâhî aşk yoluna girerler.[103]

Tâhirü'l-Mevlevî bu eseri ahlakî bakımdan sakat bulur. Sünbülzâde Vehbî'yi Şeyh-i Sabî (oğlanlar şeyhi) olarak niteleyerek oldukça ağır eleştirir. İlk defa 1837

---

[98] Yurtseven, **a.g.e.**, s. 28.

[99] Emel Yılmaz, "Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri S.1-221" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı A.B.D. , Manisa, 2008.
Dursun Görmez, "Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri S.222-446" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı A.B.D., Manisa, 2008.

[100] Yurtseven, **a.g.e.**

[101] Beyzâdeoğlu, **a.g.e.** s. 73.

[102] Bahadır Sürelli, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engîz'i" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 2007, s. 56-63.

[103] Küçük, **a.g.e.**, s. 16.

(H.1252/53) yılında Enderunlu Fâzıl'ın Defter-i Aşk adlı eseriyle basılan, ardından Reşit Paşa'nın emriyle toplatılan ve yayın tarihinin ilk yasaklı eseri olarak öne sürülen bu eserin[104] çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Eser üzerine iki farklı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[105] Ayrıca bu eserle ilgili bir kitap yayınlanmıştır.[106]

2.2.5. Tuhfe-i Vehbî

İran sefâretinden döndükten sonra kaleme aldığı ve Farsça-Türkçe manzum bir lûgat olan bu eseri, *Tuhfe-i Şâhidî*'den[107] sonra en çok rağbet gören sözlüklerden olmuştur.[108] 882 beyit olan eserin sözlük kısmı 58 kıtâdan oluşmuştur. *Tuhfe-i Vehbî* uzunca bir dönem medreselerde okutulmuştur ve çoğu edebiyatçıya göre Sünbülzâde Vehbî'nin en meşhûr eseridir.[109] Ayrıca Sünbülzâde Vehbî'nin adını da yaşatan en kıymetli eseri olmuştur.[110] Eser 1782 yılında yazılmış ve ilk baskısı 1798 yılında yapılmıştır. Tuhfe-i Vehbî üzerine Elbistanlı Hayâtî Efendi (ö.1814) ile Lebîb Efendi'nin (ö.1867) şerh çalışmaları da vardır.[111] Bahse konu şerh çalışmaları hakkında Yusuf Öz'ün bir makalesi vardır.[112]

2.2.6. Lutfiyye

---

[104] Sürelli, **a.g.e.**, s. 53.

[105] Sürelli, **A.e.**
Mehtap Yalın, "Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engîz Mesnevîsinin Karşılaştırmalı Metni ve Konuların İncelenmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. , Samsun, 2007.

[106] Sünbülzâde Vehbî, **Şevk-Engîz**, yay.haz.: Ahmet Yenikale, Ankara, Ukde Yayınları, 2011.

[107] Muğlalı İbrahim Şâhidî Dede (ö.1550) tarafından yazılan Farsça-Türkçe manzum sözlüktür.

[108] Yenikale, **a.g.e.**, s. 19.

[109] *Tuhfe-i Vehbî* hakkında yapılan başlıca önemli çalışmalar şunlardır:
Ali Alparslan, "Manzum Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul, 1946-1947.
Turgut Karabey-Numan Külekçi, **Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1990.
İlker Demirci, "Tuhfe-i Vehbî Manzum Sözlük" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2012.

[110] Beyzâdeoğlu, **a.g.e.**, s. 72.

[111] Yenikale, **a.g.e.**, s. 19.

[112] Söz konusu şerhlerle ilgili geniş bilgi için **bkz:** Yusuf Öz, "Tuhfe-i Vehbî Şerhleri" , **İstanbul, İlmi Araştırmalar Dergisi S. 5**, 1997, s. 219-232.

Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin oğlu Lutfullâh için 1791 yılında yazmış olduğu 1181 beyitlik bir mesnevîdir.[113] Nasihat-nâme türünde yazılmış olan bu eserini Nâbî'nin *Hayriyye* isimli eserine nispetle yazdığı genel bir kanıdır.[114] Sünbülzâde Vehbî, oğlu doğduğunda 50 yaşın üzerinde olduğundan, ihtiyarlığına rağmen erkek bir evlâda sahip olmanın sevinciyle bu eseri yazmaya karar vermiş ve kendi ifadesine göre eserini bir haftada tamamlamıştır.[115] Eser ile ilgili iki farlı müstakil çalışma yapılmıştır.[116]

[113] Sünbülzâde Vehbî, **Lütfiyye**, yay.haz.: Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 25.
[114] Yenikale, **a.g.e.**, s. 19.
[115] Beyzâdeoğlu, **a.g.e.**, s. 57.
[116] Beyzâdeoğlu, **a.g.e.**
Gülcan Tanıdır Alıcı, **Lutfiyye-i Vehbî**, Kahramanmaraş, Ukde Yayınları, 2011.

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

TANNÂNE VE TAYYÂRE KASÎDELERİ

3.1. TANNÂNE KASÎDESİNİN İÇERDİĞİ KONULAR VE KAPSAMI

Osmanlı Devleti ile İrân arasındaki dînî, siyâsî, askerî ve kültürel ilişkiler başlangıcından günümüze kadar her dönem oldukça sıcak ve ilgi çekici olmuştur. Aynı coğrafyada asırlarca komşu olan bu iki ülke arasındaki dînî ve kültürel eksenli etkileşim, yakınlaşmaları sonucunu doğururken aralarındaki mezhepsel farklılıkların varlığı da siyâsî bir çekişmeye sebep olmuştur.[117] Sünbülzâde Vehbî'nin *Tannâne Kasîdesi* de yazılma sebebi ve dönemi itibârıyla oldukça dikkat çekicidir. 1747 yılında İrân hükümdârı olan Nâdîr Şâh'ın öldürülmesiyle ülkede kargaşa hâkim olmuştur. Uzun süren kanlı taht kavgaları neticesinde Zend Kerîm Hân 1751 yılında idareyi eline almıştır.[118] 1775 yılında Zend Kerim Hân Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Basra'yı muhasara ve bazı vilayetleri yağmaya kalkışmıştır. Bunun üzerine Bağdad valisi Ömer Paşa İstanbul'dan yardım istemiş, Zend Kerim Han ise kastının Osmanlı'ya değil, Ömer Paşa'ya karşı olduğunu söyleyerek Osmanlı'dan dolaylı olarak özür dilemiştir. Hâl böyleyken işin siyasetle çözümüne karar verilmiş ve iyi derecede Farsça bildiği için Sünbülzâde Vehbî Efendi İran'a sefîr olarak gönderilmiştir.[119]

Isfahân'da Zend Kerim Han ile görüşen Sünbülzâde Vehbî Efendi, Zend Kerim Han'ın Osmanlı Devleti ile iyi geçinmek istediğini öğrenmiştir. Yaşanan olayları tahlil ederek aradaki anlaşmazlığa Ömer Paşa'nın neden olduğunu anlamış ve durumu İstanbul'a bildirmiştir.[120] Ömer Paşa, sefîrin yazdığı raporu haber alınca kendini kurtarmak için Vehbî Efendi'nin Osmanlı Devleti'nden ziyâde İran'ın çıkarlarını düşündüğü, İran'da bulunduğu süre zarfında içki ve kadına meylederek devletin şerefini düşürdüğü yönünde İstanbul'a bir mektup yazmıştır.[121] Bunun üzerine I.

---

[117] Sıtkı Uluerler, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1774-1884), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2009, s. 14.

[118] **A.e.**, s. 28-29

[119] Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, **Sünbülzâde Vehbî**, İstanbul, Şule Yayınları, 2000, s. 17.

[120] **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî**, Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdesi,** v. 6.

[121] Şânizâde Mehmed Ataullah Efendi, **Târîh-i Şânizâde** C.I, İstanbul, Cerîde-i Havadis Matbaası, s. 197.

Abdülhamid, Vehbî Efendi'nin idam fermanını Bağdat'a göndermiştir. O dönem devlet ricâlinden Yenişehirli Osman Efendi ile Reisül-küttâb İsmâil Bey Sünbülzâde Vehbî Efendi'yi severler ve gözetirlerdi. I. Abdülhamid'in fermanına karşı bir şey yapamayacaklarını anlamışlar ve gizlice Üsküdar'a gelmesini, gelişini de kendilerine bildirmesini istedikleri bir mektup yazmışlar ve özel bir ulak ile Sünbülzâde Vehbî Efendi'ye göndermişlerdir.[122] İdâm fermânı Ömer Paşa'ya ulaştığında Sünbülzâde Vehbî Efendi Bağdat'dan ayrılmış olduğu için infâz gerçekleşmemiştir. Bu arada Musul yolundayken hâmîleri tarafından özel ulak ile gönderilen mektubu alan Sünbülzâde Vehbî, kimliğini gizlemek için Tatar kalpağını başına geçirerek gizlice İstanbul'a dönmüştür.[123] Yaklaşık bir yıl Üsküdar'da bir evde gizlendikten sonra 1776 yılında Yenişehirli Osman Efendi ile Reisül-küttâb İsmâil Beyin tavsiyesiyle I. Abdülhamid'e sunulmak üzere *Tannâne Kasîdesi'ni* yazar. Sünbülzâde Vehbî tarafından padişâha yazılan 113 beyitlik *Tannâne Kasîdesi'*nin vezni bahr-i hezec müsemmen-i sâlim olmakla birlikte mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün şeklindedir. Tannâne; kelime olarak "çınlayan, tınlayan, akisler veren" anlamındadır. Tâhirü'l-Mevlevî Sünbülzâde Vehbî'nin kasîdeye bu ismi vermesiyle ilgili: "*Kasîdenin ahengi ve sanatı, mânâdan ziyade lafız oyunlarına ehemmiyet verildiği o devirde şöhret ufuklarını çınlatacağı düşünülerek konulmuş bir isimdir."* demiştir. [124]

Tâhirü'l-Mevlevî'nin kasîde şerhi oldukça tafsîlâtlı olduğundan muhtevâ bakımından muhtasar bilgiler verilmiştir. *Tannâne Kasîdesi* Osmanlı hânedânının adaletini öven şu beyitle başlar:

Zehî feyż-i İlâhî dûdmân-ı âl-i Oṣmâna
Ki maẓhar eylemiş ol ḫanedânı ʿadl ü iḥsâna

Teşbîb bölümü onuncu beyte kadar devam etmektedir. Bu bölümde Mekke, Medine ve Kudüs'ün Osmanlı Devleti'nin topraklarında bulunmasından dolayı devletin âdeta dönemin şahlarına ve onların nezdinde bütün insanlara kıble olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca İstanbul'un fethinin de şanlı Osmanlı Devleti'ne

[122] Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, "Tannâne Kasîdesi", **Dergah**, C.II, No:14, 1991, s. 10-12.
[123] Tâhirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, v. 5.
[124] **A.e.**, v. 7.

nasip olmasını anlattıktan sonra, Osmanlı sultânlarını Büyük İskender, Ferîdûn, Nûşirevân, Timur gibi hükümdârlar ile kıyaslayarak sultânları onlara karşı yüceltmektedir.

Sünbülzâde Vehbî Efendi kasîdenin 10. beytinde sözü I.Abdülhamîd'e getirmiş ve onu destansı ünlü hükümdârlar ile mukayese ederek hepsinden üstün bulmuştur. Kasîdenin medhiyye bölümü 36. beyte kadar devam etmektedir. Klâsik kasîdede medhiyye bölümünden sonra şâirin fahriyye bölümüne geçmesi beklenirken o, bu kalıbın dışına çıkarak kasîdeye 49 beyitlik bir sefâretnâme ile devam etmiş, şekil ve muhtevâ bakımından kasîde türünde yeni bir üslûb sergilemiştir. [125] Bu bölümde İrân sefâretindeyken Zend Kerîm Hân ile görüşmesini en ince ayrıntısıyla anlatarak kendisine verilen vazîfeyi en iyi şekilde icrâ ettiğini söylemektedir. 86. beyitle birlikte kasîdenin fahriyye bölümü başlar ve 103.beyite kadar devam eder. Sünbülzâde Vehbî bu bölümde kendini Enverî, Ebû Tayyîb, Sâib gibi ünlü şâirlerden üstün tutmakta ve bunu da Allah vergisi olarak nitelemektedir. Ayrıca şâir Nef'î'nin hayatta olup şiirlerini okuması durumunda kendi şiirlerini yakacağını anlatmaktadır. 103. beyitten itibaren ise tegazzül bölümü vardır. Tannâne Kasîdesi'nin son üç beyti ise dua bölümünü oluşturur.

3.2. TAYYÂRE KASÎDESİ'NİN İÇERDİĞİ KONULAR VE KAPSAMI

Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481) döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nin imtiyazlı bir toprağı haline gelen Kırım Hânlığı[126] Osmanlı ile siyâsî bağlamda tam bir ittifak içerisindeydi.[127] Bu durum 1768 Osmanlı-Rus savaşına kadar devam etmiştir. Savaştan mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'nı yapmak zorunda kalmış ve Kırım üzerindeki nüfûzunu kaybetmiştir. Zirâ bu antlaşma gereği Kırımın müstakil bir hânlık olması

[125] Beyzâdeoğlu, **a.g.e.**, s. 10.
[126] **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî, **Tayyâre Kasîdesi,** v. 2.
[127] Muzaffer Ürekli, **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi,** Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989, s. 21.

öngörülmüştür.[128] Ruslar, kendileri için oldukça önemli olan Kırım yarımadasını tamamen ele geçirmek için devlet içinden bir ortağa ihtiyaç duymuşlar ve bunda da zorlanmamışlardır. Ruslar için bahse konu ortak, Venedik'te yetişmiş ve Avrupaî tarzda yaşamı benimsemiş olan Şâhin Giray olmuştur.[129] Rusların da desteğiyle Kırım'da hâkimiyetini ilân eden Şâhin Giray, ülkesinde reformist hareketlere kalkışmış ve bu durum Kırım halkı tarafından hoş karşılanmamıştır. Kısa süre zarfında Kırım halkı nazarında *Rus ortağı bir kâfir* konumuna düşen Şâhin Giray'a karşı ayaklanma başlamış ve bu durum Rusya'nın 1783 yılında resmen Kırım'ı ilhâkıyla sonuçlanmıştır.[130]

Şâhin Giray Ruslara güvenmekle hata yaptığını anlayarak Osmanlı Devleti'ne ilticâ talebinde bulunmuştur. I. Abdülhamîd Hân *Dinsiz ve Hilekâr* olarak vasıflandırdığı Şâhin Giray'ın bu talebini uygun bularak Osmanlı topraklarına girmesine izin vermiştir. Zîrâ Kırım topraklarının elden çıkmasına sebep olan ve Osmanlı Devleti'ne bir hayli zararı dokunan Şâhin Giray'dan intikâm almak için bunu fırsat bilmiştir.[131] Şâhin Giray 1787 yılında bir süre Hotin vilâyetinde konakladıktan sonra Edirne'ye geçmiş, oradan da Gelibolu üzrerinden Rodos'a sürgün edilmiş ve orada idâm olunmuştur.[132] O dönem Rodos kadısı olan Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin *Tayyâre Kasidesi* de Şâhin Giray'ın idâmına dâir I.Abdülhâmid'e yazılan rapor mahiyetinde bir eserdir. Sünbülzâde Vehbî'nin, idâmından önce Rodos kalesi dışındaki Fransız konsolosluğuna sığınan Şâhin Giray'ın yakalanışından idâmına kadar olan süreci ayrıntılarıyla anlattığı bahse konu kasîdesi 84 beyittir. Muhtevâsı bakımından diğer klâsik kasîdelerden ayrılan *Tayyâre Kasîdesi* tarihî bir olayı detaylıca anlattığından dolayı vakâyi-nâmedir.[133] Sünbülzâde Vehbî'nin, kasîdesine *Tayyâre* ismini vermesiyle ilgili Tâhirü'l-Mevlevi: *"Şâhin Giray'ın adı dolayısıyla*

[128] Feridun M. Emecen, "Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar". **Tarih Dergisi/Turkish Journal of History**, S. 34, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1984, s. 315.
[129] **A.e.**, s. 316.
[130] **A.e.**
[131] **A.e.**, s. 322.
[132] Vasiliy Dmitriyeviç Smirnov, **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı,** Çev. D.Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2016, s. 635.
[133] Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, "Tayyâre Kasîdesi", **Dergah**, C.II, No:18, 1991, s. 8.

beyitlerinde kuşa mütealik bir çok tâbir kullanılmasından ve âdetâ güvercinle uçurulmuş gibi çarçabuk gönderilmesindendir." demiştir.[134]

Vezni mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün şeklinde olan *Tayyâre Kasîdesi* Osmanlı Devleti'nin adâletini överek başlar; zîrâ Şâhin Giray'ın idâmı adâlet hükmünce gerçekleşmiştir.

Müʾeyyed eylemişdir tā ezelden Ḥażret-i Bārī
Muʿallā devlet-i ʿOṣmānīyān-ı maʿdelet-kāri

Âlemin velî nîmeti saydığı yüce Osmanlı Devleti'ne hıyânet edenlerin sonunun hüsran olacağını ve verilen hükümlerin devletin korunması için şeriâte uygun olduğunu, cümle Osmanlı padişâhlarının da bu yolla düşmana gâlip geldiğini anlattığı nesîb bölümü yedinci beyte kadar devam etmiştir. Yedinci beyitten itibâren sözü I.Abdülhamîd'e getiren Sünbülzâde Vehbî onun özellikle adâletini övmüştür. Adâletinin sayesinde dünyadan zulmün ve incitmenin ortadan kalktığını ve böylece kırlangıç yavrularının kara yılandan çekinmez hâle geldiklerini anlatmıştır. Ayrıca onu Hülâgû Hân, Büyük İskender gibi ünlü hükümdârlar ile kıyaslayarak hepsine üstün kılmıştır. 25.beyitle birlikte Şâhin Giray'ın idâmıyla ilgili olaylar anlatılmaya başlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin keremiyle Şâhin Giray'ın kuş sütüyle beslendiğini; ancak onun dürüst olmayarak Rusların domuzundan yiyip şarabından içerek ihânet ettiğini anlatmıştır. Şâhin Giray'ın Rodos'ta Fransız konsolosluğuna sığınmasını da düşmana sığınmayı âdet edinmiş olmasından ileri geldiği yönünde yorumlayarak anlatmıştır. Şâhin Giray'ın Fransız konsolosluğundan kendisi tarafından nasıl çıkarıldığını uzunca anlattıktan sonra cennet gibi vatanlarını Rusların eline teslim etmesinden dolayı Kırım halkının onu uğursuz saydığını anlatmıştır. Bu bölümdeki beyitlerde çakır kuşu, serçe, karga, çaylak kuşu, sığırcık, tavus kuşu, güvercin, kartal, doğan gibi kuş isimleri zikredilmiştir.

Kasîdenin fahriyye bölümü 62.beyitle başlamaktadır. Bu bölümde Sünbülzâde Vehbî, pâdişâh I.Abdülhamîd'den, büyük şehirlere kadı olarak atanması yönünde taltif beklediğini de ifâde etmiştir. 72.beyitle birlikte başlayan gazel bölümü 80. beyte kadar

[134] **Bkz.**: Tâhirü'l-Mevlevi, **a.g.e.**, v. 1.

devam eder. Bülbül, hüdhüd, turna, kumru gibi kuşların isimleri zikredilerek sevgilinin güzellikleri anlatılmıştır. Son dört beyit ise dua bölümüdür. Sünbülzâde Vehbî Efendi, I.Abdülhamîd'in düşmana gâlip gelerek dünyayı feth etmesi niyâzında bulunmuş ve kendisinin de tarih boyunca hatırlanması temennisiyle kasîdeyi sonlandırmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞERH METNİNİN İNCELENMESİ

4.1. DİL ÖZELLİKLERİ

Batı Türkçesi yazı dilini oldukça genel hatlarla bölümlere ayırırsak: XII-XV. yüzyıllarda kullanılan yazı dilini Eski Anadolu Türkçesi, XVI. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadarki dönemi Osmanlı Türkçesi ve 1908 yılında II. Meşrûtiyetin ilân edilmesinden sonra gelişen sadeleştirme ve Türkçeleştirme çalışmalarıyla başlayan dönemi de Türkiye Türkçesi olarak ifâde edebiliriz.[135]

Tâhirü'l-Mevlevî Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Cumhuriyetin ilk çeyreği arasında yaşadığından, dili hâlen devam eden Türkiye Türkçesi dönemine dâhildir ve bu sebeple de genel olarak günümüz Türkçesine oldukça yakındır. Bununla birlikte, Arapça ve Farsçaya olan vûkufiyeti sâyesinde zengin bir kelime hazinesine sahip olduğu eserlerinde görülmektedir. Şerh metninde de bu özelliğini fazlasıyla hissettirmektedir. Kısacası, dil kullanımına dâir âlim ve fâzıl bir zât olmasından kaynaklanan bâzı husûsiyetleri hâriç tutarsak Tâhirü'l-Mevlevî'nin günümüz insanının da anlayabileceği sâde bir üslûbunun olduğu söylenebilir.

4.2. ŞERH YÖNTEMİ

Şerh (شرح) kelime olarak; açmak, açılmak[136], keşf etmek, beyân etmek[137] anlamına gelirken terim olarak; izâh için söylenilen sözler ve bu yolda yazılan kitap[138], bir yazının kolay anlaşılması için açıklama yolunda yazılmış kitap[139], bir metnin sırlarını, anlaşılması güç olan dikkat isteyen ince şeylerini ve anlamlarını açıklamak ve tefsir etmek[140]anlamındadır. İslâm dünyasında *Kur'ân-ı Kerîm*'i daha doğru ve

---

[135] Bu konularda geniş bilgi için **bkz.:** Ali Akar, **Türk Dili Tarihi: Dönem-Eser-Bibliyografya**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005, s. 238-300.
[136] Muallim Ömer Nâcî, **Lugat-ı Nâci,** İstanbul, Asır Matbaası, 1322, s. 497
[137] Ahterî Mehmed Efendi, **Ahterî-i Kebîr**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1310, s. 434.
[138] Muallim Ömer Nâcî, **a.g.e.**
[139] Ali Rıza Alp, Sabahat Alp, **Büyük Osmanlı Lûgatı**, C.I, İstanbul, Ekicigil Matbaası, 1958, s. 1407.
[140] Hüseyin Kâzım Kadri, **Türk Lûgati,** C.III. İstanbul, Maarif Matbaası, 1943, s. 217.

daha güzel anlamak ve anlatabilmek maksadıyla yapılan çalışmalar şerh geleneğinin aslını teşkîl etmektedir.[141] Edebiyatımızda da şerh çalışmaları *Kur'ân-ı Kerîm* tefsîrleriyle doğup gelişmeye başlamış ve ilerleyen dönemlerde de ağırlıklı olarak dînî ilimler olmak üzere edebiyat, aritmatik, fizik, cebir gibi çeşitli alanlarda yapılmıştır.[142]

Klâsik Türk edebiyatında Türkçe manzûm eserler üzerine yapılan şerh eserleri incelendiğinde Tâhirü'l-Mevlevî'ye kadar hepsinin dînî-tasavvufî manzûmeler olduğu görülmektedir.[143] Tâhirü'l-Mevlevî tarîkât ehli bir mutasavvıf olmasına rağmen bir çok edebî manzûmeyi şerh etmiştir.[144] Şerh eserleri üzerine yapılan bilimsel araştırmaların artması, şerh metinlerinin tasnifine dair problemlerin de ele alınmasına sebep olmuştur.[145] Atabey Kılıç konuyla ilgili problemleri dile getirmiş ve şerh metinlerini metod, manzum-mensur, dil ve muhtevâ açılarından değerlendirerek tasnif yöntemi çalışması yapmıştır.[146] Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerh yöntemi, Atabey Kılıç'ın bahse konu olan çalışması göz önünde tutularak açıklanmıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin, *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri* isimli mensur eserinde yalın bir dil kullanılmış, metnin herkes tarafından anlaşılması için açıklama yönü ağır basan bir yöntem izlenmiştir. *Tannâne* kasidesinin şerhine geçilmeden önce sefâretnâme ile ilgili bilgi verilmiş ve ayrıca kasîdenin yazılma nedeni detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Şerh kısımlarına "Tannâne Kasîdesi" ve "Tayyâre Kasîdesi" başlıkları ile giriş yapılmıştır. Kasîdeleri beyitler halinde açıklama yolu izlenmiştir. Kimi zaman peşisıra gelen iki beyit konu bütünlüğü sağlaması açısından birlikte şerh edilmiştir. *Tannâne* ve *Tayyâre* kasîdelerinin beyitlerinin şerh

---

[141] Ömür Ceylan, **Tasavvufî Şiir Şerhleri,** İstanbul, Kitabevi, 2000, s. 19.
[142] **A.e.**, s. 26.
[143] **A.e.**, s. 35.
[144] Bu eserler şunlardır: *Dîvân Edebiyyâtından Birkaç Parça ve Îzâhı (Bâkî'nin Sünbül Kasidesi ve Şerhi, Bâkî'nin Kânûnî Mersiyesi ve Şerhi, Taşlıcalı Yahyâ'nın Şehzâde Mustafa Mersiyesi, Nefî'nin Hotin Kasidesi, Sabrî'nin Ebu Saîd Efendi Vasfındaki Bir Kasidesi, Fuzûlî'nin Bağdat Kasidesi, Fuzûlî'nin Şikâyetnâmesi), Fuzûlî'ye Dâir, Germiyanlı Şeyhî ve Harnâmesi, İbn Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi, Mantıkî ve Bir Hezeliyyesi, Nedîm'in Köşk Kasîdesi ve Nâmık Kemâl ile Ziyâ Paşa'nın Nazîresi, Sabrî'nin Ebu Sâid Efendi Vasfındaki Kasîdesi, Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdesi, Şâir Nev'î ve Sûriye Kasîdesi, Veliyyüddin Oğlu Ahmed Paşa Dîvânı'nın Nesre Çevrilişi.*
[145] Sadık Yazar,"Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 62.
[146] Atabey Kılıç, "Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prof.Dr.Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 12-13 Nisan 2007, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, t.y., s. 363-369.

metninden ayırt edilebilmesi maksadıyla latin alfabesi kullanılmıştır. Aynı yöntem metnin içerisinde geçen kişi, yer, eser isimleri gibi özel isimlerde ve Farsça beyitlerde de kullanılmıştır.

Şerh bölümünün ilk kısmında beyitler nesre çevrilmiş ve beyitlerde geçen sözcükler parantez içerisinde verilerek imlâ, gramer ve anlam bakımından açıklanmıştır. Okuyucunun ilk defa karşılaştığı düşünülen veya az duyulmuş bâzı Arapça, Farsça kökenli sözcüklerin i'râbı belirtilerek harekelendirilmiş, etimolojik bilgilerine de işâret edilmiştir. Sözcüklerin veya terkiplerin mecâzî ve ıstılâhî anlamlarıyla birlikte telaffuzlarına da yer verilmiştir. Sözcükler ile birlikte kişiler, yer isimleri, efsaneler, tarihi olaylar ve kavramlar açıklanırken çeşitli kaynaklardan faydalanılmış ve alıntı yapılan eserin ismi pasajın başında veya sonunda parantez içerisinde belirtilmiştir.

Kelimelerin açıklaması yapıldıktan sonra beyitler anlamı yönünden ele alınmıştır. Özellikle Sünbülzâde Vehbî'nin İran sefâreti ve Şahîn Giray'ın idâmına dâir konuları anlattığı beyitlerde şâirin maksadı gerekçeleriyle birlikte yorumlanmıştır. Beyitler şerh edilirken edebî yönden de ele alınmış ve tespit edilen edebî sanatlara işâret edilmiştir. Gerekli görülen yerlerde konuyla ilgili detaylı bilgi vermek için günümüzde belirli bir disiplin içerisinde yapılan atıf yöntemleri şeklinde olmasa bile dipnot sistemi kullanılmış, ayrıca anlamlandırma işlevini güçlendirmek için Sa'dî-i Şîrâzî, Şeyh Gâlib Dede Efendi, Hâfız, Yahya Kemâl Beyatlı gibi şâirlerin beyitlerlerinden alıntılar yapılarak örneklendirme yöntemi izlenmiştir.

4.3. ŞERH METNİNDE KULLANILAN KAYNAK ESERLER

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *"Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri"* isimli eserinde kaynak eserden alıntı yapma yoluyla; *"Bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek"*[147] anlamına gelen istişhâd yöntemine başvurulmuştur. Bu yöntem ile yapılan alıntıların başında veya sonunda eserin adı

[147] İsmail Durmuş, "İstişhâd", **DİA**, C.XXIII, 2001, s. 396-397.

yazılmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin kaynak eserlerini konularına göre; tarih, lügat, biyografik ve diğer kaynaklar olmak üzere dört grupta tasnif etmek mümkündür.

4.3.1. Târîhî Kaynaklar

4.3.1.1 Ata Târîhi

Şâir ve tarihçi Tayyarzâde Ata Bey (1801-?) tarafından yazılan, Osmanlı padişahları ve şehzâdeleriyle Enderûn ve saraydan yetişen sadrazam, şeyhülislam gibi önemli rütbe, makam sahiplerinin ve devlet adamlarının biyografilerinin verildiği ayrıca yine Enderûnda yetişen şâirlerin neredeyse tamamının şiirlerlerinden örnekler verilerek isimlerinin zikredildiği beş ciltlik eserdir.[148] Bahse konu eser Enderûn ve saray tarihi açısından oldukça önemli görülmekle birlikte Türk edebiyatı tarihi için de kaynak eser olarak nitelendirilmektedir.

4.3.1.2. Sicill-i Osmânî

Tarih ve hâl tercümeleri âlimlerinden olan Süreyyâ Mehmed Bey'in (ö.1909) Osmanlı Devleti'nde çeşitli meslek ve sınıflardan yetişmiş olan önemli kişilerin hâl tercümelerini ihtiva eden dört ciltlik eseridir.[149] *Sicill-i Osmânî* diğer hâl tercümelerinden farklı olarak sadece bir meslek veya zümreye ait olmayıp farklı alanlara mensup şahsiyetleri de ihtivâ etmesi ve belirli bir zaman aralığını kapsamaması bakımından oldukça önemlidir.[150] *Sicill-i Osmânî*'de 17.000'e yakın şahsiyetin biyografisi yer almakla Osmanlı biyografisi sahasında yazılmış olan en kapsamlı eserdir.[151]

---

[148] Muhittin Eliaçık, "Edebiyat Tarihimize Işık Tutan Bir Eser: Atâ Tarihinin 4-5. Ciltleri", **İlmi Araştırmalar Dergisi**, S. 20, İstanbul, 2005, s. 71-72.

[149] Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri,** yay.haz.: Mehmet Ali Yekta Saraç, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2016, s. 971-972.

[150] Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, yay.haz.: Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Mustafa Keskin, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1995, s. 12.

[151] Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, yay.haz.: Nuri Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 9.

4.3.1.3. Netâyicü'l-Vukûât

Mustafa Nuri Paşa'nın (ö.1890) Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1841 yılına kadar geçen dönemi kapsayan ve devletin askerî ve sivil bütün kurumlarını ve yapılanmalarını detaylı bir şekilde incelediği çok kıymetli eseridir.[152] Mustafa Nuri Paşa'nin *Netâyicü'l-Vukûât* isimli eserini kıymetli kılan en önemli özelliği, olayları sebepleriyle anlatması ve Osmanlı kurumlarını detaylıca açıklamasıdır. *Netâyicü'l-Vukûât*'ın birinci cildi 1877 yılında, 1594 yılından 1688 yılına kadar olan dönemi kapsayan ikinci cildi ve 1774 yılına kadar gelen üçüncü cildi 1879 yılında yayımlanmıştır. Mustafa Nuri Paşa'nın vefâtından sonra 1841 yılına kadar olan tarihi olayları sebepleriyle birlikte anlatan dördüncü cildi 1909 yılında yayımlanmıştır.[153] Ayrıca bu eser, Abdurrahman Şeref Efendi'nin *Târîh-i Devlet-i Osmaniye* isimli eserinin bazı maddeleri için başlıca kaynak olmuştur.[154]

4.3.1.4. Târîh-i Devlet-i Osmaniyye[155]

Osmanlı'da önemli devlet görevlerinde bulunmuş, tarih ve coğrafya alanlarında yazdığı kıymetli eserleriyle birlikte son vak'anüvîs olarak zikredilen Abdurrahman Şeref Efendi'nin (1853-1925) Mekteb-i Sultânî müdürü iken Osmanlı Devleti tarihini çeşitli dönemlere ayırarak ele aldığı ve öğrencilerine ders kitabı mahiyetinde hazırladığı II ciltlik eseridir.[156] Eserde Osmanlı Devleti tarihi, kuruluş ve sarsılma (Osman Bey'den Ankara savaşı sonuna kadar), toparlanma ve güçlenme (Ankara savaşından II.Bayezit dönemi sonuna kadar), azamet ve parlaklık dönemi (I.Selim-III.Murat) başlıkları altında incelenmiş, devlet ekonomisi ile Osmanlı sosyal ve kültürel yapısı hakkında bilgi verilmiştir.[157]

4.3.1.5. Târîh-i Cevdet

---

[152] Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat**, yay.haz.: Neşet Çağatay, C. I-II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1979, s. 13.

[153] Mustafa Nuri Paşa, **Netâyicü'l-Vukû'ât,** yay.haz.: Yılmaz Kurt, C. I-IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 16-18.

[154] Bursalı Mehmed Tâhir, **a.g.e.**, s. 1086.

[155] Abdurrahman Şeref, **Târîh-i Devlet-i Osmâniye**, İstanbul, Karabet Matbaası, 1309, 1312.

[156] Mehmet Demiryürek, **Tanzimattan Cumhuriyete Bir Osmanlı Aydını Abdurrahman Şeref Efendi (1853-1925),** İstanbul, Phonix Yayınevi, 2003, s. 1, 154.

[157] Yayha Kemal Taştan, "Abdurrahman Şeref, Yaşadığı Dönem ve Eserleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2004, s. 197.

Vekayi-i Devlet-i Aliyye (Târîh-i Cevdet), devlet ve siyâset adamı olmanın yanısıra tarih, dil, fıkıh alanlarında oldukça önemli ilmî eserleri bulunan Ahmed Cevdet Paşa'nın (ö.1895) Osmanlı tarihinin Küçük Kaynarca andlaşmasından (1774) Vak'a-i Hayriye'nin ilânına; yani Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına (1824) kadar geçen olayları ayrıntılı bir şekilde anlattığı 12 ciltlik bir vakanüvis tarihidir.[158] Osmanlı Devleti'nin ilk resmi bilim kurumu olan Encümen-i Dâniş tarafından Ahmed Cevdet Paşa'ya 1851 yılında bu eseri yazması için görev verilmiş ise de bahse konu kurumun ilgâsı sebebiyle ve iki yıllık bir aradan sonra Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin talebi üzerine 1853 yılında yazılmaya başlanmıştır.[159] Osmanlı tarihi açısından oldukça önemli sayılan ve otuz yılda tamamlanan *Târîh-i Cevdet*'in kaynakları vakanüvis tarihleri, sefâretnâmeler, ordu jurnalleri, hazine-i evrak tarihleri, özel tarihler, Arapça, Farsça ve Rumca tarihler ile Batı kökenli eserlerdir.[160]

4.3.1.6. Târîh-i Şânîzâde

Târîh-i Şânîzâde; XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği en önemli âlimlerden biri olan, tıp, dil, tarih, edebiyat, coğrafya ve askerî sahalardaki ilmî çalışmalarıyla meşhûr eserler meydana getiren Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi'nin, vakanüvis sıfatıyla *Âsım Târîhi*'ne zeyl olarak yazdığı üç ciltlik eseridir.[161] Eserin birinci cildi II. Mahmûd'un cülûsundan itibâren 1808'den 1811 yılının sonuna kadar olan olayları, ikinci cildi Ocak 1811'den Ekim 1818 yılına kadar olan olayları kapsamaktadır. Üçüncü cildi ise Kasım 1818'den Ağustos 1821'e kadar olan olayları ihtivâ etmektedir.[162]

4.3.1.7. Târîhî Tâbirler ve Istlâhlar Ansiklopedisi

[158] M.Şakir Ülkütaşır, **Cevdet Paşa**, Ankara, Doğuş Matbaası, 1945, s. 31.
[159] Christoph K. Neumann, **Araç Tarih Amaç Tanzimat**, Çev.Meltem Arun, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 14-22.
[160] Mustafa Oğuz, **Ahmed Cevdet Paşa ve Tarihçiliği**, Konya, Kömen Yayınları, 2014, s. 78.
[161] Mükerrem Bedizel Zülfikar, **Şanizade-Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Özel Yayınları, 1991, s. 69-70.
[162] **A.e.**, s. 101.

Osmanlı târîhine âit tâbirleri geniş bir biçimde anlatan ve ilk baskısı 1946 yılında yapılan eser Mehmed Zeki Pakalın (ö. 1972) tarafından kaleme alınmıştır. Târihirü'l-Mevlevî, "Sefâretnâme" ile ilgili bilgileri o dönem henüz basılmamış olan eserden iktibâs etmiştir.

4.3.2. LÛGAT KAYNAKLARI

4.3.2.1. Burhân-ı Katı' Tercümesi

Burhân-ı Katı' Muhammed Hüseyin b. Halef et-Tebrizî'nin Kutubşâhîler Devleti sultânı Abdullah nâmına 1652 (H.1062) yılında tamamladığı Farsçadan Farsçaya sözlüğüdür.[163] "Kesin tanık" anlamına gelen *Burhân-ı Katı'* genel kelimelerin yanısıra astronomi, tıp, felsefe, tasavvuf gibi ilimlere ait kavramları da açıklamaktadır.[164] Mütercim Ahmed Âsım (ö.1819) Efendi 1791-1797 yılları arasında bahse konu eseri tercüme etmiş ve *Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-i Burhân-i Kātı'* ismiyle Sultân III.Selim'e sunmuştur. Mütercim Âsım Efendi, eserinde Farsça kelimelerin tam Türkçe karşılıklarını vermiş, eserin aslında bulunmamasına rağmen bazı bilgileri ekleyerek anlamlarını kuvvetlendirmiş, tercüme yaparken esere bağlı kalmayarak başka kaynaklarla karşılaştırmış ve daha sağlam bir eser ortaya koymuştur.[165]

4.3.2.2. Çağatay Lugatı

1822 yılında Buhara'da doğan ve Özbek Türklerinden olan devlet adamı ve ilim sahibi Şeyh Süleyman Efendi'nin (ö.1890) 1882 yılında Osmanlı Türklerine Çağatay Türkçesini öğretmek amacıyla yazdığı 320 sayfadan ibaret sözlüktür.[166] Şeyh Süleyman Efendi, eserinde Çağatay Türkçesini dünyanın ana dillerinden biri olarak tanımlayarak Osmanlı Türkçesinin de kaynağı olduğunu söylemektedir. Buradan hareketle Türkistan ile Osmanlı Devleti'nin bağlarına da işaret ederek Osmanlı

[163] Ayla Demiroğlu, "Burhân-ı Katı' " **DİA**, C.VI, 1992, s. 432.
[164] Ömer Asım Aksoy, **Mütercim Asım,** Ankara, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, 1962, s.36.
[165] **A.e.**, s. 38.
[166] Hüseyin Durgut, " 'Şeyh Süleyman Efendî-i Buhârî Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel)' Adlı Eserin Transkripsiyonu" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1995, s. 6-7.

hanedanının soyca Türk olduğunu vurgulamıştır.[167] 6750 madde başlığı bulunan sözlük hakkında, önemli yanlışlarla dolu olduğu ve kullanılırken ihtiyatlı davranılması gerektiği söylenmektedir.[168]

4.3.2.3. Dîvânü Lügâti't-Türk

Kâşgarlı Mahmûd'un 1072-73 (H.466) yılında tamamladığı[169] ve Türk dilinin ansiklopedik bir sözlüğü olarak nitelenen eşsiz eseridir.[170] Kâşgarlı Mahmûd XI. yüzyılda Türk boylarının yaşadıkları yerleri bizzat dolaşarak anlatmış, dil özelliklerini ve edebiyatlarını, inançlarını, gelenek ve göreneklerini inceleyerek hadis, atasözü, şiir örnekleriyle açıklamıştır.[171] Sözvarlığı bakımından oldukça zengin olan eserde dokuz bini aşkın kelime olmakla birlikte Türkçe sözbaşları Arapça olarak açıklanmıştır.[172] İlk Türk haritası ve en eski Türk atasözleri de bu eserde yer almaktadır.[173] Eserin yazıldığı XI. yüzyıl itibariyle o dönem yaşayan Türk boylarının ve kavimlerinin sosyal, kültürel, askerî, dînî hayatlarına dair oldukça kıymetli bilgiler edinilmiştir. Besim Atalay: "*Şimdiye değin eski Türk Dili ve eski Türk varlığı üzerine bunun kadar işe yarar, bunun kadar elverişli bir eser görülmemiştir; bu eser tektir, tek kalacaktır. Türk dünyası Kaşgarlı Mahmud'un adını her zaman saygıyla anacaktır."*[174] diyerek eserin önemini vurgulamaktadır. Eserin tek yazma nüshası vardır. Bu nüsha 1266 yılında aslen İrânlı olan ve Şam'da yaşayan Muhammed bin Ebû Bekir ibn Ebi'l-Feth es-Sâvî ed-Dımaşkî tarafından istinsah edilmiş olup büyük bir cilt ve 319 varaktır.[175]

---

[167] Ertuğrul Yaman, A.Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu, **Türkiye'deki Türk Dünyası**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, s. 6.
[168] Hasan Eren, "Çağatay Lügatleri Hakkında Notlar" **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, C.XVIII. S.2, Ankara, 1950, s. 147.
[169] **Bkz:** Kaşgarlı Mahmud, **Dîvânü Lûgati't-Türk,** Çev. Besim Atalay, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. 15.
[170] Zeynep Korkmaz, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar,** Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, s. 255.
[171] **A.e.**, s. 257.
[172] Kâşgarlı Mahmûd, **Dîvânü Lûgati't-Türk,** Çev. Fuat Bozkurt, Konya, Eğitim Kitabevi, 2012, s. 11.
[173] Zeynep Korkmaz, **a.g.e.**
[174] Besim Atalay, **a.g.e.**, s. 10.
[175] **A.e.**, s. 11.

4.3.2.4. Lûgât-ı Nâci

Muallim Nâcî'nin (ö.1893) "Fetva" kelimesine kadar getirdiği ve 1891 (H.1308) yılında 52 forma halinde[176] ve toplam 960 sayfa olarak yayınladığı, geriye kalanını Müstecâbizâde İsmet Bey'in tamamladığı Türkçe sözlüktür.[177] Eserde kelimelerin tanımı genellikle yapılmamış, Arapça, Farsça ve diğer dillerden Türkçeye geçen kelimelerin anlamları verilmiş, kelimelerin menşeine, tekil çoğul durumlarına, müennes ve müzekkerlik gibi niteliklerine işaret edilmiştir.[178] Tâhirü'l-Mevlevî Lugât-i Nâcî'nin tashihini yapmış maddeleri cümlelerle örneklemiş ve ayrıca lugâte eserlerinden beyitler ilâve etmiştir.[179]

4.3.2.5. Lügât-i Osmanî

Tanzimat döneminde Osmanlı'da yetişen devlet adamı Ahmed Vefik Paşa'nın (ö.1891) iki ciltlik Türkçeden Türkçeye sözlüğüdür. Eserin birinci kısmında Osmanlı Türkçesinin Türkçe; ikinci kısmında da Arapça-Farsça kelimelerini tespit etmiştir.[180] Ahmed Vefik Paşa ayrıca dilimize Fransızca, İtalyanca, Yunanca gibi dillerden geçen kelimeleri de almış ve bunları açıklarken kaynaklarını da işaret etmiştir. Türkçeden Türkçeye ilk milli sözlük olarak nitelendirilen *Lehçe-i Osmânî*, başta Casimir Barbier de Meynard'ın *Dictionnaire turc-frasçais'* isimli Türkçe-Fransızca sözlüğünün kaynağı olmasının yanında, yazılmış bir çok Türkçe sözlük ve ilmî araştırmalara da kaynaklık etmiştir.[181]

---

[176] Mustafa Özsarı, "Lugat-ı Naci'ye Dair" **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları**, 5/3, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri=International Congress of Asian and North African Studies: Problems and Solutions of the Science of Literature, C. III. , s. 1304.

[177] Celal Tarakçı, **Muallim Nâcî,** Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 42.

[178] Mustafa Özsarı, **a.g.e.**, s. 1308.

[179] Tâhirü'l-Mevlevî, **Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklal Mahkemesi Hatıraları,** s. 70.

[180] Franz Babinger, **a.g.e.**, s. 406.

[181] Avni Gözütok, "Türkiye Türkçesinin İlk Sözlüğü Lehce-i Osmânî" **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** S. 24, 1997, s. 30.

4.3.2.6. Kâmûs Tercümesi

el-Kâmûsü'l Muhît Muhammed Mecdüdîn Yakûb Firûzabâdî (ö.1415) tarafından 1393-1401 yılları arasında yazılan ve İslâm dünyasında oldukça itibar gören Arapçadan Arapçaya sözlüktür. Kelime olarak "okyanus" anlamına gelen "el-kâmûs," eserin şöhretinden ve klâsikleşmesinden sonra "sözlük" anlamında kullanılmaya başlanmıştır.[182] Mütercim Âsım Efendi bahse konu eseri beş yıllık bir sürede (1805-1810) *el-Okyânûsü'l-Basît fi Tercemeti'l- Kâmûsü'l-Muhît* ismiyle Türkçeye çevirmiş olup söz konusu tercüme, "Kâmûs Tercümesi" olarak anılmaktadır.[183] Mütercim Âsım Efendi kelimeleri açıklarken oldukça sâde bir dil kullanmış olmasına rağmen Arapça kelimelerin Türkçe karşılıklarını bulmak için son derece titiz davranmıştır. Mütercim Âsım Efendi açıklamalarına kendi düşünceleriyle birlikte, konu ile ilgili, eserin aslında bulunmayan hikayeler, fıkralar hatta özel hayatından örnekler ekleyerek sözlüğü zenginleştirmiştir.[184] Mütercim Âsım Efendi'nin eseri üç cilt halinde ilk defa 1814 yılında İstanbul'da basılmış olup el yazması nüshası, Murat Molla Kütüphanesinin I. Abdülhamîd bölümündedir.[185]

4.3.3. Biyografik Kaynaklar

4.3.3.1. Esâmî

Esâmî; Muallim Nâcî tarafından 1891 yılında kaleme alınan, İslâm dünyasında şöhret kazanmış olan 850 kadar şahsiyetin biyogrofilerinin anlatıldığı ve "İslam Çocukları Nâmına" başlıklı ansiklopedik eserdir. Muallim Naci Bey eserinin ilk sayfasında "*Ümīd olunur ki çocuḳlarımız bu kitabdan baʿżı meşāhīre dāʾir velev mücmel*[en] *olsun maʿlūmāt alaraḳ ḥaylice müstefīd olacaḳlardır."*[186] demekle yazılış amacını da ortaya koymaktadır.

---

[182]Sedat Şensoy, "İslam Kültürü Sözlük Yazımında İki Klasik: Cevherî'nin es-Sıhâh'ı ve Fîrûzâbâdî'nin el-Kâmusü'l-Muhît'i" **İslam ve Klasik,** İstanbul, Klasik Yayınları, 2008, s. 411-41.
[183] Ömer Asım Arsoy, **a.g.e.**, s. 21
[184] **A.e.**, s. 22-24.
[185] Tevfik Sütçü, "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kamus Tercümesi" **Tarih Okulu Dergisi**, S. XVI, 2013, s. 547.
[186] Muallim Naci, **Esâmî,** İstanbul, Mahmûd Bey Matbaası, 1308, s. 2.

4.3.3.2. Kâmûsü'l-A'lâm

Kâmûsü'l 'Alâm Şemseddin Sami Bey'in (ö.1904) genel tarih, coğrafya konularıyla, meşhûr şahsiyetlerin biyografilerine yer verdiği altı ciltlik ansiklopedik bir eseridir.[187] Eser H.1306 yılında formalar halinde yayımlanmaya başlanmış ve H.1316 yılına kadar da tamamlanmıştır.[188] Şemseddin Sami Bey, eserini Bouillet'nin *Dictionnaire Universel d'Historie et de Geographie* isimli eserini örnek alarak meydana getirmiştir.[189] Şemseddin Sami Bey'in kaynakları arasında batı dünyasına ait başkaca eserler de bulunmakla birlikte, İslam-Doğu alanı dışındaki birçok maddeyi, birebir tercüme veya iktibas yoluyla Bouillet'nin adı geçen eserinden nakletmiştir. Fakat Bouillet'nin 2040 sayfalık eserine mukabil *Kâmûsü'l 'Alâm*'ın altı cilt ve 4830 sayfa olduğu göz önünde tutulursa, Şemseddin Sami Bey'in yaptığı işin sadece bir nakilden ibâret olmadığı anlaşılacaktır.[190] Özellikle Bouillet'nin İslam-Doğu konularıyla ilgili maddeleri genişletilmiş gerekli görülmeyen maddeler de çıkartılmıştır. Şemseddin Sami Bey eserini hazırlarken özellikle Batı kaynaklarında yer almayan konular için Edirneli Nazmi'nin *Sefînetü'ş-Şuarâ*'sı ile Kadri Çelebi ve Harezmşâh'ın *Tezkiretü'ş-Şuarâ* isimli eserlerini, ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçe 84 eseri kaynak eser olarak kullanmıştır.[191]

4.3.3.3. Latîfî Tezkiresi

İlk olarak Çağatay sahasında Ali Şîr Nevâyî'nin (ö.1501) yazdığı *Mecâlisü'n-Nefâis* isimli eseriyle ile başlayan şuarâ tezkiresi yazma geleneği XVI. yüzyılda Edirneli Sehî Bey'in (ö.1548) *Heşt-Behiş* isimli eseriyle Anadolu'da ilk örneğini vermiştir.[192] Kastamonulu ve asıl adı Abdüllatif olan Latîfî (ö.1582) ise Sehî Bey'den sekiz yıl sonra, 1546 yılında tamamladığı *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabrıra-i Nuzemâ* adlı, daha çok *Latîfî Tezkiresi* adıyla anılan eseriyle Anadolu'da ikinci şuarâ tezkiresini

---

[187] Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî,** Ömer Faruk Akün "Hayatı, Hizmetleri ve Eserleri ile Şemseddin Sami", C.I, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1985, s. 15.
[188] Agah Sırrı Levend, **Şemseddin Sami**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969, s. 84.
[189] Ömer Faruk Akün, **a.g.e.**
[190] **A.e.**
[191] Agah Sırrı Levend, **a.g.e.**, s. 84-85.
[192] Rıdvan Canım, **Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, s. 2-3.

kaleme alan isimdir. Latîfî eserini devrin padişâhı Kanûnî Sultân Süleymân'a (1520-1566) sunmuştur.[193]

Eserini üç bölüme ayıran Latîfî,[194] önce Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî, Sultan Veled, Sadreddîn-i Konevî gibi mevlevî büyükleri ile diğer tarîkât büyüklerinin ve şeyhlerinin hayatlarına değindikten sonra, ikinci bölümde Kanûnî Sultân Süleymân, Yavuz Sultân Selîm, II. Bayezid gibi Osmanlı padişahlarının biyografilerine yer vermiştir. Üçüncü bölümde ise Ahmed Paşa'dan (ö.1496) başlayarak kendi dönemine kadar yaşamış olan şairlerin biyografilerini, şiirlerinden örnekler vererek anlatmıştır.[195]

4.3.4. Diğer Kaynaklar

4.3.4.1. Netâyicü'l-Fünûn

Asıl adı Yahyâ olan ve dîvân şiirinin XVI. yüzyılda en büyük temsilcilerinden biri sayılan ve aynı zaman büyük bir âlim olan[196] Nev'î'nin (ö.1599) tarih, hikmet, hilâf, tefsîr, tasavvuf, riya, tıb, hey'et, kelâm, nücum, fâl, efsûn, fıkıh, remil, zîc gibi ilimleri ihtivâ eden ve devrin pâdişâhı Sultan III.Murad'a takdîm ettiği ansiklopedik eseridir.[197] Tam adı *Netâyicü'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn* olan eserde devrin dil özelliğine paralel olarak Arapça Farsça kelime ve terkipler çokça kullanılmıştır.[198]

4.3.4.2. Heves-Nâme

Osmanlı aydın tipinin bir örneği sayılan ve XV-XVI. yüzyılları arasında yaşamış olan Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin (ö.1485) 1493-94 (H.899) yıllarında tamamladığı

---

[193] Latîfî, **Latîfî Tezkiresi,** yay.haz.: Mustafa İsen, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 5.
[194] Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 123.
[195] Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, 1973, s. 264.
[196] Nev'î, **Dîvân**, yay.haz.: Mertol Tulum, M.Ali Tanyeri, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 1.
[197] M. Nejat Sefercioğlu, **Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 2.
[198] Nadir İlhan, **Nev'î Efendi Netâyîcü'l-Fünûn ve Mehâsînü'l-Mütûn**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1992, s. 8.

eseridir. Eser, yakın çağdaşları ve çoğu edebiyatçı tarafından Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin en güzel eseri olarak nitelendirilmektedir. Geleneksel mesnevî formunda olan *Heves-Nâme*, 3810 beyittir. Eseri önemli kılan XV. yüzyıl sonunda ve manzum olarak ilk defa İstanbul'un doğal ve mimarî güzellikleriyle düzenli bir şekilde ele alınmış olmasıdır. Eserin asıl muhtevâsını, şâirin başından geçen aşk maceralarını anlattığı bölümler oluşturmaktadır. Bununla beraber eserde edebî eleştiriler, şiir ve şâir anlayışı üzerine düşünceler, târihî, folklorik ve mimarî unsurlar açısından da önemli görülen bilgi ve değerlendirmeler yer almaktadır.[199]

4.4. TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ TARAFINDAN TESPİT EDİLEN EDEBİ SANATLAR

Tâhirü'l-Mevlevi edebî sanatları: *"Kusursuz, yani fasih ve yerinde, yani beliğ olan sözün süsleridir ki 'Sanâyi-i Bedîa' da derler. Bedî' denilen ilmin mevzûunu bunlar teşkil eder."* şeklinde izâh etmiştir.[200] Klasik Türk Edebiyatı şerhlerinde şerh edilen metin edebî bir metin olsa bile edebî kıstaslar ve kurallar çerçevesinde metne yaklaşılmasına çok sık ratlanmaz. Genellikle metnin ne söylediğiyle ilgilenilip nasıl söylendiği şerhe konu olmazken[201] Tâhirü'l-Mevlevî, *Tannâne* ve *Tayyâre* kasîdelerinin şerhinde bu kalıbın dışına çıkarak beyitlerdeki edebî sanatları tespit etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî *Edebiyat Lügati* isimli eserinde edebî sanatları: "Anlamla İlgili Sanatlar" ve "Lafızla İlgili Sanatlar" adıyla tasnifliğinden[202] metinde kendisi tarafından tespit edilen edebî sanatlar bu iki başlık altında incelenmiştir.

4.4.1. Anlamla İlgili Sanatlar

4.4.1.1. Gulüv

[199] Tâcîzâde Cafer Çelebi, **Heves-Nâme**, yay.haz.: Necati Sungur, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006, s. 27-86.
[200] Tâhirü'l-Mevlevî, **Edebiyat Lügati,** yay.haz.: Kemâl Edib, Kürkçüoğlu, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994, s. 40.
[201] Mehmet Ali Yekta Saraç, "Şerhler" **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.II, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 125.
[202] Tahirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, s. 40.

Gulüv; edebî metinlerde bir olgu târif veya tasvîr edilirken olduğundan fazla veya eksik göstermek anlamına gelen mübalağa sanatının aklen ve âdeten mümkün olmayan derecede yapılmasıdır.[203]

52. Düşer teb-lerze bīm ü dehşetinden ehl-i Tebrīz'e
Bıraḳsaŋ germī-i hışmıŋdan āteş semt-i Kirmān'e

"Gazabının hararetinden Kirmân semtine ateş bırakmış olsan onun dehşeti ve korkusundan Tebrîz ahalisini sıtma titremesi tutar."

Sünbülzâde Vehbî *Tannâne* kasîdesindeki bu beyitinde İrân'ın güneydoğusunda bulunan Kirmân şehrine bırakılacak ateş ile kuzeybatısında bulunan Tebrîz şehri ahâlisinin korkup sıtmaya tutulmuş gibi titreyeceğini iddiâ ederek gulüv yapmıştır.

4.4.1.2. Haşv-i Kabîh

Sözlüklerde haşv (حشو) kelime olarak dolma, doldurma, doldurulan şey, kırılıcak şeylerin aralarına konulan saman, pamuk gibi şeyler anlamına gelirken[204] edebiyatta söz arasında kalabalık eden gereksiz sözlere denilir. Müfsîd ve gayr-i müfsîd olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan müfsîd olanları ibârede kalabalık etmekle kalmaz, aynı zamanda sözün anlamını da bozar.[205] Gayr-i müfsîd olan haşv ise ibârenin anlamını bozmaz ve kabîh, melîh, mütevassıf olmak üzere kendi arasında üçe ayrılır. Haşv-i kabîh ibârenin anlamını bozmayan ancak söze çirkinlik veren fazlalıktır.[206]

24. Dil-i Cem, leşkerīŋ cemm-i ġafīrinden şikest olmuş
Ḳırıb peymānesin gelmiş ḳapıŋda ahd u peymāne

"Etrâfı kaplayan askerinin korkusundan Cemşîd'in ödü kopmuş da peymânesini kırmış ve kapında ahd ü peyman etmeye gelmiş"

[203] **A.e.**, s. 105.
[204] Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1317, s. 549.
[205] Nasrullah Hacımüftüoğlu, **İ'câz ve Belâgat Deyimleri**, Erzurum, Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, 2001, s. 62-63.
[206] Tahirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, s. 50.

Sünbülzâde Vehbî *Tannâne* kasîdesindeki bu beytinde Arapçada söz verme anlamına gelen "ahd" kelimesi ile Farsçada anlam karşılığı olan "peymân" kelimelerini kullandığından, iki sözcükten birisi fazlalığından dolayı haşv-i kabîh olmuştur.

4.4.1.3. Haşv-i Müfsid

Sözde lüzumsuz kalabalık eden kelimelere haşv denilir. Bu kelimelerin anlamı bozacak derecede olanlarına ise haşv-i müfsid denilir.

3. Ẓuhūr-ı nuṣret-i Yezdān ile maḥv ü helāk etdi
Niçe Ṭāhir ʿÖmer gibi Nuṣayrī merd-i murdāri

"Allâh'ıŋ yardımı zuhûr ederek Tâhir Ömer gibi ne ḳadar Nusayrî ve murdâr herifleri mahv etdi."

Tayyâre kasîdesindeki bu beyitte geçen "mahv" kelimesi yok etmek, "helâk" kelimesi ise öldürmek anlamındadır. "Mahv u helâk" tabîri, yok etmek ve öldürmek anlamına gelir ki yok edilmiş birinin öldürülmesine imkân olmadığından anlamı bozulmuş ve helâk kelimesi haşv-i müfsid olmuştur.

4.4.1.4. Hüsn-i Tahallüs

Mahlas kelimesi şâirin asıl isminden başka edebiyatta kullandığı isim anlamına gelir.[207] Dîvân şiirinde şairin mahlas almasına tahallüs denilir. Şâirler bazen mahlasların anlamlarını da göz önünde bulundurmuşlar ve şiirlerinde mahlasları hem sözcük anlamı ile hem de sözünü kasdederek kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu duruma hüsn-i tahallüs denilmektedir.[208]

81. Eğer bākī olup Nefʿī göreydi tābiş-i naẓmım

[207] Tahirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, s. 94.
[208] Ali Yıldırım, **Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-Nâmeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s. 19.

Atardı şerm ile faḫriyyesin heb nār-ı sūzāne

"Nef'ì, bâkî olub da nazmımın parlaklığını görseydi bütün fahriyeleri âteşe atardı."

Tannâne kasîdesindeki bu beyitte "bâkî" kelimesi kelime olarak ebedî, ölümsüz anlamındadır. Ancak Sünbülzâde Vehbî burada edebiyatımızın en önemli şâirlerinden biri olan "Bâkî" mahlaslı Mahmûd Abdülbâkî Efendi'yi (ö.1600) de kasdederek hüsn-i tahallüs sanatını kullanmıştır.

4.4.1.5. Îhâm-ı Tenâsüb

Îhâm-ı tenâsüb; bir dize veya beyit içinde iki yada daha fazla anlamı olan bir kelimenin kastedilmeyen anlamıyla, dize veya beyitte geçen başka bir kelime veya terkîb arasında zoraki bir anlam ilgisi kurmaktır.[209]

64. Bizim İstanbul'uŋ bostānlarından bir eŋ ednāsın
Değişmem merḳad-ı Saʿdī'deki aʿlā gülistāne

"Bizim İstanbul'daki en bayağı bostânlardan birini Şeyh Sâdî'nin türbesi civarındaki güzel gülistâna değişmem."

Sünbülzâde Vehbi *Tannâne* kasîdesinin bu beyitinde "bostan" ve "gülistan" kelimelerinin uzak anlamlarıyla İrânlı ünlü şâir Sa'dî Şirâzî (ö.1291) arasında bir anlam ilgisi kurarak îhâm-ı tenâsüb sanatını göstermiştir. Zîra *Bostan* ve *Gülistan* aynı zamanda Sa'dî Şirâzî'nin meşhûr eserlerinin ismidir.

4.4.1.6. Îhâm-ı Tezâd

[209] Hasan Aktaş, **Klasik Türk Şiirinde Edebî Sanatlar**, Edirne, Yort Savul Yayınları, t.y., s. 228.

Îhâm-ı tezâd; bir dize veya beyit içinde birden fazla anlamı olan bir kelimenin kastedilmeyen anlamıyla, bu anlama tezât teşkil eden başka bir kelimenin bir arada kullanılması sanatıdır.[210]

6. Geçib serkeşliginden çārlar çāsārlar naçār
Ederler serfürū ol tīġ-ı āteş-tāb u bürrāne

"*Rusya ve Avusturya imparatorları zarûrî olarak kafa tutmaktan vaz geçerler, o âlev kadar parlak ve kesici kılıcın önünde eğilirler"*

Tannâne kasîdesindeki bu beyitte kullanılan "çâr" kelimesi Rusya imparatorlarına verilen ünvân olmakla birlikte çare anlamına da gelmektedir. Nâçâr kelimesi ise çaresiz anlamıyla "çâr" kelemesine tezâd teşkil ettiğinden burada îhâm-ı tezâd sanatı görülmektedir.

4.4.1.7. Telmîh

Söz arasında dînî, tarihî, ilmî, edebî veya kültürel bir olay veya bilginin tamamını çağrıştıracak bir kelime kullanmaya "telmîh" adı verilir.[211] Telmîh tam anlamıyla bir çağrışım sanatı sayılabilir. İşâret edilen olgu uzunca açıklanmaz, kısaca üzerinden geçilir. Telmîh sanatı şiirin ifâde gücünü artırarak okuyucuya yeni bir bakış açısı kazandırır.[212]

29. Reh-i yek-sāleye mānend-i hüdhüd eyledim pervāz
Süleymān-ı zamānıŋ nāmesiyle nāmdārāne

"Zamâne Süleymân'ının nâmesiyle ve kemâl-i şân ve şerefle hüdhüd kuşu gibi bir yıllık yolu uçdum."

[210] **A.e.**, s. 239.
[211] Menderes Coşkun, **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2007, s. 140.
[212] Hasan Aktaş, **a.g.e.**, s. 191.

Sünbülzâde Vehbî, Tannâne kasîdesinin bu beytinde Süleymân Peygamber tarafından Belkıs'a hüthüt kuşunun mektûb götürmüş olduğuna telmîh ile pâdişâhı Süleymân'a, kendisini de hüthüt kuşuna benzetiyor.

4.4.1.8. Tenâsüb

Anlamca birbiriyle ilişkili ve uygun düşen kavramları edebî metinde bir arada kullanma sanatına "tenâsüb" adı verilir.[213] Tenâsüb derin bir muhayyile faaliyetine dayandığından dîvân şiirinin en önemli sanatlarından biri olmuştur.[214]

11. Sipihr-i mihrbānīdir ki kāse-līs-i iḥsānı
Atar zer-kāse-i mihri firāz-ı ṭāk-ı nisyāne

"Birinci Abdülhamîd, bir şefkat feleğidir. Onuŋ ihsânı sofrasına sığıntı olan güneşin altın kâsesini unutma kemerinin üstüne fırlatır."

Sünbülzâde Vehbî'nin *Tannâne* kasîdesinin bu beytinde birbirleriyle anlamca ilişkili ve felek anlamına gelen "sipihr" kelimesi ile güneş anlamındaki "mihr" kelimesinde tenâsüb sanatını görülmektedir.

4.4.1.9. Tevriye

Edebî sanatların içerisinde önemli bir yeri olan tevriye; hakikî ve mecâzî iki anlamı olan bir kelimenin herkesçe bilinen yakın anlamını söyleyip uzak diğer bir tabîr ile mecâzî anlamının kastedilmesi olarak tanımlanabilir.[215] Şâir, kelime veya ibârenin uzak anlamını ifâdenin içerisine gizlemiş olup konunun erbâbınca anlaşılmasını beklenmektedir.

12. Çerāġ-ı ḫāverī çoḳdan ederdi rūzgār itfā
Eger fānūs-ı çarḫı almasaydı zīr-i dāmāne

[213] Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 143.
[214] Hasan Aktaş, **a.g.e.**, s. 232.
[215] Tâhirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, s. 159.

"Pâdişâh, felek fânûsunu eteğinin altına alıp hıfz etmemiş olsaydı şarkın kandilini zamân , çokdan söndürmüş bulunurdu."

Şâir, *Tannâne* kasîdesindeki bu beytinde rüzgâr kelimesinin uzak anlamı olan zamânı kasd ederek bir tevriye yapmıştır.

4.4.1.10. Tezât

Şiir, resim, sinema ve diğer bir çok sanat dalında anlatımı güçlendirmek için zıtlık kavramının kullanılması oldukça etkili bir yöntemdir. Zirâ kavramlar zıtları sayesinde daha iyi görünür olmuşlardır.[216] Edebî sanatlar içerisinde birbirinin zıddı kelime veya kavramların bir arada kullanılması sanatına "tezât" denilir.[217]

60. Bu Kāġıdḫāne-i ābādı taḳlīd eylemiş gūyā
Ser-i Zāyenderūd üzre o Saʿdābād-ı vīrāne

"Zâyenderûd denilen nehir üzerindeki o Sa'dâbâd Sarâyı, sânki İstanbul'daki mâmur Kağıthane Köşkü'nün taklitidir."

Tannâne kasîdesinin bu beyitinde mâmur anlamına gelen "âbâd" kelimesi, zıddı olan "vîrâne" kelimesi ile birlikte kullanılarak tezât sanatı yapılmıştır.

4.4.2. LAFZÎ SANATLAR

4.4.2.1. Cinâs

Ali Nihat Tarlan (ö.1978) cinâs sanatını: *"Şekil ve telâffuz noktai nazarından aynı veya birbirine çok yakın fakat manâları ayrı iki kelimeyi bir araya getirmekten ibâret olan bu san'at, hoş bir fikir oyunudur."* şeklinde tanımlamaktadır.[218] Türk

[216] Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 151.
[217] Tâhirü'l-Mevlevî, **a.g.e.**, s. 173.
[218] Ali Nihat Tarlan, **Edebî Sanatlara Dair**, İstanbul, İnkılâp Kitaphanesi, 1933, s. 60.

edebiyatının bütün dönemlerinde ve bütün türlerinde kullanılan[219] bu sanat hem anlam hem de ahenkle ilgilidir.[220]

16. ʿAcem bir gūsfend almaḳ ne ḳabildir reʿāyādan
Nigehbānlıḳ eder şīr-i ecem şimdi ġazālāne

"Acemlerin halkdan bir koyun alması kâbil değildir. Sazlıkdaki arslan şimdi ceylanları korumaktadır"

Sünbülzâde Vehbî "Acem" ve "ecem" kelimeleri arasında cinâs yapmayı düşünmüşdür. Çünki Azerî lehçesinde ع harfi e gibi telaffuz edilir, meselâ Ali ismi Eli olaraḳ söylenir.[221]

4.4.2.2. Cinâs Hattı

Arap alfâbesine göre yazılışı aynı olup da okunuşu farklı olan kelimelerin bir ibârede bulunmasına cinâs hattı denilir.[222]

9. Tehemten töhmetin iḳrār eder lāf-ı şecāʿatde
Görürse resm-i Rüstem üzre perẖāşın dilīrāne

"Pādişāhıŋ Rüstem uṣūlü ile yiğitce ġarb edişini Zāloġlu görseydi, şecāʿat daʿvāsındaki ḳabāġatini iḳrār eylerdi."

Tannâne kasîdesindeki bu beyitte geçen "Tehemten" kelimesi ile töhmetin kelimesi arasında bir cinâs hattı vardır.

4.4.2.3. Cinâs-ı İşkikâkî

İki sözcük kök harfleri bakımından aynı olduklarında ve iştikâk (türeme) yönünden birleştiklerinde buna cinâs-ı iştikâk denir.[223]

---

[219] Hasan Aktaş, **a.g.e.**, s. 269.
[220] Menderes Coşkun, **a.g.e.**, s. 251.
[221] **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî, **Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdesi**, v. 20.
[222] Numan Külekçi, **Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995, s. 272.
[223] Nusreddin Bolelli, **Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, t.y., s. 325.

25. Zinā vü fitne vü bed zindegānīsin edib iṭfā
Atarsın gūşe-i ḳahrında Zend'i zinde zindāne

"Zend Kerîm'in fitne çakmaklarını ve kötü yaşayışını söndürür de onu diri olarak kahr ile bir köşede zindâna atarsın"

Tannâne kasîdesindeki bu beyitte z, n, d harflerinden türeyen "zend", "zinde" ve "zindâne" kelimeleri arasında cinâs-ı iştikâk sanatı yapılmıştır.

4.4.2.4. Cinâs-ı Nâkıs

Cinâslı kelimelerin harf sayısında ihtilâf olduğu durumlardaki cinâsa nâkıs cinâs denir. Fazla sesin kelimede bulunduğu yere göre (baş, orta, son) cinâs-ı nâkıslar kendi içinde mutarraf, müşevveş, ve müzeyyel olmak üzere üçe ayrılmıştır.

21. Hülāgūlar helāk-i ceng-i Cengīzī sitīziŋdir
Bilirler ḳahramanlar bīm-i ḳahrıŋ kār eder cāne

"Hülâgüler, Cengiz usûlü cenginin helâki olmuştur. Kahrının korkusu câna kadar işlediğini kahramanlar bilirler."

Sünblüzâde Vehbî *Tannâne* kasîdesindeki bu beyitte "cenk" kelimesi ile "Cengiz" kelimesi arasında cinâs-ı nâkıs sanatını göstermiştir.

4.4.2.5. Cinâs-ı Mutarraf

Cinâs-ı nâkısta fazla ses kelimenin başında bulunursa bu cinâsa cinâs-ı mutarraf denir.

8. Zehī kerrār ṣavletdir ki tāb-ı pence-i ḳahrı
Mükerrer üstüẖᵛān-ı Erdşīr'e erdi şīrāne

"Birinci Abdülhamîd, âlî saldırışlı acâyip bir kahramandır ki kahr-ı pençesinin kuvveti, yâhûd harâreti, Erdşîr'in kemiğine kadar arslancasına ve tekrar tekrar erişmişdir."

Tannâne kasîdesinde yer alan bu beyitte “Erdşîr” kelimesi ile “erdi şîrâne” ibâresi arasında cinâs-ı mutarraf bulunmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TANNÂNE VE TAYYÂRE KASÎDELERİ METNİ

5.1. MÜELLİF HATTI TAVSÎFİ

Tâhirü'l-Mevlevî'nin müellif hattı iki ayrı defterden oluşan *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri* isimli eserinin ilk defteri Süleymâniye Kütüphânesi Fethi Sezâi Türkmen Bölümü 93 numarada kayıtlıdır. Eserin nohudî renkli kapağı *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri* başlığını taşımakta olup ilk sayfada *Tannâne Kasîdesi* başlığı yer almaktadır. 72 varaklık bu defterin tamamı *Tannâne* kasîdesinin şerhine ilişkindir. 31,5 x 11,8 cm. boyutlarında bulunan somon renkli defterin genellikle "a" yüzlerine rik'a hatla yazılmıştır. Bununla birlikte kasîdenin beyitleriyle bazı kişi, yer isimleri ve Farsça beyitler latin harfleriyle yazılmıştır. Kasîdeye âit şerh edilen sözcükler parantez içerisine alınmıştır. Defter ortadan dikişli olup sayfalar sol üst köşelerinden numaralandırılmıştır. Sayfa başına satır adeti ortalama 36'dır. Eserin tamamı siyah mürekkeple yazılmıştır.

İkinci sayfa "Başlangıç" başlığını taşır ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin önsözü mahiyetindedir. Bu bölümden itibâren sayfalar sol üst köşelerinden numaralandırılmıştır. Üçüncü sayfadan beşinci sayfaya kadar Mehmet Zeki Pakalın'ın (ö.1972) o dönem henüz basılmamış olan ve Osmânlı târîhine âid tâbirlerin geniş biçimde anlatıldığı *Târîhî Tabîrler ve Istılâhlar Ansiklopedisi* isimli eserinin "Sefâretnâme"ye dâir olan satırları iktibâs edilmiştir. Beşinci sayfada yer alan "Tannâne Kasîdesi'nin Tanzîm Sebebi" başlığı ile *Tannâne Kasidesi'*nin yazılış sebebine dair ayrıntılı bilgi verilmiş ve I. Abdülhamîd dönemi Osmanlı-İrân siyâsî durumuna değinilmiştir. Sekizinci sayfadan itibâren *Tannâne* kasîdesinin şerhine başlanmıştır. "Tannâne Kasîdesi" başlığı taşıyan bu bölüm 70'inci sayfaya kadar devâm etmektedir. Eserin son üç sayfasında Sünbülzâde Vehbî'nin beyitlerinden yola çıkarak onun, idâmdan kurtulduktan sonraki hayatıyla ilgili bilgi verilmiştir. Eserin te'lîf tarihi belirtilmemiştir. Ayrıca eserin sonunda Tahirü'l-Mevlevî'nin bir yakını tarafından tahrîr edildiğini düşündüğümüz, kurşun kalemle yazılmış olan "Yeni harflerle istinsâhı 29 Haziran 1961 Perşembe" ibâresi vardır. Ancak bahse konu istinsâh nüshâ tespit edilememiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Tayyâre Kasîdesi" başlığını taşıyan müellef hattı ve ilk defterin devamı olan ikinci defteri 31,3 x 12,2 cm ebâdında olup Süleymâniye Kütüphanesi Fethi Sezâi Türkmen Bölümü 94 numarada kayıtlıdır. Eser 33 varak olup tamamı *Tayyâre* kasîdesinin şerhine ilişkindir. Koyu pembe renkli kapağı bulunan defterin nohudî renkli sayfalarına genellikle "a" yüzlerine rik'a hatla yazılmıştır. Eserin ilk defterinde olduğu gibi kasîdeye âit şerh edilen sözcükler parantez içinde verilmiş, kasîdenin beyitleriyle bazı özel isimler ve kavramlar latin harfleriyle yazılmıştır. Defter ortadan dikişli olup yaprakları sol üst köşelerinden numaralandırılmıştır. Sayfa başına satır adeti ortalama 35'tir. Eser, [31b] sayfası hariç siyah mürekkeple yazılmıştır. [31b] sayfası kurşun kalemle yazılmıştır. Eserin ilk sayfası "Tayyâre Kasîdesi" başlığını taşımaktadır. Kırım Hânlığı'nın o dönemdeki siyâsi durumu ve Şahîn Girây'ın hayatıyla ilgili geniş bir bilgi verildikten sonra beşinci varaktan itibâren kasîde şerhine başlanmıştır. 27'inci varaktan itibâren "Zeyl" başlığıyla Sürûrî'nin beyitlerinden örnekler verilerek Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin devlet görevleri hakkında ayrıntılı mâlûmât verilmiştir. Ayrıca yine eserin sonunda Tahirü'l-Mevlevî'nin bir yakını tarafından tahrîr edildiğini düşündüğümüz, kurşun kalemle yazılmış olan "Yeni harflerle istinsâhı 15 Haziran 1962 Cuma" ibâresi vardır. Ancak bahse konu istinsâh nüshâ tespit edilememiştir.

5.2. METİN KURULUŞUNDA TAKİP EDİLEN USÛL

5.2.1. Türkçe Kelime ve Eklerin İmlâsı

a. Tâhirü'l-Mevlevî'nin dili, yaşadığı dönem itibârıyla günümüz Türkçesine oldukça yakındır. Metin kuruluşunda bu husus dikkate alındığından şerh metnindeki kelimelerle bunların sonuna gelen eklerin ünlü harfleri günümüz Türkçesiyle okunmuştur.

eylediğim, etmedim, ḳabīlindendir, ḳurtulmuşdu

b. Soru ekleri herzaman kelimeden ayrı yazılmıştır.

olur mu, bir şey mi, mümkün mü

c. Metinde b ve p sesleri için iki ayrı harf (ب , پ) kullanıldığından, harfler metinde görülen biçimleriyle yazılmıştır.

kitāb, yapdırmış, düşürüb, sebeb, olub, parça

ç. Metinde c ve ç sesleri için iki ayrı harf (ج , چ) kullanıldığından harfler metinde görülen biçimleriyle yazılmıştır.

çirkin, çille, Çerḫ, ʿArabca, Türkce, tāc

d. Metindeki kelimelerin bitişik imlâlı yazılıp yazılmaması dikkate alınmıştır.

ihāneti ile , uṣūlü idi, ḳavuḳ idi, ʿazl ile, ṭolayısıyla, iʿtibārıyla

5.2.2. Arapça ve Farsça Terkîb, Kelime ve Eklerin İmlâsı

a. Arapça tamlamalar şu şekilde yazılmıştır.

Berrü'ş-Şam, müşārü'n-ileyh, Hārūnü'r-Reşīd, bi'l-iḫtiṣāṣ Müeyyidü'd-devle

b. İzâfet-i maklûb yapılarak oluşturulan birleşik isim ve sıfatları meydana getiren kelimeler kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır.

bed-nām,

c. Farsça isim köküyle yapılan birleşik kelimeler kısa çizgili yazılmıştır.

nükte-perdāz, gevher-feşân, dil-nişīn, hem-ser, pür-şeref

ç. Farsça isim ve sıfat tamlamalarında "kesre-i izâfet" olarak adlandırılan sesleri ilk kelimeden ayırmak için kısa çizgi kullanılmıştır.

cenūb-i ġarbī, nāme-i hümāyūn, tāc-ı pādişāhīye, derya-yı ʿummān

d. Farsça atıf terkîbleri (atıf vavı) u, ü, vu, vü şeklinde ve bağımısız bir kelime olarak yazılmıştır.

fitne vü bed, Revān u Ṣıfāhān, şān u şevket, germ ü serd

e. Farsça tekrarlanan iki kelime arasına ek veya edat getirilerek yapılan söz öbekleri yazılırken tekrar eden kelimelerin arasındaki ekler kısa çizgi arasına alınmıştır.

Ser-ā-ser, nā-be-cā,

f. Farsça benzetme edatları, eklendikleri kelimelerden kısa çizgi ile ayrılmışlardır.

dīvāne-veş, bī-miṣl

g. Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin uzun ünlüleri harfin üzerine konulan uzatma işâretiyle yazılmıştır.

Mirrīḫ, Sulṭān, Silāḥdār, vürūd, memnūn, āsūde

h. Arapça kelimelerin başında bulunan harf-i târif kelimeden kısa çizgiyle ayrılmıştır.

el-Ḥaḳḳ, el-Eşʿarī, el-Münzir

ı. Farsça kelimelerde bulunan vâv-ı ma'dûle "ᵛā" şeklinde gösterilmiştir.

Ḫᵛābiden, ḫᵛācegān,

5.2.3. Transkripsiyon Sistemi ve Teknik Özellikler

a. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri* isimli müellif hattı eserinin metin kuruluşunda ilmî çalışmalarda kullanılan genel kabul görmüş transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

b. Şerh edilen kasîdelere ait beyitler sol başlarından numaralandırılarak koyu harfle yazılmıştır. Ayrıca Tâhirü'l-Mevlevî tarafından metnin içerisinde parantez içinde yazılan beyitlere ait kelimeler ile yine parantez içinde yazılan kişi isimleri, yer adları, eser isimleri ve kavramlar koyu harfle yazılmıştır.

c. Sayfa numaraları köşeli parantez [ ] içerisinde gösterilmiş olup müellif tarafından eserde verilen numaralar esas alınmıştır. Bazı sayfaların iki yüzleri de kullanıldığından bahse konu sayfaların numaraları [21a, 21b] şeklinde yazılmıştır.

ç. Tâhirü'l-Mevlevî tarafından metnin içinde dipnot sistemi kullanılmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye ait bahse konu dipnotlar [T.M.] şeklinde gösterilmiştir.

d. Metnin içinde geçen Farça beyitler Tâhirü'l-Mevlevî tarafından latin harfleriyle yazılmıştır. Ancak metin kurulurken bu beyitler Fars alfabesiyle yazılmış ve transkripsiyonları belirtilmiştir.

e. Metnin içinde şerh edilen beyitler latin harfleriyle yazıldığından sağlıklı bir transkripsiyon yapılması maksadıyla Sünbülzâde Vehbî dîvânının matbû nüshası esas alınmış ve şerh metniyle karşılaştırma yapılarak farklılıklar ortaya konulmuştur.[224]

f. Metnin içinde kullanılan noktalama işaretleri aynı şekilde yazılmıştır. Ancak gerekli olan yerlerde noktalama işaretleri ilâve edilmiştir.

g. Özel isimler ve cümle başları büyük harfle yazılarak günümüz Türkçe imlâ kurallarına uyulmuştur.

[224] Muhammed Vehbî Efendi Sünbülzâde, **Dîvân-ı Vehbî**, Kahire, Bulak Matbaası, H. 1253.

h. Tâhirü'l-Mevlevî şerh ettiği kasîdelere ait beyitlerin kafiyelerinin sonundaki "ı" rediflerinin ince; yani "i" olarak okunması gerektiğini belirttiğinden bu hususa riayet edilmiştir.[225]

5.3. "SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ'NİN TANNANE VE TAYYARE KASİDELERİ"NİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

[225] **Bkz.:** Tâhirü'l-Mevlevî, **Tayyâre Kasîdesi**, v. 1.

SÜNBÜLZĀDE VEHBĪ'NİŊ

ṬANNĀNE VE ṬAYYĀRE ḲAṢĪDELERİ

ṬANNĀNE ḲAṢĪDESİ

[1] BAŞLANĠIÇ

ʿOṩmānlı tārīḫlerinde **taḳrīr** yāḫūd **sefāretnāme** ʿunvānlı bir ṭaḳım yazılar görülür. Bunlar ʿOṩmānlı Devleti ṭarafından diğer ḥükūmetler nezdine gönderilmiş olan elçileriŋ verdikleri raporlardır. Baʿẓıları ayrıca kitāb olaraḳ da başılmışdır. Sefāretnāmeler; ya doġrudan doġruya elçiniŋ, yāḫūd berāber gidenlerden biriniŋ ḳalemiyle yazılır, mümkün olduġu ḳadar açıḳca bir uslūb ḳullanılırdı. Taḳrīrini uṣūl ḫilāfına olaraḳ manẓūm yazdırtmış, yāḫūd yazmış olanlar da vardı. Meṩelā Üçüncü ʿOṩmān'ıŋ 1168/1754'de ʿOṩmānlı taḫtına culūsunu ḫaber vermek üzre Lehistān'a gönderilen **Ziştovili Ḥācı ʿAlī Aġa** sefāretnāmesini maʿiyetinde bulunanlardan birine naẓm ettirmişdi. 1170/1756'da vezīr ve ṣadr-ı aʿẓam ḳā'im-maḳāmı olub Ḥaleb, Vidin, Silistre vālīliklerinde bulunduḳdan ṣoŋra 1174/1760'da ölen Ziştovili'niŋ sefāretnāmesi **Tāriḫ-i ʿOṩmānī Encümeni Mecmuʿası**'nıŋ 13 numaralı nüsḫasına derc edilmişdir. Lākin mecmūʿanıŋ da işāret etdiği vecḥ ile "Ṣāḥib-i naẓm fenn-i ʿarūża ve ḥattā ḳavāʿid-i lisāna ḥaḳḳıyla vāḳıf olmadığından bir çoḳ ebyāt-ı nā-mevzūn ve żaʿf-ı teʾlīf ile memlū ve ẕevḳ-i edebīden muʿarrāʿdır. Keẕā **Sünbülẕāde Vehbī Dīvānı**'nda **Ṭannāne** ʿunvānlı bir ḳaṣīde görülür ki şāʿiriŋ elçilikle Īrān'a gidişini ve ḥükümdār **Zend Kerīm Ḫān**'ıŋ ḥuẓūruna çıḳışını aŋlatır.

Muʿallim Nācī merḥūm, Sünbülzāde ḥaḳḳında: "Baʿẓı erbāb-ı tedḳiḳiŋ ẓannına göre Vehbī **şiʿir söylemek**de ṭabaḳa-i aḫīre ricāli meyānında görünmüş ise de **mevzūn söz söylemek**de birincilerinden ʿadd olunmaġa

istiḥḳāḳ göstermişdir. Kendisi, bu görünüşde maʿẕūrdur. Çünki mevhibe-i ṭabīʿat olan ḥissiyāt-ı şāʿirāneden ḥiṣṣesine pek az bir şey iṣābet itmişdir. Elbette ḥiṣṣiyāt başḳa, maʿlūmāt yine başḳa. İkisi birleşirse bir şāʿir-i kāmil teşkīl ider" der. Nācīʾniŋ Vehbī ḥaḳḳındaki ḥükmü doġrudur. Baḫṣ eylediğim **Ṭannāne Ḳaṣīdesi** de bu ḥükmüŋ doġruluġunu iṯbāt eder. Öyle iken baʿżı beyitleri tāriḫī ve şerḥe muḥtāc ince taʿbīri ḥāvī bir eṯerdir. O taʿbīrleri aŋlayabildiğim ḳadar aŋlatmaḳ içiŋ şu saṭırları ḳaraladım. Yaŋıldığım yerler görülürse düzeltilmesini oḳuyanlardan ricā ederim.

Tâhir OLGUN

[2] **SEFĀRETNĀME**

Mülġā **Tārīḫ-i ʿOṯmānī Encümeni** aʿżāsından ve çoḳ değerli müverriḫlerimizden Bay Meḥmed Ẕeki'niŋ **Tārīḫī Taʿbīrler ve Iṣṭılāḥlar Ansiḳlopedisi** isimli ġāyet mühim bir eṯeri vardır. Uzun yıllardan beri birçoḳ zaḥmetli araşdırmanıŋ maḥṣūlü olan bu eṯer, ʿOṯmānlı tārīḫine ʿāid taʿbirleri mufaṣṣal ve mükemmel ṣūretde īżāḥ etmekdedir. Tārīḫ ile uġraşanlarıŋ istifādesi içiŋ baṣılması beklenilen **Tārīḫ Luġati**'niŋ **Sefāretnāme**'ye dāʾir olan saṭırlarını iḳtibās etdim. Bu saṭırlar hem Bay Ẕeki'niŋ kitābı ḥaḳḳında bir fikir verir, hem de şu risāleniŋ bildirmek istediklerini tamāmlar.

"Sefāretnāme: elçilikle ecnebī memleketlerine gitmiş olan devlet meʾmūrlarında vaẓīfe-i meʾmūreleriniŋ ṣūreti īfāsına dāʾir tanẓīm ve taḳdīm etdikleri raporlara **sefāretnāme** ʿunvānı verilmişdir.

ʿOṯmānlılar, Üçüncü Sulṭān Selīm gelinceye ḳadar ecnebī memleketlere dāʾimī sefīr göndermemişler, pādişāhlarıŋ cülūsunu bildirmek ve muʿāhede ʿaḳd etmek gibi maḳṣadlarıŋ īfāsı içiŋ yolladıḳları elçileri hep muvaḳḳat olaraḳ iʿzām eylemişlerdir. Ḫālbuki buŋa muḳābil Avrupalılar, Türkiye'de dāʾimī sefīr bulunduruyorlar, memleketleriniŋ menāfiʿi onlar vasıṭasıyla teʿmīn

ediyorlardı. Fransızlar'ıŋ Hicrī 951 Mīlādī 1534 senesinden iʿtibāren ʿOṯmānlı pāyītaḫtında sefīr bulundurmuş olmaları miṯāl olaraḳ ẕikr edilebilir.

ʿOṯmānlı tārīḫlerinde ilk defʿa olaraḳ sefīr iʿzāmı Çelebī Sulṭān Meḥmed zamānında vāḳiʿ olduġu yazılıdır. O vaḳitlerde **çavuş**[226] ʿunvānını alan bu sefīrlerden ilkiniŋ Çelebī Sulṭān Meḥmed zamānında gönderilmiş olması herḥālde doġru olmasa gerekdir. Çünki ʿOṯmānlılar, çoḳ evvel Avrupalılarla, bi'l-ḫāṣṣa Venedik ve [3] Bizānslılarla münāsebātda bulunmuşlar, Bizānslılarla o vaḳte gelinceye ḳadar muḥārebeler yapmışlar, muṣālaḥalar ʿaḳd eylemişlerdir. Binā'enʿaleyh ʿOṯmānlılarıŋ başḳa yere olmasa bile Bizānslılar'a sefīr gönderdiklerine şübhe edilmemek lāzım gelir.

Sefāretnāmeler, elçiler ṭarafından bi'ẕ-ẕāt vücūda getirildiği gibi sefīrleriŋ maʿiyyeti ḫalḳından biri ṭarafından da yazıldıġı vāḳiʿ idi. Yine sefāretnāmeler, menṯūr olaraḳ yazıldıḳları gibi manẓūm olmaḳ üzere de vücūda getirilmişlerdir.

Sefāretnāmelerde memleketden ḥareketle hangi vāsıṭa ile nerelere uġranılaraḳ maḥall-i maḳṣūda varıldıġı ve vaẓīfe-i sefāretiŋ ne ṣūretle īfā olunduġu yazıldıġı gibi görülen yerler ve teṣādüf edilen ḥādiṯelerden de baḥṯ olunmuşdur. Binā'enʿaleyh sefāretnāmelerden coġrāfyā noḳṭa-i naẓarından istifāde ḳābīl olmaḳla berāber eŋ ziyāde devletler arasındaki iḫtilāfdan baḥṯ etmeleri, muʿayyen ve mühim veṯīḳaları iḫtivā eylemeleri ḥasebiyle diplomasi tārīḫi için pek ḳıymetli birer menbaʿ teşkīl ederler.

---

[226] [T.M.] Merḥūm Cevdet Paşa, enderūna ve saraya ʿā'id beş cildlik bir tārīḫ yazmış olan ʿAṭabey'iŋ eṯeri için ḳaleme almış olduġu **Taḳrīẓ**'de der ki;
"...taḥavvül-i aʿṣār ve aʿvām ve tebeddül-i eṭvār ve eyyām ile değil yalŋız eşḫāṣ ve aḳvām, belki şīve ve edā-yı elsine-i enām bile teġayyur etmektedir. Bir lisānıŋ yüz sene evvelki taʿbīrātı ile şimdiki ıṣṭılāḥātı pīş-i naẓarı diḳḳate alınsa ne ḳadar taḥavvülāta uġramış olduġu başar-ı başīrete rūşenā ve aʿyān olur. Vaḳtiyle **çavuşluk** devletce ne ḳadar muʿtenā bir ʿunvān olub da çavuşlar içinde naṣıl ḥayṣiyyetli ẕātlar bulunduġunu bilmeyerek tārīḫlerde çavuşlardan baʿżı duvel nezdine elçi gönderildiğini görenler, ʿaṣrımızdaki **deʿāvī çavuşlar**ını pīş-i naẓara alır ve bu ṣınıfdan naṣıl sefīr gönderiliyormuş diye ḥayretde ḳalır. El-ḥāṣıl mürūr-ı zamān ile efrād-ı insān gibi elfāẓ ve ıṣṭılāḥāt-ı lisān daḫi teġayyur ve teceddüd idüb gider..."

Avrupa aḥvāline dāʾir sefāretnāmeleriŋ iḥtivā etdiği maʿlūmāt ve elçiler ṭarafından verilen şifāhī īżāḥāt, memleketde mühim ʿalāḳalar uyandırmış, Avrupa'yı taḳlīd etmek heveslerini doġurmaya başlamışdır. **Yirmisekiz Çelebi** nāmıyla maʿrūf **Meḥmed Efendi**'niŋ Paris Sefāretnāmesi, bu bābda miṣāl olaraḳ ẕikr edilebilir. Meḥmed Efendi'niŋ Paris ve ʿaleʾl-ʿumūm Fransa ḥaḳḳında verdiği maʿlūmāt **Aḥmed-i Ṣāliṣ**'iŋ pek ziyāde naẓar-ı diḳḳatini celb etmiş, **Versay Sarāyı**'nı taḳlīd[en] sarāy inşāsına ḳalḳışmasını mūcib olmuşdur. Maṭbaʿayı ve onuŋ teʾmīn etdiği fāydayı yaḳından gören **Yirmisekiz Çelebi**'niŋ Türkiye'de maṭbaʿacılıġın teʿsīsine büyük ḫidmeti sebḳ etmişdir.

ʿOṣmānlı memleketinde böyle teʾṣīrler yapan sefīrler ve sefāretnāmeler, Avrupa'da da mevżūʾ-i baḥṣ ve maḳāl olmaḳdan ḫāli ḳalmamışdır. Mösyö Lenoir İstanbul'un tavṣīfine dāʾir neşretdiği bir eṣere[227] Meḥmed Efendi'niŋ taḳrīrī tercümesini ẕeyl etdiği gibi ʿaynı sefāretnāme evvelā Fiyen baʿdehū Julien[228] ṭaraflarından Fransızca'ya tercüme edilmişdir. John Jeker ṭarafından **Bir ʿOṣmānlı Sefīriniŋ Seyāḥati** unvānlı bir eṣer[229] de vücūda getirilmişdir. Bundan başḳa sefīriŋ ḳral ṭarafından ḳabūlünü muṣavvir bir madalya yapıldıġını, ḳralıŋ emriyle Joseph Parosen cāniblerine büyük iki ṭablo tersīm edildiğini, ressām Ḳoaşen'den başḳa diğer ressāmlar ṭarafından kendisiniŋ ve oġluŋuŋ muḫtelif resimleri taṣvīr olunduġunu ʿilāve edersek Meḥmed Efendi'niŋ Fransız pāy-i taḫtında bıraḳdıġı teʾṣīr aŋlaşılmış olur. Ecnebī lisānlarına naḳl olunan yalŋız **Yirmisekiz Çelebi'niŋ Sefāretnāmesi** değildir. **Aḥmed ʿAzmi**, **Ebūbekir Rātib**, **Muṣṭafā Rāsiḫ**, **Moralı ʿAlī**, **Vaḥīd**, **Aḥmed Muḥib** ve **Dürrī** efendilerle **el-Ḥāc ʿAlī Aġa**'nıŋ sefāretnāmeleri de Avrupalılar ṭarafından Fransız ve Alman lisānlarına çevirilmiş ve bu ṣūretle fāʾideleri taʿmīm olunmuşdur. ʿOṣmānlılar yalŋız Avrupa'ya değil, şarḳa ve İslām memleketlerine de sefīr göndermişler ve onlar da ötekiler gibi

[227] **Bkz.:** P.Lenoir**, Nouvelle Description de la Ville de Constantinople, Avec la Relation du Voyage de l'Ambassadeur de la Porte Ottomane, et de Son Séjour à la Cour de FRANCE**, Paris, 1721.
[228] Julien-Claude Galland tarafından 1757 yılında Fransızca'ya tercüme edilmiştir. **Bkz:** Julien-Claude Galland, **Relation de L'ambassade de Mehemet Effendi, À la Cour de France en 1721, Écrite Par Lui-Même et Traduite du Turc**, Paris, 1757.
[229] John Seeker, **Voyage d'un Ministre Ottoman,** 1874.

sefāretnāmeler vücūda getirmişlerdir. Şarḳdan eŋ ziyāde Īrān'a elçi gönderilmişdir. Sefāretnāmeleriŋ bir ḳısmı **vaḳʿa-nüvīs**ler ṭarafından ṭārīḫlere geçirilmiş, birṭaḳımı da muʾaḫḫaren ayrıca neşr olunmuşdur. **Ebūʾż-Żiyā Külliyātı** meyānında sefāretnāmeleriŋ bir ḳaçı [4] neşr olunduġu gibi ʿOṯmānlı tārīḫlerinde bulunmayan ve ayrıcı başılmamış olan sefāretnāmelerden birḳaçı da **ʿOṯmānlı Tārīḫi Encümeni Mecmūʿası**'nda baṣtırılmışdır. Muṣṭafā Sāmī Efendi'niŋ ṣoŋ sefāretnāme ṣayılabilen **Avrupa Risālesi** de ḥesāba ḳatılmaḳ şarṭıyla sefāretnāmeler otuza yaḳındır."

ṬANNĀNE ḲAṢĪDESİNİŊ TANẒĪMİ SEBEBİ

Īrān'daki **Ṣafaviyye Devleti**'ni ḳaldıran ve yerine 1148/1736'da yeŋi bir devlet ḳuran **Nādir Şāh** 1160/1749'da öldürülmüş, onuŋ ḳatli üzerine çıḳan ḳanlı salṭanat ḳavġāları senelerce sürmüş, nihāyet **Zend Kerīm Ḫān** nāmında bir sergerde, Īrān'ın idāresini elde etmiş 1193/1779 tārīḫine ḳadar **-vekīl** ʿunvānıyla- ḥükümdārlıḳda bulunmuş ve o sene içinde ölmüşdü. İşte **Ṭannāne ḳaṣīdesi** elçilikle bu ẕātıŋ nezdine gönderilmiş olan **Sünbülzāde Vehbī Efendi**'niŋ manẓūm bir sefāretnāmesidir. Tanẓīmi sebebine gelince; Baġdād vālīsi ʿÖmer Paşa, Baban Sancāġı mutaṣarrıfı **Meḥmed Paşa**'yı ʿazl ile onuŋ küçük ḳardeşi **Maḥmūd Paşa**'yı mutaṣarrıf göndermiş, Meḥmed Paşa'nıŋ **Zend Kerīm Ḫān**'a ilticā eylemesiyle maḳāmına iʿāde olunmasını Īrān vekīli, ʿÖmer Paşa'dan iltimās eylemiş, keẕā Īrān'dan Kerbelā ziyāretine gidenleriŋ mālına ve cānına doḳunulmamasını, bir de ṭāʿūn ṭolayısıyla Baġdād'da olan yedi yüz ḫāne ḫalḳı Īrānlıya ʿāʾid emvāl ve eşyānıŋ gönderilmesini ricā etmişdi. ʿÖmer Paşa, Kerīm Ḫān'ıŋ şu ṭaleblerine ehemmiyyet vermedi. O da ʿasker gönderib Baṣra'yı muḥāṣara ve Kürdistān'ıŋ baʿzı cihetlerini yaġmā etdirdi. ʿÖmer Paşa ḥāli İstanbul'a bildirdi ve yardım diledi. O ṣırāda Kerīm Ḫān'ıŋ da bir taḥayyüratı geldi ki ḥareketi, ʿOṯmānlı Hükümeti ʿaleyhine değil, ancāḳ ʿÖmer Paşa'ya ḳarşı olduġunu söylüyor ve żımnen ʿözür diliyordu. Bunuŋ üzerine işin siyāset yoluyla ḥalli düşünüldü.

Hem ʿālim olduġu, hem de iyi Fārisī bildiği için **Sünbülzāde Vehbī Efendi** sefīr taʿyīn edildi ve ʿilmiye mesleğinden **ḫᵛācegānlıḳ** mesleğine geçirilib debdebeli bir heyʾetle ve Baġdād ṭarīḳiyle Iṣfahān'a gönderildi.[230] Isfahān'da Kerīm Ḫān ile görüşdü ve teveccühünü ḳazandı. ʿOṯmānlı Devleti'yle ḫoş geçinmek arzūsunda bulunduġunu öğrendi. Döndü Baġdād'a geldi. [5] Kendisini elçilikle oralara ḳadar götüren ḥādiṯeniŋ ẓuhūruna ʿÖmer Paşa'nıŋ meydān verdiğini, gerek Īrān'da, gerek Baġdād'da bulunduġu ṣıralarda öğrenmişdi. Bināʾenʿaleyh mesʾeleyi İstanbul'a yazdı.

ʿÖmer Paşa, sefīrin böyle bir ʿarīża gönderdiğini ḫaber alınca kendini ḳurtarmaḳ için Vehbī Efendi'niŋ Zend Kerīm Ḫān'a meclūb olduġunu, onuŋ için Devlet-i ʿAliyye'den ziyāde Īrān'ıŋ ġayretini gütdüğünü, bundan başḳa yolda ve Īrān'da ʿayyāşlıḳ ve zānilikle manṣıbınıŋ şerefini düşürdüğünü pāy-i taḫta işʿār etdi. Pādişāh bulunan **Birinci Abdülhamīd** şu işʿār üzerine ġażaba geldi. Vehbī'niŋ iʿdāmı için Baġdād'a fermānla bir mübāşir yollanılmasını irāde etdi. Ricāl-i devlet'den **Yeŋişehirli ʿOṯmān Efendi** ile **Reʾīsü'l-küttāb İsmāʿīl Bey** Vehbī'yi severler ve ḥimāye ederlerdi. Pādişāhıŋ irādesine ḳarşı bir şey yapamayacaḳlarını aŋlayınca gizlice ṣavuşub Üsküdar'a gelmesine ve orada münāsib bir yerde ṣaḳlanıb geldiğini kendilerine bildirmesine dāʾir bir mektūb yazdılar, ḫuṣūṣi bir **ulak**; yaʿnī postacı ile Vehbī'ye gönderdiler.

Vehbī, Baġdād'dan ḥareketle Muṣul'a yaḳlaşdığı ṣırada iʿdāmı fermānıyla gönderilen mübāşir, Baġdād'a gitmiş ve fermānı valī ʿÖmer Paşa'ya göstermiş, lākin kesilecek baş, Baġdād'dan uzaḳlaşmış olduġu için **fermān-ı ḳażā-i cereyān**ıŋ*!* ḥükmü infāẕ edilememişdi.

---

[230] [T.M.] Vehbī'niŋ **Nuḫbe** ismindeki eşerini şerḥ etmiş ve 1257/1841'de başdırmış olan **Yaya Köylü Aḥmed Rāşid Efendi** Nuḫbe'deki:

Ḫᵛācegānlıḳda bu ḫāṭır-ı vīrān
Olucaḳ elçi-yi sū-yi Īrān

beytiniŋ şerḥinde "Nāẓım-ı merḥūm (**yaʿnī Vehbī Efendi**) bu beyt, ve baʿdinde vāḳiʿ çend ebyāt ile 1190/1776 ḥudūdunda.. devr-i ʿAbdülḥamīd Ḫān'da Şāh-ı Īrān Zend Kerīm Ḫān ṭarafına elçi taʿyīn olunub gitdiğini ve emr-i sefāreti lāyıḳıyla icra etdiğini beyān eder" diyor.

Diğer ṭarafdan ḫuṣūṣī **ulak**, Vehbī'yi Mūṣul yolunda bulmuş ve getirdiği -cān ḳurtaran- mektūbu oŋa teslīm etmişdi. Vehbī, mektūbu oḳuyunca eşyāsını kāhyāsına tevdīʿ ve ağır ağır İstanbul'a gitmesini tenbīh etdi. Kendisi ḳıyāfetini değiştirdi, başına bir Tatar ḳalpaġı geçirdi. Gelen **ulak** ile ve mümkün olduġu ḳadar bir sürʿatle İstanbul'a geldi. Ṭanıdıḳlarından biriniŋ evinde gizlendi ve geldiğini ʿOṣmān Efendi ile İsmāʿīl Bey'e bildirdi. Onlar da pādişāha taḳdīm olunmaḳ üzre bir ḳaṣīde naẓm edib göndermesi tavṣiyesinde bulundular ve şāʿiriŋ tanẓīm ile yolladığı **Ṭannāne ḳaṣīdesi**ni Birinci ʿAbdülḥamīd'e ʿarẓ etdiler.

Şānīzāde ve Cevdet tarihlerinde ḳaṣīdeniŋ Üsküdār'da naẓm edilmiş olduġu yazılıdır. Vehbī Dīvānı'nda ise;

قصیدهٔ طنانه که در حین عودت از سفارت ایران ببغداد بجای تقریر معروض عتبهٔ علیا شده است[231]

ʿibāresi vardır ki İrān sefāretinden Baġdād'a dönüldüğü ṣırada **taḳrīr** yerine ʿatebe-i ʿulyāya yaʿnī pādişāhıŋ yüksek eşiğine ʿarż edilmiş olan ḳaṣīde-i Ṭannāne demektir. Ḳaṣīdeniŋ ṣoŋlarındaki;

Devām-ı pādişāh-ı dīn içün Ḥaḳḳ'a münācāt et

Yüzüŋ sürdükçe Burc-i Evliyā'da ḫāk-i Nuʿmān'e

beyti de onuŋ Baġdād'da tanẓīm edilmiş olmasını gösterir. İḥtimāl ki Vehbī, ḳaṣīdeyi Baġdād'dan yollamış, ḥāmīleriniŋ tavṣiyesi üzerine böyle bir şey tanẓīm ve taḳdīm etdiğini bildirmiş, onlarıŋ araşdırmasıyla da bulunub ʿarż olunmuşdur. [6] Ḳaṣīde, pādişāhıŋ ḫoşuna gitdi, şāʿir ḥaḳḳındaki ġażabı ḫafifledi. O eṣnāda Şehrizor[232] vālīsi Vezīr Süleymān Paşa'dan gelen bir taḥrīrātıŋ meʾāli de Baġdād vālīsi ʿÖmer Paşa'nıŋ Vehbī ʿaleyhindeki isnādlarınıŋ ġareżkārlıḳ eṣeri olduġunu meydana çıḳardı. Çünki ʿÖmer

[231] Farsça olan cümlenin transkripsiyonu şöyledir:
"Ḳaṣīde-i Ṭannāne ki der ḫīn-i ʿavdet ez sefāret-i İrān be Baġdād be cāy-i taḳrīr-i maʿrūż-ı ʿatabe-i ʿulyā şode est"

[232] O dönem Osmanlı'nın Musul Vilayetini terkîb eden üç sancaktan biridir. Günümüzde sınırları Irak topraklarındadır.

Paşa'nıŋ Zend Kerīm Ḫān ve onuŋ ʿÖmer Paşa ḥaḳḳındaki mektūbları üzerine keyfiyyet civār vālīlerinden ṣorulmuş ve Süleymān Paşa'nıŋ cevābından ḥaḳīḳat aŋlaşılmışdı. Binā'enʿaleyh Vehbī ʿafv edildi. Ṣoŋra da mürācaʿatı üzerine mesleği değişdirildi, yaʿnī **ḫᵛācegānlıḳ**dan ḳāḍılıḳ mesleğine iʿāde olundu. Vehbī Dīvānı'nda;

در ستایش صداظم درویش محمد پاشا بوقت عودت از سفارت ایران[233]

başlıḳlı bir ḳaṣīde vardır ki şāʿir, bunu elçilikden dönüşünde ṣadr-ı aʿẓama taḳdīm etmişdir. Orada ez cümle;

İtfā-yı nâr-ı cevr ü sitem etdiŋ öyle kim
Lutfuŋ derûn-ı âbda saklar semenderi

Defʾ-i gezende sâdır olan emriŋi görüp
Penbe derûn-ı sînede hıfz eyler ahkeri

Zaʿf-ı seferle kalmadı tâb-ı tahammülü
Maʿzūr tut bu bâbda Vehbî-i çâkeri

Tabʿıŋ mecâli yok reh-i yek-sâleden gelir
Pek sürmedim anıŋ içün ol esb-i lâgeri

Afva karîn olursa kusûrum bu defʿa da
Silk-i digerde naẓm ederim dürr ü gevheri[234]

der. Aŋlaşılan Vehbī'niŋ ʿavf edilmesine ṣadr-ı aʿẓamıŋ da yardımı olmuş. ʿÖmer Paşa'ya gelince; Raḳḳa vālīsi **Ispanaḳcı Muṣṭafā Paşa**'ya Baġdād vālīliği fermānıyla berāber Diyārbakır vilāyetine taʿyīn edilen ʿÖmer Paşa

[233] Farsça olan bu cümlenin transkripsiyonu ve Türkçesi şöyledir: **Der sitāyeş-ī ṣadrāʿẓam dervīş Mehmed Paşa be vaḳt-i ʿavdet ez sefāret-ī Īrān:** İran Sefâretinden dönüşü sırasında Derviş Mehmed Paşa'nın övülmesi hakkında.
[234] Yenikale, **a.g.e.**, s. 162.

Baġdād'dan çıḳmayacaḳ olursa ḳatline dā'ir de bir fermān yollanıldı. Diyār-ı Bekir vālīsi Uzun ʿAbdu'llāh Paşa ile Kerkük vālīsi Süleymān Paşa da maʿiyetine meʾmūr edildi.

Bu paşalar Baġdād'a geldiler. Birinci fermānı sābıḳ vālīye gösterdiler. ʿÖmer Paşa, vilāyeti Ispanaḳcı'ya teslīm etdi, Diyārbakır'a gitmek üzre ḥażırlanmaḳ için Baġdād ḫāricinde çadır ḳurdurdu ve ṭabīʿi birḳaç gün oṭurdu. Yeŋi vālī, ʿÖmer Paşa'nıŋ mālını müṣādere etmek için onuŋ ḥāżırlanmaḳ üzre [7] Baġdād ṭışārısında ve çadır altında oṭuruşuna ʿisyān süsü verdi. Bir gece ḳarārgahına hücūm ile maʿiyyetini dağıtdı. ʿÖmer Paşa, atına binib ḳaçarken düşdü ve boynu ḳırıldı. Taʿḳīb edenlerden biri başını kesib Ispanaḳcı Paşa'ya getirdi. Muṣṭafā Paşa, ʿÖmer Paşa'nıŋ bütün şervetini ġaṣb ettiği gibi: "Sefer var, para lāzım!" diye Baġdād zenginlerini müṣādereye ve maḳtūl ʿÖmer Paşa'nıŋ adamları ḥaḳḳında fenā muʿāmeleye başladı. Lākin **ʿÖmer Paşa kāhyāsı ʿAbdullāh Aġa**'nıŋ başına ṭoplanan kölemenlere ḳarşı ʿāciz ḳaldı. Īrānlılar'ıŋ ḥīlesine ve müṣālaha vaʿdesine aldanıb yanındaki ʿaskere izin verdi. Nihāyet Īrānlılar, Baṣra'ya girdiler, şehriŋ mütesellimi **Süleymān Aġa** ile eşrāfdan baʿżılarını esīr alaraḳ Şīrāz'a götürdüler. Ispanaḳcı Paşa ʿazl ve ḳalʿa-bend olmaḳ üzre Diyārbakır'a nefy edildi. Ṣoŋra da gönderilen fermān mūcibince ḳafası kesildi.

Zend Kerīm Ḫān ise 1193/1779 ṣaferinde ḫastalandı ve 13'üncü günde öldü. Yerine kimiŋ geçeceğinde iḫtilāf edildiğinden cenāzesi üç gün ortada ḳaldı. Baṣra ḳurtulub evvelce mütesellimi bulunan Süleymān Aġa'nıŋ idāresine geçdi ve aġaya vezīrlik verilib Süleymān Paşa oldu.

Ḫülāṣa etdiğim şu vuḳūʿātın tafṣīlini oḳumaḳ isteyenler **Cevdet ve Şānīzāde Tārīḫleri** ile **Netāyicü'l-Vuḳūʿāt**'a baḳsınlar.

ṬANNĀNE ḲAṢĪDESİ

Baḫşimiziŋ mevżūʿu olan **Ṭannāne Ḳaṣīdesi**'nin Vehbī Dīvānı'ndaki serlevḥasını yuḳarıda söylemişdim. Ṣoŋunda da şu beyt mündericdir.

1. **Dil-beste olan luṭf-ı Ḫudāvend-i kerīme**
Rabṭ-ı emel etmez kerem-i Zend Kerīm'e[235]

"Allāh'ın lutfuna baġlanmış olan, Zend Kerīm Ḫān'ıŋ kereminden bir şey beklemez" demek olan bu beyt, ẓann ederim ki ʿÖmer Paşa'nıŋ "Vehbī Efendi, Zend Kerīm Ḫānıŋ meclūbu oldu" isnādını defʿ eylemek için yazılmışdır. Ḳaṣīdeniŋ;

2. **Kerīmü'ş-şān sulṭān-ı cihānsın faḫr edib ben de**
Tenezzül etmedim inʿām-ı nāçīz-i Kerīm Ḫān'e

beyti de ẓannımı teʾyīd edebilir. **Ṭannāne** kelimesi; çıŋlayan, ʿakisler veren maʿnāsınadır. Ḳaṣīdeniŋ āhengi ve ṣanʿatı -maʿnādan ziyāde lafıẓ oyunlarına ehemmiyyet verildiği o devirde- şöhret ufuḳlarını çınlatacaġı düşünülerek ḳonulmuş bir isimdir. Nitekim şāʿir, ḳaṣīdesiniŋ ṣoŋlarına doġru;

3. **Ṭanīn-endāz-ı āfāḳ oldu böyle ṣīt-ı ʿirfānım**
Sezādır nām-ı merġub-ı kasīdem olsa Ṭannāne

demişdir. [8] Ḳaṣīdeniŋ vezni **baḥr-i hezec-i müşemmen-i sālim**dir. Müşemmen olması; iki mıṣrāʿı dört **mefāʿīlün** vezninde bulunması, **sālim** olması da **mefāʿīlün** cerrindeki ḥarfleriŋ eksilerek **mefāʿilün**, **mefʿūlün** gibi bir şekil almaması, yaʿnī **ʿarūz ʿilletleri**nden birine uġramamasıdır. Bināʾenʿaleyh şöyle taḳṭiʿ edilir.

---

[235] Bu beyit *mefʿūlü mefāīlü mefāīlü feūlün* vezninde olup yayımlanmış *Divān*'da **Der takrīreş nüvişte būd** başlığıyla kasîdenin 114. beyiti olarak yazılmıştır.

Keyānı mā	kiyānad'ey	leyip simür	gı iclāli
Mefāīlün	mefāīlün	mefāīlün	mefāīlün
Hümāyı şev	keti sāye	figendirfar	kı şāhāne

Ḳāfiyeniŋ çoġu **şaygān** denilen ḳuṣūrı ḥāvīdir. ʿAṣım Efendi **Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi**'nde **şāygān**'ıŋ bol ve pādişāha lāyıḳ demek olduġunu yazdıḳdan ṣoŋra der ki; fenn-i ḳāfiyede maʿyūb bir ḳāfiye ismidir. Ḥāl-i selāṭīn olan taḥākkümü mutażammın olmaġla ḳāfiye-i şāygān dediler."

Eski edebiyātcılara göre şāygān; Fārisī'de cemʿ edātı ve ṣanʿat-ı müşebbehüŋ ʿalāmeti olan **ān (آن)** ile yapılan ḳāfiyedir. Bu ḳaṣīdedeki **mülūkāne**, **dadkārāne**, **şāhāne**, **şīrāne**, **ġazālāne** ḳāfiyeleri gibi. Bu kelimelerde ʿādetā **redīf** olan **āne**ler ḳaldırılacaḳ olursa **mülūk**, **dādkār**, **şāh**, **şīr**, **ġazāl** lafıẓları onlarıŋ yekdiğeriyle ḳāfiye olamayacaġını herkes bilir.

Vehbī Efendi, ḳaṣīdesine ʿOṯmānlı ḫānedānını medḥ ile başlar, sözü Birinci ʿAbdülḥamīd'e intiḳāl etdirir, onu eski ve meşhūr ḥükümdārlar ile muḳāyese ederek der ki;

4. Keyānı mākiyān ʿaddeyleyib sīmurġ-ı iclāli
Hümā-yi şevketi sāye-figendir farḳ-ı şāhāne

*"Onuŋ **Zümrüd-i ʿAnḳā** gibi olan ʿaẓameti **Keyāniyān Sülālesi**'ni ṭavuḳ ṣayar. **Devlet Ḳuşu**'na benzeyen şevket ve saṭveti de pādişāhlarıŋ başına gölge düşürür."*

Key büyük **keyān** büyükler. Key kelimesi, iḥtivā etdiği büyüklük ṭolayısıyla pādīşāh-ı bülend-pāye ve ḳahhār maʿnāsınadır ve Selāṭīn-i Fürs'den fırḳa-i ṣānīyesi laḳabıdır ki **keyāniyān** ve **keyān** derler. Dört nefer

pādişāhınıŋ ismi **key** ile **mükellel** olmaġla māʿadālarında da bi-ṭarīḳü't-taḫlīb ıṭlāḳ olundu ve onlar **Keykāvus** ve **Keyhusrev** ve **Keykubad** ve **Keylührasb** dır. Bu lafẓıŋ esāmī-i selātīne vāżıʿı **Zāl-i Zamān**'dır ki peder-i **Rüstem-i Dāstān**'dır. Eŋ evvel **Ḳubād Şāh**'a vażʿ eyledi.- Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-

Mākiyān tavuḳ ʿ**add** ṣaymaḳ **sīmurġ** zümrüd-i ʿanḳā denilen ḫāli ḳuş. [9] **Celāl** ʿaẓamet, ululuk **hümā** devlet ḳuşu. Gūyā bunun ḳanadı gölgesi her kimiŋ başına düşerse ḥükümdār olurmuş. Bundan ṭolayı eskiden pādişāha ʿā'id olan şeylere **hümāyūn** vaṣfı verilirdi. Żiyā Paşa'nıŋ;

Her kim ki arar būy-i vefā ṭabʿ-ı beşerde
Beŋzer aŋa kim devlet umar ẓıll-ı hümādan[236]

beyti bu ḳuş ḥaḳḳındaki ḳuruntuyu aŋlatır.

"**Şevket** ve **şevke** diken ve silāh maʿnāsınadır. Düşmanı ifrāṭ üzre ḳatl ve nikāyet ve istiṣāle ıṭlāk olunur.- Ḳāmūs Tercümesi-" **Sāye-figen** gölge düşüren **farḳ** ṣaçlarıŋ iki ṭarafa ṭaranmasıyla başda çizgi gibi görünen beyāżlıḳ, tepe **şāhān** pādişāhlar. Şāʿir, Birinci ʿAbdülhamīd'iŋ ʿaẓāmetini Zümrüd-i ʿAnḳā, şevket ve saṭvetini de hümā ḳuşu yapıyor. Ṣoŋra birincisine **Keyāniyān Devleti**'ni **mākiyān** ṣaydırıyor, ikincisine şāhlarıŋ başına gölge düşürtüyor, yaʿnī onuŋ sāyesinde ḥükümdārlıḳ edebildiklerini iddiʿā eyleyerek **ġulüvv-i fāḥişe** çıḳıyor. Çünki Birinci ʿAbdülhamīd, ʿOṯmānlı ḥükümdārlarınıŋ zavāllılarından idi. Ḥattā Ruslar'a maġlūb olması kederiyle felce uġramış ve ölmüşdü. Aşaġıki beytlerde hemān ʿaynı ṣūretle ġulüvvi ḥāvīdir. Simurġ ile hümā mevcūd olmadıġı düşünülürse onlara beŋzetilen şeyleriŋ de maʿdūm olması lāzım gelir ve pādişāhda ʿaẓamet ve saṭvet yok maʿnāsı da çıḳar. ʿAcabā Vehbī **medhe müşābih bir ẕem** mi yapmaḳ istiyor? **Keyler Sülālesi** demek olan **Keyān** ile **tavuḳ** meʾālindeki **mākiyān** kelimeleri arasında maʿnāca bir

[236] Ziya Paşa, **Külliyâtı Ziyâ Paşa,** Tedvîn ve Tahşiye Süleyman Nazif, İstanbul, Yeni Matbaa, 1342/1924, s. 137

münāsebet yoḳdur. Vehbī'deki lafız oyunları merāḳı, onlarda bir **cinās-ı nāḳıṣ** bulduġu ve kendi Fārisī'de böyle bir beyt görmüş olduġu için yazmışdır. Maʿlūmdur ki lafẓı bir, maʿnāsı ayrı kelimeler bir ʿibārede bulundurulursa **cinās ṣanʿatı** yapılmış olur. Yine Sünbülzāde'niŋ;

Germ ü serdine baḳılmaz bu fenā dünyānıŋ
Eyleme vaḳtiŋi żāyiʿ, deme ḳış yaz, oḳu yaz

beytindeki "**yaz"**lar gibi. Böylelerine **tām cinās** denilir. Tamām olmayan cināslar da vardır ki nevʿ pek çoḳ bulunduġu gibi hepsiniŋ bilinmesine de lüzūm yoḳdur. **Mākiyān** kelimesiden **mā** ḳaldırılacaḳ olursa eski yazıda **keyān** gibi oḳunabilir. O ḥālde **keyān** kelimesi "**mākiyān"**ıŋ eksilmişidir. Binā'enʿaleyh aralarında bir **cinās-ı nāḳıṣ** vardır. Vehbī'niŋ görmüş olduġunda şübhe edilemeyen Fārisī beyt ise; [10]

کیان رفته اند و کیان آمده به جای کیان ماکییان آمده[237]

dir ki "Kimler gitti, kim geldi? Keyleriŋ yerine ṭavuḳ geldi" demekdir.

5. Cüdā eyler serinden bīm-i tīġı hūş-i Hūşengi
ʿAceb nermī verir ḍarbı dil-i saḫt-ı Nerīmān'e

"Ḳılıcınıŋ ḳorḳusu, Hūşeng'deki şuʿūru başından ayırır. Ḍarbesi ise Nerīmān'ıŋ sert ḳalbini şaşılacaḳ derecede yumuşatır"

Cüdā ayrı, **ser** baş, **bīm** ḳorḳu, **tīġ** ḳılıc, **hūş** idrāk, şuʿūr, ḳavrayış **Hūşeng** Īrān tārīḫlerine göre **Giyūmers**'iŋ ṭorunu ve **Pīşdādyān Ṭabaḳası** ḥükümdārlarınıŋ ikincisi. **Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi**'nde denilir ki;

"Hūşeng; emr-i evvel ve ʿaḳl-ı aḳdem maʿnāsınadır ve ʿaḳl u idrāk ve āgāhī maʿnasınadır ve şānī-i mülūk-i Pīşdādyān ismidir ki İbn-i **Siyāmek** bin

[237] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
"Kiyān refteend u kiyān āmede Becā-yi Keyān mākiyān āmede"

Giyūmers dir. Rābiʿ-i evlād-ı Ādem ʿaleyhi's-selāmdır. **Giyūmers**'den ṣoŋra taḫta geçib ḳırḳ yıl pādişāhlıḳ eyledi. Āteş ve āhen anın zamānında ẓuhūr edib ve ālāt u esbāb mezrūġātı evvel iḫtirāʿ ve enhār icra ve şehr ü ḳarye bināsı ve şeyāṭīn ṭā'ifesini benī Ādem içinden ṭard u tebʿīd ve ceng esliḥası ve selāṭīn başına tāc vażʿı bunuŋ eşeridir. Kendisinden ṣoŋra üç yüz sene miḳdārı kimse pādişāh olmayūb salṭanat ḫālī ḳaldı. Lākin ol zamānda ḫalḳ, ehl-i ʿadl ü inṣāf olmaġla siyāsete muḥtāc olmayub herkes kendi ḥālinde biribiriyle ḥüsn-i imtizāc u muʿāşeret eyleyerek geçinüb gitdiler. Rivāyetde **Erfahşād** bin **Sām Hūşeng**'dir ve peyġamberdir. ʿİlm-i ḥikmetde **Cāvādān-Ḫıred** ki **Cāvidnāme** demekle meşhūrdur. Anıŋ teʾlīfīdir ve ġāyet maʿdeletden nāşi **Pīşdād** ile mülaḳḳab oldu ve mābaʿdında olan selāṭīn aŋa nisbet olunaraḳ **Pīşdādyan** denildi..."

Şemseddīn Sāmi Bey de **Ḳāmūsu'l-ʿAlām**'ında diyor ki;

"Hūşeng; İrān'ıŋ esāṭīr ile memzūc tārīḫ-i ḳadīmine göre Pīşdādiyān ṭabaḳa-i ḳadīmisiniŋ ikinci ḥükümdārı olub **Siyāmek**'iŋ oġlu **Giyūmers**'iŋ ṭorunu idi. Pederi, **Giyūmers**'iŋ ḥayātında vefāt etmekle ṣāḥib-i terceme, ceddine ḫalef olub 40 sene [11] ḥükūmet sürmüş ve vefātında oġlu **Tahmūrs-i Dīvbend** ḥalefi olmuşdur. **Cāvīdān-Ḫıred** ʿunvānlı bir kitābı buna isnād ederler. Bu kitābı **Ḥasan bin Sehl** ʿArabīye tercüme etmişdi. **Zerdüşt**īler'den ḳalma ve **Pehlevī**'den mütercem neṣāyiḥi ḥāvī bir kitāb olsa gerekdir."

ʿ**Aceb** şaşılacaḳ şey, **nermī** yumuşaḳlıḳ, **ḍarb** esās[en] ḳılıçla vurmaḳ demekdir, ṣoŋradan muṭlaḳ vurma maʿnāsında ḳullanılmışdır. **Dil** göŋül, **saḫt** sert, ḳatı; **Nerīmān** İrān'ıŋ meşhūr ḳahramānlarından biri. **Rüstem**'iŋ ceddi ki bunuŋ oġlu **Sām**, Sām'ıŋ oġlu **Zāl**, Zāl'ıŋ oġlu **Rüstem**'dir.

Vehbī demek istiyor ki; Birinci ʿAbdülhamīd'iŋ ḳılıcı dā'imā ḳınında ṭururken onuŋ ḳorḳusu **Hūşeng** gibi vehme vücūd vermemesi lāzım gelen bir ḥakīmiŋ şuʿūrunu izāle eder. O ḳılıcıŋ çıkılub vurulması ise **Nerīmān** gibi sert yürekli bir ḳahramānıŋ ḳalbini yumuşatır ve ḳolayca keser. **Hūş- Hūşeng**,

nermī- Nerīmān kelimeleriyle **nermī** ve **saḫt** lafızları arasındaki oyunlara dikḳat buyurulmuşdur.

6. **Geçib serkeşliginden çārlar çāsārlar nāçār**
Ederler serfürū ol tīġ-ı āteş-tāb u bürrāne

"Rusya ve Avusturya imparāṭorları żarūrī olaraḳ ḳafa ṭutmaḳdan vāz geçerler, o alev ḳadar parlaḳ ve kesici ḳılıcıŋ öŋünde eğilirler"

Çār Rusya, **çāsār** Avusturya imparāṭorları. **Nāçār** żarūri, mecbūrī, **çār-nāçār** ister istemez. **Çār** ve **nāçār** kelimeleri arasında eski şaʿirler bir **teżād** ve **īhām-ı teżād** bulduḳları için birlikde ḳullanmışlardır. Rus-Japon ḥarbi[238] ṭolayısıyla yazılmış olan;

Çār nāçār oldu düçār-ı felāket çār-ı Rus
Keşti-i iḳbālini etdi Japonlar **hark u gark**

Diş bilerdi ḫūnuna İslām'ıŋ ol ḫırs-ı ḥarīṣ
Pāyini aḳṣatdı şimdi mermī-i aḳṣā-yı şarḳ

ḳıṭʿasında olduġu gibi.

Serfürū etmek başını indirmek, ḳabūl ve iṭāʿat etmek, **āteş-tāb** āteş żiyālı alev, **bürrān** kesici, keskin [12]

7. **Hezāran nādiri maʿdūm eder şemşīr-i ḫun-ḫᵛārı**
Gürīzān olsa da farżā Horāsān'e herāsāne

[238] 1904 yıllında Rusya ile Japonya arasında başlayan ve 1905 yılında Rusların yenilgisiyle sonuçlanan savaştır.

"Ḳan içici ḳılıcı -ḳorḳusundan Ḫorāsān'a ḳaçdıġı farż olunsa bile- biŋlerce nādir'i yoḳ ider."

Hezārān biŋlerce, **nādir** az bulunan, güçlükle ele geçen şey, **maʿdūm** yoḳ olan bulunmayan, **şemşīr** ḳılıç. **Şem** ḳuyruḳ maʿnāsına olduġunda **şemşīr** arslan ḳuyruġu demek de olur. **Ḫūn-ḫār** ḳan içen, **gürīzān** ḳaçan, **farżā** iʿtibārī olaraḳ, öyle olmuş ṣayılāraḳ, ṣanki. Bunun Türkcesi "**ṭutalım"** lafẓıdır. **Veliyyü'd-dīn Oġlu Aḥmed Paşa**'nıŋ:

Ḳul ḳuṣūr itdi ise ʿafv-ı şehinşāh ḳanı
Ṭutalum iki elüm ḳanda imiş ḳanı kerem[239]

beytindeki "**tutalım"** "farż edelim" demektir.

Ḫorāsān, İrān'ıŋ şarḳında bir ülke. "Ḫorāsān; maşrıḳ maʿnāsınadır ki güneş doġduġu semtdir ve İrān-zemīnde bir vilāyet-i meşhūrdur. Fārs ve ʿIrāḳ'ıŋ cānib-i şarḳında vāḳiʿ olmaġla Ḫorāsān tesmiye olundu. -Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-"

Herās ve **hirās** ḳorḳu demekdir. **Herāsāne** ḳorḳaḳca meʾālini ifāde eder. Vehbī, bu beytinde **en-nādirü ke'l-maʿdūm**; yaʿnī "Bulunamayan yoḳ gibidir" meŧeline işāretle bir **telmīḥ** ve **nādir** kelimesiniŋ uzaḳ maʿnāsı bulunan **Nādirşāh**'ı ḳaṣd ile bir **tevriye** yapıyor. Pādişāhıŋ ḳılıcı, Nādirşāh gibi emŧāli az bulunur biŋlerce ṣāḥib-i ḫūrucu yoḳ ḥāline getirir, bunlarıŋ ḳorḳudan ve ḳurtulmaḳ ümīdiyle Ḫorāsān'a ḳaçdıḳları farż edilse bile o ḳılıç; arar, bulur, ḥaḳlarından gelir diyor. **Ḫorāsān'e**, **herāsāne** kelimeleri arasında da nāḳış bir cinās ṣanʿatı gösteriyor.

8. Zehī kerrār ṣavletdir ki tāb-ı pence-i ḳahrı
Mükerrer üstüŋᵛān-ı Erdşīr'e erdi şīrāne

[239] Ali Nihat Tarlan, **Ahmed Paşa Dîvânı,** İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 62.

"Birinci ʿAbdülhamīd, ʿālī ṣaldırışlı ʿacāyib bir ḳahramāndır ki ḳahr-ı pençesiniŋ ḳuvveti, yāḫūd ḥarāreti, Erdşīr'iŋ kemiğine ḳadar arslancasına ve tekrār tekrār erişmişdir."

Zehī taḥsīn , taʿaccub ve istiġrāb edātıdır. Ne güzel, ne ʿacāyib, ne olmaz şey! meʾālini aŋlatıyor. **Kerrār** ʿArabca'daki **ker** den mübālaġa ile ism-i fāʿildir. **Ker** ve **kürūr** bir şeyʾi tekrār yapmaḳ demekdir. Düşman üzerine mükerrer hücūm etmek maʿnāsına da gelir. **Kerrār** işte o maʿnādandır. Düşmana tekrār tekrār ṣaldıran demekdir. Ḥażret-i ʿAlī'ye **Ḥaydar-ı Kerrār** denilmesi de bu iʿtibār iledir. Bursalı Eşref Paşa'nıŋ:

Sābit ü yektā nişīn-i sadr-ı istikrārsın
Naʿra-perdāz-ı celāl ü Ḥaydar-ı Kerrārsın[240]

beytinde olduġu gibi. [13] **Kerrār**'ıŋ żıddı **ferrār**dır ki çok ḳaçan maʿnāsınadır. Ṣaldırmaḳ ve ṣavuşmaḳ demek olan **kerr ü fer** ise ʿArabларıŋ cāhiliyyet devrindeki muḥārebe uṣūlü idi ki fırṣat bulduḳca ilerlemek, zora geldikce geri çekilmekden ʿibāretdi. Ṣoŋra bu **kerr ü fer** terkibi, lisānımızda şeklini ve maʿnāsını değiştirmiş, ʿaẓametle ve ṣallana ṣallana yürümek meʾālinde ḳullanılmış, öyle yürüyenlere de **kelli felli** denilmişdir. **Ṣavlet** ṣāldırmaḳ, **kerrār-ṣavlet** düşmana ʿAlī gibi hücūm eden, **tābı**ŋ burada yaḳışan maʿnāları, ḳuvvet ve ḥarāretdir. **Pence** el, beş parmaġıŋ bulunduġu ʿużuv. Fārisī'de **چ = c** iledir. biz **pençe** demişiz. **Ḳahr** ġalebe, **mükerrer** tekrār, tekrār yapılan, **üstüḫān** kemik. **Erdşīr** arslan ġażablı, arslan gibi kükremiş maʿnāsınadır."Ol şecīʿ ü bahādır kimseye denir ki ḳaṭʿan derūnuna şābih-i cübn ve endīşe ʿārıż olmaya. Nām-ı **Behmen bin İsfendiyār**'dır ki **Dārāb Şāh**'ıŋ pederidir. Ceddi **Goştasb Şāh** , Behmen-i merḳūmuŋ fıṭratında şecāʿat ḥis etmekle bu isimle tesmiye eyledi.-Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-

[240] Serap Urğun (Doğan), "Eşref Paşa Dîvânı" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Elazığ, 2010, s. 116.

Şīr arslan, **şīrāne** arslancasına. Vehbī **Erdşīr** ile **erdi şīrāne** kelimeleri arasında **muṭarraf bir cinās** yapmış olmak için -ḳuzu ḳadar ḥilm bulunan - Birinci ʿAbdülhamīd'i ṣaldırıcı bir arslana beŋzetiyor, onuŋ ḳahhār pençelerindeki ḳuvvet, yāḫūd o pençeniŋ açdığı yaradan duyulan āteş, Erdşīr'iŋ yalŋız etlerinde ḳalmadı, kemiklerine ḳadar, hem de tekrār tekrār işledi! diyor.

9. Tehemten töhmetin iḳrār eder lāf-ı şecāʿatde
Görürse resm-i Rüstem üzre perḫāşın dilīrāne

"Pādişāhıŋ Rüstem uṣūlü ile yiğitce ḥarb edişini Zāloġlu görseydi, şecāʿat daʿvāsındaki ḳabāḥatini iḳrār eylerdi."

Tehemten Īrān'ıŋ meşhūr ḳahramānı **Rüstem**'iŋ laḳablarındandır. **Tehem** ve **ten** kelimelerinden terkīb olunmuşdur. Birincisi; ayrı yazı, ikincisi; gövde maʿnāsınadır. **Luġat-ı Nācī**'de ve **tehemten** kelimesiniŋ īżāḥında şöyle bir fıḳra vardır:

"Bir ḥakkāk var imiş. Bir gün bunuŋ dükkānına birisi gelmiş. Bir mühürcük etdirmek istediğini söyledikden ṣoŋra şu vecihle taʿrīf-i nefs etmiş: 'İsmim Caʿfer Beg'dir, mevlidim **Lār**'dır. Kemerim, ḫançerim muraṣṣaʿdır, eğerim altın yaldızlıdır. Luṭf-ı İlāhī olmaḳ üzre tehemtenim, ṣafşikenim, aʿdā figenim. Ḥakkāk da şu beyti ḥak etmiş:

تهمتمن صف شكن اعدا فكن از لطف جبارى كمر خنجر مرصع زين طلا جغفربك لارى[241]

Töhmet ḳabāḥat, ṣuç. Aṣlı **tühmet**dir. Çünki ʿArabcada **ö** ṣā'iti yoḳdur. **Lāf** söz maʿnālı ve daʿvāsız söz mevḳiʿinde ḳullanılır. Nefʿī'niŋ:

[241] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Tehemten ṣaf şiken aʿdāfigen ez lüṭf-i cebbārī
Kemer ḫancer muraṣṣaʿ zīn ṭılā, Ca'fer beg-i Lārī

Şāʿir-i muʿcize-gūyem ne desem lāf değil
Çerḫ ile söyleşemem āyīnesi ṣāf değil[242]

beytinde olduġu gibi.

[14] **Şecāʿat** yiğitlik **resm** uṣūl, ṭarz, töre.

Rüstem ve **Rüstehem**; "İsim Rüstem bin Zāl bin Sām bin Nerīmān. **Keykubad** ʿaṣrından **Keyhusrev**ʿiŋ āḫīr müddetine dek cihāna pehlivān ve emīrü'l-umerā idi. **Zābülistan** ve **Kābülistan** onuŋ taṣarrufunda idi. Rüstem 800 seneye ḳarīb ʿömür sürdüğü menḳūldur.- Burhān-ı Kāṭıʿ Tercümesi-" "Rüstem; İrānlılar'ıŋ eŋ meşhūr ḳahramānı olub **Sistan**, **Zābülistan** ḥākimi **Zāl bin Sām bin Nerīmān**'ıŋ oġlu idi. Ābā ve ecdādı şecāʿatle meşhūr iseler de kendisi cümlesine tefavvuḳ idüb daha sinn-i şebābında birṭāḳım ḫarīḳu'l-ʿāde āṣār-ı merdāniği göstermeğe başlamış ve ḫurāfāt-ı İrānīye'ye göre birṭāḳım müdhiş **dīv**ler ve fīller öldürerek ḫālḳı bunlarıŋ tasalluṭundan ḳurtarmışdı. İrānlılar'ıŋ Rüstem ḥaḳḳındaki mübālaġlı ḥikāyeleri, Yunānīler'in **Herkül** ḥaḳḳındaki rivāyetlerine müşābihdir. Rüstem **Ferīdūn**'uŋ torunu **Mīnūçihr** zamānlarında dünyāya gelüb Keyāniyān'dan **Keykāvus**'uŋ zamanında birṭaḳım ḫārīḳu'l-ʿāde ḫidmetlerde bulunmuş ve baʿdehū kendi terbiye-kerdesi olan **Siyāvūş bin Keykāvus**ʿuŋ Tūrān ḥükümdārı **Efrāsiyāb** ṭarafından ḳatl olunması üzerine aḫẕ-i intiḳām için müddet-i medīde Tūrānlılarla ḥarb etmiş ve nihāyet **Siyāvūş**'uŋ oġlu **Keyhusrev**'i bulub bunu pederiniŋ intiḳāmını almaġa sevḳ ile **Efrāsiyāb**'ı ṭutdurub öldürtmedikce rāḥat etmemişdi. Baʿdehū Sistān'a çıkılıb yaşamaḳda iken **Sührasb** ve **Güştasb** zamānlarında ẓuhūr eden **Zerdüşt** dīnini ḳabūl etmediğinden **İsfendiyār bin Güştāsb** pederi ṭarafından Rüstem'i baġlayıb getirmeğe me'mūr olmuş ve Rüstem teslīm olmadığından beynlerinde iki gün temādī eden mübārezeler netīcesinde İsfendiyār maḳtūl olmuş ve bir müddet ṣoŋra oġlu **Behmen**

[242] Metin Akkuş, **Nef'î Dîvânı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1993, s. 315.

pederiniŋ intikāmını aḫẕ için Rüstem'i, birāderi **Şegād** yediyle puṣuda ḳatl etdirmişdir. Bu ḳahramānıŋ **Mīnūçihr** zamānından **Behmen** zamānına ḳadar yaşaması mümkün olmadığından ve bir adama birḳaç yüz senelik ʿömür vermek daḥī ḫurāfāta maḫṣūṣ bir keyfiyyet olduġundan Rüstem'e ʿaṭf olunan vuḳūʿātıŋ çoġu başḳa ḳahramānlara ʿā'id olsa gerekdir. Ẕāt[en] Īrān'ıŋ tārīḫ-i ḳadīmine ṣaḥīḥ naẓarıyla baḳılamayıb ḫurāfāt ile memlū olduġu ġayr-ı münkerdir. Herḥālde **Rüstem** isminde bir ḳahramān bulunmuş olacaġı melḥūẓ ise de ḥaḳḳındaki rivāyātıŋ çoġu ḫurāfāt ḳabīlindendir. Pederiniŋ ismine iżāfetle **Rüstem-i Zāl** ve **Rüstem-i Dāstān** denmekle meşhūrdur. -Ḳāmūsu'l-ʿAlām Şemseddīn Sāmi-

Muʿallim M.Cevdet merḥūm da **Şehnāme Ḫülāṣası** isimli eṣeriniŋ ṣoŋuna ʿilāve etdiği luġatçede diyor ki:

[15] "Rüstem; eski Īrānīleriŋ eŋ meşhūr ḳahramānı, sipāhīlik ve merdlik rūḥunuŋ eŋ yüksek timṣāli. Ġarbda **Herkül**, şarḳda Rüstem iki ḫāriḳa olaraḳ taṣvīr olunur. **Şehnāme** Rüstem'iŋ şānlı seferlerini, maġlūb etdiği Tūrān şehsūvārlırınıŋ eẕkārını yazmaḳla bitiremez. Rüstem, bir ferdden ziyāde cesāret timṣāli olacaḳ ki yedi yüz sene yaşadığı ḳayd edilmişdir. Rüstem'iŋ Tūrānīler'den **Kāmus**, **Eşkbūs**, **Karen**, **Pīlsüm**, **Pūlādvend**, **Elkūs** ile mübārezeleri, oġlu **Suhrāb** ile mücādelesi, **Heft-ḫᵛān** mācerāları, **İsfendya***r* ile muṣāraʿası ve eŋ nihāyet Īrān Şāhīnıŋ ihāneti ile ānsızın ḳuyuya düşürülerek atıyla berāber telef olması, Şehnāme destānlarınıŋ eŋ pārlāḳlarındandır. Hele şu taṣvīr **Eşkbūs** mācerāsıyla birlikde efsāneler tārīḫinde miṣli bulunmaz bir mācerādır.

جهان آفرین تا جهان آفرید	**سواری چو رستم نیامد بدید**
سرش هم چو گنبد قدش چون منار	**دو بازو بودش چون دو شاه چنار**
به دریا نهنگ و به خشك پلنگ	**همان شیر جنگآور تیز چنگ**
درختیست بارش همه گرز و تیع	**نترسد اگر گرز بارد ز میغ**
ز دریای قلزم در آرد نهنگ	**هم اندر هوا مرغ گیرد به چنگ**

چو شمشیر گیرد به رزم اندرون	بیابان کند همچو دریای خون
سپهبد سواری چو یك لخت کوه	زمین گشته از سم اسبش ستوه
اگر شرق تا غرب دشمن بود	گریزان ز جنگ تهمتم بود
جهان پهلوان رستم نره شیر	که هرگیز نگشت ز پیکار سیر
بروز نبرد آن یل ارجمند	به شمشیر و خنچر به گرز کمند
برید و درید و شکست و ببست	یلان را سر و سینه و پا و دست[243]

[16a] Merḥūm Cevdet'iŋ tercüme etmediği bu beyitleriŋ meʿāli:

"Cihānı yaratan Allāh'ıŋ cihānı yarattığından beri Rüstem gibi bir süvārī meydāna gelmedi. Onuŋ başı ḳubbe, boyu mināre ḳadardı. İki ḳolu, iki çınār dalını andırırdı. Deŋizde timsāh, ḳarada ḳaplandı, keskin pençeli bir ḥarb arslanıydı. Yemişi ḳılıç ile gürzden ʿibāret bir aġaçdı. Buluṭlardan gürz yaġmış olsa bile ḳorḳmaz ve çekinmezdi. Deŋizden timsāḥı yaḳalayıb çıḳar ve havāda uçan ḳuşu eliyle ṭutardı. Ceng eşnasında ḳılıcı eline alınca çölü ḳan deŋizi ḥāline getirirdi. Ṭaġ parçası gibi bir süvārī ve bir ḳumāndāndı. Ṭoprāḳ, atınıŋ ṭırnaġından ʿāciz ḳalmışdı. Düşman ordusu, şarḳdan ġarba ḳadar olsa bile Rüstem'iŋ ṣaldırışından ṣavuşurdu. Erkek arslan gibi ve cihān pehlivānı olan Rüstem, aṣlā muhārebeden ṭoymazdı. O, ḳutlu yiğit ḥarb günü ḳılıcla,

[243] Farsça olan bu beyitlerin transkripsiyonu şöyledir:

Cihan āferin ta cihan āferīd	**Süvāri çü Rüstem neyamed bedīd**
Sereş hemçü günbed, kadeş çün menār	**Dü bazū büdeş çün dü şāh-ı çenār**
Be derya neheng ü behuşkī peleng	**Hemān şīr-i ceng-āver-i tīz çeng**
Dıraḫtīst bāreş heme gürz ü tīg	**Netersed eger gürz bāred zi mīġ**
Zi deryā-yi kulzüm der āred neheng	**Hem ender hevā mürġ gīred be çeng**
Çü şemşīr gīred be rezm enderūn	**Beyābān küned hemçü deryā-yi ḫūn**
Sipehbüd, süvārī çü yek laḫt-i kūh	**Zemīn geşte ez süm-mi esbeş sütūh**
Eger şarḳ tā ġarb düşmen büved	**Gürīzān zi ceng-i tehemten büved**
Cihān pehlevān Rüstem-i nerre şīr	**Ki hergiz negeşti zi peykār sīr**
Berūz-i neberd ān yel-i ercmend	**Be şemşīr ü hancer be gürz ü kemend**
Bürīd ü derīd ü şikest ü bibest	**Yelān rā ser ü sīne-vü-pā-vü-dest**

ḫançerle, gürz ve kemendle pehlivānlarıŋ başını, göğsünü, ayaġını ve elini keser, yırtar, ḳırar ve baġlardı!"

Perḫāş ceng, ḳavġā, ağız dalāşı, **dilīr** yiğit, **dilīrāne** yiğitce. Şāʿir, bu beytinde de epeyce kelime oyunu yapmışdır; **tehemten** ile **töhmetin** arasında -tabīʿi eski yazıda- bir **cinās-ı ḫaṭṭī** var. Eskiden yazılışı bir olub da oḳunuşu ayrı olan kelimeleriŋ bir ʿibārede bulunmasına **cinās-ı ḫaṭṭī** derlerdi. **Resm** ile **Rüstem** arasında yine bir **cinās-ı nāḳıṣ** mevcūd. **Şecāʿat**, **Rüstem**, **perḫāş**, **dilīrāne** lafıẓlaranıŋ ṭoplanışından **tenāsüb** ṣanʿatı ḥuṣūle gelmiş.

Beytin müʾeddāsıyla edāsında ise bir **ġarābet** ve bir **żaʿf-ı teʾlīf** bulunuyor. Çünki; Rüstem uṣūliyle ḥarb eden pādişāhıŋ yiğitce döğüşmesi ḳarşısında yine Rüstemʾe şecāʿat daʿvasında töhmet iḳrār etdiriliyor ki epeyce ġarīb bir taṣavvur **perḫāş-ı dilīrāne**niŋ, yaʿni yiğitce döğüşmeniŋ fāʿili de beyitde ẕikr edilmemiş olduġu içiŋ ʿibāreniŋ teʾlifi żaʿīf.

10. Mühenned seyf-i cevherdārı gitse ṣūretā Hindʾe
Heyūlāda düşer cān ḫavfı Keykāvus u ḫākāne

"Bileğili ve cevherli ḳılıcınıŋ resmi, Hindistānʾa gidecek olsa heyūlāda Keykāvus ile ḫāḳāna cān ḳorḳusu düşer."

Mühenned ḳılıcı bilemek demek olan **tehnīd**den ismi mefʿūl, bileğili, bilenmiş, **seyf** ḳılıç; **cevherdār** cevherli, demiri ġāyet iyi olan. [17] **Ṣūretā** resm olaraḳ, **heyūlā** her şeyʾiŋ ilk ḥāli, taslāġı. Yunān lisānından muʿarreb etmiş. Nāʾilīʾniŋ:

Tenim nizār görüb ḳaçma ey remīde ġazāl
Taṣavvur et ki heyūlā-yı rūḥ-i mecnūnem[244]

[244] Haluk İpekten, **Nâʾilî-i Kadîm Dîvânı,** İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 374.

beytinde ne güzel ḳullanılmışdır.[245] Şāʿir Nefʿī **Netāyicü'l-Fünūn** isimli eşerinde der ki: "Cisim, ʿinde'l-ḥükemā ṣūret ve heyulādan ʿibāretdir. Ṣūret ve heyūla iki cevherdir ki biri birine ḥāl ve maḥaldir. Heyūlā maḥal, ṣūret ḥāldir. Heyūlā ḳābil, ṣūret maḳbūldur.."

Ḫavf ḳorḳu. **Keykāvus** "Īrān-ı ḳadīm mülūkünden Keyāniyān Sülālesi'niŋ ikinci ḥükümdārı olub Keyḳubād'ıŋ ṭorunu ve ḫalefidir. **Şehnāme**'niŋ ḳavline göre mütehevvir ve **kūteh**-endīş bir ḥükümdār olub metānet-i mevḳiʿi ve cesāret-i ahālīyle meşhūr olan **Māzenderān**'a ʿasker sevḳ ederek esīr düşmüş ve Rüstem bin Zāl ṭarafından ḳurtarılmış idi. Zevcesi **Sūdābe**'nin iftirāsıyla kendi oġlu **Siyāvūş**'u ġażaba alıb **Efrāsiyāb**'ıŋ yanına kaçmaġa mecbūr etmişdi. Nihāyet Mışır'a ʿasker sevḳ ederek çölleriŋ içinde ʿaskeri perīşān olduġu ḥālde o varṭadan daḫi Rüstem'iŋ eliyle taḫlīş olunmuşdu. **Keykāvus** çoḳ vaḳit muʿammer olub ṭorunu **Keyḫüsrev** Tūrān'da buldurulub getirildikde taḫtı kendisine terk ile ferāġat etmişdi." -Kāmūs'ül-Aʿlām-

Ḫāḳān Türk ḥükümdārı.

Şāʿir, birinci ʿAbdülhamīd'iŋ keskin ve cevherli ḳılıcınıŋ ṣūreti Hindistān'a gidecek olsa oraya fersaḫlarca uzaḳ bulunan Īrān ve Tūrān'da biŋlerce sene evvel hükümdārlıḳ etmiş olan **Keykāvus** ile **Ḫāḳān**'ıŋ heyūlā ḥālinde iken, yaʿnī daha dünyaya gelmeden cānlarına ḳorḳu düşeceğini söyleyerek bir **ġulüvv-i fāḥiş**, daha doġrusu bir maʿnāsızlıḳ yapıyor. Çünki: ḳılıç resminiŋ Hind'e gitmesi ṣoŋra, **Keykāvus** ile **Ḫāḳān**'ıŋ heyūlā ḥālinde bulunması ise çoḳ zamān evveldir. Bu taḫayyül, meşelā bu sene İstanbul'da havalar ṣıcaḳ gitdiği için beş biŋ sene muḳaddem ḳuṭbuŋ buzları erimişdi! demek ḳabilinden maʿnāsız bir laḳırdıdır.[246] Vehbī'yi bu maʿnāsızlıġa sevḳ

[245] [T.M.][16b] Seyyid Şerīf Taʿrifāt'ında heyūlāyı: "Aṣıl mādde maʿnāsına Yunānca bir kelimedir. Iṣṭılāḥda; cisimde bulunan bir cevhere denir ki ittiṣāl ve infiṣāl gibi o cisme ʿārıż olan her şey'e ḳābildir" diye taʿrīf ediyor.

[246] [T.M.] Meğer ki Keykāvus ile Ḫāḳān'ıŋ öldükden ṣoŋraki heyūlāları ḳaṣd edilmiş ola.

eden ancaḳ **sūret** ile **heyūla** kelimeleri arasında bir **tenāsüb** yapmaḳ merāḳı olmuşdur.

11. Sipihr-i mihrbānīdir ki kāse-līs-i iḥsānı
Atar zer-kāse-i mihri firāz-ı ṭāk-ı nisyāne

"Birinci ʿAbdülhamīd, bir şefḳat feleğidir. Onuŋ iḥsānı, sofrasına sığıntı olan güneşiŋ altın kāsesini, unutma kemeriniŋ üstüne fırlatır."

[18] **Sipihr** felek, **mihrbānī** şefḳat esirgeme; **kāse-līs** çanaḳ yalayıcı, sığıntı, ṭufeylī, **zer-kāse** altın kāse, **mihr** güneş, **ferāz** yüksek, **ṭāḳ** kemer, **nisyān** unutma.

Vehbī, rengi ve yuvarlaḳlığı ṭolayısıyla güneşi altın bir kāseye beŋzetiyor. Birinci ʿAbdülhamīd'i de bir şefḳat semāsı yapıyor. O şefḳat semāsınıŋ iḥsānı sofrasına sığınan kimse, o ḳadar ṭoyar ve o derece müstaġnī olur ki altın kāse gibi parıldayan güneşi nisyān kemeriniŋ üstüne fırlatır, yaʿnī ḳaṭʿīen ḫāṭırına getirmez diyor.

Beyitdeki **ġulüvv**, **tenāsüb**, **cinās-ı nāḳıṣ** gibi ṣanʿatlar görülmekdedir.

12. Çerāġ-ı ḫāverī çoḳdan ederdi rūzgār iṭfā
Eger fānūs-ı çarḫı almasaydı zīr-i dāmāne

"Pādişāh, felek fānūsunu eteğiniŋ altına alıb ḥıfẓ etmemiş olsaydı şarḳıŋ ḳandīlini zamān , çoḳdan söndürmüş bulunurdu."

Çerāġ ḳandīl, **ḫāver** şarḳ, **çerāġ-ı ḫāverī** güneş, **rūzgār** zamān, **iṭfā** söndürmek, **fānūs** mūmu rüzgārdan muḥāfaẓa için ḳullanılan şişe, ḳarpuz fannoz, **zīr** alt, **dāmān- dāmen** etek.

Şāʿir, güneşi ḳandīle, feleği de yuvarlaḳlığı iʿtibārıyla fānūsa teşbīh ediyor. O fānūsu ʿAbdülhamīd, eteği altında ṣaḳlıyor, yaʿnī çarḫın fevḳine

yükselmiş olduġu için semālar, onuŋ eteği altında ḳalmış ve şarḳın ḳandīli olan güneş, ancaḳ bu sāyede sönmekden ḳurtulmuşdur! diyor. Bir muʿtād **ġulüvv-i fāḥişden** başka **rūzgār** kelimesiniŋ uzāḳ maʿnāsı bulunan **zamānı** ḳaṣd ile bir **tevriye**, mūm ve ḳandīl gibi şeyleriŋ rüzgārdan sönmesin diye etekle muḥāfaẓa edildiğine de **telmīḥ** yapıyor.

13. Mizāc-ı nāra teʾṯīr eylese ḫāṣiyyet-i luṭfu
Çeker āġūşa şemʿi līk yanmaz bāl-i pervāne

"Pādişāhıŋ luṭfu ḫāṣṣası, āteşiŋ ṭabīʿatına teʾṯīr eylemiş olsaydı pervāne, mūmu ḳucaḳlar da ḳanadı yanmazdı"

Mizāc esās[en] ḳarışdırmaḳ demekdir. Ṣoŋra ṭabīʿat maʿnāsında ḳullanılmışdır. **Nār** āteş, **ḫāṣiyyet** bir şeyde bulunan ḫuṣūṣī teʾṯīr, **āġūş** ḳucaḳ, **şemʿ** mūm, **bāl** ḳanad.

Vehbī diyor ki; pādişāh çoḳ lüṭufkār. O ḳadar ki luṭfu āteşe teʾṯīr yapacaḳ olsa pervāne, sevgilisi bulunan mūmuŋ aleviyle ḳucaḳlaşır, faḳaṭ alev onu yaḳmaz! [19]

14. Ḥayāt-ı düşmene seylāb-ı zehr-ālūd olur ammā[247]
Eger bir ḳaṭre zehr-i ḳahrı düşse mā-i ḥayvāne

"Ḳahrı zehriniŋ bir damlası āb-ı ḥayāta düşseydi -başḳalarına ḥayāt veren- o ḳaynaġın ṣuları, düşmān için zehirli bir sel olurdu"

Sīlāb sel, sel ṣuyu. **Seyl** ile **āb** dan teşkīl olunmuşdur. Sākin ى leriŋ üst ṭarafında meftūḥ bulunan ḥarfler, Fārisī'de meksūr oḳunduġu için bu kelime **sīlāb** telaffuẓ edilir. **Zehr-ālūd** zehirle ḳarışmış, zehirli, **mā-i ḥayvān** ḥayāt

[247] ammā: ḳahrı T.M.

ṣuyu, āb-ı ḥayāt. Ṣuyundan içeni dā'imī yaşatan bir menbaʿ imiş. Ġarbıŋ **gençlik çeşmesi** efsānesi de bunuŋ ʿaynıdır.

Bizim dīvān şāʿirleri, memdūḥlarınıŋ vaṣfında yapdıḳları fāhiş ġulüvleri icābında te'vīl edebilmek için onları şarṭ ṣīġalarıyla söylerlerdi. Bu ṣūretle iddiʿā etdikleri şeyler olmuş değil, olabilirdi ammā olmadı! derecesinde ḳalır. Ḥatta -benim aŋlayışıma göre- bu türlü laḳırdılar medḥ değil, ẕem olur. Meṯelā Birinci ʿAbdülhamīd'iŋ luṭfu āteşe te'ṯīr etse imiş pervāneniŋ ḳanadları yanmayacaḳmış, ḳahrından bir damlası āb-ı ḥayāta düşse imiş düşmān için zehirli bir sel olacaḳmış! Kendisinde böyle fevḳa'l-beşer bir ḳuvvet bulunduġu ḥālde pādişāh; ne ednā luṭfu gösterib pervāneyi yanmaḳdan ḳurtarmış, ne de o ḳahrı ibrāz ile düşmānı zehirli ṣuya boġmuş. İnṣāf edelim, bir adama böyle bir söz söylemek, onu medḥ etmek mi olur, ẕem etmek mi? Vehbī'niŋ Birinci ʿAbdülhamīd'de taḫayyül etdiği şu iki ḫāṣṣadan keşke ikincisi taḥaḳḳuḳ etmiş olsaydı da zamānındaki **Özi** istilāsı ve ṣoŋraki **Boza Bozġunu** ile emṯāli felāketler vuḳuʿa gelmeseydi!

15. **Zamānında ser-i mū ḥaddi yoḳdur kimseniŋ cevre**
Ser-i gīsū-yi dilberde meger bir tel ḳıra şāne

"Pādişāhıŋ zamānında kimseniŋ kimseye bir ḳıl ucu ḳadar ẓulm etmesi ḥaddine mi düşmüş? Meğer ki güzeller ṣaçlarını ṭararken ṭaraḳ, bir tel ḳoparmış ola"

Ser-i mū ḳıl ucu. Azlıḳdan ve ufaḳlıḳdan kināyedir. **Ser-i gīsū** ṣaç ucu, **şāne** ṭaraḳ

16. **ʿAcem bir gūsfend almaḳ ne ḳabildir riʿāyādan**
Nigehbānlıḳ eder şīr-i ecem şimdi ġazālāne

[20] *"ʿAcemler'iŋ ḫalḳdan bir ḳoyun alması ḳābil değildir. Sazlıḳdaki arslan şimdi ceylānları ḳorumaḳdadır"*

ʿAcem; "ʿArabıŋ ḫilāfıdır ki ʿArab ṣınıfından māʿadā ṣınıf-ı insānīye denir. Türkī ve Hindī ve Īrānī ve sāʾirleri gibi.-Ḳamūs Tercümesi-"

Ḳamūs Tercümesi'niŋ şu ifādesinden aŋlaşılacaġı üzere ʿArablar, kendilerinden olmayanlara ʿAcem demişlerdir. Ṣoŋra Īrān ḫalḳı maʿnāsında ḳullanılmışdır. Bunu Īrānlılar da ḳabūl etmişlerdir.

از نقش و نگار در و دیوار شکسته آثار پدیدست صنادید عجم را[248]

Yaʿnī; "Ḳırıḳ dökük ḳapı ve dīvārlar üstündeki naḳş ve resimlerden ʿAcem büyükleriniŋ eşerleri görülmekdedir" diyen yine bir Īrān şāʿiridir.

Gūsfend ḳoyun cinsi. Erkeğine **ḳoç** dişisine **mīş** denilir. **Ne ḳābildir** ḳābil değildir, imḳānı yoḳ, **riʿāyā** sürü maʿnāsına olan **raʿiyye**niŋ cemʿi. Eskiden ḫalḳ **sürü**, pādişāh da onlara baḳacaḳ ve ḫidmet edecek bir **çobān** farż edilirdi. Nitekim Şeyḫ Saʿdī:

گوسفند از برای چوبان نیست بلکه چوبان برای خدمت اوست[249]

Yaʿnī; "Ḳoyun çobān için değil, belki çobān oŋa ḫidmet içindir" Burada **riʿāyā** kelimesi **gūsfend** lafẓıyla **īhām-ı tenāsüb** yapılmaḳ için īrād olunmuşdur. **Nigahbān** gözcü, ḳorucu, bekci, muḥāfıẓ, **şīr** arslan **ecem** ecemeniŋ cemʿi. "Eceme; biri birine girgin ṣarmaşıḳ, ṣıḳ ve gür aġaclıġa denir ki **bük** taʿbīr olunur, ekşeriyā arslan yatağı olur. Cemʿi **ecm** ve **ecüm** ve **ecem** ve **ācām** ve **ācemāʿi** gelir. -Ḳamūs Tercümesi-

هربیشهه گمان مبر که خالیست شاید که پلنگ خفته باشد[250]

---

[248] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Ez nakş ü nigār-ı der ü dīvār-ı şikeste Asār pedīdest ṣanādīd-i Acem rā

[249] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Gūsfend ez berāyī çūban nīst Belki çūban berāyī ḫidmet-i ūst

[250] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Her bīşe gümān meber ki ḫālīst Şāyed ki peleng hufte bāşed

Yaʿnī; "Sāzlıḳ ve ṣıḳ aġaclıḳ bulunan her yeri boş ṣanma, belki içinde ḳaplan yatmışdır." beytinde olduġu gibi. Bu beyt; "Her yere atıb ṭutma, olabilir ki içinde aŋlayan bulunur" mevkīʿinde oḳunur.

Vehbī, Birinci ʿAbdülhamīd'iŋ fevḳa'l-ʿāde ʿadāleti ṭolayısıyla arslanlarıŋ ceylānlara muhāfıẓlıḳ etdiğini iddiʿā ile ʿAcemleriŋ ʿOs̱mānlı riʿāyāsından bir ḳoyun alabilmelerine imkān olmadıġını söylüyor. Ḥālbuki baḥs̱ ve medḥ etdiği devrede Baṣra muḥāṣara ve Kürdistān yaġma edilmekde idi.

Senedi bāṭıl olur, bāṭıl olan daʿvānıŋ[251]

Şāʿir '**Acem** ve **ecem** kelimeleri arasında birde lafẓī cinās yapmayı düşünmüşdür. Çünki **Āzerī lehçesi**nde ع ḥarfi **e** gibi telaffuẓ edilir, meṣelā '**Ali** ismi **Eli** olaraḳ söylenilir.

[21]

17. Kemāl-i rüşdü Hārūnü'r-reşīdī eyleyib ḥayrān
Ḳalır Behlūl-veş seyr etse bu tertīb-i dīvāne

"Pādişāhıŋ rüşd ve iṣābetindeki tāmamlıḳ Hārūnü'r-reşīd'i şaşırtır ve tertīb etdiği dīvānı seyr eyleyince Behlūl gibi şaşakalır."

Kemāl tamāmlıḳ, noḳṣānsızlıḳ, **rüşd** doġru yolu bulmaḳ, müṭālaʿasında iṣābet etmek. **Hārūnü'r-reşīd** ʿAbbāsī ḫalīfeleriniŋ beşincisi. Hicrī 148'de doġmuş, 170'de ḳardeşi **Hādī**'niŋ yerine ḫalīfe olmuş, 193'de **Tūs** şehrinde ölmüşdür. Zamānı ʿAbbāsī Devleti'niŋ eŋ yüksek devri idi. **Biŋ bir gece** ḥikāyeleri ekṣeriyā o devre ʿā'iddir. Burada ẕikr olunması **rüşd** ile **Reşīd** kelimeleri arasında **iştiḳāḳī bir cinās** yapılmaḳ ve **Behlūl** ile **Hārūn** beytindeki mükālemelere **telmīḥ** olunmaḳ içindir.

[251] Doğru ve haklı olmayan davanın belgesi de asılsız (veya sahte) olur anlamındadır.

Behlūl Kūfe'de doġmuş ve 170 tārīḫinde ölmüş ʿārif bir ẕātdır. Ḫalḳıŋ teveccühünden ḳurtulmaḳ ve kendi ʿāleminde rāḥat yaşamaḳ için deliliğe vurmuşdu. Hārūnü'r-reşīd, ara ṣıra bunu çaġırtır ve naṣīḥatlerini diŋlerdi. Bir defʿa sarāya gelmiş, kimse olmadığı için Hārūn'uŋ taḫtına oṭurmuşdu. Zavāllıyı döğe döğe oradan ḳaldırdılar. Aġlarken Hārūn geldi, ne olduġunu ṣordu. Behlūl:

"Şuraya biraz oṭuracaḳ oldum, epeyce dayaḳ yedim. Sen her vaḳit oṭuruyorsuŋ, ʿacabā ne ḳadar döğüleceksiŋ?" dedi. Bu sözü ile Hārūn'u da aġlatdı.

Veş, gibi; **Behlūl-veş** Behlūl gibi, **dīvān** meclīs. Vehbī **tertīb-i dīvāne** terkībinden bir de **dīvāne** çıḳarıb **Behlūl** kelimesiyle bir īhām-ı tenāsüb yapmaḳ istiyor.

18. **Minūçihr'iŋ ṣolar gül çehresi bīm-i sitīzinden**
Ne dem Efrāsiyāb-āsā girerse rezme merdāne

"Birinci ʿAbdülḥamīd, ne vaḳit Efrāsiyāb gibi erkekce ḥarbe girerse onuŋ cengi ḳorḳusundan Minūçihr'iŋ gül gibi olan yüzü ṣolar"

Minūçihr Īrān tārīḫine göre **Ferīdūn**'uŋ torunu ve **Īrec**'iŋ oġlu. Güyā Ferīdūn, mülkünü oġulları **Īrec**, **Tūr** ve **Selm**'e taḳsīm etmiş. Tūr ile Selm, Īrān'da ḥükümet sürecek olan Īrec'i ḳışḳanmışlar ve öldürmüşler. Bunuŋ üzerine Ferīdūn, Īrān taḫtına Īrec'iŋ oġlu Minūçihr'i geçirmiş, o da ʿamcalarıyla muḥārebe ve ġalebe eylediği gibi **Tūr**'uŋ oġlu **Peşeng** ve onuŋ oġlu **Efrāsiyāb** ile de uzun uzun çarpışmış. Minūçihr, ġāyet yaḳışıḳlı olduġu için oŋa bu isim verilmiş ki **minū** cennet, **çihr** ve **çihre** yüz demekdir.

[22] **Bīm** ḳorḳu, **sitīz** ʿinād, ḳavġā, **Efrāsiyāb** yuḳarıda baḥṣi geçen **Tūr**'uŋ ṭorunu imiş ki **Minūçihr** ile etdiği muḥārebede maġlūb olmuş, **Ceyḥūn** nehri Īrān ve Tūrān ḥududu olmaḳ üzre muṣālaḥa yapılmış, ṣoŋra Minūçihr'iŋ oġlu

Nūzer zamānında Efrāsiyāb, Īrān'a hücūm ve żabṭ ile Nūzer'i öldürmüş ve sekiz, on sene Īrān'da ḥüküm sürmüş. Īrānlılar **Kāren** ve **Keşvād** isimli iki ḳahramanıŋ teşvīḳi ile ayaḳlanmışlar, Efrāsiyāb'ı Īrān'dan çıḳarmışlar. **Keykāvus** zamānında Efrāsiyāb yine Īrān'a hücūm etmişse de meşhūr Rüstem-i Zāl'ıŋ muḳābelesiyle ṣavuşmaya mecbūr olmuş. Keykāvus'uŋ oġlu **Siyāvūş** ögü anası **Sūdābe** 'niŋ iftirāsı ve babasınıŋ ġażabı ṭolayısıyla Tūrān'a gitmiş ve Efrāsiyāb'a dāmād olmuş. Faḳaṭ Efrāsiyāb'ıŋ ḳardeşi **Gersīvez** birāderini ḳışḳırtması üzerine öldürülmüş. **Siyāvūş**'uŋ ḳanı da'vāsı ile Īrān ve Tūrān arasında senelerce ḳanlar dökülmüş, nihāyet **Keyhusrev** Tūrān'a 'asker sevḳ ederek Efrāsiyāb'ı maġlūb ve ḳatl etmiş.

Efrāsiyāb kelimesi, telaffuẓuna göre Türkçeye beŋzemez. Īrānīler ṭarafından bir Türk ḫāḳānına verilmiş isim olmalı. Şemseddīn Sāmi merḥūm, Ḳāmūsü'l-'Alām'ında Efrāsiyāb için şu müṭala'a da bulunuyor:

"Yunān-ı ḳadīm müverriḫleri ṭarafından żabṭ edilmiş olan Īrān tārīḫine taṭbīḳ-i vuḳū'āt olunaraḳ **Keyḫüsrev**'e **Kirüs** denildiği taḳdīrde, Efrāsiyāb'ıŋ daḫi **Astiyag** olması lāzım gelir. Bu ḥālde **Tūrān** denilen memleket daḫi Aẕerbāycān ve 'Irāḳ-ı 'Acem'den 'ibāret olan **Mīdyā** ḫıṭṭa-i ḳadīmīsi olmaḳ iktiżā eder."

Kaşġārlı Maḥmūd'uŋ **Dīvānü Luġāti't-Türk** isimli kitābında münderic:

Alp Er Tonga öldi mi
Issız acun kaldı mı
Ödlek öçün aldı mı
İmdi yürek yırtılur

merşiyesinde adı geçen **Alp Er Tonga**'nıŋ İsfendiyār olduġu ẓan ediliyor.

Rezm ḥarb, **merdāne** erkekce.

Vehbī, Birinci 'Abdülhamīd'iŋ bir Türk hükümdārı olduġunu düşünerek onu Efrāsiyāb'a beŋzetiyor. Onuŋ yiğitce ḥarb meydānına girmesiyle Īrān

ḥükümdārı bulunan Minūçihr'iŋ gül beŋzi ṣararıb ṣolacaġını, ṭolayısıyla da Zend Kerīm Ḫān'ıŋ böyle olacaġını aŋlatmak istiyor. [23]

19. **Hemān sersām u bī-sāmān olup kārı ola zārī**
Rüsūm-ı kār-zārın Sām görseydi mehībāne

"Pādişāhıŋ ḳorḳunc cenk uṣūllerini Sām görseydi kendi sersem işi iŋilti olurdu"

Sersām bizim sersem dediğimiz, **sāmān** intiżām, refāh ve ḳarār demek olduġuna göre **bī-sāmān** intiżāmını ḳayb etmiş, işi bozulmuş maʿnāsını ifāde eder. Burada o kelimeniŋ īrādı **Sām** ile onuŋ arasında nāḳış bir cinās yapmaḳ içindir. **Kār** iş **zārī** żaʿf, feryād, iŋilti, **rüsūm** ʿādet, uṣūl, töre demek olan **resm**iŋ cemʿi. **Kārzār** ḥarb. Bu kelime ile de **kārı zārī** lafızları arasında yine öyle bir cinās düşünülmüşdür.

Sām Rüstem'iŋ büyük babası. **Ferīdūn** ʿaṣrında cihān pehlivānı olduġu **Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi**'nde yazılıdır. **Mehīb** ḳorḳunc. Burada bulunması ancaḳ vezin ṭoldurulmaḳ içindir.

Vehbī, bu beyitden ṣoŋra **ġā'ibden muḫāṭaba iltifāt** ṭarīḳiyle pādişāha ḫiṭāb ederek ve birṭaḳım sanṭrāc taʿbīri dizerek diyor ki:

20. **Sen ol ferruḫ-ruḫ u yektā-süvār-ı esb-i devletsin**
Piyāde leşkeriŋ māt eylemiş ṣad şāhı ferzāne

"Sen, öyle mübārek yüzlü ve devlet atınıŋ yegāne bir süvārīsisiŋ ki piyāde ʿaskeriŋ yüzlerce şāhı ferzāne māt etmişdir."

Ferruḫ uġurlu, **ruḫ** yanaḳ, yüz. "Ruḫ: ʿAnḳā gibi mevcūdü'l-isim ve mefḳūdü'l-cisim bir cānavar adıdır. Fīl ve gergedān ḳapub beççelerine toʿme için āşiyānesine götürür derler. Bu cānavarı, ṭuyūr cinsindendir ve Türkistān ile Çīn arasında bir bādiyede olur deyu taḥrīr ederler. Şaṭranc mührelerinden

bir mühredir ki cānavar-ı merḳūm ismiyle müsemmādır. -Burhān Ḳaṭʿı Tercümesi-

Ḳāmūs Tercümesi'nde de **ruḫ** kelimesi şöyle taʿrīf ediliyor: "Şaṭranc mührelerinden bir mühre adıdır.. ve ruḫ; bir büyük ḳuşun adıdır ki gergedan dedikleri büyük cānavarı ḳapūb götürür. Bunu Ḫaṭā ve Hind iḳlimlerinde olur deyu ḥiḳāye ederler ve żaḥāmetine daʾir mübālaġa-ı ʿaẕīme ẕikr ederler..."

Yektā esāsen bir ḳatlı demekdir. Ṣoŋra yegāne, bī-miṯl maʿnālarında ḳullanılmışdır. **Yektā-suvār** emṯālsiz binici, eşi olmayan ḳahramān demek olur. **Piyāde** yaya. Sanṭraçda ʿArabca **beydaḳ** Türkçe **paytak** denilen ṭāşlar. **Māt** maġlūb olma demekdir. Sanṭraçda **şāh**ıŋ alınmasına denilir. Bu kelime, ʿArabcaʾdaki [24] **mevt** maṣdarından māżī olduġu ve **öldü** meʾālinde bulunduġu ḥālde **oyunda yeŋildi** maʿnāsında bir ıṣṭılāḥ-ı hükmī olmuşdur. Baʿżen **şāh-māt** da denilir. **Ṣad** yüz ʿadedi. **Şāh** büyük ve hükümdār. Sanṭraçda alınması oyunuŋ ḳāyıb edilmesine sebeb olan ṭāş. **Ferzāne** ʿāḳil, ḳāmil, feylesof. Sanṭraçda şāhıŋ vezīri maḳāmında olan ṭāş. Bu beytiŋ lāyıḳıyla ẕevḳine varabilmek için sanṭraç oyununu bilmelidir.

21. Hülāgūlar helāk-i ceng-i Cengīzī sitīziŋdir
Bilirler ḳahramanlar bīm-i ḳahrıŋ kār eder cāne

"Hülāgūler, Cengiz uṣūlü cenginiŋ helāki olmuşdur. Ḳahrıŋıŋ ḳorḳusu cāna ḳadar işlediğini ḳahramānlar bilirler."

"Hülāgū; aṣlı Hūlahu, Ḳulaāt. ʿAlem olur. Hülāgū Ḫān bin Toluy Ḫān bin Cengīz Ḫān ki meşhūrdur. Baġdād, Şām, Kābil ile ekṣer bilādı tesḫīr ederek vefātı 662 ʿömrü 48, eyyām-ı salṭanatı 8 senedir. Ḫᵛāce Naṣīr-i Ṭūsī onuŋ emriyle **Murāġa-ı Tebrīz**'de bir raṣadḫāne bünyād etmişdir. -Çaġatay Luġati- Şeyḫ Süleymān Efendi"

Helāk ölüm. Vehbî, **Hülāgū** ile **helāk** arasında nāḳış bir cinās buluyor. **Ceng** ḥarb, ṣavaş.

Cengîz; ḳavî, ġayūr, sert, büyük, bozorg, uluġ. Meşhūr bir Cengîz Ḫān miṯāli:

Hem ol dem ki taḫt üzre ḳıldı mekān
Laḳab ḳoydular aŋa Cengîz Ḫān

Ki Cengîz maʿnāsı bî iştibāh
Moġol lafẓıda şāhlarġa şāh

Aṣıl ismi: **Temoçin bin Yesugāy**. -Çaġatay Luġati Şeyḫ Süleymān Efendi- Şeyḫ Süleymān Efendi, bu lafẓı **C** ile yazdığı gibi **Ç** ḥarfiyle ve **Çingiz** şeklinde de ḳayd ediyor, şöyle diyor:

"Moġol ṭā'ifesiniŋ ḫāḳānı olub H.600 senesi evā'ilinde bütün Āsyā-yı Vusṭā'daki ḳabā'il-i muḫtelifeyi taḫt-ı iṭāʿatine idḫāl ile baʿdehū Çîn, Hind, Îrān ve Rusya'da birçoḳ memāliki żabṭ ve tesḫîr ile memālik-i mezkūreyi ḥîn-i vefātında oġulları miyānında taḳsîm eylemişdir. Miṯāl:

Temoçin ibn-i Yesugay Çingiz-i encüm sipāh
Beşyüz ü doksan dokuzda dehre oldu pādişāh

Vehbî **cenk** ile **Cengîz** arasında da nāḳış bir cinās görüyor. **Ḳahramān** yiğit, dilāver. (**Ḳahramān ḳātil** maṣalında **Zümrüd-i ʿAnḳā'**ya binmiş mevhūm bir pehlivānıŋ da adı.) Esās[en] iş buyurucu, kār-ferma ve ṣāḥib-i ḥüküm maʿnāsınadır ki veliyyü'l-emr taʿbîr olunur. -Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-

Bu maʿnā iʿtibārıyla ʿArabcada kāhyā ve ḫazînedāra **kahremāne** denilir. [25] Cengîz ile Hülāgū, ḳuvvetli ve şiddetli iki ḥükümdār olduġu için şāʿir, Birinci ʿAbdülhamîd'i onlardan birine, yaʿnî Hülāgū'nüŋ dedesi bulunan Cengîz'e beŋzetiyor. Ṭorunu gibi yüzlercesini de onuŋ Cengîz uṣūlü müdhiş

ḥarbiniŋ helākı gösteriyor. Ṣoŋra pādişāhıŋ ḳahrı ḳorḳusunuŋ cāna ḳadar işlediğini eŋ çoḳ yiğit pehlivānlar da bilir diyor.

Ḳahr ile **kahramān** arasında da Sünbülzāde'niŋ nāḳış bir cinās yapmaya çalışdığı görülüyor.

22. **Şikest eyler ser-i Faġfūr'u bir kāse gibi ḍarbıŋ**
Hücūm-ı leşker-i ḥışmıŋ ḳılar Īrān'ı vīrāne

"Bir vuruşuŋ Faġfūr'uŋ başını bir ṭās gibi ḳırar. Ġażabıŋıŋ sevḳ etdiği ordu, Īrān'ı vīrāne ḥāline getirir."

Şikest ḳırma, ḳırıḳ, **ser** baş, **Faġfūr** Çin ḥükümdārı. **Kāse** maʿlūm. **Kāse-i ser** ḳafaṭāsı maḳāmında ḳullanılır. Enīs Receb Dede'niŋ:

O rind-i bāde-perestin ki kāse-i serine
Dokunsalar gelir āvāze-i şerāb, şerāb!

beytinde olduġu gibi.

Ḍarb vurmaḳ, esās[en] ḳılıçla vurmaḳ demekdir. **Hücūm** ṣaldırış, **leşker** ordu, **ḥışm** ġażab, ḥiddet, öfke, **vīrāne** ḫarābe.

Vehbī, ʿAbdülhamīd'iŋ bir ḍarbesiyle Çīn imparāṭorunuŋ ḳafasını ṭās gibi ḳırdırıyor, ḥiddetle sevḳ edeceği ordunuŋ Īrān'ı vīrāne ḥāline getireceğinden baḥs ediyor. **Ser-i Faǧfūr'u bir kāse** ʿibāresi eski yazıda **Faǧfūrī bir kāse** gibi de oḳunabilmesinden bir ṣanʿat yapmaya da çabalıyor. Çünki Çīn maʿmūlātından olan evānīye **faġfūrī** yāḫūd **faġfūr** denilirdi.

23. **Niçe Ḍaḥḥak'i dilşād eylemiş yek-ḫande-i luṭfuŋ**
Bu vech ile seni teşbih ederler verd-i ḫandāne

"Luṭf ile bir gülüşüŋ, ne ḳadar Ḍaḥḥākī, yāḫūd Ḍaḥḥāk-ı bi'ṭ-ṭabiʿ olan insāna ḳalben mesrūr eylemişdir. İşte bu yüzden seni açılmış güle beŋzetirler."

Niçe ne ḳadar, çoḳ. Keşretden kināyedir. **Niçe yıllara** duʿāsı gibi ki çoḳ senelere erişesiŋ, demekdir.

Ḍaḥḥāk: İrān tārīḫine göre oŋ bīŋ atlı ile İrān'a hücūm ve Cemşīd'i ḳatl eyleyen, ṣoŋra da **Demirci Gāve**'niŋ çıḳardığı iḫtilālde öldürülen bir ʿArab reʾisi.

Burhān-ı Ḳaṭıʿ Tercümesi'nde deniliyor ki: "Ḍaḥḥāk **dehāk** muʿarrebidir. **Āk** med ile āfet ve ʿayb maʿnāsınadır. Evvel seffāk-i bī-bāk on ʿaybı müştemīl olmaġla **dehāk** ile mülaḳḳab oldu. 1. Ziştī 2. Kūṭāhī 3. Ẓulm u bīdār gerī [26] 4. Bisyār ḫᵛārī 5. Bed zebānī 6. Keẕẕābī ve durūġgūyī 7. ʿacūlī ve şitāb-gārī 8. Bī-ḫıredī 9. Bed dilī ki ḳorḳaḳlıḳdır 10. Bī-şermī ve bī-ḥayāyī ki utanmazlıḳdır."

Şemseddīn Sāmī merḥūm **Ḳāmūsu'l-ʿAlām**'ında ve **Cemşīd** māddesinde **Ḍaḥḥāk-ı Tāzī**'niŋ **Āzī Dāhāḳa**'dan muḥarref olması iḫtimālini ileri sürüyüb diyor ki:

"Esāṭīr-i Hindiyye kitāblarında mesṭūrdur ki Cemşīd (güneş maʿbūdu) dünyāyı ḫalḳ ve iʿmār etdikden ṣoŋra **Āzī Dāhāḳa** isminde cesim bir yılān veyā ejderhā ẓuhūr edib maʿmūreleri taḫrīb ve insānları itlāf etdiğinden Cemşīd **Ferīdūn** isminde bir melek gönderib bu melek, **Āzī Dāhāḳā**'yı itlāf ve ḫalḳ-ı ʿālemi bunuŋ maẓarratından taḫlīṣ etmiş. Bu maṣal, Cemşīd ve Ḍāḥḥāḳ ve Ferīdūn ḥikāyesiyle bir olub incād-ı maʿbūdu melek ve ejderhānıŋ **Zerdüşt** ṭarafından ḥükümdārlara ḳalb edilmiş olduġu aŋlaşılıyor."

Diğer bir tevcīhe göre: Buradaki **Ḍaḥḥāk** insān demekdir. Rivāyete göre Eflāṭūn, insānı "İki ayaḳlı tüysüz bir maḫlūḳ" diye taʿrīf etmiş. Bunu işiden Diyojen, bir ḫorosuŋ tüylerini yolmuş, Eflāṭūn'uŋ ṭalebesine götürmüş ve

“Ḫocaŋızıŋ taʿrīf etdiği insān” diye eğlenmiş. Bunun üzerine Eflāṭūn, insānıŋ taʿrīfine **ḍaḥḥāka-i bi’ṭ-ṭab**ʿ yaʿnī “ṭabīʿatı icābı gülen” ḳaydını ʿilāve eylemiş.

Dilşād ḳalbi mesrūr olan, **yek** bir, **ḫande** gülme, **vech** yüz, sīmā maʿnāsına da gelir. **Verd** gül, **ḫandān** gülen, **verd-i ḫandān** açılmış gül.

Tenāsüb, īhām-ı tenāsüb ve **tevriye** gibi lafẓī ṣanʿatlara diḳḳat edilmişdir.

24. Dil-i Cem, leşkeriŋ cemm-i ġafīrinden şikest olmuş
Ḳırıb peymānesin gelmiş ḳapıŋda ahd u peymāne

“Eṭrāfı ḳaplayan ʿaskeriŋiŋ ḳorḳusundan Cemşīd’iŋ ödü ḳopmuş da peymānesini ḳırmış ve ḳapıŋda ʿahd u peymān etmeye gelmiş”

Dil göŋül, **Cem** ve **Cemşīd** Īrān’ıŋ **Pīşdādyān** ḥükümdārlarından biri. İlk defʿa taḫta oṭuran ve başına tāc giyen ḥükümdār bu imiş. Tetevvücü, ilk bahārıŋ ilk gününe teṣādüf etmiş olduġu için o güne **nevrūz** denilmiş ve millī bayrām ṣayılmış. Şarāb, bunuŋ zamānında īcād edilmiş olduġundan şarāb meclislerine [27] -buŋa iżāfetle- **bezm-i cem** taʿbīr edilir.

Cemşīd 1000 yıl ḥükümdārlıḳ etmiş, nihāyet Allāhlıḳ daʿvāsına ḳalḳışmış, ṣoŋra Īrān’a ṣaldıran **Ḍaḥḥāk-ı Tāzī** ṭarafından öldürülmüş.

Leşker ordu, **cemm** ḳalabalıḳ, **ġafīr** örten, ḳaplayan, **cemm-i ġafīr** eṭrāfı ḳaplayacaḳ derecede ḳalabalıḳ, **peymāne** esās[en] ölçek demekdir. Ṣoŋra büyük ḳadeḥ maʿnāsında ḳullanılmışdır. ʿ**Ahd** söz verme, **peymān** bu da öyle. Evvelkisi ʿArabca, ikincisi Fārisī. Binā’en-ʿaleyh ikisinden biri **ḥaşv-i ḳabīh**.

Şāʿir **Cem** kelimeleri arasında **cinās,** diğer lafıẓlarında **tenāsüb**, **īhām-ı tenāsüb** ve sā’ire ṣanʿatlar yapıyor.

25. Zīnā vü fitne vü bed zindegānīsin edib iṭfā
Atarsın gūşe-i ḳahrında Zend'i zinde zindāne

"Zend Kerīm'iŋ fitne çaḳmaḳlarını ve kötü yaşayışını söndürür de onu diri olaraḳ ḳahr ile bir köşede zindāna atarsıŋ"

Zinād çaḳmaḳ demek olan **zend**iŋ cemʿi. **Ḳāmūs Tercümesi**'nde deniliyor ki:

"Zend: **Merǧ** ve ʿ**afār** nām şecerlerden ehl-i bādiyeniŋ düzdükleri çaḳmaġa denir ki iki dāne olur. Üstündeki gūyā erkek ve altındaki dişi. Biri birine sürerek āteş çıkārırlar..."

Fitne ḳarışıḳlıḳ. ʿArabca'da **fitne** kelimesi āteşe müteʿalliḳ kelimelerle ḳullanılır. **Nār-ı fitne**, **īḳād-ı fitne** ve sā'ire gibi. Kezā şūriş çıḳarmaya **īḳāẓ-ı fitne** yaʿnī fitne uyandırmaḳ taʿbīr olunur ve fitneniŋ **nā'im** yaʿnī uyumuş bulunması ile **āsāyiş** murād edilir. Şeyḫ Saʿdī **Gülistān**'ında:

ظالمی را خفته دیدم نیم روز گفتم این فتنه است خوابش برده به[252]

der ki: "Bir ẓālimi, öğle üstü uyumuş gördüm ve bu, bir fitnedir ki uyḳuda bulunması iyidir dedim" demekdir.

Ḳalbī ḥissiyātı ḳarışdırması ṭolayısıyla sevgiliye **fitne** ve uyumuş olanına **fitne-i ǧᵛabīde** denilir.

Ǧᵛābdenbāng-ı enīmle o şūḫı ḳaldırub
Fitne-i ǧᵛābīdeyi nālemle bīdār eylerim.

beytinde olduġu gibi.

[252] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Ẓālimī ra hufte dīdem nīm rūz Güftem in fitnest hābeş bürde bih

10/16'ıncı ʿaṣırda Türkiye'niŋ baʿżı ṭaraflarında fino köpeğine fitne denildiği **Laṭīfī Teẕkiresi**'nde bir ḳıṣṣadan aŋlaşılıyor. **Ṣayfa 86**. Latīfī, şāʿir **Aḥmed-i Dāʿī**'den baḥṣ ederken onuŋ: [28]

Gözüm; hiç gördügün var mı be-hakkı sūre-i Tāhā
Benim yārim gibi fitne, benim gönlüm gibi şeydā

matlaʿını yazdıḳdan ṣoŋra der ki: "Maṭlaʿ-ı merḳūm, Dāʿī-i merḥūmuŋ ġāyetde maṭbūʿı ve dīvānında maḳbūl olan beyt-i maṣnūʿıdır" Ammā ʿaceb budur ki bu ḳadar faż̇l ve maʿrifetle sözleriniŋ maʿnā-i īhāmīsinden ġāfil olub ebyātında olan lafẓınıŋ ne ḳadar maʿnāya şāmil idügin fehm etmezler imiş. Zīrā maṭlaʿ-ı merḳūmuŋ mıṣrāʿ-ı ṣanīsinde 'Benim yārim gibi fitne' demiş. Lafẓ-ı **fitne** bu maḥalde ẕemm-i müşʿir-i īhām ve bir lafẓ-ı ḳabīḥi mutażammın ṭurfe kelāmdır. ʿÖrf-i nāsda **fitne** ecnās-ı kilābdan şol seg-i ṣaġīre ve cins-i ḳıṭmīre derler. Lafẓ-ı meẕkūrı şuʿarā-yı zamān, ekṣeriyā **raḳīb** ẕikr olunduġu mevḳıʿlerde īrād ederler. Bu beyt gibi:

Rakîbe sadr gösterdin, dedin ol fitneye ulu
Benim bir it kadar vah vah kapında itîbarım yok[253]

Ṣınāyiʿ-i bedīʿiyyeden bu güne ṣanʿata ehl-i ʿarūż **kelām-ı ẕü'l-vecheyn ve müştemilü'ż-żıtteyn** derler. Şāʿir-i nükte-güzār, bu maḳūle ẕemmi müşʿir olan yerlerde ve nükte ve īhām ḳaṣd olunan maḥallerde īrād ederler. Maḥall-i medḥde memdūh değildir."

Laṭīfī'niŋ miṣāl olaraḳ īrād etdiği beyitdeki **ṣadr göstermek** maṣdarıyla **ulu** kelimesiniŋ iki maʿnāsı vardır. **Ṣadr** göğüs ve baş sedir demekdir. Şu ḥālde "Raḳībe ṣadr gösterdiŋ" cümlesi hem "Raḳībe göğsüŋü göstermek luṭfunda

[253] Ali Nihat Tarlan, **Zati Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)**, II. C., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970, s. 143, G. 639-3.

bulunduŋ” hem de “Raḳībe baş sediri göstermekle çoḳ iltifāt etdiŋ” meʾāllerini ifāde eder.

Ulu kelimesi ise büyük maʿnāsına ṣıfat olduġu gibi **ulumaḳ**dır emr-i ḥāżır da olur.

Zend Kerīm Ḫān’ıŋ mensūb olduġu ḳabīleniŋ ismi, **zinde** diri, **zindān** ḥabisḫāne. Vehbī, bu beyitinde **cinās-ı iştiḳāḳī** yapmış olmak için **z**, **n**, **d** ḥarflerini ḥāvī birçoḳ kelimeyi ṣıralamışdır. [29]

26. **Ezelden ṣadme-i şemşīr-i ḫūn-efşān-ı ecdadıŋ**
Ḳızılbışıŋ ser-i bī-devletin ġark eylemiş ḳane

“Dedeleriŋiŋ ḳan ṣaçan ḳılıçları, eskiden beri Ḳızılbaş’ıŋ devletsiz başını ḳana ġarḳ etmişdir.”

Ezel, başlanġıcı olmayan zamān demekse de Vehbī, onu burada eskiden, evvelden maʿnālarına ḳullanmış ve Yavuz’uŋ, Ḳānūnī’niŋ, Üçüncü ve Dördüncü Murād’ıŋ zamānlarındaki ʿOṯmānlı ve Īrān muḥārebelerine **telmīḥ** etmişdir.

Ṣadme çarpma, şiddetli doḳunma, **ḫūn-efşān** ḳan ṣaçan, **ecdād** büyük baba demek olan **cedd**’iŋ cemʿi, dedeler. **Ḳızılbāş** Şāh İsmāʿīl’iŋ ordusu efrādına ḳırmızı ḳülāh giydirmiş olmasından eski Īrān ʿaskerine verilen ṣıfat ki Fārisī’si **sürḫ-ser**’dir.

Ser bāş, **bī-devlet** devletsiz, ṭāliʿsiz.

Vehbī, eski Īrān ʿaskeriniŋ ḳızıl külāh giymelerine, ʿOṯmānlı ḥükümdārlarınıŋ ḳılıclarından başlarınıŋ ḳana batmış olmasını sebeb göstermekle bir **ḥüsn-i taʿlīl** yapıyor.

27. Ḳuluŋ da ḫāk-i pāyıŋla varıb mülk-i Ṣıfāhān'e
Anı ben sürme etdim çeşm-i fermān-rān-ı Īrān'e

"Ḳuluŋ, yaʿnī ben de başdıġıŋ ṭoprakdan birazını yanıma alıb Iṣfahān mülküne vardım. O ṭoprāġı Īrān ḥükümdārınıŋ gözüne sürme yapdım."

Ḫāk-i pāy ayaḳ ṭoprāġı, ayaġın başdıġı ṭopraḳ. Eskiden nezāket ve taʿẓīm ḫuṣūṣunda ifrāṭa varılır, büyük bir kimseniŋ ẕātından baḥṣ etmek ḥürmetsizlik ṣayılır, meṣelā: "Size gönderdiğim mektūb" yerinde "Ḫāk-i pāyiŋize iʿlā etdiğim ʿarīża..." gibi lāḳırdılar söylenilir, o mektūbuŋ mürselü'n-ileyhe değil, onuŋ başdıġı ṭoprāġa yükseltilmiş olduġu ifāde edilirdi. Bu ḥālde **ḫāk-i pāy** terkībi ẕātdan kināye olurdu. Faḳaṭ buradaki **ḫāk-i pāy** doġrudan doġruya başılan ṭopraḳ demekdir. Büyük adāmlarıŋ başdıḳları ṭoprāġıŋ küçük kimselериŋ gözlerine sürme gibi çekileceği taḫayyül olunurdu. **Şīrāzlı Ḥāfıẓ**'ıŋ: "Naẓarlarıyla ṭoprāġı altın ḥāline getiren maʿnevī ẕātlar, ʿacabā göz ucu ile bize de baḳarlar mı?" meʾālinde olmaḳ üzre:

آنان که خاک را به نظر کیمیا کنند آیا بود که گوشه چشمی به ما کنند[254]

maṭlaʿlı bir ġazeli vardır. Fātiḥ Sulṭān Meḥmed, bir gün bu maṭlaʿıŋ birinci mıṣrāʿını oḳumuş, [30] "İkinci mıṣrāʿı naṣıldı?" diye Veliyyü'd-dīn Oġlu Aḥmed Paşa'ya ṣormuş. Paşa da pādişāha ḫulūṣ-kārlıḳ etmek için:

کهلل جواهر قدمت توتیا کنند[255]

[254] Farsça olan bu beytin transkripsonu şöyledir:
Ānān ki ḫāk rā be nazar kīmya künend Ayā büved ki gūşe-i çeşmī be mā künend
[255] Farsça olan bu beytin transkripsonu şöyledir:
Kühlü'l-cevāhir-i ḳademet tūtya künend

Yaʿnī̄ "Seniŋ ḫāliṣ sürme gibi olan ayaḳ tozuŋu tūtiyā miṣāli gözlerine çekerler" diyerek Fātiḥ'iŋ ḳoltuḳlarını ḳabartmış.

Vehbī̄ de Birinci ʿAbdülḥamīd'iŋ başdığı ṭoprāġı Iṣfahān'a götürüb Īrān Şāhī̄nıŋ gözüne sürme yapdığını söylüyor. Ḫuṣūṣıyle Iṣfahān, sürmesiyle meşhūr bir memleketdir.

Iṣfahān, yāḫūd Iṣbahān: ʿIrāḳ ʿAcemi'niŋ cenūb-ı şarḳı cihetinde ve Fārs ḫıṭṭası ḳurbında olaraḳ Ṭahrān'ıŋ 335 kilometre cenūbunda ve Başra Körfezi'niŋ hemān o ḳadar şimālinde vāḳiʿdir. Şehī̄r, ḥiẕā-yı baḥrden 1344 metre irtifāʿı olan vāsiʿ ve ġāyet güzel bir ovanıŋ içinde ve **Zinderūd** nehriniŋ üzerinde vāḳiʿ olub mevḳiʿ ve manẓarası ġāyet dil-nişī̄n, miyāh-ı cāriyesi ve bāġ ve bostānı çoḳ ve havāsı muʿtedil ve ġāyetle ṣaġlamdır. Pek ḳadī̄m bir şehī̄r olub rivāyete göre **Ḍaḥḥāk**'ı maʿlūb eden **Demirci Gāve** bu şehī̄rde ẓuhūr etmiş, ḥatta Īrān'ıŋ mülūk-i ḳadī̄mesi zamānında **Direfş-i Kāviyān**'ı[256] taşımaḳ, Iṣfahān ahālī̄sine maḫṣūṣ bir ḥaḳ bulunmuşdur. Hicret-i Nebeviyye'niŋ 19 tārī̄ḫinde Ebū Mūsā el-Eşʿarī̄'niŋ maʿiyeti ricālinden **ʿAbdullāh bin ʿItbān** ṭarafından feṭḥ edilmiş. Pek çoḳ ʿulemā yetişmişdi. Mülūk-i ṭavāʾif zamānında defʿāt ile muḥāṣara ve żabṭ olunması ṭolayısıyla ḫarāb olmuş. **Timūrlenk** ṭarafından büsbütün taḫrī̄b olunmuşdu. Mülūk-ı Ṣafeviyye'den **Şāh ʿAbbās-ı Maẓī̄ (1587-1929)** Iṣfahān'ı pāy-i ṭaḫt ittiḫāẕ etmekle bir derece de iʿmār ve tezyī̄n etmişdi ki gerek maʿmūriyyeti zamānında görmüş olan baʿżı seyyāḥlarıŋ taʿrī̄fātı ve gerek el-yevm ḫarābeleri ve baḳiyyeleri mevcūd olan āṯār-ı ʿumrānı muḥayyir-i ʿuḳūl olmaḳdadır. **Çahār bāġ** ismiyle maʿrūf olan vāsiʿ bir maḥal, mülūk-ı Ṣafeviyye'ye maḫṣūṣ olan müteʿaddid cesī̄m sarāylarla vāsiʿ bāġçeler ḫarābelerini ḥāvī̄dir. Bu bāġçeleriŋ ḥāvī̄ olduḳları eşcār, ḥavużlar, mermer parmaḳlıḳlar ve sā'ire

[256] [T.M.] Direfş-i Gāviyān: Eski Īrānlılar'ıŋ muḳaddes bayrāġı. Gūyā Demirci Gāve'niŋ işlerken ḳullandığı deri önlük imiş. Bunu bir ṣırığıŋ ucuna ṭaḳıb iḫtilāl bayraġı yapmış. Ṣoŋradan altın ve mücevherle süslenen bu bayraḳ, **Ḳādisiye** meydān muḥārebesinde Müslümānlar'ıŋ eline geçmiş ve parçalanıb ʿaskere taḳsī̄m edilmişdi.

şimdiki ḥālde ḫarāb iseler de vaḳtiyle ne ḳadar müzeyyen ve maʿmūr bulunmuş olduḳları istidlāl olunur. -Ḳāmūsu'l-ʿAlām Şemseddīn Sāmī-

28. **Ezelden germ ü serd-i rūzgāra iʿtiyādım var**
Ne baḳdım germi-i ṣayfa ne serdī-i zemistāne

"Eskiden beri zamānıŋ ṣıcāġına, ṣoġuġuna alışḳın olduġum için ne yazıŋ ḥarāretine baḳdım, ne de ḳışıŋ bürūdetine."

[31] **Germ** ṣıcaḳ, **serd** ṣoġuḳ, **germ u serd** iyilik, kötülük, darlıḳ, genişlik gibi muḫtelif ḥāllere delālet eder. **İʿtiyād** alışmaḳ, ʿādet etmek, **germī** ṣıcaḳlıḳ **ṣayf** yaz, **serdī** ṣoġuḳluḳ, **zemistān** ḳış.

29. **Reh-i yek-sāleye mānend-i hüdhüd eyledim pervāz**
Süleymān-ı zamānıŋ nāmesiyle nāmdārāne

"Zamāne Süleymān'ınıŋ nāmesiyle ve kemāl-i şān ve şerefle hüdhüd ḳuşu gibi bir yıllıḳ yolu uçdum."

Reh yol, **yeksāle** bir yıllıḳ, **mānend** gibi, **hüdhüd** Türkçe'deki çavuş ḳuşu. **Pervāz** uçma, **nāme** mektūb, **nāmdār** şöhretli, ünlü, **nāmdārāne** meşhūrcasına.

Vehbī, Süleymān Peyġamber ṭarafından Belḳıs'a hüdhüdüŋ mektūb götürmüş olduġuna telmīḥ ile pādişāhı Süleymān'a, kendisini de hüdhüd ḳuşuna beŋzetiyor, İstanbul ile Iṣfahān arasındaki mesāfeyi de "bir yıllıḳ yol!" diye mübālaʿa yapıyor.

30. **Geçib Lāhūr u māhūru ʿAcem'de söyledim vasfıŋ**
Nihāvend ü ʿIraḳ u Iṣfahān'da naġme-sencāne

"Lāhor'u māhūru geçdim. ʿAcem'de, Nihāvend'de ʿIrāḳ ve Iṣfahān'da vaṣfıŋı terennüm etdim"

Lāhor Hindistān'ıŋ şimāl-i ġarbi cihetinde bir şehir ki bizde öteden beri ve keşmīr gibi şālları ile ṭanınmışdır. Lāhor ve Keşmīr şālları vaḳtiyle pek ḳıymetli idi. Bundan ṭolayı:

> Gördüm ol meh dûşuna bir şâl atub Lâhor'dan
> Al yanaklar üstüne yaşmak tutunmuş nûrdan[257]

maṭlaʿlı meşhūr ġazelde bu eski raġbet ve ḳıymete işāret edilmiş, lākin bir de şīvesizlik yapılmışdır. Maʿlūm ya **den** ve **dan** edātı, eklendiği kelimeniŋ baʿżı kere neden yapılmış olduġunu aŋlatır. "Altından sāʿat, gümüşden yüzük." denildiği vaḳit sāʿatiŋ altından, yüzüğüŋ gümüşden maʿmūl olduġu aŋlaşılır. **Lāhor'dan şāl** yerinde ise **Lāhor şālı** terkībi ḳullanılır ve **Lāhor'da doḳunmuş şāl** maʿnāsı tefehhüm edilir.

Māhūr mūsīḳīde bir maḳām. **Lāhor** kelimesiniŋ Türkce mühmeli. Paşa, maşa gibi. ʿ**Acem** Īrān ḫalḳınıŋ, **Nihāvend**, ʿ**Irāḳ**, **Iṣfahān**'da meşhūr birer vilayetiŋ adı oldukları gibi dördü de mūsīḳīde birer maḳāmıŋ ismidir.

[32] Vehbī, pādişāhıŋ evṣafını Īrān'da herkese aŋlatdıġını söylemek içiŋ birçoḳ mūsiḳī maḳāmı ṣaymış dökmüş, ṣanki **evsāf-ı hümāyūnu** bu maḳāmlarda terennüm etdim demek istemiş, ḥattā telaffuẓu **māhūr**u andırması ṭolayısıyla **Lāhor**'u da araya ḳarışdırmış, nükte-perdāzlıḳ ve lafıẓ ṣanʿatları merāḳıyla gitmediği yerden de gitmiş ve görmüş gibi baḥs eylemişdir.

31. Ṣadefler gūşunu teşnīf ile gevher-feşân oldum
Kef-i dür-pāşıŋıŋ vaṣfiyle gitdim sūy-i ʿUmmān'e

[257] Yahya Kemal Beyatlı, **Eski Şiirin Rüzgârıyle,** İstanbul, Baha Matbaası, 1962, s. 53.

"İnci ṣaçan avucuŋuŋ evṣāfını söyleyerek ʿUmmān'a ḳadar gitdim, vaṣfıŋa dā'ir ṣaçdıġım incilerle ṣedefleriŋ ḳulaġına küpeler ṭaḳdım."

Ṣadef içinde inci bulunan istiridye, **güş** ḳulak, **teşnīf** biriniŋ ḳulaġına küpe ṭaḳmaḳ, **gevher** Fārisī'de inci, **gevher-feşān** inci ṣaçan, **kef** avuç, **dür** ʿArabca'da inci, **dür-pāş** gevher feşān gibi, **sūy** ṭaraf, cihet.

ʿUmmān*:* "Cezīretü'l-ʿArab'ıŋ cenūb-i ġarbī köşesinde büyük bir ḥaṭṭ. -Ḳāmūsu'l-ʿAlām-"

Vehbī, pādişāhıŋ vaṣfı incilerinden ṣadefleriŋ ḳulaġına küpe ṭakmaḳ için ʿUmmān'a ḳadar gitdiğini söylüyorsa da Şemseddīn Sāmī merḥūm, Ḳāmūsu'l-ʿAlām'ında: "Baḥreyn'de o ḳadar istifādeli olan inci ṣaydı ʿUmmān'da bulunmayub sevāḥile dalġalarıŋ atdıḳları ḫayli miḳdār kehrubā ahālī ṭarafından ṭoplanılır." diyor.

32. Ḫorāsān ehline işrāb ederken āb-ı şemşīriŋ
Ser-āġāz etdiler Efġāniyān feryād u efġāne

"Ḳılıcıŋıŋ ṣuyunu Ḫorāsānlılara aŋlatırken Afġānlılar ḳorḳularından feryād ve fiġān etmeye başladılar."

Ḫorāsān Īrān'ıŋ şarḳında bir vilāyet, **işrāb** içirmek, ṭadına baḳdırmaḳ ṣūretiyle leẕẕetini aŋlatmaḳ. **Āb** kelimesiyle bir **īhām-ı tenāsüb** yapmış olmaḳ için şāʿir, bu taʿbīri ḳullanıyor. **Āb** su, **āb-ı şemşīr** ḳılıcıŋ ṣuyu ki demiriniŋ güzelliğinden ve aġzınıŋ keskinliğinden kināyedir. **Ser-āġāz** başlama. Terennüm gibi sesle yapılan ḥareketlerde ibtidā maʿnāsında ḳullanılır. [33] Afġānlılar, bir aralıḳ Ḫorāsān'ı istilā ve bir müddet işġāl eylemişlerdi. Vehbī, oŋa telmīḥ için, "Ben, Ḫorāsānlılara seniŋ ḳılıcıŋı aŋlatırken Afġānlılar ḳorḳdular ve bağrışmaya başladılar." diyor.

33. Mübārek nāme-i nāmī ile Şīrāz'a ʿazm etdim
ʿAceb şīrāze-bend oldum o evrāḳ-ı perīşāne

"Mübārek ve şānlı olan nāme-i hümāyūn ile Şīrāz'a gitdim. Dağılmış kağıdlara benzeyen o iḳlīme şīrāze bağlamış oldum."

Şīrāz İrān'daki Fārs ḫıṭṭasınıŋ merkezi. Fārs'ıŋ meşhūr **Stahr** ḫarābesi bunuŋ 60 kilometre ḳadar şimālindedir. Şīrāz ḫalḳınıŋ lehcesi, Fārisī'niŋ eŋ faṣīḥidir denilir. Vehbī, **Tuḥfe**si'nde İrān seyāḥatinden baḥs ederken:

Çünki bu ʿabd-i żaʿīf-i aḥḳar
İtdi İrān'a sefāretle sefer

Eyleyüb devr-i Revān u Ṣıfāhān
Çoḳ maḳāmātını ḳıldım seyerān

Tā Nihāvend u ʿIrāḳ'a gitdim
Hep uṣūl ile temāşā itdim

ʿAzm idüb tā be diyār-ı Şīrāz
Ḫᵛāce Ḥāfıẓ ile oldum hemrāz

Iṣfahānlıların elfāẓı **Derī**
Pehlevīniŋ daḫi Şīrāz yeri

Fārs iḳlimine düşmüş Şīrāz
Ana mensūb o zebān-ı mümtāz[258]

[258] Demirci, **a.g.e.**, s. 42.

diye maʿlūmāt verir ve kitābıŋ ḫātmesinde yine Şīrāz'a dā'ir:

Dil-güşā Şīrāzda bir bağçe hem
Şeyḫ Saʿdī ānda medfūn-ı İrem

Daḫi **gül-geşt-i muṣallā** ḫoş mekān
Ḫᵛāce Ḥāfıẓ ānda firdevs-i āşiyān

Āb-ı Rüknī hem anıŋ ırmağıdır
Menbaʿı **Allāhu Ekber Dağı**'dır[259]

beyitlerini yazar.

Şīrāze kitāb formalarınıŋ arḳalarındaki dikişden başḳa alt ve üst ṭaraflarına renkli ipekle yapılan ilmekler. Şīrāzeler, formaları iki ṭarafdan ṣağlamca ṭutduġu ve biri birine ṣıḳıca bağladığı için şīrāzeli kitāblar çabucaḳ dağılmazdı. Şimdiki mücellidler, çabuḳ iş çıḳarmaḳ için şīrāze urmuyorlar, onuŋ yerine Avrupa'dan gelen ve şīrāze taḳlīdi yapılmış olan renkli şerīdlerle -maḥżā süs olsun diye- yapışdırmaḳla iltiḳā ediyorlar.

Şīrāze-bend şīrāze bağlayan, ören, kitābı dağılmaḳdan ḳurtaran. Vehbī, **Şīrāz** ile **şīrāze** arasında lafẓī bir münāsebet [34] buluyor ve "Şīrāz'a gitdim, iki devlet arasında iyi geçinmek teklīfini ḥāvī olan **nāme-i hümāyūn** ile ṣayfaları dağılmış kitāba beŋzeyen Īrān'a şīrāze urmuş gibi oldum." diyor.

34. **Nümāyān idi eṭvārımda şān u şevket ü devlet**
Müşūl-i bī-muḥābā eyledim nezd-i Kerīm Ḫān'e

"Devletiŋ şān ve şevketi eṭvārımda göründüğü ḥālde Kerīm Ḫān'ıŋ ḥużūrunda çekinmeksizin ṭurdum."

[259] **A.e.**, s. 96.

Nümāyān görünen, **müşūl** büyük bir ẕātıŋ ḳarşısında ṭurmaḳ. **Muḥābā** aṣlı **muḥābāt**dır. Ḳāmūs Tercümesi'nde denilir ki: "Muḥābāt: Bir kimseye meyl ve teveccüh idüb bi'l-iḫtiṣāṣ müsāʿade ve nuṣret eylemek maʿnāsınadır. Lisānımızda bī-muḥābā şöyle etdim taʿbīri muḥābaṭ muḥarrefidir ki müsāmaḥa maʿnāsınadır."

Türkcede **bī** edātıyla ve çekinmeksizin mevkiʿinde īrād olunur. Muṣṭafā Reşīd Paşa'nıŋ meşhūr bir ġazelindeki:

Bī-muḥābā reh-i nā-refteye gitsem de ne var
Ḳahr-ı ḫaṣm eylemeğe elde ʿaṣādır ḫāmem[260]

beytinde olduġu gibi.

Vehbī, bu beyti ile Zend Kerīm Ḫān'ıŋ ḥużūruna girerken çekinmediği, bi'l-ʿakis serbestce ṭurduġunu ve söylenilecek sözleri aŋlatdıġını söylemek istiyor.

35. Ḫorāsānī serimde ferve-i semmūr dūşumda
Yedimde ser-berāber nāme-i merġūb-ı şāhāne

36. Edib tefḫīm ile telşīm elimle[261] eyledim teslīm
Kemāl-i ihtirāmım verdi hayret ehl-i dīvāne

"Başımda Ḫorāsānī ḳavuḳ, omuzumda samūr kürk, elimde başıma ḳadar ḳaldırdıġım nāme-i hümāyūn bulunuyordu. Onu taʿẓīm ile öpdükden ṣoŋra kendi elimle Zend Kerīm Ḫān'a teslīm etdim. Nāme-i hümāyūna olan ḥürmetim, dīvānda bulunanları ḥayrete düşürdü."

[260] Onur Akbaş, "Mustafa Reşit'in Müntehabât-ı Cedîde İsimli Antolojisinin Çeviri Yazısı ve İncelenmesi" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Afyonkarahisar, 2012, s. 273.
[261] elimle: yedimle T.M.

[35] **Ḫorāsānī** tepesi düz, kenarları dikişli ve içi ḫafifce pamuḳlu bir ḳavuḳ idi ki meʾmūrlarıŋ ileri gelenlerine maḫṣūṣdu. Bunun üstüne ince ve kenārı ipekli beyāż ṣarıḳ ṣarılırdı. Ṣarıġıŋ üstünden ḳavuġuŋ bir iki parmaḳ ḳadar yeriyle alna teṣādüf eden öŋ ḳısmı hilāl şeklinde açıḳ bıraḳılırdı. Ḳavuġuŋ ʿaynı cihetindeki açıḳlıḳ, ṣarıġıŋ ḳabalığı namāz ḳılarken secdeye māniʿ olmamaḳ içindi.

Aḥmed Vefīḳ Paşa **Lehcesi**'nde bu ḳavuġu şöyle taʿrīf ediyor:

"Ḫorāsānī: Ḫorāsān edāsı, ṣarıġını aşḳın bir boysuz ḳavuḳ ki ḫᵛācegān rütbesine maḫṣūṣ idi"

Vehbī **Luṭfiyye**si'nde **ḫᵛācegānlıḳ**ı taʿrīf ederken:

Ol ḫorāsānī büyük āfetdir
Ṣanma kim baş çekecek ṣıḳletdir

Ez-ḳażā uġradı başım derde
Çoḳ zamān ben de götürdüm serde

Murġ-i cāna idüb Allāh imdād
O ḳafesden beni itdi āzād[262]

diye **ḫorosānī ḳavuḳ**dan şikāyetde bulunur. Ṣoŋ mıṣraʿında ki **ḳafes** kelimesi: ḫorāsānī ḳavuḳ üzerine ḳafes şeklinde ṣarılan ve ḳurdela gibi ince olan ṣarıġa işāretdir.

Ferve kürk, **ferve-i semūr** semūr derisinden yapılmış kürk. Kürk eski ʿOs̱mānlı Devleti'nde resmī üniforma maḳāmında idi. Meʾmūrlar, derecelerine göre kürk giyerlerdi. Birine meʾmūriyyet verildiği vaḳit, o meʾmūriyyete maḫṣūṣ kürk de giydirilirdi. **Dūş** omuz, **yed** el, **ser-berāber** başla beraber, baş

[262] Sünbülzâde Vehbî, **Lutfiyye,** yay.haz.: Ali Süreyya Beyzadeoğlu, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1994, s. 124.

ḥiẕāsında, **merġūb** raġbet edilmiş, ḳıymet ve ehemmiyet verilmiş şey, **tefḫīm** taʿẓīm etmek, **telṣīm** öpmek, **ehl-i dīvān** elçiyi ḳabūl etdiği ṣırada Kerīm Ḫān'ıŋ ḥużūrunda bulunanlar.

ʿOṣmānlı İmparṭorluġu'ndaki ehl-i dīvānı ʿAbdurraḥmān Şeref Efendi merḥūm şöyle aŋlatıyor:

"Dīvān-ı Hümāyūn eyyām-ı taʿṭīliyeden māʿadā hergün öğleden evvel Sarāy-ı ʿĀmire'de inʿiḳāt eder idi. Vezīr-i Aʿẓam ve ḳubbe vüzerāsı ve ḳāḍı ʿaskerler ve İstanbul ḳāḍısı ve yeŋiçeri aġası ve nişāncı ve defterdār ve büyük aġaları Dīvān-ı Hümāyūn'uŋ aʿżā-yı ṭabiʿiyyesinden olmaġla bunlar vaḳt-i muʿayyende ṭoplanırlar ve rütbe ve teşrīfātlarına göre mevḳiʿ-i maḫṣūṣlarında ṭururlar idi.-Tārīḫ-i Devlet-i ʿOṣmāniyye-"

37. Ḳıyām[en] aldı taʿẓīm ile öpdü koydu baş üzre
Hümā-yı ʿizzet ü rifʿat serinde eyledi lāne

"Zend Kerīm Ḫān ayaġa ḳalḳdı. Nāme-i Hümāyūn'u taʿẓīm ile aldı ve öpdü, başına ḳoydu. Şu ḥareketiyle ʿizzet ve rıfʿat hümāsı onuŋ başında yuva yapmış oldu."

[36] **Ḳıyām[en]** ḳalḳaraḳ, **hümā** devlet kuşu. Ḳanadlarınıŋ gölgesi her kimiŋ başına düşerse o adam ḥükümdār olurmuş! **Lāne** yuva. Vehbī, Birinci ʿAbdülḥamīd'iŋ mektūbunu hümā ḳuşuna, Zend Kerīm Ḫān'ıŋ onu alıb başına ḳoymasını da devlet ḳuşunuŋ tepesinde yuva yapmasına beŋzetiyor ve bu ṣūretle iḳbāl ve saʿādete erişmiş olduġunu aŋlatmaḳ istiyor.

38. Külāh-ı iftiḫārı hem-ser-i tāc-ı sipihr oldu
Ki sensin pādişāhım tāc-baḫşā tācdārāne

"Kerīm Ḫān'ıŋ iftiḫār etdiği şāhlıḳ külāhı, feleğiŋ tācıyla berāber oldu. Şu yükseliş de nāme-i hümāyūnuŋu öpüb başına ḳoymasından ileri geldi Pādişāhım; bundan aŋlaşıldı ki ḥükümdārlara tāc iḥsān eden sensiŋ!"

Külāh başa giyilen ḳalpaġa denir ki ʿAcemlere ve Tatarlara maḫṣūṣ kisvetdir. Baʿdehū muṭlaḳ baş kisvetine ıṭlāḳ olundu ve tāc-ı pādişāhīye de denir.-Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-"

İftiḫār öğünmek, **hem-ser** başı bir, bir ḥiẕāda, bir derecede. Bir yaşdıġa baş ḳoyulduġundan ṭolayı zevceye de **hem-ser** denilir. **Sipihr** felek, **tāc-baḫşā** tāc verme, ḥükümdār taʿyīn eden, **tācdār** tāclı, hükümdār.

Vehbī, Zend Kerīm Ḫān'ıŋ nāme-i hümāyūnu öpüb başına ḳoymasından ḳalpaġınıŋ gök yüzüne ḳadar yükseldiğini, bundan da Birinci ʿAbdülḥamīd'iŋ şāhlara tāc iḥsān eyleyen pek büyük bir pādişāh olduġunuŋ aŋlaşıldığını iddiʿā ediyor.

39. **İşāret etti üç defʿa kuʿūda pīşgāhında**
Oturdum ben de şān-ı devletim üzre vaḳūrāne

"Şāh, ḳarşısında oṭurmam için üç defʿa işāret etdi. İşāretleriŋ tekerrürü üzerine ben de devletimiŋ şān ve şerefiyle mütenāsib bir vaḳār ile oṭurdum."

Ḳuʿūd oṭurmaḳ, **pīş-gāh** öŋ, ḳarşı, **vaḳūr** aġır başlı olan, zübbe olmayan, **vaḳūrāne** aġır başlıca.

40. **Ser-ā-ser oldu erkān-ı ʿAcem dem-beste vü ḥayrān**
Baḳıb geh zīnet-i destāra geh üslūb-ı erkāne

"Dīvānda bulunanlarıŋ hepsi de ṣarıġımıŋ süsüne ve kürkümüŋ ṭarzına baḳdıḳca şaşırıb ḳaldı"

[37] **Ser-ā-ser** başdan başa. Bir de ʿOṯmānlı Devleti'nde kürk ḳabı olmaḳ üzre ḳullanılan ṣırmalı bir ḳumāşıŋ da adı. Vehbī, burada o taʿbīri ḳullanmaḳla **destār erkān** gibi ḳıyāfete müteʿallik kelimeler arasında bir **īhām-ı tenāsüb** yapmaḳ istiyor. **Erḳān-ı ʿAcem** Īran Ḥükūmeti'niŋ ileri gelenleri ve o ṣırada dīvānda bulunanları. ʿOṯmānlı Ḥükūmeti'nde bir nevʿ kürkiŋ de adı: Erkān kürkü. **Dem-beste** ṣoluġu kesilmiş demekdir. **Ḥayrān** şaşırmış, **geh** baʿżen, **destār** ṣarıḳ, **üslūb** ṭarz, ṭavır, biçim, **erkān** köşe demek olan **rukn**uŋ cemʿi. **Erkān-ı Devlet** bu maʿnādandır. Buradaki **erkān** ise erkān-ı devlete maḫṣūṣ elbise ve kürk demekdir.

41. Zebān-ı Fārisī birle edince pürsiş-i ḥāli
Cevābında tevaḳḳuf etmedim aṣlā ḥakīmāne

"Fārisī diliyle ḥāl, ḫāṭır ṣorunca ṭurmaḳsızın ve kekelemeksizin ḥakīmāne cevāb verdim"

Zebān-ı Fārisī Farsca. Ḳāmūs mütercimi ʿAyntāblı Aḥmed ʿĀṣım Efendi, Burhān-ı Ḳāṭıʿ tercümesinde Īrān ülkesiniŋ tāmamına **Pars** ve "Ol diyār ḫalḳınıŋ tekellüm etdikleri luġate daḫi Pārs" denildiğini söyledikden ṣoŋra der ki: "Luġat-ı Pārsī fi'l-aṣıl yedi nevʿdir. 1. Heradī 2. Sekzī 3. Zāvulī 4. Suġdī 5. Derī 6. Pehlevī 7. Fārisī. Zebān-ı Derī ol luġatden ibāretdir ki māddesine ḳaṭʿā noḳṣān ʿārıż olmayub vāżıʿıŋ vażʿ eylediği minvāl üzre istiʿmāl oluna. Meṣelā **ebrīşem** ve **espīd** ve **işkem** kelimeleri ki vāżıʿ, bunları hemze ile ve **berev** ve **bedev** ve **bişnev** ve **begu** kelimelerini "bā" ile vażʿ eyledi. Bu uslūb üzre istiʿmāl olunduḳda **Derī** olub hemze ve "bā"sız istiʿmāllerinde **Derī**'den maʿdūd olmazlar. Pahlavī Luġati. Baʿżıları dediler ki luġat-ı mezbūreniŋ nisbeti **Pehle** diyarınadır ki **Rey** ve **Isfahān** ve **Deynūr** vilāyetleridir ve ʿinde'l-baʿż **Pehlev** şehir maʿnāsına olmaġla **Pehlevī** şehre nisbetle **şehrī** demekdir. Bu taḳdīrce **Pehlevī** muṭlaḳā şehir ḫalḳınıŋ istiʿmāl etdikleri

lisāndan ʿibāret olur ve Pārs luġati: Pars vilāyeti ehline mensūbdur ki anlarıŋ tekellüm etdikleri lisāndır."

Sünbülzāde Vehbī'niŋ de:

Isfahānlılar'ıŋ elfāẓı Derī
Pehlevī'niŋ daḫi Şīrāz yeri

demiş olduġu yuḳarıda geçmişdi.

Birle eskiden **bile** gibi **ile** maḳāmında ḳullanılmış bir edāt. **Pürsiş** ṣoruş, ṣorma, suāl.

Vehbī, bu beyti ile Fārisī bildiğini ve Īrān ḥükümdārı ile tercümānsız ḳonuşduğunu aŋlatmaḳ istiyor.

[38] **42.** **Kemāl-i saṭvetiŋ ıẓhār edib ḥāl ü maḳālimle**
Tezelzül eyledim ilḳā ḳulūb-ı ehl-i ʿudvāne

"Ḥāl ve ṭavrım ve sözlerimle şevket ve saṭvetiŋi gösterdim, düşmānlırıŋ ḳalblerini titretdim."

Maḳāl söz, **tezelzül** titremek, ḳıpırdamaḳ, **ilḳā** atmaḳ, düşürmek, **kulūb** ḳalbler, **ʿudvān** düşmānlıḳ, **ehl-i ʿudvān** düşmānlar. Īrānlılar, o ṣırada Başra'yı muḥāṣara ve Kürdistān'ı yaġmā etmiş olduḳlarından Vehbī, onlar için **ehl-i ʿudvān** taʿbīrini ḳullanıyor.

43. **Ne söylersem baŋa bürhān-ı ḳāṭıʿ oldu şemşīriŋ**
Niçe ser-keşlik etsin müddeʿīler öyle bürhāne

"Ne söylediysem onuŋ doġruluġuna ḳılıcıŋ ḳāṭıʿ bir burhān oldu. İddiʿāya ḳalḳışanlar öyle bir burhāna naṣıl ḳarşı ṭurabilirler?

Burhān delīl, ḥüccet, bir baḥşin işbātı için gösterilen sened, **ḳāṭıʿ** kesen, **burhān-ı ḳāṭıʿ** mübāḥaşeyi kesib bitiren delīl, **nice** naşıl, **ser-keş** baş çeken, söz diŋlemeyen, iṭāʿat göstermeyen, **müddeʿī** daʿvācı, iddiʿācı.

Vehbī, demek istiyor ki: "Ben, Ḫān'ā ʿOşmānlıların ḥaḳlı olduġu daʿvāsını aŋlatdım. Daʿvāmıŋ doġruluġunu işbāt için de seniŋ keskin ḳılıcıŋı, burhān-ı ḳāṭıʿ gibi gösterdim. Öyle bir burhāna ḳarşı ṭurulamayacaġı için ḥaḳḳımızı teslīm etdiler.

44. ʿİbād-ı dergehiŋ faḫr etse lāyıḳ İbn-i ʿAbbād'a
Ki ednā bendeniŋ samanı ġālib Āl-i Sāmān'e

*"Ḳapı ḳullarıŋ **İbn-i ʿAbbād**'a ḳarşı öğünseler lāyıḳdır. Çünki eŋ değersiz bir bendeŋiŋ şervet ve samanı **Āl-i Sāmān**'dan üstündür"*

ʿİbād ḳul demek olan **ʿabd**ıŋ cemʿi. **ʿİbād-ı dergeh** ḳapı ḳulları, pādişāhıŋ ḫidmetinde bulunanlar, ḫuṣūṣiyle yeŋiçeri ocaġınıŋ żābiṭ ve neferleri. İkinci Maḥmūd ṭarafından **sekbān başı**ya gönderilen bir fermānda: "... sen ki sekbān başı mümā-ileyhsiŋ, gerek sen ve gerek sā'ir ocaḳ aġaları ve oṭa başıları ve żābitleri ve bi'l-cümle neferāt ḳullarım..."denildiği **Şānīzāde Tārīḫi**'nde yazılıdır.

İbn-i ʿAbbād "Āl-i Büveyhe" yāḫūd "Āl-i Büveyh" denilen ḫānedānıŋ Rey, Hemedān ve Işfahān şuʿbesine mensūb ḥükümdārlarından **Müeyyidü'd-devle** ile **Faḫrü'd-devle**'niŋ vezīridir. Künyesi, ismi ve nisbeti şöyle idi: Ebu'l-Ḳāsım İsmāʿīl bin Ebu'l-Ḥasan Abbād eṭ-Ṭālḳānī. Küçüklüğünde **Müeyyidü'd-devle**'niŋ muṣāḥibliğinde bulunduġu için **ṣāḥib** denilmiş, şoŋraları **Ṣāḥib bin ʿAbbād** diye iştihār eylemişdir. [39] ʿArab edebiyatında pek ziyāde şöhreti bulunan **Ebu'l Faż̧l bin el-ʿAmīd** ile ṣoḥbetinden ṭolayı **Ṣāḥib** denilmiş olduġu da rivāyet edilir. İbn-i ʿAbbād; ʿālim, şāʿir, edīb bir ẕāt olduġu gibi maʿārifiŋ de ḥāmīsi idi. ʿİlm ve edeb erbābına lüṭufkār bulunduġu için ḥaḳḳında pek çoḳ medḥiyye tanẓīm edilmiş ve nāmına kitāblar itḥāf

olunmuşdur. Kendiniŋ de teʿaddüd eşeri vardır. Sefere çıḳdıġı vaḳit kitāb ṣandıḳlarını 400 deve ṭaşırmış. H. 385'de Rey'de ölmüş, cenāzesi Iṣfahān'a götürülüb gömülmüş, efendisi olan **Faḫrü'd-devle** de tābūtunuŋ öŋünde yürümüşdü.

Ednā aşaġı, bayaġı. **sāmān** şervet, esbāb-ı refāh, intiẓām, **Āl-i Sāmān** H.287'den 389 tārīḫine ḳadar Māverāünnehir'de ḥükümdārlıḳ etmiş bir ḫāndān. Bunlarıŋ birincisi İsmāʿīl **Aḥmed bin Esed bin Sāmān** onuncu ve ṣoŋuncuları da İkinci **Nūḥ**'uŋ oġlu ikinci ʿ**Abdülmelik**'dir. Vehbī diyor ki: Ḳapı ḳullarıŋ **Ṣāḥib bin** ʿ**Abbād** gibi bir vezīre ḳarşı ḫidmetleriyle öğünseler çoḳ değildir. Çünki eŋ bayaġı bir bendeŋiŋ şervet ve samanı Sāmāniye Devleti ḥükümdārınınŋkinden faẓladır!

Burada **İbn-i** ʿ**Abbād** ile **Āl-i Sāmān**'ıŋ ẕikr edilmesi, birincisiniŋ ʿ**ibād** ikincisiniŋ **saman** kelimeleriyle birer cinās-ı nāḳış teşkīl eylemelerindendir.

45. İki kemter nöker ẓann eyledim şekl-i ʿAcem üzre Baḳınca İʿtimādü'd-devle ile Ḫān-ı ḫānān'e

*"**İʿtimādü'd-devle** ile **ḫān-ı ḫānān**'a baḳınca Īrānlı ḳıyāfetinde bayaġı iki uşāḳ ṣandım"*

Īrān'da devlet ricāline **Senāü'l-mülk**, **İftiḫārü'd-devle** vesā'ire gibi birṭāḳım ʿunvānlar verilir. Bu ʿunvānlar, alanların vaẓīfesine değil, şaḫṣına ʿā'id olur. Bu ʿādet, Baġdād ḫalifeleri ṭarafından **Ġazneli Maḥmūd**'a ʿ**Aynü'd-devle** ʿunvānınıŋ verilmesiyle başlamış, **Deylemī**ler, yāḫūd **Āl-i Büveyhe**'de ise ʿ**İmādü'd-devle**, ʿ**Aḍüdü'd-devle**, **Şerefü'd-devle**, **Ṣamṣāmü'd-devle** vesā'ire gibi devam etmişdir.

İʿtimādü'd-devle o eşnāda Zend Kerīm Ḫān'ıŋ vezīri olan ẕātıŋ ʿunvānıdır. **Ḫān-ı ḫānān** ise bütün ḫānlarıŋ ḫānı, Īrān ahālīsiniŋ eŋ büyüğü demek olub baş vezīr mevḳiʿnde , ḥatta onuŋ fevḳinde olsa gerekdir.

46. Vezīr-i aʿẓamıŋ temṯīl[263] olunmaz anlara hāşā
Müşābih mi olur hiç zerreler mihr-i dıraḫşāne

[40] *"Seniŋ ṣadr-ı aʿẓamıŋ ḥāşā onlara beŋzer denilir mi? Hiç ẕerreler, parlaḳ güneşe müşābih olur mu?"*

Vezīr danışılan istişāre edilen maʿnāsına bir taʿbīrdir ki ilk defʿa ʿAbbāsīlerden **Seffāḥ**'ıŋ vezīri **Ebū Seleme el-Ḫallāl**'a verilmiş bir ʿunvāndır. ʿAbbāsī ḫalīfeleriniŋ iki türlü vezīri vardı. Biri **vezīr-i tefvīż**lerdi ki -ʿOṯmānlıların ṣadr-aʿẓamı gibi- müstaḳil olur ve ḫalīfe nāmına istediğini yapardı. Diğeri **vezīr-i tenfīz** idi ki istiḳlāli yoḳdu. Ḥükümdār ile **vezīr-i tefvīż**den aldığı emirleri icrā ile mükellefdi.

ʿOṯmānlıların ilk vezīri Birinci Murād zamānında ḳażʿaskerlikden idāre başına getirilen **Çandārlı Ḳara Ḫalīl**'dir ki **Ḫayreddīn Paşa** denilmişdir. Ṣoŋraları vezīrler çoġalınca birincilerine **vezīr-i aʿẓam** ve **ṣadr-ı aʿẓam** taʿbīr olunmuşdur.

Vehbī'niŋ baḥṯ etdiği ṣadr-ı aʿẓam **Dervīş Meḥmed Paşa**'dır ki şāʿiriŋ dīvānında ve [264] **"در ستایش صدراعظم درویش محمد پاشا بوقت عودت از سفارت ایران"** başlığı altında bir ḳaṣīde bulunduġu yuḳarıda söylenmiş ve birḳaç beyt naḳl edilmişdi.

Sicill-i ʿOṯmānī Dervīş Meḥmed Paşa ḥaḳkında şu maʿlūmātı veriyor:

"Yaġlıḳcı Ḳadri Aġa ṣulbünden 1142 H. ya 48'de tevellüd eyledi. Behcet Efendi'ye mühürdār yāmāġı ve ṣoŋra ṣadāretlerinde Nāilī ve ʿAlī ve Saʿīd Paşalara devātdār baʿdehū defterdār kīsedārlıġıyla ḫᵛācegāndan oldu. 1185

[263] temṯīl: teşbīh T.M.

[264] Farsça olan bu cümlenin transkripsiyonu ve Türkçesi şöyledir:
Der sitāyiş-i Ṣadr-ı aʿẓam Dervīş Meḥmed Paşa be vaḳt-i ʿavdet ez sefāret-i Īrān
"İrân sefâretinden dönüşte Sadrazam Dervîş Mehmed Paşa'ya övgü"

Cemāziyü'l-aḫire'sinde māliye teẕkireciliği ʿilāve edildi. Ẕi'l-ḳaʿdeniŋ yedisinde şıḳḳ-ı evvel defterdārı olub 88'de ordu-yı hümāyūna ʿavdetinde ʿazl olunduysa da 21 gün ṣoŋra, yaʿnī Ramażā'nıŋ yirmi birinde ṣāniy[en] defterdār, 89 Ṣaferi'niŋ üçünde ṣadāret kedḫüdāsı, Cemāziyü'l-evvel'iniŋ sekizinde bā rütbe-i vezāret-i ṣadr-ı aʿẓam olub 1190 Ẕi'l-ḳaʿdesi'niŋ yirmi beşinde baʿde'l-ʿazl 1191 Muḥarremi'niŋ ikisinde Ḥanya sancaġı verildi. Eṣnā-yı ʿazīmetinde muḥalefet-i havādan nāṣī Saḳız'a çıḳmış ve ḫastalanaraḳ Rebiʿü'l-aḫir'iŋ yedisinde vefāt edib Saḳız'da İbrāhim Paşa Cāmiʿi'ne defn edilmişdir. Sinni elliye varmamışdı." **Cevdet Tārīḫi'**nde ve 1191 senesi vaḳāyiʿniŋ beyānı ṣırasında deniliyor ki:

"Ṣadr-ı aʿẓam bulunan Dervīş Meḥmed Paşa baʿżı cihetlerle lisāna gelmiş olduġundan ʿazle müsteḥaḳ görülmüşdü. Ḥatta ol vaḳit Yehud'dan dönme Laṭīf nāmına bir cengi olub sadr-ı müşārün-ileyhin sū-i ḳarīnleri, baʿżı kibār-ı devlete 'Ṣadr-ı aʿẓam efendimize ḥelvā ṣoḥbeti tertīb etseŋiz ve Laṭīf'i getirseŋiz güzel olur.' diyerek efendilerini efvāh-ı nāsa düşürmüş olduḳlarından baʿżı ẓurefā 'Ḥelvā ṣoḥbetiniŋ ẓuhūru Laṭīf'iŋ şöhretine ve ṣāḥib-i devletiŋ zevāl-i niʿmetine sebeb oldu.' derlerdi. İşte bu miṣillü sebeblerden ve emr-i idare-i devletde baʿżı mertebe reḫāvet ve musāmaḥa maḥsūs olduġundan ṭolayı Ṣadr-ı aʿẓam Meḥmed Dervīş Paşa [41] Ẕi'l-ḳaʿde'niŋ 25'inde ʿazl ile Gelibolu'da iḳāmete meʾmūr ḳılındı. Müşārün-ileyh mesned-i ṣadāretde müstaḳil olub eyyām-ı ṣadāretde aldıġı mebāliġ oŋ biŋ kīseye bāliġ imiş. Ancaḳ meṣārifi daḫi ḥadd-i maʿrūfu mütecāviz olmaġla ʿazlinde altı yüz kīse medyūn olduġu baʿżı taḥrīrātda görülmüşdür. Yerine aḳdemce kedḫüdā-yı ṣadr-ı ʿālī naṣb olunan **Dārendeli Meḥmed aġa** ṣadr-ı aʿẓam olmuşdur."

47. Melikşāh'ıŋ Niẓāmü'l-mülk'üne rücḥānı ẓāhirdir
Seni Haḳ mālik etmiş[265] öyle bir destūr-ı zī-şāne

[265] etmiş: bu kelime T.M.de yok.

"Melikşāh'ıŋ Niẓāmü'lmülk'üne vezīr-i aʿẓamıŋıŋ üstünlüğü meydāndadır Allāh, seni öyle şānlı bir vezīre nāʾil etmişdir"

Melikşāh Īrān Selçūkīleriniŋ büyük ḥükümdārıdır ki Alp Arslan'ıŋ oġlu olub H.465'de ḥükümdār olmuş ve 485'de Baġdād'da vefāt etmiş, cenāzesi Iṣfahān'a götürülüb orada yapdırmış olduġu medreseye gömülmüş. **Tārīḫ-i Celālī** denilen hicrī ve şemsī tārīḫ, buŋa mensūbdur. Ara ṣıra şiʿir söylerdi. "Sevgili, dün gece gözümü öpdü. O gitdi, onuŋ yüzünden gözüm yaş ḳaldı. Sevgilimiŋ gözümü öpmesi , -beni sevdiğinden değil- orada kendi yüzünü görmüş olmasındandı" meʾālindeki:

بوسی زده یار دوش بر دیده من　　او رفت و ازو بماند تر دیده من

زان داد برین دیده نگارینم بوس　　کو چهره خود دید بر دیده من[266]

rubāʿīsi onuŋdur.

Niẓāmü'l-mülk Īrān Selçūkīlerinden Alp Arslan'ıŋ ve oġlu Melikşāhıŋ vezīri olan **Ḫᵛāce Ḳıvāmü'd-dīn Ebū ʿAlī Ḥasan bin ʿAlī**'dir ki Ṭūs'da doġmuş, ʿilm ve edeb taḥṣīl etmiş, ʿArabca ve ʿAcemce şiʿirler tanẓīmine iḳtidār kesb eyledikden ṣoŋra senelerce vezāret mevḳiʿnde bulunmuş, siyāsetiyle Selçūkīliği, maʿārif-perverliği ile de ʿilm ü ʿirfānı yükseltmişdi. Baġdād'da ve Iṣfahān'da **Niẓāmiyye** nāmıyla iki medrese yapdırmış, zamānıŋ eŋ büyük ʿālimlerini oraya müderris taʿyīn etmişdi. 485 senesi Melikşāh ile Iṣfahān'a giderken Nihāvend civārında dervīş ḳıyāfetli bir ḥerīf ṭarafından bıçaḳlandı ki ḳātil, meşhūr **Ḥasan Ṣabbāḥ**'ıŋ fedāīlerinden idi. Melikşāh'ıŋ adamlarından olduġu ve onuŋ emriyle bu cināyeti icrā eylediği de rivāyet edilir. Maʿamāfīh ḥükümdār da vezīriŋ ḳatlinden 30 gün ṣoŋra öldü. Vefātıyla oġulları arasında salṭanat ḳavġāsı ve Selçūḳī Devleti'niŋ inḥiṭāṭı başladı. [42] Niẓāmü'lmülk'üŋ

[266] Farsça olan bu beyitlerin transkripsiyonu şöyledir:
Būsi zede yār dūş ber dīde-i men　　Ū reft u ez u bimāndter dīde-i men
Zān dād berīn dīde nigārīnem būs　　Ku çihre-i ḫod dīd ber dīde-i men

yaralı yatarken aşağıki beytleri naẓm ederek Melikşāh'a gönderdiği ve yerine oğlunuŋ vezīr taʿyīn olunmasını ricā eylediği naḳl edilir:

یک چند به اقبال تو ای شاه جوان بخت گرد ستم از چهرهٔ ایام ستردم

آمد زقضا مدت عمرم نود و شش در حدهٔ نهاوند بید کرد بی مردم

بگذاشتم آن خدمت دیرینه بفرزند او را بخدا و بخداوند سپردم[267]

meʿāli:"Ey ṭāliʿi de kendi gibi genc olan ḥükümdār; zamānıŋ yüzüne ḳonan sitem tozlarını seniŋ sāyeŋde olaraḳ bir müddet silmiş, temizlemişdim. Yaşım doḳsan altıyı bulduğu şırada ḳażā ḥükmü ile ve bıçaḳ yarasıyla Nihāvend ḥudūdunda ölüyorum. Yıllarca īfā eylediğim vezāret vaẓīfesini oğluma bıraḳdım. Onu da Allāh ile efendimize emānet etdim."

Niẓāmü'l-mülk'üŋ vefātı eşnāsında 96 yaşında olduğunu söylemesine göre 389 senesinde doğmuş olacaḳ.

Destūr vezīr. "Mestūr vezninde, sekiz maʿnāsı var. 1. Vezīr ve müşīr maʿnāsınadır. 2. İzin ve icāzet maʿnāsınadır. 3. Ṣāḥib-i ṣadr u mesned ve ṣāḥib-i ḳudret u ḳuvvet maʿnāsınadır ve żamm-ı dāl ile düstūr. ʿArabī'de vezīr ve müşīr maʿnāsınadır. Baʿżılar ʿindinde żamm-ı dāl ile destūr-i meftūḥden muʿarrebdir.-Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-

Ẕī-şān şānlı, şerefli.

Vehbī, ṣadr-ı aʿẓam ile şeyḫülislāmı kendine ṭarafdār yapabilmek ve ḥaḳḳında şefāʿate müteʿallik söz söyletmek için pādişāhıŋ medḥi arasına onlarıŋ da şenāsını ṣoḳuşduruyor.

48. Cenāb-ı Şeyhülislām'ıŋ yanında molla başısı
Hemen bir ḳaṭredir nisbet ile deryā-yı ʿummāne

---

[267] Farsça olan beyitlerin transkripsiyonu şu şekildedir:

Yek çend be iḳbāl-i tü ey şāh-ı cevān-baḫt Gerd-i sitem ez çihre-i eyyām sitürdem
Āmed zi ḳaża müddet-i ʿömrem neved ü şeş Der ḥadde-i Nihāvend bayed kārd bi mürdem
Begozāştem ān ḫidmet-i dīrine be ferzend Ū rā be Ḫüdā vü be ḫüdāvend sipürdem

"Şeyḫülislām ḥażretleriniŋ yanında Kerīm Ḫān'ıŋ mollā başısı -ʿilm ḥuṣūṣunda- baḥr-i muḥīṭe nisbetle damla gibi ḳalır."

Cenāb esās[en] eviŋ avlusu demekdir. Ṣoŋra **ḥażret** gibi taʿẓīm ḳaṣdıyla **ẕāt** maḳāmında ḳullanılmışdır. Muʿallim Nācī, Luġat kitābında "**cenāb**"ıŋ bu maʿnāsını yazdıḳdan ṣoŋra der ki:

"Umūr-ı ḫasīseye tenezzül etmeyib büyüklüğe yaḳışacaḳ ṣūretde davranmaḳ [43] ḥāli, ḥayṣiyet, şeref, ʿulüvv-i cenāb. Bu muʿāmele kendisiniŋ cenābına doḳunmuş.

Ṣorarlarsa derdiŋ ne? Birdir cevābım:
ʿUlüvv-i cenābım, ʿulüvv-i cenābım

ʿĀlī-cenāb, vālā-cenāb gibi taʿbīrler de bu maʿnā veyā maʿnā-yı aṣlī ḳaṣd olunabilir. Bu kelimeye Ḥāfıẓ-ı Şīrāzī ṭarafından:

پیداست نگا را که بلندست جنابت[268]

ṣūretinde **ت** ḫiṭābı ilḥāḳ olunması pek çirkin düşmüşdür. **Cenāb**ıŋ **ḥażret** ile cemʿi memnūʿdur. Ḳudemā-yı edibāmızıŋ āṣārında teṣādüf olunan **Cenāb-ı Ḥażret-i Mollā**, **Cenāb-ı Mevlānā Ḥażretleri** gibi taʿbīrātda cenāblar, yāḫūd ḥażretler, ḥaşv-i ḳabīḥ ḳabilindendir."

Şeyḫ iḫtiyār demekdir. İḫtiyārlara ḥürmet ve iṭāʿat edilmesi ve ekṣeriyā ḳabīle reʾisleriniŋ iḫtiyār olması ṭolayısıyla onlara ʿArablarda **şeyḫ** denilmişdir. Ṣoŋra bunu **sinn**[en], **ʿilm**[en], **ʿamel**[en] olmaḳ üzre üçe ayırmışlardır. Sinn[en] şeyḫ: Yaşlı adam. Eskiden pāşālarıŋ eŋ iḫtiyarına **şeyḫü'l-vüzerā**' ḫocālarıŋ eŋ ḳıdemlisine **şeyḫü'l-muʿallimīn** denirdi. ʿİlm[en] şeyḫ: ʿUlemānıŋ eŋ

[268] Farsça olan bu mısranın transkripsiyonu şu şekildedir:
Peydāst nigā rā ki bolendest cenābet

büyüğü, ʿamel[en] şeyḫ: Ṭāʿāt ve ʿibādetde bulunanlarıŋ eŋ çalışķanı ve eski ṭarīķatlerde dervīşleriŋ reʾisi.

Şeyḫülislām: Müslümānlarʾıŋ tābiʿ olduġu ẕāt. Ṣoŋraları ʿOṩmānlı Devleti'nde baş müftü maķāmında ķullanılan bu terkībiŋ evvelce resmī bir maʿnāsı yoķdu. ʿİlmi ve ʿameli iʿtibārıyla büyük olan ẕevāta iḥtirām maķṣadıyla söylenilirdi. Meṩelā Ḫorāsānʾıŋ **Cām** ķaṣabasından yetişmiş, ʿārifāne bir dīvān ile **Sirācü's-sā'irīn** nāmıyla taṣavvufī bir eṩer yazmış olan **Şeyḫ Aḥmed-i Cāmī**'ye **şeyḫülislām** denilmişdi.[269] Mollā Cāmī gibi büyük bir adam: [44]

مولدم جام و رشحهٔ قلمم	جرعهٔ فیض شیخ الاسلامست
زان سبب در جریدهٔ اشعار	بدو معنی ملقّبم جامیست[270]

yaʿnī "Doġduġum yer **Cām** ķaṣabasıdır. Ķalemimiŋ ṣızıntısı da şeyḫülislāmıŋ feyż ķadeḥinden bir damladır. Ondan dolayı iki maʿnāya gelmek, yaʿnī hem doġduġum yeri, hem feyż aldıġım ẕātı bildirmek içiŋ şiʿirde **Cāmī** maḫlaṣını ķulanıyorum." ķıṭʿasıyla **Aḥmed-i Cāmī**'niŋ eṩerlerinden feyż almış olduġunu söyler.

Cām kelimesi ķadeḥ maʿnāsına da gelir.

ʿOṩmānlı Devleti'nde şeyḫülislām olan ẕāta ibtidāları **müftü** deniliyordu. Ķānūnī devrinde **şeyḫülislām** taʿbīr edildi. ʿAbdurraḥman Şeref Efendi **Tārīḫ-i Devlet-i ʿOṩmānīyye** isimli kitābında diyor ki:

---

269 [T.M.] Aḥmed Cāmī'niŋ şu beyitleri ne ķadar güzeldir:

نه در مسجد گذارندم که رندی	نه در میخانه کین خمّار خامست
میان مسجد و میخانه راهیتست	غریبم، عاشقم آن ره کدامست
(Ne der mescid goẕārendem ki rindī	Ne der meyḫāne kīn ḫammār ḫāmest
Meyān-ı mescid u meyḫāne rāhitest	Ġaribem, ʿāṩıķem ān reh kodāmest)

Meʾāli: Rindsiŋ diyerek beni mescide ķoymuyorlar. Bu, ḫām bir maḫmūrdur töhmetiyle meyḫāneye de bıraķmıyorlar. Mescid ile meyḫāne arasında bir yol olacaķ. Ben ġarīb bir ʿāṩıķım. ʿAcaba o hangi yoldur?

270 Farsça olan beyitlerin transkripsiyonu şu şekildedir:

Mevlidem Cām u reşḥa-i ķalemem	**Cürʿa-i feyż-i şeyhülislāmest**
Zān sebeb der cerīde-i işʿār	**Bedū maʿnī mülaķķabem Cāmīst**

“Bidāyet-i devletde ʿulemā, ümerā-yı ʿaskeriyye derecesinde maẓhar-ı teveccüh olub Çandaralılarıŋ ḳāżʿaskerlikden vezāret-i ʿuẓmaya irtiḳā eyledikleri maʿlūmdur. Bu ṭarīḳ daḫi Fātiḥ Sulṭān Meḥmed ʿasrında teʾessüs ederek gide gide uṣūl ve niẓāmātı tevsīʿ edilmişdir. Fātiḥ zamānı evāḫirine ḳadar bir ḳāżʿasker mevcūd ve anıŋ vaẓīfesi daḫi meṣāliḥ-i ʿaskeriyyeye maḳṣūd iken meṣāliḥiŋ tekeşşürüne mebnī Ḳaramanlı Meḥmed Paşa vezāretinde ḳāżʿaskerlik Rūm ili ve Anaṭolu iʿtibārıyla iki taḳsīm olunmuşdur. Ḫidmet-i fetva için müstaḳil bir meʾmūr bulunmayaraḳ **Mollā Fenārī** Bursa ḳāḍısı iken ve **Celālzāde Ḫıżır Bey** ʿaḳīb-i fetiḥde İstanbul ḳāḍısı naṣb buyurulduġu zamān ḫidmet-i fetva daḫi ʿuhdelerine muḥavvel idi. Muaḫḫaren **Kemāl Paşa-zāde** ve **Ebū’s-Suʿūd Efendi** gibi fużalā, ḳāżʿaskerlikden ṣoŋra manṣıb-ı fetvāya revnaḳ-baḫş olmalarıyla manṣıb-ı mezbūruŋ ismi **Meşīḫat-ı İslāmiyye**’ye tahavvül ve ṣadreyn-i muḥteremeyniŋ fevḳinde olaraḳ ṭarīḳ-i ʿilmiyyeniŋ reʾīsi ve maḥākim-i şerʿiyyeniŋ nāẓırı iʿtibār olunub giderek şeyḫülislāmlar biʾl-cümle tevcīhāt-ı ʿilmiyyeyi tertīb ve tensīb eder oldular ve ṣadr-ı aʿẓamlar ile hem rütbe ṭutuldular.”

Vehbī’niŋ beytinde ẕikr edilen şeyḫülislām, Birinci ʿAbdülḥamīd devrinde Meşīḫat-ı İslāmiyye’de bulunanlardan **Meḥmed Esʿad Efendi**’dir ki şeyḫülislām ve şāʿir ‘**Abdullāh Vaṣṣāf Efendi**’niŋ oġludur. 1119’da İstanbul’da doġmuş, ʿilmiye mesleğinde ilerleyerek 1190 senesinde **Ṣāliḥzāde Meḥmed Emīn Efendi**’niŋ ʿazli üzerine şeyḫülislām olmuş, 1192’de ḫastalıġı ṭolayısıyla infiṣāl ederek o sene recebinde ölmüş ve Eyüb’de **Siyāvuş Paşa** türbesiniŋ bāġçesine gömülmüşdür. [45] **Sicill-i ʿOṯmānī**’de bu ẕāt için deniliyor ki:

“Senelerce İstanbul pāyesinde tevḳīf olunmuşken emr-i dünyāda kimseye ser-fürū etmeyib ve fütūr getirmeyib ḫānesinde muḳīm oldu. **Hindī Mollā** diye meşhūr olub ḥattā selefi Emīn Efendi’yi ziyāretinde ‘Bu sene hindileriŋ sesi çıḳmıyor’ laṭīfe ve kināyesinde ‘Vaḳti gelince çıḳar’ az müddetde üzerine müftü olmuşdur.”

Vehbī dīvānında bunuŋ ḥaḳḳında üç ḳaṣīde vardır ki biri **gel** redīflidir. Ondaki **faḫriyye**sinde:

Bir nezāketle ḫaber aldım dehān-ı ġonceden
Eylemiş rengīnī-i güftārımı iḳrār gül

Buldu **gül-geşt-i musallā**sında Şīrāz'ıŋ beni
Naḫl-i ṭabʿımdan ḳopardı ʿ**örfī-i feḥḥār** gül

Ben de telmīh eyledim taʿrīż ile bu mıṣraʿın
Bülbülī ez-bāġ-ı mā begirifte der minḳār gül[271]

beyitleriyle Īrān seferinden baḥṣ eder. İkincisi:

Ol ḳuṭb-ı pür-şeref gibi tā bende aḫteri
Görmüş mi nüh felekde ʿaceb çeşm-i müşterī[272]

maṭlaʿıyla başlar. Onda da tefāḫüri ḥāvī baʿżı beyitlerden ṣoŋra:

Teng eyleyib cihānı **ḫorāsāni** başıma
Gezdim ʿIrāk u Çīn ü Horāsān'ı serserī[273]

diye yine Īrān seferini söyler ve **ḫᵛācegānlıḳ**dan ʿilmiye mesleğine naḳl edilmesini ricā eyler. Üçüncüsü: Şeyḫülislām'ıŋ ḫastalıḳdan iyi olması üzerine yazılmış bir **ṣıḥḥatnāme**dir.

Vehbī, pādişāhı medḥ ederken Ṣadr-ı aʿẓamla Şeyhülislām'a da ḥiṣṣe çıḳarıyor ve onları **İʿtimādü'd-devle** ile **Ḫān-ı ḫānāna** ve **Mollā başı**ya tercīḥ ediyor. Ḥatta medḥ ve ṣenāsını:

[271] Yenikale, **a.g.e.**, s. 213.
[272] **A.e.**, s. 214.
[273] **A.e.**, s. 218.

49. **Ricāl-i devletiŋ mümtāzdır bi'l-cümle anlardan**

mışrāʿıyla bütün ʿOṯmānlı ricālini şumūllendiriyor. Ondan ṣoŋra da diyor ki:

50. **Ḫorāsānī be-ser bir bende-i nāçīz-i dergāhıŋ**
Tenezzül eylemez iḳlīm-i serbest-i Ḫorāsān'e

[46] *"Dergāhıŋıŋ başı ḫorāsānī ḳavuḳlu ʿāciz bir bendesi, Īrān'ıŋ mümtāz bir vilāyeti bulunan Ḫorāsān'a tenezzül etmez."*

Yaʿnī kapıŋda küçük bir veẓīfede bulunan bir meʿmūr Īrān'ıŋ Ḫorāsān vālīliğini istemez.

51. **Müvekkel eyleseŋ bir bendeŋi şemşīr-i ḳahrıŋla**
Müşābih eyler Āẕerbāycān'ı cism-i bī-cāne

"Bir ḳuluŋu ḳahr u ġażabıŋ ḳılıcıyla ṭarafıŋdan vekīl edib yollasaŋ Āẕerbāycān ḳıṭʿasını cānsız bir gövde ḥāline getirir."

Müvekkel vekīl edilen, bir işi yapmaya iẕin verilen **bende** ḳul, köle, **müşābih** beŋzeyen, **Āẕerbāycān** Īrān'ıŋ şimāl-i ġarbı cihetinde büyük bir vilāyet. **Burhān-Ḳāṭıʿ Tercümesi**'niŋ rivāyetine göre aṣlı **Āẕerbaygān** imiş. ʿArablar **Āẕerbāycān** telaffuẓ etmişler. Nisbetine de **Āẕerī** denilir. **Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi** Āẕerbāycān için şöyle diyor:

"Bir vilāyet adıdır ki **Tebrīz** onuŋ ḳāʿidetü'l-mülkü, yaʿnī sancaḳ başıdır. Şöyle naḳl ederler ki vaḳtā ki **Oġuz** gelib ol vilāyeti nezʿ ve tesḫīr eyledikde **Ucān** nām merġzārı (çayır) ziyādesiyle pesend edib emreyledi her adam, bir etek ṭopraḳ getirib anda yıġdılar, ḥattā kendisi daḫi getirdi. Bu vechle bir ʿālī vü ʿaẓīm tepe ḥaṣıl oldu ve ol tepeye **Āẕerbāygān** tesmiye eyledi. Zirā **āzer** Luġat-ı Türkī'de yüksek **baygān** daḫi ʿuẓemā maʿnālarına olmaġla maʿnā-yı terkībi **kibār tepesi** demek olur."

Vehbī **bāycān** ile **bīcān** arasında nāḳış bir cinās ve īhām-ı teżād bulduġu için Āẕerbāycān'ı cism-i bī-cāna döndürüyor.

52. Düşer teb-lerze bīm ü dehşetinden ehl-i Tebrīz'e
Bıraḳsaŋ germī-i ḫışmıŋdan āteş semt-i Kirmān'e

"Ġażabıŋıŋ ḥarāretinden Kirmān semtine āteş bıraḳmış olsaŋ onuŋ dehşeti ve ḳorḳusundan Tebrīz ahālisini ışıtma titremesi ṭutar."

Teb-lerze ışıtma titremesi, **bīm** ḳorḳu, **Tebrīz** Āzerbāycān'ıŋ idāre merkezi olan şehir. **Germī** ḥarāret, ṣıcaḳlıḳ, **ḫışm** ġażab, ḥiddet, öfkelenme, **semt** cihet, ṭaraf, **Kirmān** Īrān'ıŋ cenūb-ı şarḳīsinde vāḳiʿ bir vilāyet ve onuŋ merkezi olan şehir.

Vehbī **teb-lerze** ile **Tebrīz** ve **germī** ile **Kirmān** lafıẓları arasında uzaḳdan uzaġa bir münāsebet gördüğü için onlarıŋ bir arada ẕikriyle bir lafıẓ oyunu, [47] bir de Īrān'ıŋ cenūb-ı şarḳīsine bıraḳılacaḳ āteşle şimāl-i ġarbīsinde gibi ḫalḳıŋ ḳorḳub ışıtmaya ṭutulmuş gibi titreyeceğini iddiʿā ile ṣoġuḳ bir ġulüv yapıyor.

53. Ḫüdāvendā seniŋ füsḥat-serāyī mülküŋe nisbet
Hemān Māzenderān zindāndır Kāşān kāşāne

"Efendim; seniŋ geniş memleketiŋe nisbetle Māzenderān zindān, Kāşān da bir köşk gibi ḳalır."

Ḫudāvend ṣāḥib, melik, efendi, ḥükümdār, ī **(ā)** nidā edātı: Ey, hey. **Füsḥat** genişlik, **füsḥat-serā** geniş yer, **Māzenderān** Īrān'ıŋ şimālinde ve Ḫazar Deŋizi ḳıyısında bir vilāyet ki mesāḥası 27090 kilometre imiş. **Zindān** maḥbūs, **Kāşān** ʿIrāḳ ʿAcemi'nde ḳumaşlarınıŋ nefāsetiyle meşhūr bir şehir. **Kāşāne** köşk, sarāy, büyük ḳonaḳ.

Bu beyit de yuḳarıki gibi **Māzenderān** ile **zindān** ve **Kāşān** ile **kāşāne** kelimeleri arasında münāsebet-i tevehhümī ve 27090 kilometrelik geniş bir sāḥayı zindān yapmaḳdaki mübalaġa taḫayyülü ile yazılmışdır.

54. **Sitanbul cümle ʿālemden ʿibāret başḳa ʿālemdir**
ʿAcem nıṣf-ı cihān tāʿbīr eder gerçi Ṣıfāhān'e

*"Īrānlılar, Isfahān'a **nıṣf-ı cihān** derlerse de İstanbul, bütün dünyādan ʿibāret başḳa bir ʿālemdir."*

Īrān'da Işfahān'ıŋ genişliği aŋlatılmaḳ için "Işfahān, nıṣf-ı cihānest" mübālaġası yapılırmış. Vehbī, mübālaġada Fārslılardan geri ḳalmamaḳ ḳaṣdıyla İstanbul'u dünyānıŋ bütünü! gösteriyor.

Żiyā Paşa da **Çırāġān Sarāyı**'nıŋ yapılması ṭolayısıyla ʿAbdülʿazīz'e verdiği:

Sitanbul şehri reşk-endāz-ı heft-iḳlīm devrāndır
İki baḥre iki iḳlīme zīrā pertev-efşāndır

maṭlaʿlı bir ḳaṣīdede:

Tamām-ı Işfahān olmaz Sitanbul şehriniŋ nıṣfı
Egerçe cümle-i **nıṣf-ı cihān** vasf-ı Ṣıfāhāndır[274]

demiş ve doġru söylemişdir. [48]

55. **Derūn-ı ḫās bāġçende olan bostāniyān almaz**
Verirse Çārbāġ'ıŋ çār gül bir köhne fincāne

*"Isfahān'ıŋ **Çārbāġ**'ı, eski bir fincān muḳābilinde dört gül verecek olsa ḫāṣ baġçeŋiŋ içindeki bostāncılar almazlar."*

[274] Önder Göçkün, **Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri,** Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 146.

Bostāniyān bostāncılar, sarāy bāġçelerinde ḫidmet edenler.

"Sarāy ve ḳaṣr-ı hümāyūn bostāncıları, ḫidmet-i maḫṣūsalarıyla berāber giderek bir nevʿ ʿasker ocaġı heyʾetine girmekle sarāy-ı hümāyūnuŋ ve Dāvud Paşa ve Rāmi Çiftliği ve Kāġıdḫāne ve Fenārbāġçe ve Ḳavaḳ Sarāyı ḥavālilerініŋ ve ʿumūm[en] Boġāziçiʾniŋ żābıṭa ve ḥirāṣeti bostāncı başı bulunanlara muḥavvel olduġundan mevāḳiʿ-i meẕkure ile Çengelköyüʾnde ve Küçükṣu ve Çubuḳlu ve Büyükdere ve Balṭalimānı ve Kuruçeşme miṣilli yerlerde birer bostāncı ocaġı ve birer ustā ve miḳdār-ı kāfī neferāt var idi. Bostāncı başılar, yalı köşkünde vāḳiʿ dāʾire-i maḫṣūsalarında iḳāmet ve eyyām-ı resmiyyede ẕāt-ı şāhāneniŋ bindiği ḳayıġın dümenini ḳullanmaḳ ile temeyyüz edib gece ve gündüz īcāb etdikce cesīm ṣandallar ile ḥavza-i idāresini geşt-i güzār eder idi. Sarāy-ı Hümāyūnʾda üç, dört yüz bostāncı olduġu miṣillü ẕikr olunan mevāḳiʿde daḫi bir ol ḳadar żābiṭān ve neferāt bulunmaḳla **mevācib** defterinde muḥarrer olan **ulūfe** buŋlarıŋ maḫṣūsātı olub maʿmāfih mülāzım ṣūretinde ocaġa yazılmış iki üç biŋ kişi var idi ki ḳayıḳcılıḳ ve bāġçedānlıḳ gibi kār ve ṣanʿatlarla meşġūl iselerde iḳtiżā-yı ḥālde derʿaḳab mensūb olduḳları maḥallerde müctemiʿ olurlar idi. -Netāyicüʾl-vuḳūʿāt Muṣṭafā Paşa-"

Çārbāġ Iṣfahānʾda büyük ve zamānıyla ġāyet güzel bir yeriŋ adı. Yuḳarıda **Ḳāmūsüʾl-Aʿlām**ʾdan maʿlūmāt naḳl edilmişdi.

56. Nişīmengāh-ı tālār-ı ṭavīle cāy-ı kemterdir
Der-i ıṣtabl-ı ḫāṣıŋda olan ḫuddām-ı derbāne

"Ḫāṣ āḫūruŋuŋ ḳapısında ḫidmet edenlerle oranıŋ ḳapıcısına bile Iṣfahānʾdaki ***tālār-ı ṭavīle*** *denilen uzun eyvān-ḫāne ehemmiyetsiz bir yer görünür"*

Nişīmen ve **nişīmengāh** oṭurulacaḳ yer. [49] **Tālār** "Sālār vezninde ol taḫtdır ki dört sütūn üzre ṭarḥ olunur. Ekṣeriyā fevkānī oṭalar öŋünde yaparlar

ve ḥālā büyük ḳonaḳlarda dīvānḫāne denilen yere daḫi denilir." -Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-

Cāy yer, **kemter** çoḳ az, değersiz, **der** ḳapı, **ışṭabl** āḫūr, **ḫuddām** ḫizmetçi maʿnāsına olan, **ḫādem**iŋ cemʿi, **derbān** ḳapıcı.

Vehbī, uzun demek olan **ṭavīle** ile āḫūr maʿnāsına gelen **tāvlā** arasında lafẓī bir münāsebet bularaḳ kelime oyunu yapmaḳ için pādişāhıŋ tāvlā uşāḳlarına **tālār-ı ṭavīle**'niŋ değersiz bir yer görüneceğini söylüyor.

57. **Beşikṭaş'ıŋ olursa münʿakis taṣvīr-i dil-cūyı**
Olur seng-i ḫacāletle şikeste āyine-ḫāne

"Beşikṭaş'ıŋ göŋüllerce raġbet edilen taṣvīri, İrān'a münʿakis olursa Iṣfahān'daki Āynalı Sarāy, utanma ṭaşına uġrar ve parça parça olur."

Taṣvīr resim, **dilcūy** göŋlüŋ aradığı şey, **seng** ṭaş, **ḫacālet** utanma, **şikeste** ḳırılmış, **āyīne-ḫāne** Iṣfahān'daki Āynalı Sarāy.

Vehbī, İstanbul'daki Beşikṭaş'ıŋ yāḫūd Beşikṭaş'daki sarāyın resmi İrān'a gidecek olsa onuŋ güzelliğine ḳarşı **Āyine-ḫāne** çirkin ḳaldığından utanır ve utanışı ʿādeta ṭaş yerine geçer de onun āynalarını parça parça eder diyor.

Münʿakis taṣvīr āyīne kelimeleri arasında **tenāsüb** ve **seng**, **şikeste āyīne** lafızları beyninde de **teżād** ṣanʿatı yapıyor.

58. **Serāy-i çil-sütūn çille-gehdir aŋa nisbetle**
Hele heşt-i bihişt olmaz bedel ol bāġ-ı rıḍvāne

*"Iṣfahān'ıŋ **Çīl-sütūn** yaʿnī ḳırḳ direkli sarāyı, Beşikṭaş Sarāyı'nıŋ yanında **çile-ḫāne** gibi ḳalır. Hele sekiz cennet, onuŋ bağçesine bedel olamaz."*

[50] **Sarāy-ı çil-sütūn** ḳırḳ direkli sarāy, **çille-gāh** çile-ḫāne. Dervīşleriŋ içinde ḳırḳ gün oṭurduḳları dar ve ḳaraŋlıḳ yer, ḫalvet-ḫāne. **Çile**ye ʿArabcada **erbaʿīn** denilir. Bizde de eskiden **erbaʿīne girmek** ve **erbaʿīn çıḳarmaḳ** taʿbīrleri vardı ki ḳırḳ gün oṭurmaḳ için ḫalvete girmek ve ḳırḳ gün ḫalvetde bulunmaḳ maʿnāsında ḳullanılırdı. **Heşt bihişt** sekiz cennet. **Bāġ-ı rıḍvān** rıḍvānıŋ bāġı ki cennetden kināyedir. **Rıḍvān** cennetiŋ ḫāzini, yaʿnī müdīri olan meleğiŋ adı imiş.

59. Ḫacāletle ʿaceb mi ṭāk-ı Kisrā münkesir olsa
Ki ḳayṣer pās-bān olmaz o vālā ḳaṣr u eyvāne

"Ṭāḳ-ı Kisrā, Beşikṭaş Sarāyı'ndan utandıġı için yıḳılsa şaşılacaḳ bir şey mi olur? O yüksek köşk ile ʿālī kemerine ḳayṣer, bekci olamaz."

Ṭāḳ-ı Kisrā Eyvān Kasrı denilen sarāyıŋ bir kemeri. **Ḳāmūsü'l-Aʿlām**'da Şemseddīn Sāmī merḥūm diyor ki:

"Eyvān Kasrı: Baġdād'ıŋ 28 kilometre cenūb-ı şarḳīsinde ve Dicle'niŋ sāḥil-i yesārında, yaʿnī şarḳında kā'in-i medāyin, yaʿnī eski **Katisifon**[275] ḫarābelerinde vāḳiʿ bir büyük sarāy vīrānesidir. Bu sarāy **Şāpūr-ı Zü'l-ektāf** ve bir rivāyetde **Nūşirevān** veyā **Ḫüsrev-i Pervīz** ṭarafından binā olunaraḳ 150 ẕirāʿ ṭūl 90 ẕirāʿ ʿarż ve 80 ẕirāʿ irtifāʿında idi. Ġāyet muṣannaʿ olub cesīm mermer ṭaşlarından maṣnūʿ ve içi envāʿi resim ve heykellerle müzeyyen idi. **Saʿd bin ʿUbāde** eliyle[276] Hicret-i Nebeviyye'niŋ 16'ncı senesinde medāyin feṭḥ olunduḳda ʿasākir-i müslimīn bu eyvānda namāz ḳılmışlardır. Baʿdehū ḫarāb

[275] Selmān-ı Pāk (Ktesifon) olarak adlandırılan antik bölgenin adıdır.

[276] [T.M.] Şemseddīn Sāmī'niŋ medāyini **Saʿd bin ʿUbāde** eliyle feṭḥ edilmiş göstermesi ẕühūl eşeridir. Oranıŋ **Saʿd bin Ebū Vaḳḳāṣ** ordusu ṭarafından alındıġı pek meşhūrdur. Saʿd bin ʿUbāde, Ḥażret-i Peyġamber'iŋ irtiḥālinden ṣoŋraki seferlerde bulunmamışdı. Nitekim Ḳāmūsü'l-ʿAlām mü'ellifi de **Saʿd** māddesinde "Ebū Ṣābit Saʿd bin ʿUbāde el-enṣāriyü's-sāʿidī: **Benī Sāʿide**'niŋ naḳībi olub cevr ve keremde bī-mānend idi ve ġazavātda enṣārıŋ raʿiyetini ḥāmil bulunurdu. İrtiḥāl-i Ḥażret-i Nebevī'de ḫilāfete ṭamaʿ edib Benī Sāʿide'yi biʿata daʿvet etmiş ise de Ḥażret-i Ebū Bekir ve ʿÖmer ẓuhūr edince herkes Ebū Bekir'e biʿat edib Saʿd'dan rū-gerdān olmuşlardı. Saʿd, Ḥażret-i Şeyḫine biʿat etmeyib Ḥavran'a ḳaçmış ve 15'inci sālī hicrīde orada vefāt etmişdir." der.

olub **Ebū Caʿfer Manṣūr** [51] Baġdād'ı teʾsīs etdiği vaḳit bunu hedm ile ṭāşlarını ve sütūnlarını Baġdād'ıŋ bināsına ḳullanmaḳ istemiş ise de hedminiŋ bile ḫayli zaḥmet ve maṣrafa mütevaḳḳıf olduġunu görerek bundan ṣarf-ı naẓar etmişdi. **Yāḳūt-ı Hamevī** kendi zamānında, yaʿnī yedinci ḳarn-ı hicrīde bu eyvānıŋ büsbütün yıḳılmış ve yalŋız **Ṭāḳ-ı Kisrā** denilen bir ḳubbesiniŋ bāḳī ḳalmış olduġunu beyān ediyor. Bu sebebe mebnīdir ki maḥall-i meẕkūr el-yevm **Ṭāḳ-ı Kisrā** diye maʿrūfdur. Eyvān-ı mezkūruŋ Ḥażret-i Faḫr-i Kāʾināt Efendimiz'iŋ velādetleri günü çatlamış olduġu mervīdir."

Münhedim yıḳılmış, **ḳayṣer** ġarbī ve şarḳī Romā imparaṭorlarınıŋ ʿunvānı, **pāsbān** gece bekçisi, **vālā** yüksek, **ḳasr** köşk, **eyvān** "Geyvān vezninde maʿrūfdur. Ṣuffe ve kemer maʿnāsınadır.- Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-

60. **Bu Kāġıdḫāne-i ābādı taḳlīd eylemiş gūyā**
Ser-i Zāyenderūd üzre o Saʿdābād-ı vīrāne

"Zāyenderūd denilen nehir üzerindeki o Saʿdābād Sarāyı, ṣanki İstanbul'daki maʿmūr Kāġıdḫāne Köşkü'nüŋ taḳlīdidir."

Kāġıdḫāne İstanbul'da Ḫalīc'iŋ müntehāsındaki dereniŋ geçdiği vādī. Orada vaḳtiyle kāġıd yapılmış olması, o vādī ile dereye bu adıŋ verilmesine sebeb olmuş. Yavuz'uŋ nişāncısı ve ḳażʿaskeri olan **Tācizāde Caʿfer Çelebi**'niŋ **Hevesnāme** isimli manẓūm kitābında **Ṣıfat-ı Kāġıdḫāne** ʿunvānlı bir baḥṣ var. Ez cümle deniliyor ki:

Geniş ṣaḥrāsı, çevre yanı kühsār
Dıraḫtistān u sebzistān u gülzār

Dıraḫt-ı sāye-perverler erişmiş
Budaḳlar birbirine el verişmiş

Ṭutarlar el ele serv ile şimşād
Segirdib ḳalḳar üstünden geçer bād

Yeŋi yapraḳ getirmiş ṣanma ʿarʿar
Zebān olmuş ḳamu cismi ser-ā-ser

Ki rūz u şeb niyāz eyler İlāh'a
Gezend erişmeye bu sebzegāha

Aralıḳ yerde bir ırmaḳ revāne
Çemenler der-kenārı bī-kerāne

Çemen pür-lāle ve güldür ser-ā-ser
Gül āteş-pāredir her lāle aḫker

Gülüşüb ġonceler edib neżāre
Gül ile mācerā-yı cūybāre

Ṣu ile bīd edib ḫoş zindegānī
Sever cānı gibi āb-ı revānı

Anıŋçündür ki bād olduḳça cünbān
Olur āb üstüne her bīd lerzān[277]

İşte şu beytler, bildiğimiz Kāġıdḫāne vādīsiniŋ şāʿirāne bir tavṣīfi.

"Aralıḳ yerde bir ırmaḳ revāne"

mıṣraʿı, oradan aḳan dereniŋ ḥaḳīḳi bir taʿrīfi. [52] Demek ki Yavuz zamānında Kāġıdḫāne Vādīsi'nde kāġıd yapılıyormuş. Ṣoŋra Lāle Devri'nde o vādīye **Saʿdābād** denilmiş. **Paṭrona** iḫtilāliniŋ taḫribātından ṣoŋra eski nāmı iʿāde ve

[277] Tâcîzâde Cafer Çelebi, **Heves-Nâme**, yay.haz.: Necati Sungur, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006, s. 224-226.

kāġıd iʿmāline devām edilmiş. ʿAbdülmecīd ʿaṣrında orada yapılan kāġıdlarıŋ ḳullanıldıġını iḫtiyārlardan işitmişdim.

Ābād maʿmūr. Şāʿir, bu kelime ile **vīrāne** lafẓı arasında bir **teżād** göstermekle berāber **Kāġıdḫāne** ile **ābādı** kelimeleri arasında da bir **īhām-ı teżād**[278] yapıyor. Çünki eski yazıda **ābādı** resmi **ābādī** gibi de oḳunur. **Ābādī** ise bir nevʿi kāġıddır.

Zāyenderūd Iṣfahān'ın ortasından geçen bir nehir. **Ḳāmūsu'l-Aʿlām**'da **Zinderūd** olaraḳ yazılıdır. **Saʿdābād** oradaki bir sarāy **vīrāne** ḫarāb.

61. **Temāşā eyledim Nev-bāġ u Nev-tālār-ı Şīrāz'ı**
O külḫanda ne mümkin ola āb u ṭāb-ı Gülḫāne

*"Şīrāz'ıŋ **Nev-baġ**'ı ile **Nev-tālār**'ını seyretdim. O külḫān gibi yerde Gülḫāne'niŋ ṭarāvet ve leṭāfetini bulmaḳ mümkün mü?"*

Nev-bāġ yeŋi baġ **Nev-tālār** yeŋi dīvān-ḫāne. İkisi de Şīrāz'da bir bāġçe ve bir sarāy. **Külḫan** āteş yaḳılan yer. Bununla Şīrāz'ıŋ ṣıcaḳlıġını aŋlatmaḳ istiyor. **Āb u ṭāb** ṭarāvet ve leṭāfet, güzellik. **Gülḫāne** İstanbul'da Ṭopḳapı Sarāyı daḫilinde vaḳtiyle gül bāġçesi olan yer ki meşhūr **Gülḫāne Ḫaṭṭ-ı Hümāyūnu**'nu Reşīd Paşa merḥūm orada oḳumuşdu.

62. **O gül-geşt-i muṣallā ile bāġ-ı dil-güşāsında**
Güşāyiş gelmedi bu ġonçe-i ṭabʿ-i perīşāne

*"Şīrāz'ıŋ **Gül-geşt-i muṣallā**'sı ile **Bāġ-ı dil-güşā**'sında daġınıḳ ve ġonce gibi ḳapanıḳ bulunan ṭabʿıma inşirāḥ gelmedi."*

[278] Her ne kadar bu şekilde yazılmışsa da îhâm-ı tenâsüb yapılmıştır.

[53] **Gül-geşt-i muṣallā** Ḥāfıẓ-ı Şīrāzī'niŋ medfūn bulunduġu sāḥa. Ḥāfıẓ, bunu bir ġazeliniŋ:

بده ساقی می باقی که در جنت نخواهی یافت کنار آب رکن آباد و گلگشت مصلا را[279]

beytinde ẕikr etmişdir ki "Ey sāḳī; ḳalan şarābı da ver. Rüknābād nehriniŋ kenārıyla gül-geşt-i muṣallāyı cennetde bile bulamazsıŋ" me'ālindedir.

Dil-güşā Şīrāz'da Şeyḫ Saʿdī'niŋ türbesi civārındaki bāġçe. **Güşāyiş** açılmış, inşirāḥ, feraḥlanma, **ġonce** çiçeğiŋ açılmamış ḥāli. **Perīşān** dağınıḳ.

63. Leb-i deryāda sāḥil-ḫāneler-āsā ṣafā vermez
Kenār-ı āb-ı Rüknī meşreb-i pākīze ṭabʿāne

"Rüknābād Nehri'niŋ kenārı, İstanbul'uŋ Boġāziçi'ndeki yalıları gibi ḥüsn-i ṭabīʿat erbābına ṣefā vermez."

Leb dudaḳ ve sāḥil, **deryā** deŋiz, **sāḥil-ḫāne** deŋiz kenarındaki ev. Şāʿir, Boġāziçi'ŋin eskiden meşhūr yalılarını aŋlatmaḳ istiyor. Ṣāġ olsa da onları şimdi görseydi belki birinci mıṣrāʿdaki **ṣafā vermez** cümlesini **keder vermez** şekline ṣoḳardı.

Āsā gibi, **kenār** ṭaraf, cihet, uç, **Āb-ı Rüknī** Rüknābād denilen nehir ki **Allāhu Ekber Dağı**'ndan nebeʿān ve Şīrāz Nehri'nden cereyān edermiş. **Meşreb** burada ṭabīʿat maʿnāsınadır. **Pākīze** pāk, temiz, **pākīze-ṭabʿ** ḥüsn-i ṭabīʿat ṣāḥibi.

64. Bizim İstanbul'uŋ bostānlarından bir eŋ ednāsın

[279] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Bidih sāḳi-i mey-i bāki ki der cennet ne ḫᵛāhī yāft
Kenār-ı āb-ı Rüknābād u Gülgeşt-i muṣallā rā

Değişmem merḳad-ı Saʿdī'deki aʿlā gülistāne

"Bizim İstanbul'daki eŋ bayaġı bostānlardan birini Şeyḫ Saʿdī'niŋ türbesi civārındaki güzel gülistāna değişmem."

Bostān Ī̇rānlılar'ıŋ **Būstan** telaffuẓ etdikleri bu kelimeyi ʿArablar **büstan** ṣūretinde taʿrīb etmişler ve **besātin** diye cemʿlendirmişlerdir. Bizse **bostān** olaraḳ söylemişiz ve sebze bāġçesi maʿnāsında ḳullanmışız. [54] **Ednā** bayaġı, aşaġı. **Merḳad** aṣıl uyunacaḳ yer demekdir. Ölümüŋ **büyük uyḳu** olması ṭolayısıyla mezāra **merḳad** denilmişdir. **Saʿdī** vücūdıyla şarḳıŋ ile'l-ebed iftiḫār edeceği büyüklerdendir ki Şīrāz'da doġmuş, 7/13'üncü ʿaṣrıŋ ṣoŋlarında yine orada vefāt eylemişdir.

Saʿdī derīn bir ʿālim, ḥassās bir şāʿir ve yüksek bir ḥekīm idi. İnsānlıġı bir vücūd, insānları o vücūduŋ muḫtelif aʿżāsı ʿaddeder ve bir ʿużvuŋ aġrımasıyla bütün beden te'ellüm olduġu gibi bir insānıŋ kederinden bütün insāniyyet müte'eṩṩir olmalıdır derdi. Bir ʿaṣrı bulan ḥayātınıŋ üçde birini taḥṣīl ile, ikinci ṩülüṩü seyāḥat ve ʿurefā mülāḳātıyla, baḳiyyesini de inzivā ve ʿibādetle geçirmişdi. Ṭrablusşām'da bulunduġu ṣırada **ehl-i ṣalīb**e esīr olmuş, kendini ṭanıyanlardan bir Müslümānıŋ verdiği on altın bedel ile ḳurtulmuşdu. ʿArabca ve Farsca şiʿirleri ḥāvī dīvānından başḳa **Bostān** ve **Gülistān** isimli eṩerleri cihān-şumūl bir şöhret ve raġbet ḳazanmış, hemān tercüme edilmedikleri dil ḳalmamışdır. Şāʿir Meḥmed ʿĀkif merḥūmuŋ:

"Saʿdī, o bizim şarḳımızıŋ rūḥ-ı kemāli"

diye tebcīl etdiği bu büyük adam için Żiyā Paşa da der ki:

Bu ḳıṭʿayı baʿżı ehl-i diḳḳat
Yazmışlar idi berāy-i hüccet

Der şiʿr se kes peyāmberānend
Her çend ki lā-nebī baʿdī

Evṣāf u ḳaṣāid u ġazel rā
Firdevsī u Enverī u Saʿdī[280]

Ammā ki yine olunsa nisbet
Saʿdī'dedir efser-i fażīlet

Şehnāme'yi etmek için itmām
Firdevsī otuz yıl etmiş iḳdām

Ḳılmış fecri berāy-i tefsīr
Yüz yirmi maḥalde başḳa taʿbīr

Bī-miṯl ise de bu iḫtirāʿı
Yoḳ kimseniŋ ondan intifāʿı

Saʿdī daḫi Bostān'ı yazmış
Ānda ḥāl-i cihānı yazmış

Bir kimse oḳursa Bostān'ı
Aŋlar o zamān nedir cihānı

Her bir sözü dürr-i münteḫabdır
Her beyti ḫazīne-i edebdir

[280] [T.M.] Farsī ḳıṭʿanıŋ meʿāli: "Benden ṣoŋra nebī yoḳdur ḥadīṯi olmaḳla berāber şiʿirde üç kişi peyġamberlik derecesine varmışdır ki tavṣīfde Firdevsī, ḳaṣīdede Enverī, ġazelde Saʿdī o dereceye iḫrāz etmişdir."

Maḳṣūd ise ḫaber ʿām-ı eşerden
Ayrılma o naẓm-ı muʿteberden

Naẓm etdiği nüsḫa-i gerende
Heb mevʿiẓadır, değil ḳaṣīde

[55] Memdūḥunu ḫayra sevḳ eder hep
Her bir sözü bu böyle gider hep

Ol ʿaṣra göre zehī cesāret
Dervīş ede şehlere naṣīḥat

İnsan budur işte bī-muḥābā
Ḥaḳ söyleyib eylemez müdārā

Vaṣf olunamaz anıŋ kemāli
Bir ḳavimde gelmedi miṣāli[281]

Debistān-ı Īrāniyān muʿallimlerinden **Meḥmed Pejūhī** merḥūm, bir gün baŋa Īrān şāʿirlerinden hangisini beğendiğimi ṣormuş ve **Firdevsī**'yi cevābını almışdı.

"Saʿdī'yi beğenmiyor musun?" suʾālinde bulununca: "Sen baŋa Īrān şāʿiri dediŋ, cihān şāʿiri deseydiŋ Saʿdī'yi söylerdim." dedim ve onuŋ:

به جهان خرم از آنم که جهان خرم ازوست عاشقم بر همه عالم که همه عالم ازوست[282]

[281] Göçgün, **a.g.e.** s. 96-98.
[282] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Be cihān-ı ḫürrem ez ānem ki cihān-ı ḫürrem ez ust
ʿĀşıkem ber heme ʿālem ki heme ʿālem ez ust

beytini oḳudum. Merḥūm da bu cevābı beğenmişdi. Saʿdī'niŋ vefātı tārīḫi olmaḳ üzre:

ز خاصان بود از آن تاریخ شد خاص[283]

mıṣrāʿı yazılmışdır ki "Ḫavāṣ-ı ümmetden bulunduġu için **ḫāṣ** kelimesi vefātına tārīḫ oldu" demekdir. Ḫāṣ kelimesi **ebced ḥesābı**nda 691'dir.

Bizim dīvān şāʿirleri, ḫuṣūṣiyle Sünbülzāde gibi ṣanʿatkār geçinenleri, eŋ ayḳırı şeylerden bile münāsebet düşürüb bir sanʿat yapmaḳ isterler. Vehbī de bu merāḳ ilcāsıyla ve **Saʿdī** ile **Gülistān** kelimelerineŋ ẕikri ṭolayısıyla İstanbul'uŋ bostānlarını ḫāṭırlıyor, bununla **Gülistān** ve **Saʿdī** kelimeleri arasında bir **īhām-ı tenāsüb** yapmaḳ istiyor.

65. Maḳāmında tefeʾül eyledim Dīvān-ı Ḥāfıẓ'dan
Ẓuhūr etti neşāṭ-efzā bir iki beyt-i mestāne

"Maḳāmında, yaʿnī türbesi civārında Ḥāfıẓ'ıŋ dīvānından tefeʾül etdim. Neşāṭ ve serveri artıracaḳ mestāne bir iki beyt çıḳdı."

Tefeʾül fāla baḳmaḳ, işidilen bir söz ve görülen bir yüzden maʿnā çıḳarmaḳ, yāḫūd bir kitābıŋ gelişi güzel açılan bir ṣāyfāsındaki yazılardan istiḳbāline ʿā'id keşfe çalışmaḳ.

Eskiden Ḥāfıẓ'ıŋ dīvānından fāl açmaḳ ʿādet ḥükmünde idi. Ḥattā dīvānını eline alanlar, açmadan evvel:

ای حافظ شیرازی تو کاشف هر رازی من طالب یک فالم بر من نظر اندازی[284]

[283] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Zi ḫāṣṣān būd ez ān tārīh şod ḫāṣṣ

[284] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Ey Ḥāfıẓ-ı Şīrāzī to kāşif-i her rāzī Men ṭālib-i yek fālem ber men naẓar endāzi

Yaʿnī “Ey Şīrāzlı Ḥāfıẓ; sen, her sırrı keşf edersiŋ. Ben, bir fāl ṭālibiyim. Baŋa bir naẓarda bulun.” derlerdi.

[56] **Devletşāh Teẕkiresi**’niŋ tercümesi olan **Sefīnetü’ş-şuʿarā**ʿda Ḥāfıẓ Divānı’ndan fāl açılışına ve çıḳan beytiŋ ẓarīfāne ẓuhūr edişine dā’ir şöyle bir fıḳra vardır:

Aḳḳoyunlulardan **Sulṭān Yaʿḳūb**’uŋ meclīsinde bir mesʾele için Ḥāfıẓ’dan tefeʾül edilmek istinilmiş. Evvelce dilenci iken naşılsa vezīrliğe ḳadar yükselmiş olan **Emīr Necmüddīn** “Ḥāfıẓ’a **lisānü’l-ġayb** denilmiş ise de tefeʾülle ġayba ḥākim olunur mu?” diye menʿe çalışmış. Sulṭān Yaʿḳūb diŋlememiş “Seniŋ niyetiŋe” diyerek dīvānı açmış. Açılan ṣāyfānıŋ birinci saṭırında:

در تنگنای حیرتم از نخوت رقیب یا رب مباد آن که گدا معتبر شود[285]

yaʿnī “Raḳībiŋ ʿaẓametinden pek fenā ṣıḳıldım ve şaşırdım. İlāhī; bir dilenci ḥürmet ve iʿtibār ṣāḥibi olmasın” beyti yazılı imiş.

Sulṭān Yaʿḳūb beyti oḳuyunca “Gördüŋ mü Ḥāfıẓ’ıŋ kerāmetini.” dīvānı vezīriŋ ḳafasına vurmuş.

Ḥāfıẓ 8/14’üncü ʿaşırda ve **Muẓafferīler** devrinde Şīrāz’da yaşamış yüksek bir şāʿirdir. ʿİlm ve ʿirfānından başḳa ḥāfıẓdı. Ḳurʾān’ı ġāyet güzel ve āheng-dār oḳurdu. **Ḥāfıẓ** maḫlaṣı almaya ḥüsn-i tertīli sebeb olmuşdur. Aṣıl adı: Muḥammed Şemsüddīn idi. Dervīş meşreb bir ẕāt olduġu için ḳanāʿatle vaḳit geçirir, şuŋa buŋa ḳaṣīde taḳdīmiyle yüz ṣuyu dökmezdi. Baġdād ḥükümdārı Sulṭān Aḥmed, kendisini pāy-i taḫtına daʿvet etdiği ḥālde gitmemiş, bir manẓūme yollamaḳla ʿözür dilemişdi. Timūr 795’de Şīrāz’ı żabṭ edince Ḥāfıẓ’ı ḥuẓūruna getirtmiş, ḳılığınıŋ, ḳıyāfetiniŋ perīşānlığını süzdükden ṣoŋra:

---

[285] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Der tengnāy-ı ḫayretem ez nāḫvet-i raḳīb Yārab mebādān ki gedā muʿteber şeved

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل ما را به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را[286]

yaʿnī “O Şīrāzlı Türk güzeli, bizim gönlümüzü edecek olursa onuŋ Hindli, yaʿnī siyāh benlerine Semerḳand ile Buḫārā’yı veririm.” demişsiŋ. Ben dünyāyı yıḳdım, Semerḳand’ı yapdım. Sen bu ḥāliŋle mi oraları iḥsān edeceksiŋ? diye çıḳışmaḳ istemiş. Bunun üzerine Ḥāfıẓ: “Pādişāhım; duʿācıŋız öyle fażla iḥsānlarda bulunduġum için bu ḥāle geldim.” laṭīfesiyle Timūr’uŋ iltifātını ḳazanmış. Vefātı tārīḫi: 794, 792, 791 olmaḳ üzre iḫtilāflıdır. Baʿżıları: [57] defn edildiği **ḫāk-i muṣallā** ölümünüŋ tārīḫidir demişler ve:

چو در خاک مصلّی دفن کردند بجو تاریخش از خاک مصلّی[287]

beytini söylemişlerdir. Şu ḥālde vefātı senesi 791’dir.

Bābür Şāh Şīrāz’ı alınca vezīri **Meḥmed Muʿammāyī** Ḥāfıẓ’ıŋ ḳabri üstüne türbe yapdırmış.

Bundan otuz, ḳırḳ sene ḳadar evveldi ki Ḥāfıẓ’ıŋ türbesi, baʿżı mutaʿaṣṣıb şīʿīler ṭarafından yıḳılmış olduġunu ġazeteler yazmışdı. Ben de o münāsebetle, yāḫūd o münāsebetsizliğe ḳarşı:

Ṭāḳ-ı vālā-terini Ḥāfıẓ-ı Şīrāzī’niŋ
Ġam değil yıḳdı ise tīşe-i erbāb-ı lecāc

De’b-i dīrīni budur zümre-i küstāḫānıŋ
Kaʿbeyi yıḳmış idi seng-i ʿinād-ı Ḥaccāc[288]

---

[286] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Eger ān Türk-i Şīrāzī be dest āred dil-i mā rā
Be ḫāl-i Hindūyeş baḫşem Semerḳand u Buḫārā rā

[287] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Çü der ḫāk-i muṣallā defn kerdend Bicū tārīḫeş ez ḫāk-i muṣallā

[288] Mehmet Atalay, **Tâhirü’l-Mevlevî’nin Türkçe ve Farsça Dîvânları,** Erzurum, y.y. , 2005, s. 790-791.

kıṭʿasını naẓm etmişdim. Zavāllınıŋ ölümünden beş ʿaṣır ṣoŋra şöyle bir taʿarruża uġrayışınıŋ sebebi, dīvānındaki ilk ġazeliŋ maṭlaʿında **Yezīd bin Muʿāviye**'niŋ bir mıṣrāʿını:

الا یا ایها الساقی ادر کاسا و ناولها که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکل‌ها[289]

Yaʿnī "Ey saḳī; ḳadeḥi dolaşdır ve onu baŋa da ver ki ʿaşḳ, ibtidā ḳolay göründü, lākin gitdikce zorlaşdı" diye tażmīn etmesi imiş. Bu tażmīn ṭolayısıyla türbesi yıḳılan şāʿir, ḥayātında da epeyce taʿarruża uġramış. Ḥattā yuḳarıda adı geçen vezīr Necmüddīn'iŋ:

"Yezīd'iŋ şiʿirinde ne ṣanʿat gördü ki dīvānındaki ilk ġazeliŋ matlaʿında onu terennüm ediyor? Vāḳıʿā kāfiriŋ mālı Müslümāna ḥelāldir, bunda dediḳoduya maḥal yoḳdur. Lākin köpeğiŋ aġzından loḳma ḳapmaḳ, arslan için büyük bir ʿayıbdır" demek olan:

چه صنعت دید در شعر یزید او که در مطلع سخن از وی سراید

اگرچه مال کافر بر مسلمان حلالست و در او قیلی نشاید

ولکن شعر را عیب عظیم است که لقمه از دهان سگ رباید[290]

beyitlerini duymuşdu.

Ḥāfıẓ'ıŋ dīvānı eskiden ders olaraḳ oḳutulur ve taṣavvufī teʾvīllerde bulunulurdu. Bundan ṭolayı Türkcede müteʿaddid şerḥi vardır. Żiyā Paşa Ḥāfıẓ için der ki: [58]

Ḥāfıẓ hele bülbül-i süḫandır
Eşʿārı lisān-ı ġaybdandır

---

[289] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Elā yā eyyuhe'ṣ-sākī edir keʾsen ve nāvilhā
Ki ʿaşḳ āsān nemūd evvel velī uftād müşkilhā

[290] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Çi ṣanʾat dīd der şiʿr-i Yezīd ū Ki der maṭlaʾ süḫan ez vey serāyed
Eger çi māl-i kāfer ber müselmān Ḥalālest ü der ū ḳīlī neşāyed
Velikin şiʿr rā ʿayb-ı ʿaẓīmest Ki loḳma ez dehān-ı seg rübāyed

Biŋ murġ-nevāsı var bahārıŋ
Ṣavtı yine başḳadır hezārıŋ

Rindāne o ṭavr-ı lāubālī̇
Taḳlī̇diniŋ olmaz iḥtimāli

Dī̇vānından tefe'ül eyle
İʿcāz nedir te'emmül eyle[291]

66. ʿAcem oġlanı meydānındaki bāzī̇çe-i ṭıflān Müreccaḥdır hele bāzī̇-gerān-ı gūy u çevgāne

*"İstanbul'uŋ ʿAcem oġlu meydānındaki çocuḳlarıŋ oyunu, İrān'da **gūy** ve **çevgān** oynayanlarıŋ oynayışına tercīḥ olunur."*

ʿAcem oġlanı bunuŋ doġrusu **ʿacem oġlanlar**'dır ki yeŋiçeri ortalarına verilmek üzre taʿlī̇m gören gencler demekdir. Bunlarıŋ ḳışlası, İstanbul'uŋ Şehzādebaşı'ndaki Çayḫāne ve sinemalarıŋ arḳasında idi. Orada **keçeye ḳılıç çalmaḳ**, **destiye ḳurşūn** ṣūretiyle taʿlī̇mler, idmānlar yaparlar, yaş ve meleke iʿtibāriyle kemāle gelince ortalara gönderilirlerdi. Şimdi **ʿAcem oġlu** denilen ḥamāmda orada olub -yıḳılan cāmiʿ gibi- ḳışlaya ʿā'id idi.

Deliḳanlı maʿnāsına da gelen **oġlan** kelimesinden ṣoŋra münāsebetsiz bir mefhūm anlaşılmaya başlandığından **ʿacem oġlan** yerine **ʿacem oġlu** denilmişdi.

Bāzī̇çe oyun ve oyuncaḳ **ṭıfl** küçük çocuḳ. **Müreccaḥ** tercīḥ edilen, üstün görülen **bāzī̇-gerān** oyuncular, oyun oynayanlar.

Gūy u çevgān ʿAcemlerle ʿArabların oynadıḳları bir oyun ki at üstünde bulunanlarıŋ ellerindeki çengelli ve uzun bir değneği, yerde yuvarlanan bir

[291] Göçgün, **a.g.e.** s. 98.

yuvarlaġıŋ deliğine ṭakıb ḳaldırmaḳdan ʿibāretdi. **Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi**'nde **Gūy u çevgān** şöyle taʿrīf edilmişdir: "**Gū** bū vezninde **gūy** muḫaffefidir ki ṭop maʿnāsınadır. Cündīler çevgānla oynarlar.

Çevgān; kāf-ı Fārisī ile cevlān vezninde maʿrūfdur ki başı eğri bir cirīddir. Meydānda onuŋla ṭop oynarlar ve at üzerinde değnek oynayanlar daḥi ḳullanırlar. ʿArabī'de **ṣavlecān** denir." Gūyuŋ ʿarabcası da **küre**dir. [59]

67. **Temāşā etdirince fīlini aṣḥāb-ı fil-āsā**
Hemān el-fīlü me'l-fil deyib geçtim ẓarīfāne

***

68. **Dedim hem ḫūk-ṭīnetdir o vech ile değil meymūn**
Bizim devletde raġbet vardır ancaḳ [292] esb ü arslane

*"Zend Kerīm Ḫān, baya **Aṣḥāb-ı fīl** gibi fīlini seyr etdirince **'el-fīlü me'l-fīl'** diyerek ẓarīfāne geçdim. ʿİlāvet[en] de: 'Fīl, domuz ḫilḳatlidir o yüzden mübārek değildir. Bizim devletde ancāḳ at ile arslana raġbet edilir.' dedim."*

Aṣḥāb-ı fīl Ḥażret-i Peyġamber'iŋ tevellüdünden iki ay ḳadar evvel Kaʿbe'yi yıḳmaḳ için Mekke'ye gelmiş olan Ḥabeş ordusu. Bu ordu, Ḥabeşīleriŋ Yemen valīsi olan **Ebrehe**'niŋ ḳumandasında idi. Ebrehe, Ṣanʿā'da ʿādetā beyne'l-milel bir maʿbed yapdırmış, Ḥicāz ḫalḳını da ziyāret için oraya çaġırmışdı. Bu vāsıṭa ile Ḥicāzlıları celb etmek ve ṭolayısıyla ḥükmetdiği yerleri genişletmek istiyordu. Faḳaṭ umduġu gibi çıḳmadı. Ḥicāz ḫalḳı, Ebrehe'niŋ maʿbedine raġbet göstermedi. O da Kaʿbe ṭururken kendi bināsınıŋ ziyāret edilemeyeceğini aŋladı. Beytu'llāh'ı yıḳmaḳ üzre Yemen'den Ḥicāz'a yürüdü. Ordusunda bir de fīl vardı. Ebrehe ve ordusu, Mekke'ye vardı ise de Kaʿbe'yi yıḳamadan yıḳıldı gitdi. Ben bu ḥādiṩeyi **Fil Vaḳʿası** ʿunvānıyla naẓm etmişdim.

[292] ancaḳ: T.M.'de yoktur.

el-fīlü me'l-fīl fīliŋ ne olduġunu bilir misin? meʾālinde bir sözdür. Söyleyen de **Müseylemetü'l-Kezzāb**'dır. Bu ḥerīf, Ḥażret-i Peyġamber'den ṣoŋra nübüvvet daʿvāsına ḳalḳışmış, **Yemāme**'de oṭuran **Benī Ḥanīfe**'yi ḳandırmış, ṣoŋra Ḥażret-i Ḥamza'nıŋ ḳātili olan **Vaḥşī**'niŋ ḥarbesiyle yere serilmiş, meşhūr **Ümmü ʿUmāre**'niŋ oġlu **ʿAbdullāh bin Zeyd**'iŋ ḳılıcıyla ḳafası kesilmişdi. Kendisi peyġamber muḳallidi olduġu için Ḳur'ān'ı taḳlīd etmek ister, seciʿli olmaḳ üzre birṭāḳım tekerleme söylerdi. **el-fīlü me'l-fīl** cümlesi o tekerlemelerden biridir ki tamāmı şöyledir:

الْفِيلُ مَا الْفِيلُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْفِيل. لَهُ ذَنَبٌ وَبِيلٌ وَخُرْطُومٌ طَوِيلٌ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ خَلْقِ رَبِّنَا لَقَلِيل[293] .

meʿāli de böyledir:

[60] "Fīl nedir, fīl saŋa ne bildirdi? Onuŋ ip gibi ince ḳuyruġu, ḳalın dudaġı ve uzun ḫorṭumu vardır. Bu da Allāh'ıŋ yaradış ḳuvvetine göre az bir şey ve ehemmiyetsiz bir şeydir."

Vehbī **el-fīlü me'l-fīl** demekle bu tekerlemeye telmīḥ etmek ve ʿOṯmānlı ḥükümdārına nisbetle Zend Kerīm'iŋ pādişāh muḳallidi gibi ḳalacaġını aŋlatmaḳ istemişdi.

Ḫūk domuz, **ṭīnet** yaradılış, **vech** yüz ve sebeb, **meymūn** mübārek. Sanʿat meraḳlısı şāʿir, burada da **vech** ve **meymūn** kelimeleriyle **tevriye** yapıyor.

69. Kerīmü'ş-şān sulṭān-ı cihānsın faḫr edib ben de
Tenezzül etmedim inʿām-ı nāçīz-i Kerīm Ḫān'e

"Sen keremli ve şānlı cihān pādişāhısıŋ. Ben de tābiʿatıyla iftiḫār eylediğim için Kerīm Ḫān'ıŋ değersiz iḥsānını almaya tenezzül etmedim."

[293] Arapça olan bu cümlenin transkripsiyonu şöyledir: **"el-fīlü me'l fīl ve mā edrāke me'l-fīl. Lehü ẕeneb[ün] ve bīl[ün] ve ḫurṭūm[ün] ṭavīl[ün] inne ẕalike min ḫalḳ-ı rabbenā leḳalīl.**

Kerimü'ş-şān keremli ve şānlı, **faḫr** iftiḫār, **tenezzül** inmek, alçalmaḳ, alçaḳ gönüllülük etmek. **İnʿām** birine niʿmet vermek, iḥsān etmek demek olduġu gibi verilen şey maʿnāsına da gelir. **Nāçīz**, şey denilemeyecek ḳadar değersiz olan.

Vehbī, bundan ṣoŋra kendini övmeğe başlıyor da diyor ki:

70. **Müreccaḥdır sühān-sencān-ı dehre ṭabʿım elbette**
Benim memdūḥumuŋ rücḥānı vardır pādişāhāne

"Benim ṭabīʿatım, zaman şāʿirleriniŋ hepsinden üstündür çünki medḥ etdiğim ẕātıŋ bütün pādişāhlara rücḥānı vardır."

Süḫan söz, **süḫan-senc** sözü ṭartaraḳ, yaʿnī vezinli olaraḳ söyleyen, şāʿir, **rücḥān** tefevvuḳ, üstün olmaḳ.

Vehbī, memdūḥuŋ eŋ büyük pādişāh olduġunu ileri sürerek onu medḥ eden kendiniŋ de eŋ yüksek bir şāʿir olduġunu iddiʿā ediyor. Faḳaṭ tārīḫ gösteriyor ki Birinci ʿAbdülḥamīd, devriniŋ eŋ żaʿīf bir ḥükümdārı idi. Şu ḥālde şāʿiriŋ delīl ve daʿvāsına göre kendiniŋ de eŋ ḳuvvetsiz bir şāʿir olması lazım geliyor. [61]

71. **Dem-i ʿİsī gibi iẓhār-ı iʿcāz āz eyledi nuṭḳum**
Ḥayāt-ı tāze verdim ḳālıb-ı maʿnā-yı bī-cāne

"Sözüm, ʿĪsā'nıŋ nefesi gibi muʿcize gösterdi. Cānsız maʿnā ḳalıbına yeŋi bir ḥayāt verdim."

Dem-i ʿĪsā ʿĪsā'nıŋ nefesi, nefḫası, **iẓhār-ı iʿcāz** muʿcize göstermek, **nuṭuḳ** söz. Vehbī, Ḥażret-i ʿĪsā'nıŋ nefesiyle ölüyü diriltmiş olması muʿcizesine telmīḥ ederek ve sözünü Rūhu'llāh'ıŋ nefesine beŋzeterek, cānsız maʿnā ḳālıbı

olan kelimeleri yeŋi bir ṭarzda dizmekle onlara yeŋi bir ḥayāt vermiş olduġunu iddiʿā ediyor.

72. **Hezārān siḥri ibṭāl eyledim mūʿciz beyānımla**
Elimde ḫāme beŋzer ejder-i Mūsā-yı ʿUmrān'e

"Muʿcizeli ifādemle biŋlerce siḥri bozdum. Elimdeki ḳalem, ʿUmrān oġlu Mūsā'nıŋ ʿaṣāsına beŋzedi."

Hezārān biŋlerce, **siḥir** büyü, **ibṭāl** bozmaḳ, **muʿciz** iʿcāz yapan, başḳalarını ʿāciz bıraḳan ḫarīḳulʿāde ḥāl ve ḥaraket, **beyān** ifāde, **ḫāme** ḳalem, **ejder** büyük yılan, **Mūsā-ı ʿUmrān** Benī İsrāīl Peyġamberi ve **ʿUmrān**'ıŋ oġlu olan Ḥażret-i Mūsā.

Maʿlūm ya Firʿavn, Ḥażret-i Mūsā'nıŋ gösterdiği muʿcizeleri siḥir ṣanmış, Mıṣır'da ne ḳadar büyücü varsa ṭoplamış, Mūsā ile onları imtiḥāna sevḳ etmişdi. Büyücüler; ipleri, değnekleri yılan şeklinde göstermekle ḫalḳı ḳorḳutdular. Ḥażret-i Mūsā, ʿaṣāsını yere atınca bir ejderhā olub o yılanlarıŋ hepsini yutdu ve büyücüleriŋ sihrini bozdu. Bunun üzerine sāḥirler Mūsā'yı taṣdīḳ etmişlerdi.

Vehbī, bu vaḳʿaya telmīḥ ile kendini Mūsā'ya, diğer şāʿirleri Mıṣır siḥirbāzlarına, ḳalemini de Mūsā'nıŋ ʿaṣāsına beŋzetiyor, kendi muʿcizesi öbür şāʿirleriŋ büyüsünü bozmuş olduġunu aŋlatmaḳ istiyor. [62]

73. **Ne ejder kim cihānda zehreler çāk eylemiş zehri**
O sāḥirler niçe ṭāḳat getirsin böyle şüʿbāne

"Ḳalemim öyle bir ejderhādır ki zehri, cihān şāʿirleriniŋ zehresini çāk etmiş, yaʿnī ödünü patlatmışdır. O siḥirbāzlar, böyle müdhiş bir yılana naṣıl ḳarşı ṭurabilirler?"

Ejder şüʿbān gibi büyük yılan, **zehre** öd, **çāk** yarıḳ, yırtıḳ.

74. **ʿUbūr ettikde Bābil'den bulup Hārūt u Mārūt'u**
Füsūnumla bün-i çāha ḳaçardım şerm-sārāne

*"Bābil'den geçen **Hārūt** ile **Mārūt**'u buldum ve bir efsūn oḳuyub onları maḥcūb ederek ḳuyu dibine ḳaçırdım."*

ʿUbūr geçmek, **Hārūt** ve **Mārūt** şarḳ esāṭīrine göre insānlara siḥir öğretmek ve onları büyücülük elinden ḳurtarmaḳ için Bābil ḳıṭʿasına inmiş iki melek imiş. Bunlara insānlıḳ tabʿiatı verilmiş. İkisi de **Zühre** nāmında bir ḳadına ʿāşıḳ olmuşlar, gökyüzüne çıḳarken oḳuduḳları duʿāyı oŋa öğretmişler. Zühre, duʿāyı oḳumuş, gökyüzüne çıḳmış ise de Zühre seyyāresine mesḫ edilmiş. Hārūt ile Mārūt, oḳuduḳları duʿānın teʾṯīrini görememişler, yeryüzünde ḳalmaya mecbūr olmuşlar. Ṣoŋra cezā olaraḳ Bābil'de bir ḳuyu içine ṣaçlarından aṣılmışlar. Ḳıyāmete ḳadar orada ʿaẕāb çekeceklermiş. Bunlar, siḥriŋ, efsūnuŋ üstādı ṣayıldıḳları cihetle dīvānlarımızda ve :

Ey debistān-ı füsūn u ʿişve-i üstād-ı kül
Ġamze-i efsūn-geriŋ taʿlīm-i Hārūt eylesin

Ḳıl mücāz-ı ṣayd-ı dil ḳullāb-ı zülfüŋ sevdiğim
Rūḥ-ı Manṣūrı zenaḫdānıŋda Mārūt eylesin

gibi beyitlerde isimlerine rāst gelinir.

Vehbī, Hārūt ile Mārūt'uŋ ḳuyu dibinde bulunmalarına, kendi efsūnundan utanıb ḳaçdıḳlarını sebeb göstermekle bir ḥüsn-i taʿlīl yapmaḳ istiyor. [63]

75. **Eğer inṣāf olunsa ṣāftır Vaṣṣāf'dan ẕihnim**
Bu ḥüsn-i ṭabʿ ile faḫr eylerim Ḥassān u Saḥbāne

"Eğer inṣāf olununursa zihnimiŋ Vaṣṣāf'dan ṣāf olduġu iʿtirāf ederler. Bu güzel ṭabīʿatımla Ḥassān'a ve Saḥbān'a ḳarşı öğünürüm."

Vaṣṣāf Şīrāzlı Mollā Reşidü'ddīn Fażlu'llāh ki 8/14'üncü ʿaṣırda yetişmiş ve belāġatdaki yüksekliğiyle ün almış bir edībdir. İlḫānlılardan **Sulṭān Muḥammed Ḫüdābende**'niŋ emriyle Cengīz sülālesiniŋ tārīḫini yazmış, yazdığı eşer **Tārīḫ-i Vaṣṣāf** diye cihān-şumūl bir şöhret ḳazanmışdır. Yavuz Sulṭān Selīm'iŋ bu kitābı ḥażar ve seferde yanında bulundurduġu ve her vaḳit oḳuduġu maʿlūmdur. Faḳaṭ bu ḳadar ḳıymet verilen Vaṣṣāf Tārīḫi ḥaḳiḳatde lafız ḳalabalığından iʿbāretdir.

Ḥassān Medīneli ve **Ṣābit bin el-Münzir** isminde biriniŋ oğludur. Hicret vuḳūʿunda ve altmış yaşlarında Müslümān olmuş, ondan ṣoŋra şiʿirleriyle müşrikleriŋ hicivlerine muḳābelede bulunmuşdu. Vefātında yüz yaşını geçmiş olmasına göre ḳırḳ, yāḫūd elli tārīḫlerinde irtiḥāl etmişdir. Ḳuvvetli bir şāʿir idi.

Saḥbān bin Vā'il ʿArab'da feṣāḥat ve belāġatiyle miṯl ḥükmüne geçmiş bir ḫaṭīb idi. Sāʿatlerce söylediği ḥālde bir kelimeyi tekrār etmediği rivāyet olunur. Hicretiŋ ikinci ʿaṣrı ṣoŋlarıyla üçüncü ʿaṣrı ibtidālarında yaşamışdır.

76. **Ḥarīrī-i ḫayālim bu müzerkeş-tār edālarla**
Ne örnekler çıḳarmış kāle-i zer-dūz-ı ʿirfāne

"Ḫayālim ipekcisi, bu altın telli edālarla maʿrifetiŋ ṣırmalı ḳumaşına ne örnekler çıḳarmış, ne ḳadar yenilikler göstermişdir."

Ḥarīr ipek demek olduġuna göre **ḥarīrī** ipekci maʿnāsınadır. Bir de ʿArabcada **Maḳāmāt** isimli ve uslūbī ṣanʿatlı bir kitābıŋ muḥarriridir ki Baṣra civārında doġmuşdu. Muʿallim Nācī **Ḥarīrī** ḥaḳḳında diyor ki:

“Maḳāmātıŋ ḳırḳ **maḳāme**’sini Baṣra’da itmām edince ḳalḳıb Baġdād’a giderek bunları serāmedān-ı udebāya ʿarż etmiş idi. Kendiniŋ eşeri olduġuna inanmazlar. ‘Baṣra büleġāsından biri vefāt itmiş, sen de bunuŋ vāriş-i ġayr-ı meşrūʿu olmuşsuŋ’ derler. Ḥarīrī ‘Benimdir’ diye ışrār eder. Dīvān-ı vezīrde imtiḥān edilmesine ḳarār verirler. Kendisine bu **maḳāme**lere muʿādil ṭutulabilecek ʿayārāt ile bir mādde ḳaleme alması teklīf olunur. Kāġıd, ḳalem alıb bir köşeye çekilir, ṣaḳalını yola yola düşünmeğe başlar. Pek ziyāde ṣıḳılġān bir ẕāt imiş. Ḫāṭırına bir şey gelmez. Nihāyet maḥcūben ḳalḳar, ṣavuşur. Kendisiniŋ iʿmāl-i fikr eşnāsında ṣaḳalını yolmaḳ muʿtādı olduġu meşhūrdur. Ḥatta Baṣra vālīsi, onu bu ḥālden vāz geçirmek için ‘Bir daha ṣaḳalıŋı yolunmuş [64] görürsem başıŋı belāya uġratırım.’ diye tehdīd etdiğinden bir müddet ṣaḳalını yolmayıb uzatmış idi. Muaḫḫaren tanẓīm etdiği bir ḳaṣīde-i belīġayı taḳdīm etdikde vālī pek maḥẓūẓ olaraḳ her ne isterse vereceğini söyleyince Ḥarīrī; ‘Baŋa ṣaḳalımı iḥsān buyuruŋuz.’ demekle vālī gülerek ṣūret-i muvāfaḳat göstermiş idi. Bunun üzerine Ḥarīrī, ṣaḳalını yine yolmaya başlayıb az vaḳit içinde bitirmişdir. Müşārü’n-ileyhiŋ āṣār-ı sā’iresi daḫi vardır.”

Ḥarīrī’niŋ doğuşu 446’da ölümü de 516’dır.

Müzerkeş altın telli, ṣırma ile doḳunmuş, **kāle** ḳumaş, **ḳālā** da o maʿnāyadır. Ḥattā şāʿir **Ṭopḳapılı Refīʿ** ḳumaş alıb ṣatdığı için **ḳālāyī** maḫlaṣını da ḳullanırdı. **Zer-dūz** ṣırma ile dikilmiş, ṣırmalı.

Vehbī, bu beyitde ipek, ḳumaş, ṣırma ve örnek kelimelerini ẕikr ederek **tenāsüb** ve **īhām-ı tenāsüb** ve **tevriye** gibi ṣanʿatlar yapmaḳla berāber ṭolayısıyla ḫayālini **Ḥarīrī**’ye beŋzetiyor. **Vech-i şebeh** olmaḳ üzre de **kāle-i zerdūz-ı ‘irfān**’a ne örnekler çıḳardığını, yaʿnī ḳaṣīde ḳumāşına yeŋi yeŋi naḳışlar yapdığını söylüyor. Ḥarīrī de **Maḳāmāt**’ını pek yeŋi bir ṭarzda taḥrīr ve tezyīn eylemişdi.

77. Ebū Ṭayyib gelib bezmimde taṭyīb-i dimāġ[294] eyler
Buḫūr-efrūz olursam micmer-i ṭabʿımla devrāne

*"Ṭabīʿatım buḫūrdānı ile buḫūr yaḳacaḳ olursam **Ebū Ṭayyib** meclisime gelir de dimāġı güzel ḳoḳu alır."*

Ebū Ṭayyib ʿArab şāʿirleriniŋ eŋ meşhūrlarından **Mütenebbī**'niŋ künyesidir. İsmi **Aḥmed** babasınıŋ adı **Ḥüseyin** idi ki Kūfe'de saḳālıḳ ederdi. Aḥmed, hicrī 303'de orada doġdu ve ġāyet iyi oḳudu. Ṣoŋra ʿArab ḳabīleleri arasında dolaşdı. Şāʿirliğine güvenerek peyġamberlik daʿvāsına ḳalḳışdı, baʿżı ümmet de peydā etdi. Ṣoŋra üstüne ʿasker gönderildi. Yaḳalanan şāʿir, peyġamberlikden tövbe etmekle ḳurtuldu. Yalancı peyġamber demek olan **mütenebbī** laḳabı, o ḥareketiniŋ ḫāṭırası olaraḳ ḳaldı. Ṣoŋra Şām, Ḥaleb, Mışır, Baġdād ve Fārs'ı dolaşdı. Oralarda ḥükümdārları medḥ ile birçoḳ para ḳazandı. Dönüşünde Baġdād'dan Kūfe'ye [65] giderken öŋüne çıḳan ḥaydūdlar, nesi varsa aldılar. Mütenebbī yerinden ḳımıldamıyordu. Ḫidmetcisi dayanamadı.

فالخيل والليل والبيدأ تعرفنى والحرب والضرب والقرطاس والقلم[295]

diyen sen değil miydiŋ, şimdi niye miskīn miskīn ṭuruyorsuŋ?" dedi. Mütenebbī, uşāġıŋ sözünden utandı, ḫırsızlarıŋ üstüne hücūm etdi, faḳaṭ cānsız kalaraḳ yere serildi ki 354 senesi içinde idi, şāʿir de elli bir yaşında bulunuyordu. Dīvānı için ʿArabca'da birçoḳ şerḥ yazılmışdır.

---

[294] taṭyīb-i dimāġ: ṭa'tir-i meşām T.M.

[295] Arapça olan bu beyit Mütenebbi'nin (ö. 965) bir kasidesinden alınmıştır.Detaylı bilgi için **bkz.:** Ebü't-Tayyib Ahmed b. Hüseyin b. Hüseyin el-Kindi, **Divanu Ebî't-Tayyib el-Mütenebbi**, Kahire, Lecnetü't-Telif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1944/1363. s. 324. Beytin transkripsiyonu ve anlamış şöyledir:
Fe'l-ḫaylü ve'l-leylü ve'l-beydā'ü taʿrifünī
Ve'l-ḥarbü ve'ḍ-ḍarbü ve'l-ḳırṭāsü ve'l-ḳalemü
"At, gece, çöl, harp ve darp (savaş) aletleri, yazı takımı, kalem beni tanır, bilir."

Bezm meclis, **taʿṭīr** ʿıṭırlamaḳ, güzel ḳoḳu sürmek ve ḳoḳlatmaḳ, **dimāġ** beyin, **buḫūr** ʿöd aġacı, ʿanber, günlük ve sā'ire gibi yandığı vaḳit güzel ḳoḳan şeyler, **efrūz** yaḳan, şuʿlelendiren, **micmer** buḫūrdān.

Vehbī, ṭabīʿatını buḫūrdāna beŋzetiyor ve onda buḫūr yaḳılınca, yaʿnī güzel şiʿirler ṣādır olunca Ebū Ṭayyib gibi bir şāʿiriŋ meclisine gelib dimāġı ḫoş ḳoḳular duyacağı, yaʿnī o parlaḳ şiʿirlerden istifāde edeceğini söylüyor. ʿArabcada **Ṭayyib** ḫoş, güzel **ṭīb** ise güzel ḳoḳulu şey demekdir. İkisi de eski yazılara imlāsı bir olaraḳ yazılır. **Ṭayyib** ile **taʿṭīr**, **meşām**, **buḫūr**, **micmer** kelimeleri arasında **tenāsüb** vardır. Eski meclislerde buḫūrdān getirilib misāfirleriŋ tütsülenmesi de ʿādetdi. İşte lafẓī, maʿnevī birçoḳ kelime oyunu.

78. **ʿAceb mi iḳtibās-ı nūr ederse Enverī benden**
Fürūġ-ı mihr-i endīşem żiyā-baḫş oldu ekvāne

"Īrān şāʿiri Enverī, benden nūr iḳtibās ederse şaşılacaḳ bir şey mi? Düşüncem güneşiniŋ şuʿāʿı bu gün kā'ināta żiyā vermişdir."

Enverī "Īrān şāʿirleriniŋ ḳaṣīde ve mübālaġa ḫuṣuṣunda hepsinden ileri bulunan **Evḥadü'ddīn Enverī** Ebīverd'li olub Ṭūs'da taḥṣīl etmiş, verdiği bir ḳaṣīde ṭolayısıyla **Sulṭān Sencer**'iŋ maʿiyyetine girmişdi. [66] Sulṭān'la berāber bulunduġu bir sefer eŋnāsında gecelediği bir köy oṭasında sivrisinek, pire gibi mūẓiyātdan uyuyamadığı için ṣabāḥleyin sulṭānıŋ " Geceyi naṣıl geçirdiŋ?" su'āline:

ز اوّل شب تا بوقت صبخ در ملك بدن
پشّه ها سازنده، كيك رقّاص و بنده چنگزن[296]

[296] Farsça yazılan bu beytin transkirpsyonu şöyledir:
Zi evvel Şeb tā bevaḳt-i ṣobḫ der milk-i beden
Peşşehā sāzende kīk raḳḳaṣ u bende-i çeng-zen

yaʿnī̄ “Geceniŋ ibtidāsından ṣabāḥa ḳadar vücudumda sivri sinekler sāz çaldı, pireler ḫorā tepdi, bendeŋiz de ḳaşınmaḳla çenk çalmış oldum.” beytini oḳuduġu meşhūrdur.

Çeng, ʿamūdī̄ olaraḳ ṭutulur ve telleri üstünde parmaḳlar ileri, geri götürülmekle çalınır bir sāz olduġu için şāʿir, ḳaşınmayı çeng çalmaya teşbī̄h etmişdir. Enverī̄, müneccimliğe de vāḳıf olduġundan “Fülān gece bir fırṭına çıḳacaḳ, dünyānıŋ birçoḳ yeri ḫarāb olacaḳ!” diye ḫaber vermişdi. Herkesiŋ ḳorḳu ile beklediği o gece geldi. Fırṭına çıḳmaḳ şöyle ṭursun, bir alaycınıŋ mināreye çıḳarıb şerefeniŋ kenārına dikdiği mūmu söndürecek ḳadar rüzgār bile esmemişdi. Bunun üzerine Sulṭān Sencer, müneccim şāʿiri tekdī̄r etdi. O da Belḫ’e çekilib yeŋiden taḥṣī̄le başladı. Ḳocaman bir dī̄vānı vardır. Vefātı 547’dedir. Żiyā Paşa **Enverī̄** için der ki:

Tanẓim-i süḫande eylerim ben
Saʿdī̄’yi müreccaḥ Enverī̄’den

Etmiş ʿömrün o sāḥib-i lāf
İġrāk u mübālaġa ile itlāf

Memdūḫunu göklere çıḳarmış
Yoḳ göklere lā-mekāna varmış

Etmiş ṣıla derdi ile bī̄-cā
Ber ḥar-ı münşī̄ Mesiḥ’e hem-pā

Maʿnāda gedālıġa özenmiş
Şiʿir ile şarāba dek dilenmiş

Ḥaḳḳā ki laṭī̄f söz de bulmuş
Farż eyleyelim ki muʿciz olmuş

Naẓmında ne deŋlu olsa ṣanʿat
Üstād yalancıdır nihāyet[297]

Fürūġ aydınlıḳ, ışıḳ, **mihr** güneş, **endīşe** düşünce, fikir, **żiyā-baḫş** ışıḳ veren, aydınlatan, **ekvān** kāʾināt, bütün ʿālemler.

79. Ḫaṭādır fikrime nisbet ile endīşe-i Ṣaʾib
Ḫacālet-baḫş olur naẓmım Niẓāmī-i süḫan-dāne

"Ṣāʾib'iŋ düşünceleri, benim fikrime nisbetle yaŋlışdır. Naẓmım ise söz söylemesini bilen Niẓāmī'yi utandırır."

[67a] **Ḫaṭā** yaŋlış veyā yaŋılmaḳ **ṣavāb** doġru demekdir. Ṣavābdan gelen **ṣāʾib** ise bir işi doġru yapan maʿnāsınadır. **Sehm-i ṣāʾib**, **fikr-i ṣāʾib** denilir ki hedefe iṣābet eden oḳ ve ḥaḳīḳate uyġun düşünce meʾālinedir.

Ṣāʾib Tebrīzli ve aṣıl ismi Muḥammed ʿAli olub İrān'ıŋ 11/17'inci ʿaṣır şāʿirlerindendir. "Aṣlı temiz olanıŋ ṣoŋu kötü olmaz. Pamuḳ eskiyince muṣḥaf kāġıdı olur." demek olan:

پاك طینت نشود عاقبت کارش بد پنبه چون کهنه شود کاغذ مصحف باشد[298]

beyti gibi ḥakīmāne ve īrādi meṣeller sözler söylemekle şöhret almışdır. Edā ve muʾeddāsı, bizde Nābī ṭarzınıŋ ẓuhūruna sebeb olmuşdur. Dīvānı Türkceye tercüme ve şerḥ edilmiş, bir vaḳit Ḥāfıẓ Dīvānı gibi Fārisī tālebelerine oḳutulmuşdur. Vefātı 1078'de ve Iṣfahān'dadır.

---

[297] Göçgün, **a.g.e.** s. 97.
[298] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Pāk-i tīnet neşeved ʿāḳibet-i kāreş bed
Penbe çün köhne şeved kāġeẕ-i muṣḥaf bāşed

Żiyā Paşa, Ṣā'ib ḥaḳḳında şu müṭālaʿada bulunur:

Vādī-i cedīd açtı Ṣā'ib
Buldu nice nükte-yi münāsib

Naẓmında eder ziyāde külfet
Andan görünür biraz beṭā'et

İrsāl-i meṯelde miṯli yoḳdur
Ammā bıḳacak ḳadar da çoḳdur[299]

Niẓāmī Fārisī edebiyyātınıŋ eŋ büyük üstādlarından olan bu ẕāt **Gence**li bir mutaṣavvıfdır. Mesleği īcābı münzevī ve müstaġnī yaşardı. Diğer şāʿirler gibi ḳaṣīde elde ḳapı ḳapı dolaşmazdı. Nāmını yād etdirmek içiŋ eṯer yazdırmaḳ isteyenler bi'lʿakis oŋa mürācaʿat ve ricāda bulunurlardı. Kendisi bir münācātında taḥdīs-i niʿmet ḳabīlinden olaraḳ:

همه را بر درم فرستادی من نمی خواستم تو میداری[300]

der ki "İlāhī, herkesi ḳapıma gönderdiŋ. Ben istemediğim ḥālde sen verdiŋ." demekdir. Meşhūr **Penç Genç** yaʿnī **Beş Ḫazine** denilen ve **Ḫamse** diye şöhret bulan manẓūm ḥikāyeler serisini ilk defʿa o yazmış, ṣoŋra bu uṣūl **ḫamse-nüvīs**lik nāmıyla moda olaraḳ ʿAcem, Çaġatay ve Türk şāʿirlerince taḳlīd edilmişdir. İrtiḥāli 592 senesindedir. Żiyā Paşa Niẓāmī içiŋ şöyle diyor: [67b]

Taʿḳīdi bıraḳsa ger Niẓāmī
İʿcāza yeter idi kelāmı

Beyhūde değil mi ṭabʿı īẕā
Söz yerine söylemek muʿammā

[299] Göçgün, **a.g.e.** s. 99-100.
[300] Farsça olan bu beytin transkripsiyonu şöyledir:
Heme rā ber derem firistādī Men nemī ḫᵛāstem tū meydārī

Vermiş aŋa şöhret u ṣalābet
Tekşīr-i tenāfür u ġarābet

Birdir yine līk o pīr-i fānī
Yok ḫamsesine naẓīr-i ṣānī

Tanẓīre anı Emīr Ḫüsrev
Etmiş idi gerçi himmet-i nev

Ṭabʿa beyhūde verdi rence
Ḳande Dehlī u ḳande Gence

ʿĀlemde ṭurur iken Niẓāmī
ʿĀḳıl etmez bu iltizāmı[301]

80. Değildir ʿāriyet ṭabʿımda vehbī-i İlāhīdir
Bu feyżā-feyż-i naẓm-ı pāk güftār-ı belīġāne

"Ṭabīʿatımda pek coşḳun olan bu temīz naẓm ile bu belīġ ifāde, iğreti alınmış bir şey değildir, Allāh vergisidir."

ʿĀriyet iğreti, **vehbī** vergi, hediye, kendiliğinden gelen, kesbī, yāḫūd ḳazanc ile olmayan. **Vehbī-i İlāhī** Allāh vergisi. Şāʿir bu terkīb ile hem ṭabīʿatını, hem de kendini aŋlatmaḳ istiyor. **Feyż-ā-feyż** pek coşḳun, ziyāde ṭaşḳın, **naẓm** mevzūn söz. **Güftār** söz, ifāde **belīġ** yerinde ve adamına göre söz söyleyen, **belīġāne** belīġ olanlara yaḳışır ṣūretde.

[301] Göçgün, **a.g.e.** s. 95.

81. **Eğer bākī olup Nefʿī göreydi tābiş-i naẓmım**
Atardı şerm ile faḫriyyesin heb nār-ı sūzāne

"Nefʿī, bāḳī olub da naẓmımıŋ parlaḳlıġını görseydi bütün faḫriyeleri āteşe atardı."

Bāḳī dāʾim olan. Bir de 10/17'inci ʿaṣırda bizim lehce edebiyātınıŋ eŋ ṣanʿatkār şāʿiri bulunan ḳażʿasker Maḥmūd ʿAbdülbāḳī Efendi ki 1008 tārīḫinde vefāt etmiş ve Edirne Ḳapısı ḫāricindeki mezārlıġa gömülmüşdür. Vehbī, burada **bāḳī**nin lafẓını değil, maʿnāsını ḳaṣd ile berāber oŋa da işāret ṣūretiyle bir **ḥüsn-i taḫallüṣ** ṣanʿatını göstermek istemişdir.

[68] **Nefʿī** Erżurum'uŋ Ḥasanḳalʿe ḳaṣabasından yetişmiş bir şāʿirdir. Aṣıl adı ʿ**Ömer Bey** idi. Gençliğinde **Darrī** maḫlaṣıyla hicviyeler yazmaya başladı. Erżurum defterdārı ve **Künhü'l-Aḫbār** müʾellifi ʿ**Ālī Efendi**'niŋ tavṣiyesiyle maḫlaṣını **Nefʿī**'ye tebdīl etdi. Birinci Aḥmed devrinde İstanbul'a geldi. Onu, İkinci ʿOṯmān'ı, Dördüncü Murād'ı ve onlar zamānında devlet adamlarını fevḳa'lʿāde parlaḳ ḳaṣīdelerle övdü, ṣoŋra baʿżılarına da pek ġalīẓ sözlerle sövdü. Nihāyet dili belāsına uġradı, 1040'da Ṣadr-ı aʿẓam **Bayram Paşa**'nıŋ emriyle boġulub cesedi deŋize atıldı. Nefʿī; över söver ve övünürdü. Ḥatta övünmesi övmesinden çoḳ faẓla idi. Ḥażret-i Peyġamber için yazdığı otuz şu ḳadar beyitlik **Sözüm** ḳaṣīdesiniŋ otuz beytiyle kendini, mütebāḳisiyle Ẕāt-ı Risālet'i medḥ etmişdi. O feyyāż tabīʿatıyla bıraḳdığı eṣerler ḳıyās edilecek derecede değildir ki maḥṣūl-i ḳalemi olan bir dīvān ile **Sihām-ı Ḳażā** isimli bir hiciv kitābından ʿibāretdir. Birinciniŋ münderecātı āheng iʿtibārıyla ne ḳadar yüksek ise ikinciniŋ muḥteviyātı, ġalīẓeti ve ḫasāseti ṭolayısıyla o ḳadar bayaġıdır. Kendisine **köpek** demiş olan **Ṭāhir Efendi** nāmında biri için yazdığı meşhūr:

Bize Ṭāhir Efendi kelb demiş
İltifātı bu sözde ẓāhirdir

Mālikī mezhebim, benim zīrā
İʿtiḳādımca kelb ṭāhirdir

ḳıṭʿası, o bayaġı sözleriŋ eŋ nüktelisi ṣayılmış, oŋa cevāb olaraḳ da ʿaynı nükte ve tevriyeyi ḥāvī olmaḳ üzre:

Zehr-i hicvi cihāne neşr edeniŋ
Dili bī-şek zebān-ı efʿīdir

Ṭāhir olmaz köpek faḳaṭ beşere
Nefʿī vardır o ḥālde Nefʿīdir

ḳıṭʿası yazılmışdır.

Żiyā Paşa **Ḫarābāt Muḳaddimesi**'nde Nefʿī'yi uçurduḳca uçurur, onu iʿdām etdirmiş olan Bayram Paşa'ya da atar ṭutar ve şöyle der:

Evṣāfda Nefʿī-yi suḫān-sāz
Sulṭān-ı serīr-i mülk-i iʿcāz

Hem-rāh olamaz ānıŋla yārān
Şahbāz ile şaʿve olmaz aḳrān

Ol ṭarz-ı beyān o ḥüsn-i üslūb
Ol ṭavr-ı bedīʿ o vech-i merġūb

Her maṭlaba ḫāṣdır edāsı
Her naġmede başḳadır ṣedāsı

Bir ḥarbi ederse vaṣfa āġāz
Gūyā işidir ḳulaḳlar āvāz

Bir ʿarbede bir hücūm-ı çālāk
Bir ḫançer ü miġfer ü çekāçāk

Bir ḥamle eder ki ḫaṣm-ı dīne
Gūyā iner āsumān zemīne

Öyle ḳılıç urdurur ki farżı
Eyler iki pāre gāv-ı arżı

[69a] Bir esbi beyāna bulsa meydān
Seyrine eder Buraḳ'ı ḥayrān

Gitse olur āteş-i cihān-sūz
Ṭurduḳda bir āfet-i dil-efrūz

Bir ḫāneniŋ etse vaṣfını yād
Eyler ānı ṣanki cennet-ābād

Faḫriyyede yoḳdur aŋa ṯānī
Mesḥūr eder ādemi beyānı

Etdikde ḳaṣīdeye ser-āġāz
Tā āḫire dek olur yek-āvāz

Bayram gibi ḫar-ı zemāne
Ḳıydı o yegāne cihāne[302]

Paşanıŋ ṣoŋ beytine ḳarşı **Nāmıḳ Kemāl Taḫrīb-i Ḫarābātı**'nda:

[302] Şefika Karaduman, "Ziya Paşa'nın Harâbâtının 1. Cildi (İnceleme-Metin-Dizin)" (Yayımlanmamış Yükek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Manisa, 2011, s. 40-43.

"Tevārīḫ-i devletle elbette tevaġğul-i ʿālīleri vardır. Bayram **ḫar-i zamāne** değil, devletiŋ eŋ meşkūrü'l-ḫidme vüzerāsından bir ẕāt idi. Gösterilecek bir ḳabāḥati var ise ifrāṭ-ı müdāhenesidir. Ḥālbuki ne ḳadar müdāhene etmiş olsa ġulüvde, mübālaġda Nefʿī'niŋ hiçbir vaḳit kaʿbına varamaz."

müṭālaʿasında bulunur.

Ben de **Manẓūm Bir Muḫṭıra**'da Nefʿī'niŋ edebī mesleği ve meziyeti ḥaḳḳında şu mıṣrāʿları yazmışdım:

Nefʿī'niŋ ḥayātı tedḳīḳ edersek
Üç şeydir övünmek, övmek, sövmek

Onca övme, sövme öyle mültezem
Kendini medḥ eder babasını ẕem

Hicviniŋ o ḳadar yoḳ āb u tābı
Sihām-ı ḳażā bir sövüş kitābı

Medḥine gelince ḥaḳīḳat rengli
Edāyı beyānı ġāyet āhengli

Olur eşʿārınıŋ eŋ ḫafīf süsü
Şimşek çaḳışıyla gök gürültüsü

İġrāḳı beğenmez ġulüvve çıḳar
Kirpiği ucuyla gökleri yıḳar

Ḳaṣīde yolunda gelmedi eşi
Ḥālā da o burcuŋ parlaḳ güneşi

ʿAcem'iŋ ʿUrfī'si, Türk'üŋ Bāḳī'si
O coşḳun ṭabʿınıŋ olmuş sāḳīsi

Belli ki Bāḳī'yle çoḳ uġraşırmış
Baʿżen sözlerinden mażmūn aşırmış

Faḳaṭ pek yazıḳ ki o ṭabʿı nādir
O geniş ḳarīḥa ṣāḥibi, şāʿir

Dolaşacaġına ḳaṣīdelerde
Cevelān etseydi başḳa yerlerde

Yol verib ṭabʿınıŋ o şiddetine
Yazsaydı bir destān Türk Milleti'ne

Olurdu kendisi bizde Firdevsī
Türk'üŋ bulunurdu bir Şehnāmesi[303]

Tābeş parlayış, parlaḳlıḳ, **şerm** utanma, **faḫriyye** bir şāʿiriŋ kendini medḥ için yazdıġı yazı. **Edebiyāt Luġati** isimli eşerimde faḫriyeleriŋ yazılması sebebine da'ir şöyle demişdim: [69b] "Başḳa birini överken övünmeye ḳalḳışmanıŋ maʿnāsı: birḳaç parası alınmaḳ istenilen o adama kendiniŋ **kibār dilenci** olduġunu aŋlatmaḳ olsa gerekdir."

Vehbī, şāʿirliğiniŋ ʿArab, ʿAcem ve Türk "süḫan-ver"lerinden üstün bulunduġunu ve ṭabīʿatdaki o ḫasīsanıŋ Allāh vergisi olduğunu söyledikden şoŋra diyor ki:

82. **Ḳadīmī iştihārımdan ziyāde şöhretim şimdi**
Yetişdi Hind ü Sind'e ḫıṭṭa-i Īrān u Tūrān'e

[303] Tâhirü'l-Mevlevî, **Edebiyât Tarihimize Dâir Manzum Bir Muhtıra,** s. 75-77.

"Eskiden de ünlü bir şāʿirdim. Faḳaṭ şimdi şöhretim Hind, Sind, Īrān ve Tūrān ḳıṭʿalarına yayıldı."

83. **Ṭanīn-endāz-ı āfāḳ oldu böyle ṣīt-i ʿirfānım**
Sezādır nām-ı merġūb-ı ḳaṣīdem olsa Ṭannāne

"Edeb ve ʿirfānımıŋ sesi, ufuḳları çıŋlatırdı. Onuŋ için raġbet gören bu ḳaṣīdemiŋ adı ***Ṭannāne*** *olsa yaḳışır."*

Ṭanīn-endāz çıŋlatan, **āfāḳ** ufuḳlar, **ṣīt** keskin ses ki Fārīsisi **āvāze**dir. **Sezā** lāyıḳ. **Sezā** ile **sezā-vār** kelimeleri arasında farḳ vardır. Birincisi **müsteḥaḳ** ikincisi **müsteḥiḳ** maʿnāsınadır. "Mükāfāt, çalışana sezādır." "Çalışan, mükāfata sezā-vārdır." cümlesinde olduġu gibi. **Nām** isim, **merġūb** raġbet görmüş, beğenilmiş.

84. **Yeter sūdāger-i Hind ü ʿAcem-veş ʿarż-ı kālālar**
Bu bāzār-ı maʿārifde baḳılmaz ḫod-fürūşāne

Hind ü ʿAcem tācirleri gibi ḳumaş arż etmek, yaʿnī uzun uzadıya ẕātıŋı medḥ eylemek yetişir. Bu, maʿārif çarşısında kendini ṣatmaḳ isteyenleriŋ temeddüḥ ve tefāḫḫurlarına baḳılmaz."

Sūdāger tācir, **veş** gibi, **kālā** ḳumaş, **bāzār** çarşı, **ḫod-fürūş** kendini ṣatmak, yaʿnī övünüb ṭuran.

[70]

85. **Devām-ı pādişāh-ı dīn içün Ḥaḳḳ'a münācāt et**
Yüzüŋ sürdükçe Burc-ı Evliyā'da ḫāk-i Nuʿmān'e

*"**Burc-ı Evliyā** yaʿnī Baġdād'da **Nuʿmān bin Ṣābit**'iŋ mezārı ṭopraġına yüz sürdükçe dīniŋ ḥāmīsi bulunan pādişāh için Allāh'a duʿā et."*

Burc-ı Evliyā, **Dārü's-Selām** gibi Baġdād'ıŋ isimlerindendir. Fużūlī, meşhūr **Baġdād Ḳaṣīdesi**'nde:

Evliyā burcu demiş zīra ki ḫāk-i eşrefī
Buḳʿa buḳʿa evliyāullāh'a olmuşdur mezār[304]

der. **Nuʿmān bin Ṣābit** Kūfeli **Ebū Ḥanīfe**'dir ki ehl-i sünnetçe **İmām-ı ʿAẓam** diye tebcīl edilmişdir. Velādeti 80 tārīḫinde Kūfe'de, vefātı 150 senesinde Baġdād'dadır. **Melikşāh Selçūḳī**'nin de vezīri **Şerefü'l-Mülk** Ḥażret-i İmām'ıŋ ḳabri üstüne bir türbe yapdırmış, ṣoŋra ʿOṣmānlı pādişāhları onu mükerrer[en] taʿmīr ve tezyīn etdirmişdir.

Vehbī'niŋ **Ḫāk-i Nuʿmān** dediği işte o türbeniŋ içidir.

Ḳaṣīde burada bitiyor.

Vehbī, bu ḳaṣīde üzerine ʿafv ediliyor. Bāb-ı ʿālīde ve dīvān ḳalemindeki vaẓīfesine devām ediyor. Her sene bayram ertesi yeŋi manṣıblar verilmek ʿādet. O da ʿuhdesine süvārī, yāḫūd piyāde muḳābeleciliklerinden biriniŋ tevcīhi ricāsıyla Ṣadr-ı aʿẓam Dervīş Paşa'ya:

Ey dergeh-i ʿināyeti kehfü'l-emān olan
V'ey bāb-ı luṭfu melce-i bī-çāregān olan

maṭlaʿlı ve yedi beyitden ʿibāret manẓūm bir ʿarż-ı ḥāl veriyor. Orada ez cümle:

ʿĪd ertesinde rütbeli manṣıb ümīd edib
Hep üstüne niẓām verir ḫ[v]ācegān olan

[304] Fuzûlî, **Türkçe Dîvân**, yay.haz: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, İşbankası Yayınları, Ankara, 1958, kaside 11, b. 3, s. 45.

Esb-i emel süvārī olup ḳoşmasın mı ya
Vehbī gibi piyāde ḳalıb nā-tuvān olan

[71] diyor. ʿAksi olacaḳ ya. Kendisine **muḳābelecilik** verilmediği gibi ʿuhdesindeki **mevḳūfātcılıḳ** da başḳa birine tevcīh ediliyor, Ṣadr-ı aʿẓam da değişiyor, o maḳāma **Dārendeli Meḥmed Paşa** geliyor.

Vehbī, teraḳḳī umarken manṣıbınıŋ başḳasına verilmiş olmasından mütevellid teʾşirle Dārendeli'ye manẓūm bir istidʿā-nāme taḳdīm ediyor:

Dirīġā tıfl-ı ebced-ḫᵛāna döndüm mekteb-i ġamda
Ṭarīk-i ḫᵛācegānıŋ olalı bend-i debistānı

Miṣāl-i mürġ-i dām üftāde başım uġradı derde
Ḳafes oldu ser-i āzādeme bār-ı Ḫorāsānī[305]

diye **ḫᵛācegānlıḳ** mesleğinden şikāyetde bulunuyor. Manṣıb ümīdiyle yeŋi elbise tedārik etmişken ümīdi boşa çıḳınca aldıḳlarını eksik bahā ile tüccāra iʿāde eylediğini:

Gürūh-ı ehl-i dīvāna bakıb dīvāne-veş ben de
Tedārik eyledim **erkān** u **üst** u **raḫt-ı** dīvānı

Libās-ı müsteʿār-āsā yine tüccāra redd etdim
Żamān-ı naḳṣ-ı ḳıymetle çekib envāʿ-ı ḫüsrānı[306]

beyitleriyle ḥikāye ediyor. Kendisine artıḳ **mīr-i mīrānlıḳ** değil **vezīrlik** verilse de istemediğini, ancaḳ bir ḳāḍīliḳ ṭalebinde bulunduġunu:

Vezāret rütbesi iḫsān olunsa istemem ḥāşā
Efendim nerde ḳaldı iḫtiyār-ı mīr-i mīrānī

[305] Yenikale, **a.g.e.**, s. 164.
[306] **A.e.**

Ḥelāl olsun sefāretde ḳalemde çekdiğim zaḥmet
Yine eski ṭarīḳimdir baŋa ikrām u şādānī

Ḫudā ṣadrında dāʾim eylesin iḳbāl ü devletle
Ḳażāya uġratıb dilşād kıl Vehbī-i nālānı[307]

beyitleriyle aŋlatıyor.

Ġālibā Ṣadr-ı aʿẓam, mesʾūlunu isʿāf etmiyor ki Şeyḫülislām Esʿad Efendi'ye bir ḳaṣīde veriyor. Orada birçoḳ övündükden ṣoŋra:

Bu cümle ile ṣıfr-ı yed olmaḳ revā mıdır
Etdi ḳażā muḥāsibe de ʿözr-i evferi[308]

diye maġdūriyetinden baḥṣ ve ṭarīḳiniŋ değişdirilmesini ricā ediyor. [72] Bir ṭarafdan da Reʾisü'l-küttāb **İsmāʿīl Rāʾif Bey'e** (muʾaḫḫaren paşa olmuşdur) bir ḳaṣīde yazıb **kitābet-i şehriyārī manṣıbı** ṭalebinde bulunuyor, daha ṣoŋra yine reʾisü'l-küttāb **ʿÖmer Vaḥīd Efendi**'ye de ḳaṣīde ṣunaraḳ istiʿṭāf ediyor. Bu ḳaṣīdesinde; "Yeŋiçeriler, biri biri ḥaḳḳında ocaḳ ġayreti çekerken meʾmūrīn arasında yekdiğerini görüb gözetmek ʿādet değil midir?" diye bir taʿrīż yapıyor.

Cevdet Tārīḫi'niŋ 9'uncu cildinde ve 124'üncü ṣāyfāsında Vehbī'niŋ tercüme-i ḥālinden baḥṣ edilirken **Ṭannāne Ḳaṣīdesi** ṭolayısıyla ʿafv olunduġu söylenildikden ṣoŋra deniliyor ki:

"Bunuŋ üzerine artıḳ Vehbī Efendi daḫi ḫᵛācegānlıḳ ṭarīḳinden vāz geçerek eski ṭarīḳine rāżı olmaġla ḫurūcī rütbesinde bulunan Rodos ḳażāsıyla bekām oldu. **Şāhīn Girāy**'ıŋ Rodos'da bā emr-i ʿālī iʿdāmı māddesine

[307] **A.e.**, s. 165-166.
[308] **A.e.**, s. 218.

muʿāveneti olaraḳ ol bābda inşā eylediği **Ṭayyāre** nām ḳaṣīdesi rikāb-ı hümāyūna taḳdīm olunduḳda rütbesi terfīʿ buyuruldu.”

Demek ki Vehbī mütevālī mürācaʿatlarda bulunaraḳ eski mesleğine dönmüş ve Rodos ḳāḍısı taʿyīn edilerek gitmiş. Oraya sürgün gönderilen maʿhūd **Şāhīn Girāy**’ı da iʿdām etdirmiş ve keyfiyet-i iʿdāmı ḥāsimi olaraḳ **Ṭayyāre Ḳaṣīdesi**’ni yazmış. Şāhīn Girāy’ıŋ ʿOṣmānlı Ülkesin’e ilticāsı ve Rodos’a sürülerek orada üftāsı 1201 tārīḫinde olduġu için Vehbī’niŋ Rodos ḳāḍılıġı da o sene içinde olduġu aŋlaşılıyor. Ṭayyāre Ḳaṣīdesi de ayrıca şerḥ ve īżāḥ edilecekdir.

ṬAYYĀRE ḲAṢĪDESİ

[1] Sünbülzāde Vehbī'niŋ **Ṭayyāre Ḳaṣīdesi** Ḳırım Ḫānlıġı'na yükselmiş ve memleketi Ruslar'a teslīm etmiş olan maʿhūd **Şāhīn Girāy**'ıŋ Rodos'da naṣıl iʿdām edilmiş olduġuna da'ir yazılmış bir rapordur. Orada ḳāḍī olmaḳ ṭolayısıyla iʿdāmıŋ icrāsında bulunmuş olan Vehbī, raporunu ḳaṣīde şeklinde tanẓīm ve Birinci ʿAbdülḥamīd'e taḳdīm etmişdi.

Dīvānında ve bu ḳaṣīdeniŋ üst ṭarafında;

قصیدهٔ طیّاره در ترتیب جزای شاهنگرای بد رای با ارادهٔ همایون از رودوس نوشته[309]

ʿibāresi vardır ki "Rāy ve ḥareketi kötü olan Şāhīn Girāy'ıŋ cezāsı naṣıl tertīb edilmiş olduġuna da'ir irāde-i hümāyūn ile Rodos'dan yazılmışdır." demekdir.

Ḳaṣīdeye **Ṭayyāre** ṣıfatınıŋ verilmiş olması: Şāhīn Girāy'ıŋ adı ṭolayısıyla beyitlerinde ḳuşa müteʿallik birçoḳ taʿbīr ḳullanılmasından ve ʿādetā güvercinle uçurulmuş gibi çarçabuḳ gönderilmesindendir. Nitekim nāẓmında

Sezādır vaṣf-ı şāhīde bu naẓma dense ṭayyāre
Ki böyle ḳuş dilince eyledim taʿbīr ü teẕkāri

Beşāret-güne kāġıdlar uçurdum dergeh-i ʿadle
Kebūterle iṭāre etdim aḫyāra bu iḫbāri

diyerek manẓūmeye **Ṭayyāre** tesmiye etmesiniŋ sebebini aŋlatır.[310]

---

[309] Farsça olan bu cümlenin transkripsiyonu ve Türkçesi şöyledir:
Ḳaṣīde-i Ṭayyāre der tertīb-i cezā-yı Şāhīn Girāy-ı bed-rāy bā irāde-i hümāyūn ez Rodos nüvişte.

[310] [T.M.] Enderūn'a dā'ir bir tārīḫ yazmış olan ʿAṭa Bey'iŋ pederi **Ṭayyār Efendi**'niŋ de ismi ṭolayısıyla ḳuşa müteʿallik taʿbīrleri ḥāvī olmaḳ üzre İkinci Maḥmūd'a verilmiş bir ḳaṣīdesi vardır ve '**Aṭā Tārīḫi**'nde ṣūreti mündericdir.

Ṭayyāre Ḳaṣīdesi'niŋ vezni de Ṭannāne gibi 4 mefāʿīlün'dür. Ḳāfiyeleriŋ ṣoŋundaki **ı** redīfleriniŋ -birincisinde olduġu miṣilli- ince, yaʿnī **i** olaraḳ oḳunması lāzım gelir.

Maʿlūmdur ki Fātiḥ devrinde Ḳırım yarım aṭasında müstaḳil bir ḫānlıḳ bulunuyordu. Bu ḫālḳ, vaḳtiyle epeyce ḳuvvetli bir ḥükümet iken ṣoŋraları żaʿafa uġramış, Cenevizler de bu żaʿafdan istifāde ederek Azaḳ, Kefe, Menküb gibi ticāret limanlarını elde etmişdi.

Fātiḥ, İstanbul'uŋ fetḥinden ṣoŋra Ġalaṭa'daki Cenevizleri püskürtdüġü gibi [2] 880 tārīḫinde **Gedik Aḥmed Paşa** ḳumandasında gönderdiği bir donanma ile onları Ḳaradeŋiz yalılarından ḳaçırtmışdı.

Ceneviz gemilerinden alınan esīrler arasında bir Ḳırım prensi vardı ki müteveffā **Ḥācı Girāy Ḫān**'ıŋ oġullarından **Mengli** idi. Prensiŋ hüviyyeti aŋlaşılınca esāret muʿāmelesi değişdirilmiş ve ḥaḳḳında ḥürmet gösterilmeğe başlanmışdı. O ṣırada Ḳırım'daki ʿulemā ve eşrāf ṭarafından Fātiḥ'e bir maḥżar taḳdīm edildi. Ḳırım Ḫānı **Ḥācı Girāy**'ıŋ vefātı üzerine on iki oġlundan her biri, ḫān olmaḳ için memleketi ḳana ve āteşe boyadıġı o maḥżarda ẕikr olunduḳdan ṣoŋra içlerinden biriniŋ ḫān naṣbıyla āsāyişiŋ teʾmīni isteniliyordu.

Buŋuŋ üzerine **Mengli Girāy** Ḳırım ḫānı taʿyīn edildi ve merāsimle memleketine gönderilib taḫta geçirildi. Ondan ṣoŋra Ḳırım Ḫānlıġı, ʿOṯmānlı İmpārāṭorluġu'nuŋ imtiyāzlı bir parçası ḥāline geldi. Ḫānlar, ʿOṯmānlı pādişāhlarınıŋ fermānıyla ʿazl ve naṣb edilir oldu ve şu ḥāl 1185 tārīḫine ḳadar sürdü. Çünki Ruslar o sene içinde Ḳırımlılara istiḳlāl vaʿdiyle ʿOṯmānlı tābiʿiyyetinden ayırmışlar, 1188/1774'deki Küçük Ḳaynarca muʿāhedesine bu istiḳlāli derc etdirmişler, 1197'de ise Ḳırımı büsbütün istilā eylemişlerdi. O ṣırada Ruslar'ıŋ teşvīḳ ve tażyīkiyle intiḫāb edilmiş olan **Şāhīn Girāy** ḫānlıḳ maḳāmında bulunuyordu. ʿAbdurraḥman Şeref merḥūm **Devlet-i ʿOṯmāniye Tārīḫi**'nde der ki:

“Rusyalı’nıŋ Devlet-i ʿAlīyye’ye ve Tatar’a başḳa başḳa lisān ḳullanaraḳ Ḳaynarca muṣālaḥasına esās ittiḫaẕ etdiği **Serbestī-i Tatar** māddesi, Ḳırım’ı ḥükūmet-i metbuʿasından ayıraraḳ bi’s-suhūle ele geçirmek maḳṣadına mebnī olduġu meydānda idi. Alışmadığı uṣūl-i istiḳlāliye, Ḳırım ḥükümet-i cedīdesini birdenbire ṣarṣacaġından ḥudūṣü ṭabīʿi olan nifāḳ ve iḫtilāf daḫli, Rusyalı’nıŋ müdāḫalesini īcāb edecek ve emr-i istilāyı tesrīʿ eyleyecekdi. Binā’enʿaleyh Rusyalı meyān-ı ḳavme tefriḳa bırakmak ve teşdīd-i şüriş ve şiḳāḳ mesleğini ittiḫāẕ eyledi. Salṭanat-ı şeniyye, Ḳırım’ıŋ ḳolaycacıḳ dām-ı teshīre düşmesine bir vechle razı değilse de aʿdā elini çabuḳ ṭutduġundan āyet[en] tafṣīl olunacaġı üzre müdāḫale-i ʿOṣmāniye’de iş işden geçmiş bulundu ve **naḳş ber āb** ḳabilinden olan serbestī-i Tatar üç, beş sene ancaḳ sürdü. Muʿāhedeyi müteʿāḳib ekābir-i Tatar, ibtidā **Ṣāḥib Girāy**’ı ḫān naṣb edib faḳaṭ ḫilāfet-i şeniyyeden tebāʿüdüŋ vaḫāmetini derpīş-i mülāḥaẓa eyleyerek ʿaḳılları başlarına geldiğinden İstanbul’a meʾmūrlar iʿzāmiyle ke’l-evvel ḫānıŋ meʾmūriyeti taṣdīḳ ḳılınmasını ve fermāna gönderilmesini istirḥām eylediler. İḥkām-ı muʿāhede, bu derece teṣāḥuba müsāʿid olmadığından ḥimāyet-i meẕhebiyye dāʾiresenden **Mīr-i ʿalem Meḥmed Bey** vasıṭasıyla [3] ḫān ḥażretlerine teşrīfāt ve berāt irsāl olunmuş ve Rusya sefāretine daḫi ol vechle iʿlām-ı keyfiyet edilmişdir. Ḫānān-ı ḳadīmden **Devlet Girāy** sefer-i sābıḳ hengāmlarından Ḳubān cihetlerine meʾmūr olub ʿaḳd-i ṣulḥ ʿaḳībinde Ḳırım’a güzār eyledikde eşrāf-ı Ḳūm **Ṣāḥib Girāy**’ıŋ yerine müşārü’n-ileyhe ḫilʿat-ı ḥükūmeti ilbās etmişler ve biraz müddet ṣoŋra Rusyalı müdāḫele-i ʿaskeriyyesiyle **Devlet Girāy** firāra icbār edilib yerine **Şāhīn Girāy** naṣb ve intiḫāb olunmuşdur. **1191**

Şāhīn Girāy, vaḳtiyle bir müddet Petersburġ’da oṭurmuş ve ādāb u eṭvār-ı frengāneye epeyce meyl etmiş ḫobpa mizāclı ve nīk ü bedī tefrīḳa ġayırmaḳtadır bir şāb-ı nevresīde olub Rusya ḥimāyesini ve **Ḳatarina**’nıŋ iʿṭā eylediği rütbe-i ʿaskeriyeyi ve nişānları ez cān u dil ḳabūl eylediği gibi Rusya żābiṭānından yāver istiḫdām ve ālafrānġa sofrada ṭaʿm etmek ve Ḳırım’da bulunan otaġı ilġā ile ʿalen[en] şarāb içmek gibi ḫalḳıŋ ḥavṣalasına ṣıġmayacaḳ

ḥarekāt-ı nābecā ile tebrīd-i ricāli ve cānib-i ḫilāfet-i ṣeniyyeden icrā-yı nuṣḥ u pend olunduḳca muḳābele-i bāride ile iẓhār-ı naḫvet ve istiṣḳāl eyledi. Ḥālbuki Rusyalılar, mūmāileyhi öyle saḳīm yollara sevḳ etdikleri gibi diğer ṭarafdan da dāḫil[en] icrā-yı taḥrīkātdan ḫālī ḳalmadıklarından nihāyet **Şāhīn Girāy** ʿazl u isḳāṭ ve birāderlerinden **Bahādır Girāy** maḳām-ı ḫāniye ışʿād ḳılındı. Faḳaṭ icrā-yı mā-fiʾż-żamīr için Rusyalı böyle vesīlelere muntaẓır olduġundan derḥāl ṭarafdārı olan **Şāhīn Girāy**'ı himāyeye ḳıyām ve Ḳırım'a ʿasker idḫāliyle mūmāileyhi tekrār yerine ikʿād eylemiş ve bu sāyede **Şāhīn Girāy** Rusya ʿaskeriniŋ taḥt-ı ṣıyānetinden beş, altı ay ḳadar daha güyā ḥükümrān olmuş ise de nihāyet Rus cenerali **Potemkin** vücūh-i Tatarı cemʿ ile Ḳırım ve Ḳuban'ıŋ Rusya memleketine ilḥāḳını resm[en] iʿlān etmiş ve imparaṭoriçe nāmına cebr[en] mütābaʿat sözünü almışdır. **1197**

Şāhīn Girāy taẓmīnāt olaraḳ Rusya ḫazīnesinden senevī 800.000 ruble maʿāş ile aldatılıb üç dört sene ṣoŋra istiṣḳal[en] maʿāşı daḫi ḳaṭʿ edildiğinden nāçār Dārü'l-Ḫilāfetü'l-İslāmiyye'ye ilticā ve hicret ve bi'l-āḫire Rodos'da maḳtūl[en] dār-ı cezāya rıḥlet eyledi."

Cevdet Paşa da tārīḫiniŋ ikinci cildinde ve 196'ıncı ṣāyfāda "Bahādır Girāy ile Şāhīn Girāy'ıŋ Tercüme-i Ḥālleri" başlıġıyla yazar ki:

"Bahādır Girāy, Şāhīn Girāy'ıŋ büyük birāderi olub Şāhīn Girāy, Ḳırım'dan firār etdikde ahālīniŋ ittifāḳıyla ḫān olub yedi ay ḥükümetden ṣoŋra Şāhīn Girāy Rusyalılarıŋ iʿānesiyle cebr[en] Ḳırım ḥükümetini żabṭ etdikde müşārü'n-ileyhi ḥabs etmişdi. Bu kerre Rusya, Ḳırım'ı bütün bütün istilā etdikde Bahādır Girāy ḥabsden [4] ḫalāṣ ile taḫlīṣ-i cān için Ḳuban cānibine firār ve ol ṭaraflarda ḳarār eyledi. Bundan yedi sene ṣoŋra, yaʿnī 1204 senesinde Der-saʿādet'e celb olunub Tekirṭaġ ḳażāsında kendine çiftlik iḥsān olunaraḳ 206 senesinde ecel-i mevʿūdıyla orada vefāt eylemişdir. Ammā Şāhīn Girāy, Rusyalılarıŋ eṣer-i fesādı olmaḳ üzre 1191 senesinde muḳteżā-yı şurūṭ-ı serbestiyet üzre Ḳırım ḫānı olub 96 senesinde ahālīniŋ ittifāḳıyla Ḳırım'dan ṭard u defʿ olunduḳda Rusyalınıŋ iʿānesiyle tekrār cāy-ı ḳadīmine ʿavdet

etmişdi. İş bu 97 senesinde bütün bütün Ḳırım'ıŋ eyādī-i aʿdāya geçmesine sebeb-i müstaḳil oldu. Bundaŋ ṣoŋra Rusyalılar, kendine bir miḳdār maʿāş taḫṣīṣ ile bir maḥālde iskān edib üç dört sene ṣoŋra istiṣḳāl etmeleriyle 1201 senesi ḫılālinde diyār-ı İslāmiyye'ye çıḳdıḳda Rodos cezīresine nefyiyle orada ḳatl ve iʿdām olunub müstaḥaḳḳını bulmuşdur. Raḳʿa-i ulā ḫānlıġa 5 sene ve raḳʿa-i ṯāniyesi bir sene ḳadar olub ḫülāṣa-i aḥvāli:

Ḥadīṯ-i zülfünü aŋma yılān ḥikāyesidir meʾālinde ʿibāretdir."

Ṯüreyyā Bey **Sicilli ʿOṯmānī**'de, Muʿallim Nācī de **Esāmī**'de Şāhīn Girāy'ı şöyle aŋlatırlar:

"Ṭopal Aḥmed Girāy'ıŋ maḫdūmu ve Ṣāḥib Girāy'ıŋ birāderidir. 1191'de Ḳırım Ḫānlıġı'na Rusya'dan bir yāver ile geldiyse de ḫānlıġı ḳabūl buyurulmayıb (ʿOṯmānlı Ḥükūmetince) Selīm Girāy gönderildi. Ancaḳ taḳarrür edemeyib bu, ḫānlıḳda ḳaldı. 1196'da Ḳırım'dan ṭard olunub 1197'de tekrār ḫān olaraḳ Rusya'dan geldi. Rusya bu ṣūretle Ḳırım'ı elde edib buŋa bir miḳdar maʿāş verib Ḳırım'dan āḫir maḥale gönderib iskān etdirdi. 1201'de memālik-i şāhāneye gelib Rodos'a gönderildi. 1202'de orada iʿdām ile ḫıyānetiniŋ mücāzātını görmüşdür. Ḫāʾin ve ḫarīṣ olub ḫānedānınıŋ maḥviyyetine sebeb olmuşdur."

"Şāhīn Girāy: Ḳırım mülkünüŋ Rusya memalikine iltiḥāḳını revā gören ḫāndır ki evvel emirde Rusya içine firār etdiği ḥālde istiṣḳāl gördüğünden Surūrī'niŋ:

Tīz pervāz idi Şāhīn ele geldi nāgāh

mıṣrāʿında gösterdiği 1201'de[311] Devlet-i ʿOṯmāniyye'ye ilticā eyledikde Rodos'a nefy [5] olunaraḳ müteʿāḳib[en] iʿdām edilmişdir. Erbāb-ı maʿārifden olduġu ḥālde ġayret-i vaṭaniyyeden bī-naṣīb idi.

[311] [T.M.] Bu tārīḫ, bir ḳıṭʿadan ʿibāret olub tamāmı şöyledir:

Ṭutdu Şāhin Girāy'ı fuḳarānıŋ āhı — Nefy olundu Rodos'a ḳatl olur inşāʾallāh
Şuʿarā dest-i ḳabūl üzre ṭutar tārīḫim — Tīz pervāz idi Şāhin ele geldi nāgāh
1201

Yār gelib ʿāşıḳıŋ menzilini ḳılsa cāy
Etmeye mi gün yüzü dīdeleri rūşenāy

maṭlaʿlı ġazel-i muṣannaʿı meşhurdur."[312]

İżāḥ edeceğim **Ṭayyāre Ḳaṣīdesi**'ne, Sünbülzāde ʿOṯmānlı Ḫānedānı'nı medḥ ile başlar, sözü Birinci ʿAbdülḥamīd'e intiḳāl etdirir, onu bir çoḳ mübālaġalı evṣāf ile medḥ eder, ez cümle:

1. Sezā Behrām-ı Çarḫ olsa rikābında silaḥdārı

der.

Behrām Mirrīḫ seyyāresidir ki şarḳ taḫayyülüne göre feleğiŋ cellādıdır. Elinde ḫançer ṭutan iri bir adam şeklinde taṣvīr olunur. Şeyḫ Ġālib'iŋ **Ḥüsn ü ʿAşḳ**'ında

Mirrīḫ'iŋ eli ṭoŋub şitādan
Düşdü yere ḫançeri semādan[313]

demesi bu iʿtibār iledir.

Rikāb üzengi demekdir. Pādişāh, atla bir yere giderken üzengisi yanında yürüyen çūḫadārlara **rikāb aġaları** denilirdi. Çuḫadārlarıŋ ḳırḳ kişi [6] olmaḳ üzre **Çelebi Sulṭān Meḥmed** devrinde tertīb edilib **mābeyncilik** vaẓīfesinde ḳullanıldığı, reʾīslerine **baş çuḫadār** denilib **baş mābeyncilik** vaẓīfesini gördüğü "baş çuḫadār aġanıŋ iktisā eylediği ḳāleb işi ḳavuġa ʿīdīn ile mevlüd

[312] [T.M.] Ġazeliŋ tamāmı böyledir:
Yanaşub ol māha yā ḫançer-i ser-tīziŋi — Eylesem aġyārınıŋ sīnesini hemçü nāy
Yan virüb ey meh-liḳā ḳaçma bu ġam-hᵛāreden — Āteş-i hicrānıŋa yanmaġa görme revāy
Yāver olursa eğer luṭf-ı Ḫudā bir ḳula — Bir pula muḥtāc iken dehre olur pādişāy
Yār delerse eğer sīnemizi ḳāʾiliz — Tek bizi ol meh-likā luṭfına ḳıla sezāy
Ya meh-i raḫşānda mı dehre żiyā-baḫş olan — Ṭalʿat-ı rūyuŋ mudur ʿāleme viren cilāy
Ya lec idüb müddeʿī gün yüzüŋ inkār idüb — Eyler idi ʿgaybī ʿāḳil ise ẕerre rāy
Yāre ider ehl-i ʿaşḳ ṭurmayub ʿarż-ı hüner — Nevbet-i ʿarż-ı hüner sende mi Şāhin Girāy

[313] Şeyh Galib, **Hüsn ü Aşk**, yay.haz.: Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 101, b. 1446.

alaylarında mücevherli ağır sorġuç" ṭaḳıldığı ʿ**Aṭā Tārīḫi**'nde yazılıdır. Yine orada söylenildiğine göre pādişāh bir ṭarafa giderken "baş çuḫadār aġa rikāb-ı hümāyūnuŋ ṣaġ ṭarafında māşiy[en] yürür ve ikinci çuḫadār, ḳırmızı aṭlas kīse içinde pāşūş-ı hümāyūnu, belindeki gümüş paftalı ḳuşaġıŋ yan ṭarafına taʿliḳ ederek ṣol ṭarafında gider ve **çizmeci** taʿbīr olunan üçüncü çuḫadār, yedek çizme-i şāhāneyi keẕalik kīse içinde, belindeki ḳuşaġa rabṭ ederek baş çuḫadārıŋ arḳasında ve dördüncü çuḫadār bunuŋ ardında ḳādime-cünbān ve sā'ir çuḫadār aġalar, rikāb-ı hümāyūna muttaṣıl **peyk** ve **ṣolaḳ**larıŋ iç ṭarafında devān olurlar"dı.

Silāḥdār "Silāḥdār aġalar, dārü's-saʿāde ṭaḳımından māʿdā mābeyncilerle berāber **enderūn**da olan kāffe-i bendegānıŋ żābiṭidir. Silāḥdār aġalarıŋ tebdīli lāzım geldikde ekṣerīsi bā rütbe-i vezāret Mıṣır eyāleti ve sā'ir eyālet vāliliği ve ṣıḥriyyetle **ḳubbe vezāreti** ve **deryā ḳapdanlıġı** ve ṣadāretle bekām olurlar.- ʿAṭā Tārīḫi" idi.

Vehbī, pādişāhı medḥ ederken ṣadr-ı aʿẓamı da unutmuyor, onu da pohpolamaḳ için diyor ki:

2. Muvaffaḳ eylemiş bir ṣadr-ı ʿālī-ḳadre kim Mevlā Müreccaḥdır Nizāmülmülk'e ḥüsn-i reʾy ü eṭvāri

"Allāh, pādişāhı yüksek değerli bir ṣadr-ı aʿẓama nā'il etmiş ki güzel düşüncesi ve ḥareketleriyle Niẓāmü'lmülk'e tercīḥ olunur."

Buradaki "**ṣadr-ı ʿālī-ḳadr**"den maḳṣad **Ḳoca Yūsuf Paşa**'dır. Cevdet Paşa Tārīḫi'nde ve 1215 senesi vaḳāyiʿ ṣırasında Ḳoca Yūsuf Paşa'nıŋ tercüme-i ḥālini şöyle yazmışdır:

"Müteveffā-yı müşārü'nileyh: Gürciyyü'l aṣl olub Tersāne-i ʿĀmire'de 1161 senesi hengāmında liman reʾisi **Ḥasan Ḳapdan**'ıŋ ʿabd-i müşterāsı olduġu ḥālde ḥüsn-i ḫidmetine mükāfāt[en] āzād olunmuş ise de efendisiniŋ vefātına ḳadar ḫidmetine muvāẓabet ile iṣbāt-ı ṣıdḳ u sebāt eylemiş ve baʿdehū ḳışın

Ḳāsım Paşa'da Zincirliḳuyu'da [7] ḳahvecilik ile taʿayyüş eder ve yazın Donanma-yı Hümāyūn ile gidib gelerek ticāret eyler ve baʿżı aṣḥāb-ı sermāye ile ʿaḳd-i şirket-i muḍārebe ederek Mıṣır'a daḫi gidib gelir imiş. 78 senesinde **Ġāzī Ḥasan Paşa** riyāle ḳapdanı iken müşārü'nileyhe sermāye verib ticāretini beğenmekle ḳapdan paşa olduġundan kendine ḫazīnedār ve baʿdehū **ḳapıcı başılıḳ** rütbesi ile **ḳapı kedḫüdāsı** edib bu münāsebetle mābeyn-i hümāyūna āmed u şud eṣnāsında ḫazīne vekīli ʿOṯmān Aġa'ya intisāb ederek anıŋ himayetiyle 99 senesinde rütbe-i vezāretle Morā muḥaṣṣıllıġı tevcīh buyurulmuş ve 1200 tārīḫinde Maḳām-ı Ṣadāret-i ʿAẓīmā'ya gelmişdi. Kendisiniŋ vuḳūfsuzluġu ve hem-zebānı olan Şeyḫülislām Müftüzāde Aḥmed Efendi'niŋ taʿaṣṣub-ı bāridi ḥasebiyle 201'de Rusya seferini açıb ve Nemseli daḫi iʿlān-ı ḥarb etmekle ne ṭarafa ḥareket edeceğini şaşırıb nihāyet Nemse üzerine ḥareketle bidāyet-i emirde ġalebeye maẓhar olmuş ise de neticesinde sermāyeden żarar etmiş ve Sulṭān Selīm'iŋ cülūsundan iki ay ṣoŋra ʿazl ve ʿuhdesine Sivas eyāleti ile Vidin ser-ʿaskerliği iḥāle ḳılınmışdı.

Ġāzī Ḥasan Paşa ṣadārete geldikde ṣāḥib-i tercüme ʿuḥdesine deryā ḳapdanlıġı tevcīh eylemiş ise de Der-saʿādetce teng-i vaḳt bahānesiyle ḳapdanlıġından ṣarf-ı naẓar olunaraḳ Vidin serʿaskerliğinde ibḳā ve beş senesinde ʿuhdesine Bosna vālīliği tevcīh edilmiş ki çoḳ geçmeksizin ṯāniy[en] ṣadāret-i ʿuẓmā ile kām-revā ḳılınmaḳla küşādına bāʿiṯ olduġu seferi ḳapatıb altı senesi ḫılālinde Der-saʿādet'e ʿavdet etdikden ṣoŋra müteʿāḳib[en] ʿazl ile Anapa muḥāfıẓı naṣb olunmuşdu. 205'de me'mūriyyeti Cidde vālīliğine taḥvīl ile Medīne-i Münevvere muḥāfıẓlıġı iḥāle olunub orada ecel-i mevʿūdıyla vefāt eylemişdir. Cāvīd Bey **Ḥadīḳatü'l-Vüzerā** ẕeylinde müşārü'nileyhiŋ irtikāb ve meẓāliminden baḥṯ eder ve "Ṣiḳadan menḳūldür ki '217 ʿadet izāle-i bikre muvaffaḳ oldum' der imiş." diye ḳadh u ẕemmini teẕyīl eyler. Tecāvez'allāhū ʿan seyyiātihi Mekke müverriḫi ʿAbdü'ş-Şekūr Efendi daḫi müşārü'nileyhiŋ Medīne'de vefātı ḫaberiniŋ Mekke-i Mükerreme'ye vürūdunu beyān ṣırasında der ki:

"Yusūf Paşa, Ḥarameyn'iŋ ḫarābına bāʿiş olan Vahhābīler'iŋ taḳviyetine bādī olduġundan anıŋ vefātıyla herkes memnūn oldu."

Lākin kendisiniŋ kedḫüdāsı olub muʾaḫḫaren rütbe-i mīr-i mīrānī ile Medīne-i Münevvere muḥafıẓı olan Meḥmed Saʿīd Paşa'nıŋ Der-saʿādet'e gelmiş olan bir ḳıṭʿa taḥrīrātında Yusūf Paşa'nıŋ Vahhābīleri talṭīf ve istimālet yolunda ḳullanaraḳ ḥüsn-i ḫidmet eylemiş olduġu mündericdir."

[8] İşte Vehbī'niŋ Niẓāmü'l-mülk'e tercīḥ etdiği ʿOs̱mānlı ṣadr-ı aʿẓamı, bu z̲āt-ı ʿālī-ḳadr idi! İyi ṣayılacaḳ bir ḥareketi olmuşsa Türkiye ḥudūduna gelib İstanbul'a gitmek isteyen Şāhīn Girāy'ı yaḳalatdırıb Rodos'a göndermesi ve 1201 Şevvāl'i içinde öldürtmesi olmuşdu. **Niẓāmü'l-mülk**'e dāʾir **Ṭannāne Ḳaṣīdesi** şerḥinde maʿlūmāt verilmişdir.

Vehbī, yine Birinci ʿAbdülḥamīd'iŋ vaṣfına geçerek diyor ki:

3. Ẓuhūr-ı nuṣret-i Yezdān ile maḥv ü helāk etdi
Niçe Ṭāhir ʿÖmer gibi Nuṣayrī merd-i murdāri

"Allāh'ıŋ yardımı ẓuhūr ederek Ṭāhir ʿÖmer gibi ne ḳadar Nuṣayrī ve murdār ḥerīfleri maḥv etdi."

Ẓuhūr meydāna çıḳmaḳ ve ġalebe çalmaḳ, **nuṣret** yardım etmek demekdir. Bu kelimeniŋ burada z̲ikrinden maḳṣad: ikinci mıṣrāʿdaki **Nuṣayrī** lafẓıyla bir **cinās-ı iştiḳāḳ** yapmış olmaḳdır. **Yezdān** esāsen ve **Ş̲eneviyye** mez̲hebinde nūr ve ḫayrı yaratan maʿbūddur ki żıddı **Ehrīmen**'dir. Ṣoŋra **Allāh** maʿnāsında ḳullanılmışdır. **Maḥv** yoḳ etmek, **helāk** öldürmek. Helāk kelimesi, burada **ḥaşv-i müfsid**dir.

Maʿlūm ya sözde lüzūmsuz ḳalabalıḳ eden kelimelere **ḥaşv** denilir, maʿnāyı bozacaḳ derecede olanlarına **ḥaşv-i müfsid** taʿbīr olunur. Bu beyitdeki **maḥv u helāk** gibi ki **yok etmek ve öldürmek** demekdir. Yoḳ edilmiş olan

birinin öldürülmesine imkân bulunmadığı için maʿnā bozulmuş ve **helāk** kelimesi **ḥaşv-i müfsid** olmuşdur.

Niçe ne ḳadar. **Ṭāhir ʿÖmer** ʿAkkā'da ʿiṣyān etmiş ve istiḳlāl daʿvāsına ḳalḳışmış bir müteġallib idi. **Netāyicü'l-Vuḳuʿāt** mü'ellifi Muṣṭafā Paşa diyor ki:

"Berrü'ş-Şam ṭarafında mülteziminden iken taḥṣīl-i ṣervet u ḳudret ve Devlet-i ʿAliyye'niŋ Rusya muḥārebesiyle iştiġālinden istifāde ile sevāḥil-i Şāmiye'yi żabṭ ve ʿAkkā ḳalʿasında taḥaṣṣun eden **Ṭāhir ʿÖmer** nām müteġallib, Mıṣır'da teferʿun eden **Buluṭ Ḳapan ʿAlī Bey** ile ittiḥād ve Mosḳof donanması amiraliyle Devlet-i ʿaliyye ʿaleyhinde icrā-yı muḫāberāt ve müẕākerāt etmekde iken **Ebū'z-Zeheb Muḥammed Bey**'iŋ seyf-i saṭvetiyle ʿAlī Bey maḳtūl ve o aralıḳ muṣālaḥa daḫi münʿaḳid olmaġla müşārü'nileyhe Muḥammed Bey, cānib-i [9a] salṭanat-ı ṣeniyye'den Ṭāhir ʿÖmer'iŋ tenkīline meʿmūr edilmiş ise de Berrü'ş-Şam ve ṣolunda mürteḥil-i dār-ı āḫiret olmaġla bu ḫidmet, ḳapdan-ı müşarü'nileyhiŋ (Cezā'irli Ġāzī Ḥasan Paşa'nıŋ) ʿuhde-i dirāyetine ḥavāle olundu. Binā'enʿaleyh 1189 senesi evāḫirinde Donanma-yı Hümāyūn ile ʿazīmet ve ʿAkkā ḳalʿasını muḥāṣaraya mübāşeret edib Ṭāhir ʿÖmer'iŋ ekṣerī ʿaskeri maġribli ve ḳapdan-ı müşarü'nileyh daḫi ġarb ocaḳları beyninde ṣāḥib-i nām ve şān olduġundan maġribīlerden el ṭutaraḳ bāġ-i merḳūmuŋ ḳatl u izālesine muvaffaḳ olduġu miṣülli ertesi sene daḫi ol ḥavālide bulunan evlād u etbāʿında eşḳiyāsını ḳaṭl u iʿdām ile baḳiyyesini İstanbul'a getirdi."

Cevdet Tārīḫi'niŋ birinci cildinde de şu fıḳra vardır:

"Şeyḫ Ṭāhir ʿÖmer'iŋ Berrü'ş-Şam'da kesb-i nüfūẕ ve istiḳlāl etmesi bu vechle menḳūldur ki: **Zeydān** nām kimse Medīne'den Ṣafed diyārına gelmiş ve ʿÖmer nāmında olan oġullarından iş bu Ṭahir ʿÖmer tevellüd etdikde **Ẓāhir** tesmiye olunub ʿArab'ıŋ ʿādeti olduġu üzre oġluŋ ismi babaya mużāf ḳılınageldiğinden **Ẓāhir-i ʿÖmer** denilmişdir. Faḳaṭ **ẓā-yı muʿceme** ile **Ẓāhir**

ismi ol ṭaraf ahālisine maḫṣūs olduġundan maḥall-i sā'irede ġalaṭ olaraḳ **ṭā-yı mühmele** ile **Ṭāhir ʿÖmer** diye meşhūr olmuşdur."

Vehbī'niŋ beytinde **ẓuhūr** kelimesiniŋ ḳullanılması da Ṭāhir ʿÖmer'iŋ adı **Ẓāhir** bulunduġuna işāret olsa gerekdir.

Şüreyyā Efendi **Sicill-i ʿOṯmānī**si'nde meşhūr ʿā'ileleri yazdığı ṣırada bir de **Ṭāhir ʿÖmer-zāde**ler'den baḥṯ eder ve:

"Ṭāhir ʿÖmer-zāde: ʿAkkā'da şöhret alan Ṭāhir ʿÖmer'iŋ evlādına denir ki meşhūrları **Şāʿir Fāżıl Bey**'dir. Bunlardan **ʿĀrif Efendi** bāb-ı ʿālī tercüme ḳalemi ḫulefāsından olub telġraf teşekkülünde muʿāvin ve baʿdehū müdīr olub az müddetde ʿazl edilmişdir. Baʿdehū yine istiḫdām olundu." der.

Sicill-i ʿOṯmānī mü'ellifiniŋ ifādesine ʿilāve edilmesi lāzım gelen bir şey varsa o da **Ṭāhir ʿÖmer-zāde** olan yalnız **Enderūnlu Fāżıl Bey** olmayıb ḳardeşi **Kāmil Bey**'iŋ de birāderi ḳadar değilse de yine şāʿir ve Ṭāhir ʿÖmer-zāde olduġudur. Kāmil Bey'iŋ **Pehlivānnāme** başlıḳlı şu manẓūmesi **ʿAṭā Tārīḫi**'nde mündericdir:

Āferīnler yine ḳoz bekcisine
Seyr edenler dediler cümle belī

Pehlivān böyle gerekdir ḥaḳḳā
Şimdi meydānın odur bī-bedeli

Ṭutuşan kimdir onuŋla ʿacabā
Biriniŋ var ise gelmiş eceli

Berḳ-i ḫāṭıf gibi ṯābit görücek
Āteş-i ḍarb ile yandı Fereli

Kāmil'iŋ oldı ḫoş-āyende yine
Pehlivānāne bu zībā ġazeli

Nuṣayrī Sūriye ṭaraflarında Müslümān görünen, faḳaṭ gizli bir meẕhebiye. "Şām'ıŋ cihet-i şimāliyesinde ve ʿale'l-ḫuṣūs Lāẕḳiyye civārında ve Cebel-i Nuṣayriyye denilen ṭaġın eteklerinde sākin bir ḳavim olub lisān-ı ʿArabī ile mütekellim ve ẓāhir[en] müslim olduḳları ḥālde bunlar daḫi **Dürzī**ler ve **Yezīdī**ler gibi birṭaḳım iʿtiḳādāt-ı bāṭıla-i ġayriyeye tābiʿdirler."

[9b] **4.** **Levendātıŋ ocaġın bir nefesde eyledi berbād**[314]
Söyündürdü kerametle şerār-ı nār-ı eşrāri

"Levendleriŋ ocaġını bir nefesde iṭfā etdi. O şerīr ḥerīfleriŋ ḳıvılcımını kerāmetle söndürdü"

"Levend: İtalyancadan şarḳī maʿnāsına. Venedikli, memālik-i şarḳīyesinden aldığı baḥriye tüfenkçisi -Lehçe-i ʿOṯmānī-"

Aḥmed Vefīḳ Paşa'nıŋ çetrefil ifādesinden aŋlaşıldığına göre levend kelimesi; esās[en] deŋiz ʿaskeri maʿnāsına imiş. Ṣoŋra baḥriyeliler gibi boylu boşlu olanlara ve ḳabadayıca gezenlere **levend** denilmiş, ḥattā **şeh-levend** diye bir de taʿbīr icād edilmiş. **Levendāt** ise bu İtalyanca kelimeniŋ ʿArabca cemʿi. Çünki **āt** kelimesi ʿArabca'da cemʿ edātıdır. Gerek ʿAcemler gerek Türkler bu lafẓı kendi kelimelerine bitişdirib ġalaṭ olaraḳ cemʿ yapmışlar. Fārisī'deki **fermāyişāt, rūznāmecāt**, Türkcedeki **levendāt**, **gedikāt** kelimeleri gibi.

Şāʿiriŋ burada baḥṯ etdiği levendāt, Mora'daki Arnavudlardır ki Ora ʿişyānını yatışdırmaḳ için Arnavudluḳ'dan gönderildikleri ḥālde ṣoŋra onları da teʾdīb ve tenkīle mecbūriyet ḥāṣıl olmuşdu.

Netāyicü'l-Vuḳuʿāt müʾellifi Muṣṭafā Paşa der ki:

[314] berbād: iṭfāʾ T.M.

"Sefer-i sābıḳ seyyi'ātından baḳiyye olaraḳ hengām-ı muḥārebede Mora reʿāyası ʿālem efrāz-ı ṭuġyān olmaġla Arnavudluḳ'dan ʿasker sevḳ olunub cemʿiyet-i şeḳāvet perīşān edilmişdi. Lākin Arnavud ṭā'ifesi Mora cezīresinde yerleşib ticāret ṣūretiyle gerek İslām, gerek Ḫıristiyānları pençe-i ḳahr u ẓulmlerine aldıḳlarına ve bunlarıŋ daḫi taġallüb ve tasalluṭlarına vālīleriŋ ḳudret ve liyāḳatleri ḳāṣır olmasına mebnī 1192 senesinde ḳapudan müşārü'nileyh (Ġāzī Ḥasan Paşa) Mora vālīliği żamīmet[en] bi't-tevcīh irsāl ḳılındı. Maḳarr-ı vilāyet olan Ṭirabolice taḳarrubunda Arnavudlar istiḥḳām inşāsıyla müdāfaʿaya ḳıyām eylediklerinden ʿaẓīm bir muḥārebe vuḳūʿuyla iki üç biŋ şaḳī iʿdām olunub baḳiyyesi istimān eylediler. Cezīre-i merḳūmede vāḳiʿ Manya reʿāyası, menāʿat-ı mevḳiʿyeye istinād[en] öteden beri şeḳāvet ve ʿiṣyān üzre olduḳlarından müşarü'nileyh (Ġāzī Ḥasan Paşa) ertesi sene Donanma-yı Hümāyūn ile Aḳdeŋiz'e ḫurūcunda anlarıŋ daḫi te'dīb ve terbiyelerine mübāşeret ve şimdiye ḳadar mesbuḳ olmadıġı vech ile ḥarb[en] Manya ṭaġlarını āverde-i ḳabża-i celādet eyledi."

5. Piristū beççeler mār-ı siyehden iḫtirāz etmez
Cihanda ʿadli menʿ etmiş rüsūm-ı cevr ü āzāri

"Pādişāhıŋ ʿadāleti, dünyāda ẓulüm ve incitme ʿādetini menʿ etmiş oluduġu için ḳırlanġıç yavruları ḳara yılandan çekinmezler."

Pirüstū ḳırlanġıç, **beççe** yavru. Fārisī'de şeddeli kelime olmadıġı ḥālde **ümmīd, peşşe, beççe** gibi baʿżı lafıẓlar naẓımda müşedded ḳullanılmışdır. **Mār-ı siyāh** ḳara yılan, **iḫtirāz** çekinmek, **rüsūm** ʿādet, töre demek olan **resm**'in ʿArabca cemʿi. **Cevr** ẓulm, **āzār** incitme.

6. Hümā-yı bī-hemāl-i himmeti zīr-i cenāḥında
Eder āsūde-i ẓıll-ı ḥimāyet cümle aḳtāri

"Himmetindeŋ eşi bulunmayan hümāsı ḳanadı elinde her ṭarafı ḥimāye gölgesinde barındırır ve rāḥat etdirir."

Hümā devlet ḳuşu dedikleri mevhūm ḳuş. Ḳanadınıŋ gölgesi her kimiŋ başına düşerse devlete erermiş! **Bī-hemāl** benzeri olmayan, emṣālsiz. **Himmet** bir şeyʾiŋ olmasına ḳalbī irādeniŋ ṣarfı "Baba himmet! Oġlum ḫidmet!" Meṯeli meşhūrdur. **Zīr** alt, **cenāḥ** ḳanad, **āsūde** rāḥat etmiş olan, **ẓıll** gölge, **ḥimāyet**, **ḥimāye** ḳoruyuş, esirgeyiş, **aḳṭār** ṭaraf demek olan **ḳuṭr**'uŋ ʿArabca cemʿi.

[10] **7.** **Dilerse maṭbaḫ-ı ḳuş-ḫānesinden bezl-i niʿmetle**
Eder dil-sīr-i envāʿ-ı niʿam şāhān-ı emṣāri

*"Dilerse **ḳuş-ḫāne maṭbaḫı**ndan sofralar göndermek ṣūretiyle bütün memleket ḥükümdārlarını türlü niʿmetle ṭoyurur."*

Ḳuş-ḫāne ṣaḥan ṭolduracaḳ ḳadar yemek alan tenceredir. Eskiden sarāy ve ḳonaḳlarda muʿtenā yemekler bunlarda pişirilir, içindeki yemekleriŋ istifi bozulmamaḳ için ḳuş-ḫāneler, yavaşca ṣaḥanlara çevirilirdi. Bu münāsebetle sarāyda pādişāh için yemek pişirilen yere **ḳuş-ḫāne maṭbaḫı** denilirdi.

ʿAbdurraḥman Şeref merḥūm **Ṭopḳapı Sarāyı Hümāyūnu** ʿunvānlı eṯerinde sarāyıŋ **orta ḳapı** ile **bābüʾs saʿāde** arasındaki **alay meydānı** denilen sāḥadan baḥṯ ederken diyor ki:

"Alay meydānınıŋ ṣaġ ṭarafını kāmil[en] **maṭbaḫ-ı ʿāmire** ḳaplamışdır. Maṭbaḫıŋ meydāna üç ḳapısı vardır. Ḳapılardan duḫūl ulunduḳda ṣıra ile ikişer ikişer yirmi bacalı ve her baca büyük ocaḳlarıŋ dumanını çeker cesīm maṭbaḫlar müşāhede olunur. Maṭbaḫlarıŋ pīşgāhında daḫi maṭbaḫ-ı ʿāmire meʾmūrlarındaŋ daʾireleriyle āteşciler ve ṭablakārlar ḳoġuşları vardır. Maṭbaḫ-ı ʿāmire eski zamānlarda külli yevm[in] ḳadın, erkek dört, beş biŋ kişiyi ṭoyuracaḳ iṭʿamiye iḥżār eylediği gibi aʿyād-ı maḫṣūṣa da meṯelā **ʿulūfe tevziʿi** günleri on biŋ ile on beş biŋ arasında olan efrād-ı ṣunūf-ı ʿaskeriyyeye çorba ve pilāv, zerde ve Ramażān'ıŋ on beşinci gecesi on biŋ ḳadar yeŋiçeriye

baḳlava ṭabḫ ederdi. Maṭbaḫıŋ **ḥelvā-ḫāne** ḳısmı mümessek maʿcūn ve reçel ve şurūb meşelli ṭātlı iʿmāline maḫṣūs idi. Ḥattā ḳoḳulu ṣābūnlar da burada yapılırdı."

Ḳuş-ḫāne maṭbaḫı ḥaḳḳında ʿ**Aṭā Tārīḫi** de şu maʿlūmātı veriyor:

"Ḳuş-ḫāne, maṭbaḫ-ı hümāyūnuŋ **zülüflü balṭacılar**dan müstaʿid ve mücerreb, yemek ṭabḫında māhir iki nefer meʾmūru vardır. Bunlarıŋ birisine **ḳuşcu başı** ve diğerine **ikinci** taʿbīr olunur. Sāʾir neferātı **ḥelvā-ḫāne**den ve **aşaġı maṭbaḫ**dan intiḫāb olunan adamlardır. İçlerinden birisi **ocaḳ başı**lıḳla temeyyüz eder. Bu maṭbaḫda nefs-i hümāyūn için eṭʿime-i nefīse ṭabḫ olunur. Erbāb-ı şervetden olan **enderūn ʿāġāları**nıŋ ikişer, üçer neferi ittifāḳ ederek ḳuşcu başılara māhiyye ikişer, üçer yüz ġurūş [11a] iʿṭā etmek muḳāvelesiyle ṭatlısıyla berāber ḳuş-ḫāneden dört, beş, nihāyet altı türlüye ḳadar nefīs ṭaʿām taʿyīnine o vaḳtiŋ uṣūlü müsāʿid olduġundan bu ṣūretle nefīs-i ṭaʿām tenāvülüyle teleẕẕüẕ olunur idi."[315]

Yine ʿ**Aṭā Tārīḫi**, **ḥelvā-ḫāne** ile **aşaġı maṭbaḫ** için şunları yazıyor:

"Burada ḥelviyāta daʾir eṭʿime ve şerbet ṭabḫ olunur. Eski ve müstaʿidleri **Ḥelvācı Başı**lıḳ ve **Çāşnigīr Başı**lıḳ ve **Ḫoşāfcı Başı**lıḳ meʾmūriyetlerine irtiḳā eder. Bu ocaḳda senede bir defʿa evvel bahārda kebīr ḳazanlarla birçoḳ nāne, dār-ı fülfül, ḥavlıcān, gül, gelincik maʿcūnları ḳaynar ve nefs-i hümāyūn için **Baş Lālā yeri** ile kīlārıŋ **Baş Ḳulluḳcu yeri**ne gönderilib ḥıfż olunanlardan māʿadā ḥarem dāʾiresine **Dārü's-saʿāde Aġası** ile **Silāhdār Aġa**, **Çuḫādār Aġa**, **Rikābdār Aġa**, **Tülbend Aġası**, **Anaḫtār Aġası**, **Mābeyncilerle**, **Müʾeẕẕin**, **Ḳahveci**, **Ṣarıḳcı**, **Tüfengci**, **Berber** başılara, **Baş Lālā**'ya **Hekīm Başı** ve **Maṭbaḫ Emīni**, **Müneccim Başı**, **Şehremīni**, **Ḍarbḫāne Nāẓırı**, **Ḳapı Aġası**, **Ḫazīnedār Aġa**, **Ḫazīne Vekīli**, **Baş Ḳapı Ġulāmı**, **Yayla Başı Ḳapı Ġulāmı**,

[315] [T.M.] İkinci ʿAbdülḥamīd zamānında sarāy ṭablakārlarıyla uyuşanlar da böyle nefīs yemeklerden ucuzca istifāde ederlerdi. Ḥattā Beşikṭāş'da sarāy yemeği ṣatan dükkānlar açılmışdı ki et, sebze, pilāv gibi yemekleriŋ ṣaḥanını ḳırḳ paraya, ṭatlılarıŋ ṭabaġını iki ġurūşa ṣatarlardı.

Vālide Sulṭān Baş Aġası, **Vālide Sulṭān Baş Ḳapı Ġulāmı**, **Ḫāṣ Oṭa Başı**, **Sarāy Aġası**, **Ḫazīnedār Başı**, **Kīlārcıbaşı**, **Ġalaṭa Sarāyı Aġası** ve sā'ir mu'teberāne ve her ḳoġuşa taḳsīm olunur ve müte'alliḳātı olan aġalar, kendi ḥiṣṣelerini peder ve māderlerine gönderebilirlerdi. Bu ma'cūnlarıŋ ṭabḫ olunduġu geceye **Ot Gecesi** tesmiye olunub o gece ocaḳ ahālīsine **Bostāncı Başı Yeri**'nde her zamān mevcūd bulunması lāzım gelen **Ḫayālbāz**, **Ḥoḳḳabāz** ve **İncesāz** gönderilir, bu vesīle ile bu ocaḳ ḫalḳı da senede bir kerre nā'il-i imtiyāz ve iltifāt olurlar.

Ḥelvā-ḫāne ocaġına mensūb efrāddan tefeyyüż etmiş pek çoḳ ẕevāt güẕār etdiği gibi Ḳoca Köprülü Meḥmed Paşa daḫi bu ocaḳda iken Kübrā-yı Enderūn'a ibrāz-ı ḳābiliyyet ve isti'dād ederek def'at[en] **Ḫāne-i Ḫaṣṣa**'ya alınmış ve ḥāsbe'l-ḳader ṣadāret-i 'uẓmā derecesine ḳadar irtiḳā ederek ibḳā-yı nāme muvaffaḳ olmuşdur. Bu ocaḳda ṭabḫ olunan **loḳma** meşhūrdur. Bundan başḳa bir de güzel **kāl loḳması** ve beyāż tel ve ekmek ḳaḍā'ifi pişer."

[11b] **8.** **Eger Sīmurġ-ı 'adli almayaydı zīr-i şehbāle**
Şikest eylerdi devrān beyże-i nüh-çarḫ-ı devvārī

"Pādişāhıŋ Sīmurġ-ı Zümrüd-i 'anḳā gibi olan 'adāleti, büyük ḳanadınıŋ altına almasaydı devrān, şu dönen doḳuz feleğiŋ yumurṭasını ḳırardı."

Simurġ Zümrüd-i 'anḳā denilen mevhūm ḳuş ki ġāyet cesīm imiş. **Şehbāl** büyük ḳanat, **şikest** ḳırıḳ, **devrān** zamān ve dönüş, **beyże** yumurṭa, **noh** doḳuz, **çerḫ** felek, **devvār** dönen.

Eski hey'etcilere göre gökler 9 dānedir ve her biri dönmekdedir. Onlarıŋ yumurṭası da güneşdir. Pādişāhıŋ 'adāleti simurġu, o yumurṭayı ḳoca ḳanadınıŋ altına alıb da muḥāfaẓa etmese imiş göklериŋ sür'atli dönüşü onu ḳırarmış! [12a]

9. **'Ukāb-ı pençe-i şehbāz-ı ḳahrı ıżṭırābından**
Felek evcinde Nesr-i Ṭā'ir'e dehşet olur ṭārī

"Ḳahr-ı ḳarakuşunuŋ ṭavşancıl pençesi altında ḳıvranmaḳ ḳorḳusundan felek evcinde Nesr-i Ṭā'ir yıldızına dehşet gelir."

ʿUḳāb "Ġurāb vezninde ṭavşancıl ḳuşuna denir, ḳaraḳuş nevʿindendir ve bir nevʿine 'yılancıl' taʿbīr olunur ki yılanları ḳapıb helāk ve ekl eder.

"Fārisī'de ṭavşancıla 'āle' denir ve 'nesr' dediğine 'gerges' denir, Türkcede ḳaraḳuş derler, alıcı ḳuşdur. Doġan ve Şāhīn maḳūlesi cevāriḥe hücūm edib alır ve lisānımızda gerçi 'aḳbaba' dediklerine 'gerges' ıṭlāḳı meşhūrdur, lākin ṣaḥīḥ değildir. -Ḳāmūs Tercümesi-"

Bāz "Ḳāz vezninde 'doġan' dedikleri şikāri ḳuşdur.-Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi"

Şāhbāz "Beyāż ve iri doġandır. Ekşeriyā selāṭīn şikār ederler. Ġāyet de güzel olur. Türkcede 'ṭoyġun' derler. -Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-

Evc "Yüceye ve yükseğe denir. 'Ḥubūṭ' muḳābilidir. Mütercim der ki: Evc kelimesi **evg-i** Fārisī muʿarrebidir, müneccimīn ıṣṭılāḥındandır. Kevākibiŋ zemīne nihāyet-i buʿdi olan dereceden ʿibāretdir ki felek-i cüzʾīsiniŋ saṭḥ-ı muḥaddebi felek-i ḥāmile mümās olan noḳṭa olacaḳdır, muḳābiline 'ḥażīż' derler. -Ḳāmūs Tercümesi-"

Nesr-i Ṭā'ir "Nesr, ḳuṭb-ı şimāli semtinde iki kevkeb adıdır. Birine 'Nesr-i Vāḳiʿ' ve birine 'Nesr-i Ṭā'ir' derler. Bunlar 'iki ṣūret-i kevkebiye'[316]den

[316] [T.M.] Bay Saʿdī ṭarafından yazılıb **Nedīm'iŋ Köşk Ḳaṣīdesi** ʿunvānlı eşerine derc edilen bir maḳālede deniliyor ki:
"Ḳudemā **Batlamyos** sistemini ḳabūl etmişdi. Arżı **merkez-i ʿālem** ʿadd edib Şems'i onuŋ eṭrāfında ḥareket etdiriyordu. Şems'iŋ bir sene Arż eṭrāfındaki ẓāhirī ḥarekātı neticesi olaraḳ çizdiği dā'ireye **dā'ire-i ḫusūf =ecliptique** ismi verilir. Bu, tām bir dā'ire değildir, bir ḳaṭıʿ-i nāḳıṣdır. Maʿamāfih bu ḫuṣūṣ, ḳudemāca bilinmediğinden dā'ire-i ḫusūfī tām bir dā'ire olaraḳ ḳabūl edib onu 360 dereceye taḳsīm eylemişlerdi. Diğer seyyāreleriŋ medārı da Ḳamer de dāḫil olduġu ḥālde- dā'ire-i ḫusūfdan çoḳ uzaḳlaşmadığından bunuŋ üzerinde bulunan **ṣūret-i kevkebiyyeler= costellations** müneccimler ʿindinde ṣoŋ derecede ehemmiyet kesb etmişdir. Yıldızları yek naẓarda ḳolayca tefrīḳ için semā **ṣūret-i kevkebiyye**lere taḳsīm olunmuşdur. (12'inci ṣayfanın da ḥaşīyesi mābaʿdı) [12b]

mürekkebdir. Nesr ṣūretleridir. Biri zemīne nāzil ve biri ṭā'ir ṣūretindedir. -Ḳāmūs Tercümesi-

[13] **Dehşet** bu kelime yerine ʿArabcada **deheş** lafẓı ḳullanılır ki "Sergeşte ve ḥayrān olmaḳ, ʿalā ḳavl$_{in}$ ġafletden ve ṭalġınlıḳdan, yāḫūd veleh ve ḥayretden ʿaḳıl gidib öylece deng ve bīhūş olmaḳ maʿnāsınadır.-Ḳāmūs Tercümesi-

Ṭārī birden bire gelivermek demek olan **teryān**dan ism-i fāʿil.

Vehbī, pādişāhıŋ ġażab ve ḳahrını ṭavşancıl pençeli bir ḳaraḳuşa beŋzetiyor da o pençeye ḳapılmaḳ ḳorḳusundan feleğiŋ evcinde, yaʿnī feżānıŋ uzaḳ bir noḳṭasında bulunan Nesr-i Ṭā'ire ıżṭırāb çekdiriyor!

Ḳuşca bir taʿbīr ile tevriye olmaḳ üzre ben de derim ki: "Uçurtmaḳ da bu ḳadar olur!"

10. ʿAdū-yı tīre-rūyu bir uçar ḳuş olsa da farażā
Olur çengāl-i bāz-ı ḳahrınıŋ elbet giriftāri

"Onuŋ ḳara yüzlü düşmanı farażā uçan bir ḳuş olsa bile muṭlaḳa ḳahrı doġanınıŋ pençesine ṭutulur."

ʿAdū düşman, **tīre** bulanıḳ, ḳaranlıḳ, **tīre-rūy** yüzü ḳara, **farażā** Türkcesi ṭutalım lafẓıdır. **Çengāl** pençe, **giriftār** ṭutulmuş, yaḳalanmış. [14]

Gökyüzünüŋ muʿayyen ḳısmındaki parlaḳ yıldızları biri birine bağlayan ḫaṭlar taṣavvur edilecek olursa bunlar, heyʾet-i ʿumūmiyyeleri iʿtibārıyla baʿżı ḥayvān, nebāt ve eşyā şekillerini andırır. Ḳurūn-ı ūlāda muḫtelif ḳavimler, kendi iʿtiḳād düşüncelerine göre **ṣūret-i kevkebiyye**ler īcād etmişlerdir. Bugün ḳullanılan şekilleriŋ ḳısm-ı aʿẓamı eski Yunanlılarıŋ vażʿ etdikleridir. Yunan ve Roma ʿālemini Avrupa'ya ṭanıtan ʿArablar, bu **ṣūret-i kevkebiyye**leri ḳabūl eylemişlerdir. Parlaḳ yıldızlara verdikleri isimler taḥrīf olunaraḳ istiʿmāl edilmekdedir. **Nesrü'l-Vāḳiʿ= Vega**, **Nesrü'ṭ Ṭā'iri=Altair** gibi. **Ṣūret-i kevkebiyye**lerden ṣarf-ı naẓar olunaraḳ **dā'ire-i ḫusūf** on iki ḳısıma ayrılmış ve bunlara **burc** ismi verilerek **iʿtidāl-i rebīʿ noḳṭası**ndan başlanılıb eski on iki **ṣūret-i kevkebiyye**ye nisbet olunmuşdur. Bu ṣūretle meşelā **Ḥamel burcu ḫūt ṣūret-i kevkebiyyesi**ne teḳābül eder. Bu īżāḥātı vermekde maḳṣūd **burc** ile **ṣūret-i kevkebiyye** taʿbīrleriniŋ biri biriniŋ ʿaynı olmadıġını aŋlatmaḳdır. **Burc**uŋ aṣıl taʿrīfi şöyledir: "**Kürre-i semā** ḳuṭublar ḫaṭṭından geçen müstevīler ile on iki ḳısma (portaḳal dilimleri gibi) ayrılırsa her bir dilime **burc** ismi verilir."

11. Hevādan indirib ez-cümle şehbāl-i kerametle
Ḳafes-bend eyledi Şāhīn Girāy-ı nābe-hemvāri

"Ez cümle dürüst bir adam olmayan Şāhīn Girāy'ı kerāmet ḳanadıyla hevādan indirdi ve ḥabs ḳafesine ḳoydu."

Hevā hem maʿlūm olan maʿnāsınadır, hem de **heves ārzū** meʾālini ifāde eder. Dilimizde de bir **hevālandı** taʿbīri vardır ki nefsānī bir ārzūnuŋ ḥuṣūlü içiŋ uġraşıyor mevḳiʿinde ḳullanılır.

Ez cümle o cümleden olaraḳ, ḫuṣūṣıyle, bi'l ḫāṣṣa meʾālinde istiʿmāl olunur. Şeyḫ Ġālib'iŋ:

Bī-çāredir ümmetleriŋ ʿiṣyānına baḳma
Dest-i red urub ḥasret ile dūzaḫa ḳaḳma

Luṭfeyle, amān āteş-i hicrānıŋa yaḳma
Ez cümle ḳuluŋ Ġālib'i pür-cürmī bıraḳma[317]

naʿatında olduġu gibi.

Şehbāl büyük ḳanad, **kerāmet** ḫāriḳu'l-ʿāde bir iş yapmaḳ, **ḳafes-bend** ḳafese ḥabs edilmek.

Vehbī, Birinci ʿAbdülḥamīd'iŋ ḳahrını ʿuḳāba beŋzetmiş, onuŋ pençesine düşmek ḳorḳusuyla Nesr-i Ṭā'ir'iŋ dehşetnāk olduġunu söylemişdi. Bu beyitde ise o ʿāciz pādişāha bir kerāmet ḳanadı ṭaḳıyor ve istiḳlāl hevālarında uçan Şāhīn Girāy'ı o ḳanadıŋ ḍarbesiyle düşürüb ḳafese ṭıḳdığını söylüyor.

Şehbāl-i kerāmet terkībi ile de menḳıbevī bir rivāyete telmīḥ ediyor:

[317] Şeyh Gâlib, **Dîvân,** yay.haz.:Naci Okçu, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014, s. 242.

[15] Bilmem hangi tārīḫde bir ġayr-ı müslim, kerāmet daʿvāsıyla ortaya atılmış, ḳalabalıḳ bir cemāʿat ḳarşısında güvercin şekline girib uçmaya başlamış. Bunun üzerine bir Müslümān velīsi de bir ṭoġan şekline girib güvercinin üstüne atılmış, ḳanadıyla vura vura onu yere indirmiş.

12. Tüyün düzmek hevāsında gezerken dūş olup dāma
Şikest oldu per ü bāli ḳırıldı çeng ü minḳāri

"Şāhīn Gīray, tüyünü düzmek, yaʿnī maʿzūl Ḳırım ḫānları gibi ʿOṯmānlı Devleti'ndeŋ taḫṣīṣāt alıb eski ḥālini bulmaḳ emelinde iken ṭuzaġa düşdü ve ḳanadlarıyla pençeleri ḳırıldı"

Tüyünü düzmek taʿbīrini Aḥmed Vefīḳ Paşa "Iṣlāḥ-ı ḥāl, yāra oŋub yaġır yer tüy peydā etmek" diye tefsīr ediyor. Evet, ḥayvānlar için böyledir. İnsānlar ḥaḳḳında ise düşkün bir adamıŋ eli biraz genişleyerek üstünü, başını düzeltmesi maʿnāsında ḳullanılır. **Dūş olmaḳ** rastlamaḳ, uġramaḳ, düşmek, **per** ḳanad, **bāl** ḳanadıŋ uzun tüyleri, bilek. **Çenk** pençe, **minḳād** ġaġa.

13. Nevāl-i salṭanatdan ḳuş südüyle beslenib āḫir
Ḳımız içdikde iẓhār eyledi küfrāne inkāri

"'Oṯmānlı Devleti'niŋ luṭf u keremi olaraḳ ḳuş sütüyle beslenmişdi. Nihāyet ḳımız içince ḳüfrān-ı niʿmetiyle gördüğü iḥsānları inkār etdi."

Nevāl luṭf, kerem, iḥsān, **kuş sütü ile beslenmek** fevḳa'l-ʿāde refāh içinde yaşamaḳ. "Ḳuş sütünden başḳa her şeyi var." derler ki ḳuş sütü bulunsaydı onu da elde ederdi demekdir. **Ḳımız** ḳışraḳ sütünden yapılan bir nevʿi içki, **küfrāne** ḳāfirāne, nānkörcesine demek olacaḳ. [16]

14. Niʿam-perverde-i Rus'um deyu söylerdi bī-pervā
Bir iki gün yiyib içmekle ḫūk ü ḫamr-i küffāri

"Bir iki gün Mosḳoflar'ıŋ domuzundan yemek ve şarābından içmekle çekinmeksizin ben, Ruslar'ıŋ luṭfunu görmüş, niʿmetleriyle beslenmişim derdi."

Niʿām-perverde niʿmetlerle beslenmiş, **bī-pervā** çekinmeksizin, **ḫūk** domuz, **ḫamr** şarāb.

Yuḳarıda ʿAbdurraḥman Şeref merḥūmuŋ tārīḫinden naḳl edilmişdi ki Kırımlılar ṭarafından ḫān intiḫāb olunan **Devlet Girāy**'ı Ruslar ḳaçırmışlar, onuŋ yerine kendi adamları olan Şāhīn Girāy'ı oṭurtmuşlardı. O da bundan ṭolayı Ruslar'ıŋ lüṭuf-dīde ve niʿam-perverdesi olduġunu söylüyor.

15. Rodos'da bāġı mesken eylemişdi bāġī-i ḫāyin
Götürdüm ḳalʿa-bend etdim o çaḳır gözlü mekkāri

"Ḫā'in ʿāṣī Rodos'da bir baġda oṭuruyordu. O çaḳır, yaʿnī māvī gözlü ḥīlekārı götürdüm, ḳalʿaya ḥabs etdim."

Bāġī ʿāṣī. Şāʿiriŋ Şāhīn Girāy'a bāġī demesi, ʿOṯmānlı Devletine ḳarşı ḥareketi ṭolayısıyla, daha doġrusu o kelime ile **bāġı** lafẓı arasında bir **cinās-ı ḫaṭṭī** yapmaḳ emeliyledir. **Ḳalʿa-bend** ḳalʿaya ḥabs edilen, **çaḳır** bir nevʿi avcı ḳuş. Onuŋ ḫidmet ve taʿlīminde bulunanlara **çaḳırcı** denilirdi. Bu kelime, ʿArabcaya **ṣaḳr** olaraḳ geçmişdir. **Ḳāmūs Tercümesi**'nde deniliyor ki; "Gerek Şāhīn ve gerek doġan envāʿından muṭlaḳā şikārī ḳuşa denir. Lākin istiʿmālde **çarġ**-ı Fārisī muḳābilinde ġālib oldu ki Türkiye'de *çaḳır* taʿbīr etdikleridir."

Burhān-ı Ḳāṭıʿ da şöyle yazılıdır:

"**Çarġ** çaḳır doġandır ki maʿrūfdur. **Ṣaḳr** muʿarrebidir."

Demek ki bizim çaḳırı ʿArablar **ṣaḳr** ʿAcemler de **çarġ** yapmışlar. [17] Bu ḥayvānıŋ gözleri açıḳ māvī olduġu için gözü o renkde olanlara **çaḳır gözlü** denilir. **Çaḳır mānda** denildiği de vardır.

16. Fransız konsolosu dār-ı murdārın penāh etdi
Cihānı bāşına teng eyleyince ḫavf-ı ber-dāri

"Aşılmaḳ ḳorḳusu, dünyāyı başına dār edince Fransız ḳonsolosunuŋ kirli evine ṣıġındı."

Dār taʿbīrini ḳullanması, aşaġıki **ber-dār** ile **īhām-ı tenāsüb** yapmış olmaḳ içindir. **Teng** yerine onuŋ Türkcesi **dār** kelimesini īrād etseydi tām bir cinās yapmış olurdu. Fużūlī'niŋ:

Dār-ı dünyāyı feżā-yı cennete döndürdü līk
Ġonce gibi bülbüle ḳıldı dünyāyı ḳıldı dār gül[318]

beytinde olduġu gibi.

Murdār kirli, pis, **penāh** ṣıġınacaḳ yer, ṣıġınaḳ, **ḫavf** ḳorḳu, **ber-dārī** aşılma.

17. Daḫīl olmaġı muʿtād eylemişdi düşmen-i dīne
Ḥıyānet ile medḫūl olduġundan kār u kirdāri[319]

"Ḫā'inliğinden işi gücü sersemce olduġu için öteden beri dīn düşmanına ṣıġınmaġı ʿādet eylemişdi."

Daḫīl bīgāneden olub ṣoŋradan bir ḳavmin beynine girib anlara müntesib olan adama denir.-Kāmūs Tercümesi-

[318] Fuzûlî, **Türkçe Dîvân,** yay.haz: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, İşbankası Yayınları, Ankara, 1958, kaside 9 b. 32 s. 39.
[319] Bu beyit bir sonraki sayfada yer almasına rağmen Tâhirü'l-Mevlevî'nin işareti üzerine bu sayfaya yazılmıştır.

Türkcede böylelerine ṣıġıntı ismi verilir. Lisānımızda bir de **ocaġına düşdüm** taʿbīri vardır ki saŋa ilticā ediyorum, luṭfuŋa ṣıġınıyorum mevḳiʿnde ḳullanılır. **Daḫālet** kelimesiniŋ tām ḳarşılıġıdır. **Muʿtād** ʿādet ve ʿādet eylemiş olan. **Medḫūl** " ʿAḳıl ve idrākine fesād ve ḫalel gelmiş sersem adama denir. -Ḳāmūs Tercümesi- **Kār** iş, **kirdār** Bisyār vezninde şuġl, ʿamel ve fiʿil maʿnāsınadır. Nīk u bedden eʿamdır ve ṭarz ve ṭür ve ḳāʿide maʿnāsına gelir.

18. Getirdi şeyn şān-ı ḫānedān-ı āl-i Cengīz'e
Ḳabūl etmez esāṭīn-i selāṭīn ol tebehkāri

"Yapdıġı ḥareketle Cengīz oġulları ḫānedānınıŋ şānını lekeledi. O büyük sulṭānlar, böyle bir ṣeviyesizi ḳabūl etmezler."

Şeyn şānıŋ muḳābili. Leke, şerefsizlik, ḥayṣiyetsizlik. **Ḫānedān** ṣoy, ṣop ḫaṣım, aḳrabā, bir nesilden gelmiş olan ʿā'ile, ocaḳ, **āl** oġul ve ṭorun. **Esāṭīn** direk demek olan ve aṣlı Fārisī'de **sütūn** bulunan **üsṭüvāne**'niŋ ʿArabca cemʿi. Mecāz[en] : büyükler. **Tebehkār** fāsid, müfsid, bozuḳ, yaramaz.

Vehbī, bu beytiyle Şāhīn Girāy lekesinden Ḳırım ḫānlarını tebri'e etmek istiyor.

19. Hezārān Manṭıḳu't-ṭayr oḳudum çıḳmam dedi āḫir
Ḳanat ṣaldı görünce ḍarb-ı ṭop-ı heft ḳanṭāri

"Biŋlerce ḳuş dili söyledim, ḳonsolos-ḫāneden çıḳmam diye ışrār etdi. Ṣoŋunda yedi ḳanṭarlıḳ ṭopuŋ atıldıġını duyunca teslimiyyet gösterdi."

[18] **Hezārān** biŋlerce. Şāʿir, bu kelimedeki **hezār**'ıŋ bülbül maʿnāsına gelmesinden de ḳuşa müteʿalliḳ bir maʿnā çıḳarmaḳ istiyor. **Manṭıḳu't-ṭayr** bizim **ḳuş dili** dediğimiziŋ tām ḳarşılıġı bir terkīb olmaġla berāber **Şeyḫ**

ʿ**Aṭṭār**'ıŋ manẓūm ve taṣavvufī bir kitābınıŋ da adı. Bu kitābı 8/14'üncü ʿaṣırda **Şeyḫ Gülşehrī** yine manẓūm olaraḳ Türkceye çevirmişdir. Manṭıku'ṭ-ṭayr'ıŋ burada ẕikr edilmesi, mużāfun ileyhi bulunan **ṭayr**ıŋ ḫāṭırı içindir. **Āḫir** nihāyet, **ḳanat ṣalmaḳ** kuş, ṭavuḳ gibi ḥayvānlarıŋ ṭutulduḳları vaḳit uçmaḳ ve ḳaçmaḳ için çırpındıḳdan ṣoŋra ḳanatlarını ṣalıverib teslimiyyet göstermeleri.

Ṭop-ı heft ḳanṭār yedi kanṭārlıḳ bārūtla atılan ṭop.

Şāhīn Girāy, iʿdāmına dāʾir fermān geldiğini ḫaber alınca Fransız ḳonsolos-ḫānesine ṣıġınmış. Vehbī oraya gidib çıḳmasını teklīf etmiş ise de diŋlememiş. Nihāyet ḳalʿadan ṭop atıldıġını, icāb ederse ḳonsolos-ḫāneniŋ ṭopa ṭutulacaġını duyub aŋlayınca teslīm olmuş.

ʿ**Aṭa Tārīḫi**'nde deniliyor ki:

"Ülke-yi Ḳırım'ıŋ külliy[en] eyādi-i düşmana giriftār olmasına merḳūm, sebeb-i müstaḳil olduḳdan ṣoŋra 1201 senesi Rusya diyārından çıḳaraḳ utanmadan memālik-i maḥrūse-i devlet-i ʿaliyyeye ve ṣonunda Rodos cezīresine nefy ve iclā ve sene-i meẕbūre şevvālinde Rodos nāʾibi bulunan meşhūr Sünbülzāde Şāʿir Vehbī Efendi'ye ḫiṭāb[en] ışʿābet-efzā-yı sünūḥ ve ṣudūr eden fermān-ı ʿālī mūcibince Şāhīn Girāy-i iḫānet-efzāyı, iʿdām olunacaġını iftirās etdiği anda ṭīnet-i reddiye ve fıṭrat-ı reẕīle ve deniyyesinde merkūz olan ʿadem-i mübālātı iʿlān[en] bu kerre de Fransa Devleti'niŋ Rodos'daki ḳonsolos-ḫānesine firār ile iḫtifā etdiğini nāʾib-i mümā-ileyh istiḫbār ile merḳūmuŋ ḥükümete teslīmi iltimāsına dāʾir ḳonsolos-ḫāneye yazdığı teẕkireye ḳarşı mücāb olamadığından baʿżı ḳuvve-i cebriyye tanẓīmi ile ḳonsolos-ḫāneye irāʾeye niyyet-i ʿazīmeti ḫaber alması üzerine ḫāʾin, efendi-i mümā-ileyhe teslīm ile derūn-ı ḳalʿada iʿdām ve ser-i maḳṭūʿa Der-saʿādet'e bi'l-irsāl."

20. **Ṣanırdı kendüyi şāhīn güncişk oldu ġavfından**
Görünce ḳarakuşlar gibi ṣayyādān-ı ġūn-hᵛāri

"Kendini şāhīn ṣanırken ḳara ḳuşlar gibi ḳan içen avcıları yaʿnī cellādları görünce serçe oldu."

Güncişk serçe ḳuşu, **ṣeyyād** avcı, **ġūn-ġār** ḳan içen, ḳanlı. **Ṣeyyādān-ı ġūn-ġār** terkībi ile ḳanlı cellādları murād ediyor. [19]

21. **Aman ḥıfẓ-ı cenāḥ-ı merḥamet eyleŋ deyib ol dem**
Ġurāb-ı rū-siyāh-āsā ederdi nāle vü zārī

"Aman merḥamet ḳanadıyla beni muḥāfaẓa ediŋ diye ḳara yüzlü ḳarġa gibi iŋliyor ve hayḳırıyordu"

Cenāḥ ḳanat, **eyleŋ** eyleyeŋ, **ġurāb** ḳarġa, **rū-siyāh** ḳara yüzlü, **nāle** iŋilti, **zārī** feryād, hayḳırma.

22. **Eger ḥaddin bilib reʾy almayıb ser-keşlik etseydi**
Çekib ġaddāremi ṣad pāre eylerdim o ġaddāri

"Ḥaddini bilmeseydi de ṣaġ, sālim çıḳmaḳ için müsāʿde almayıb ḳafa ṭutmaya ḳalḳışsaydı ġaddāremi çeker, o ġaddār ḥerīfi parça parça ederdim!"

Haddini bilmek ḳuvvet ve ḳudretini, yāḫūd żaʿaf ve ʿaczini taḳrīr etmek demekdir. **Reʾy almaḳ** müsāʿade istiḥṣāl etmek. **Ser-keşlik** ʿiṣyān, iṭāʿatsizlik, ḳafa ṭutma.

Ġaddāre "Pala nevʿinden aġır ve uç ṭarafınıŋ ṣırtı keskin yalmanlı ḳılıç. - Lehçe-i ʿOṩmānī-"

Ḳılıç ve iri bıçaḳ isimlerini cāmiʿ ve tevriyeli şöyle bir beyit de ḫāṭırıma geliyor:

Babası Şām ḳılıcıdır, anası ġaddāre
Yataġan ḫuyludur ʿuşşāḳa cefālar ḳılıcı

İşitdiğime göre Sünbülzāde ḳışa boylu ve şişman bir adammış. Bu vaḳʿa eṣnāsında ise yaşı yetmişi bulmuşdu. Böyle bir adamıŋ ġaddāre çekib birine ṣaldırması epeyce şaşılacaḳ ve gülünecek bir ḥareket olur. Bereket versin ki Şāhīn Girāy, ḳonsolos-ḫāneden çıḳmış da yetmişlik ve yus yuvarlaḳ ḳāḍī efendiye öyle bir ḳahramanlıḳ göstermeye mecbūr etmemiş!

23. **Kerīm Ḫān gibi bir ferzāne-vārī şāhı māt etdim**
Sürüb meydān-ı ferzendīde birḳaç esb-i rehvāri

24. **Dedim öyle celālī-sīrete kendi lisānınca**
Tü ey nev-devlet-i ḫod-rū şeh-i mā-rā çi pindāri

"Ẓarāfet meydānında bir ḳaç at sürünce Kerīm Ḫān gibi ẕekī bir şāhı mat etmiş, öyle celālī meşreb bir türediye kendi lisānınca: Ey ḥüdāyi-nābit ḥükümdār; sen bizim pādişāhı ne ẓannediyorsuŋ? demişdim."

Ferzāne ʿaḳıllı, ẕekī, **ferzend** oġul demek olmaġla berāber ẓarīf maʿnāsında [20] ḳullanıldığını yine Vehbī **Tuḥfe**si'nde:

Rind u ferzend oldu ġāyetde ẓarīf[320]

[320] Demirci, **a.g.e.**, s. 95.

mışrāʿıyla aŋlatır. O ḥālde **ferzendī** ẓarāfet meʾālini ifāde eder. **Māt etmek** biʾl-ḥāṣṣa sanṭraç oyununda ġalebe çalmaḳ **Esb-i rehvār** iyi yürüyen at, rahvān. **Celālī sīret** türedi. Yavuz zamānında Ṭoḳad civārındaki Turḫālʾde mehdīlik daʿvāsıyla başına epeyce serserī ṭoplamış olan **Celāl** nāmında bir ḥerīfiŋ maʿiyetine **Celālī** denilmiş, ṣoŋra ḥükümete ʿiṣyān eyleyenlere **Celālī** taʿbīr olunmuşdur. Ṭaşlıcalı Yaḥyā Bey, Ḳānūnīʾniŋ boġdurtduġu şehzāde Muṣṭafā için yazdığı bir merṯiyede:

Meded meded bu cihānıŋ yıḳıldı her yanı
Ecel Celālīleri aldı Muṣṭafā Ḫān'ı

demişdi. Zend Kerīm Ḫān da ḳıyām ṣūretiyle Īrān ḥükümdārlığını yaḳalamış olduġu için Vehbī, oŋa **Celālī sīret** diyor.

Nev-devlet devlete yeŋi eren **ḫod-rū** dikilmeyib kendi kendine yetişen nebāt, ḫüdāyi nābit. Gelincik çiçeğine **lāle-i ḫod-rū** denilir. Şāʿir, Zend Kerīm Ḫānʾıŋ ırṯ[en] değil, teṣādüf[en] ḥükümdār olduġuna taʿrīż etmek istiyor.

25. **Kelāġ u zāġ ṣandım aŋa nisbet bu ġalīvājı**
Ḳanadın ḳuyruġun yoldum bilindi ḥadd ü mişvāri

"Kerīm Ḫān'a nisbetle bu çaylaġı, ḳuzġun ve ḳarġa ṣandım da ḳanadını, ḳuyruġunu yoldum. Ḥadd ü ḥareketi bilindi."

Kelāġ ḳuzġun, **zāġ** ḳarġa, **ġalīvāj** çaylaḳ, **ḥadd** derece, miḳdār, **mişvār** ḥareket.

26. **Derūn-ı ḳalʿaya idḫāl edince çıḳdığı yerden**
Nezāketle ḳonaḳ verdim ḥiṣārı ḥabs-i dizdāri

"Bulunduġu yerden çıḳınca ḳalʿa içine götürüb muḥāfıẓıŋ ḥiṣārdaki ḥabs-ḫānesine nezāketle misāfir etdim."

Derūn iç, içeri, **çıḳdığı yerden** ḳonsolos-ḫāneden burda īhām-ı ḳabīḥ muḥtevīdir. **Nezāket** ḥāl ve ṭavırda epeycelik, ḥüsn-i terbiye. Aṣlı Fārisī olan **nāzuk** kelimesinden uydurulmuşdur. **Ḳonaḳ vermek** ḳondurmaḳ, misāfir etmek **ḥiṣār** ḳalʿanıŋ içi **dizdār** ḳalʿa muḥāfıẓı. [21]

27. **Egerçi mürġ-i zīrek ẓannederdi kendisin ammā**
Taḥammül eylesin ṭutdum duzāġ ile o ferrāri

"Kendisini ẕekī bir ḳuş ṣanıyordu ammā o ḳaçḳını ṭuzak ile yaḳaladım, artıḳ taḥammül etsin."

Egerçi her ne ḳadar, **murġ** ḳuş, **zīrek** ẕekī, ḳurnaz. **Murġ-ı ẕīrek-sār**[321] "Ṣıġırcıḳ ḳuşu nevʿinden bir siyāh ḳuşdur. Ṭūṭī gibi muʿallem olur. -Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi-"

Duzāġ ḳuş yaḳalayan ṭuzaḳ. Şimdi bizim ḳalın **t** gibi oḳuduġumuz **tı=ط** ḥarfi ḳalın **d** gibi oḳunduġu için şāʿir ṭuzaġı **duzaḳ** şeklinde yazmış. Bundan başḳa Fārisī'de **dü zāġ** iki ḳarġa maʿnāsını ifāde eder. Vehbī, bu oyunu da ḳaçırmaḳ istemediğinden meṣelā **sekend** gibi bir kelime yerine onu ḳullanmışdır. **Ferrār** çoḳ ḳaçan. [22]

28. **Ḳırım ḫalḳı eder ol dūzaḫī öyle teṭayyur kim**
Kef-i küffāra verdi öyle mülk-i cennet-āsāri

[321] [T.M.] Fārisī'de: **مرغ زيرك چون بدام افتد تحمل بايدش** (Murġ-ı zīrek çün bedām üfted taḥammül bāyedeş) mıṣraʿı vardır ki "Ẕekī bir ḳuş ṭuzaġa düşünce oŋa taḥammül lāzımdır" meʾālindedir. Vehbī, beytinde bu beytede telmīḥ etmek istemişdir.

"Ḳırım ḫalḳı, o cehennemlik ḥerīfi uġursuz ṣayar. Çünki cennet gibi olan öyle güzel bir memleketi Ruslar'ıŋ eline teslīm etmişdir."

Dūzaḫī cehennemlik, cehenneme mensūb, oraya girecek olan, **teṭayyur** uġursuz ṣaymaḳ. Bu kelime **ṭā'ir** lafẓındandır. Ḳāmūs Tercümesi'nde deniliyor ki: "Aʿrāb, bir umūra mübāderetlerinde iṭāre-i ṭayr eder olub eğer ṣaġ ṭarafa doġru uçarsa **tefe''ül** ṣol ṭarafa uçarsa **teşe''üm** ederlerdi."

Kef avuç.

29. **O ṭāvūsü'l-caḥīmi ṭā'ir-i meş'ūmdur bildim**
Uçunca mürġ-i cānı ẕevḳ ü şādī ṭutdu aḳṭāri

"O cehennem ṭāvūsunuŋ ne uġursuz bir ḳuş olduġunu aŋladım. Çünki cānı ḳuşu bedeni ḳafesinden uçunca her ṭarafı ẕevḳ u server istilā etdi."

Ṭāvūs maʿlūm ḳuşuŋ adı olmaḳla berāber şeyṭānıŋ da ismidir. **Caḥīm** cehennem, **ṭāvūsü'l-caḥīm** cehennem ṭāvūsu, şeyṭān, **ṭā'ir-i meş'ūm** uġursuz ḳuş. Ürkütülen bir ḳuşuŋ ṣāġa doġru uçarsa uġurlu, ṣola doġru ḳaçarsa uġursuz ṣayıldığı yuḳarıki beyitde Ḳāmūs Tercümesi'nden naḳl edilmişdi. Keẕā tāze bir aġaca ḳonub üçer üçer bağıran bir ḳarġa mübārek, ḳuru bir aġaca oṭurub ikişer ikişer hayḳıran bir ḳarġa meş'ūm ṣayılırdı. Baʿżılarınca bayḳuşuŋ ḥālā uġursuz telaḳḳi edildiği maʿlūmdur.

Mürġ ḳuş, **mürġ-i cān** cān ḳuşu. Bedeniŋ ḳafese, oradan çıḳıb giden ḳuşa beŋzetilmesi, şāʿirāne teşbīhler cümlesindendir.

Aḳṭār ḳuṭr kelimesiniŋ ʿArabca cemʿi. "Ḳuṭr: ḳafıŋ żammı ile **nāḥiye** ve **cānib** maʿnāsınadır, cemʿi **aḳṭār**dır. **Aḳṭārü's-semāvāt** göklериŋ kenārları ve nāḥiyeleri demekdir. Fenn-i heyʾetde **ḳuṭr** bundan meʿḫūḍdur. Bir dāʾire,

tavṣīf ve tenṣīf ḳılındıḳda ḥāṣıl olan iki ḳavisiŋ meyānını faṣl eden doġru çizgidir ki iki ṭarafıŋ nāḥiyesi olur. -Ḳāmūs Tercümesi-

30. Ṣabā-reftār derlerdi ezelden ḳavm-i Tatar'a
Debūr etdi bunuŋ reftārını āşār-ı idbāri

[23] *"Tatar ḳavmine evvelce **ṣebā-reftār** derlerdi. Şāhīn Girāy'ıŋ yolsuz ḥareketleri onuŋ gidişini **debūr**a tebdīl etdi."*

Ṣabā "Şol rüzgāra denir ki maṭlaʿ-ı Ṣüreyyā ile Benāt-ı naʿş beyninde hübūb eder ola. Şāriḥ der ki ḳıbleye mā'il ve müstaḳbel olduġu için ıṭlāḳ olundu. (Çünki ṣabānıŋ aṣıl māddesi olan ṣubuv, ṣıbā ve ṣabā kelimelerinde meyl maʿnāsı vardır.) -Ḳāmūs Tercümesi-

Reftār gidiş, **ṣabā-reftār** ṣabā rüzgārı gibi, yaʿnī esercesine ḥareket eden. Eski tārīḫlerde Tatar süvārileri böyle tavṣīf olunur. **Ezel** ibtidāsı olmayan zamān, yaʿnī zamānıŋ ḥudūṣundan evvelki an. Burada evvelce maʿnāsına ḳullanılmışdır.

Debūr "Ṣabūr vezninde bād-ı ṣabāya muḳābil esen yele denir ve ṣabā, istivā'-ı leyl ü nehār hengāmında maşrıḳ ṭarafından esen yeldir. ʿİnde'l-ʿArab uṣūl-i eryāḥ dört olmaḳla ṣabādan murādları muṭlaḳ **poyrāz** ve debūrdan murādları muṭlaḳā **lodos** yelidir. Lākin uṣūl-i ʿOṣmāniye iʿtibārına göre ṣabā, hengām-ı mezbūrda gün doġusu kertesinde esen ve debūr-ı **baṭı** taʿbīr olunan yel olur ki **ḳarayel** ile **lodos** meyānından eser. -Ḳāmūs Tercümesi-

"Ben ṣabā rüzgārıyla ġālib geldim. ʿĀd ḳavmi, debūr rüzgārıyla helāk oldu." meʿālinde bir ḥadiṣ vardır. Mekkelilerle sā'ir ḳabīlelerden müteşekkil bir ḳalabalıġın Medīne'yi muḥāṣara etmeleri üzerine ḫendeḳ arḳasında bulunanlarıŋ Müslümānlarıŋ pek ṣıḳışdıḳları bir ṣırada çıḳan bir fırtına muhācimleriŋ çadırlarını yıḳmış ve kendilerini ḳorḳutub ḳaçırtmışdı. Bu

münāsebetle, ġālibā da serince esmesi ṭolayısıyla ṣabā rüzgārı uġurlu, bi'l-ʿakis lodos rüzgārı uġursuz ʿadd olunur.

Şāʿir diyor ki: "Eskiden Tatar ḳavminiŋ gidişi ṣabā rüzgārını andırırdı, faḳaṭ Şāhīn Girāy'ıŋ tersi ḥareketi onuŋ gidişini debūra beŋzetdi ve kendisini idbāra düşürdü.

31. Beşāret-güne kāġıdlar uçurdum dergeh-i ʿadle
Kebūterle iṭāre etdim aḫyāra bu iḫbāri

"ʿAdālet ḳapısına müjde verirce kāġıdlar yazdım. Berr ü ḫayr ṣāḥiblerine bu ḫaberi güvercinle bildirmiş oldum."

Beşāret "Bā"nıŋ keşretiyle müjdeye denir ve mübeşşire verilen ʿaṭiyyeye denir ki müjde-bahā taʿbīr olunur." "Bā"nıŋ feṭḥiyle ḥüsn ü cemāl maʿnāsınadır. -Ḳāmūs Tercümesi-

Güne gibi, **kāġıd uçurmaḳ** çabuḳ bir vāsıṭa ile mektūb göndermek.

[24] **Dergeh-i ʿadl** ʿadalet ḳapısı. Burada **bāb-ı ʿālī** demek isteniliyor. **Kebūter** güvercin, **iṭāre** uçurmaḳ. **Aḫyār** ḫayr ve ḥasenāt ṣāḥibleri. **İḫbār** ḫaber vermek.

Şāʿiriŋ o vaḳitki bāb-ı ʿālī ricāline **aḫyār** demesi onlar ḥaḳḳında ḥüsn-i ẓannı olduġundan değil **aḫyār** ve **iḫbār** kelimeleriniŋ eski yazıda biraz benzeyişleri ṭolayısıyla bir ṣanʿat yapmaḳ içindir.

Vehbī, bu beyitden ṣoŋra Birinci ʿAbdülḥamīd'e ḫiṭāb ederek Şāhīn Girāy'ı öldürmekle **ġazā-yı ekber** etmiş olduġunu söylüyor. "Maḳtūl, Moġolistān'a ḳaçsa, **dest-i Ḳıpçāḳ**'a ṣavuşsa bir iki Tatar (yaʿnī postacı) gönderir, getirtirdiŋ. Sen öyle bir yükseklik güneşisiŋ ki saŋa ḳarşı onuŋ ẕerre ḳadar değeri yoḳdur. Öyle bir ṭaġı, ḳahrıŋıŋ ḍarbına naṣıl taḥammül edebilsin, ḳılıcıŋıŋ ḳorḳusu ne ḳadar daġı iki parça etmişdir? Dört ṭarafıŋ pādişāhları

gelib ḳapıŋa yüzlerini sürerler, Cenāb-ı Ḥaḳ çarı da, çarsārı da yaʿnī Rusya ve Avusturya imparāṭorlarını fermānıŋa tābiʿ ḳılar." diye atıb ṭutduḳdan ṣoŋra diyor ki:

32. **Ne ḳuşlar ḳondururdum gül-nihāl-i vaṣfıŋa ammā**
Felek āvāre-i ġam eyledi mürġān-ı efkāri

"Vaṣfıŋ fidanı üstüne ne ḳuşlar ḳondurdum ammā felek, düşünce ḳuşlarını ġam āvāresi edib daġıtdı."

Ḳuş ḳondurmaḳ ġāyet güzel ve fevḳa'lʿāde süslü bir iş yapmaḳdan kināyedir. **Gül-nihāl** gül fidanı, **āvāre** serseri, başı boş gezen.

Şāʿir, pādişāhıŋ vaṣfını gül fidanına beŋzetiyor. O fidanıŋ üstüne ne ḳuşlar ḳondurur, yaʿnī ne güzel taʿbīrler ibdāʿ ederdim. Neyleyim ki feleğin verdiği ġam ve keder fikir ḳuşlarını darmadağın etdiği için yapamadım diyor.

33. **Nice teʾsīs-i ebyāt eylesin miʿmār-ı endīşem**
Eder gerdūn-ı dūn her dem mücāzāt-ı Sinimmāri

*"Düşüncem miʿmārı, naṣıl beyt yapabilsin ki alçaḳ felek, oŋa her vaḳit **Sinimmār**'ıŋ cezāsını taṭbīḳ etmekdedir."*

[25] **Teʾsīs** esāslandırmaḳ, temel atmaḳ, binā yapmaḳ. Bir de ḳāfiye baḥṣinde **revī**den evvel ḥarekeli bir ḥarf, ondan evvel de bir ا bulundurmaḳ.

Yeʾis ile ol rütbe öldüm ki memātıŋ māʾili
Görsem āġūşa alırdım şevḳ ile ʿAzrāʾili

beytiniŋ **mā'il** ve **ʿAzrā'il** ḳāfiyelerinde revī̄ bulunan **l** lerden evvelki **i** ler ḥarekelidir, onlardan evvel ise birer ī vardır. İşte böyle ḳāfiyelere **müʾesses** ḳāfiyeli müʾessesli yapmaya da **teʾsīs** denilir.

Ebyāt hem ev, hem de iki mıṣrāʿdan ʿibāret naẓım demek olan **beyt**'iŋ ʿArabca cemʿi. **Miʿmār** yapı ḳalfāsı. **Endīşe** düşünce, fikir, **gerdūn** felek, **dūn** alçaḳ, **mücāzāt** cezālandırmaḳ **Sinimmār** Ḥīre ḥükümdārlarından **Nuʿmān bin Münzir**'iŋ yapdırdıġı **Ḳaṣr-ı Ḫavernaḳ**'ı inşā eden miʿmār.

Burhān-ı Ḳāṭıʿ Tercümesi'nde deniliyor ki:

"Sinimmār: Miʿmār vezninde Rūmü'l-aṣl olan bir miʿmārıŋ adıdır. Ḳaṣr-ı Ḫavernaḳ'ı ol binā eyledi. ʿArabīde 'mim'iŋ teşdīdiyle **Sinimmār** denir.[322] Şöyle naḳl ederler ki miʿmār merḳūm, ḳaṣr-ı mezbūru bir güne resm-i bedīʿ üzre ṭarḥ ve binā eyledi ki gece de gündüz de buḳalamun gibi elvān-ı muḫtelife ile nümāyān olur idi. Meşelā ṣabāḥ vaḳtinde kebūd, nıṣf-ı nehārda beyāż ve vaḳt-i ʿaṣrda ṣarı görünür idi. Vaḳtā ki ʿimāret-i merḳūm tamām olduḳda Nuʿmān bin Münzir ki ṣāḥib-i ḳaṣrdır, ġāyet pesend ve istiḥsān etmekle bī-nihāye inʿām ve iḥsān ve teşrīf-i ḫilʿ-i faḫre ile şādımān eyledi. Çün Sinimmār, bu derecede ʿaṭiyye ve iḥsānı gördü, müteʾessifāne dedi ki: 'Eğer bu ḳaṣr u ʿimāret, bu rütbe-i nezd-i devletiŋizde maḳbūl ve muḳābilinde bu ṭarzda müstaġraḳ-ı ṣıla ve inʿām olacaġım maʿlūmum olaydı bundan ziyāde żiyāʿ-ı bedīʿa iẓhār ederdim, ez cümle bu ḳaṣrı āfitābıŋ yerine tābiʿ ḳılardım, yaʿnī şems ne ṭarafa meyl ederse bu ḳaṣr daḫi ol semte meyl ederdi. Lākin Nuʿmān-ı müşārü'n-ileyh, bu sözden müteḫaddiş olub mebādā miʿmār-ı mezbūr diyār-ı āḫire gidib bir ġayrı pādişāha vaṣf-ı meşruʿ üzre bir ḳaṣr binā etmekle bu bābda teferrüd ve imtiyāzım bāṭıl olur mülāḥaẓasıyla emir eyledi miʿmār-ı mezbūru bām-ı ḳaṣrdan aşaġıya atdılar. **Cezā-yı Sinimmār** ondan meʾsūr oldu."

[322] [T.M.] Türk şāʿir ve nāşirleri, bu kelimeyi **Sinimmār** olaraḳ ḳullanmışlardır.

Vehbī, ʿAbdülḥamīd'iŋ vaṣfını istediği (gibi)[323] ifā edemeyişine **Cezā-yı Sinimmār**'a uġramış, yaʿnī İrān sefāreti ṭolayısıyla mükāfāt beklerken mücāzāt görmüş ve güç belā Rodos ḳaḍılıġına gönderilmiş olmasını sebeb gösteriyor. [26]

34. Ḳażā ḥükmünce ḳahr-ı dehr ile ṭayyu's-sicill-āsā
Belī ṭay eylemişdim çoḳ zamān ṭumār-ı eşʿāri

"Ḳażā-yı İlāhī ḥükmünce zamānıŋ ḳahrıyla şiʿir ṭomarını çoḳ vaḳitden beri -dürülmüş sicil gibi- dürmüş bükmüşdüm."

Ṭayyu's-sicill ṭomar şeklinde uzunca kāġıdı dürüb bükmek maʿnāsınadır. **Ḳāmūs Tercümesi**'nde deniliyor ki:

"**es-sicill**: Kesreteyn ile ve teşdīd-i lām ile maḥkemede ʿuhūd ve mevāṯīḳ ve aḥkām maḳūlesi ketb olunan mecelle ve kitāba denir. Cemʿi **sicillāt**dır. Ḥāliyā ḳāḍīniŋ ṣuver-i daʿāvā ḳayd eylediği kitābda müteʿārefdir. Ḳāḍīʿaskerleriŋ **rūznāmçe**lerine ıṭlāḳ olunur ve baʿżılar **ṭomar** ile beyān eylediler ve ʿinde'l-baʿż **seng** ve **gil** muʿarrebidir, evā'ilde ona yazı yazarlardı. Baʿdehū mektūbun fīh (yazılı) olan ṣaḥīfede istiʿmāl olunub mertebe-i ṯālişede ḳāḍı sicillinde müteʿāref oldu."

Şāʿir diyor ki: "Zamān, beni felākete uġratdığı cihetle ben de şiʿir ṭomarını dürüb bükmüş, yaʿnī manẓūm söz söylemekden vāz geçmişdim."

35. Ümīd-i neyl-i iḥsānıŋ getirdi şevḳe ḥünkārım
Yine pīrāne-ser aldım ele dīvān ü ṭūmāri

"İḥsānıŋa nā'il olmaḳ ümīdi, beni şevḳe getirdi de dīvān ve ṭūmarı yine ele aldım."

[323] Bu kelime metinde olmamakla birlikte cümlenin anlam bütünlüğünü sağlamak için eklenmiştir.

Neyl nāʾil olmaḳ, **şevḳe getirmek** teşvīḳ etmek, ḳışḳırtmaḳ **pīrāne-ser** iḫtiyārcasına.

36. **Teṣannuʿ etmeyib ancaḳ, vaḳāyiʿ-nāme ṭarzında**
Getirdim silk-i imlāya bu nev-naẓm-i güher-bāri

"Ancaḳ ḳaṣīdemde ṣanʿatkārlıġa ḳalḳışmadım, inci yaġdıran bu yeñi manẓūmeyi ***vaḳāyiʿ-nāme*** *yolunda sādece yazdım."*

Teṣannuʿ ṣanʿatkārlıḳ ṭaslamaḳ **vaḳāyiʿ-nāme** seyāḥat, yāḫūd başḳa bir şey ḥaḳḳında naʿaṭ ṭarzında yazılan yazılar **silk** dizi **güher** inci **güher-bār** inci yaġdıran, inci döken.

Vehbī, eşerinde teṣannuʿ yapmadıġını söylüyor, ʿacabā yapsa naṣıl yazacaḳmış? [27]

37. **Sezādır vaṣf-ı şāhīde bu naẓma dense ṭayyāre**
Ki böyle ḳuş dilince[324] eyledim taʿbīr ü teẕkāri

"Pādişāhıñ vaṣfında olan bu ḳaṣīdeye, ***Ṭayyāre*** *denilmiş olsa yaḳışır. Çünki lafıẓ ve taʿbīrlerinde ʿādetā ḳuş dili söyledim."*

Ḳuş dili ḳuşlarıñ cıvıltısı demek olmaġla berāber eskiden çocuḳlarıñ kekeledikleri bir lehçe. Söylediklerini başḳası gūyā añlamasın diye kelimeleri teşkīl eden her heceniñ ṣoñuna **ga** yāḫūd **ge** ʿilāve ederlerdi. Meṣelā: "Saña bir şey söyleyim mi?" demek için "Saġa naġa bigir şegey sögüy lege yigim migi!" derlerdi.

[324] dilince: diliyle T.M.

38. **Fitīl-i şemʿ-i baḫtım gerçi etdi rūzgār iṭfā**
Çerāġ et pādişāhım bir nefesle bu emekdāri

"Zamān, baḫtım mūmunuŋ fitīlini söndürdü. Pādişāhım; bir nefesle bu emekdārı çerāġ et."

İṭfā söndürmek. Mūm, ḳandīl, lamba gibi şeyler ḥaḳḳında ḳullanılmaḳla berāber āteş ve yanġın için de istiʿmāl olunur. Bu münāsebetle yanġın söndürme müʾessesesine **iṭfāʾiye** denilir. **Çerāġ** ḳandīl, **çerāġ etmek** yanmış ḳandīl gibi parlatmaḳ, birine bir lüṭufda bulunmaḳ. Eskiden bir meʾmūriyyete taʿyīn yāḫūd vaẓīfesinden taḳāʿüd edenlere **çerāġ edildi**, **çerāġ oldu** taʿbīr edilirdi.

Emekdār uzun müddet ḫidmet etmiş ve emeği geçmiş olan.

39. **Hünermendān-ı ʿālem şeş cihetde iftiḫār etsin**
Efendim sitteden manṣıbla şād eyle bu nāçāri

*"Efendim; bu çāresizi **sitte**den bir manṣıb ile sevindir de ʿālemiŋ her ṭarafındaki hüner ṣāḥibleri iftiḫār etsin."*

Hüner-mend hünerli, maʿrifetli, **şeş cihet** altı ṭaraf ki öŋ arḳa, ṣaġ, ṣol, üst ve alt cihetleridir. Burada her ṭaraf demekdir.

Sitteden manṣıb eski ʿilmiye teşkīlātına göre altı ḳażānıŋ ḥākimlikleri bu ḳażāларıŋ nereleri olduġunu bilmiyorum. ʿİlmiye mensūblarından baʿżı ẕevāta ṣordumsa da öğrenemedim. Şāʿiriŋ bu ḳaṣīdesi üzerine **Eski Zaġra** ḳażāsına gönderilmesinden [28] **Eski Zaġra**'nıŋ onlardan biri olması ḫāṭıra gelir.

Vehbī, bundan ṣoŋra bir **teġazzül** ve **duʿā** ile ḳaṣīdesini bitiriyor.

ẔEYL

Sünbülzāde, Şāhīn Girāy'ıŋ ʿidāmı mesʾelesinde vaẓīfe ṭolayısıyla medḫaldār olduġu için belāya uġradıġını ṣoŋradan Üçüncü Selīm'e verdiği bir ḳaṣīde de yana yaḳıla aŋlatır. Şāʿir Adanalı Surūrī ise o hengāmeniŋ sebebini başḳa türlü yazar. Tārīḫlerde tafṣīl edilmemiş olan o ḥādiṯeyi de -baḥṯe taʿalluḳu olduġundan- bulabildiğim ḳadar naḳl etmek istedim.

Vehbī 1202 tārīḫinde Birinci ʿAbdülḥamīd'e gönderdiği **Ṭayyāre Ḳaṣīdesi**'nde:

Efendim sitteden manṣıbla şād eyle bu nāçārı

diye Rodos'dan mertebece daha yüksek bir ḳażāya naḳlini istemişdi. Cevdet Tārīḫi'nde ve 1202 vaḳāyiʿ ṣırasında yazıldığına göre ordu ḳāḍīsi **Tatarcıḳ ʿAbdullāh Efendi** ʿilmi nisbetinde vaḳūr bir ẕāt olduġu için serdār-ı ekrem onu çekememiş, ʿazlini yazmış. ʿAbdullāh Efendi Manisa'da iḳāmete meʾmūr edilerek sābıḳ Ġalaṭa Ḳāḍīsi Ṭaraḳcızāde Mehmed Ṣādıḳ Efendi ordu ḳāḍīsi taʿyīn olunmuş. Vaẓīfesi başına gidinceye ḳadar da ordu işlerine niyābet[en] baḳmaya Sünbülzāde Vehbī Efendi meʾmūr olmuş. Sünbülzāde dīvānında **Ordu-yı Hümāyūn**, **Allāh yek**, **Allāh yekdir** redīfli üç manẓūme, ʿavdetinde ordu aḥvāline dāʾir tanẓīm etdiği bir ḳaṣīde ve 1202 tārīḫinde **Muhādiye** Boġāzı'nıŋ żabṭıyla Nemse ordusunuŋ bozulmasına dāʾir iki tārīḫ vardır. Demek ki Şāʿir, Rodos Ḳażāsı'ndan ṣoŋra ordu niyābetinde bulunmuş. Bunu, yāḫūd aradaki baʿżı vaẓīfeleri müteʿāḳib **Eski Zaġra** ḳāḍılıġına terfīʿ olunduġu

Ḥażret-i Kāmil Efendi kim ʿaceb İbn-i Kemāl
Fażl u dānişle mükemmel zātına hemtā mıdır[325]

[325] Yenikale, **a.g.e.**, s. 257.

diye uçurduġu Şeyḫülislām Kāmil Efendi'ye verdiği (ve Nefʿī'ye naẓire olaraḳ yazdığı) bir ḳaṣīde münderecātından aŋlaşılıyor. Kāmil Efendi'niŋ babası Ḳarabekirzāde ʿOṯmān Efendi ḳaḍīʿasker iken Vehbī, onuŋ ḥuẓūrunda imtiḥāna girmiş ve muvaffaḳ olmuş. Bu münāsebetle şāʿir, şeyḫülislāma:

Kāmkārā ḳıble-i ḥācāt ḳılmış Ḥaḳ seni
Ḫānedān-ı ʿizz ü cāhıŋ Kaʿbe-i ʿulyā mıdır

Vālid-i merḥūmuŋ etmişdi efendim imtihān
Dānişim muḥtāc-ı istifsār u istikṣā mıdır[326]

dedikden ve:

Sünbülistān-ı ġamıŋ bir sebze-i nāçizini
Ḫākdan refʿ eylemek iḥsān-ı nā-ber-cā mıdır[327]

diye ṣorduḳdan ṣoŋra "Vehbī, bu ḳadar hüneriyle herkesden aşaġı mıdır, yetmişlik [29] bir adamken üstüne çocuḳlarıŋ çıḳması, yaʿnī gençleriŋ daha üstün manṣıblara geçmesi lāyıḳ mıdır? Ḳadrimi bir manṣıbla yükseltdiŋ, bu emekdār duʿācıyı pādişāha şena edib devletce ikrāma şāyān olduġumu söyledin, ʿarż etdiğiŋ terfīʿ kāġdıma **ḫaṭṭ-ı hümāyūn** çekdirib, 'Al pādişāhıŋ iḥsānı!' diye elime verdiŋ" meʾālini şu beyitlerle ifāde ediyor:

Ḳadrimi manṣıbla terfīʿ eyleyib gūyā dediŋ
Ḫayf Vehbī bu hünerle cümleden ednā mıdır

Yetmişe yetmiş bu sinn ü sāl ile bu ḥāl ile
Üstüne eṭfāl çıḳmaḳ lāyıḳ u aḥrā mıdır

[326] **A.e.**
[327] **A.e.**

Bu emekdārı şenā ẕeylinde şāh-ı ʿāleme
Söyleḏiŋ kim devletiŋ şāyeste-i ikrāmıdır

Ṣafḥa-i āmālime ḫaṭṭ-ı hümāyūn çekdirib
Destime ṣundu dediŋ al pādişāh inʿāmıdır[328]

Bu, pādişāh inʿāmınıŋ **Eski Zaġra Ḳāḍīliġi** olduġu, ḳaṣīdeniŋ ser-levḥası bulunan

عیدیه به مشار الیه درضمن تشکر خط همایون برای احصان منصب زغره ʿ عیتق[329]

yaʿnī "Eski Zaġra manṣıbını iḥsān eden ḫaṭṭ-ı hümāyūn ṭolayısıyla Şeyḫülislām Kāmil Efendi'ye bayramlıḳ ḳaṣīde" ʿibāresinden münfehim oluyor.

Vehbī Efendi 1203 tārīḫinde Eski Zaġra'ya ḳāḍī taʿyīn ediliyor. O vaḳitki ḳaḍīleriŋ bir de kāhyāsı bulunmaḳ lāzım geldiği için Adanalı şāʿir ve müverriḫ meşhūr Surūrī'yi kāhyālıḳla ve altı kişiyi **çūḫadār**lıḳla götürüyor.

Ebūʾżżiyā merḥūm **Surūrī Müverriḫ** isimli risālesinde der ki:

"Meşreb ve mesleklerince olan muvāfaḳat, Surūrī ile Vehbī arasında bādī-i ünsiyyet olmaġla bir zamānlar Surūrī, Vehbī'niŋ kāhyālıḳ ḫidmetinde bulunmuş, ḥattā Eski Zaġra niyābetini iḥrāz etdiği ṣırada birlikde gitmiş idi.

Vehbī, Surūrī'den ḳırḳ yaş ḳadar büyük olmaḳla berāber meşreb-i şūḫānesiniŋ ilcāʾātına tābiʿ bir adam olduġundan zamānınıŋ erbāb-ı şebābına bile ḥicāb-āver olacaḳ ḫalīʿü'l-ʿiẕārlıḳlarda bulunmaḳdan aṣlā ictināb etmez idi. Ḥattā meslek-i ḳażā ile ictimāʿī hiç bir yerde cāʾiz olmayan efʿāl-i redīʾeyi bī-pervā irtikāb eylemesinden ṭolayı Eski Zaġra ahālisi ṭarafından müfteżīḥ[en] ḥabs olunduġu zamān Surūrī daḫī sūʾi ḳarīn belāsına dūçār olmuşdu. Faḳaṭ

[328] **A.e.**, s. 259.
[329] Farsça olan bu cümlenin transkripsiyonu şöyledir:
"'Iydiyye be müşārüʾn-ileyh der żımn-ı teşekkür-i ḫaṭṭ-ı ḫümāyūn berāy-ı iḥsān-ı manṣıb Zaġra-i ʿatīḳ"

muʾaḫḫaren kendisiniŋ efʿāl-i ḳāḍī ile muʿayyeb olmadıġını ʿind-i ahālīde tebyīn etmekle Surūrī'yi ḥabisden ıṭlāḳ etmişlerdir ki müşārü'nileyh bu serāncāmı şu ḳıṭʿa ile beyān eylemişdir:

Ḳodular ḥabse seniŋle beni de ey Vehbī
Aġlaşırdıḳ silerek çeşmimizi yaġlıḳ ile

Çünki yoḳdur günehim işte velāyetli beni
Geldi ḳurtarmaġa sen bunda oṭur ṣaġlıḳ ile

Ebūżżiyā'nıŋ dediği gibi Vehbī ile Surūrī arasında meşreb uyġunluġu var. Faḳaṭ biraz ṣoŋra geçimsizlik başlıyor. Ḥākimiŋ cimriliğine, gevezeliğine, maʿiyyetindekilere ḳarşı iʿtimādsızlıġına, ahāliye bed muʿāmele edişine, ḫuṣūṣıyle ʿayyāşlıġına ve zendostluġuna kāhyā taḥammül edemeyerek efendisinden ayrılıyor. Surūrī, Vehbī'niŋ şu ḥāllerini **Hezliyāt**'ında 78 beyitli bir hicviye ile tescīl ve tevrīḫ eylemişdir. Orada ez cümle der ki: [30]

Şimdi Eski Zaġra ḳāḍīsi
Yaḳayı verdi ele oldu ẕelīl

Naḳl için yazmış idi iʿlāmı
Ola yazdı arada kendi ḳatīl

Her şeyi ben bilirim der bilmez
Bilen ādemleri eyler techīl

Ḫayli yaŋşak geyindi meddāḥ gibi
Ḳıṣacıḳ ḳıṣṣayı eyler taṭvīl

Memleket çoḳ żarara uġrar idi
Olmasaydı gidiniŋ vaḳti ḳalīl

Altı ayda dönüb altı üste
Ḥālden ḥāle olundu taḥvīl[330]

Ḳocamış, pīr-i muġāna dönmüş
Yaş'da Bükreş'de gezib on yedi yıl[331]

Böyle ḳāḍī mi olur farażā kim
Olsa rāżı mı olur Rabb-i Celīl

Tīz ḳaçardı ḳosalardı bir yol aŋa
Şekl-i sā'ide taḳıb pāyine zīl[332]

Manṣıb-ı sitteyi ḳıldı telvīş
Getirib şeş çuḫadār oldu reẕīl

Kedḫüdā kendisi nā'ib kendi
Kimseyi ḳılmaz umūrunda vekīl

İ'timād etmez emānetkāra
Ẕātı olmaḳla ḫıyānetde aṣīl

Ḳaṣdı, ḳavurdu çalar ḳahve deyu
Ḳahvecisin döğüb etdi teẕlīl

[330] [T.M.] Vehbī'niŋ Eski Zaġra ḳāḍīliġi altı ay sürmüş.
[331] [T.M.] Boġdān'da dīvān efendiliği etmiş.1211'de Manastır ḳāḍīsi olunca Şürūrī neşveyle bir tārīḫ ile eski vaẓīfesine īmā eyliyor.
İşitdik sābıḳ[an] Boġdān beği dīvān efendisi
Ki ḥālā şānına şāyān ḥükūmet ile almış kām
Re'āyā vermiş istimdād ile paṭrikᵉ tārīḫin
Meded oldu Manastır Pisḳoposu Vehbī-i bed-nām
[332] [T.M.] İrān sefāretinden Tatar ḳıyāfetiyle döndüğüne telmīḥ.

Herc ü merc etdi vekīl-i ḫarcı
Eylesin maṣrafı ya‘nī taḳlīl

Sebzevātı eteğiyle ṭaşıdıb
Almadı oŋa bir eski zenbīl

Pişkin adam idi aşcı ḳoġdu
Ederek anı ḥaṭabla tehvīl

Ḳış gününde atına almadı çul
Ḳıldı sāyis kebesiyle teclīl

Mümkün olsaydı ḳoġub cümlesini
Yerine ḳordu Benī İsrā’īl

Ḫavfa düşdüm ki bulaşır baŋa da
Ṣoŋra neyle olayım anı müzīl

Ülfeti kesdim aradan ki dedim
Herkesiŋ rızḳına Allāh kefīl

‘Āḳıbet nārına ol Nemrūd’uŋ
Oldum endāḫte mānend-i Ḫalīl

Ben ḫalāṣ oldum o ẓālim ḥālā
Genc-i miḥnetde olundu tenkīl

Kāġıdım ṭoldu tükenmez hicvi
Edeyim ṣanma varaḳla teẕyīl

Yine Surūrī’niŋ:

Güş iden tārīḫ-i menḳūṭum güler aḥvāline
Ḳıldı Vehbī nūş-i ṣahbā ile kendin masḫare

tārīḫinden aŋlaşıldığı üzre 1204 senesi içinde Eski Zaġra'da bir ḳıyāmet ḳopuyor. Ahālī, ḳāḍī efendiyi maḥkemeden ḳaldırıyor. Çeke çeke, sürüye sürüye götürüb bir āḫūra ṭıḳıyor. O eşnāda efendiniŋ üstü başı yırtılıyor, kürkünüŋ tüyleri yolunub dökülüyor. Zavallı Surūrī de yaḳa paça götürülüb [31a] ḥākimiŋ yanına bıraḳılıyor. Çünki ḥākim efendi, serḫoş olduġu ve yanında "**eşekci ḳarısı**" denilen ṣarı ṣaçlı bir ḳadın bulunduġu ḥālde maḥkemede başılmış!

Eski kāhyānıŋ bu işlerde medḫali olmadığı ṣoŋradan aŋlaşılıyor. O, ṣalıverildiği ḥālde Vehbī biraz daha tevkīf ediliyor. Nihāyet o da yaḳayı ḳurtarıyor. Yeŋi pādişāh olan Üçüncü Selīm'e bir ḳaṣīde gönderdikden ṣoŋra düşe ḳalḳa İstanbul'a cāme atıyor. Yola çıḳarken Surūrī'ye berāber gidelim diyorsa da muvāfaḳat cevābı yerine şu ḳıṭʿayı alıyor:

Gitmem yürü Vehbī nefesiŋ yorma benim-çun
Sen ṭurma yıḳıl git bile ḳalḳıb düşeniŋle

Şimdi ne ṭarīḳ ile olayım saŋa hemrāh
Ben geldiğime nādim iken daḫi seniŋle

Bu rezālete dā'ir Surūrī'niŋ müteʿaddid tārīḫi vardır ki ekşerīsi pek ġalīẓdir. Oḳunabilecek gibi olanları şunlardır:

Ṭārılıb Vehbī-i zen-dosta hücūm eyledi ḫalḳa
Pek uyuşuk idi revendi ḳoca Vehbī-i Zaġra
Ḳıldı Vehbī nūş-i ṣahbā ile kendin masḫara

Vehbī'niŋ yerine **Ḥācı Molla** nāmında biriniŋ gönderildiğine **Surūrī Hezliyātı**'nda ḳayıdlıdır.

Eski Zaġra ḥādiṯesiniŋ İstanbul'a er geç ʿaks ederek iyi bir teʾṯīr yapmayacaġını pek iyi bilen Vehbī, o vaḳʿayı teʾvīle ḳalḳışmış, Şāhīn Girāy'ıŋ intiḳāmı ḳaṣdıyla Tatarlar'ıŋ hücūma uġradığını gönderdiği ḳaṣīdede şu ṣūretle aŋlatmaya çalışmışdı.

Eşḳiyā başdı gelib maḥkememi ḥākim iken
Buŋa rāżı mı olur ḳāḍī-i ḥācāt-ı kerīm

Ṣoydu tilki gibi Eski Zaġara ḥalḳı beni
Çıḳarıb postum edince yaḳamı böyle dü-nīm

Mülk-i sāmānıma Tatar verib çāpūlu
Gitdi yaġmāya bütün raḫt u bisāṭ-ı zer ü sīm

Kīne-i ḳavm-i Hülāgū düşürüb mehlekeye
Etdiler ṣūret-i tesmīm ü helākim taṣmīm

Ṣayd-ı Şāhīn Girāy'a nice ḳıydıŋ diyerek
O çaḳır pençeliler gördü baŋa ḳayd-ı ʿaẓīm

Furṣatım buldular ulaşdırıb ol ḫūnīler
Ḳafes-i ġamda ṭutuldum ne şefīḳ ü ne ḥamīm

Ḳanadım yoḳ ki uçub cān atayım bir ṭarafa
Böyle bir dāma düşürdü beni bu baḫt-ı ẕemīm

Uçmaġa lāne-i tenden per ü bāl açmış iken
Ḳuşca cānım hele ḳurtardı o Ḫallāḳ-ı Raḥīm

Bāġ-ı cennet gibi İstanbul'a ḥasret ḳodular
Eyledi Ādem'e ancaḳ bunu şeyṭān-ı racīm

Bu kadar āteş-i derd ü ġama dūş olmuş mu
Nār-ı Nemrūd'a düşünce ʿacabā İbrāhīm

Çekmedi vakʿa-i Ḳıbtī'de bu rütbe ḫavfı
Ḳavm-i Firʿavn'ıŋ elinden daḫi Mūsā-yı Kelīm

Baŋa etdiklerini etmedi ʿĪsā'ya Yehūd
Çıkdı eflāka fiġānım bilir ol Rabb-i ʿAlīm

Kaʿbe-i ḳalbimi ḥuccāc-ı sitem yıḳdı dirīġ
Ḳıl o vīrāneyi luṭf ile efendim tersīm

Ḥażret-i vālid-i maġfūr ile ʿammiŋ merḥūm
Ḳuluŋu ḳılmış iken maẓhar-ı elṭāf-ı ʿamīm

Ne revādır ki zamānıŋda amān ḫünkārım
Ola pā-māl-i erāẕil bu emekdār-ı ḳadīm

İntiḳāmım ḳoma ḥaşre meded ey şāh-ı cihān
Cümle düşmenleriŋi ḳahr ide Ḳahhār-ı ʿaẓīm[333]

[31b] 1204 senesinde Şeyhülislām Esʿadzāde Şerīf Mehmed Efendi'ye verdiği bir **ramażāniyye**de**:**

Ben çekib rūzī-i yek-rūze ile çille-i ġam
Ġayrılar ḳāḍı-i Siroz olalar ṭafra-künān[334]

[333] Yenikale, **a.g.e.**, s. 133-135.
[334] **A.e.**, s. 240.

diye Siroz ḳāḍīsi olamadığı için şikāyetde bulunuyor.[335] Seyyid Vehbī'niŋ Maġnisa'nıŋ[336] redifli ġazelini taḥmis ile oraya ḳāḍī olmaḳ için yine Es'adzāde'ye taḳdīm ediyor.

Ḥayli ṣapdırdı felek cādde-i āmālimden
Bu ṭarīk ile reh-i şekveyi ṭutsam yolu var

Başıma 'ālemi teng etdi belī ḍīḳ-i ma'āş
Vüs'at-i ḥāle medār olmaġa ammā Bolu var[337]

diye Bolu ḳażāsını da yine Şerīf Mehmed Efendi'den istiyor.

[32] Vehbī İstanbul'a geldi. İkinci bir ḳaṣīde tanẓīm ile pādişāha taḳdīm etdi.

"عرض حالست كه بخاك عتبهٔ سلطان سليم خان باستدعای منصب عرض كرده است[338]"

Ya'nī "Manṣıb istid'āsına dā'ir Sulṭan Selīm Ḫān'ıŋ eşiği ṭopraġına 'arż edilmiş olan ḳaṣīdedir." başlıḳlı bu medḥiyesine şā'ir:

---

[335] [T.M.] Ḥatta bunuŋ için Üçüncü Selīm'e de bir ḳaṣīde yazıyor, orada:

Vehbī yeter şikāyet-i buḫl-i zamāne kim
İste murādını o şeh-i kāmrān verir

Bir nuṭḳu ile saŋa o şāh-ı civān-baḫt
Bu pīrlikde ḳuvvet-i baḫt-ı civān verir

Siroz'u kilk-i himmeti ḫaṭṭıyla medd edib
Bu çille-i keş-ā-keş-i ġamdan amān verir (**A.e**., s. 309.)

beyitleriyle Siroz ḳāḍīliġi müddetiniŋ uzatılması istid'āsında bulunuyor. Demek Vehbī Siroz ḳaḍīsi de olmuş, faḳaṭ o ḥālde Eski Zaġra ḳaḍīliġinden ṣoŋra olacaḳ.

[336] Bahse konu gazel için **bkz.:** Hamit Dikmen, "Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni" (Yayımlanmamış Doktora Tezi) C.II, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 1991. s. 603, G. 144.

[337] Yenikale, **a.g.e.**, s. 294.

[338] Farsça olan bu başlığın transkripsiyonu şöyledir:
'Arż-ı ḥālīst ki be ḫāk-i 'atabe-yi Sulṭān Selīm Ḫān be istid'ā-yı manṣıb 'arż kerde est

Nedir ey ṭabʿ-ı süḫan-gūy-ı pesendīde kelām
Bu ḫamūşīye sebeb yoḳ mu midād u aḳlām[339]

beytiyle başlar. Birçoḳ medḥ ve şenādan ṣoŋra şu vādīde ḥālini ʿarż eder:

Pādişāhım der-i luṭf u keremiŋde Vehbī
Yüz sürüb ḫāke niyāz ile eder istirḥām

Hedef-i tīr-i sitem eyledi Tatar beni
İntiḳām almaġa ʿazm eyleyib ol ḳavm-i liʾām

Yeŋi gör kim daḫi Eski Zaġara şehrinde
Oldu pūşīde-i dūş-ı süfehā-yı bed-nām

Kimden ümmīd-i ʿināyet edeyim hünkārım
Var iken dergeh-i luṭfuŋ gibi cāy-ı inʿām

Manṣıbım oldu heder māḥaṣalım renc ü keder
Ġayrı kim şefḳat eder bendeŋe ey şāh-ı enām

Yaʿnī Eski Zaġara maḥv u telef olduysa
Yeŋi manṣıbla efendim beni ḳıl şād u bekām

ʿArż-ı ḥālim oḳuyub ḥālime raḥm eylersiŋ
Edeyim ben de duʿā eyleyerek ḫatm-i kelām[340]

Vehbī Dīvānı'nda bu manẓūm ʿarż-ı ḥāliŋ alt ṭarafında:

[339] **A.e.**, s. 135.
[340] **A.e.**, s. 136-137.

Ḫāksārān gāh feyż-i pertev-i iḥsān bulur
Ẕerre tāb-ı āfitāb ile ʿuluvv-i şān bulur[341]

maṭlaʿlı bir ḳaṣīde daha var ki baş ṭarafında:

"نظیره بنفعی درضمن تشکر عنایت حضرت سلطان سلیم باحسان منصب[342]"

Yaʿnī "Manṣıb-iḥsān ṭolayısıyla Sulṭān Selīm'iŋ ʿināyetine teşekkür için Nefʿī'ye naẓīre olmaḳ üzre ḳaṣīde" ʿibāresi yazılıdır.

Aŋlaşılıyor ki Vehbī iki ḳaṣīde ile yeŋi bir manṣıb yaḳalamış, üçüncü ḳaṣīdeyi de teşekkür muʿarrefinde yazmış. Bu manṣıbıŋ hangi tārīḫde verildiği belli değil. Yalnız dīvānda **sāl-i tārīḫi**'ni ḥāvī dördüncü bir ḳaṣīde münderic ki:

Tārīḫi oldu Vehbīyā **bu sāl-i nev ferḫunde fāl**[343]

mıṣraʿıyla bitiyor. "Bu sāl-i nev ferḫunde fāl" cümlesi ise 1205 senesini gösteriyor. Şāʿiriŋ Eski Zaġra'dan infiṣāli 1204 olması ve 1205'de sāl-i tārīḫini yazması ṭolayısıyla bir sene içinde yeŋi bir manṣıb almış demek oluyorsa da o manṣıbıŋ nere ḳāḍīliġi olduġu mechūl ḳalıyor. Vehbī, bu manṣıbdan çoḳ müteḥassis olmuş ki o sene içinde dīvānını ikinci defʿa ve Üçüncü Selīm nāmına olaraḳ tertīb ediyor,

Dedim tārīḫini cevher gibi ḫūb
Maʿārif gencidir dīvān-ı merġūb[344]
1205

[341] **A.e.**, s. 137.
[342] Farsça olan bu başlığın transkripsiyonu şöyledir:
Naẓīre be Nefʿi der żımn-ı teşekkür-i ʿināyet-i Ḥażret-i Sulṭān Selīm be iḥsān-ı manṣıb
[343] **A.e.**, s. 143.
[344] **A.e.**, s. 73.

beyti ve:

[33]

Dīvān-ı ʿabd-i aḥḳar olmaz idi müretteb
Ger olmasaydı yāver ʿavn ü ʿināyet-i Rab

Ol feyż-baḫş-ı muṭlaḳ çün eyledi muvaffaḳ
Ẕātında oldu el-ḥaḳ bu tuḥfe-i mühezzeb

Sen eyle yā İlāhī maḳbūl-i pādişāhī
Gāhī edib nigāhı olsun küşāde-meşreb

Tahsīn ile edāsın ʿafv eyleye ḫaṭāsın
Bu ʿabd-i bī-nevāsın gūyā edib muḫāṭab

Tārīḫini Selīm Ḫān derse değil mi şāyān
Şāhāne oldu Vehbī dīvān-ı nev-müretteb[345]

naẓmı ile tārīḫ yazıyor.

Ḥālbuḳi 1198'de ve Surūrī'niŋ teşvīḳiyle evvelce bir dīvān tertīb etmiş, Surūrī de oŋa şu tārīḫi söylemiş:

Maʿānī mülkünüŋ ḥaḳḳā ki oldu şimdi sulṭānı
ʿAlāmet işte tertīb etdiği zībende dīvāndır

Sebeb oldum anı cemʿe dedim sulṭānım āṣārıŋ
Yazıḳlar kim dil-i ehl-i süḫan-āsā perīşāndır

[345] **A.e.**, s. 75.

Surūrī seyr edib tertīb-i naẓmıŋ söyledi tārīḫ
Bu dīvān ile Vehbī kişver-i maʿnāda sulṭāndır[346]
1198

[346] Kemâl Karabuçak, "Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin s. 51-150)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Kütahya, 2007, s. 348-349.

SONUÇ

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasîdeleri* isimli ve oldukça önemli olan eserinin günümüz Türkçesine aktarılmasıyla Türk şerh edebiyatı çalışmalarına bir yenisi daha eklenmiştir. Eserden yola çıkarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin sanat üslûbuna karşı yaklaşımları ile dönemin padişâhı I. Abdülhamîd hakkındaki görüşleri ortaya konulmuştur. Bu araştırma netîcesinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin söz konusu eseriyle ilgili şu sonuçlara varılmıştır:

1. Tâhirü'l-Mevlevî tarafından Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin 113 beyitlik *Tannâne Kasîdesi'*nin 85 beyti, 84 beyitlik *Tayyâre Kasîdesi*'nin de 49 beyti şerh edilmiştir.

2. Şerh metninde 18 farlı kaynak eserden faydalanılmıştır. Ayrıca gerekli görülen yerlerde diğer şâirlerin beyitlerden örnekler verilerek şerh metni zenginleştirilmiştir.

3. Tâhirü'l-Mevlevî tarafından şerh edilen beyitlerin edebî yönü de incelenmiş ve 15 farklı edebî sanat tespit edilmiştir.

4. Tâhirü'l-Mevlevî, Sünbülzâde Vehbî Efendi ve I. Abdülhamîd'i sık sık eleştirmiştir. I. Abdülhamid'i; "Kuzu kadar hilm bulunmayan, devrinin en zayıf hükümdarı" olarak nitelemiştir. I. Abdülhamîd'i özellikle Özi istilası ve Boza bozgunlarının sorumlusu olarak görmüş ve onu acizlikle suçlamıştır. Sünbülzâde Vehbî için de; "Sanatkâr geçinen, sanat meraklısı" değerlendirmesinde bulunmuş ve onu I. Abdülhamîd'i hak etmediği halde övmüş olmasından dolayı eleştirmiştir.

5. İlhanlı Devleti döneminde yaşayan târîhçi ve şâir Şerefüddîn Abdullâh b. İzziddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî'nin (ö. 735/1334) önemli bir eseri olan *Târîh-i Vassaf* 'ı lafız kalabalığından ibâret görmüştür.

6. Şerh metninde geçen beyitlerle Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin matbû nüshasının karşılaştırılmasıyla beyitlerde geçen bazı kelimelerin farlı olduğu görülmüştür.

7. Çalışmamıza konu olan bu eseriyle Tâhirü'l-Mevlevî'nin Türk edebiyatına, Farsçaya ve Fars kültürüne olan hâkimiyeti birkez daha anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref: **Târîh-i Devlet-i Osmâniye**, İstanbul, Karabet Matbaası, 1309, 1312.

Ahterî Mehmed Efendi: **Ahterî-i Kebîr**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1310.

Akar, Ali: **Türk Dili Tarihi: Dönem-Eser-Bibliyografya**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005.

Akbaş, Onur: "Mustafa Reşit'in Müntehabât-I Cedîde İsimli Antolojisinin Çeviri Yazısı ve İncelenmesi" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Afyonkarahisar, 2012.

Akkuş, Metin: **Nef'î Dîvânı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1993.

Aksoy, Ömer Asım: Mütercim Asım, Ankara, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, 1962.

Aktaş, Hasan: **Klasik Türk Şiirinde Edebî Sanatlar**, Edirne, Yort Savul Yayınları, t.y.

Alıcı, Gülcan Tanıdır: **Lutfiyye-i Vehbî**, Kahramanmaraş, Ukde Yayınları, 2011.

Alp, Ali Rıza, Sabahat Alp: **Büyük Osmanlı Lûgatı**, C.I, İstanbul, Ekicigil Matbaası, 1958.

Alparslan, Ali: "Manzum Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1946-1947.

Atalay, Mehmet: **Tâhirü'l-Mevlevî'nin Türkçe ve Farsça Dîvânları**, Erzurum, y.y. , 2005.

Babinger, Franz: **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

Banarlı,Nihat Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. II, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.

Baran, Yılmaz: "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Aksaray, 2016.

Başkan, Azime Merve: "Hüseyin Vassâf'ın Es'adnâme Adlı Eseri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat A.B.D. İstanbul, 2013.

Batur, Atilla: "Sürûrî, Seyyid Osman" **DİA**, C.XXXVIII, 2010, s. 172-173.

Beyatlı, Yahya Kemal: **Eski Şiirin Rüzgârıyle,** İstanbul, Baha Matbaası, 1962.

Beyzadeoğlu, Ali Süreyya: "Sünbülzâde Vehbî: Hayatı-Edebi Şahsiyeti-Dîvânının Tenkitli Metni ve İncelenmesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1986.

Beyzadeoğlu, Ali Süreyya: **Sünbülzâde Vehbî**, İstanbul, İklim Yayınevi, 1993.

Beyzadeoğlu, Ali Süreyya: **Sünbülzâde Vehbî**, İstanbul, Şule Yayınları, 2000.

Beyzadeoğlu, Ali Süreyya: "Tayyâre Kasîdesi", **Dergah**, C.II, No:18, 1991, s. 8-10.

Beyzadeoğlu, Ali Süreyya: "Tannâne Kasîdesi", **Dergah**, C.II, No:14, 1991, s. 10-12.

Bolelli, Nusreddin: **Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, t.y.

Bursalı Mehmed Tâhir: **Osmanlı Müellifleri,** yay.haz.: A.Fikri Yavuz, İsmail Özen, C. II, İstanbul, Meral Yayınevi, t.y.

Bursalı Mehmed Tâhir: **Osmanlı Müellifleri,** yay.haz.: Mehmet Ali Yekta Saraç, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2016.

Canım, Rıdvan: **Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.

Ceylan, Ömür: **Tasavvufi Şiir Şerhleri,** İstanbul, Kitabevi, 2000.

Coşkun, Menderes: **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2007.

Çakilci, Diren: "Bir Hukuk Mektebi: Medresetü'l-Kuzât", **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi/Mediterranean Journal of Humanities**, C.III/I, , 2013, s. 89-110

Çavuşoğlu, Mehmed: "Kaside" **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı 2**, Ankara, 2011, s. 17-77.

Çeşme, Volkan: "Halkalı Ziraat Mektebi: Eğitimi, Eğitimci Kadrosu, Örnek Çiftliği ve Yayınları", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C.XVI/1, 2014, s. 73-99.

Demirci, İlker: "Tuhfe-i Vehbî Manzum Sözlük" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2012.

Demiryürek, Mehmet: **Tanzimattan Cumhuriyete Bir Osmanlı Aydını Abdurrahman Şeref Efendi (1853-1925)**, İstanbul, Phonix Yayınevi, 2003.

Demiroğlu, Ayla: "Burhân-ı Katı' " **DİA**, C.VI, 1992, s. 432-433.

Dilçin, Cem: **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, II. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.

Dikmen, Hamit: "Seyyid Vehbî" **DİA,** C.XXXVII, 2009, s.74-75.

Dikmen, Hamit: "Seyyid Vehbi ve Dîvânının Karşılaştırmalı Metni" (Yayımlanmamış Doktora Tezi) C. I-II, Ankara

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 1991.

Doğanay, Rahmi: **Teâlî-i İslâm Cemiyeti**, Elazığ, Manas Yayınlar, 2008.

Durgut, Hüseyin: "Şeyh Süleyman Efendî-i Buhârî Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel)' Adlı Eserin Transkripsiyonu" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1995.

Durmuş, İsmail: "İstişhâd", **DİA**, C.XXIII, 2001, s. 396-397.

Ebü't-Tayyib Ahmed b. Hüseyin b. Hüseyin el-Kindi: **Dîvânu Ebî't-Tayyîb el-Mütenebbî,** Kahire, Lecnetü't-Telif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1944/1363.

El-Hâcc Nûrî: **Münşeât-ı Azîziye fi Âsâr-ı Osmâniye**, İstanbul, Muhip Matbaası, 1870.

Eliaçık, Muhittin: "Edebiyat Tarihimize Işık Tutan Bir Eser: Atâ Tarihinin 4-5. Ciltleri", **İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı 20, İstanbul, 2005, s. 67-87.

Emecen, Feridun M.: "Şâhin Giray", **DİA**, C. XXXVIII, 2010, s. 275-277.

Emecen, Feridun M.: "Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar". **Tarih Dergisi/Turkish Journal of History**, S. 34, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1984, s. 315-346.

Eren, Hasan: "Çağatay Lügatleri Hakkında Notlar" **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, C.XVIII. S.2, Ankara, 1950, s. 145-163.

Eyice, Semavi: "Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi" **DİA**, C. XVII, 1998, s. 165-166.

Fuzûlî: Fuzûlî, **Türkçe Dîvân**, yay.haz: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, İşbankası Yayınları, Ankara, 1958.

Galland, Julien Claude: **Relation de L'ambassade de Mehemet Effendi, À la Cour de France en 1721, Écrite Par Lui-Même et Traduite du Turc**, Paris, 1757.

Göçkün, Önder: **Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri,** Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Gölpınarlı, Abdülbaki: **Mevlevî Âdâb ve Erkânı,** İstanbul, İnkilâp Kitapevi, 2006.

Görmez, Dursun: "Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri S.222-446" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı A.B.D. , Manisa, 2008.

Gözütok, Avni: "Türkiye Türkçesinin İlk Sözlüğü Lehce-i Osmânî" **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** S. 24, 1997, s. 29-37.

Güngör, Zülfikar: Son Mesnevîhânlardan Tâhirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C.IX, Sayı 3, Temmuz-Eylül 2009, s. 173-186.

Güngör, Zülfikar: "Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.

Gürsoy, Altuniş Belkıs: "Sefaretnameler", **Yeni Türkiye Türkler Dergisi Özel Sayısı,** Ankara, 2002, XII, s. 582-591.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah: **İ'câz ve Belâgat Deyimleri**¸ Erzurum, Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, 2001.

İbnülemin Mahmud Kemal: **Son Asır Türk Şairleri,** C.X, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1970.

İhtifalci Mehmed Ziya Bey: **Yenikapı Mevlevîhânesi**, yay.haz.: Murat A. Karavelioğlu, İstanbul, Ataç Yayınları, 2005.

İlhan, Nadir: **Nev'î Efendi Netâyîcü'l-Fünûn ve Mehâsînü'l-Mütûn**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1992.

İpek, Nimet: "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Kudemâ-yı Mevleviyye Adlı Eseri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D. , İstanbul, 2017.

İpekten, Haluk: **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz,** İstanbul, Dergah, 2012.

İpekten, Haluk: **Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı,** İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Kadri, Hüseyin Kâzım: **Türk Lûgati,** C.III. İstanbul, Maarif Matbaası, 1943.

Karaduman, Şefika: "Ziya Paşa'nın Harâbâtının 1. Cildi (İnceleme-Metin-Dizin)" (Yayımlanmamış Yükek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Manisa, 2011.

Karabey, Turgut, Numan Külekçi: **Sünbülzâde Vehbî, Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1990.

Kaşgarlı Mahmud: **Dîvânü Lûgati't-Türk,** Çev. Besim Atalay, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Kâşgarlı Mahmûd: **Dîvânü Lûgati't-Türk,** Çev. Fuat Bozkurt, Konya, Eğitim Kitabevi, 2012.

Kılıç, Atabey: "Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prof.Dr.Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası

Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 12-13 Nisan 2007, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, t.y. s. 363-369.

Kılıç, Müzahir: "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm Adlı Eseri" , **Doğu Araştırmaları Dergisi S.10 2012/2**, İstanbul, 2012, s. 75-106.

Kon, Kadir: "Yeni Bilgiler Işığında Mehmed Akif'in Almanya Seyahati", **Toplumsal Tarih Dergisi**, 217 Ocak 2012, s. 2-8.

Korkmaz, Zeynep: **Türk Dili Üzerine Araştırmalar,** Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Korkut, Hasan: "Osmanlı Sefâretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", **Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2003, s. 491-511.

Kuran, Ercüment: **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968.

Kuru, Selim Sırrı: "Sünbülzâde Vehbî" , **DİA**, C. XXXVIII, 2000, s. 140-141.

Kurt, Songül Keçeci: "Osmanlı Devleti'nde Özel İslam Mektepleri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011.

Kurtuluş, Rıza: "Kerim Han Zend" , **DİA,** C. XXV, 2002, s. 228

Küçük, Recep: "Sünbül-zâde Vehbî'nin Farsça Dîvânçesi" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2010.

Küçük, Sezai: "Yaşayan Son Mesevîhân Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik" , **Tasavvuf Dergisi**, S.14, İstanbul, 2005, s. 823-861.

Külekçi, Numan: **Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.

Kütükoğlu, Mübahat S.: "Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi" , **DİA**, C. VIII, İstanbul, 1993, s. 507-508.

Latîfî: **Latîfî Tezkiresi,** yay.haz.: Mustafa İsen, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Lenoir**,** P.: **Nouvelle Description de la Ville de Constantinople, Avec la Relation du Voyage de l'Ambassadeur de la Porte Ottomane, et de Son Séjour à la Cour de FRANCE**, Paris, 1721.

Levend, Agah Sırrı: **Şemseddin Sami**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969.

Levend, Agâh Sırrı: **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, 1973.

Mahfil, S.36, İstanbul, y.y., Şevvâl 1341.

Mehmed Süreyyâ: **Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, yay.haz.: Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Mustafa Keskin, İstanbul, Sebil Yayınevi, 1995.

Mehmed Süreyyâ: **Sicill-i Osmânî**, yay.haz.: Nuri Akbayar, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1996.

Meriç, Nevin: **Dindar Bir Doktor Hanım Ayşe Hümeyra Ökten,** İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

Muallim Naci: **Esâmî,** İstanbul, Mahmûd Bey Matbaası, 1308.

Muallim Nâcî: **Osmanlı Şâirleri**, yay.haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

Muallim Ömer Nâcî: **Lugat-ı Nâci,** İstanbul, Asır Matbaası, 1322.

Mustafa Nuri Paşa: **Netayicü'l-Vukuat**, yay.haz.: Neşet Çağatay, C. I-II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1979.

Mustafa Nuri Paşa: **Netâyicü'l-Vukû'ât**, yay.haz.: Yılmaz Kurt, C. I-IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Neumann, Christoph K.: **Araç Tarih Amaç Tanzimat**, Çev.Meltem Arun, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Nev'î: **Dîvân**, yay.haz.: Mertol Tulum, M.Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977.

Oğuz, Mustafa: **Ahmed Cevdet Paşa ve Tarihçiliği**, Konya, Kömen Yayınları, 2014.

Özsarı, Mustafa: "Lugat-ı Naci'ye Dair" **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları**, 5/3, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri=International Congress of Asian and North African Studies: Problems and Solutions of the Science of Literature, C. III. , s. 1303-1309.

Pala, İskender: **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** İstanbul, Kapı, 2015.

Refik, Mehmed Tevfik (Çaylak): **Letâif-i İnşâ**, C.II, İstanbul, Tasvir-i Efkar Matbaası, 1866.

Saraç, Mehmet Ali Yekta: "Şerhler" **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.II, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 121-132

Seeker, John: **Voyage d'un Ministre Ottoman,** y.y. 1874.

Sefercioğlu, M. Nejat: **Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Smirnov, Vasiliy Dmitriyeviç: **Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı,** Çev. D.Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2016.

Sünbülzâde Vehbî: **Dîvân-ı Vehbî**, Kahire, Bulak Matbaası, H. 1253.

Sünbülzâde Vehbî: **"Dîvân"**, yay,haz.: Ahmet Yurtseven, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri 514, 2012, s.13, (Çevrimiçi) http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade vehbi-divanipdf.pdf?0 4 Ocak 2018.

Sünbülzâde Vehbî: **Lutfiyye,** yay.haz.: Ali Süreyya Beyzadeoğlu, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1994.

Sünbülzâde Vehbî: **Şevk-Engîz**, yay.haz.: Ahmet Yenikale, Ankara, Ukde Yayınları, 2011.

Sürelli, Bahadır: "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engîz'i" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 2007, s. 56-63.

Sütçü, Tevfik: "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kamus Tercümesi" **Tarih Okulu Dergisi**, S.XVI, 2013, s. 541-553.

Şânizâde Mehmed Ataullah Efendi: **Târîh-i Şânizâde** C.I, İstanbul, Cerîde-i Havadis Matbaası, t.y.

Şemseddin Sami: **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1317.

Şemseddin Sami: **Kâmûs-ı Türkî,** yay.haz. Ömer Faruk Akün "Hayatı, Hizmetleri ve Eserleri ile Şemseddin Sami", C.I, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1985.

Şensoy, Sedat: "İslam Kültürü Sözlük Yazımında İki Klasik: Cevherî'nin es-Sıhâh'ı ve Fîrûzâbâdî'nin el-Kâmusü'l-Muhît'i" **İslam ve Klasik,** İstanbul, Klasik Yayınları, 2008, s.405-416

Şentürk, Ahmet Atilla: **Tâhirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, Nehir Yayınları, 1991.

Şentürk, Ahmet Atilla Ahmet Kartal: **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, 11.bs. , İstanbul, Dergah Yayınları, 2015, s. 313.

Şeyh Gâlib: **Dîvân,** yay.haz.: Naci Okçu, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Şeyh Gâlib: **Hüsn ü Aşk**, yay.haz.: Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Şirin, İbrahim: "Osmanlı Seyahatnamelerinde Avrupa (1839-1876)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yakınçağ) Ana Bilim Dalı, Ankara, 2004.

Öz, Yusuf: "Tuhfe-i Vehbî Şerhleri" , **İstanbul, İlmi Araştırmalar Dergisi** S. 5, 1997, s. 219-232.

Özgen, Evşen: "Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Seyehatnamesi Üzerinden Fransa'da 18.Yüzyıl Mimarlık Ortamı ve Osmanlı Mimarlığı'na Etkisi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık A.B.D., İstanbul, 2010.

Pişkin, İsmail: "Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm" (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 1982.

Tâcîzâde Cafer Çelebi: **Heves-Nâme**, yay.haz.: Necati Sungur, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

Tâhirü'l-Mevlevî: **Çilehâne Mektupları**, yay.haz.: Cemâl Kurnaz, Gülgün ERİŞEN, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.

Tâhirü'l-Mevlevî: **Edebiyat Lügati,** yay.haz.: Kemâl Edib, Kürkçüoğlu, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994.

Tâhirü'l-Mevlevî: **Edebiyât Tarihimize Dâir Manzûm Bir Muhtıra**, İstanbul, İttifak Matbaası,1931.

Tâhirü'l-Mevlevî: **Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklal Mahkemesi Hatıraları,** yay. haz.: Nurcan Boşdurmaz, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2012.

Tâhirül-Mevlevî: **Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm,** yay.haz.: Safi Arpaguş, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.

Tarakçı, Celal: **Muallim Nâcî,** Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Tarlan, Ali Nihat: **Ahmed Paşa Dîvânı,** İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Tarlan, Ali Nihat: **Edebî Sanatlara Dair**, İstanbul, İnkılâp Kitaphanesi, 1933.

Tarlan, Ali Nihat: **Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)**, II. C., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Taştan, Yayha Kemal: "Abdurrahman Şeref, Yaşadığı Dönem ve Eserleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) , Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2004.

Uluerler, Sıtkı: "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1774-1884), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2009.

Urğun, Serap (Doğan): "Eşref Paşa Dîvânı" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Elazığ, 2010.

Ülkütaşır, M.Şakir: **Cevdet Paşa**, Ankara, Doğuş Matbaası, 1945.

Ünal, Mehmet, Nurettin Çalışkan: "Manzum Bir Sefaretname: Tannane Kasidesi" , **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.VIII, Sayı 40, 2015, s. 158-169.

Ürekli, Muzaffer: **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi,** Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989.

Yalın, Mehtap: "Sünbülzâde Vehbî'nin Şevk-Engîz Mesnevîsinin Karşılaştırmalı Metni ve Konuların İncelenmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. , Samsun, 2007.

Yaman, Ertuğrul, A.Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu: **Türkiye'deki Türk Dünyası**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Yazar, Sadık: "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

Yıldırım, Ali: **Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-Nâmeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.

Yılmaz, Emel: "Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî Adlı Eseri S.1-221" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı A.B.D. , Manisa, 2008.

Yöntem, Ali Canib: "Sünbülzade Vehbi" **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.I S. II, İstanbul, 1946, s. 81-104.

Yurtseven, Necmettin: "Türk edebiyatında Arapça-Türkçe manzum lügatlar ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., Ankara, 2003, s. 9.

Ziyâ Paşa: **Külliyâtı Ziyâ Paşa,** Tedvîn ve Tahşiye Süleyman Nazif, İstanbul, Yeni Matbaa, 1342/1924.

Zülfikar, Mükerrem **Şanizade-Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Özel Bedizel: Yayınları, 1991.

EKLER

FOTOĞRAFLAR

FOTOĞRAF 1.1.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Doğduğu Evin Adresinin Yerinde Günümüzde Bulunan Tarçıncı Apartmanı ve Tarçıncı Düğün Salonu

(Cüneyt Taşan 2018)

FOTOĞRAF 1.2.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Annesi Âmine Emsâl Hanım ve Hemşîrezâdesi Fatma Hanım'a Ait Kabir Taşı

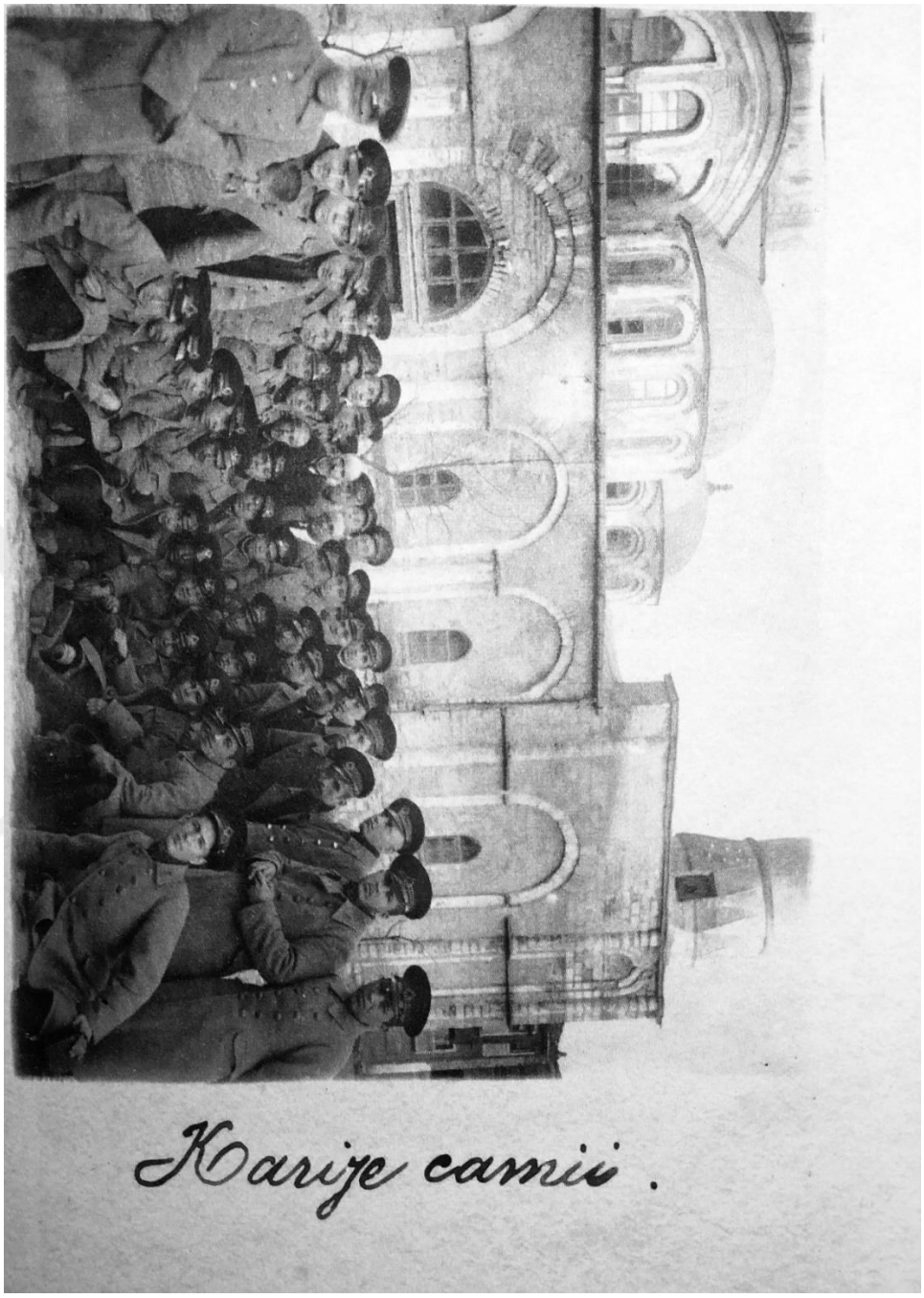
(Cüneyt Taşan, İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi Hâmuşânı, 2018)

FOTOĞRAF 1.3.

Tâhirü'l Mevlevî Darü'ş-Şafaka Lisesi Bahçesinde Ögrencileriyle Birlikte (27 Teşrînievvel 1928)

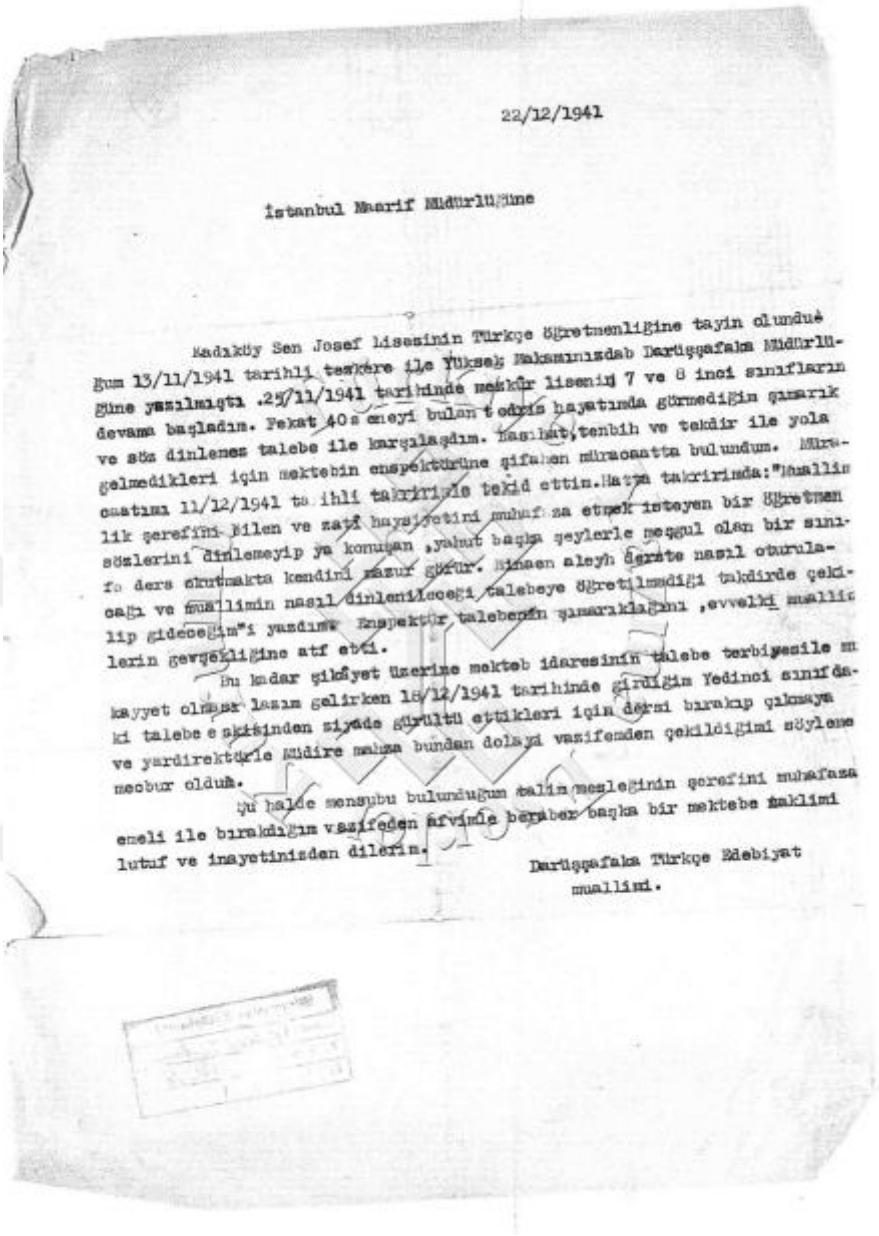
(Prof.Dr. A.Atilla Şentürk Şahsi Koleksiyonu)

FOTOĞRAF 1.4.

Tâhirü'l-Mevlevî Kuleli Askerî Lisesi Öğrencileriyle Birlikte Kâriye Câmiî Önünde

(Prof.Dr.A.Atilla Şentürk Şahsi Koleksiyonu)

22/12/1941

İstanbul Maarif Müdürlüğüne

Kadıköy Sen Josef lisesinin Türkçe öğretmenliğine tayin olunduğum 13/11/1941 tarihli tezkere ile Yüksek Makamınızdan Darüşşafaka Müdürlüğüne yazılmıştı .25/11/1941 tarihinde memûr lisenin 7 ve 8 inci sınıflarının devama başladım. Fakat 40 sı geyi bulan tedris hayatında görmediğim garabetle ve söz dinletmez talebe ile karşılaşdım. Nasihat,tenbih ve tekdir ile yola gelmedikleri için mektebin enspektörüne şifahen müracaatta bulundum. Müracaatımı 11/12/1941 ta ihlâl tahririle tekid ettim.Hatta tahririmde:"Muallimlik şerefini bilen ve zatî haysiyetini muhafaza etmek isteyen bir öğretmen sözlerini dinlemeyip ya konuşan ,yahut başka şeylerle meşgul olan bir sınıfa ders okutmakta kendini mazur görür. Binaen aleyh derste nasıl oturulacağı ve muallimin nasıl dinlenileceği talebeye öğretilmediği takdirde çekilip gideceğim"i yazdım. Enspektör talebenin garabetini ,evvelki muallimlerin gevşekliğine atf etti.

Bu kadar şikâyet üzerine mektep idaresinin talebe terbiyesile meşgul olması lâzım gelirken 15/12/1941 tarihinde girdiğim Yedinci sınıfdaki talebe evvelkinden ziyade gürültü ettikleri için dersi bırakıp çıkmaya ve yardirektörle müdire mahza bundan dolayı vazifemden çekildiğimi söylemeye mecbur olduk.

Şu halde mensubu bulunduğum tedris mesleğinin şerefini muhafaza emeli ile bırakdığım vazifeden ârîdim beraber başka bir mektebe muallimi lutuf ve inayetinizden dilerim.

Darüşşafaka Türkçe Edebiyat muallimi.

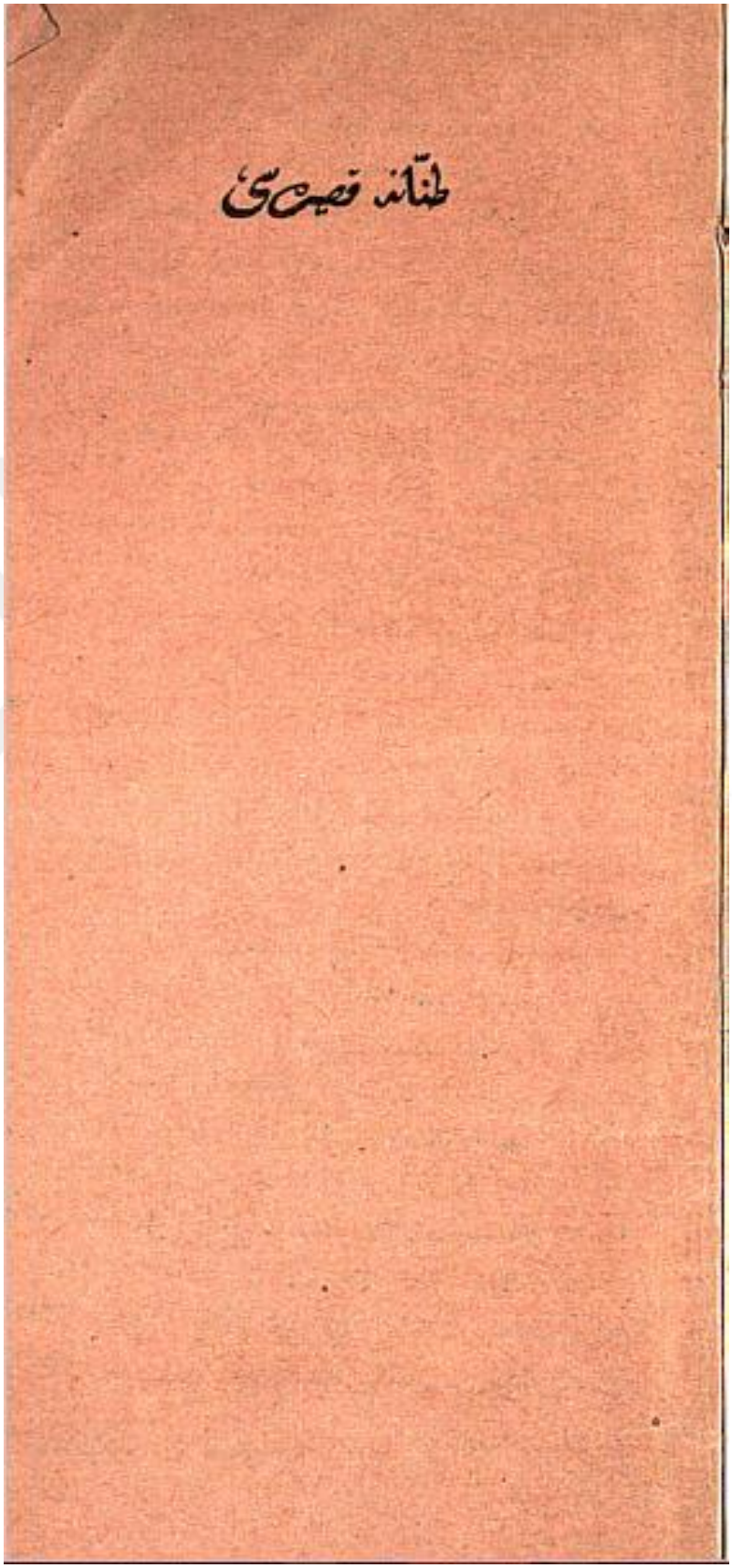
FOTOĞRAF 1.5.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Saint Joseph Lisesindeki Görevinden Ayrılmak İstediğine Dair İstanbul Maarif Müdürlüğüne Yazmış Olduğu Dilekçe

(Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi F.S.T. Bölümü No:180)

MÜELLİF HATTI TANNÂNE KASÎDESİ

طمأنة قصيرة

باسلوب تنقیح :

عثمانلی تاریخنی (تقریر) یهود (سفارتنامه) عنوانلی رهطم یازیلر گوردولر.
بونلر عثمانی دولتی طرفندن دیگر ملکلره نزدینه گونده یلمسی اوزره انتخاب اولنمش
ویرکلی رایورلردر. بونلرک آیریجه کتاب اولهرق ده یازیلمشدر.

سفارتنامه لر: یا دوغرودن دوغرویه الچی نک یهود بیر گیدنلرک بری ملک
طرفندن یازیلیر. ممکه اولدیغی قادار آچیقجه یازیلوب توقیف اولنیردی.
تقریرلر اصول خلافه اولهرق منظوم یازیلیردی. یهود یازیسی اولمزدی.
واردی. شاه اوغلی عثمانلی تاریخنی (1116 M) عثمانلی تخنه جلوسنی
تبریک ایچون اوزره لرستانه گونده یلمش (زیسترلو حاجی علی آغا) سفارتنامه
معتبره اولوب اوزرینه نظم اثر یازمشدر.

1170 ده وزیر دوصدر اعظم قانمنای اولوب حلب ده بولنمش
والیلکدن بولنمش صکره 1174 ده اولهرق زیسترلو نک سفارتنامه سی
(تاریخ عثمانی انجمن مجموعه سی) نک 17 نجی سنه سنه وضع یدیلمشدر. بلکه
مجموعه نک ده اسلوب انشاسی وجهله "صاحب نظم" فقره لرنده وضع
قواعد لسانیه فضیله واقف اولمادیغنی برموجه اباق نامورلرینه وضع تألیف
ایدلمش اولدیغنه بنجه معترا "دیر.

کذا (بسل زاده وهبی) دیوانده (طنانه) عنوانلی برقصیده گوسترلور که
سلانیکلی ایرانه گیدیشنی وعلماء (زنده کریم خان) نک حضورینه
پیشوازنی انلاتیر.

معلم ناجی مرحوم، شهزاده عقبنده "بعضه ابیات توقیفات فقره گوره
وهبی (شعر سویلدیکی) ده لطیفه اخیره جهالتی بیانده گورونسه ایسه
(سوزدن سوز سویلدیکی) ده برخیلرینه عدالو نغمه استخفافه گیتدیکنه
کنیسی، بوگوردوکنی، معتقدردی. بونکله برابر طبیعت ایله حیاتی
شاعرانه ده قصه سنه یک آز برشی اضافه ایتمشدر. البته حیاتی
باشقه، معلومات یه باشقه. انکیسی ایسه شاعر کامل شکلنه دیر
ناجی نک وهبی عقبنده کی شکی دوغرودر. بحیه بکدرکم (طنانه قصیدسی)
بوحکمک دوغرولغنی اثبات ایدر. ایشته بونکله تاریخی و سترده مقاصد
ایچون تقریری هادی برائرده. اوقیدلری آکلاشیلیر قادار آکلاشیلمه
ایچون شوحطاری قاراملدر. باکلیدیغم برگوردولرسه بدنه یازیسنی
اوقیه یازدیغم بیلدیرم.

Zahir Oğuz

Süleymaniye Kütüphanesi
Kısım: M. Sedat Türkmen
Yeni kayıt No: 93
Eski kayıt No:

(تاریخی تعبیرلر واصطلاحلر آنسیقلوپدیسی)

سفارتنامه

لغةً (تاریخ عثمانی انجمنی) اعضاسندن بعضی ده گرک مورخلرده و نه ده بای محمد زکی نك (تاریخ لغتی) اصلی غایه تمام براری واردر. اوزره یازدیغم بوی بعضی نمونه لری آلشدیرمانك محصولی اولق اوزره، عثمانلی تاریخنه عائد تعبیرلری مفصل و مکمل صورتده ایضاح ایتکدر. تاریخ ایله اوغراشانلرك استفاده سنه بعضه ناصیل بکلدیکمی (تاریخ لغتی) نك (سفارتنامه) یه دائر اولان سطرلرینی اقتباس ایتدم. بو سطرلر بحث بای زکی نك کتابی مقدمه برنگدر. بحث ده شو سوالدن بلدیریلك ایستدیکلرینی تمامیله ویرمکدر.

((سفارتنامه: الجیکلرك اجنبی مملکتلرینه گندیلرینه اولنان دولت مأموریتلرینه وظیفه مأموریتلرینك صورت ایفاسنه دائر تنظیم و تقدیم ایتدکلری راپورلره (سفارتنامه) عنوانی ویریلیردی.

عثمانلیلر، اروپالیلرك قطعاً تقلیدینه قالقیشه رق، اجنبی مملکتلرده دائمی سفیر بولندیرمغه باشلادقلری زمان، بو سفیرلرك بیلدیردکلری و مشاهده ایتدکلری عقد ایتمکلرینی مهم سفارتلرك ایفاسنه ایچون یازدیرمغه الجیلرك تعیینه موقت اولدقلری زمان اعلام ایدیلردی. حالبوکه بوگونکلرده اوروپالیلر، توركیه ده دائمی سفیر بولندیرمغه، مملکتلرینك منافعی ایچون ضروری تلقی ایتدکلری حالده، عثمانلیلر ۱۷۹۹ سنه سنده اعتباراً عثمانی لرك تخته سفیر بولندیرمغه باشلادقلری زمانه قدر بو عادتلرینی ترك ایتمدیلر.

عثمانلی تاریخچیلری ایلك دفعه اولارق سفیر افندی علی افندی محمد زمانه واقع اولدیغنی یازیلیدر. او دونلرده (۱۷۹۹ سنه سی) عثمانلی الزه بوجغاری (۱) بوجغاریه ایکی نك علی افندی محمد زمانده گونده یدی سنه اولمق اوزره ورغوا ایلچیسی گرکدی. چونکه عثمانلیلر، هرده اولدقلری و یاخود اولمادقلری حالده

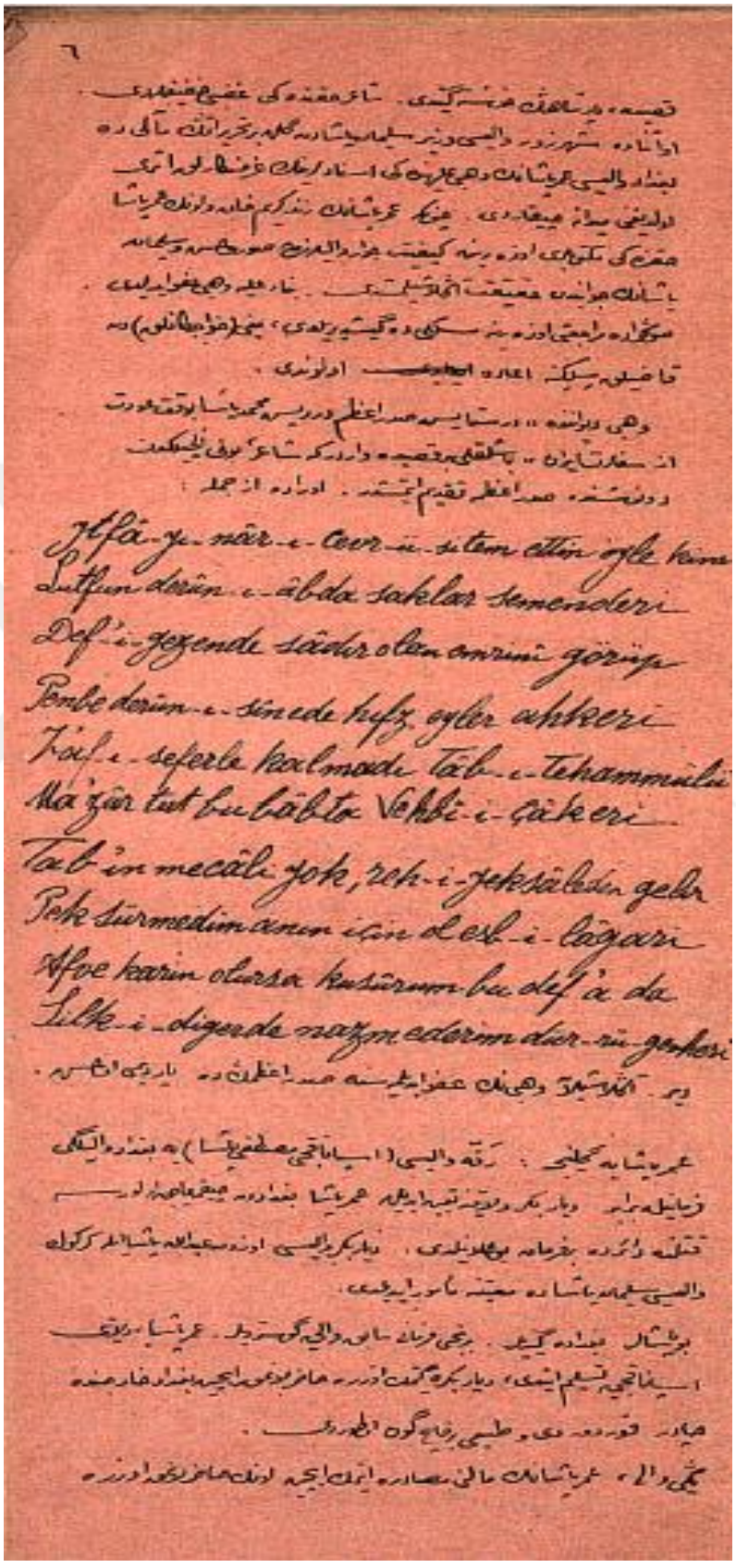
---

(۱) مرحوم جودت پاشا: ((اندن وسرایه عائد بعض قواعد نك تاریخ یازیسنه اولق عثمانلیلرك اجنبی دولتلرله اولدقلری (تقریر صه) ده دیرکه:

((... تحول اعصار و اعوام و تبدل اطوار و ایام ایله رجل بالکلیه اشخاص و اقوام بالکلیه سیوه و اوای السنه و اعلام یکدیگرینی ایکنده در. بر سلطانك یوزسنه اولمکی تعبیراتی ایله یکدیگی اصطلاحاتی بیسه نظر دقته آلینسه نه قادار تحولاته اوغرامسه اولدیغی تصریحه بصریحه روشنا و عیانه اولور. و قسطلانی (یاخود سلانیکلو) وقتیله نه قادار شهرتله اولوب ده یاخود شمدیکی ناصیل چیقیلی و نادر بولونیغی یلدیرمك تاریخلرده یاخود شمدیکی [illegible] بعضه دول نزدینه الچی گوندیلیگی گورلر، عصرزده کی (دعاوی یاخود شکاری) نی بیسه نظره آلیر و بوصنفدن ناصیل سفیر گوندیلیوب بیسه قبول قیلیر. الحاصل معدنیاته ایله اخزاز انسانه گی الفاظ و اصطلاحات انسانلرك تغیر و تجدد ایتدیکی گبیدر. ...))

٦

قصیده، پادشاهك هدیه گیدی. شاعر مقدمه‌ده کی غضبی فیضلدیك.
اوتاده مشهور زده والیسی وزیر سلیمان پاشا یه گلوب تحریراتك مالی ده
بغداد والیسی عمر پاشانك داهیلرده کی استبدادلری فرمانلر اوراتمك
اولدیغی بیان ایلیوب. چونکه عمر پاشانك بذکر غائله اولدیغی عمر پاشا
حقنده کی نکته‌لری اوزه رینه کیفیت جزم والیلرینه صوق سره وسیله
پاشانك جوابنده حقیقت آکلاشیلدیغی. بنا علیه دهی عفو ایلدی.
صوکلره راجع اوزه رینه سکز دوگیشه یازدی، بعضلر (خواجه‌گانلر) ده
قاضیلره یکنه اعاده ایلدیلر اولوردی.

وهبی دیوانده «در ستایش صدر اعظم دریسره محمد پاشا بوقت عودت
از سفر تبریزه» باشلقلی بر قصیده وار در که شاعر بولی ایله کلدکده
دوننده صدر اعظم تقدیم ایتمشدر. اوداده از جمله:

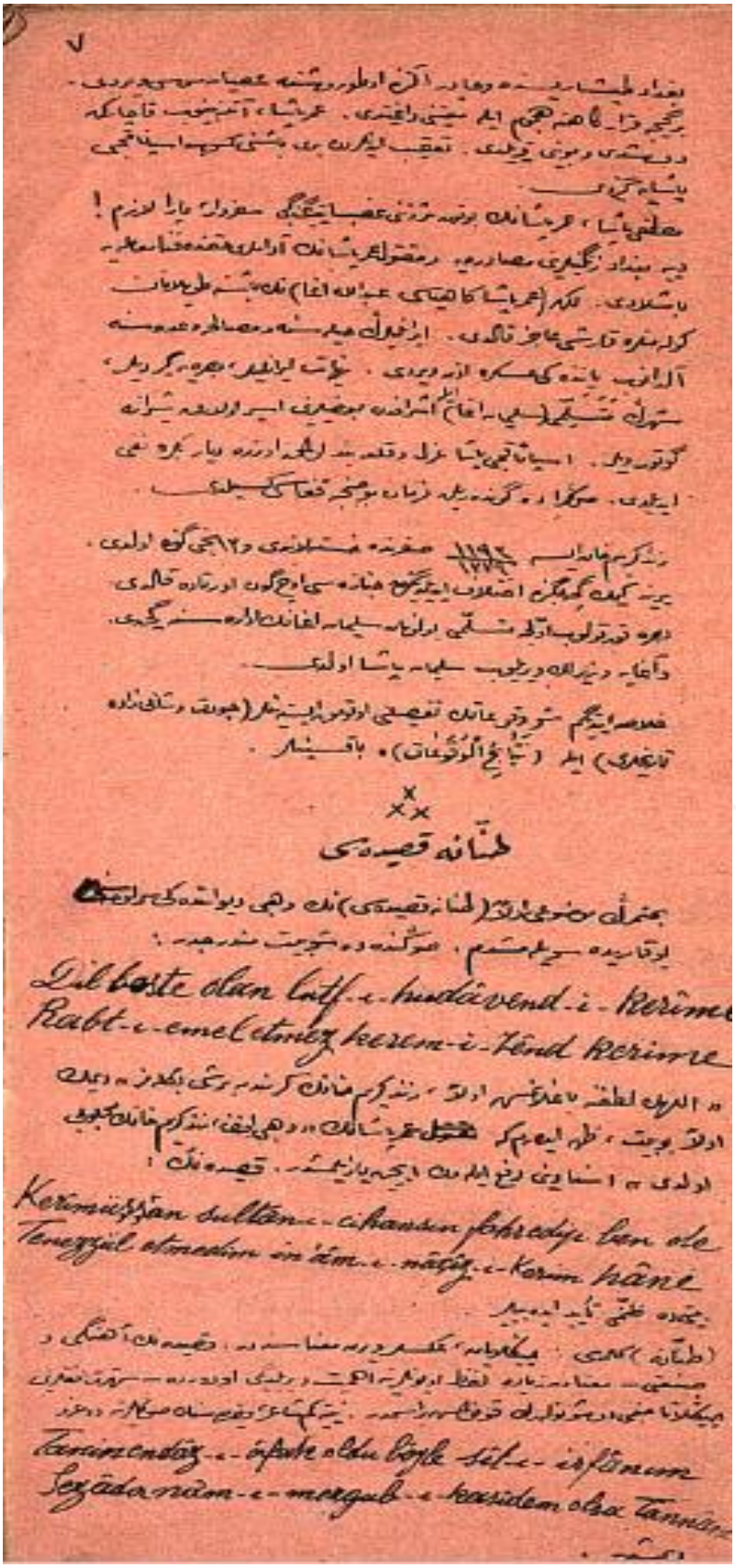
Jtfâ-ye-nâr-e-cevr-ile sitem etlin eyle kim
Lutfun derin-e-âbda sahlar semenderi
Def'-i-jezende sâdır olan emrini görüp
Pembe derim-e-sînede hıfz eyler ahterî
Tâ'if-e-seferle kalmadı tâb-e-tehammülüm
Ma'zûr tut bu bâbda Vehbî-i-âkıbeti
Tab'im mecâli yok, zeh-i-jeksâleden gelir
Pek sürmedim anun için dest-i-lâgarî
Afve karîn olursa kusûrum bu def'a da
Sîlk-i-digerde nazm edelim dür-i-şâhvarî

بو آخر شعرده وهبی عفو ایلیسنه صدر اعظمی ده یاریدیجی اولدیغی ایما ایدیور.

عمر پاشا به گیلنجه: رقه والیسی (اسپاناقچی مصطفی پاشا) یه بغداد والیلکی
ویریلمه‌سی. ویاخود دیوانجه ایکیلره عمر پاشا بغداده ایقیلماسی لزومی
قطعیه ویرلدیکی جهتله بوطلبلری. دیاربکر والیسی اولدیغندن پاشالر کرکوك
والیسی سلیمان پاشاده معینه مأمور ایدیلمشدی.

بو پاشالر بغداده گیدیلر. بر مجی فرصتده مالی والیلره گوندیلر. عمر پاشا دیوانجه
اسپاناقچیه تسلیم ایتمدی، دیاربکره گیتمك اوزره هاضر اولدیغی حالده بغداد خارجنده
هیاره قوردوغی طبی رخاوگون اطرافنده.

یکی والی، عمر پاشانك مالی مصاره ایتمك ایچون هاضر لکه اوزره

لطیفه قصیده سی

Dil beste dan kut.-e-hudâ vend.-i-Rerime
Rabt-e-emel etmez keşem-i-Kûd Rerime

Kelimâtşân dullân.-e-cihandan fehredije ben ole
Tenezzül etmedim in'âm.-e-nâğıj.-e-Kerim hâne

Zamimendâz.-e-âfâke olan böyle sit.-e-iftirânım
Sezâdarnâm.-e-mergub.-e-kasidem olsa Tanrı

(جلال) عظمت، اولوله (شکوه) دولت قوشی. گویا پرنک قاندی
گرگلی هرکیمک باشنه دهشتلی سایه کلدی اولورسه. یوقده طوغری
اسکیده پادشاهلر عائد اولان سیاره (کواکب) وصفی دیرلردی.
مثلا بابا شانک:

قیرکم که آثار بوی وفا طبع بشره
بخشد آگاهی دولت ارباب ظل الهادن

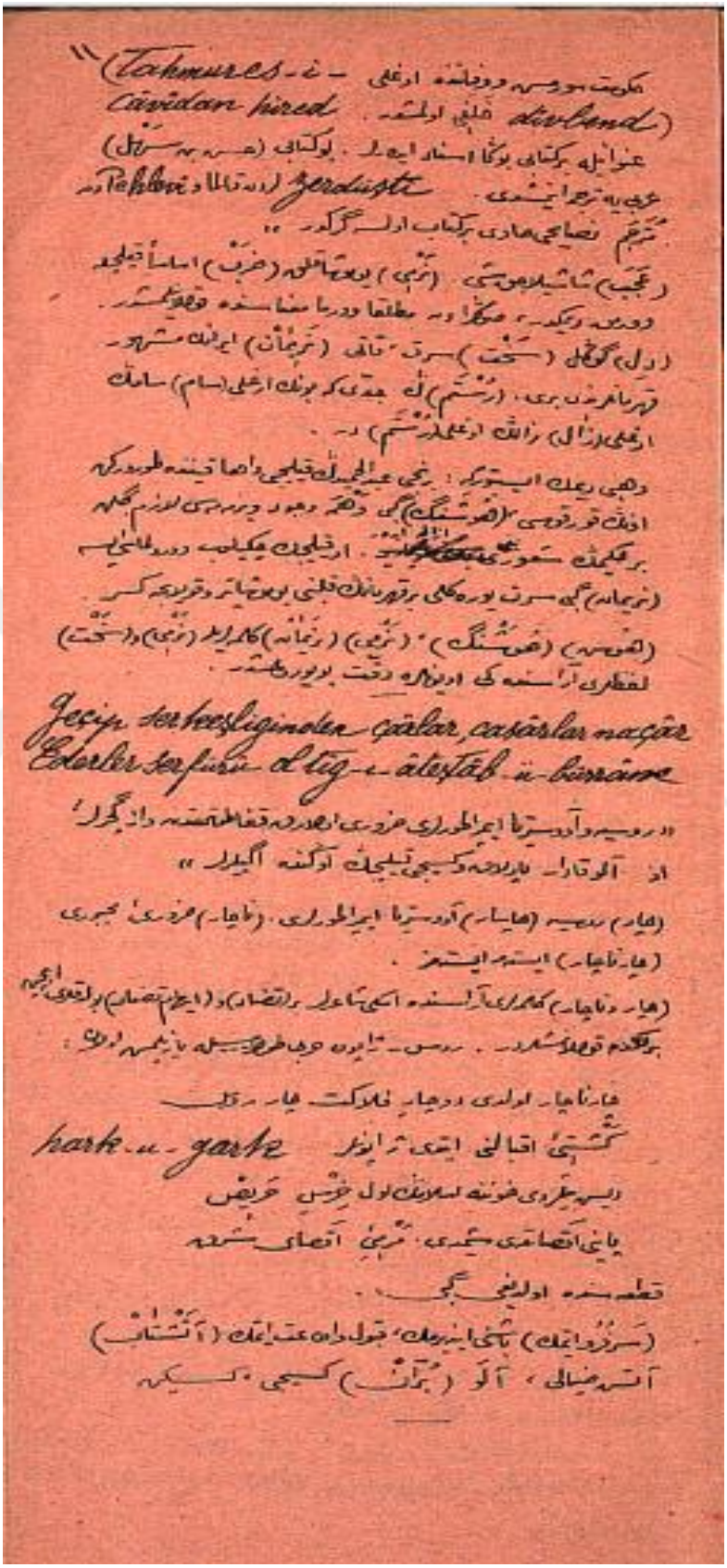
یعنی یوقاریده مقدمه کی قورد خویه آگاه ایدر.

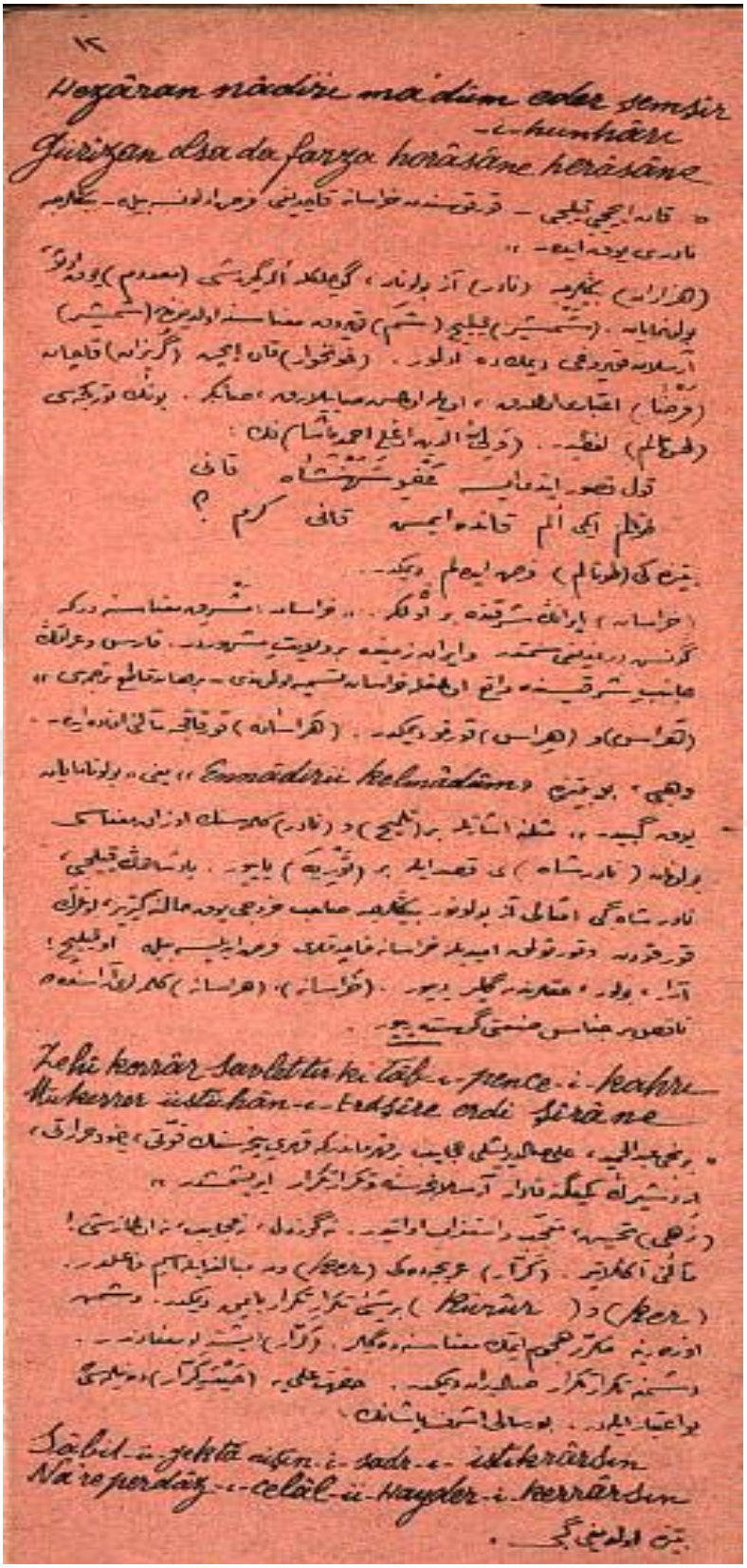
(شوکت) و (شکوه) یکدیگره مساوی در. دهشتلی اوزاط
اندیره قبول و نکایت و استیصال المامله اولور. قاموس ترجمه ده
(سیاه فگنه) گرگلر درجه (درجه) جلیدن مصاحبه ده اتصاله
باشنده پیرنگ کبی گوردوغه باغلانه، تیه (شاهانه) پادشاهلر.
شاعر بخچه عبدالحمید عظمتی زیر غطا، شوکت و سطوتی ده
قها قوشی یاپور. هرگیمک برجنه (کیانیانه دولتی) فی (ماکیان)
صایه بیور، ایکنجی مصراعده گرگلر باشنه گرگلر درهشور. تویور،
یعنی اونلر یاپمشده هکدالره ایده بیلکلری اوتدا ایلریلک
(غلوفاحش) ده بیلیور. بونکله بخچه عبدالحمید، همایونی هکدا اینلر
زاوالیلندیره لیدی، حتی رسیاره مغلوب اولماسی کیریلمه لیدی اوخلسه
وارلشدی آیاغیکی یتیرده لهانه عبدحوتله غلوی هاویدر.
بیرنج بیتک مفهوم اولمایه یوی دوشونولور. اولمه بخچه تیاره سیمرغ ده
معدوم اولاسی لازم کلور. پادشاهه عظمت و سطوت یوزه معنای ده
بیقار. بخچا دهشی (دهشتناک یرلرم) ده بایوه ایشتدی؟
(گی لرسلاری) دیمک اولور (کیان) ایله (ماده وحده) مانده کی
(ماکیان) کلمه لری آرامنده مناسبت یوقدر. وهبه ده کی
لفظ اوزری راقی، اوزرده بر (جناس ناقص) اولدیغی وکندی
قاعده سنده بیلدیر بر حیث گوسترمه اولدیغی بحث اولنمشدر.
معلوم در که لفظی بر، معنای غیری کلمات بر عباره ده اولوندیغی زمان
(جناس مستوفی) یاپیلمش اولور. بو مسئله زاده نظم:

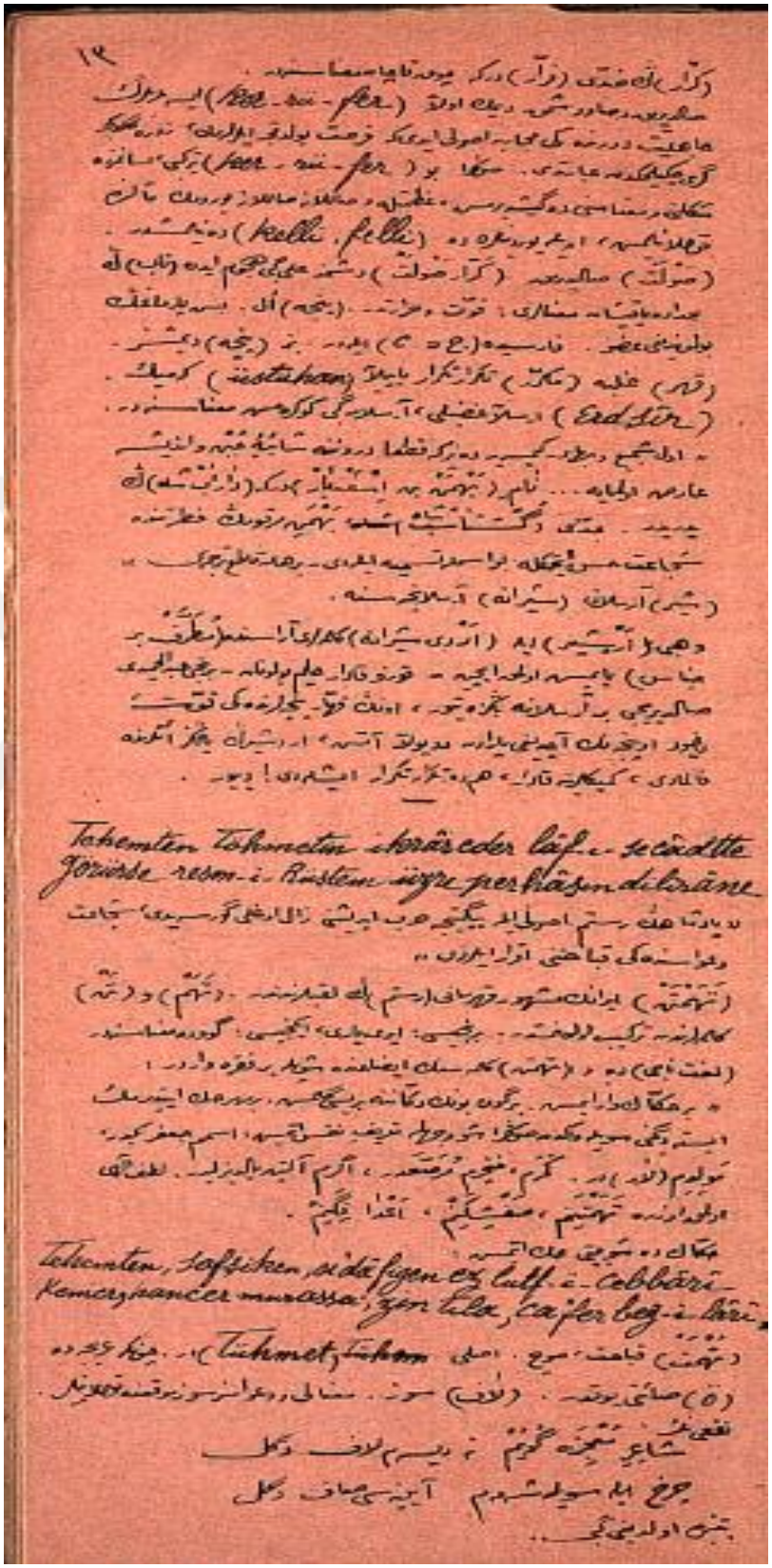
گرم و سرد زمانه باتیغ بران برفتا دیانک
ایلدی دشمنی شاهانه، دیر قصیده خاقانیانه

تبع کی (یاس) ارکی. بویله اینجا (نام جناس) دهنیلر. تمام اولمایانه
جناس دیلدیکه نظمی بیت مصرعه بولونمسی کی اصطلاح بلیغ دیلمشدر
لازم یوقدر. (ماکیانه) کلمه سنده (ما) نافیه سی مصدره اولور
اسکی یازیده (کیانه) کی اوقونابیلیر. اوحالده (کیانه) کلمه سی
(ماکیان) ک اکسیلیسیدر. بناءعلیه آثارنده بر (جناس ناقص)
واردر.
وهبی نظم گوسترمه اولدیغی شوه ایضاحه یه فارسی چتایه:

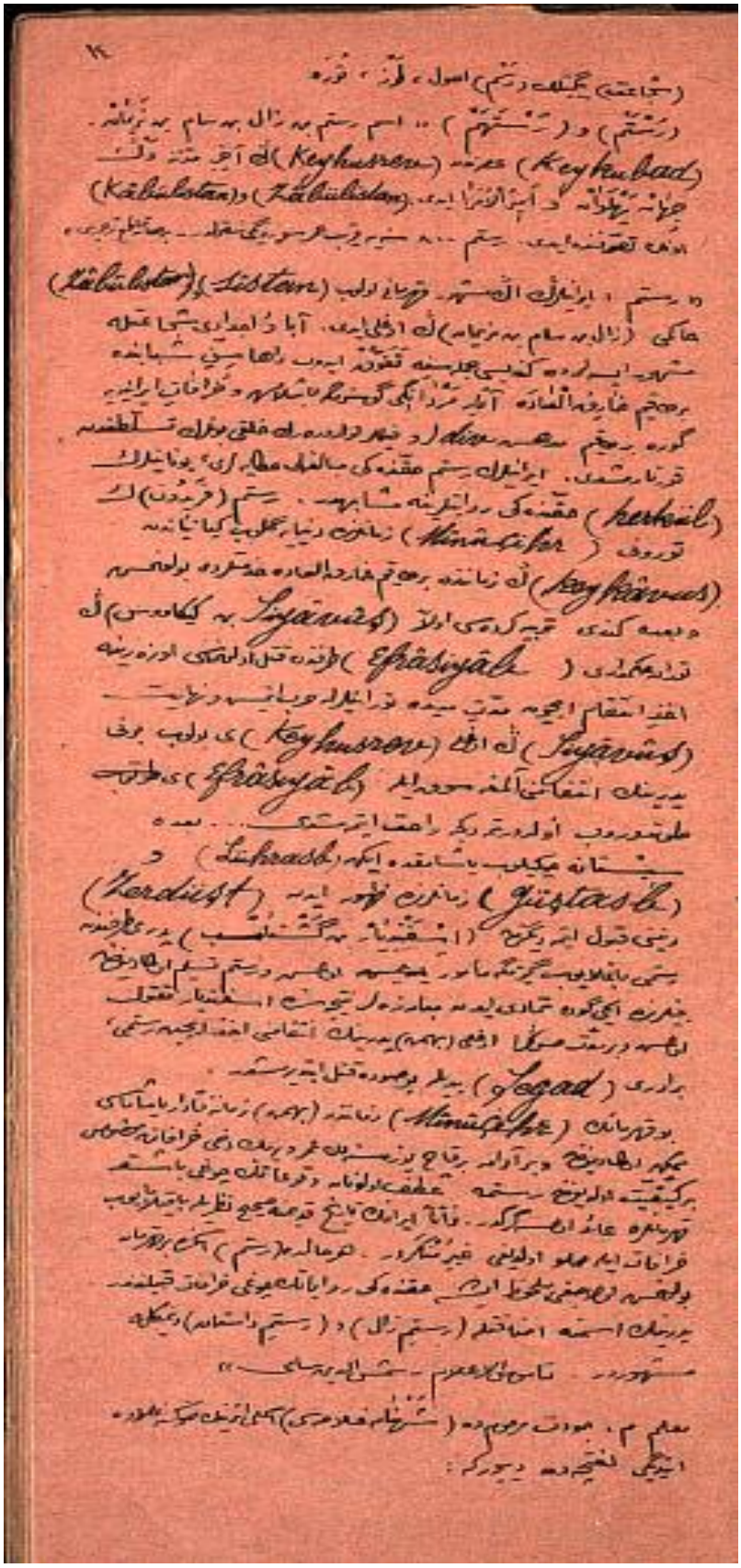

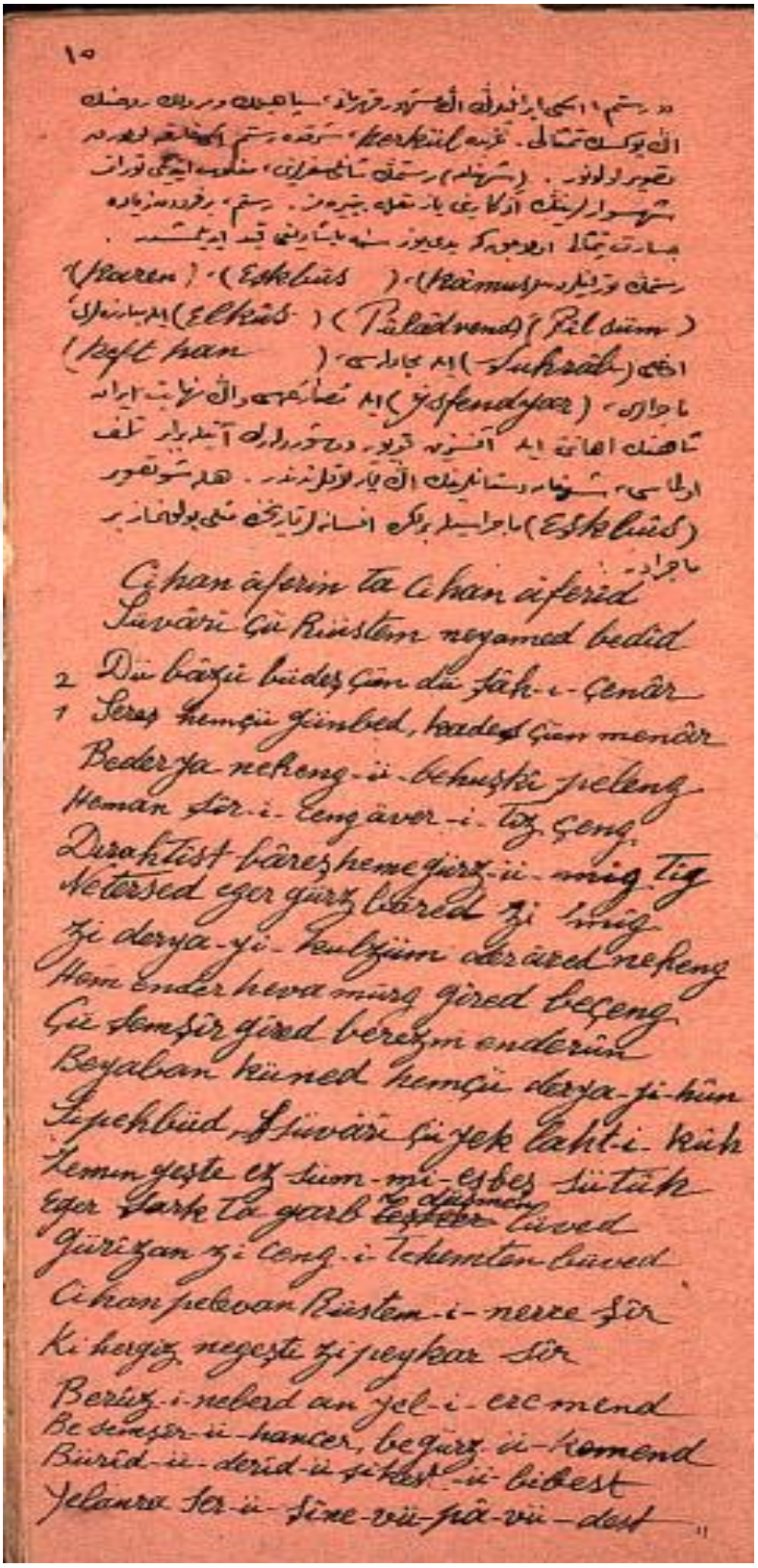

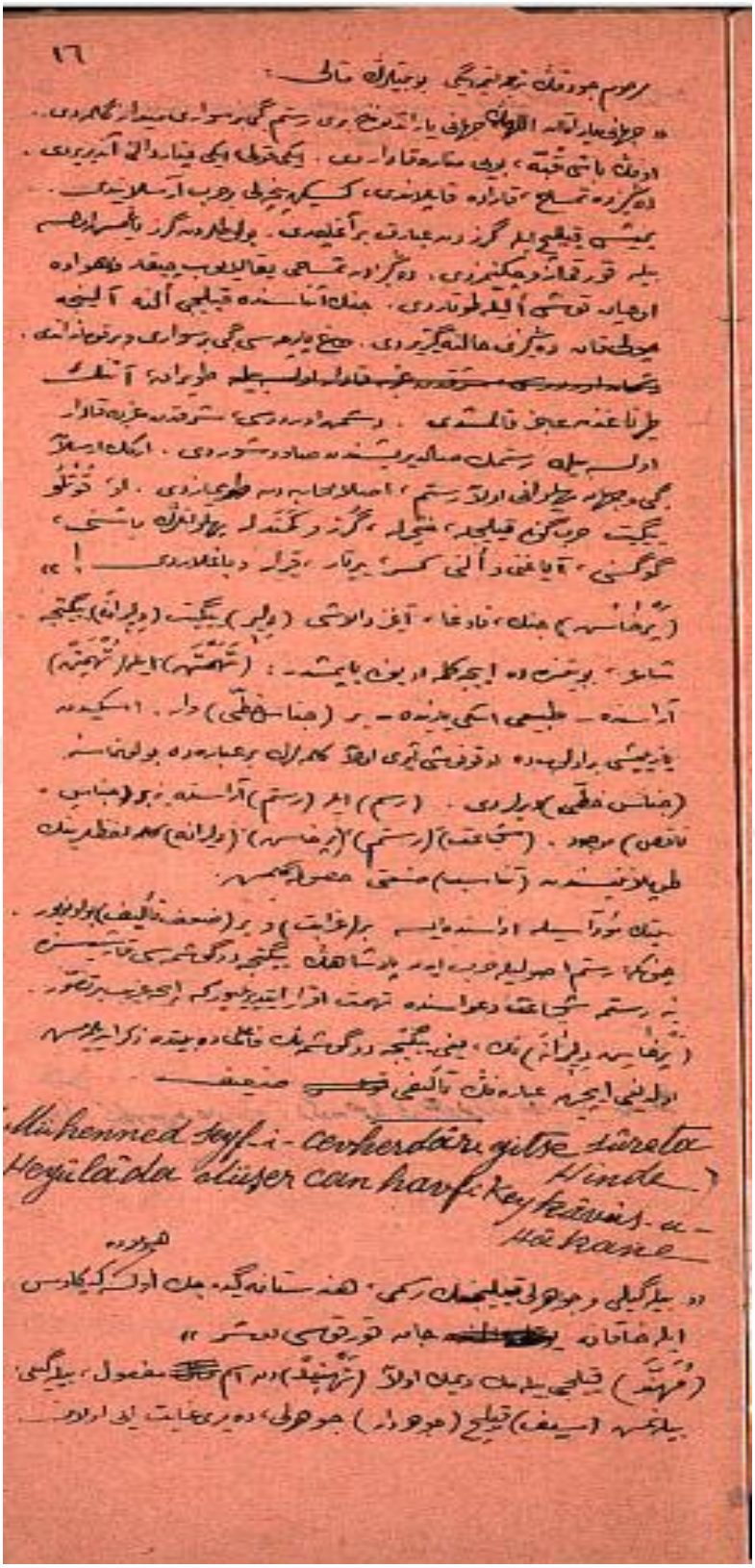

Tehemten Tehmetun chrâs oder laif. i. se ceinte
Jöwürde reem. i. Rustem zeige per Hasm dikrame

Çihan âferin ta çihan aferid
Suvâri çu Rüstem neyamed bedid
2 Dü bâzu büdeş çun dü şâh-i-çenâr
1 Seraş hemçu günbed, kadeş çun menâr
Bederja nekeng-i-behuşti yeleng
Heman şîr-i-çeng âver-i-tîz çeng
Derahtest bâreş heme gürz-ü-mig tig
Netersed egar gürz bâred zi mig
Zi derya-yi-kulzüm derâved nekeng
Hem enderhevâ murg güred beçeng
Çu şemşîr güred berejm enderün
Beyaban küned hemçu derya-yi-hün
Sepekbüd, Suvâri çu yek lakht-i-kûh
Zemin yeşte ez şum-mi-esbeş şütüh
Egar tarh ta garb teşnîeb bâved
Gürizan zi çeng-i-tekenten bâved
Çihan pehlevan Rüstem-i-nerre şîr
Ki hergiz negeşte zi peykar sîr
Berüz-i-neberd an yel-i-erjmend
Be şemşîr-ü-hançer, begürz-ü-kemend
Bürid-ü-derid-ü şikest-ü bibest
Yelanrre ter-ü-şîne-vü-şâ-vü-dest

١٦

رستم هورمان بجوانمردی بوجبارك مثالی :

« جبارك عبارتله الوان حرفی یازدیغی بری رستم گبر سوزی میدانه گلمردی .
اردنه باشی قبله ، بویی سایه قاردی . ایکیطرفلی ایکی قیلیدانی آیریردی .
اوگرده تماح ، قاره فایدنده ، کیکیلی بجیلی جوب آسیلیدی .
بیشی قیلیچیله گزر دیه عبارتله برآغیردی . بوایکیسنه گرمیه باشلدی
بیله قورقماز وچکینمزدی . اوگرده تماحی بعالیوب بیقه دوکوردی
ارخاسنه قوشی آیاقلرینه دولاندی . جنك آیاغنده قیلیچی آلنه آلیجه
میدانه دوکرك هالنه گزردی . صاغ یانمه سی گبی بسوادی درنوخانه
یکماندیسی سرقدر عزب قادنلرله طولیدی . آنلرك
بزاغنه عجز قالمشدی . رستمك دیدیکی سوزدن عزب قادنلر
اولیله رستمك مقابلیه گیدیه صاوشدیلر . ایکی اسیلمز
گبی وجولرینه بیلدیلر اولرستم ، اصلا اهمیت ویرمیوردی . اوزمانلر
یگیت جوانلری قیلیچ ، میزراق ، گرز وکلنك یاپارلرمش باشی ،
گوگسی ، آیاغی وآلنی کسر ، یارار ، جزاسنه دیلمزمش ! »

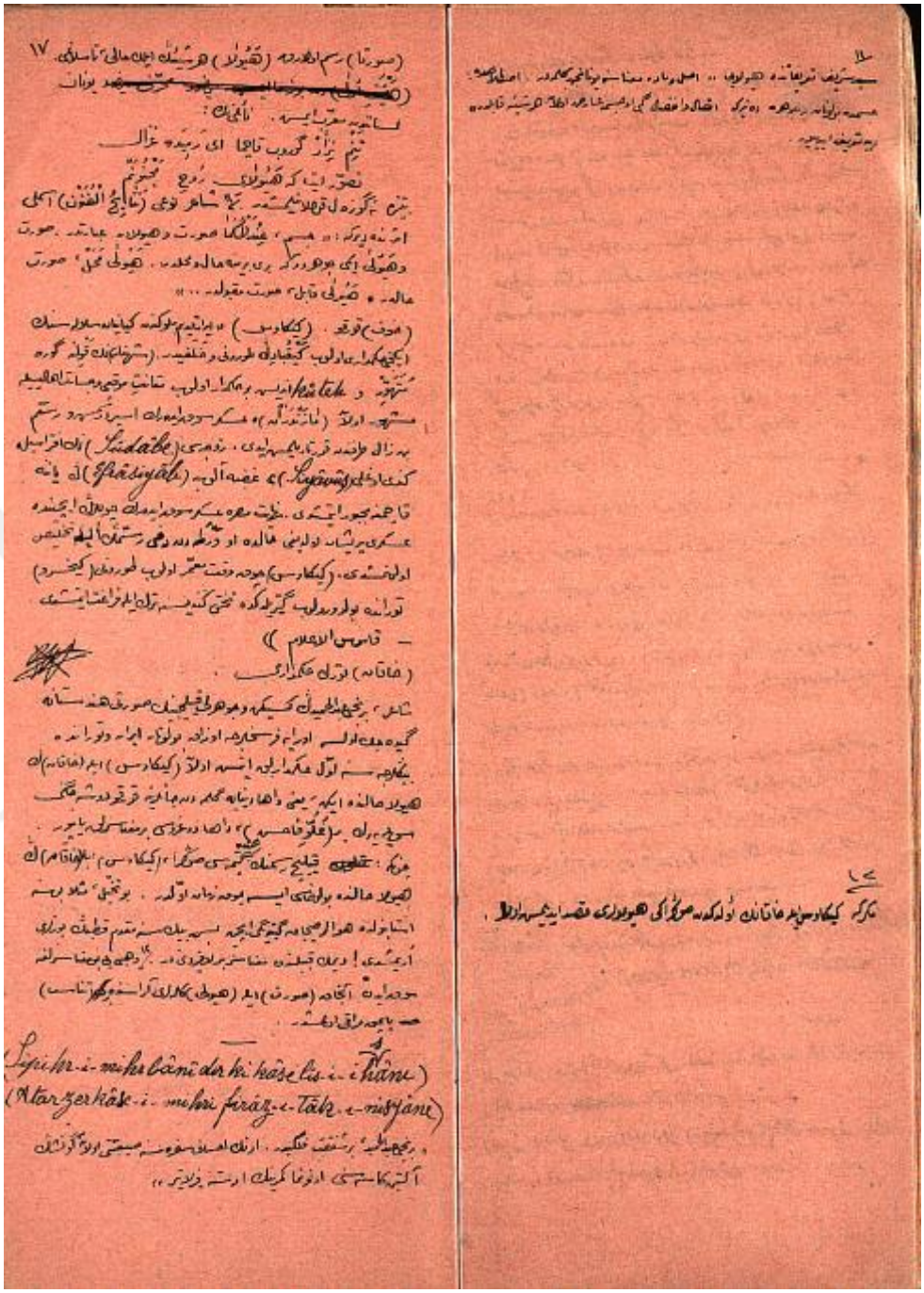
(یرهاسنه) جنك ، نادغاه ، آیاغ دالوشی (ولیر) یگیت (ولیرانه) یگیجه
شاشو ، برشی وه ایجکلو دیمك بایشه ، (شاشتمه) ایله (شاشتیه)
آراسنده ، طبیعی ایکی جنده ، بر (جناس ناقص) در . ایکیسنده
بازیچی یاراتیلیوره دیو قوشمه ایری اولمز کلمه لرله جناسه دیه بولونماسه
(جناس ناقص) دیرلری . (رستم) ایله (رستم) آراسنده ، بو (جناس
تامدر) موجود . (شاشتمه) (رستمی) (یرهاسنه) (ولیرانه) کلمه لرینده
طبیعی اولمیوب ، (تناسب) صنعتی مصنوعیدر .

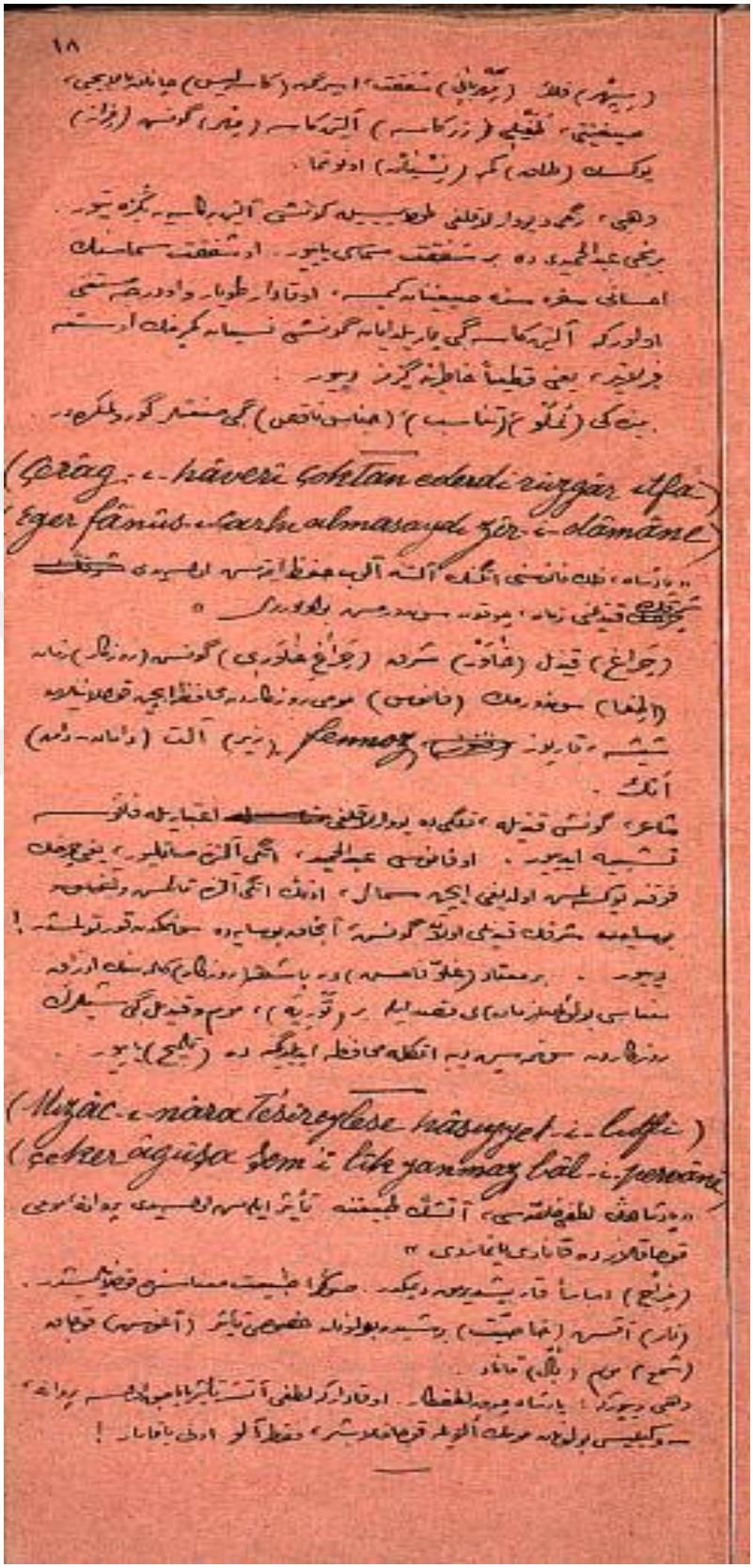
بیلمم نوراسیله اولسه دیلیم ، براعت) در (ضعف تالیف) اولیور .
چونکه رستم اصولیله حربه ایده پادشاهنك یگیجه درگیسی شی تناسبی
نه رستم شجاعتی دعواسنده تهمت اولدیغیچون کم ایچون بر تصور .
(یرهاسنه ولیرانه) دن ، یعنی یگیجه درگیسنك فاعلی دیه بیننده ذکر ایلمسه
اولمنی ایچون عباره فنی تالیفی نوعی ضعیفدر .

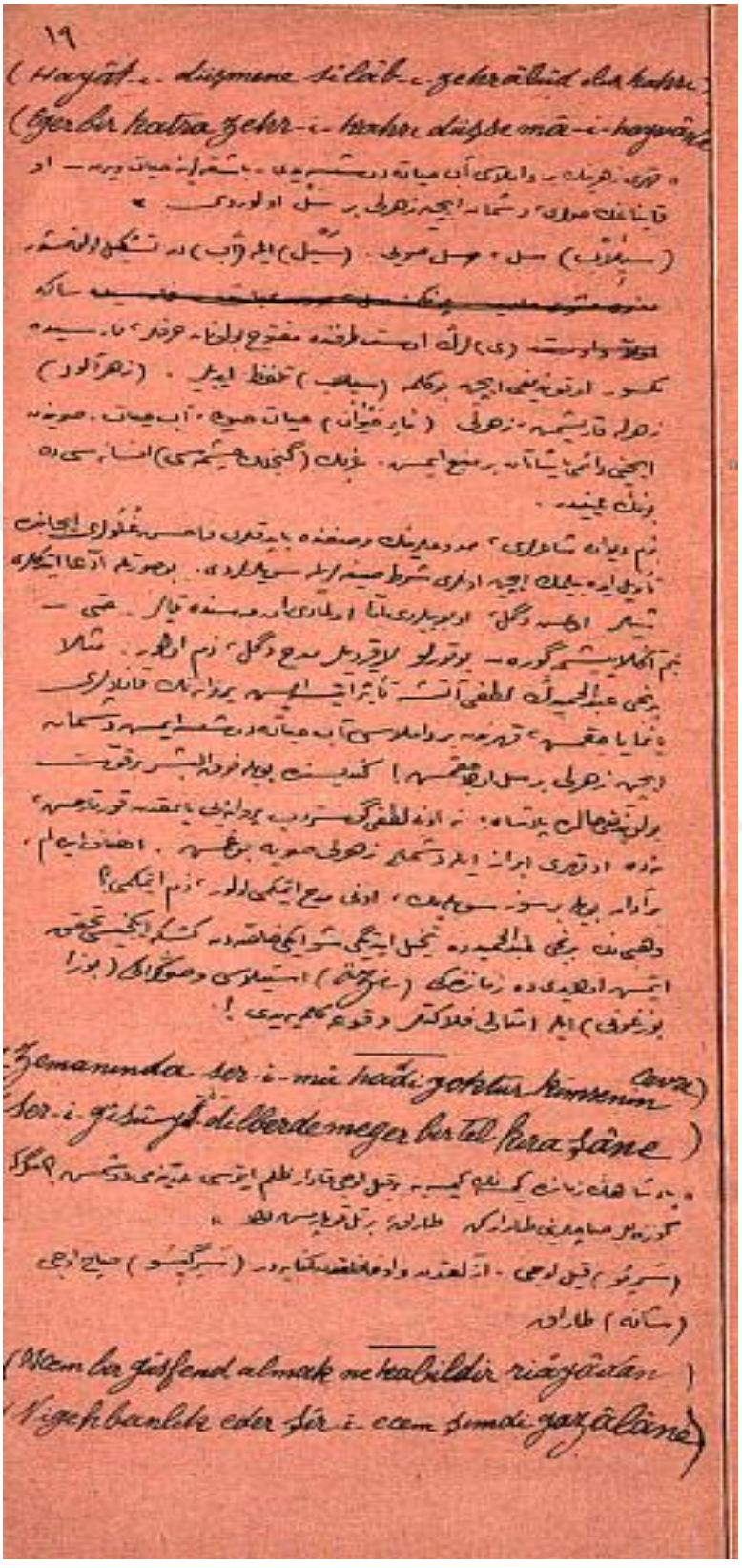
Mehmed Seyfi - Cenkerdâre gitse dâreta
Hegilâda alüser can harfi Keyfiyeti - Hindi
Hâ Rasse

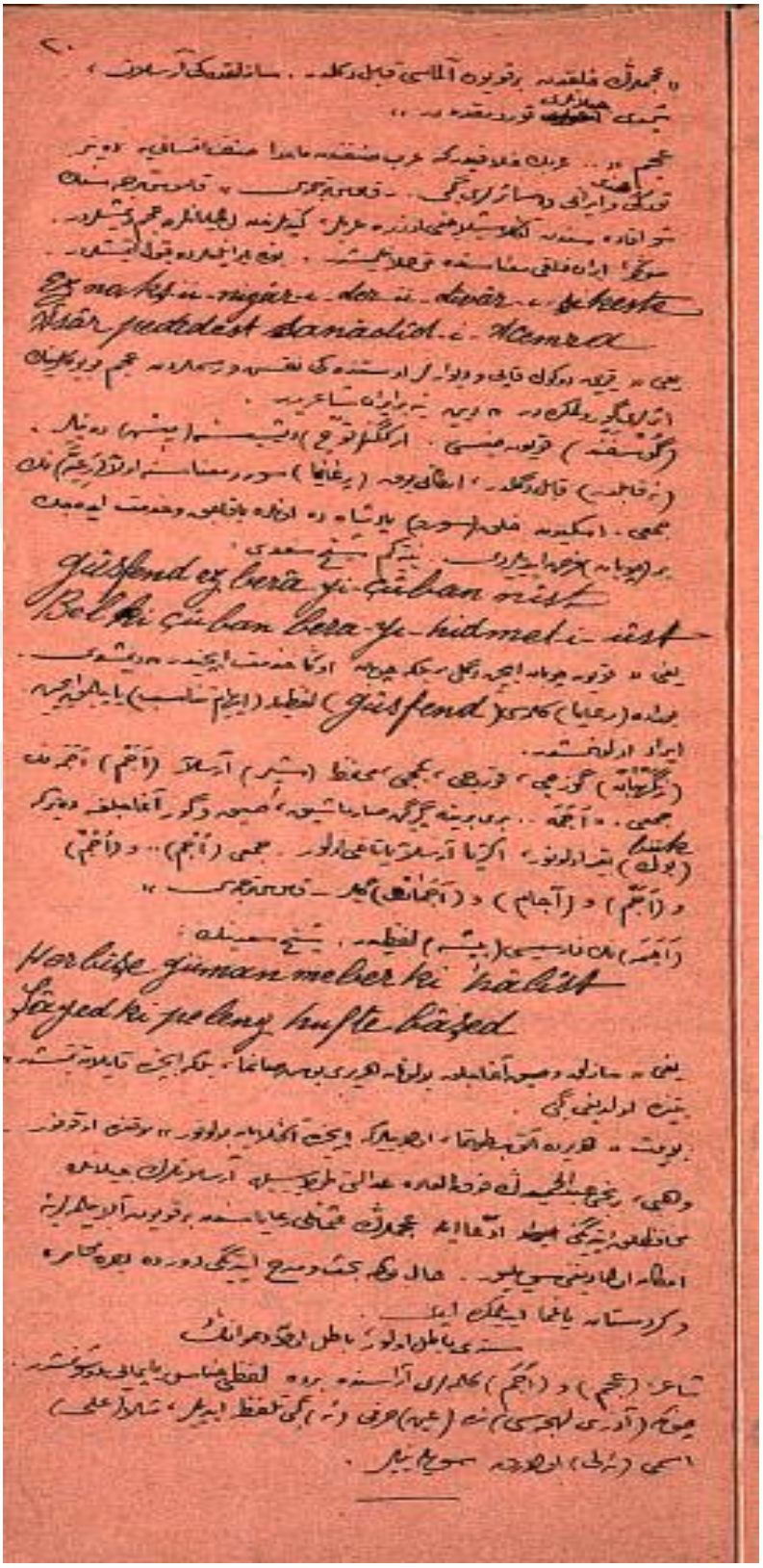
« بیلگیلی وجوانی قیلیچمك رسمی ، لفه ستانه گیده ، جنك اولسه کیکلرینی
ایلرفاتاره یوقاری جانه قوقوسی دیه سر »

(مهند) قیلیچ یدمك دیمك اولمز (مهند) دیه ام مفعول ، بیلگیلی
بیلمسه (سیف) قیلیچ (جوهردار) جوهرلی ، دیه بر نهایت بی اولدیغی

(Kemal-i-zuqdu Harunnurreşidi gibiye hayran
(Kalır Behlül deb daye etse hüsn-i-terbiye-i-divane

(کمال ذوق هارون الرشید کی عقل کو حیران کر دیتا ہے اور بہلول کی تربیت دیوانگی
دیوانی سے ایسی بہلول کی شان نکال ۔

(کمال) تمام، نقصان نہ ہونا (ذوق) رغبت، شوق (ہارون الرشید) عباسی خلیفہ (زمانہ) عہد، حکومت
(ہارون الرشید) عباسی خلیفہ ۱۹۳ھ تا ۱۹۸ھ (حکمت) سمجھ
آلہ ہدف۔ زمانی عباسی دولت الی یکسان اوری ایدی (بیک برگی)
حیران اکریا اوزره عائد۔ بوراده کی اولماسی (رشید) ایلہ (ہارون الرشید)
کلمه لری آراسنده (استغراق بر جناس) یاپلمه و (بہلول) ایلہ (ہارون)
بینی کی مکالمه (تلمیح) اولمه ایچون۔

(بہلول) کوفه ده ۱۲۷ھ و ۱۷۰ تاریخ لرنده عائد برذات۔ خلفاء
تولوزه قورتاره بیلمه دکلی فالنده راهب یاشاموه ایچون ده لیلگه
دوشمه۔ هارون الرشید، آداجیلرنوی تاجزر و نصیحتلرینی دیکلردی۔
بوله بروقعه سراینه گلمه، کیسه لهارینی ایچه هارون تخته اولوشدی،
زاهد الجیی دوگه رگ اوراده تاپدیلر۔ آغلار که هارون کلدی
نه اولدیغی صوردی۔ بہلول:

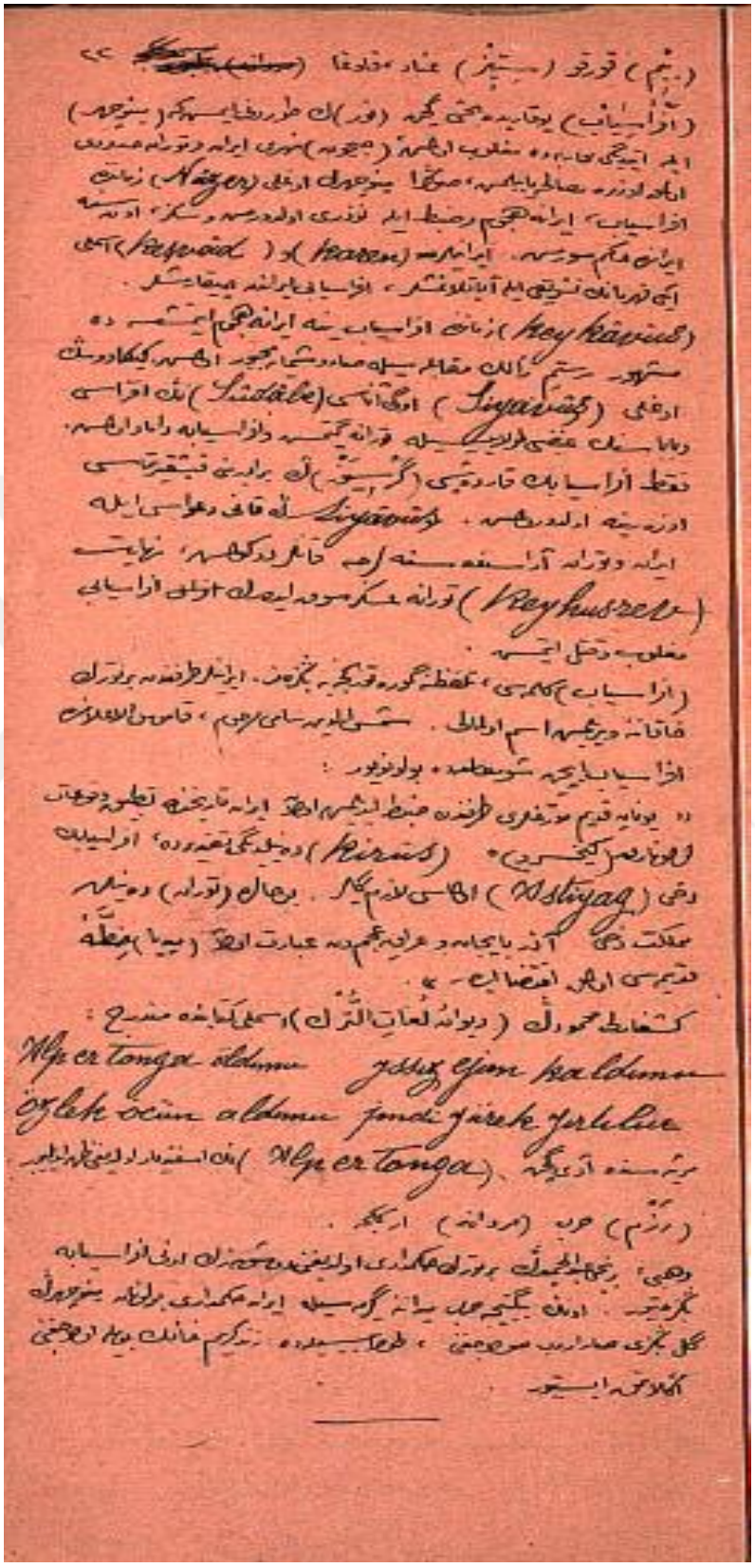
— شو یاپه یاپان اوطوراجه اولدم، ایچه ایاقلرم یدم۔ سن اوروقت
اوطوردیوسن، نه یاپاجاقسن؟ دیو صوردی ایلہ هارون ده
آغلامدی۔

(دیوانه) گی (بہلول ده) بہلول گی (دیوان) مجلس
(ترتیب دیوانه) ترکیبنه بروده (دیوانه) دیوانه یاپاروب
(بہلول) کلمه سیله بر ایلم تناسب یاپیلمیشدر۔

(Muniçi-kim sebr-gül rehresi-bim-i-nisyandan
(Nedem Ebu'l-asa gaerse zeyme meradime

(منیچی کیم صبر گل رهرسی بیم نسیاندن
ندم ابوالعیه، وقت افراسیاب گی اکلمه جه گرمه سی اوزنه جنگی ترتیب ایتمه
بینوچون گل گبی اولدیغی صوردی۔

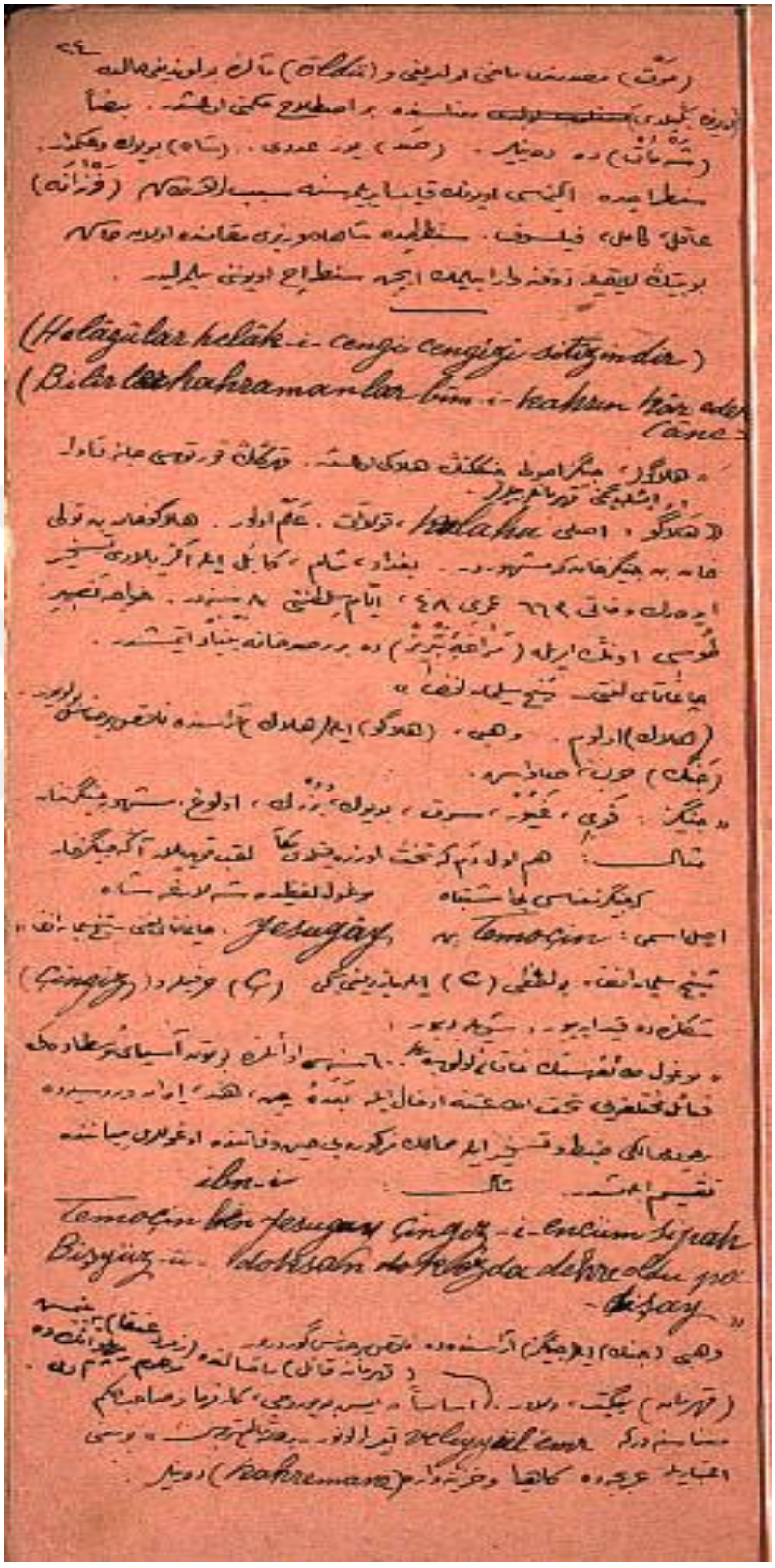
(بینوقور) ایرانه قاریشه گوره (فریدون) نک توردی و (ایرج) نک اولی۔ گویا
فریدون، ملکی اوغوللری (ایرج) (سلم) (تور) و (سلم) ه تقسیم ایتمه۔
تور ایله سلم، ایرانه ملک تسخیر ایله اولدقلرندن ایرجی قیصقانیر و اولدیرمیر
اولدقلرینه فریدون، ایرانه تخته ایرانلی اولدقلرینه بینوچون گیرسه، اوده
عمومیتله ایرانلی گبی (تور) نک اولادی (Turanlı) و اولدقلرندن
(افراسیاب) ایله اوزون اوزون یاپیشمه بینوچون نهایت اینتقامی
الینی ایچه اوگا یاپاسم دیرکن (بینو) هنت (چکمه) و (چکمه)
یورمیکه۔

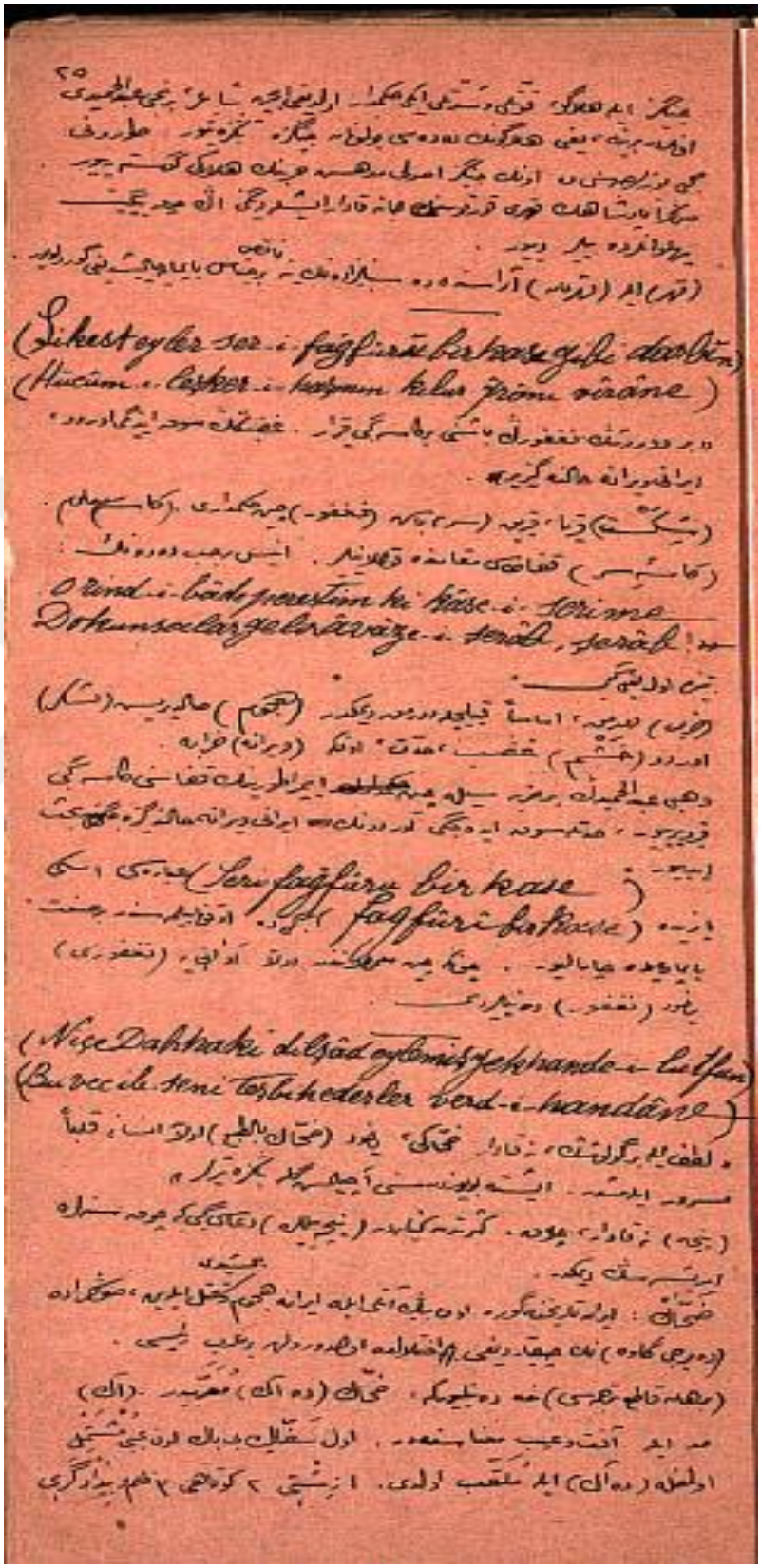

(رستم) قورقو (ستیز) عناد، عنادا (سلم، تور، ایرج) >>
(افراسیاب) یوقاریده معنی بلکه (فر) ك طور دیایسه بلکه (پنجه)
ایله اینجیلی قابیده مغلوب ایلمه (پنجه) نوری ایله دوشمنه مدوری
ایله اوزره مصالحه یاپمامه، صوکرا پنجه ورك ارانی (Nagey) زمانی
افراسیاب، ایرانه هجوم وضبط ایلدی فقط ایرانه تسلط و سکز، اوچ سنه
ایران ملکی سوردی. ایرانیلر (Kaveh) و (Fereydoon) آدلی
ایکی قهرمانك تشویقی ایله آیاقلانه‌رق، افراسیابی ایرانلدن چیقاردیلر.
(Key Kavous) زمانی افراسیاب یه ایرانه هجوم ایتمشدر. ده
مشهور رستم، بالکز مقابله یله صاوشمیه مجبور اولمشدر. کیکاوس‌ك
اوغلی (Siyavash) اوگانسی (Siudabe) نك افراسیاب
دیارینه فرار ایتمسیله قوزانه جقدر. افراسیابه داماد اولمشدر.
فقط افراسیاب قاردشی (گرسیوز) نك برادرینه قیشقرتماسی
اوزرینه اولدرمشدر. (Kaykhosrow) نك قانی دعواسی ایله
ایرانه دوزنه آلمشدر. اوچ قاچ دفعه، نهایتده
(Peyhuszeh) دوزنه عسکر سوقه ایله اوغلی افراسیابی
مغلوبه دخل ایتمشدر.
(افراسیاب) کلمه‌سی، لفظ‌ه گوره قره‌جه یوزلی. ایرانلیلر طرفندن یوزلی
فاتانه ویریلمه‌سی اسم اولمالی. شمس الدین سامی بیوردی، قاموس الاعلامده
افراسیاب ایچون شو یازیلمشدر. بولونیور:
« یونانیه قدیم مؤرخلری طرفندن ضبط ایدیلمش اولان ایرانه تاریخنه تطبیقاً دوغرو
اولوب نصر (کیخسرو) (Kaikhosrow) دینلدیکی تقدیرده، افراسیاب
دخی (Astiyag) اکاسی اولدیغی کبی. بو حال (تورانه) دینلن
مملکت دخی آذربایجانه و عراق عجم دیه عبارت اولمق (میدیا) منطقه
قدیمه‌سی اراضی اقتضاسندن. »
کتابمزده محمود (دیوان لغات الترك) دن آلمش اولدیغی مثلرده:
Uge er tonga adamu yollug ejen bolduru
ojlek ocim adamu jondi jiteke yoldaşur
یازیلمشدر. اوچ یگیت (Uge er tonga) نك اسفندیار اولدیغی بیلدیرمکده
(رستم) حربه (مردانه) ارکلکه
دیکی، بنجه‌لیجه‌ك یورتلرك حکمداری اولدیغی دوشمنلرك اوغی افراسیابه
بلدیرمکده. اوچ یگیت جلد یانه گرسیله ایرانه حکمداری یورتلرنه یوزلرله
گل بکری صداقتلرینی صوچمش، طوغا بیلدیره رستم خانلك بیله اوچنجی
کیلدیکنه ایشیور.

(keman kesam-ü-kesaman olur kari olur yarz)
(Kiisüm-ü-karşaam sam gorsayak mehibani)

• بیتاعله قوتوخ جنك اولین سام گورسه یدی کذی رسم وبقله ، ایشی ایکیلی
اولور دیمك ،،
(سرسام) بزم رسم دیمکز (سامان) انتظام ، رخاه وقرار دیمك اولدینه کوره
(بی سامان) انتظامسز قابیلیتسز ، ایشی بوزاق دیمکدر منفاسی لغاده ایله . بوراده
اکلمکدن ایرادی (سلم) ایله اونه آلشمه ناظمی برجاس یاپمیلیدیکنه .
(کار) ایشه (زاری) ضعف ، فریاد ، ایکیلی (رسوم) عادت ، اصول ، قوره
دیمه ایراد (یم) ك جمع . (کارزار) حرب . بوکلمه لیدوده (طاری) (زاری)
لفظلرینه اشتباه ایله برجاس دوشونولمشدر .
(سلم) سلمك بویله یاپاسی . (فریدون) حضرت جمشیدك اولادندن اولوب
(ضحاك) تاجی (رحم) لی) منه یازلیدر . (ترکیب) فریدون ، پوراده بولونمکله
آنجاق ونسه ظاهر دیمکدر اولمیه جقدر .
(دهی) بوترکیب سوکرا (غائبه مخابله الغات) طریقیله پادشاهه خطاب
ایدیلدیکی درحقیم سنطاح تیری دیمکدر .
(Ben ol ferruh ruh-e-jekta dueer-e-dehi-i-dellel)
(Piyade leşkerim mat eylemiş sad sitem-i-fergana)
فرخنده اولی مبارك یوزلو ودولت آشنا یگانه رسوایسنك کیاده عسکرلی
یوزلرجه شاهی فرزانه مات ایتمشدر ،،
(فرخ) اوغرلو (فرخ) یاخود یوز . ((فرخ : عنقا کمحمود الکم ومقصود الشم
برجانور آدیدر . فیل وکرکدن تابیه بنجه ارسلانه لقمه اولجه آشیانه سنه
کوتوردیکی برار . برجانوری ، طیور جنسندن وتورکستانده بلیه جیسه
آراسنده بولونوب اولور دیو تعریف اولنمشدر . سنطاح منظره (نده بر منظره در کم
هانور مرقوم اسمیله مسماردر . رجعت نطاح ترجمه کتب ،،
(قاموس ترجمه سی) نده ده (فرخ) کلمه سی شو تعریف ایله یازلمشدر : سنطاح منظره (نده بر
برنده آدیدر .. و فرخ : بویله قوشه آدیدر که کرکدن دیکلی یوللو
هانوری قاپیوب کوتورمز . بوف قطا وهدهد اکلرندن اولور دیو عطا ایدر
وحتی اشبو دیباچه منظره ذکر ایدیلمشدر ...))
(یکنا) اساسا برقاعده دکلدر . حتی یکانه ، جانلی مسافرینه قوللانیلمشدر .
(یکه سوار) اسکلیز جنبجی ، اعنی اولیاده تورباده دیمك اولور .
(پیاده) یایا . سنطاحده عربجه (پیاده) ترکجه (یایاده) دیمکدر .
(مات) شاشیرتمق دیمکدر . سنطاحده (شاه مات) آلیناسنه دینیلیر . بوکلمه عربجه

٤ بشیار خواہی ٥ بدنیاں ٦ کذاب و دروغگو ٧ فجور
و پیمان بگار ٨ بی خرد ٩ بد دل کو تور خاطعه ١٠ بی شرم
و بی حیا کو اوتاغا نامقه ۔ »

سمخال دیه سامی رستم (تاسون الدع اقدم) نره د (جمشید) ناله سن
(ضحاک تازی) نك (آزی داهاك) دنه گوره ارلاسی اعتقالی ایران و روایت
دیورکه :

« آساطیر القدیمه کتابرنده مسطوردرکه جمشید [گونشه بنزیور] دنیای قلوب
واجبار ایتدکده صوکرا (آزی داهاك) اسمنده جسیم بیلکلی دیو اژدرها
قولایلیکله معموره ارض تخریب و انسانلری اتلاف ایتکده جمشید (Yima)
اسمنی یدك گونه رویه یدك (آزی داهاك) ی اتلاف و خلوه عالمی
دنك مخربنه تخلیص ایتمشدر . بو ماصال ، جمشید و ضحاك و فریدون
حقنده یله بارلیب آنجاق معبود و ملك و اژدرهانك (Zeedahak)
مراده مکمل اره قلب ایتمشدر (یعنی آکلاتیلمه) »

دیگر بر توجه گوره : بو اره کی (ضحاك) انسانه دیکدر . روایته گوره
افلاطونه ، انسانه تعریف « ایکی آیاقلی توکسز حیوان » دیه تعریف
ایتمشدر . بونی ایشیدنجه دیوژنه ، بر خروسك تیلرینی یولمش ، افلاطونك
طلبه سنه گوندرمش و « بو ، سزك تعریف ایتدیگی انسانه بنزیور » دیه آکلاتمشدر .
بونك اوزینه افلاطون ، انسانك تعریفنه « ضحاك بالطبع » یعنی
« طبیعتا یالاقی » کوله « قیدینی علاوه ایلمش .

(دلشاد) قلبی سوران لك (یلك) بر (غنچه) گوله (دجه) اوزه
سبب سنامسه گلر . (ورد) گل (غنچه) گوله (ورد غنچه)
آچیلمسه گل .
(تناسب) (ایلرم تناسب) و (قرینه) گی لفظلی جمله ده دقت ایدیکز .

(Dil.i.cem, beğenilen cem.mi-gefirunden tekabbul kaz
(Kaye peymanesin gelmiş kayunda akbet-ii —
peymane)

« اطراف دیدیکم عسکرلك قوتونه جمشید اوزی قرینه له چیقمش
و قایکده عرودیاره اینه یه گلمسه »

(دل) گونكل (جم و جمشید) ایرانه (یمشید ، یاما) فکمدار نسه برك .
ایلك دنه تخته اطرانه و باشنه تاج گی یه اعتماد ایلمسه . توجی ، ایلك بارانه
ایلك گونه تصادف ایتمسه اولدیغی ایچیه اوگونه (نوروز) دیه یلمسه دیلی بایرام
صایلمسه . سزایه ، بونك زمانده ایی دایمسه اولدیغی ایچون بو ایسمه دیلی

— بکا افاعلن — (بنم جم) تبدیل .
جمشید ... ملکدار اولدیسنه ، طوقیت الاولوه وعدالتسنه فائق شهر ،
مسکوا ایرانه صالیردقه (ضحاك تازی) طرفندن اولدورولسنه .
(شکر) اودور (جم) قالوبالوه (غضب) اوزره ، تابلانمسنه (جم غفیر)
اطرافی تابلریاوه درجه ده قالوبالوه (ریبانه) اساساً ایریلدیکندن .
صوکرا بویله قدیم سنه ، قوللانیلمشدر .
(عهد) سوز دیمه (بیانیه) بوده ایلم . اوکیسی عربجه انگلیسی فارسی .
یازه علیه ایکیسنه بری (هتوتیلیج) .
شاعر (جم) کلماری آراسنده (جناس) دیگر تعبیرله (تناسب) ،
(ایکی تناسب) دیمك مناسب یاچه .

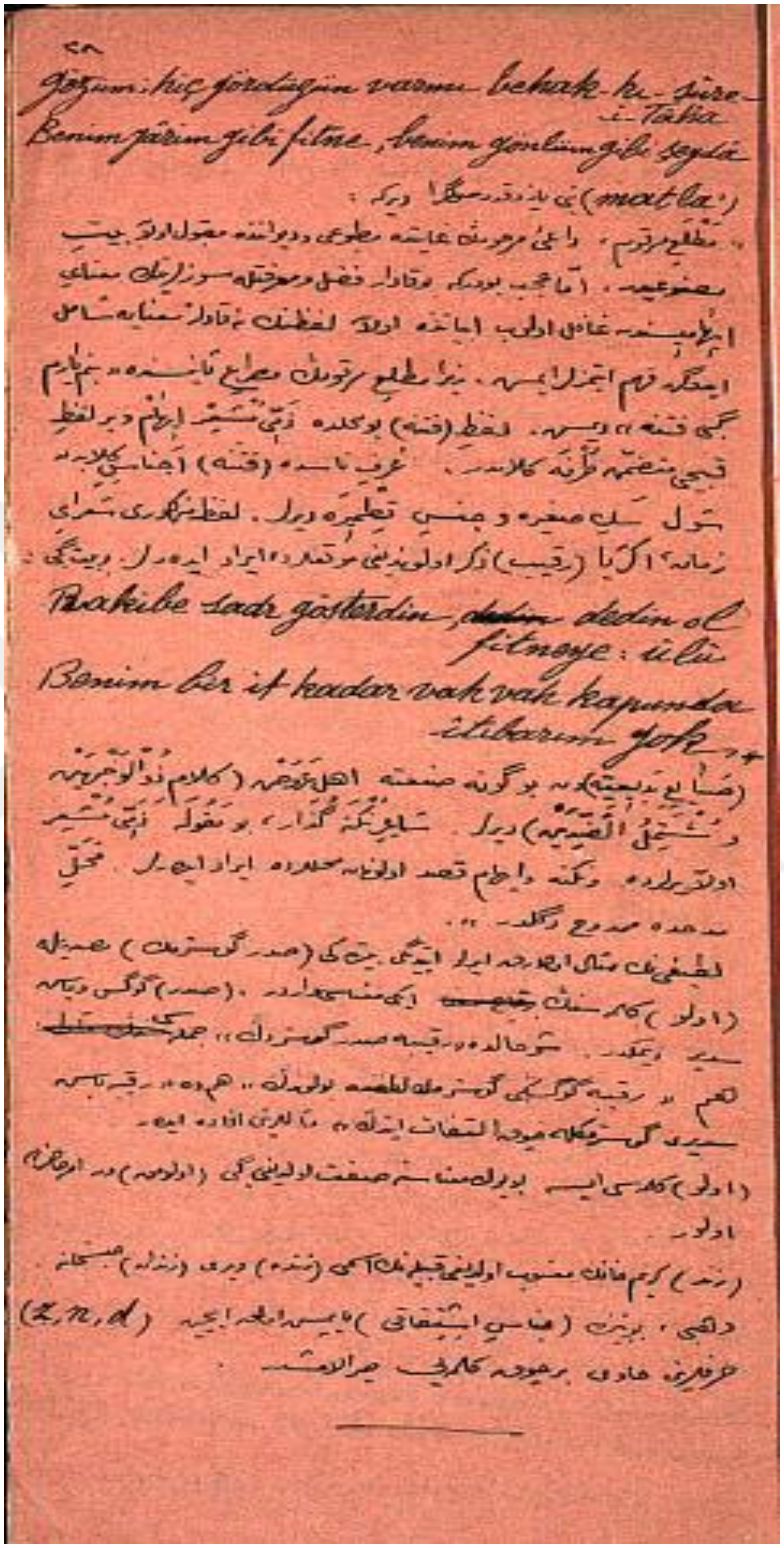
(Zenad-i-filme vicled zindegiminsin adye ifsi)
(Ntaesen yüze-i-hakmunda Kendi yüzde yinalsın)

« زند کیبی فتنه فتنه یه قاریش دکوتو یاشایشی موندوروه اوزه
دیوه اطلاقه برکوشه ده زندانه آتارمشلر »

(زناد) عیاقلانه دیلیه اخذ (زند) اك جمی . (نادیه) نه دینیورکه :
در زند : (مرغ) (اعقاب) نام شجاردن الان بادیه ده اوزنکلری عیاقلانه دیورکه
ایکی دانه اولور . اوستنده کی گویا ارکك و آلتی دیشی . بری برینه سوره له
آتشی چیقاریرلر ...»
(فتنه) فارسیقه . عربجه دهرفتنه لری آتشه متلوکلرله قیاسلنیر .
(نار فتنه) ، (ایقاد فتنه) یاپمق گبی . کذا شوریه یه چیقاریلیر (ایقاظ
فتنه) یعنی فتنه لرینی تنبیه اولونور . و فتنه ناك (نائم) یعنی اویومه
برلرنه ای ایله (آسایشه) براقیلیر . شیخ سعدی (گلستان) ده :

Zalimira kufte dedem nim zirk
Jaftem in fitnest habes hurde birk

دیرکه : « بر ظالمی اویومه کوردم و بو فتنه درکه اویقوده
برلرینك ایسه دیدم » دیمکدر .
قبچاقیاق تاریخیده تاتار طوقیسیل سه کیلیه (فتنه) دیویه اطلاق
(فتنه نوازیده) ده ینیلر .
عوامده تانك ایچون ارشوخی قالیردیلمش
فتنه نوازیده ناله بیدار ایلرم
تبدیل اولونمش .
~~بغی~~ محرده تدکیرنه بصه طاغارق فتنه دیدیکی (لطیفی
تذکره سی) نه کی برقطعه سنه آکلاشیلیور . (صایفا ٨٦)
لطیفی ، شاعر (احمد راعی) دده جنید کدر اولمق .

(Ezelden sadme-i semsîr-i hüm afsân-i ecoldan
Kuzulbaşın ser-i bidevletin gark eylemiş kane)

« دوده اکمان قانه صاچار قیلیجی، آیکیده بری قزیل بسکه دولتلو تاشی
قانه غرقه ایتسه »

(دال) باشلاو نیجی الفابانه زیاده دیکشه دهجی، الف بوداه آیکیده، اوقدیه
معنایه قوللانیسه و یاخود آلف قانونی بلک، اوچنجی ودوردنجی مصراعلرده زیاده کی
عثمانی و ایرانه محاربه ایشاره ایتمکده ایسه.

(مقدمه) چارچاه، مقدمتی دوقوز (ماه نیشان) قیلیچ (خونفشانه) ه صاچاچ
(اجداد) بویوله بابا دیک اولان (جد) آلف جمعی، ده ده لر (قزیل باشلو)
پادشاه اسمی کلمه اوردوسی اوزینه قزیل کلاه کیدیرمسیله اولمسندن
اسکی ایرانه عسکرینه ویرلمه صفت کی فارسیسی (سرخ سر) در.
(سر) باشکه (بک دولت) دولتلو، ه لفظی.

دهشی، اسکی ایرانه عسکرینک قزیل کلاه کیمه لری، عثمانی حکمدارینک تجلیدینه
باشلرینک قانه باتمسه اوغلانی سبب کی توکلو بر (مسه تقبیل) ایدر.

(Kulunda hâkî-i payenha vary mulk-i Fighâne
Ane ben durme etüm cezm-i fermanden cane)

« قولنک پس بهده، باصدیغنه طوپراغنه قدر بوتون یاغمه آلوب اعتبار ایدرم. امر
طوپراغی ایله کلمه لرینک گوزینه سورمه یایدم »

(خاک پای) آیاغنه باصدیغی طوپراق. آیکیسی ترکلک و نظم نصوصنده
اژاطه ایدر، بویوله کیسه لرینک آلدیغی یاغمه یاخود اعتبار مرتبه لرینه صایار، مثلا
« سزه گونده بیم یکی بر پرنده » خاک پایکزه ایلدایکم عرضه... « گی بویوله
سویلدیلر، اوکنوش ترسل الیه دیکل، اونک یاصدیغی طوپراغه بوسه ایتمسی دیمکدر.
(خاره ایدر دی. جمع بوحاله (خاک پای) آلدیغه قیاس اولوندی. فقط
بوداه کی (خاک پای) دوقوزنجی دوخرده یاصدیغی طوپراق دیمکدر. بویوله آیاقلرک
باصدیغی طوپراغه کوچوک کیسه لرله گوزلرینه سورمه گرچکدن جکی تخیل اولوندی.
(بیزانلی حافظ) ک « نظر ایله طوپراغی آلتون قیلمه گزه معنوی دانکز، عجبا گوز
اوچنه ایلدیرمه ده باقارلری؟ » تانلن اولمشدر:

Ânan ki hâkera benazar kimya künend
Âyâ büved ki gûşe-i-çeşmî bema künend

مطلعلی برغزلی واردر. فاتح سلطان محمد، برگونه یه طوپراغی بخشیده ایتمسه،

ایکی معارف ناصیلی؟ دیه وقف آلره ارقی احمد پاشا صورسه .
پاشاره هد پادشاه مقدمه کوایتک ایچه :
Kichlul cevâhir-i-kademet Tutyakimend

یعنی در سنك هالص سوده کبی ارتق آیامه نوکری قوتاسالی گوزیاشی دیکار .
پیرك داتخه قولوقدن عبارتمش .
دهی ده بر کچی عبدالمجید آن باصه یعنی کچه اغاصوفه کوتوروب ایراد اتمش گوزنه
سوده باکزه یعنی سوچلر . خصوصله اصفهان سوده کوزل بر مکتب .

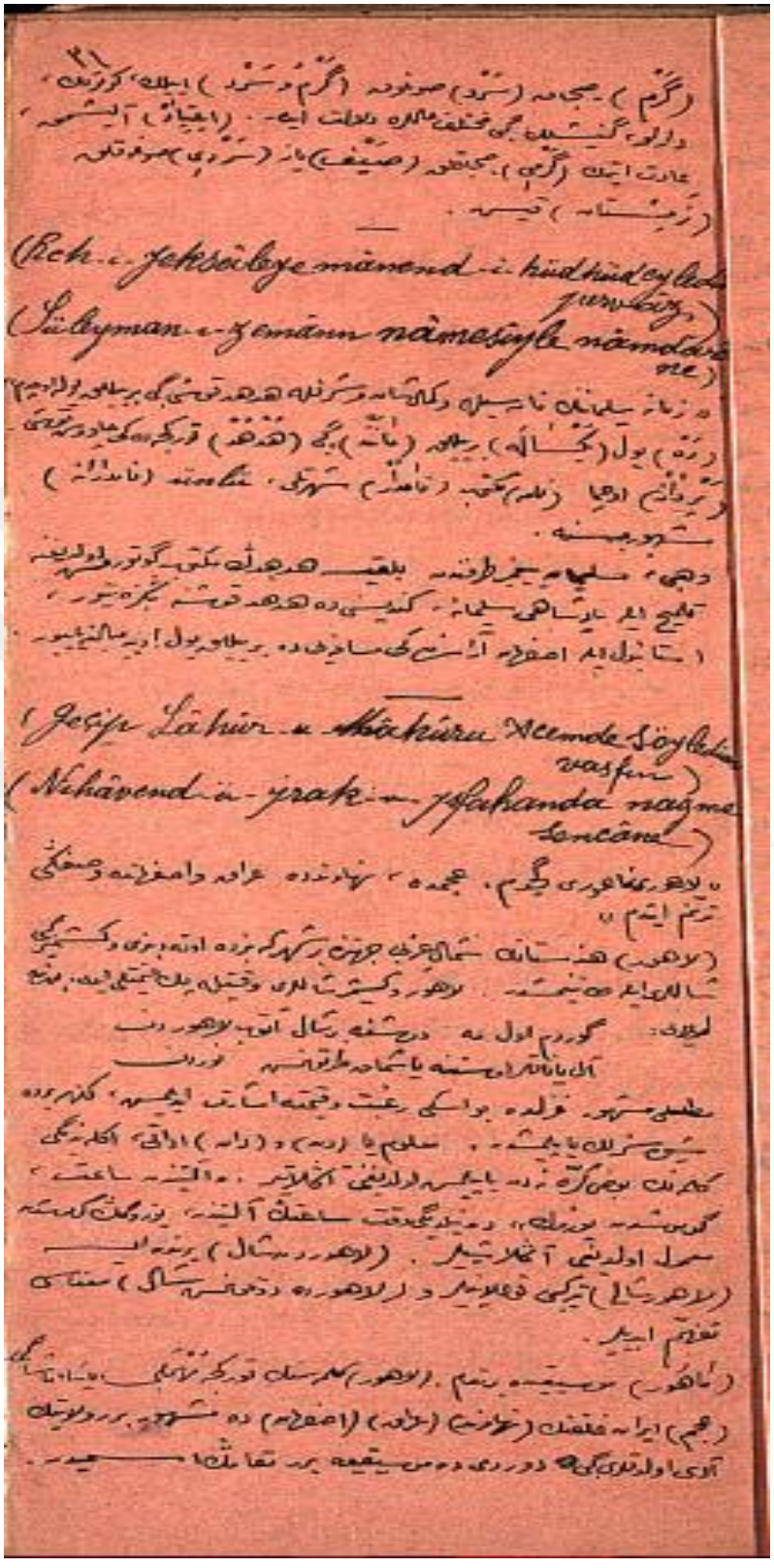
« اصفهان ، بلده اصبهان » : عراق عجمك مهم کرسی جنوبنده و فارس
خطه سی قریبنده اقلیدوسه طوغرو ۲۷۰ کیلومتر جنوبنده و بصره کوزرگاهنك
۱۵۱۰ متر ارتفاعنده سمالنه واقعدر . شهرك عدد اهالیسی ۱۲۹۶ ده ارتفاعی
لطیف و واسع و غایت گوزل بر واديدهٔ ایچنده و (زنده رود) نهرینك اوزرینده
واقع اولوب موقع و منظری غایت دلکشه . بهار و یازی دماغ و بوستانی
موجه دلهوایی معتدل و غایتله صافدر . بك قدیم زمانلردن بری شهرك
کوزه (ضحاك) ی بنا ایتدیکی (ده برجی گاده) یولی شهرك اطرافندن کچمکده ایمش .
حتی ایرانك ملوك قدیمه سی زمانلرنده (فریسه گاد یاخود) عدد کثیری اهالیسنه
اهالیسه خصوص رعایت اولنمشدر ... هجرتك ۱۹ نجی قرننده
(ابوموسی اشعری) نك معتمی بولندیغی (عبدالله بن عباس) طرفندن فتح ایدلمشدر .
بلده یه عمارتجه کچمشدر . ملوك اطراف زمانلرنده دفعات ایله محاصره و ضبط
اولنمشدر . طوغایسیله خراب اولمشدر . (غور لنك) طرفندن بالکلیه تخریب اولنمشدی .
ملوك صفویه دولتی زمانلرنده (شاه عباس ماضی) اصفهانی پای تخت اتخاذ ایتمکله بر درجه ده
اعمار و تزیینه اینمشدیکه کوزل معموریتی زمانمزه کورمشدر . اوزمان عدد بیوتی ۲۰۰ بیك
تخمین و کزك الیوم خرابه لری و بقیه آثار عمرانی محرر مقبولی اثبات ایتمکده در .
(جلفا - باغ) اسمیله معروف اولان واسع بر محل ، ملوك صفویه یه مخصوص اولوب
متعدد عمارت عالیه و باغچه لر خرابه لری وار . بو باغچه لرك هپسی اولدقجه
اشجار مثمره ، نهر و یاپاقلر و سائره یه کی حالده خراب اولمیوب حتی
زمانمزده معمور بولنمشدر . اطراف استهلال اولنور . تعداد اهالی شهر

(Ezelden germ-i serd-i nigara itiyadım var)
(Nebaktım germi-i sayfa ne serdi-i zemistane)

« یکدیکری زبانلرینه جاغه ، صوغوغه آلیشمه ، ولی بنم ایچون بازی اولمشدر »
یازدم ، نوده قیشك صوغوغی یوقدر ۱۲

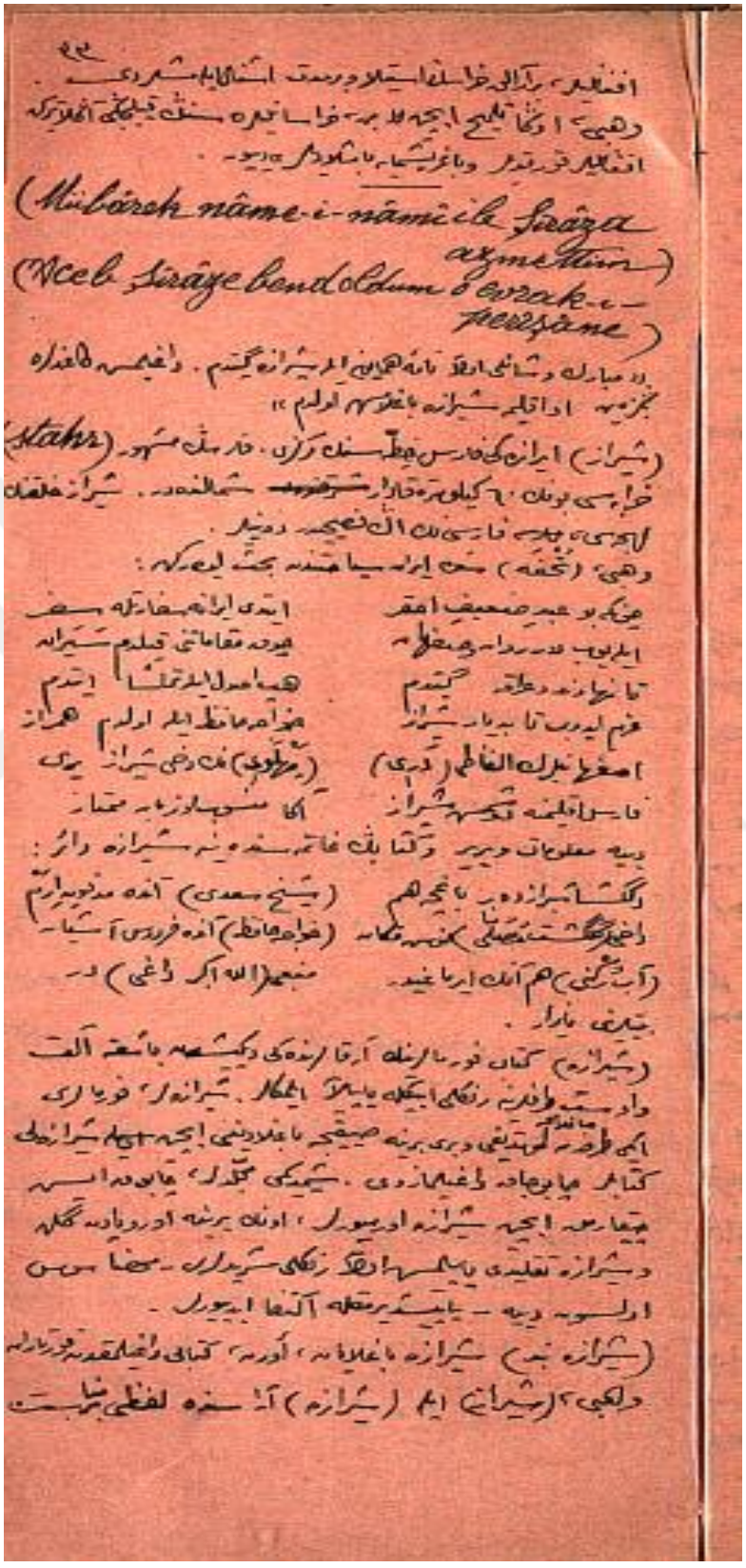
(۱) Dilefruz-i-Jeryan : ایکی ایرانلی مقتدر پادشاهك ، گویا
دوه برجی گاده نك زیر سنده معمول ایکن کرك قوللرینی دوه لرك ازللرینه
برلی برلینه اضمام ایله استدلال یاپمشلر یا یمشه . صوکرا دوه آلتنه
کیرمکله اسرار ایله یاپیلدیغی (قاریشتیه) بیلمه مجلسنده سنده سلماکوك
آلنه کچمشدر . دیدیلر . لزوم عکس تعلیم ایتمشدك .

(Reh.-i Jehsaibeye mâmend-i hudhud eylediği
Sûleyman-i zemân nâmesiyle nâmdâr
ne)

(Jehîje Lâhur-i shâkiru Nemde söyledi
Nehâvend-i-jrake-i Jfahanda naghme
sancâne)

(Mübarek nâme-i-nâmıcık Şiraza azmettim)
(Nceb Şiraye bend olduma o şıvarak-ı-meclisime)

(شیراز) ایران کی فارس ولایتنک مرکزی. فارسنک مشهور (Kahr) خرابه‌سی بولنان ۶ کیلومتره قدار مسافه‌ده شمالنده‌در. شیراز خلقنک لهجه‌سی، چاغ فارسی‌نک اک نفیس دونیدر.
وهبی، (تحفه) منه ایراد بیاننده بحث ایدیور که:

چونکه بو عبد ضعیف احقر	ابتدای ایراد بیان ایلدم
ایلدیوب قصد سفر جانب شیراز	چیقدم مقاماتی قیلدم سیر ایله
تا نظر اندم وطن گیتدم	هپ اهل ایله تعلقا ایتدم
قرم ایدوب تا بدیار شیراز	خواجه حافظ ایله اولدم همراز
اصغر نزل الغالم (ترکی)	(مولوی) فنه دخی شیراز یری
فارسی قلمنه تعریب شیراز	اکا منسوب اولوب به معمار

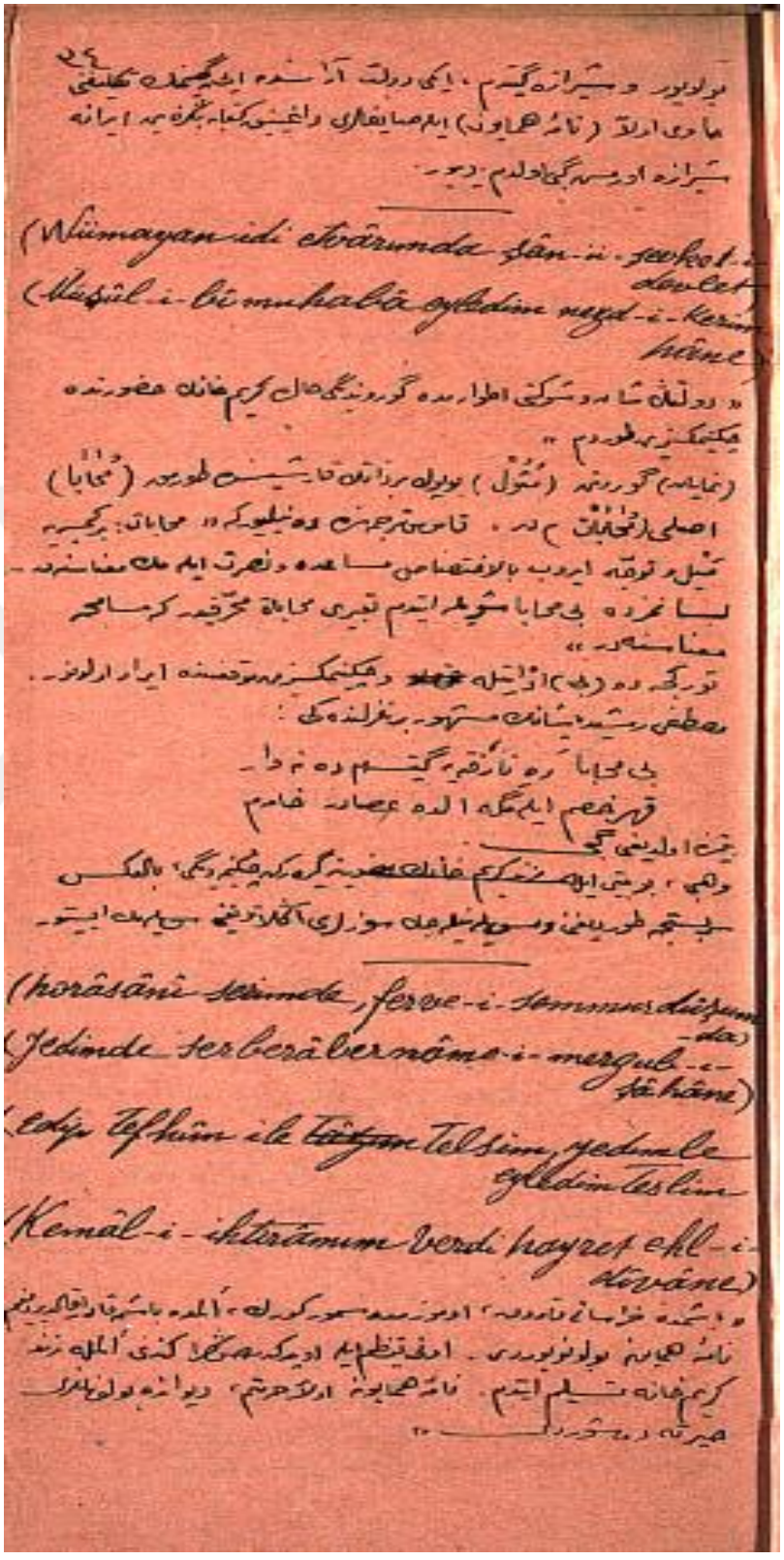
دیه معلومات ویریر. وکتابنک خاتمه‌سنده شیرازه دائر:

رگشا شیرازه یه تا نجم لهم	(شیخ سعدی) آنده مدفون یاتیم
اخیر گشت مصلی (خواجه حافظ)	آنده فردوس آسیا-
(آب رکنی) هم آنلر ایرمایه.	منعم (الله اکبر داغی) در-

بیتلری وارد.

(شیراز) کتاب نور مانلرنه آرقاسنده کی دیکشنه بالغ الف واو سنه واقدر رنگلی ایکنجی یاپیلان ایشکار. شیرازه، قوپارلی ایکی طرفه تعلیق دیری برینه صیقیجه باغلاندیغی ایچون شیرازه‌لی کتابلر یاپراقلانه‌رق اغیلماز دی. شیرازه‌سی بوزلان، یاپیشدیرمه اسیه چیقارمه ایچون شیرازه‌سی اویدیرلر، اونلر یرینه اوروپادن گلن شیرازه تقلیدی یاپیلمه‌یه باشلامشدر. مضاهی اولسون دیه - یاپیشدیرمقله آلتلرا ایدیورلر.

(شیرازه بند) شیرازه باغلامه‌یه، اورمه، کتابی باغلامقده قوللانیلان ایپلی، (شیرازه) آدنده لفظی مناسبت

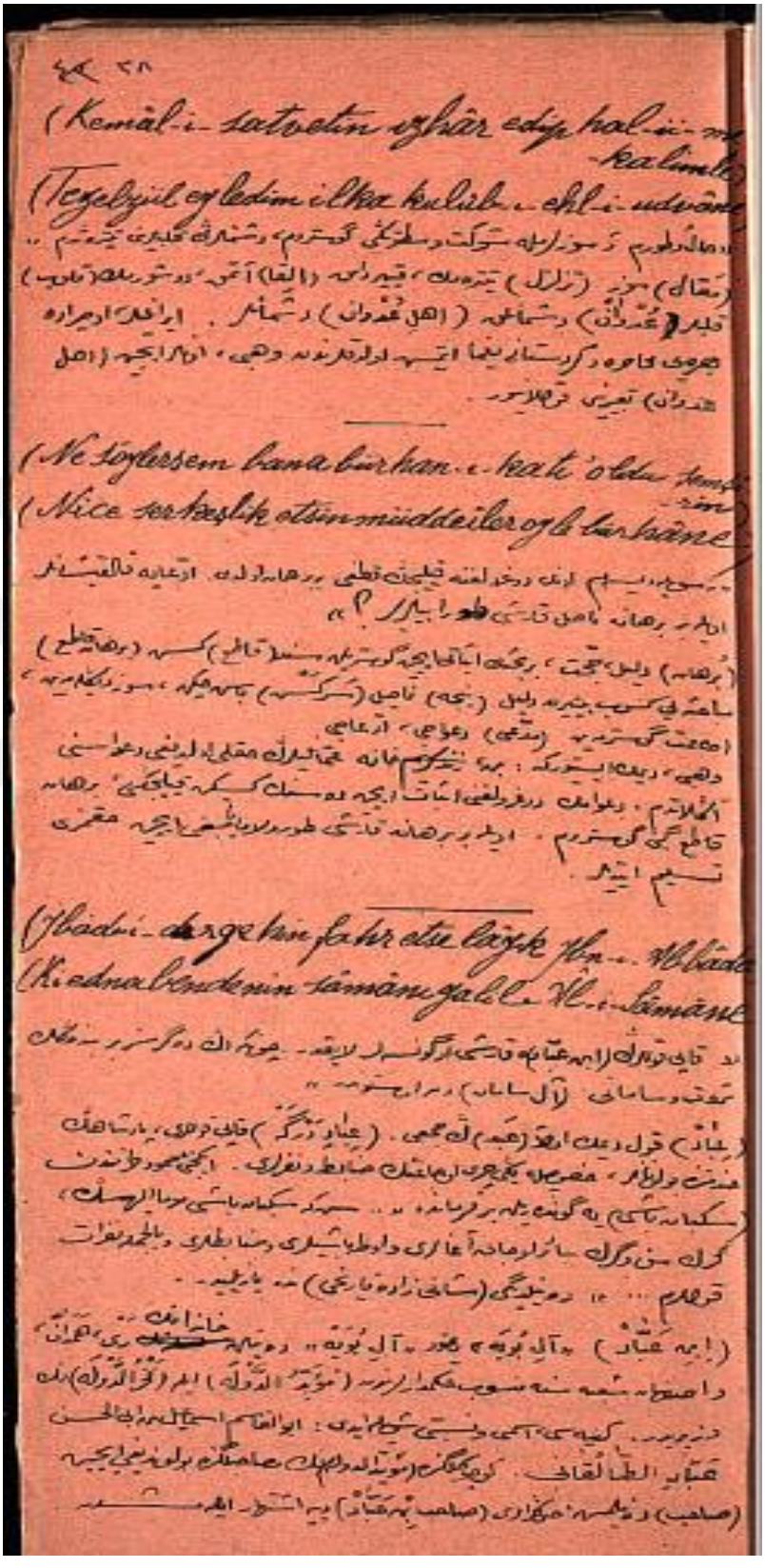

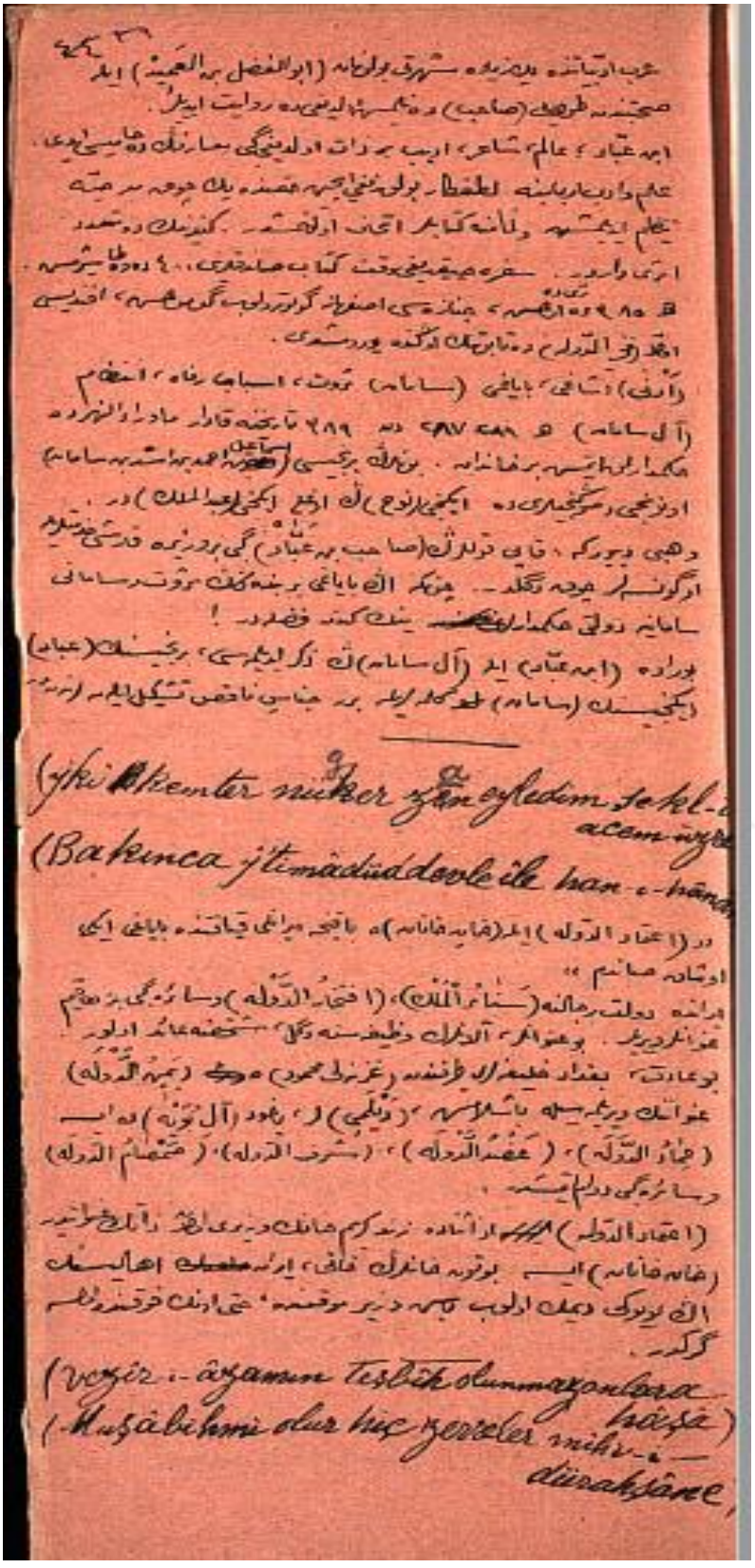
(Kulâh-ı iftihâr hemsâ-i-tâc-ı-şâhîye dâ
(Ki-sendin yuqârâkhum-tâc bakşa tâcdârâne)
« کریم خانك افتخار ایدیگی شاهانه کلاهی، فلکك تاجیله برابر اولمز. سن
کوکلیسیزده نائره محبتلکی اویله باشنه قیصاسنه ایلیگلدی. یادشاهم؟
بوبنده آکلاشیلدیکه حکمدار تاج حمایه سنك! »
(کلاه) باشه گی یلمه قالپاغه دیرکه مجمره دنانه ره مخصوص
کیه رکدر. بعده مطلقه باشه کسونه اطلاق اولندی دتاج
یادشاهی یه ده دینیر - بلغاره قاطع ترجمه سنده »
(افتخار) اوگونمك (همسر) باشی بر، برهنداده، برابر بده.
برباصدینه کبی قویدیغی طوپلری رزدیه ره (همسر دینیر.
(سپهر) فلك (تاج بخش) تاج ویرن، حکمدار - تعبیه ایدن
(تاجدار) تاجلی، حکمدار.
دهبی، زندکریم خانك نائره محبتلی اویله باشنه قیمه سنده
قالپاغنه گوره بوزینه قاره یوکسه لدیکی، بوزده ره بیکی
عبدالحمیدك شاهانه تاج اعماله ایلیه یك بویوك پادشاه
اولدیغنه آکلاشیلدیغی ارزا ایدیور.

(Jsâret etti ise defa'kunûde jişgahunda
(Oturdum ben de şan-ı-dilştâm-ı-ise
vekusâne)
« شاه تاشینده اظهار مهام ایچه اوچ دفعه اشارت ایتدی. اشارتك
تکرری اوزه رینه بنده ره رکابنك شاه وشهریاره مناسب بردقار
ایله اوطوردم »
(قعود) اوطورمه (پیشگاه) اوك، تاشی (زانو) آیغ باشلی
اولان، زدیه اطلاق (زانو زده) آیغ باشلیجه

(Serâser olduğundan-ı-âcem dembeste-i-
hayran
(Bakıp yekzinet-i-dastâra yek işâret-i-
etkâne)
« دیاره بولانوب هپسی ده صاریلمك سینه وکوکش قوزینه باقوب
شاهانه بر اشارت قالدی »

« سنه صدر اعظم عاشا اداره بگزه ره بلرمی؟ یعنی دره لر یاپدوره
گونشم شابه اولورمی؟ »

(وزیر) رائحه لرینه استعاره ایله مناسبه بولنیور که ایلک دفعه
عباسیاره (شفاع) لک وزیری (ابو سلمة الخلال) ه وزیر سهر وغرانه
عباسی خلیفه (سفاح) لک ثانی اولوب وزیر تفویضه ایدی که
معنالیدر صدر اعظمی گبی. مستقل اولور. وخلیفه نائبه ایشتیرکی
یاپاردی. دیگری (وزیر تنفیذ) ایدی که استقلالی یوقدی. حکملری
(وزیر تفویضه) ده آلینمق اوزره اجرایه مکلفدی.
عنالیدر ایکنجی وزیری برمکی لر زمانی قاضی عسکر لکدن اداره نائبه
گتیرلدیکی (عباسیلی قاره طبقه) دن کلن (خالد بن برمک) ده خلیفه مهدی
صوقاری وزیرلر مرغالیجه بر نجی سنه (وزیر اعظم) دیلمه اولمشدر.

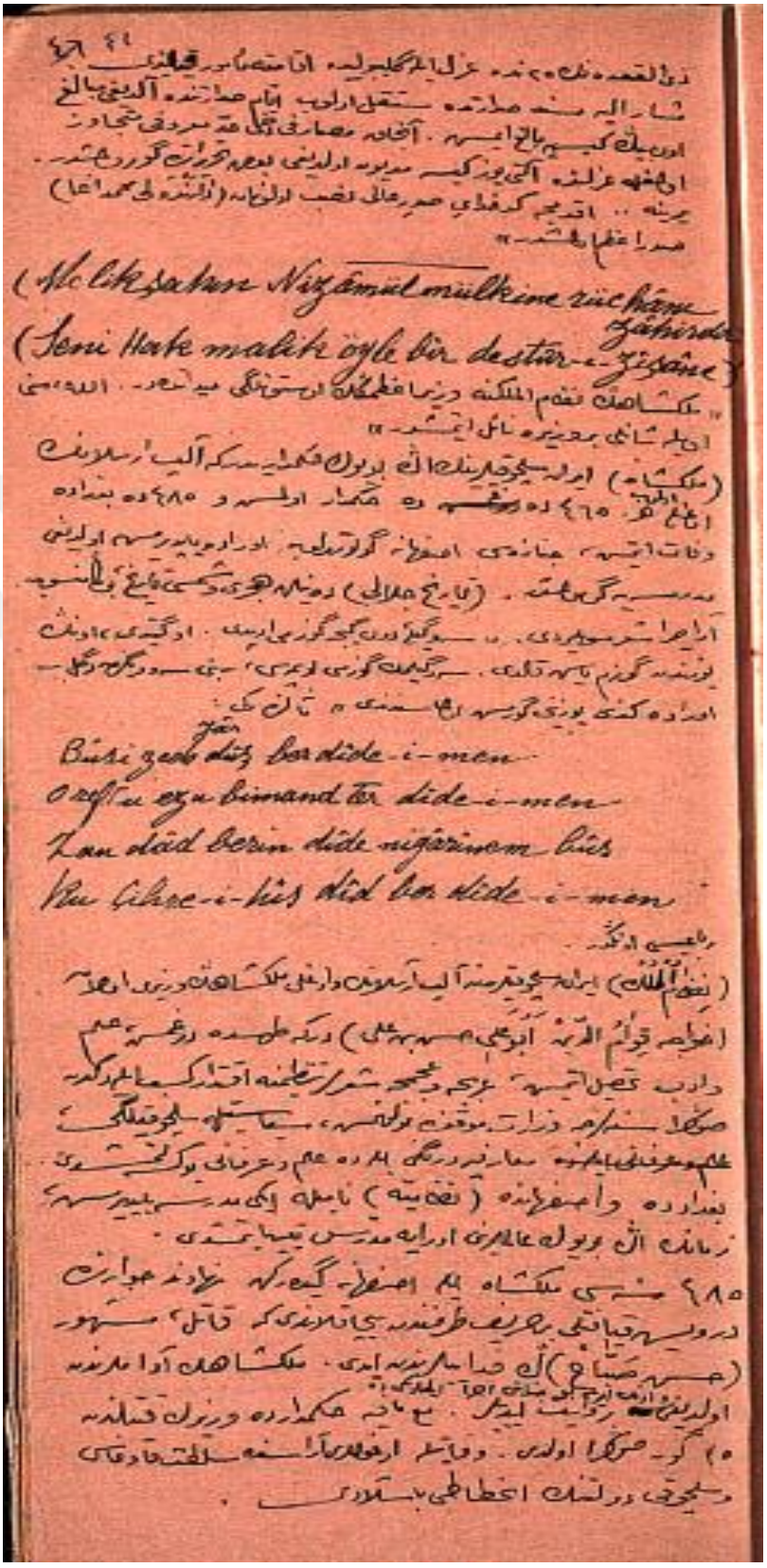
وهبی نک بحث ایتدیگی صدر اعظم (دردیسه محمد پاشا) دکر ساعرلر دیوانده
و در دستایسه صدر اعظم (دردیسه محمد پاشا) بوقتی عودت از سفارت
ایرانه باشلمق آلنده بر قصیده یولدیغی یوقایده سی ایله بعضی دیوان
بیت نقل ایدیلمشدر.

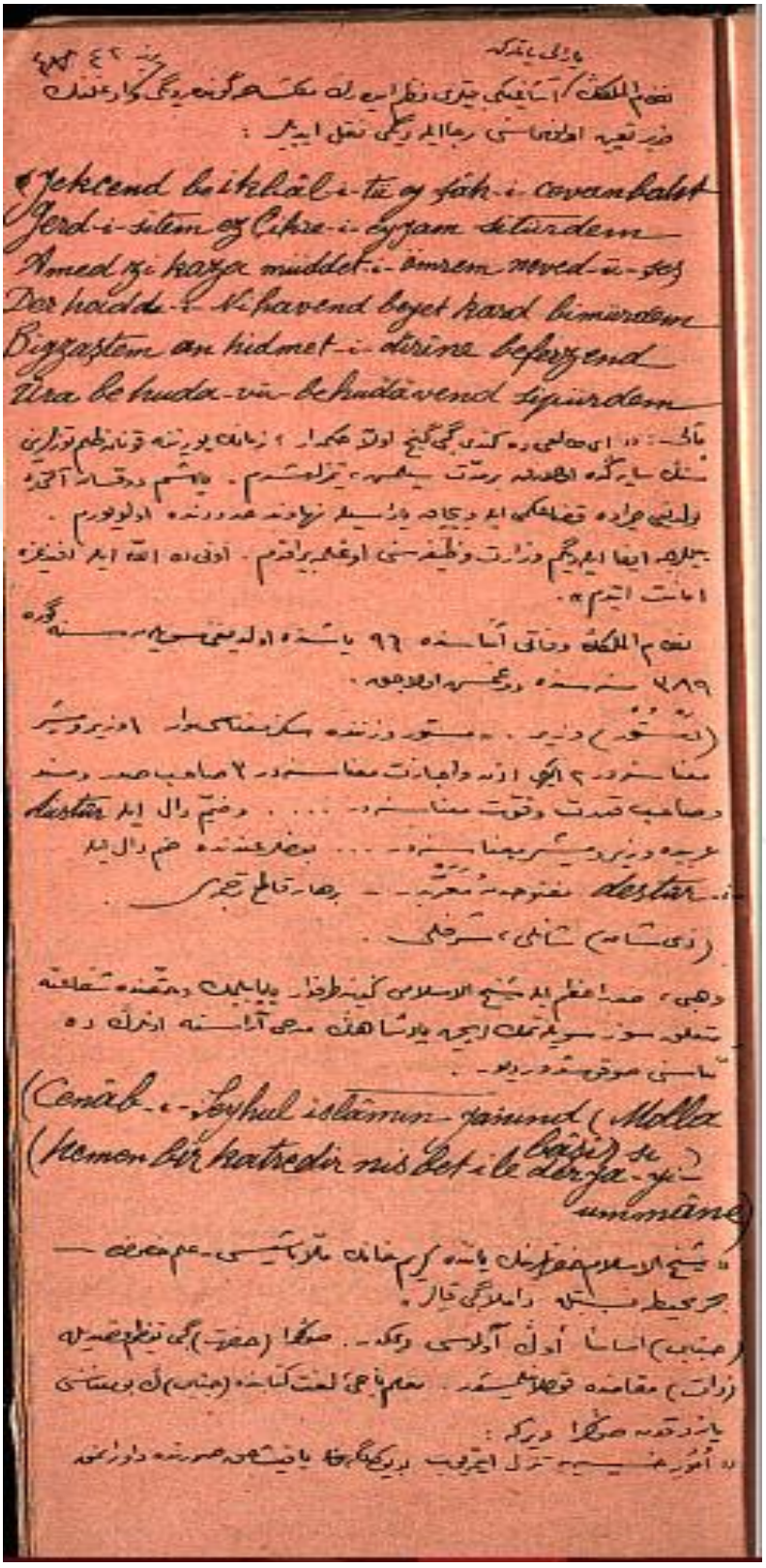
(سنجق خانی) دردیسه محمد پاشا نک شرح حالنی دردیور:

« باغلقچی قدری آغا صیغه سنده ۱۱۴۲ هـ یا ۴۸ ده تولد ایلدی. بویت
انتقه مهردار یاماغی وصوکرا صدارتده نائبی درعلی وسعید پاشا ره دفتردار
بعده دفتردار کیه واصل خواجه کاشنه اولدی. ۱۱۸۵ عمادی اوغلی
مالیه نظره بیکلی علاوه ایدیلدی. ذی القعده نک بدیسنده رتبه اول
دفتردارلی اولوب ۹۸ ده اردی همایون عودتنه غول اولدیسه
۹۹ گوده صوکرا، یعنی رمضانک یکرمی برنجی پازار دفتردار ۸۹ صفرینک
اردنجه صدارت کوخداسی، جمادی الاولی نک سکزنده بابنه عزلت
صدر اعظم اولوب ۱۱۹۰ ذی القعده سنک یکرمی بشنده بعد العزل
۱۱۹۱ حرمینک ایکنجه هاینه سانجاغی ویرلدی. آنای عزیمتنه مخالفت اجراسنه
ناشی ساچزه بیکلیکه وخسته لاوزله بیع الاولک یدنجه وفات ایدوب
ساچزه ارنوط شاه جامعنه دفن ایدیلمشدر. حق الیقین واشه ده »

(مورخ ناجی) نده و ۱۱۹۱ سنه سی وقایعنک بادی جرائد سنه سنده دیلورکه:

« ... صدر اعظم بولنمه دردیسه محمد پاشا قبض جرائد سنه سنده کلدیسه اولدیغی
عزلیستی گزارش ایتمشدی. حتی اول وقتده بیهوده ورعه لطیف نائبه
برجنگی اولوب صدر سابق اوده سوده قزلری، دفعه کیاسی دولته، صدر اعظم
اندیزه علی اصغی ترتیب ایتدکری دلیلنی گیرمکن گورمکله اولور. دیوانی
اندیزی افراد ناسه قدر سوء سیرهلرندن بحث ایدرکن « علی اصغیان ظهوری
لطیفه مشهور » نه وصاحب دولتک زوال نعمته سبب اولدی، دیرلردی
ایشته بو مثلو سیاستده وامر اداره دولتده بعض مرتبه رضاوت
وسایر محسوسات اولدیغی طوقیدی صدر اعظم محمد دردیسه پاشا

بازلی یادگار
نظام الملک آصفیه جاری نظامیه له سکسه گونه یادگار قالدی
ذیل تعبیه اولنمامسی رجالیه رعایتی نقل ایدیلر :

Jekkend beikhâl-i-tegyâh-i-cevanbaht
Jerd-i-sitem eyz Cihâz-i-Eyjam diturdem
Ameddeki kaza muddet-i-ömrem meyd-i-stey
Der hadde-i-Nihavend beyet hard bimirdem
Biggaştem an hidmet-i-dirine befayend
Ura be huda-vin-behudâvend sipurdem

یاخود: « ای جوانلیق زمانه کندی گنج اولدی حکمدار ؛ زمانه پورتنه قونارظلم تورلرینی
سنك سایه گده اطفنده رحمت بیلمیه ، یرلشدم . یاشم درقساد آخره
رلینی دیده قیاسلکله ایدیجاده یورسیله نهایت عمر درنده اولیورم .
جلاده ایله ایدیجم وزارت وظیفه سنی اوغلمه براقدم . اولی ده الله ایله امانت ایتدم ».

نظام الملک وفاتی آلمانده ۹۶ یاشنده اولدیغی حالده سنه گوره
۴۸۹ سنه سنده درگذشته اولدیغی .

(دستور) وزیر . « دستور وزنده بکزمناسبتله اولدیغی حالده
معنا سنده در ؟ ایکی ازنه واجبات معاشده در ؟ صاحب حشمت وسند
وصاحب قدرت وقوت معناسنه ... ضمّ دال ایله Austère
عربجه وزیر دیمکدر معناسنه ... بوحالده ضم دال ایله
dastûr... معنوجه معتبر ... بهار ناطع تجربه .

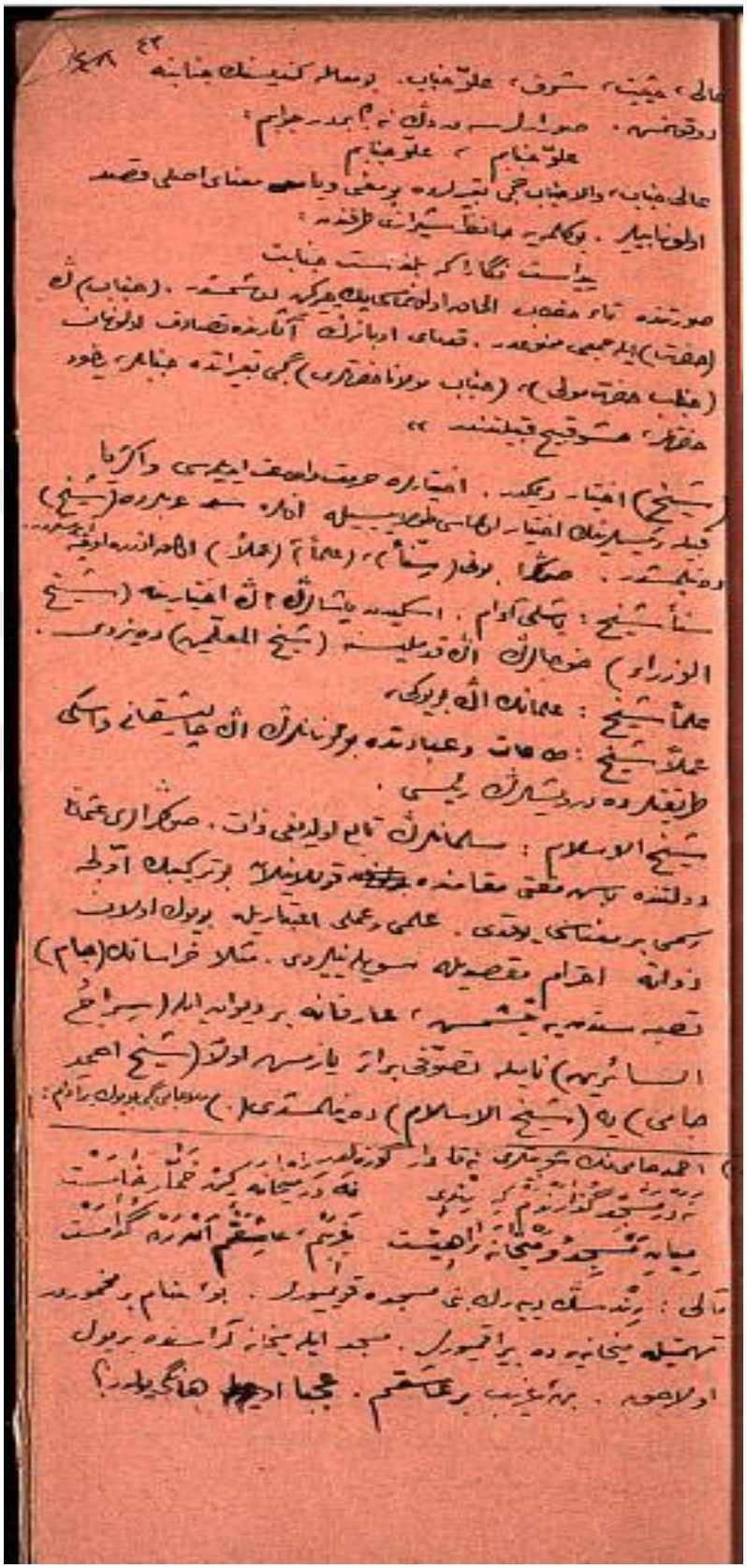
(ذی شأن) شانلی ، سرخلی .

دهی ، صدر اعظم ایله شیخ الاسلامین کیمه طرفدار یاخود تعلقه متعلق سوزلرینه سویلنمك اوچون پادشاهك معی آلمانه ادراك ده
ناسنی موقوف شده دیمکدر .

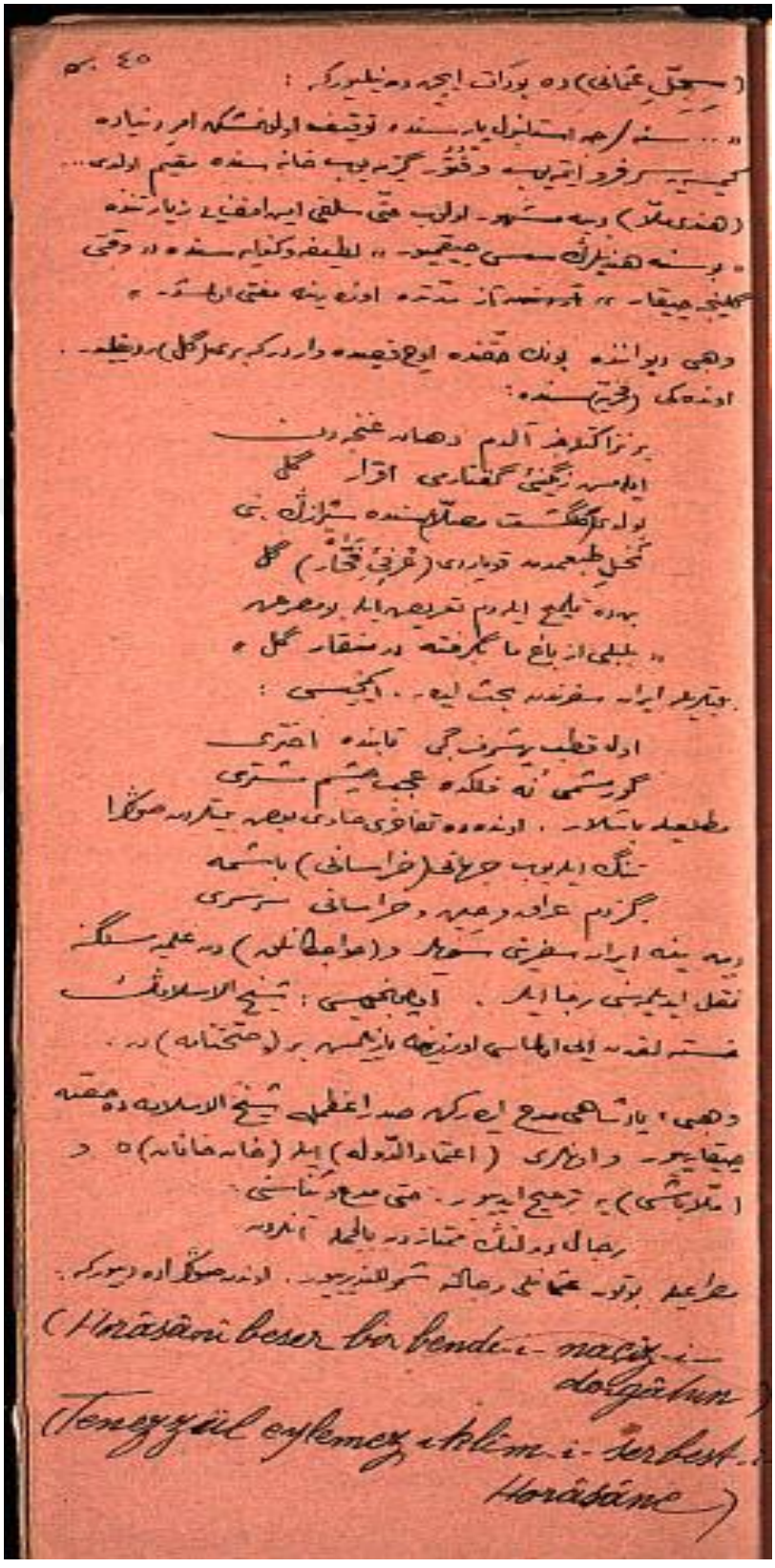
(Cenâb-i-şeyhul islâmun-yanında (Molla
(Kemân bir katre dir nisbet ile derya-yi
(Kapici) de
ummâne)

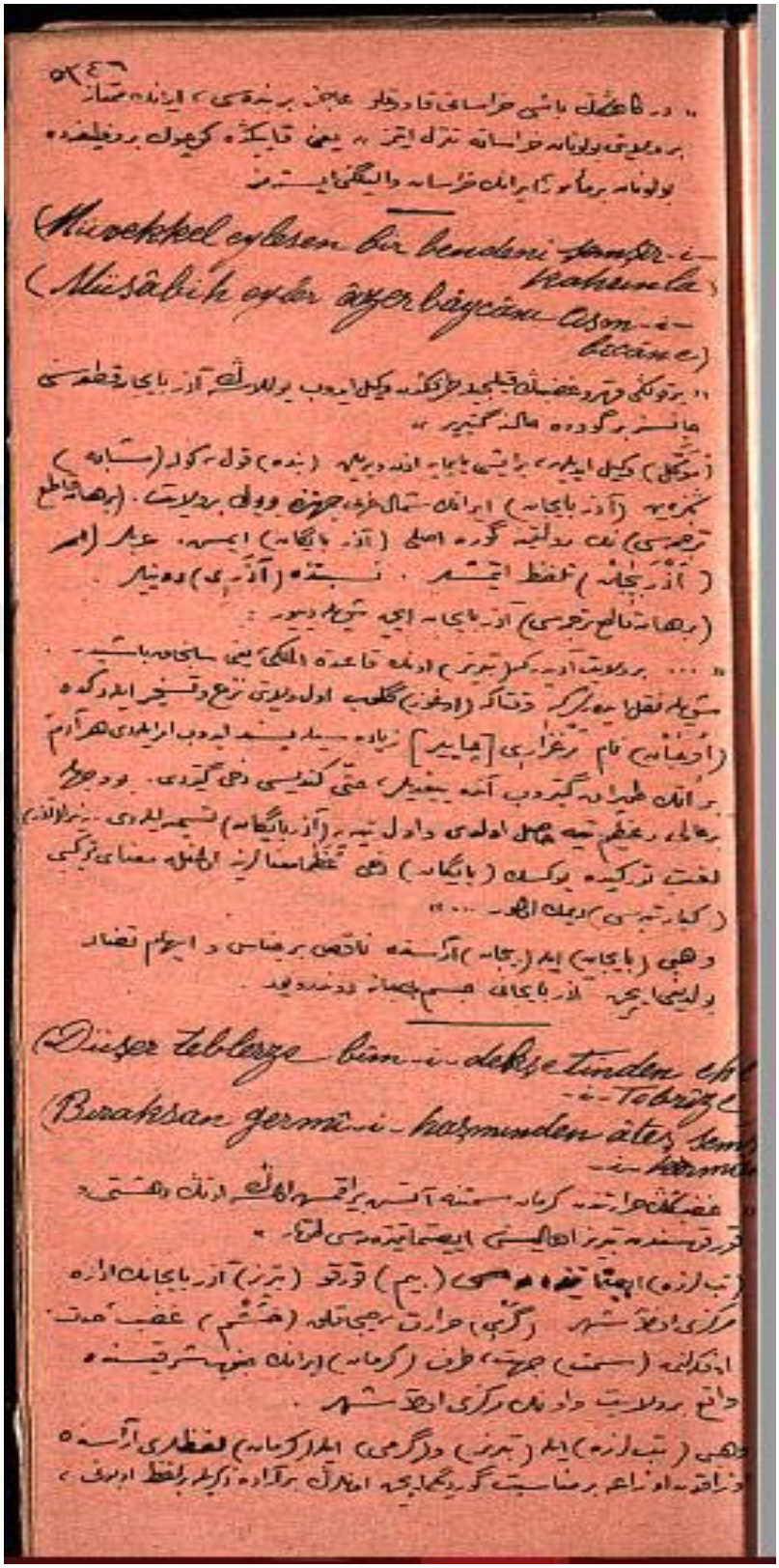
« شیخ الاسلام حضرتلرینك یانده کرم خانه ملا بایسی عمم حضرتلرینه
گوره محیط دریاده دامله گی قدر ».

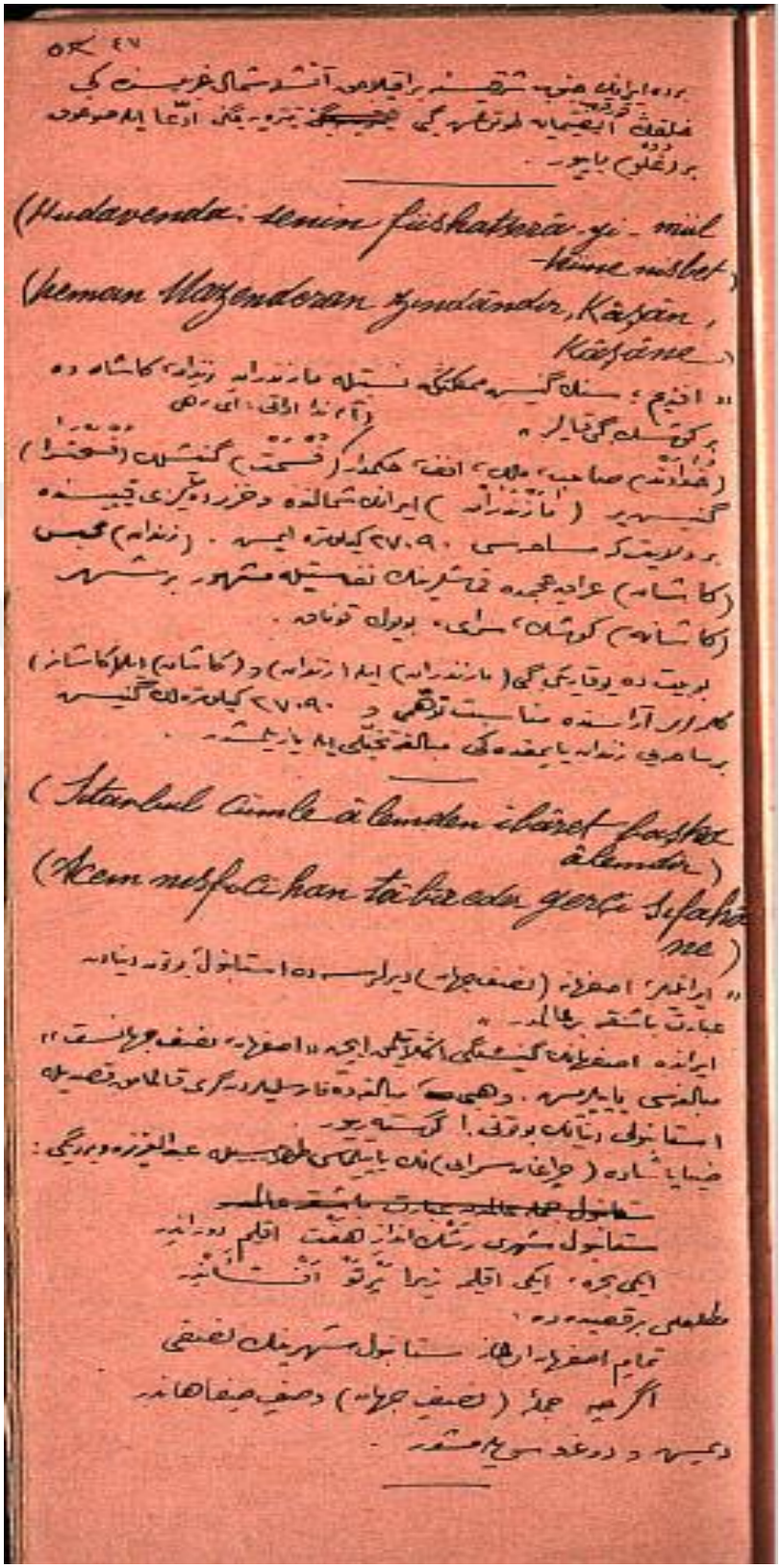
(جناب) اسما اول آولاسی دیمکدر . صحّا (حضرت) گی تعظیم ضمیله
(ذات) مقامنده قوللانیلیر . معم باجی لغت کتابنده (جناب) ك بوسنی
یازدقدن صکره دیمکدر :
« اُمور خیریه یه تزل ایتریب بریکاهنا یاخیشمه صورتنه دوزلمه

OK EN

برده ایرانلر جنوب شرقیدن شمال غربیدن کی
خلقلر آیشیانه طوتارلرکی بتره یکی ادعا ایله صوصوده
بر (غلو) یاپیر.

(Hudayende. demin fiskatsea. ye. mil
-hime nisbet)
(Heman Mayendoan yandander, Kaşan,
Kaşane)

" انجم: سنه گیسه مکتبگه نسبتله مازندران زیاده کاشانه ده
برکه سله گی تیار. " (آمنه اوقی: ای، ص)
(خداوند) صاحب، مالک، اف، حکمدار (فسحت) گنشلک (فسحتدار)
گنیشلیک (مازندران) ایرانده شمالنده دخزر دنیزی قیسمنه
برولایت کی مساحسی ۷۰۹۰ کیلومتره ایسه. (زندان) محبس
(کاشانه) عرابه مجموعه فحشرینلر نفسیله مشهور برشهر
(کاشانه) کوشک، سرای، بویوك قوناق.
بویله ده یوقاریکی گی (مازندران) ایله (زندان) و (کاشانه) ایله کاشانه)
کلمرلری آراسنده مناسبت توقعی و ۷۰۹۰ کیلومترلك گنیش
برساحه ی زندان یاخود کی مبالغه تخیلی ایله یازیلمشدر.

(Istanbul cumle alemden ihtiraz kardır
alemdir)
(Kem nesfe chan tabia eder gerçi Isfahan
nee)

" ایرانلر: اصفهان (نصف جهان) دیرلرمش. ده استانبول بوتون دنیادن
عبارت باشقه بر شی دکلدر. "
ایرانده اصفهان گیسنگی انکلیزجه ایچون « اصفهان، نصف جهاندر » ۱۲
مبالغه سی یاپیلیرمش. وهمده مبالغه ده نهایت درجه ی قالمامش قصیده
استانبول دنیادن بوتون ! گیسه یه
ضیا پاشا ده (حرابه سرای) ده یازدیغی طلسیله عبدالغزه ویرمکده:

~~استانبول جمله عالمدن عبارت باشقه عالمدر~~
استانبول سوری رشك اندازلغنه اقلیم دیگر اندر
ایکی بحر، ایکی اقلیم زیرا تر تو آنشانده
مطلعلی برقصیده ده
تمام اصفهان ارضاء استانبول مسرورینك نصفی
اگر هیچ جزء (نصف جزء) دصف صفاهانده
دکیلسه دیو غلو سوی ایمشدر.

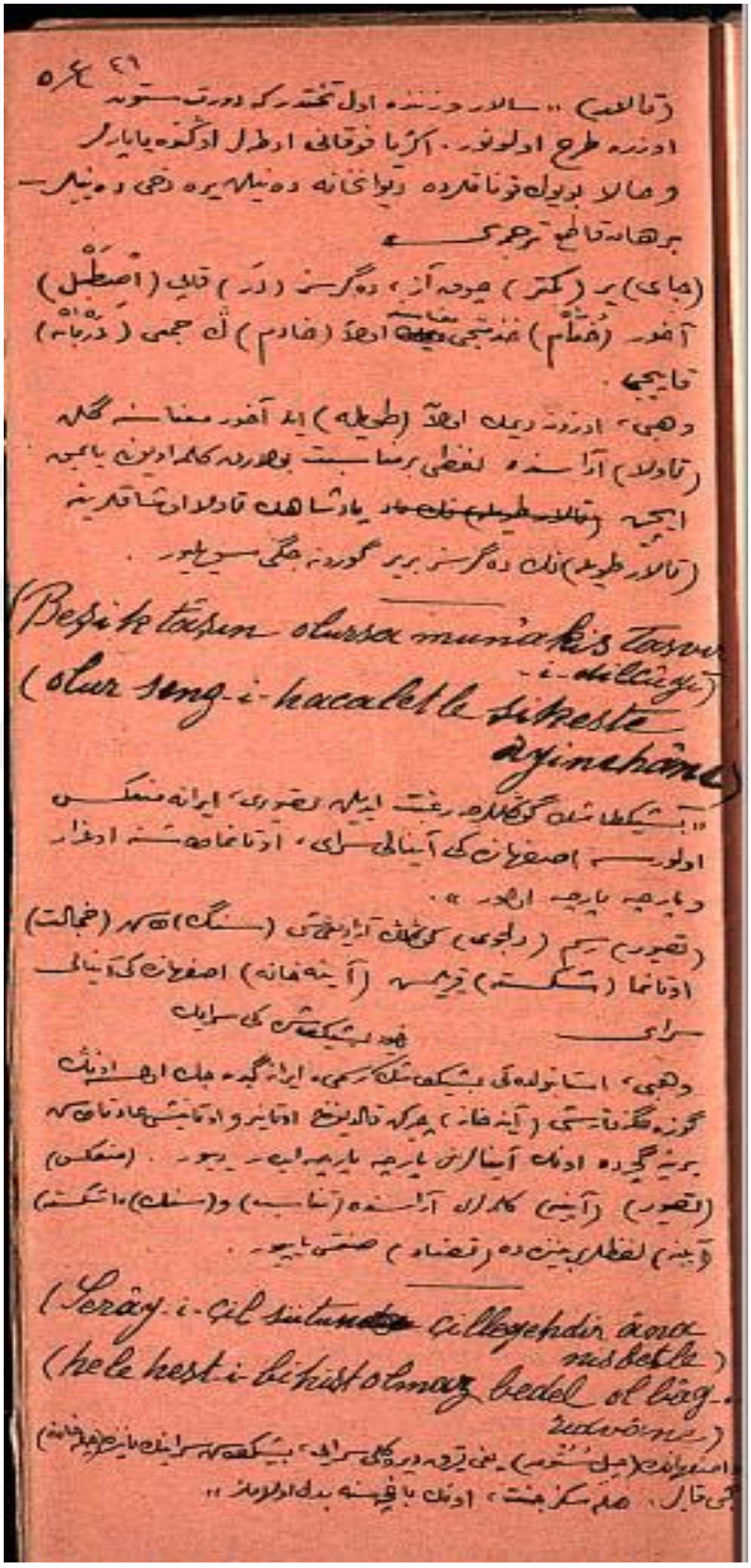
(Derin-i-has bağçende olan Bostani janalmaz)

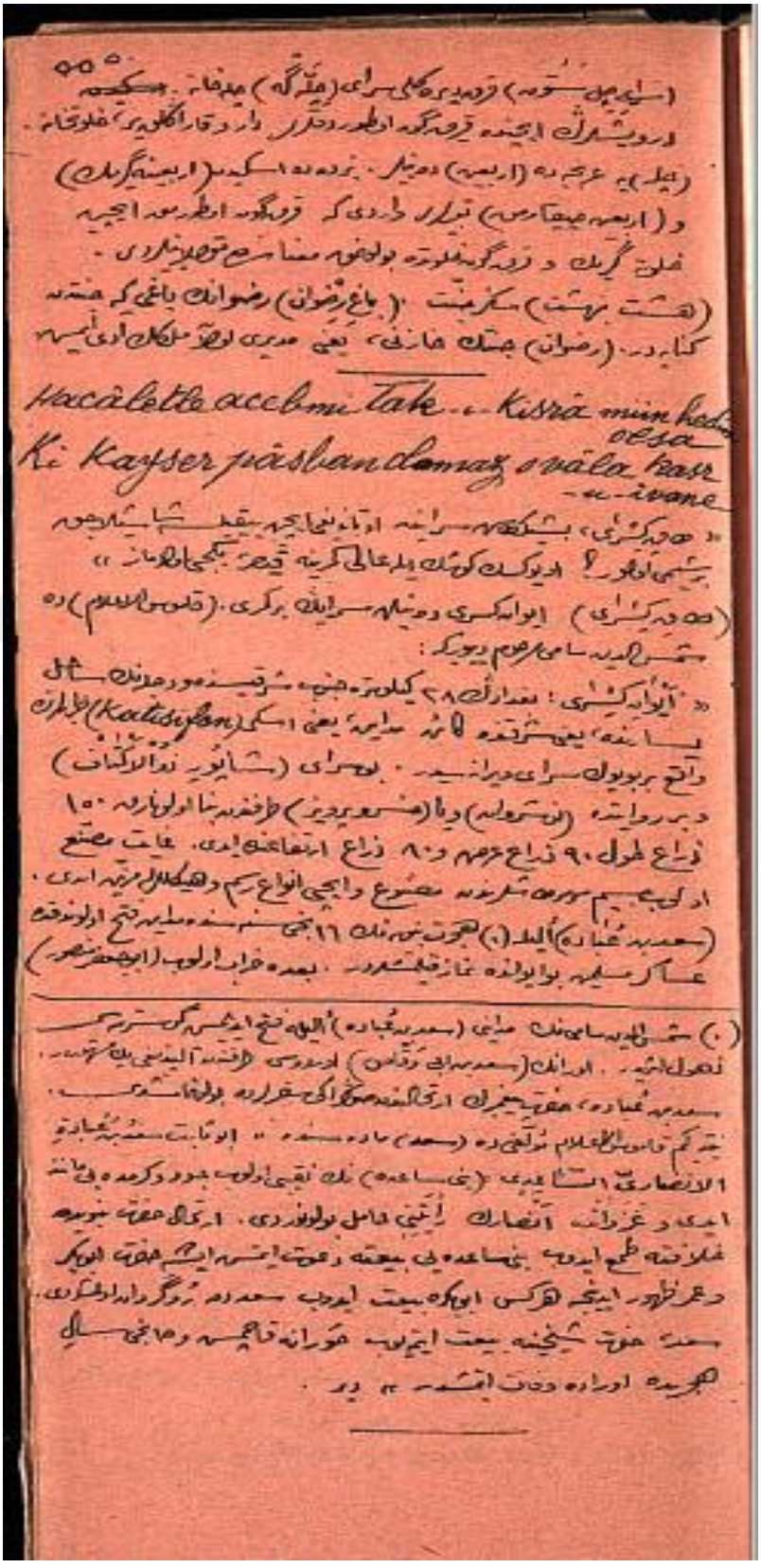
(Dörtse çarbağ çargül bir kişine Afincane)

(Bostanbaşı) بوستانجی، سرای باغچوان مدیری ایدر .

(Nişimengâh-i-tâlir-i-Tavile cay-i-tamirdir)

(Der-i-establ-i-hâsenda olan huddam-i-devletiane)

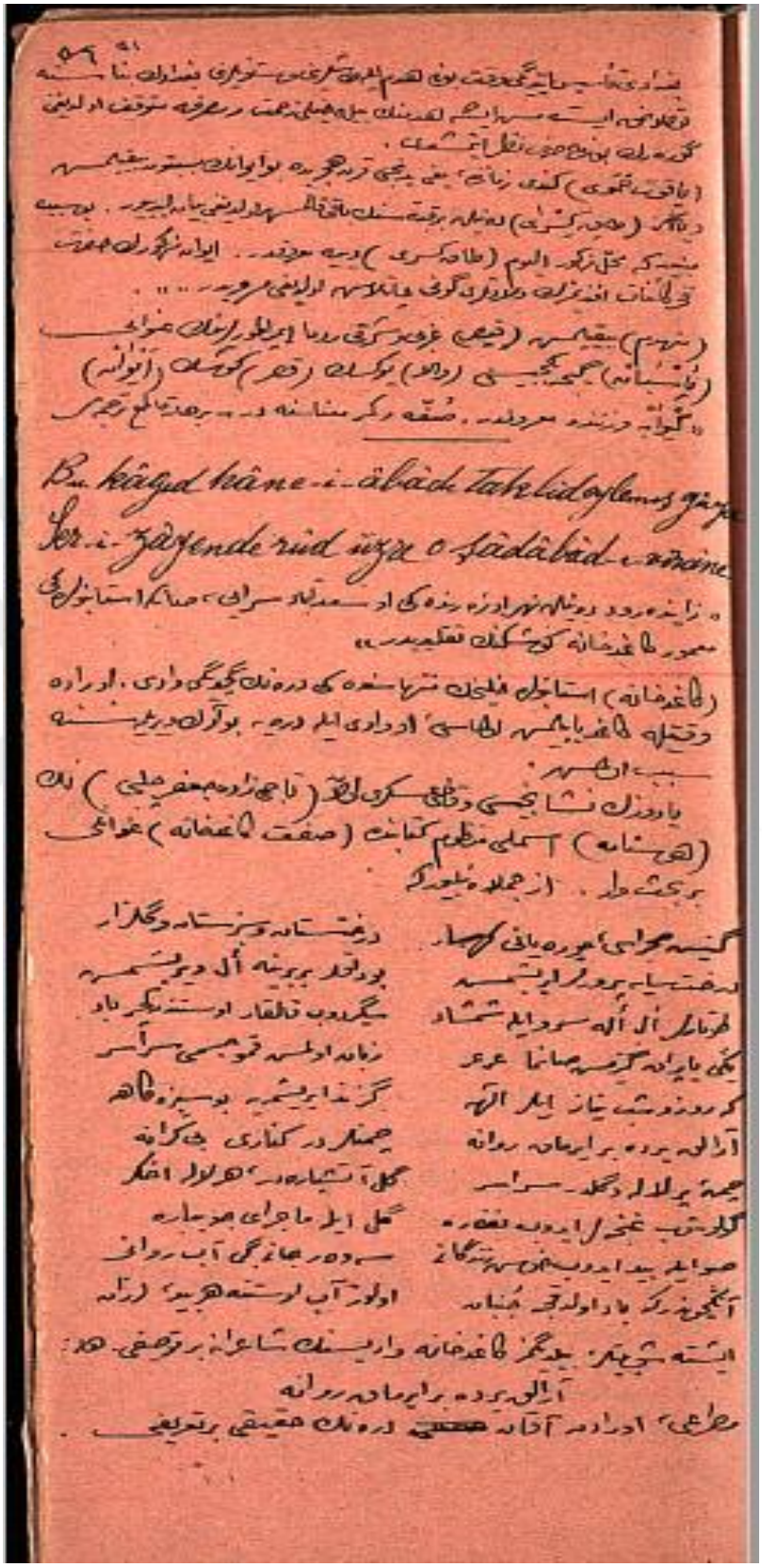
Hacâlette accbmi take... kisra min kebi obsa
Ki Kayser pâsbandamaz ovala base
-e-ivane

« ... دیدکری، بشکه‌ها سرایه اوباد نجا ایچه یقیلمش پاشیلدیغنه
بر شبی اولور! اریوکدن کوپک ایلدعالی کرینه قیصر بکجی اولمان »

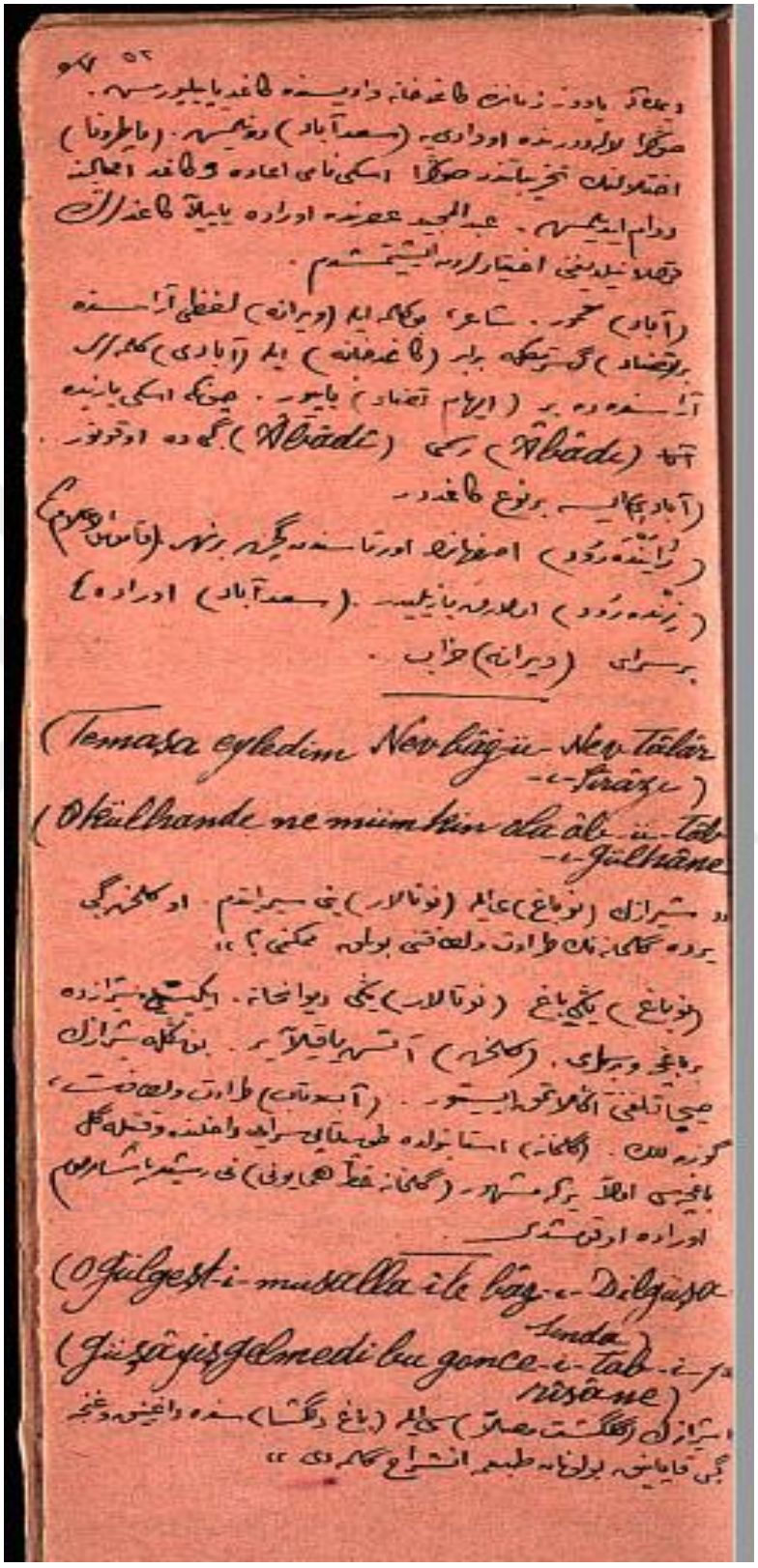
(... دیدکری) ایوانکری دینیلور سرایلی برکری. (قاموس الاعلام) ده
جنس ایدیه سامی مارعوم دیورکه:

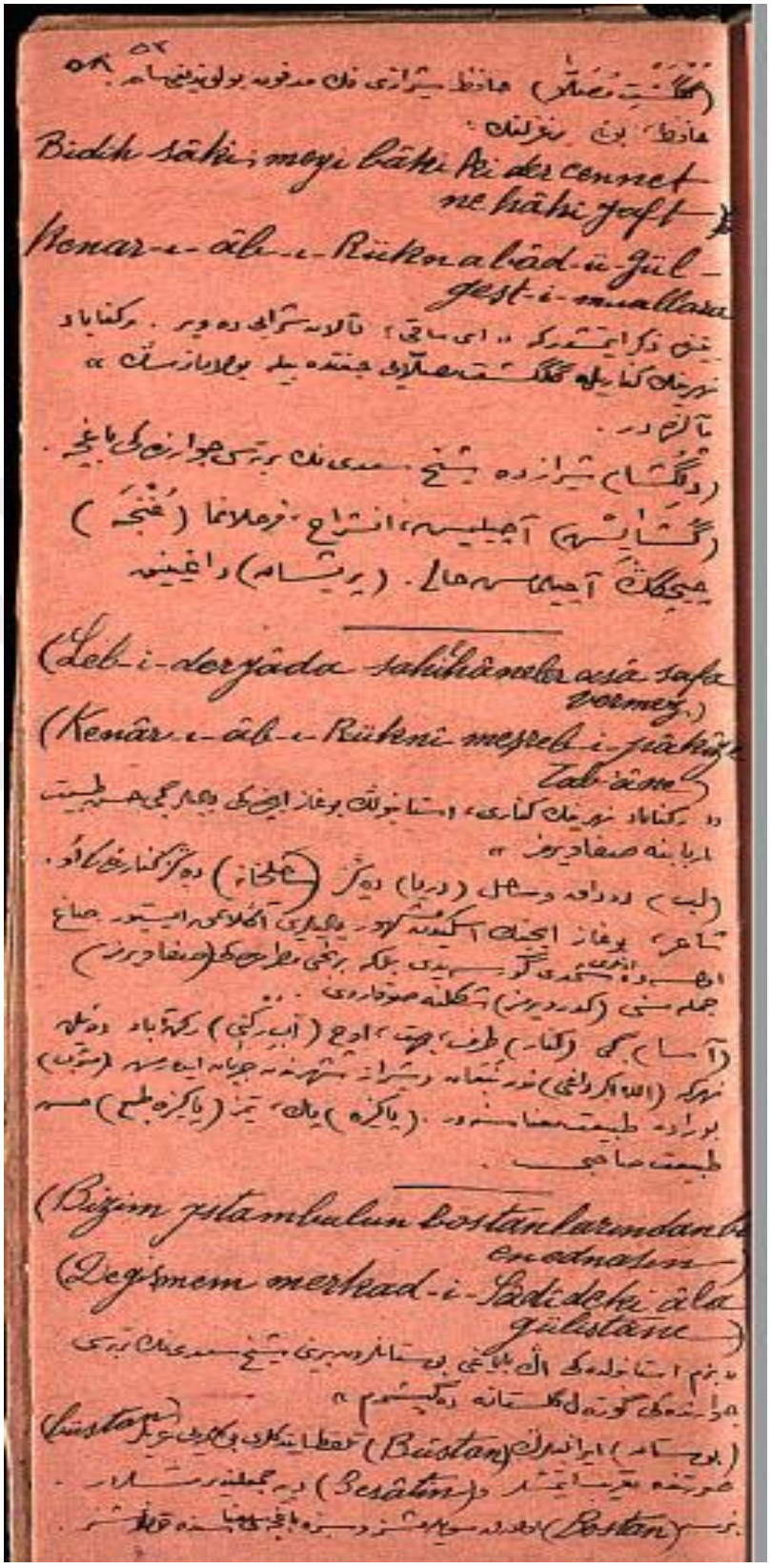
« آیوانکری: تعداد اولی ۸۲ کیلومتره جنوب شرقیسنده ور جوناک شمال
یاسنده، یعنی ترکمنده لاتنه مدایه یعنی اسکی (Kati dyhm) قلعه‌لرن
واقع بر بویوک سرای ویرانه‌سیدر. بو سرای (سایور ذوالاکتاف)
دیه روایت (نوشروان) دیا (هسرو پرویز) طرفندن تاولو یاپلمش ۱۵۰
ذراع طول ۹۰ ذراع عرض و ۸۰ ذراع ارتفاعنده ایدی. غایت متین
اولوب بیم سورمه شرفنده مصنوع و ایچی انواع رسم و هیکللر ایله مزین ایدی.
(سعد بن عباده) الیله (۱) بعوث بنی ناك ۱۶ نجی سنه مدایه فتح اولونجه
عساکر مسلمه بو ایوانده نماز قیلمشلردر. بعده خراب اولوب (ابوجعفر منصور)

(۱) شمدی الدیه سامی بك مدایی (سعد بن عباده) الیله فتح ایدیلدیکی کوسترمکه
ذهول ایتمش. اولاً (سعد بن وقاص) اولدیغی حالده سعد الیله یالکز سعد،
سعد بن عباده، عقبه جیلرن ایکنجی صوکی اولمق اوزره بولونمامسی،
چه کم قاموس الاعلام مؤلفی ده (سعد) یازه سعده « اولوبات سعد بن عباده
الانصاری الساعدی (بنی ساعده) نك نقبی اولوب بدر و کرمده بولونمش
ایدی و غزوات انصارك آیتی فاضل بولونوردی. ارتکاب حقیقت بویله
غلط ایتدیکی بنی ساعده یی بیعته دعوت ایتمه ایچون حقیقت اولمیه
دعم ظهور ایتدیکی اوچون اولمالیدر. سعد ده بیعت ایتدیکی حالده
سعد حقیقی بیعت ایتمیوب حورانه قاچمش و ۱۵ نجی سنه
اورادہ وفات ایتمشدر.

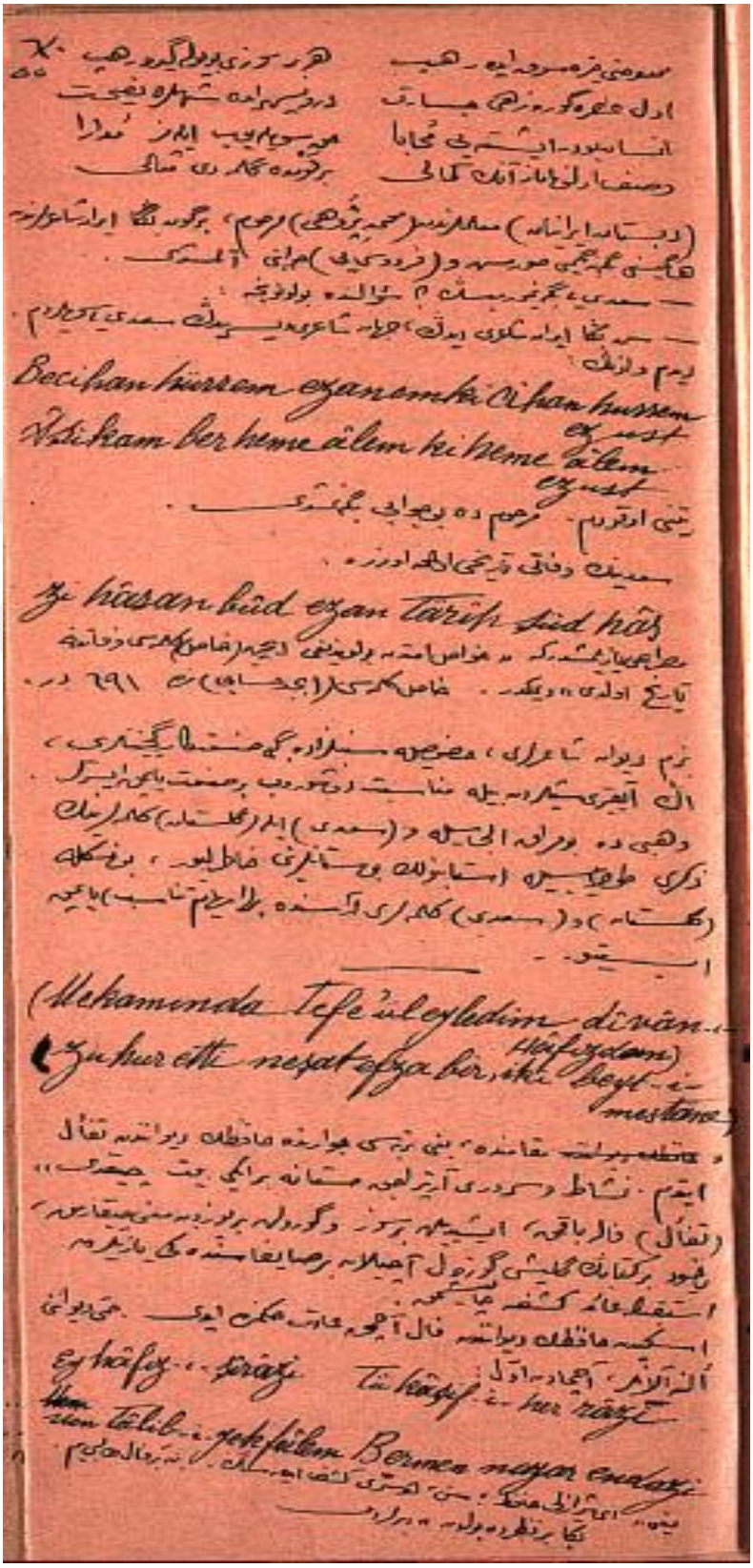

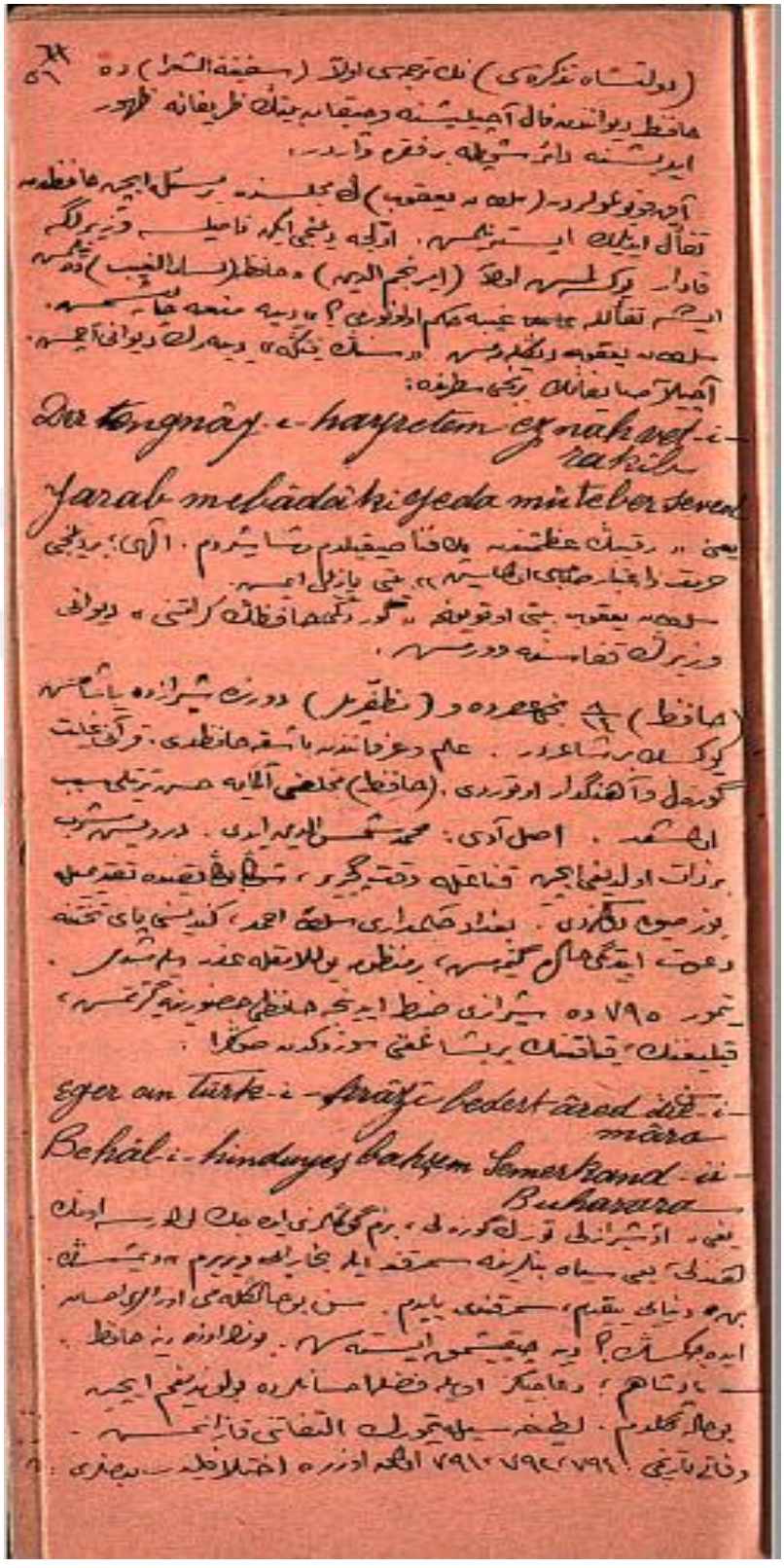
Bu kâgıd hâne-i âbâd-ı Tahkîd oylesun gör
Ser-i-zâyende rûd ömr-i o-şâdâbâd-ı-âmâne

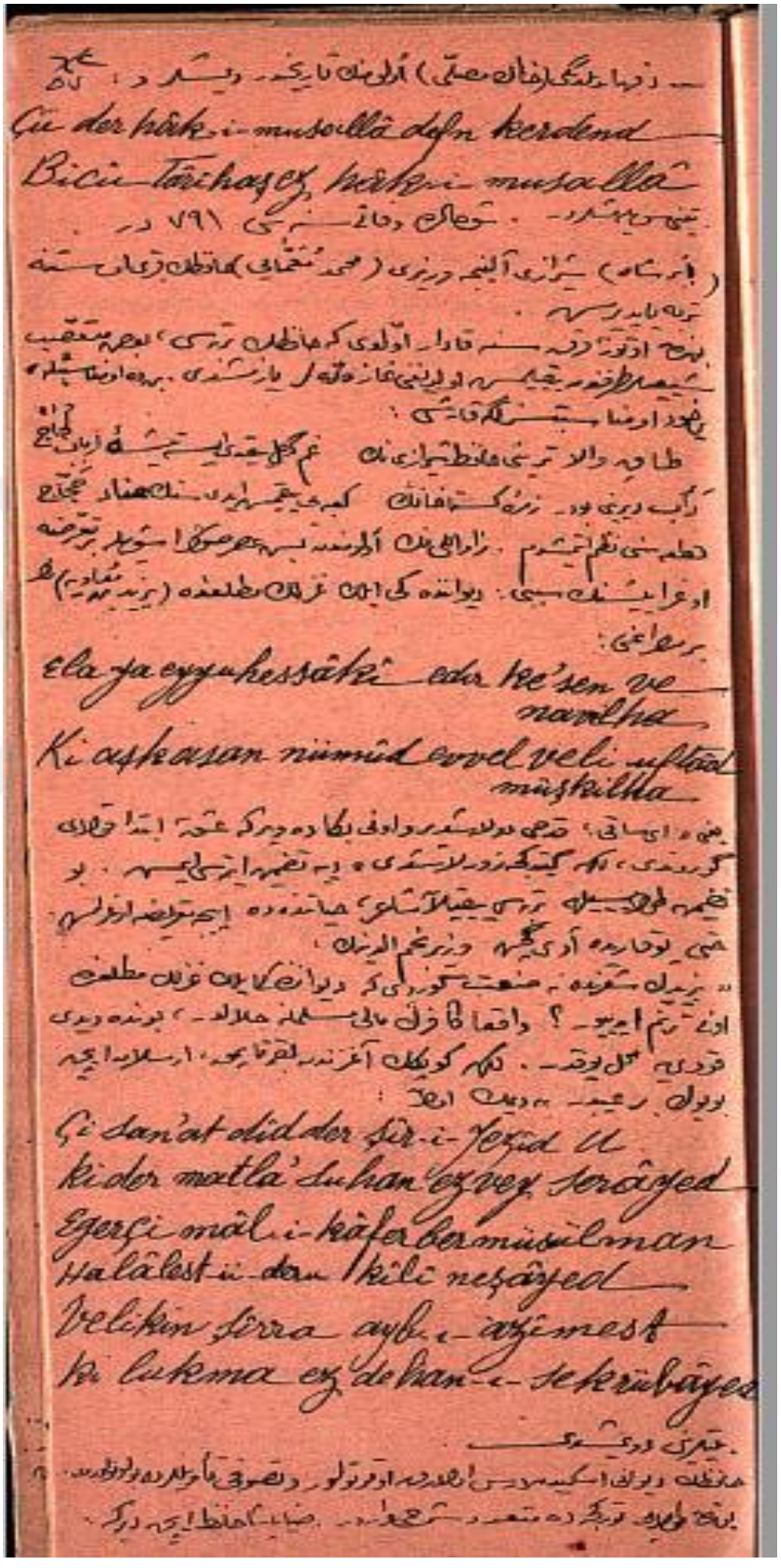

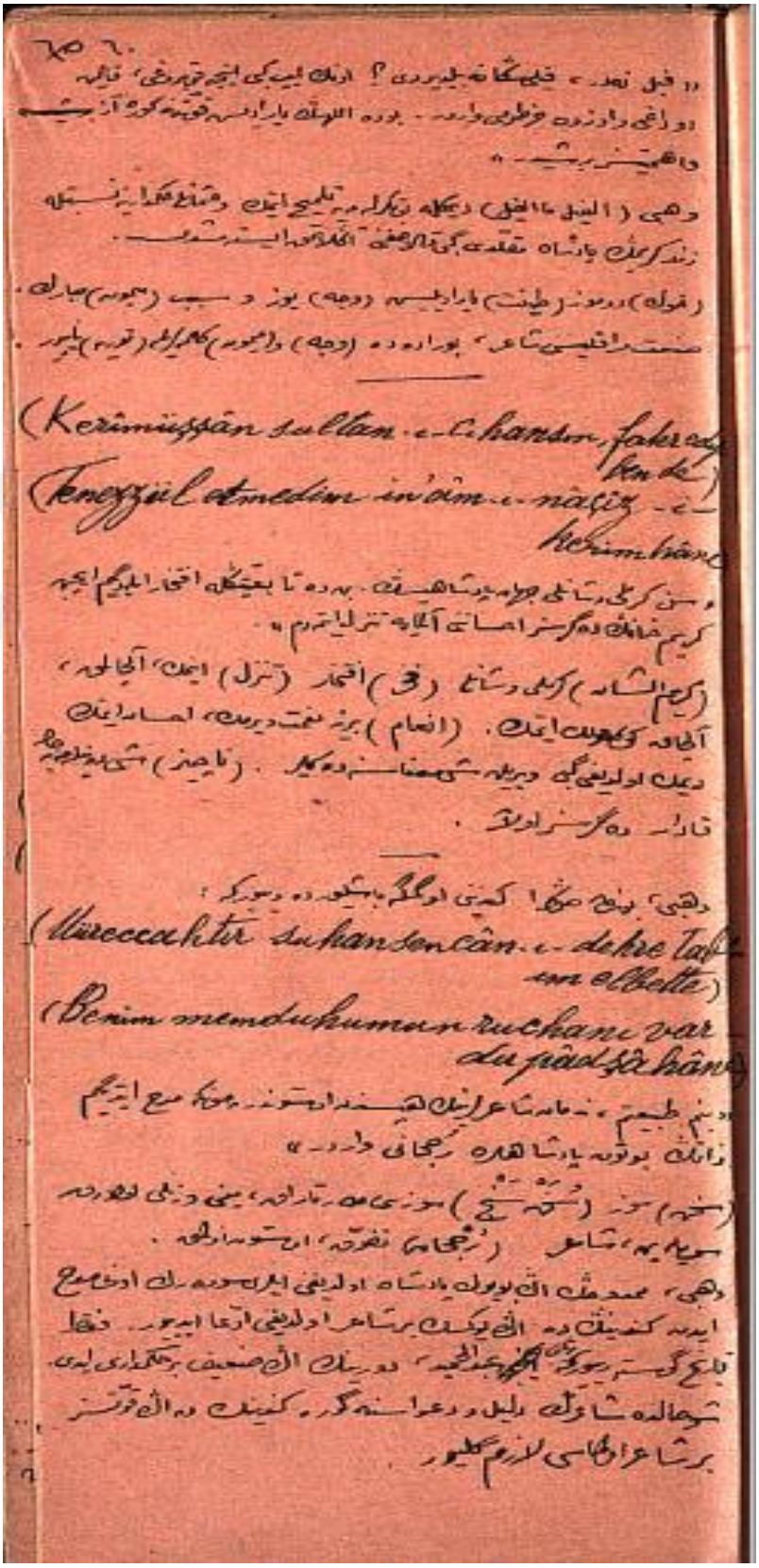

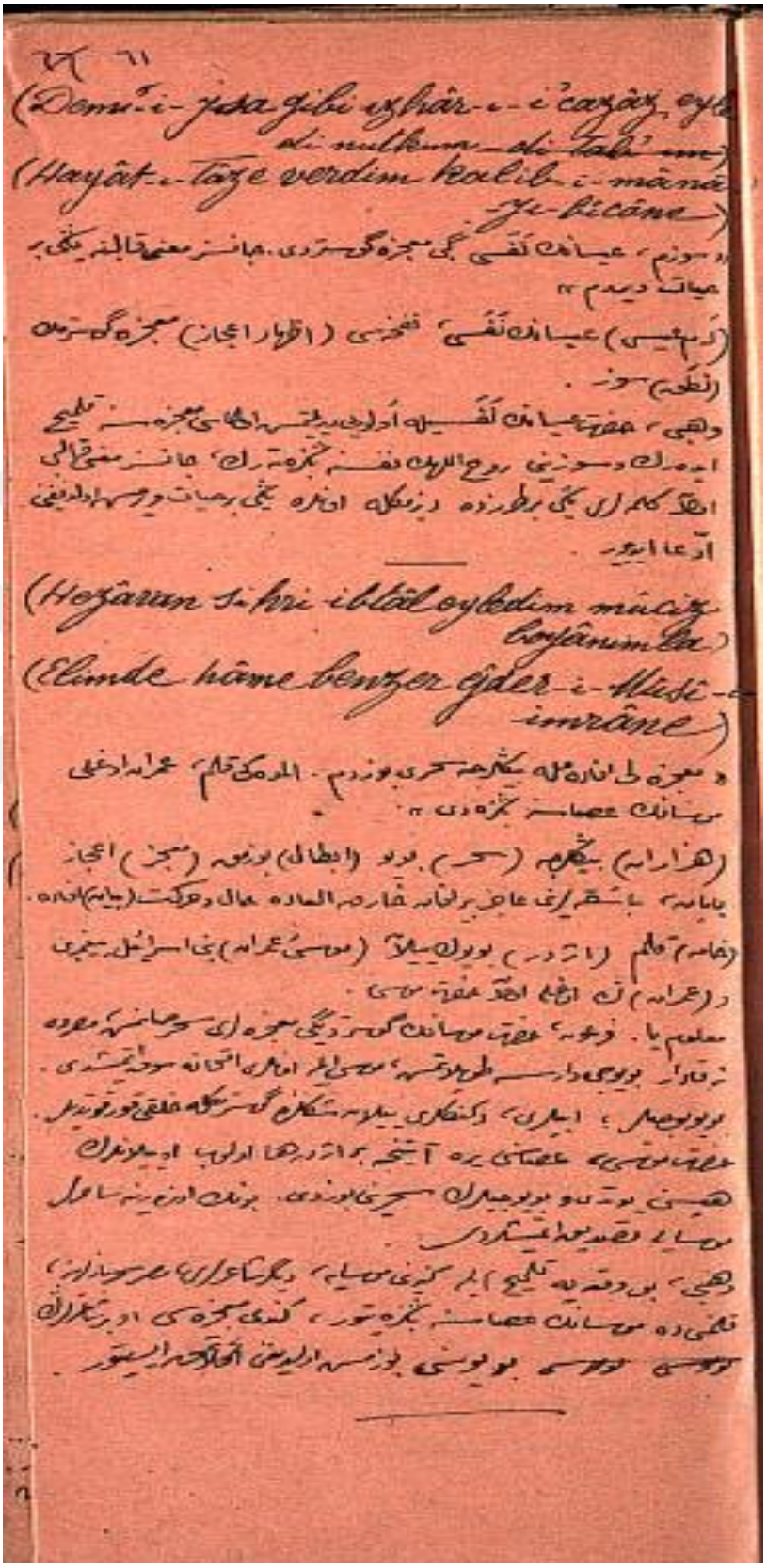

(Damı-i-jeda gibi uzhâr-ı-i cayâş oyl
ki-mulkum-dir-tab'-ı-me
(Hayât-ı-tâze verdim kalb-i-mâne
-je-hicâne)

«دونم، عیسانك نفسی گبی معجزه گوسترردی. جانسز معنی قالبنه یکی حیات دیدم»

(دم عیسی) عیسانك نفسی، نفخه‌سی (اظهار اعجاز) معجزه گوسترمك (نظم) سوز.

دلبی، حضرت عیسانك نفسیله اولیلری دیرلتمه‌سی کبی معجزه‌سز تلمیحی ایدرك دیوزینی روح الامین نفخ معجزه‌سیله جانسز معنی قالبی اولان کلمه‌لری یکی برطرزده دیزمکله اشاره یعنی بو حیات ویرمه‌سی ادبیاتی ادعا ایدیور.

(Hoşâmın-i-hâme-i-bâtıl oyladım mâcir
hoşâmumla)
(Elimde hâme benzer gider-i-Mûsâ-i-
imrâne)

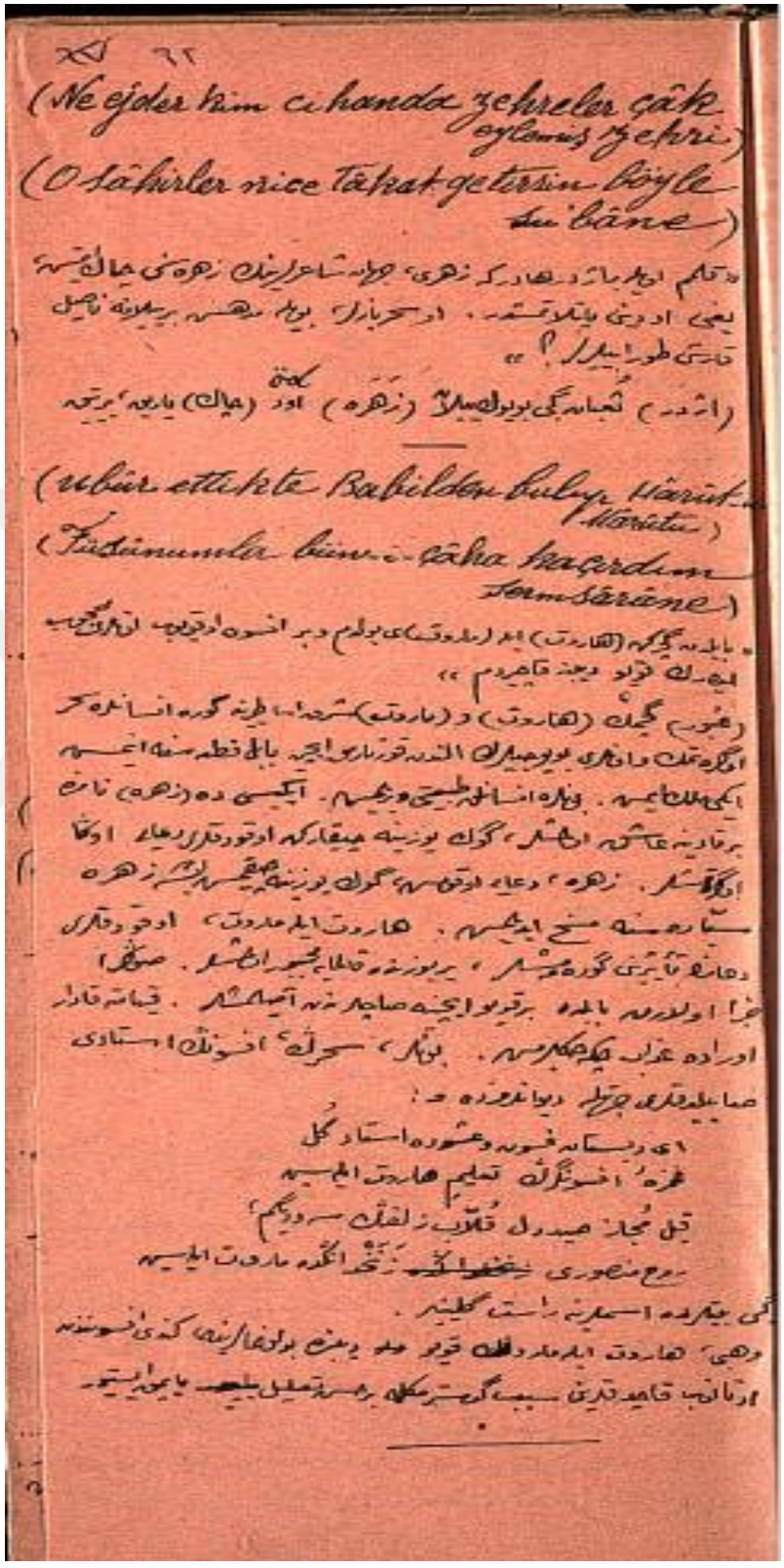
«معجزه‌لی اژدرها کبی یکاره‌سی بوزدم. الده کی قلم، عمرانه داخلی موسانك عصاسی کبی معجزه‌دی»

(هشام) یکاره (سحر) بوبو (ابطال) بوزمه (معجز) اعجاز یاپابیلمه، باشقه‌لرینك عاجز قالدقلری خارق العاده حال وحرکتی (یاپابیلمك).

(خامه‌ی قلم (اژدر) بویله یازیلمش (موسی عمران) بنی اسرائیل پیغمبری (عمران) نك اژدها اولمق صفتله موصوفی.

معلوم یا. فرعون، حضرت موسانك گوسترديگی معجزه‌لری سحر صانمه‌سنه مقدره نرفاری بویله‌جه دارسه طوپلاتمه، موسی ایله اصحابی اتخاذ ایله سوء تصدی. بویله‌جه ایلری، دکنلری یاپدقلری سحرلرله خلقی قورقوتمك. حضرت موسی، عصاسنی یره آتنجه بو اژدرها اولوب، او یاپدقلرینی هپسنی یوتدیغی بویله‌جه سحری بوزدی. بوندن اوزی یاپه‌جق معجزه‌لره مقدمه اولمشدی.

دلبی، بو دفعه‌یه تلمیح ایله کندی معجزه‌لرینی دیگر شاعرلرك عدم سحرلرینی نظمی ده موسانك عصاسنه بنزه‌تور، کندی معجزه‌سی اولدیغنی اژدرهاك موسی بویله‌جه بوزمه‌سنه ایدیغی اعتمادله ایسته‌ور.

(Ne ejder him ci handa zehreler çâk
eylemis zehri)
(O sâhirler nice Tâhrat getirsin böyle
su'bâne)

« قلم ایله باتار دیمکدر که زهری، جوانه شاعرلرینك زهره سی حیاتی یعنی ادبی یاشاتمه. او سحرباز، بویله بیهوده یره نه فاعل قادر طوراییلر!؟ »

(اثر ده) ثعبانه گی بویله ایدیلمش (زهره) اود (حیات) یاریه یرتمه

(Ubûr ettikte Babilden bulup Hârût-Mârût)
(Fidâsunmâ bunu-çâha hacerdum
sermüsâbâne)

« بابلدن گچکده (هاروت) ایله (ماروت)ی بولدم دیو افسونه اوقیوب اونلرك گچمه ایچنه قوللو دیمه قاچیردم »

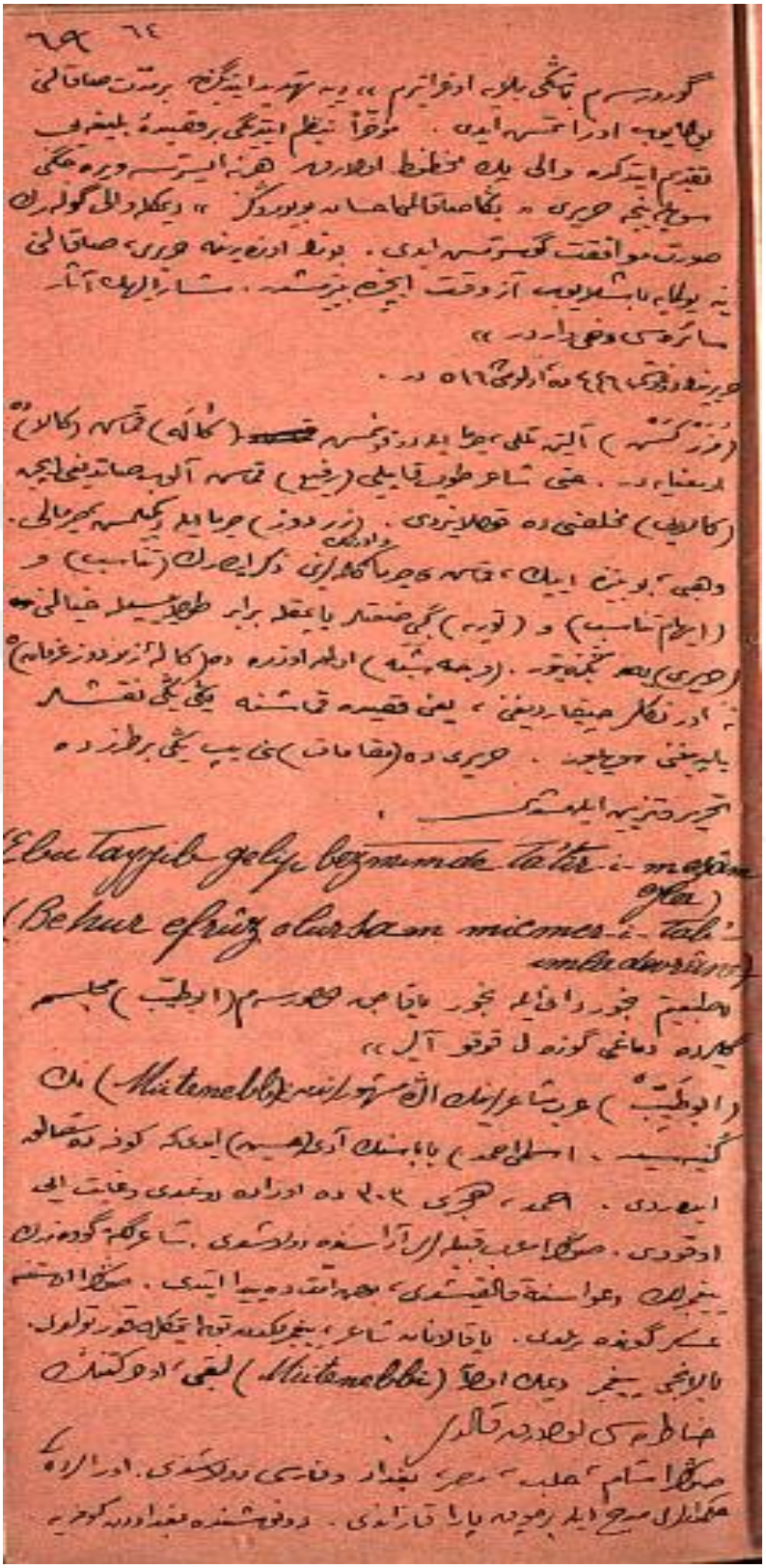
(عبور) گچمك (هاروت) و (ماروت) شرحه باقیلنه گوره انسانلره سحر اوگرتمك و فاجری بویله جزالاندیرمق اوزره توریه ایچون بابل قطعه سنه ایکی ملك ایمش. بونلره انسانلره طبیعتی دیکمش. ایکیسی ده (زهره) نامنه برقادینه عاشق اولمشلر، گوك یوزینه چیقدقلرنده اوقدر دقیقه دعاء اوقومشلر. زهره، دعاء اوقومش، گوك یوزینه چیقمش، اورادن زهره ستاره سنه منسخ ایدیلمش. هاروت ایله ماروت، اوقودقلری دعانك تأثیرنی گوره مدهوش، یره دوشوب قالمشلر. صوکره خدا اولدقلرینه بابله یره قیویلوب ایچنه صاچیلمشلر. قیامته قادر اورادهٔ عذاب چکمکدرلر. بونلر، سحرك افسونك استادی صابیله قادری جزالر دیوانچه ده:

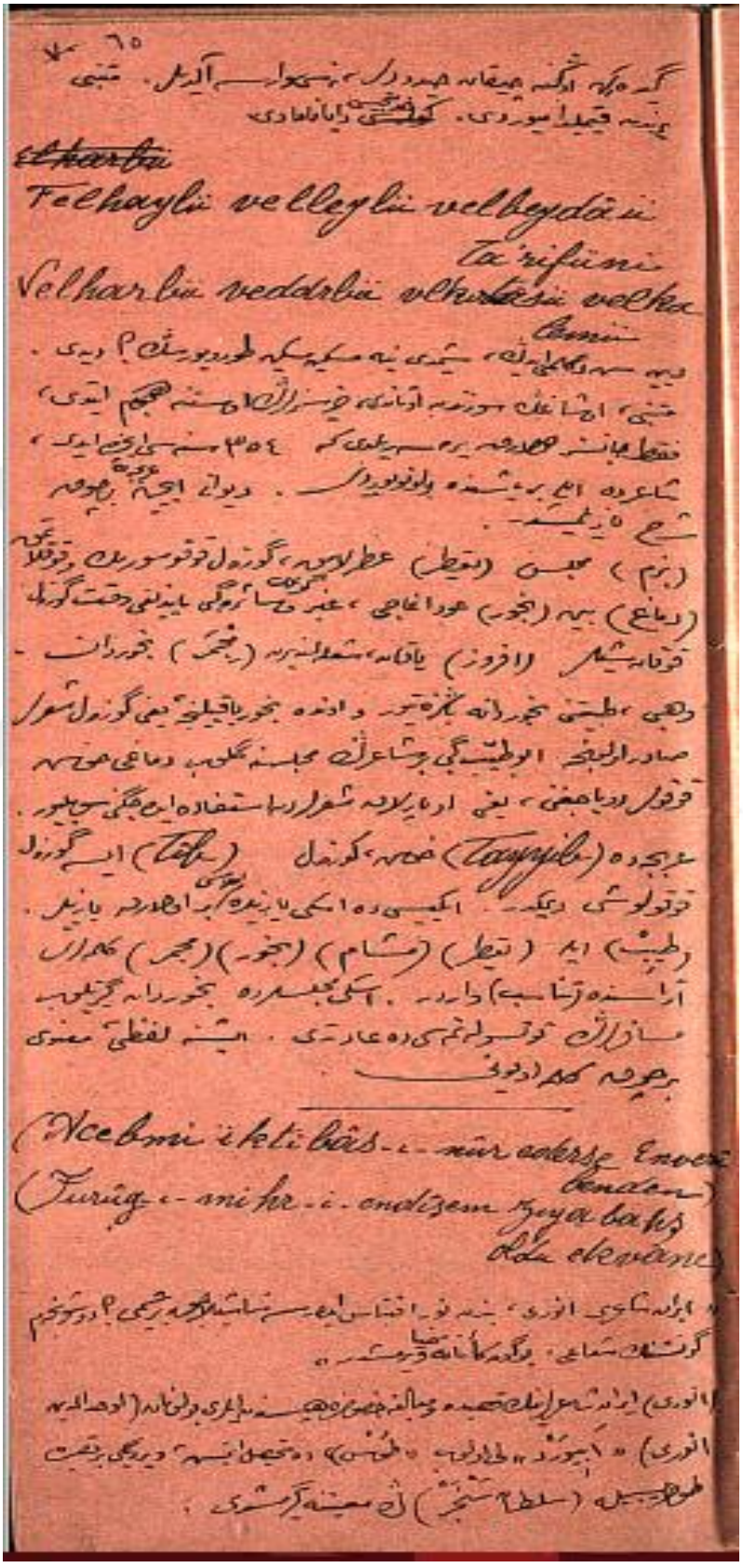
ای دستانه فسونه وعشوه استاد گل
غمزه افسونگرك تعلیم هاروت ایلیه
قتل مجاز صید دل قلاب زلفك سردیگم
روح منصوری یخمه اگده زخم اگده ماروت ایلیه

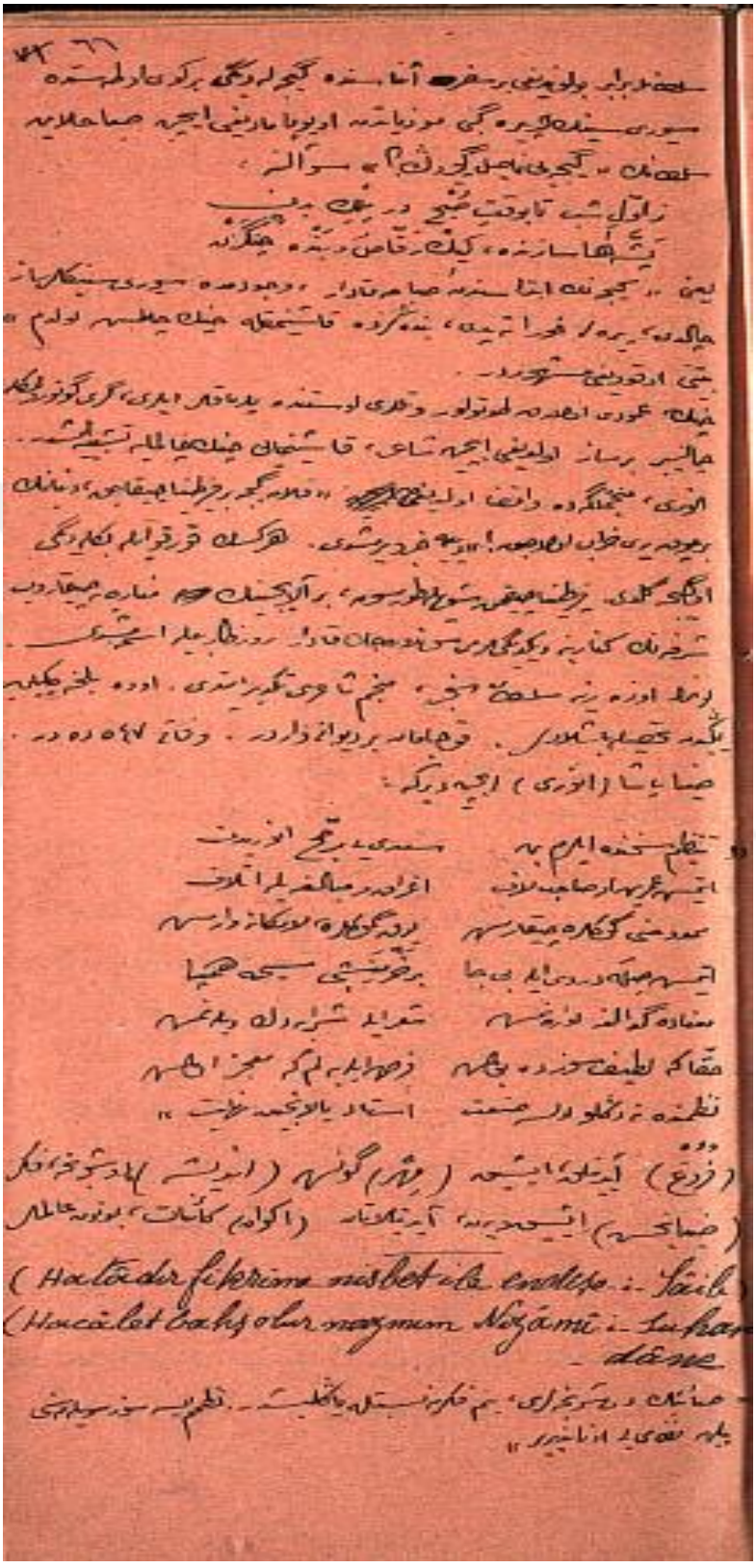
گی بیتلرده اسملرینه راست گلینیر.

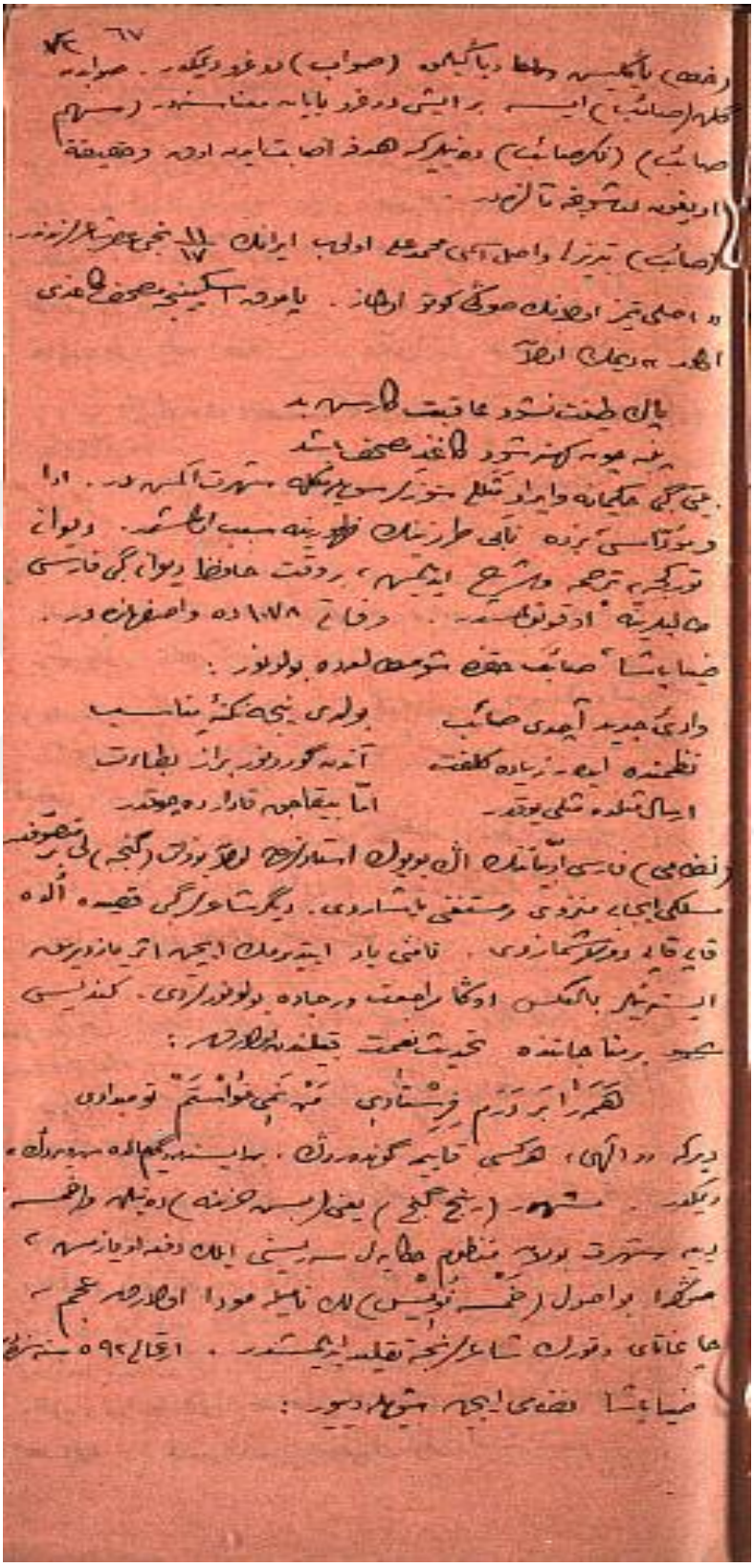
وهبی، هاروت ایله ماروت قیصه حکایه سنی بولنمازلرینی، گذی افسونده اوزمانلرده قاعده قدیمه سبیله گوستریلمکله برابر تعلیل بیلمیه یاپمه ایستمه.

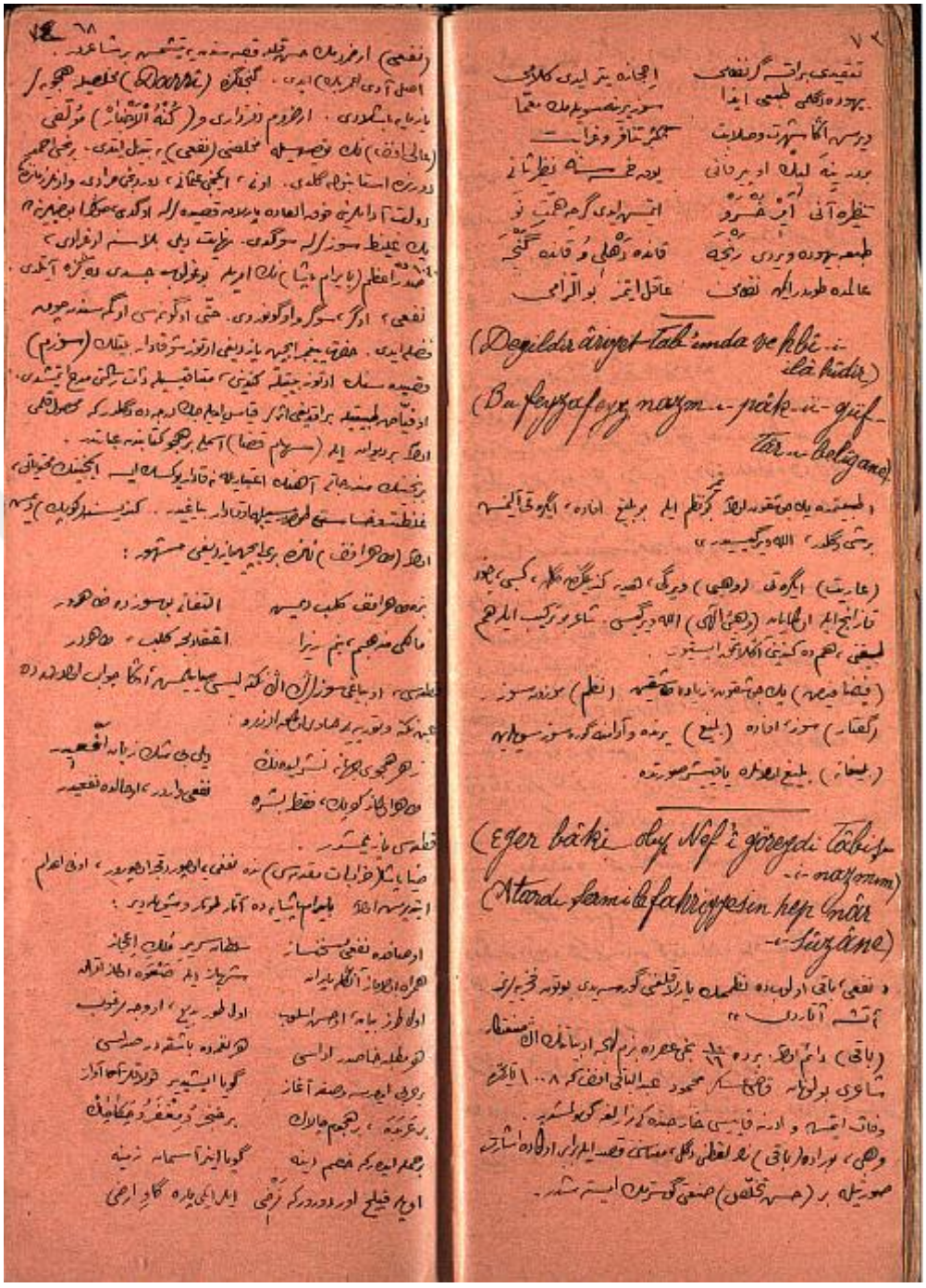

برابری جانه بولسه میدانه — سیر نه ایله براقی جانانه
گیتسه اولور آتشه جهانسوز — طور دوقده بر آخیت رانافروز
برهانه نک ایتسه وصفی یاد — ایر آنی صانکه جنت آباد
فرقه ده یوقدر آکر ثانی — سکور ایله آدمی یالف
اینکره قصیده سر آغاز — تا آخره دک اولور یاک آواز
بایرام کچه خیر زمانه — قیمتی ایچنده اویکاه جهانه

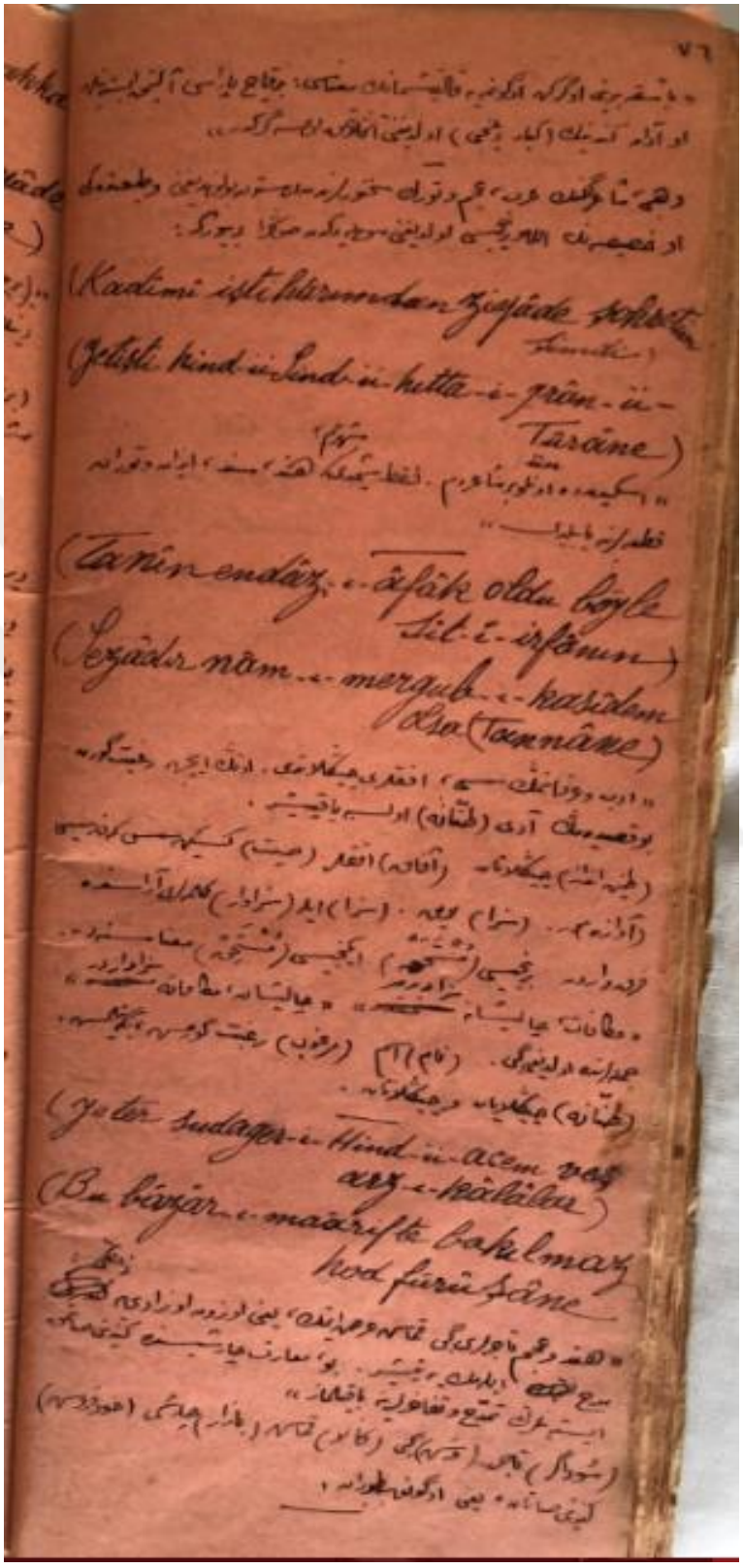
یاشارنک مولف (تاریخ کمال) ده (تخریب خرابات) نده ،
ده تواریخ ردنده البته توغلی عثمانی واردر . بایرام (خیر زمانه) دکل ،
دولتلو آل مشکور الخدمه وزرالسنده برزات یایدی . کوستریلدیکی زمانده
دارایی اغراض مداهنه سیدر . حالبوکه نفاذ مداهنه ایتسه اوصاف
غلوده ، مبالغده نفعی نک هیچ بر وقت کیسه دراماز ... »

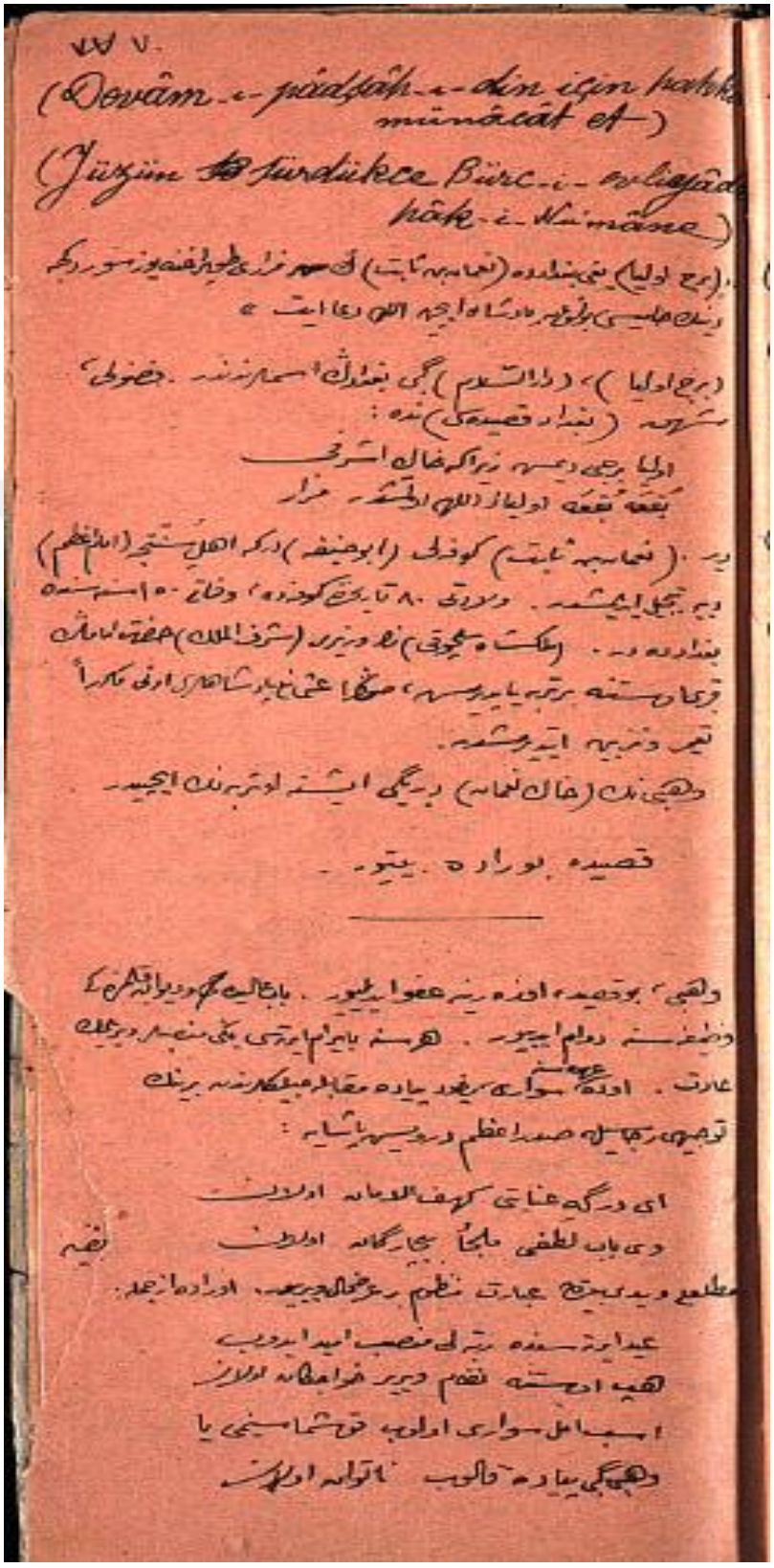
مصلحتسنده بولونور .

بوده (منظوم برخطبه) ده نفعی نک اربابسلکی درینی حقنده سوء
تعبیرلری باز شدر :

نفعی نک صیاز ندقتوب ایله درس — اوچ مشیده : اوکلمان اوکلمه بوکلمان
اونجه اوکلمه سوکمه ایله ملزم ، — کیدی مدح ایله ، بابامی نم
هجو ایمک اولدی ایله آبدتلی — (سرام وضا) بر سوکیه کتاب
بدخه کلیچ حقیقت رنکلی — اولدی بیاز غایت آهنکلی
اولور اشعار نک اول خفیف سکی — بیشمه چاپشیله کوک کورلیوسی
اغراقی بکزمز ، غلوه جیقار — کریکی اولمیه کنکاری بقار
نقیصه بولنه کهدر اکسی — حالاوه اجمک بایرلره کونسی
عجمک وفیی ، تورکک باقیسی — اوچ شقوه طعنک اولمیه ساقیسی
بلی کم باقیلموه اوغراشمه — بیضا سوزلرنده مقهور آیرشمه
فقط یاک بایرلره کراوطبی بار . — اوکلیسه وتیجه صاحبی شاعر
درلوسنا جنه قصیده لرده — قبولو ایتسه بی باشقه یرلرده
یوللو یرون طعنک اوشوتمه — بایرسه بدی بر دستمار تورلو ملتمه
اولورون کنیسی بزده زوری — تورکلک بولونوزدی بر شوخ نامی

(تابسه) بایرلیسه ، بایرلوقیله (اشرم) اوتاغنا (فخریه) برشاعرک
کنیدن مدح ایچون بایرلیسی یانک . (ادبیات لغتی) آصل ایزده ،
تجزیه اولنه بایرلماکی سبیله دائر مشرع بر بشدم .

(Devâm-ı pâdişâh-ı-dîn için hakk
münâcât et)

(Jüzüm 18 Türkîce Bürc-i-evliyâ
hâk-i-Nişânesi)

(برج اولیا) یی بنیاده (نعمانیه ثابت) اک سه نزاع طیرفه یوزسوره رک
رنگ جلیسی بولونور پادشاه اچه الله رعایت ه

(برج اولیا) ، (دارالسلام) گی بغداك اسمارنده . حضولی
ترجمه (بغداد قصیه سی) نده :

اولیا برجی دیمه زیراکه خاك اشرفی
بقعه بقعه اولیا الله اولمشدر مزار

در . (نعمانیه ثابته) کوفه لی (ابوحنیفه) رکه اهل سنت (امام اعظم)
دیه تجلی ایتمشدر . ولادتی ۸۰ تاریخ کوفه ده وفاتی ۱۵۰ سنه سنده
بغداده در . (ملک ، محقق) نامه وزیر (شرف الملك) حضرتلرینك
قبرلرینه رتبه یاپدیرمه ، صکره غازی پادشاهلرك اوزی تکرار
تعمیر و تزیه ایدرمشدر .

رنگی نك (خاك نعمانیه) رنگی ایشته اوتره رنك ایچیدر .

قصیده بوراده بیتور .

رنگی ، بوقصیده اوزره رنگ اولیا بیتور . باغالیه گوره دیانه قلمز کا
وضع سنه رسم ایچور . گوسنه باجرام ایتدی یکی منصب دیرلك
غارت . اوده عهد سواره ریخود یاده مقابله میکار نده رنك
توجیهی رجال صدر اعظم و دیوسیه پاشایه :

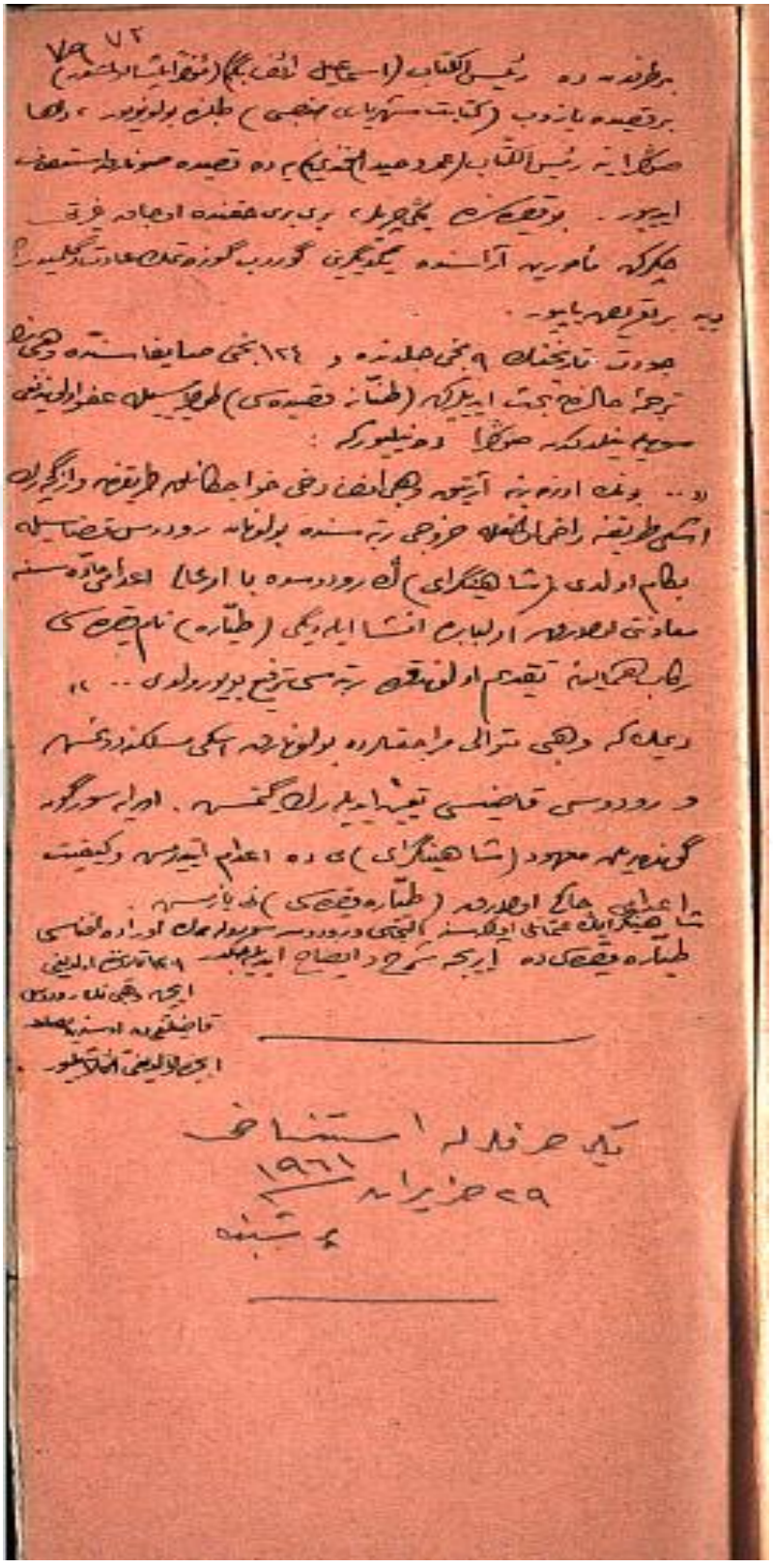
ای درگه غازی کهف الدعاء اولدك
وی باب لطفی ملجأ بیچارگان اولدك

بقیه
مطلع وبیتی بحر عبارت نظم رعنا ایچیدر . اوراده اجمله :

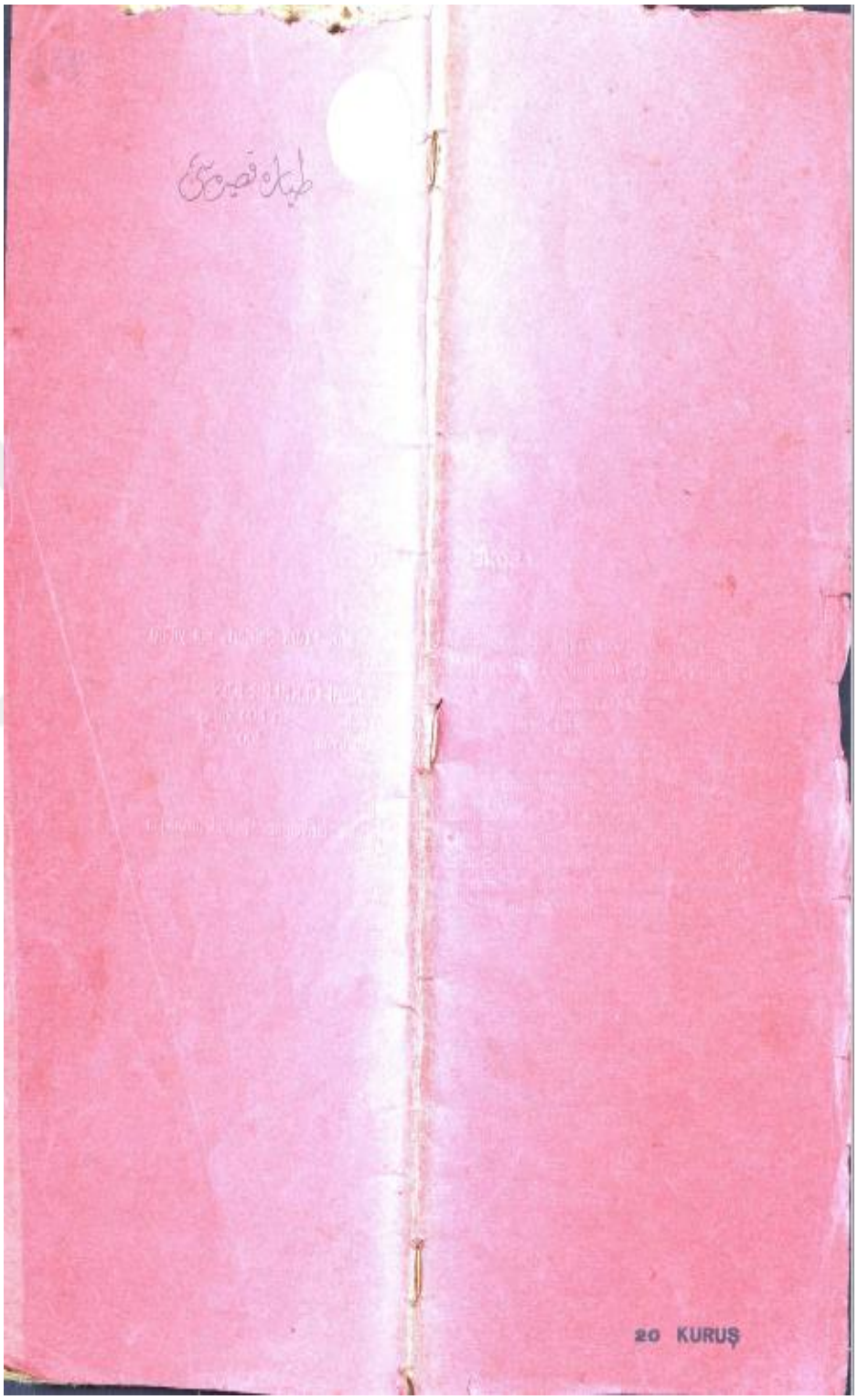
عیدایتسه نه ای منصب امید ایدرسه
گلیه اوچسه نقطه دیر فراغتانه اولدك

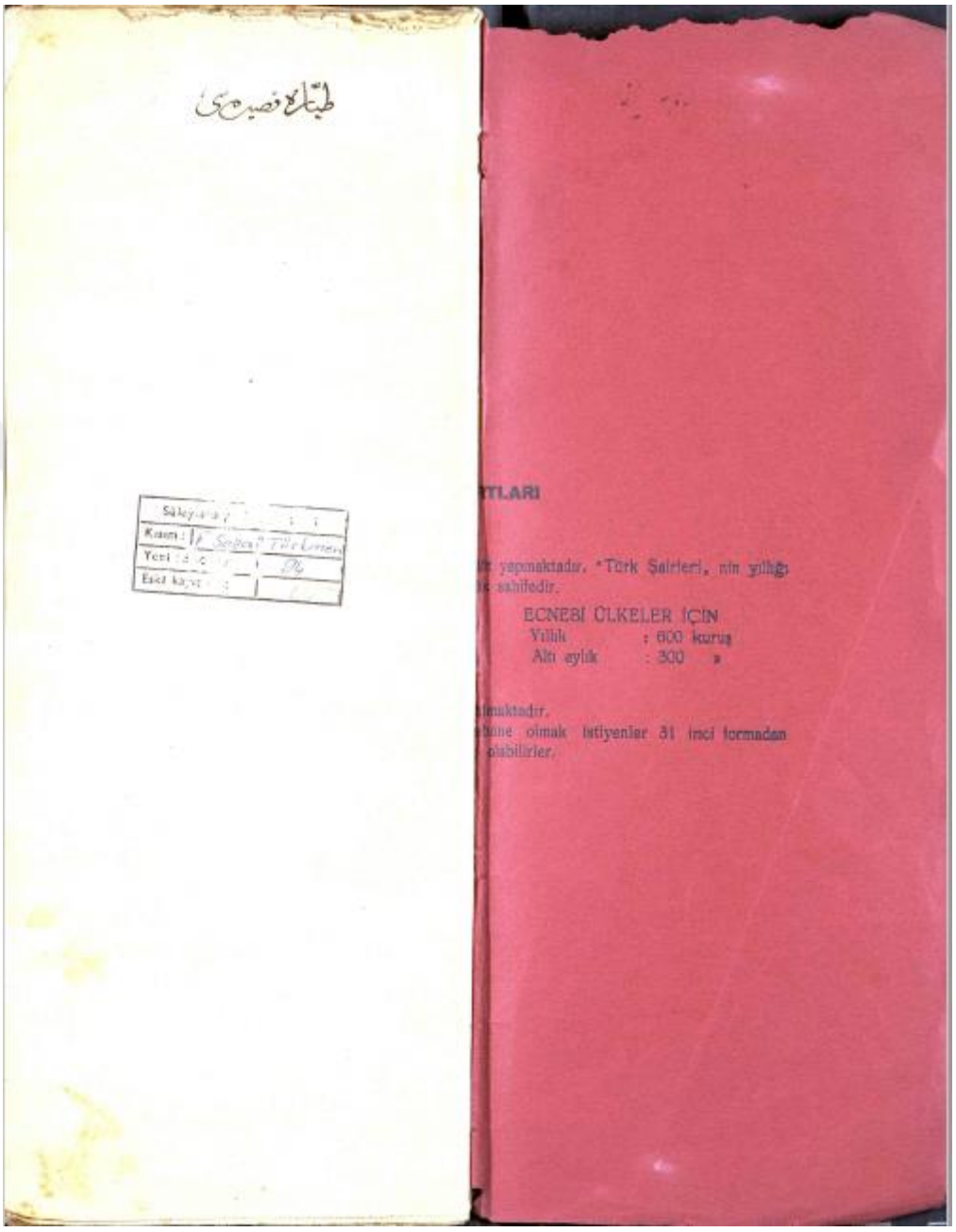
اسباب سواری اولوب قوچ شمامینی یا
رنگی گی یاده قالوب ناتوانه اولدك

MÜELLİF HATTI TAYYÂRE KASÎDESİ

طیاره قصیده‌سی

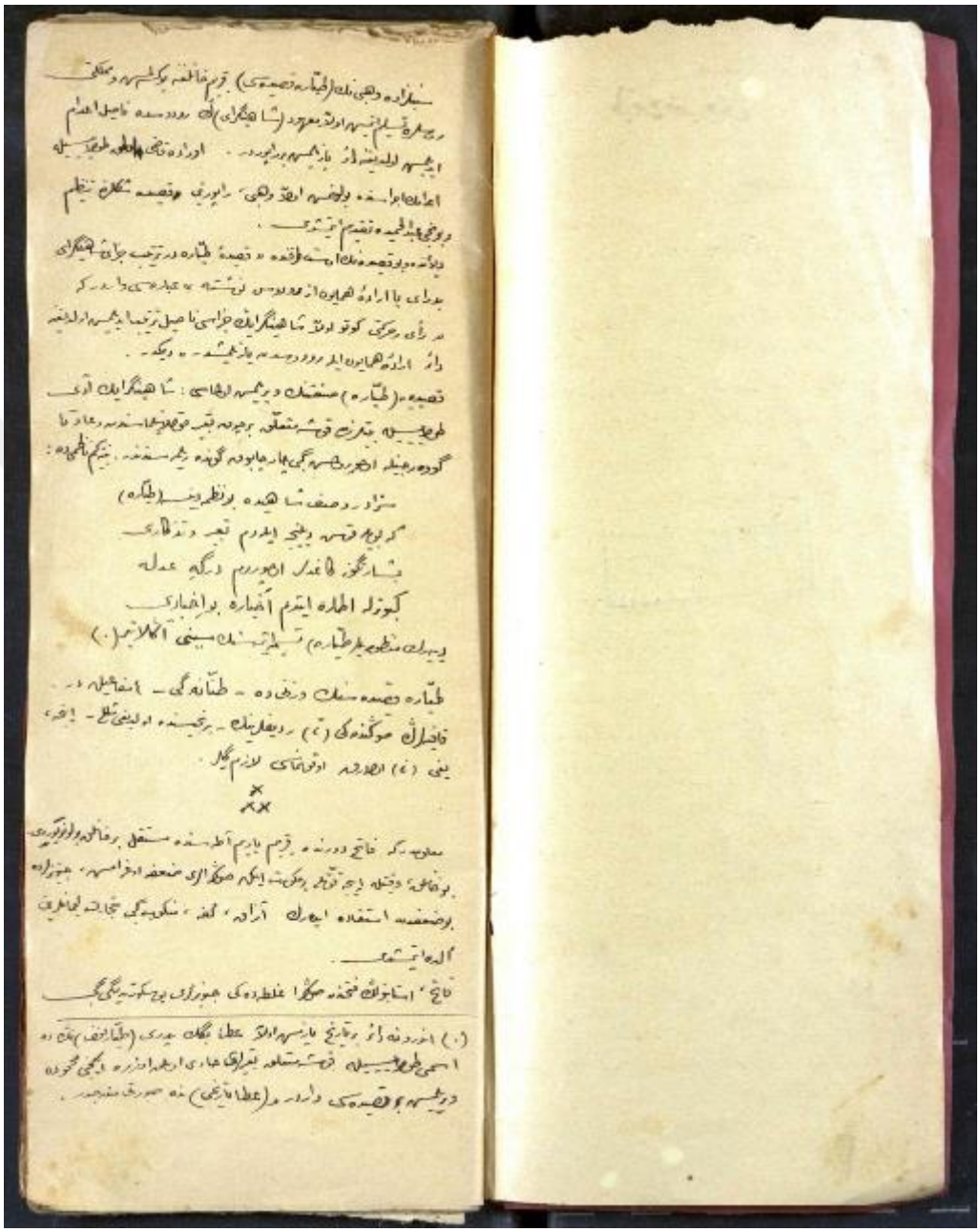
Sıkıyönetim
Kasa: 12 Sayılı Türkmen
Yeri :
Eski kayıt :

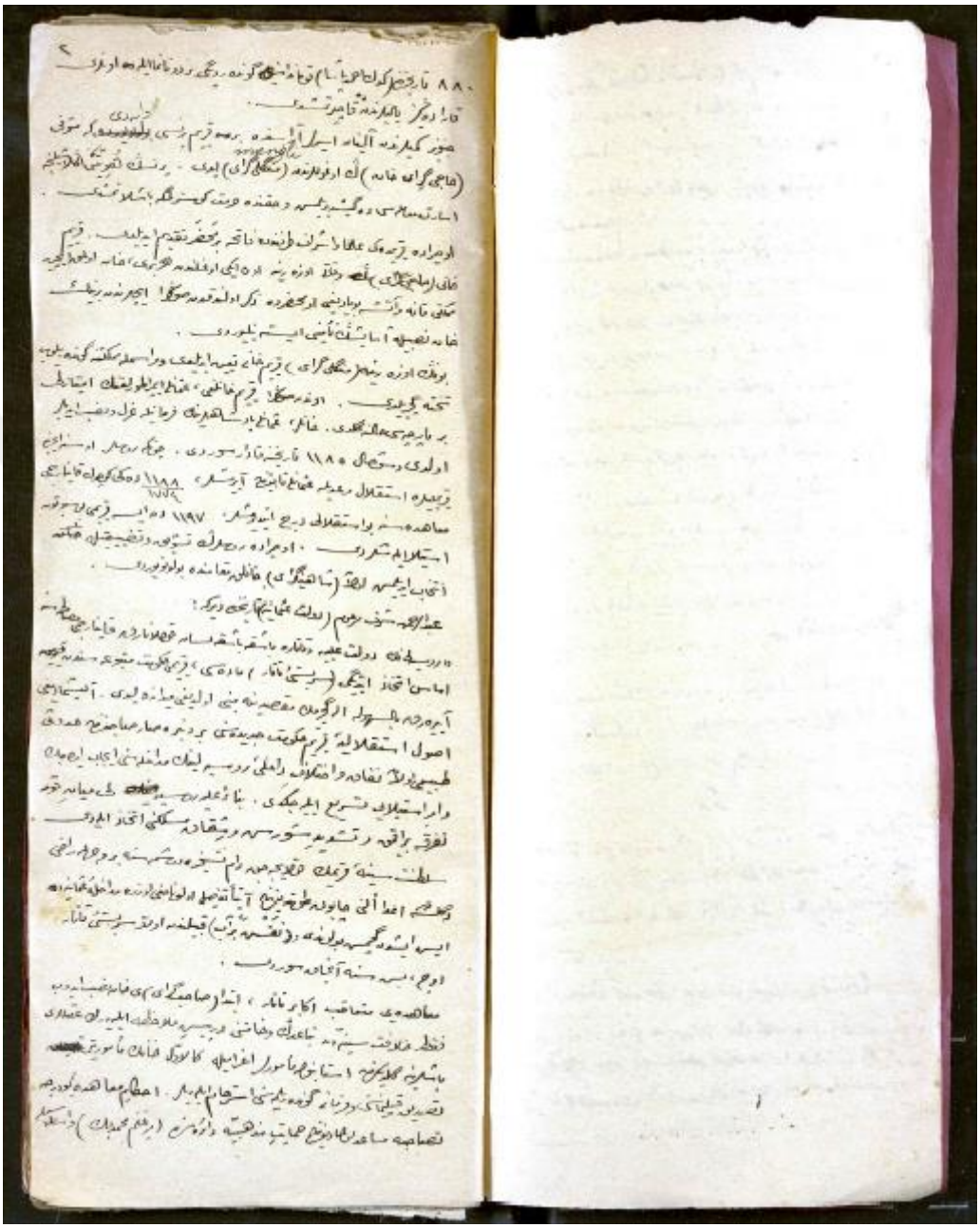
TLARI

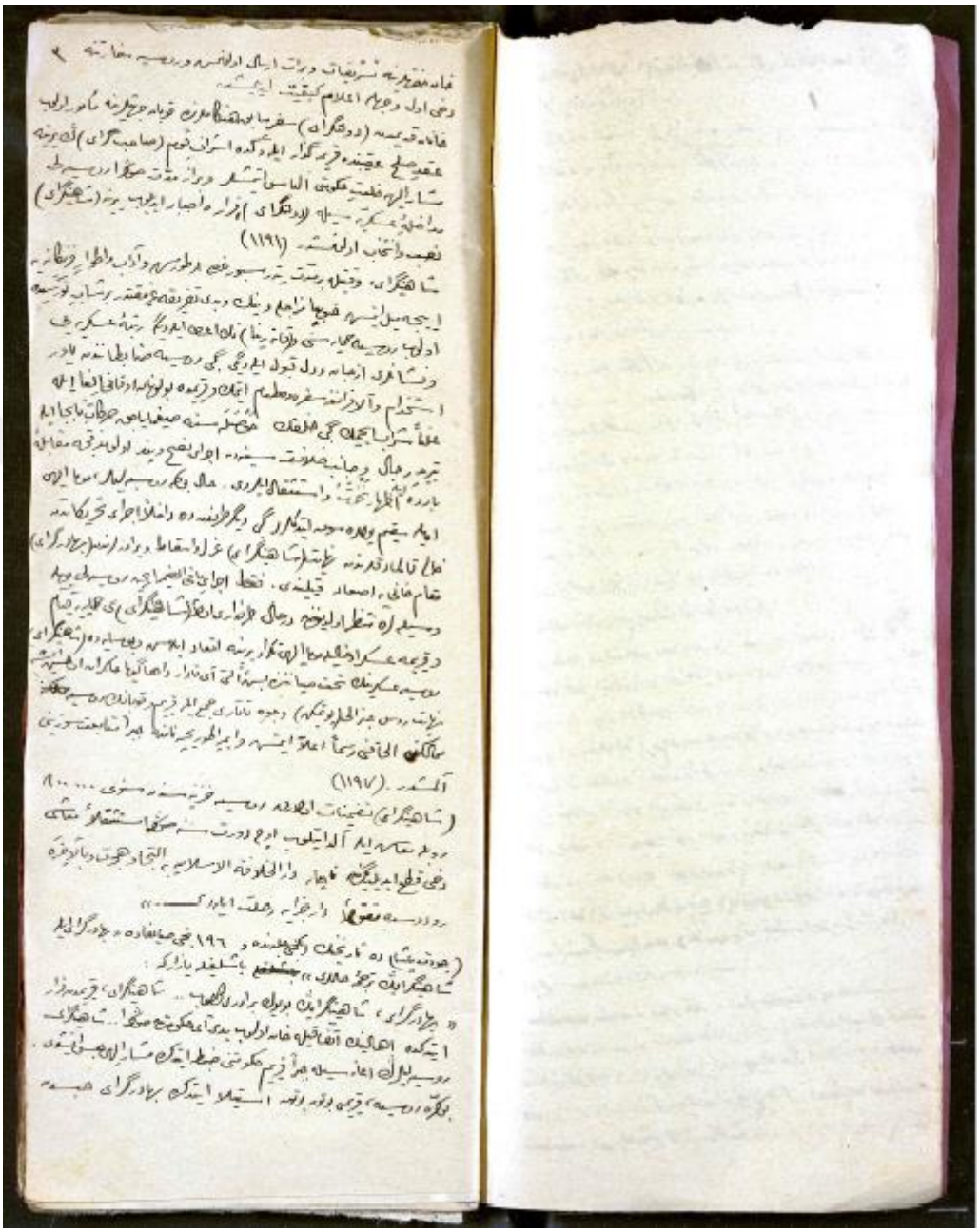
yapmaktadır. "Türk Şairleri, nin yıllığı
sahifedir.

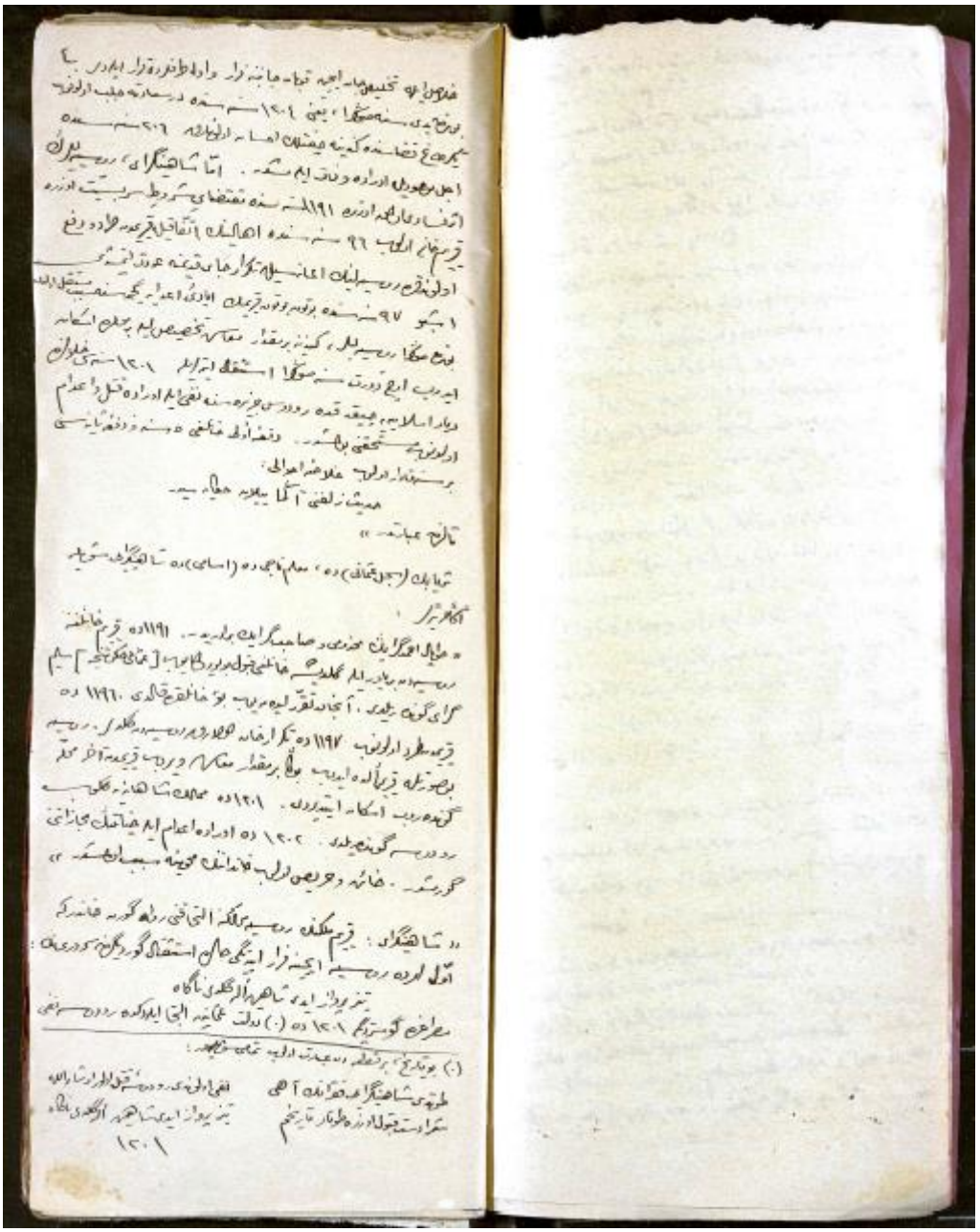
ECNEBİ ÜLKELER İÇİN
Yıllık : 600 kuruş
Altı aylık : 300 »

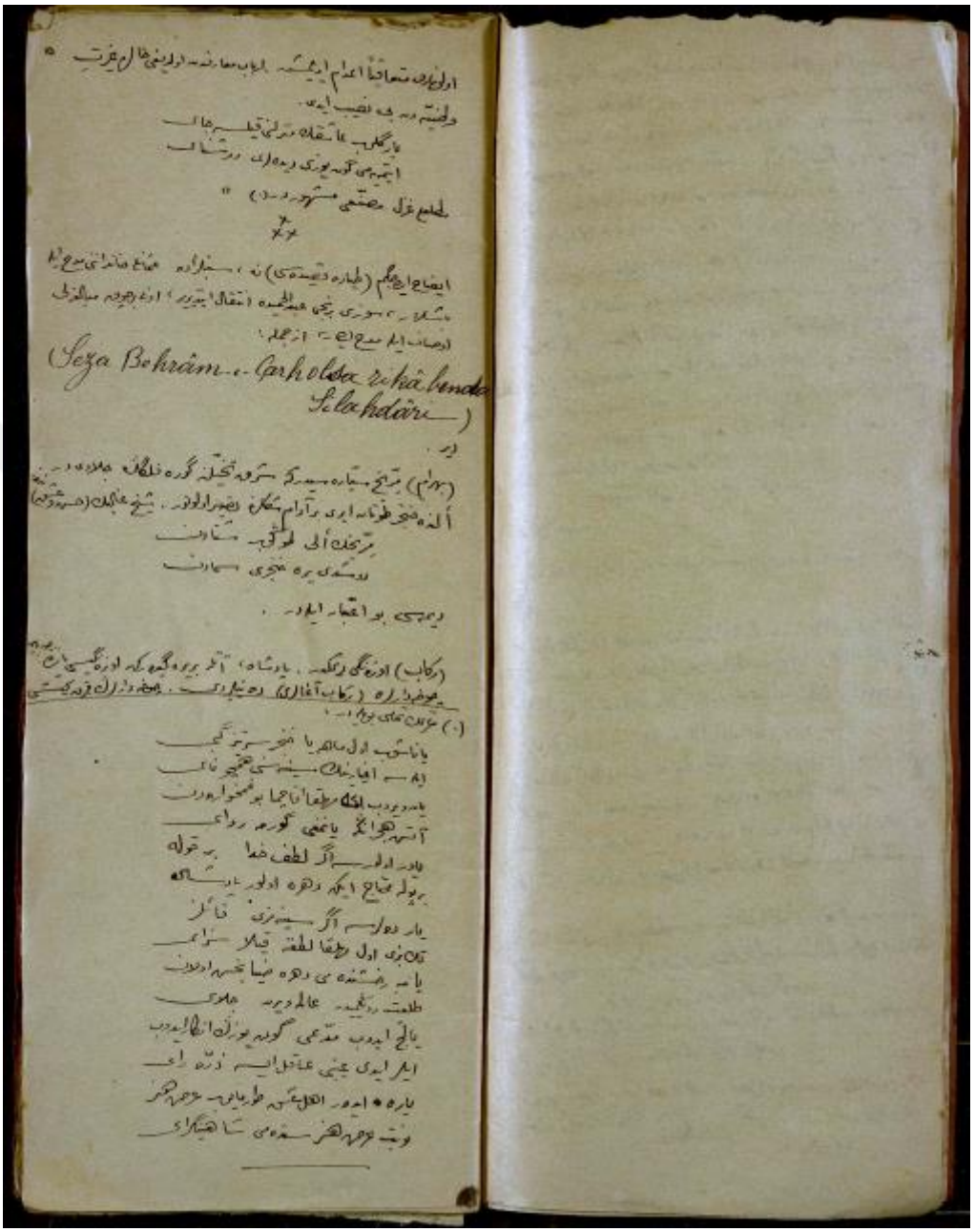
maktadır.
bune olmak istiyenler 31 inci formadan
abilirler.

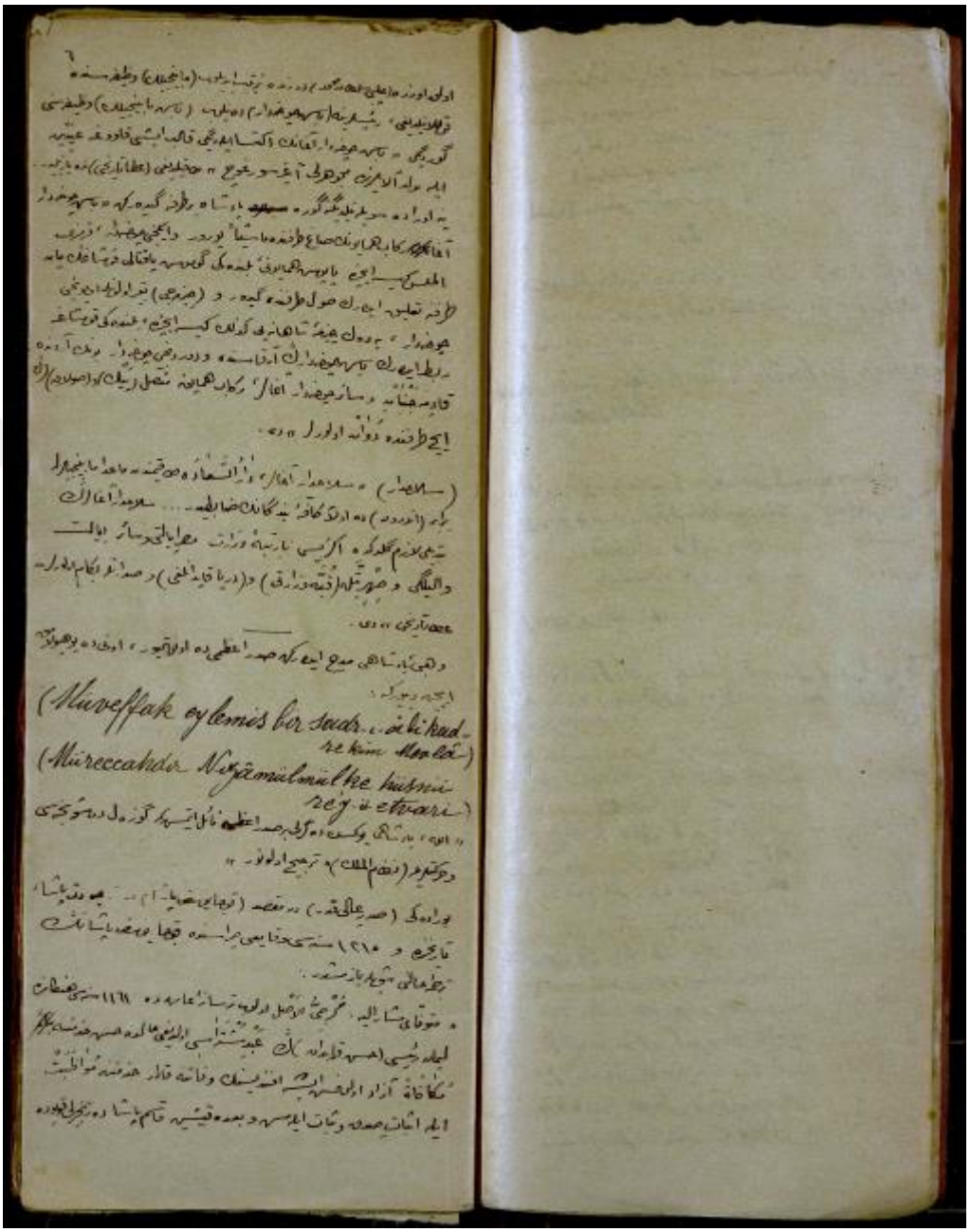

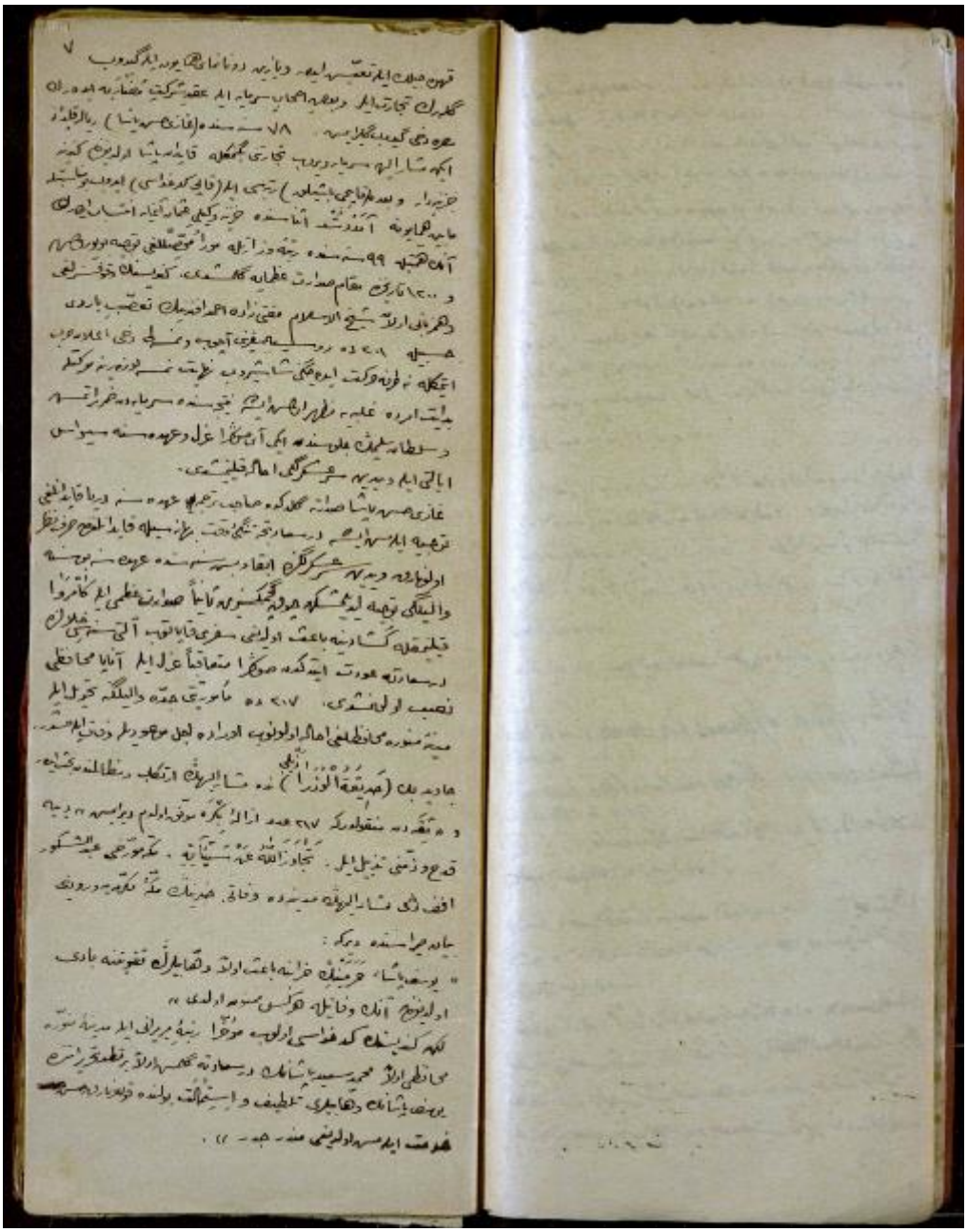

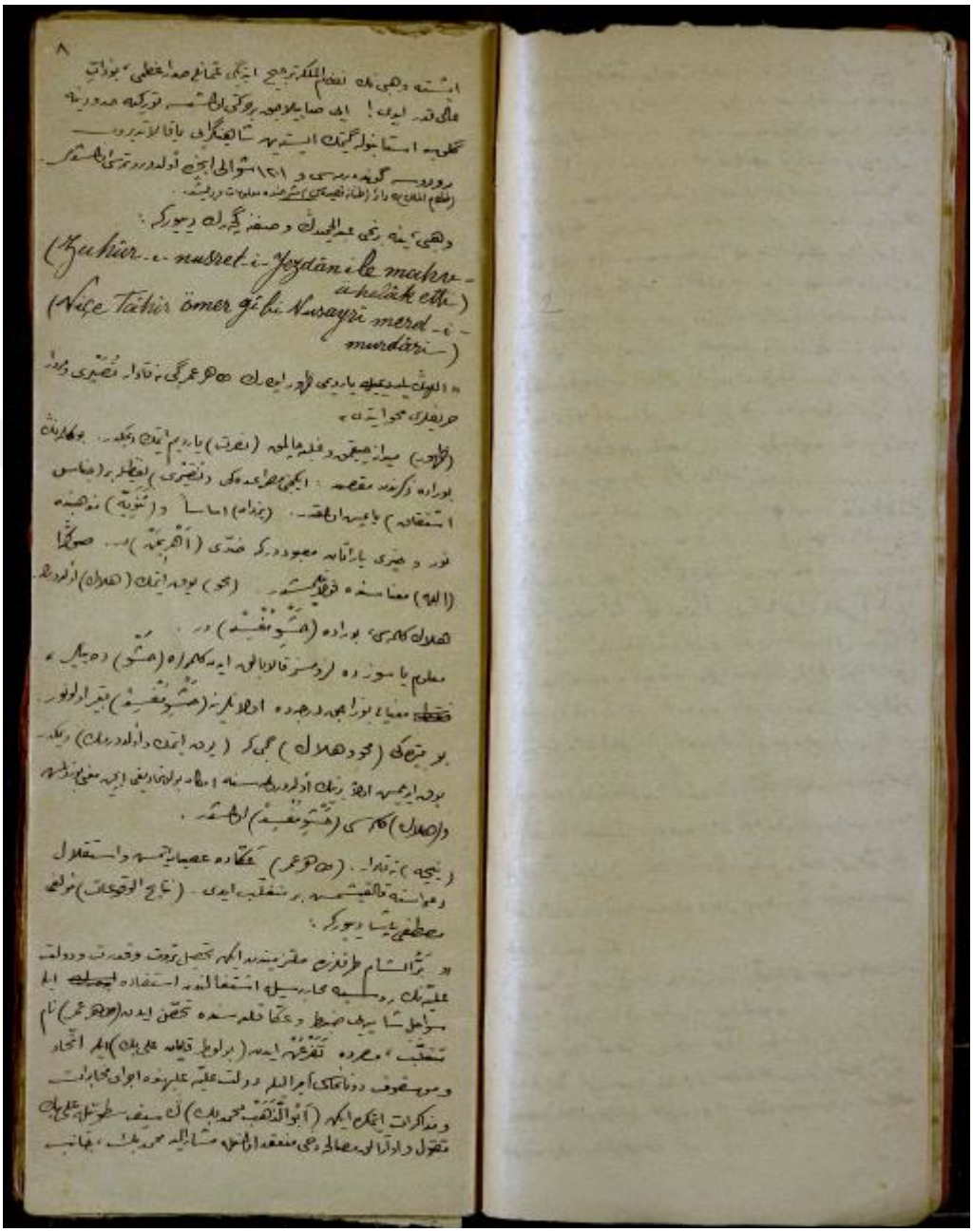

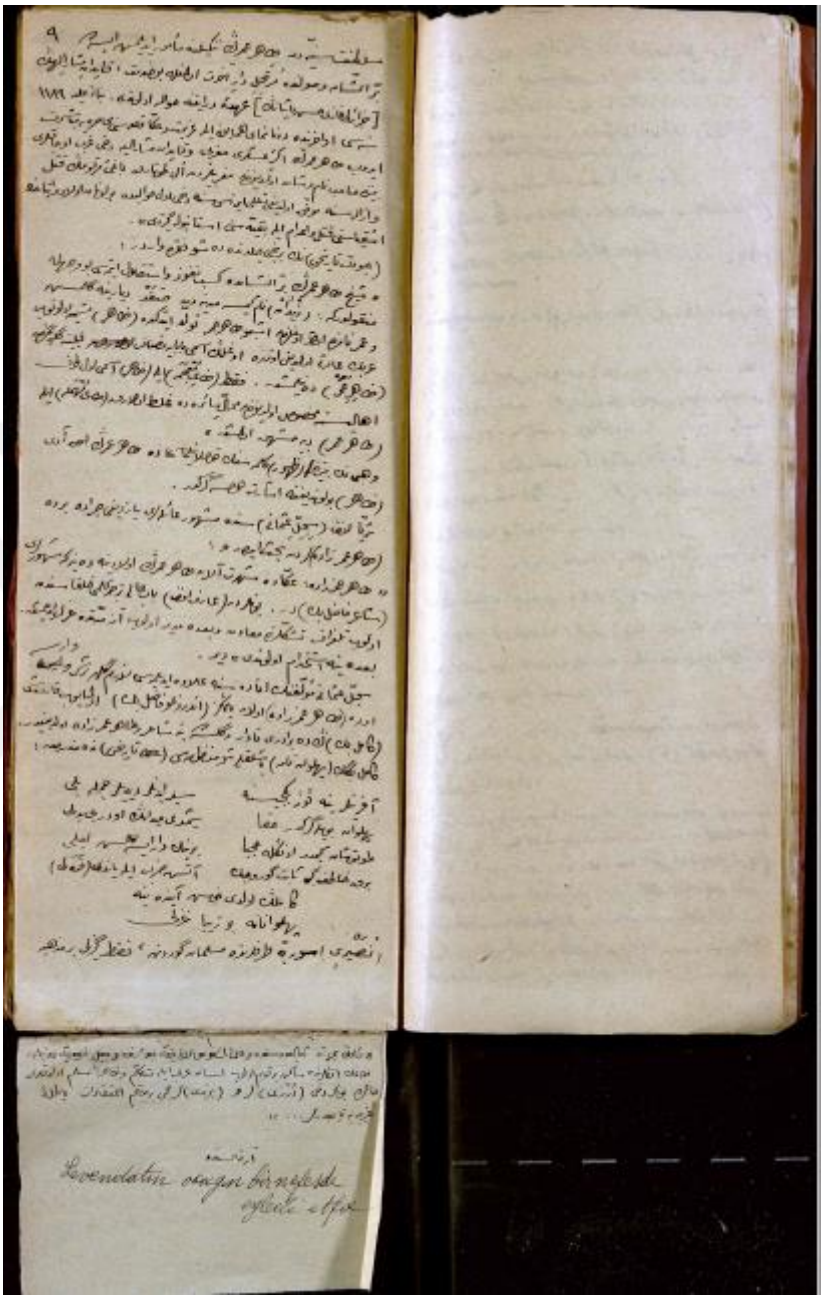

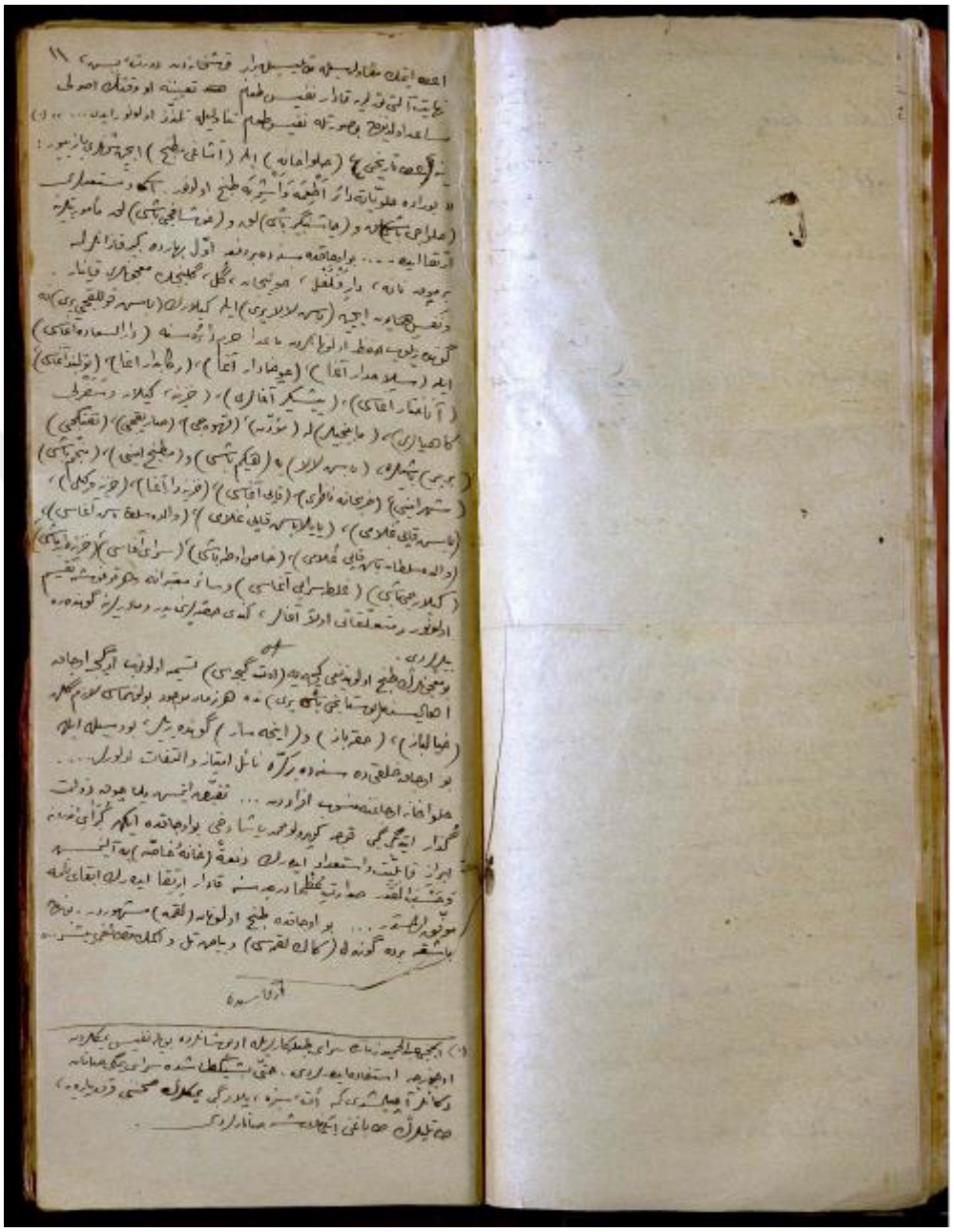

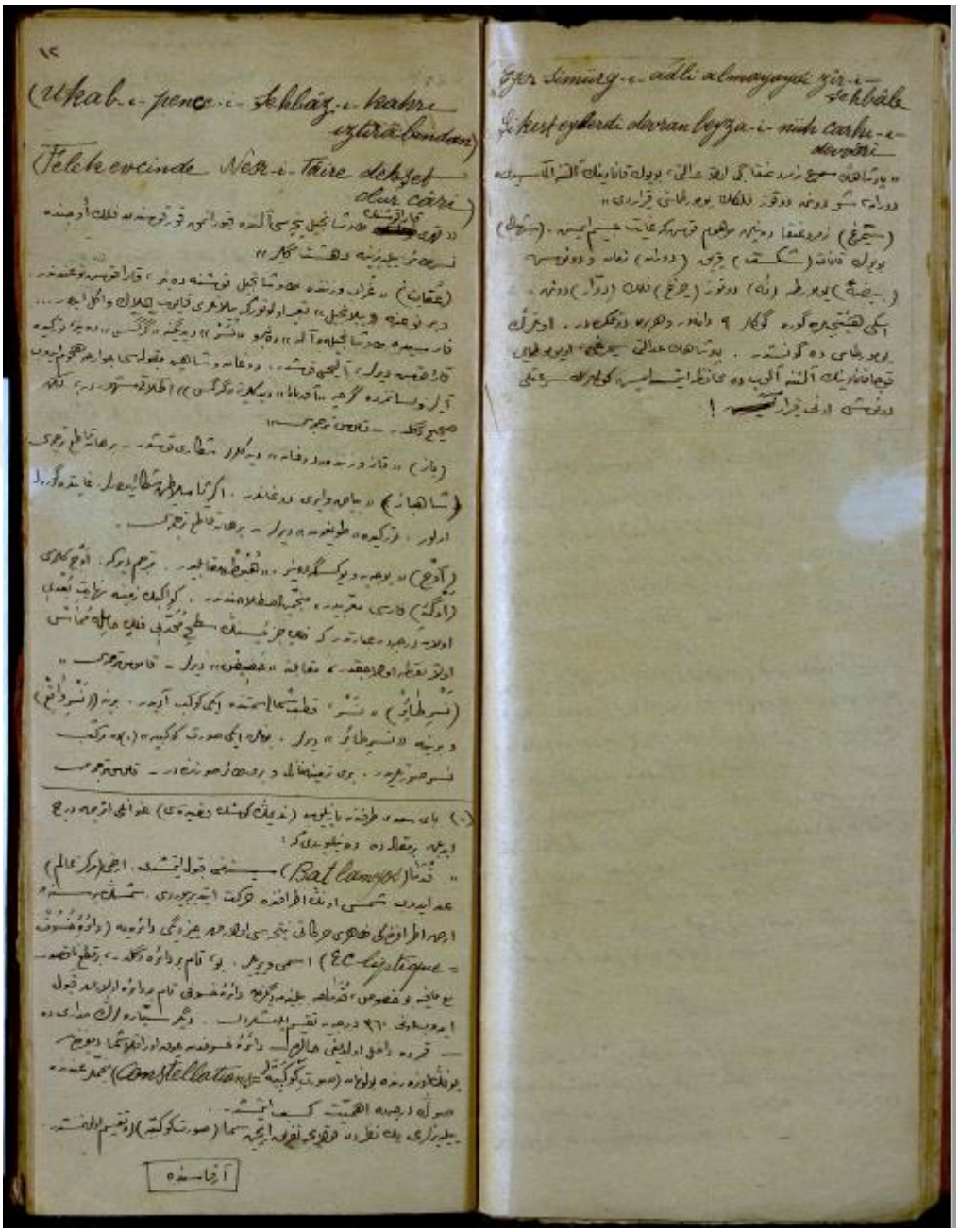

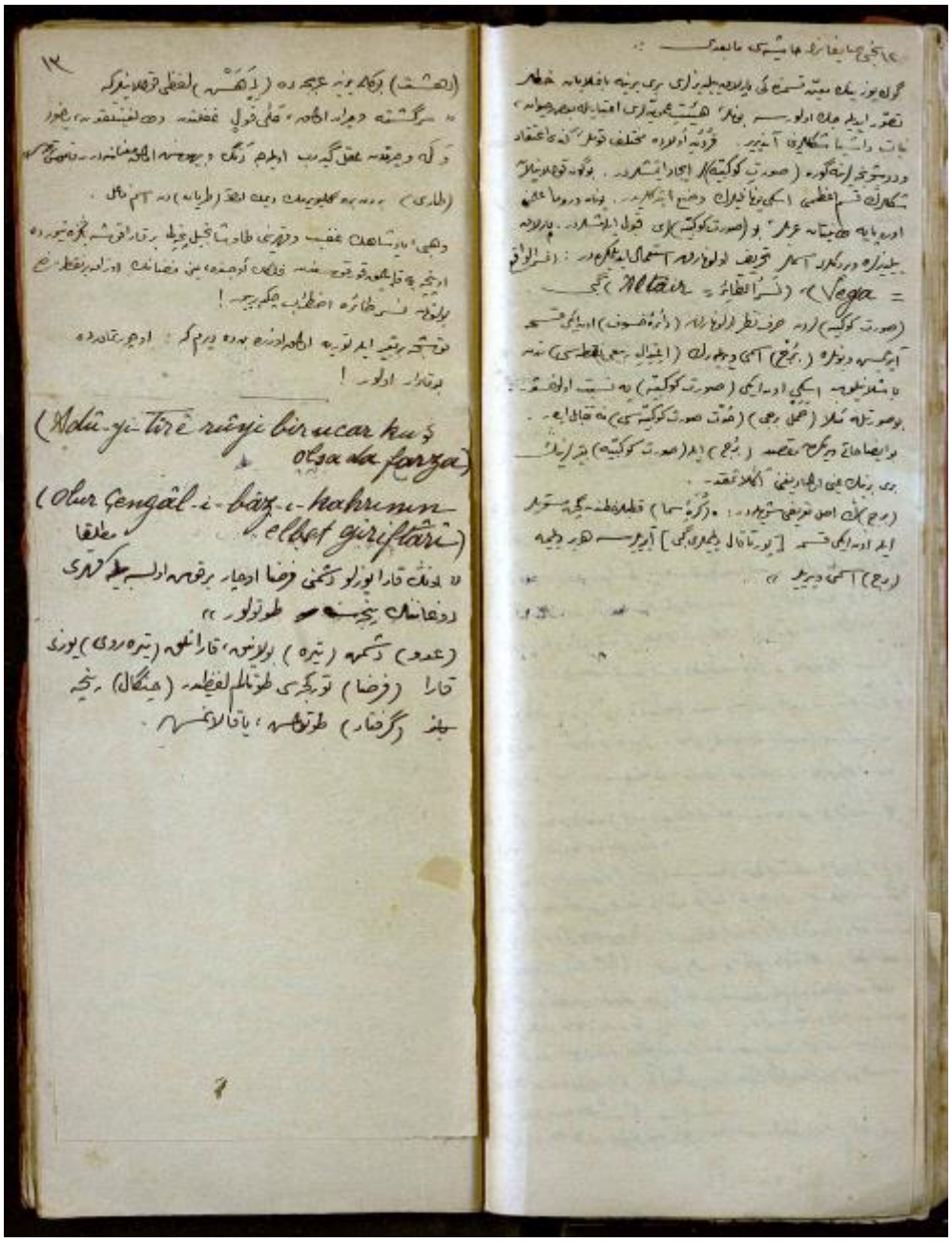

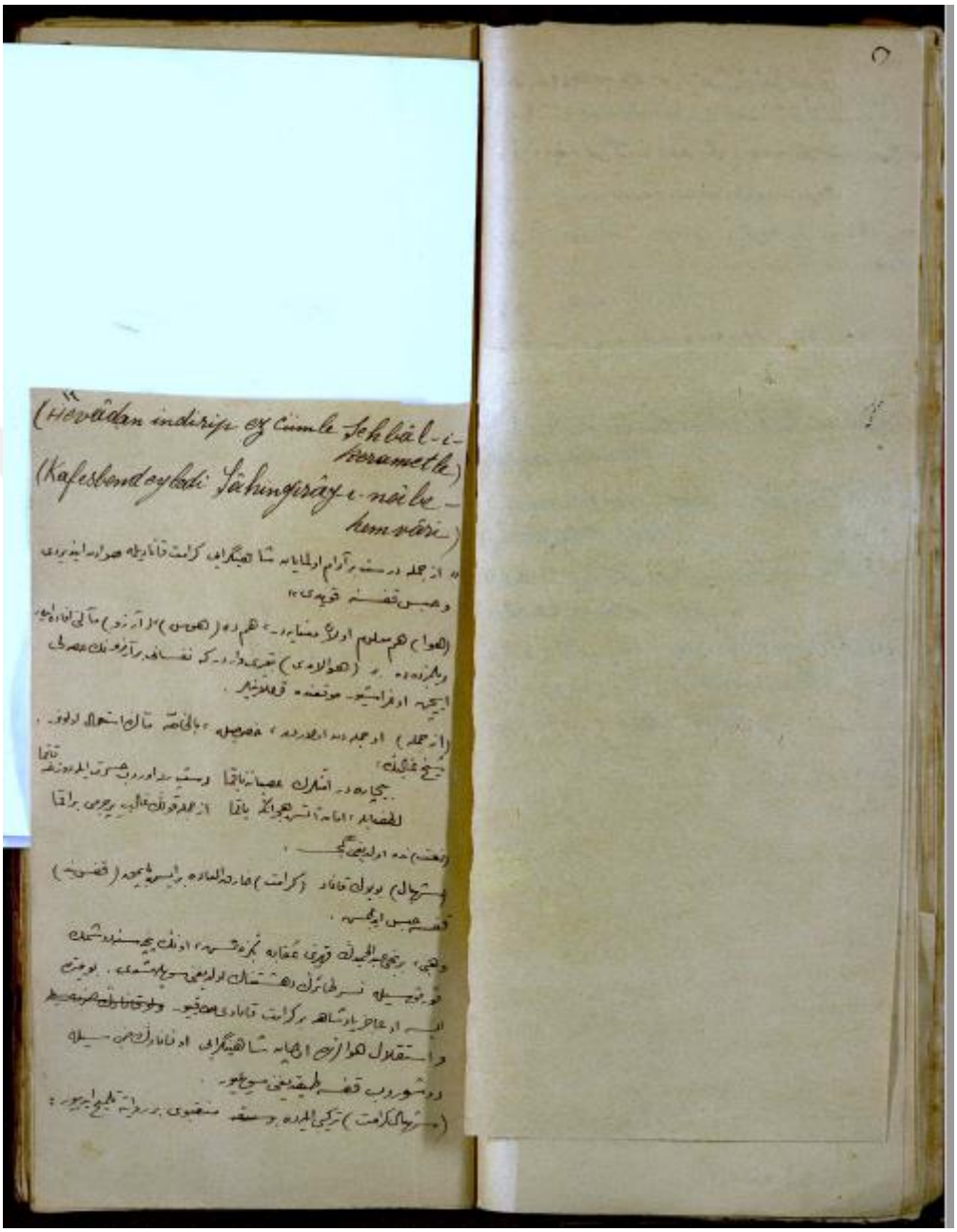

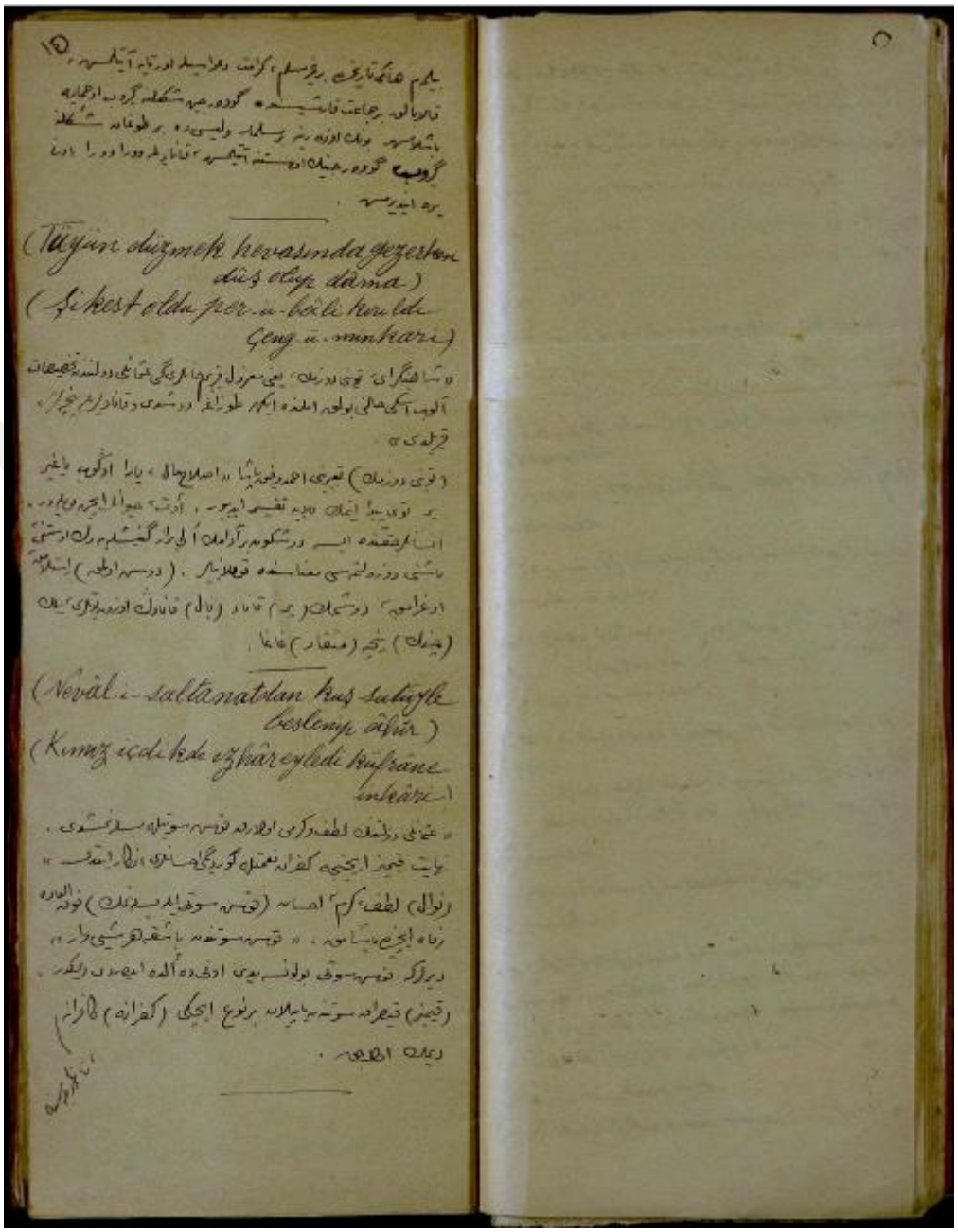

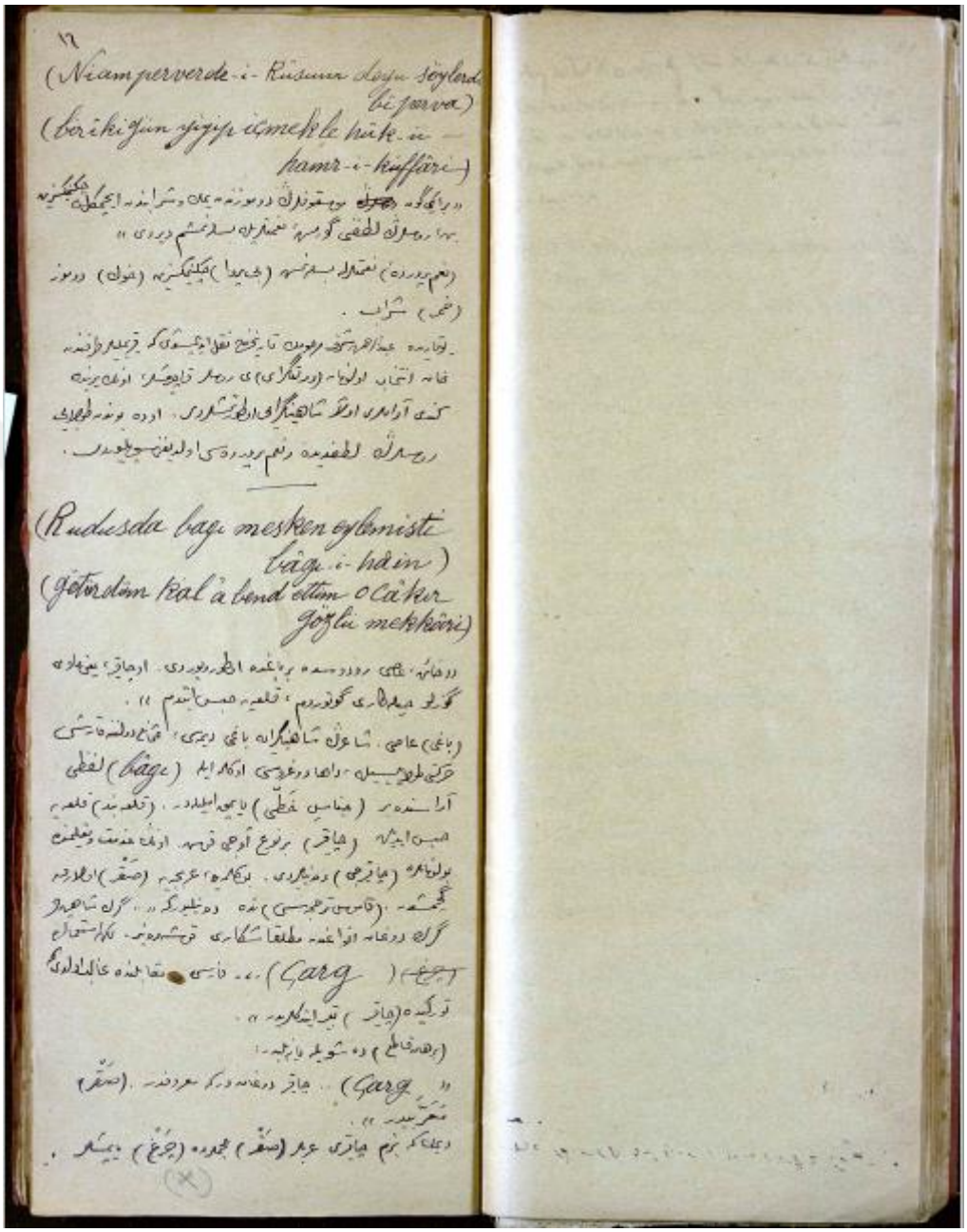

(Hevâdan indirip ey cümle Şehbâl-i-
keramet
(Kafeslendeyildi Şâhungirây-e-mâle-
kumsâri)

(Niam perverde-i- Rüsuma doyu söylerd
bi jarra
(bir ikiğün yiyip içmekle hüte-ü-
hamr-i-kiffâri)

« برای گوشه چشم بیستونلرك دوستونه یمك وشراب ایچمكله تكفیر
یمك دوستونك لطفی گوسترمك عمارتی بسلامتم دیردی »

(نعم پرورده) نعمتلر بسلمش (خمیدا) تكفیر ایدن (خوان) دوستون
(خمر) شراب .

قاریمده عبدالعزیز خطی رومیدن تاریخ نقل ایتدیگی كتابده قرءیلر قالمده
فاسه انتخاب اولونان (ورنكاری) ی دیمك قایمقام اولمق یرینه
كتبی آرامدی اوزره شاهینگرای اولدیغنی یازدی . اوده بونده قوجامك
رعایتله لطفیده نعم پرورده سی اولدیغنی چیقاردی .

(Rudesda bag-ı meskeni eylemiste
bâg-i-hâin)
(getirdim kal'a bend ettim o câhir
gözlü mekhûri)

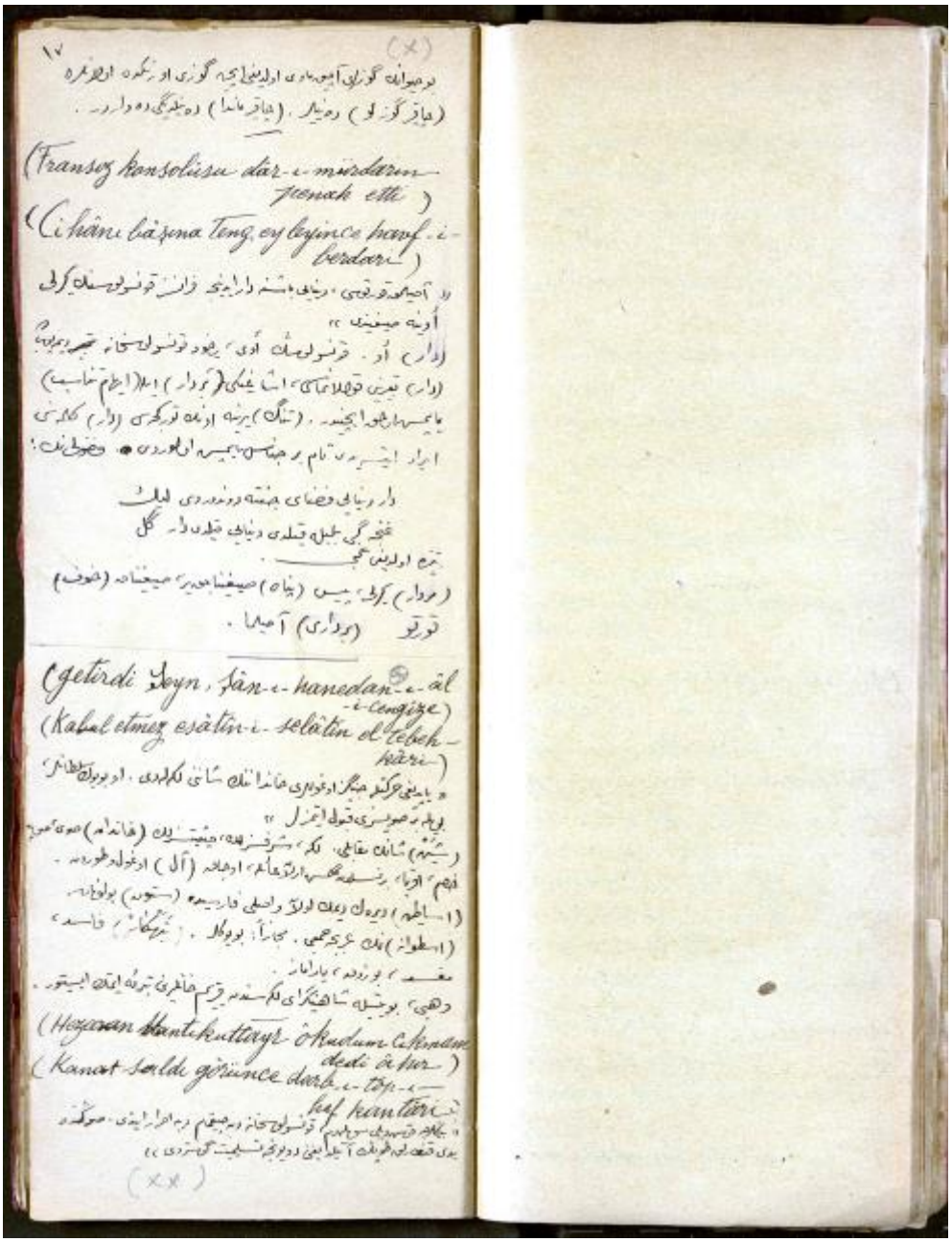
« دوستلرك باغنده مسكن ایلمش خائن باغی
گتوردم قلعه بند ایتدم او جاهر گوزلی مخموری »

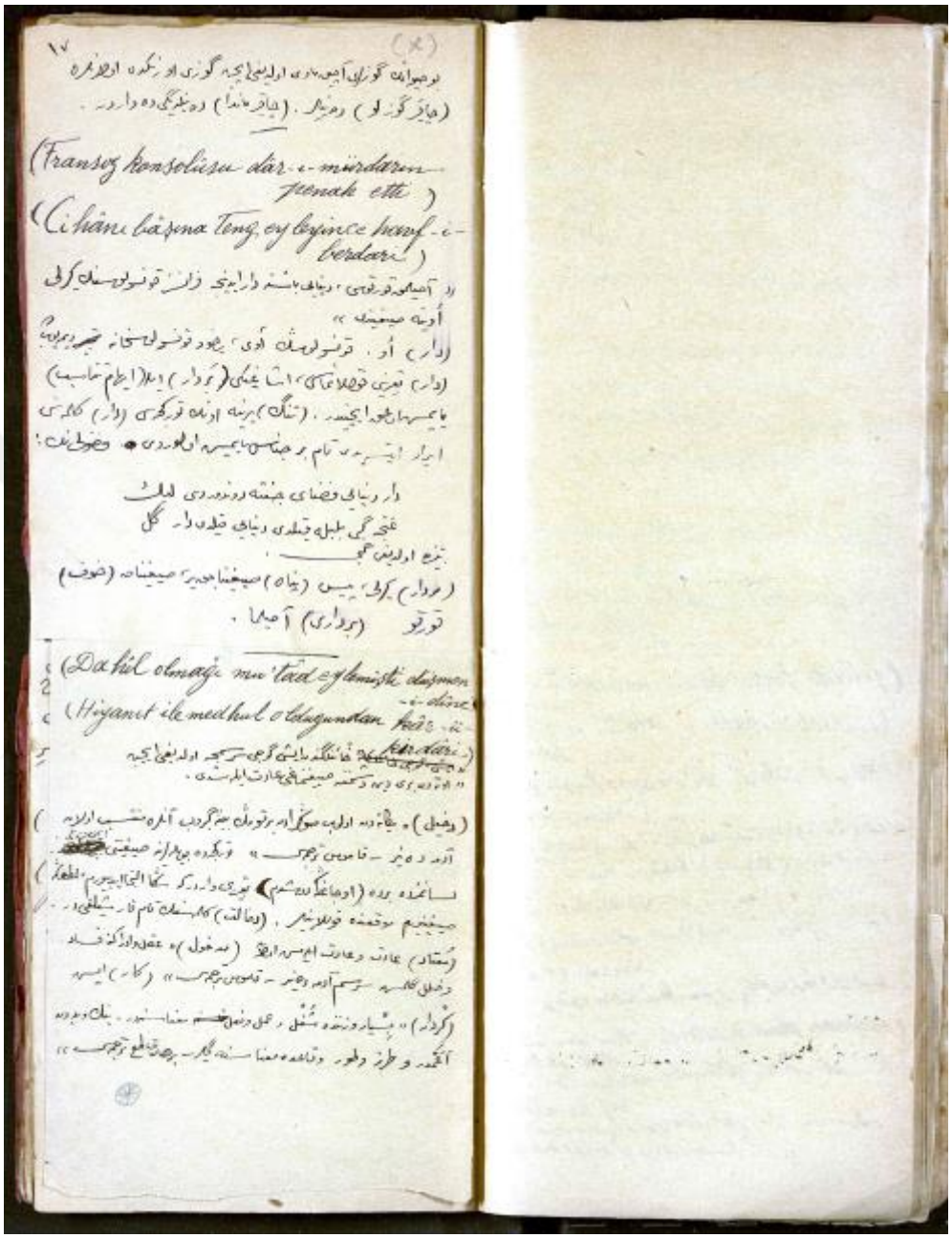
(باغی) عاصی . شاهنامه شاهینگرایه باغی دیمكله قوجا دولته قارشی
حركتی طوغریسیله دلالت ایدیور . اوكا ایله (bâge) لفظی
آراسنده ر (قیاس غلطی) یاپمه ایلدی . (قلعه بند) قلعه
حبس ایدیلمك (جاهر) برنوع آوجی قوشی . اوقه خدمت وتعلیم
اولنمكله (جاهر خی) دیه یازدی . ترجمه ده (صقر) اولدیغی
گوسترمك . (قاموس ترجمه سی) نده « دیه بلورگه » گزن شاهین
گزن دوستلرك اوغنده مطلقا شكاری قوشدر دیه . كه استعمال
ترکیه (جاهر) تعبیر ایدیلمكده . (Carg) دیه فارسی نقاشده عالم اولدیغی

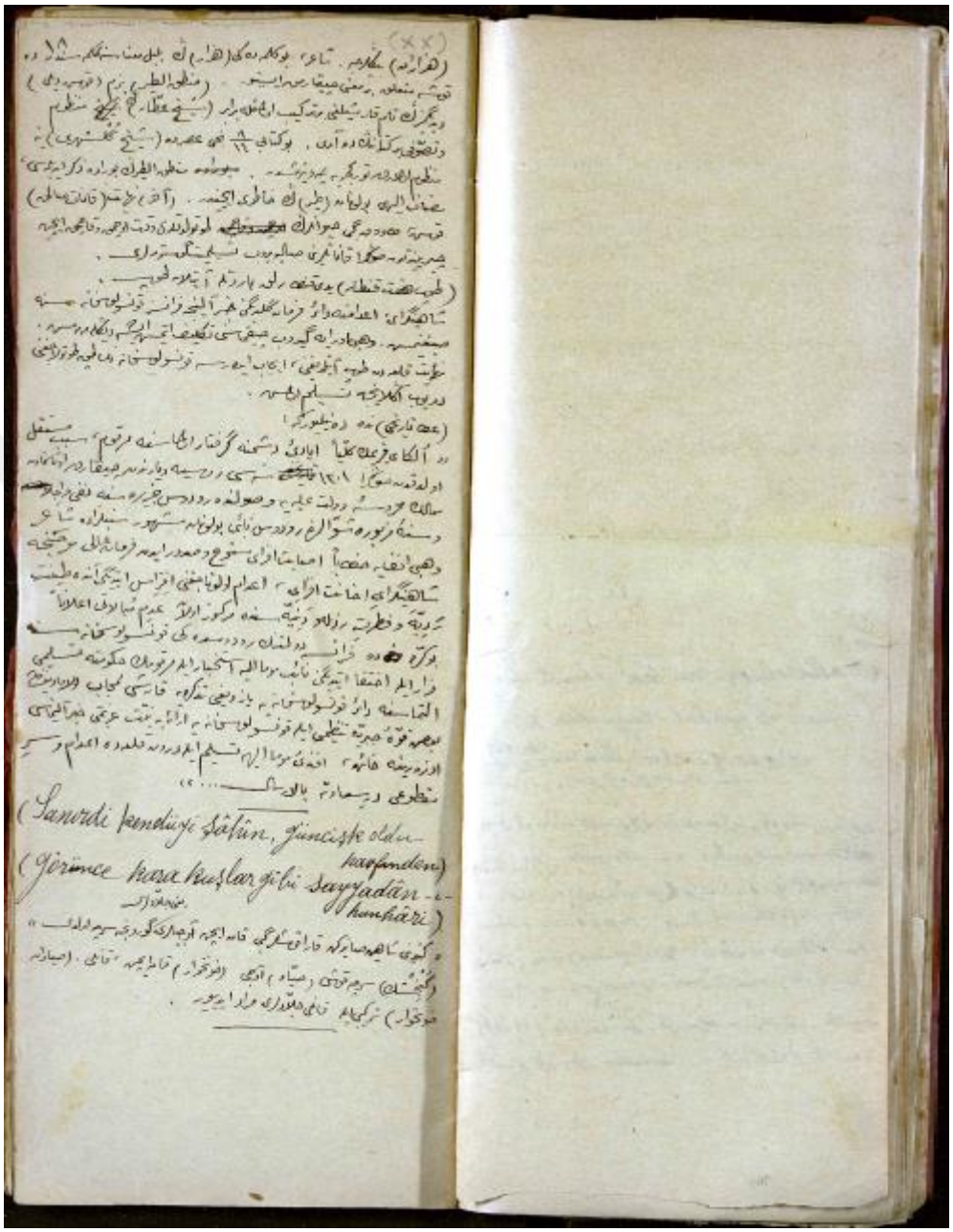
(برقه قاطع) ده شویله یازیلمش :

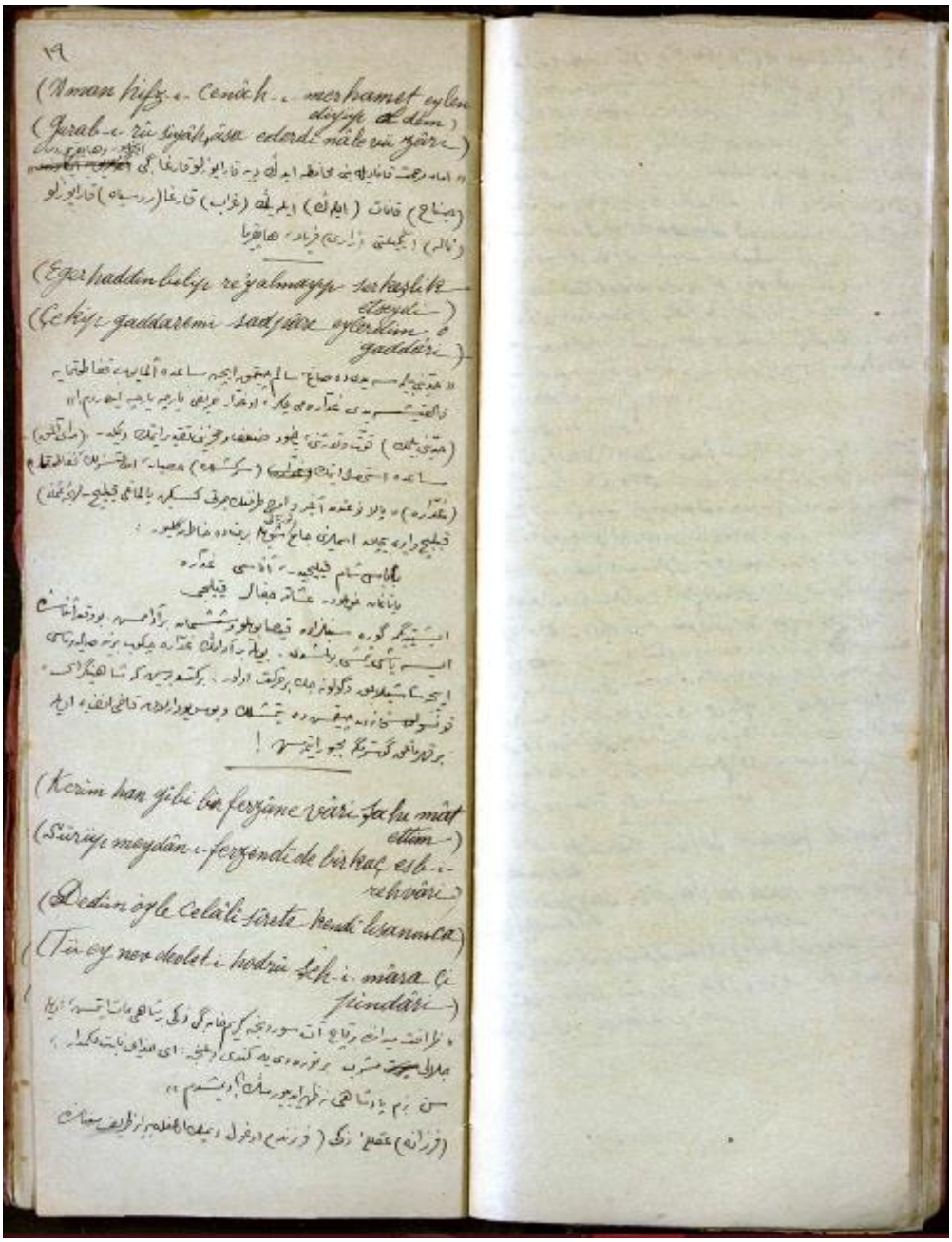
« (Carg) . جاهر دوستلرك دیكه معروفدر . (صقر)
معربیدر » .

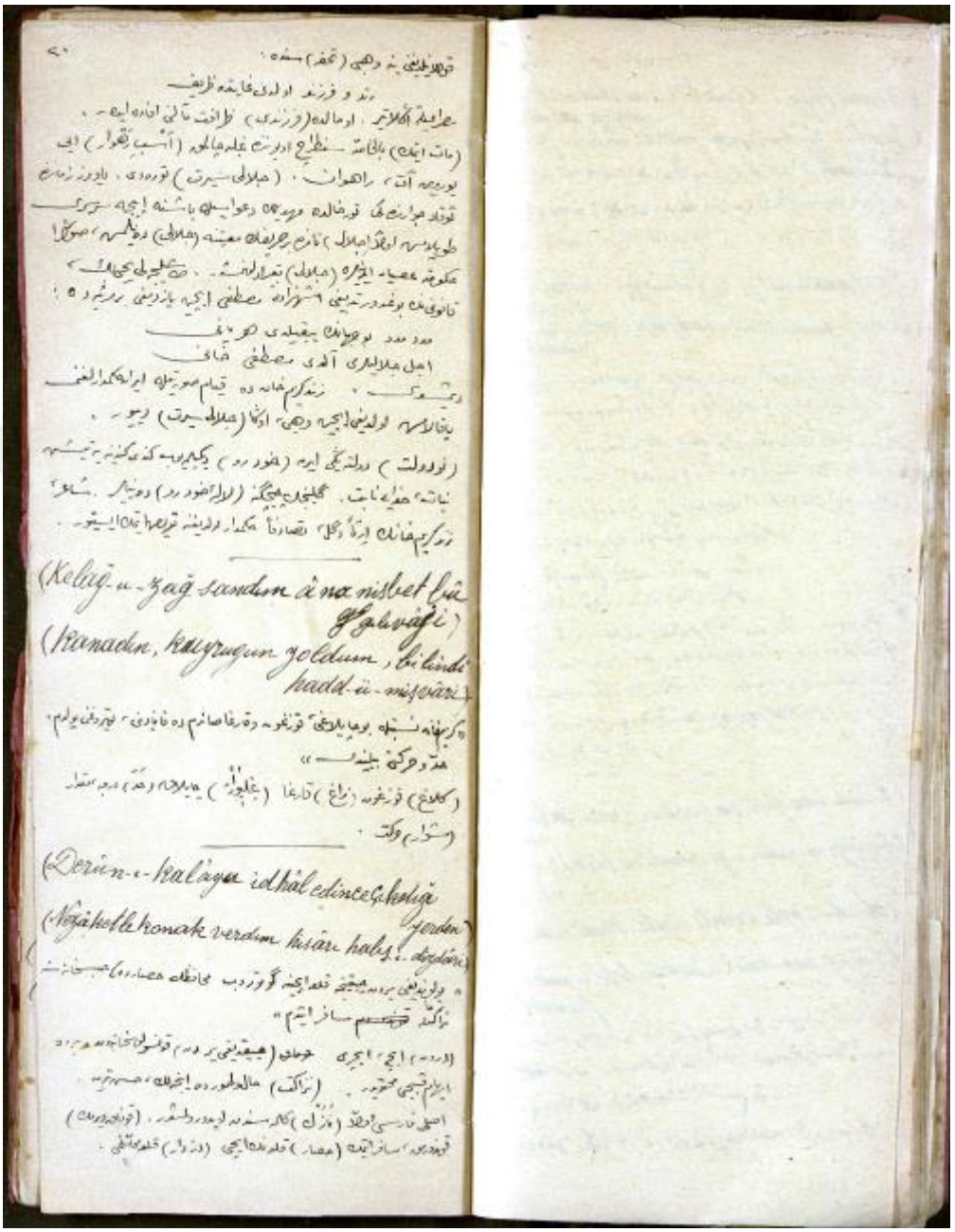
دیمكله بزم جاهری عربی (صقر) مجموعه (جوغ) دیمكدر .

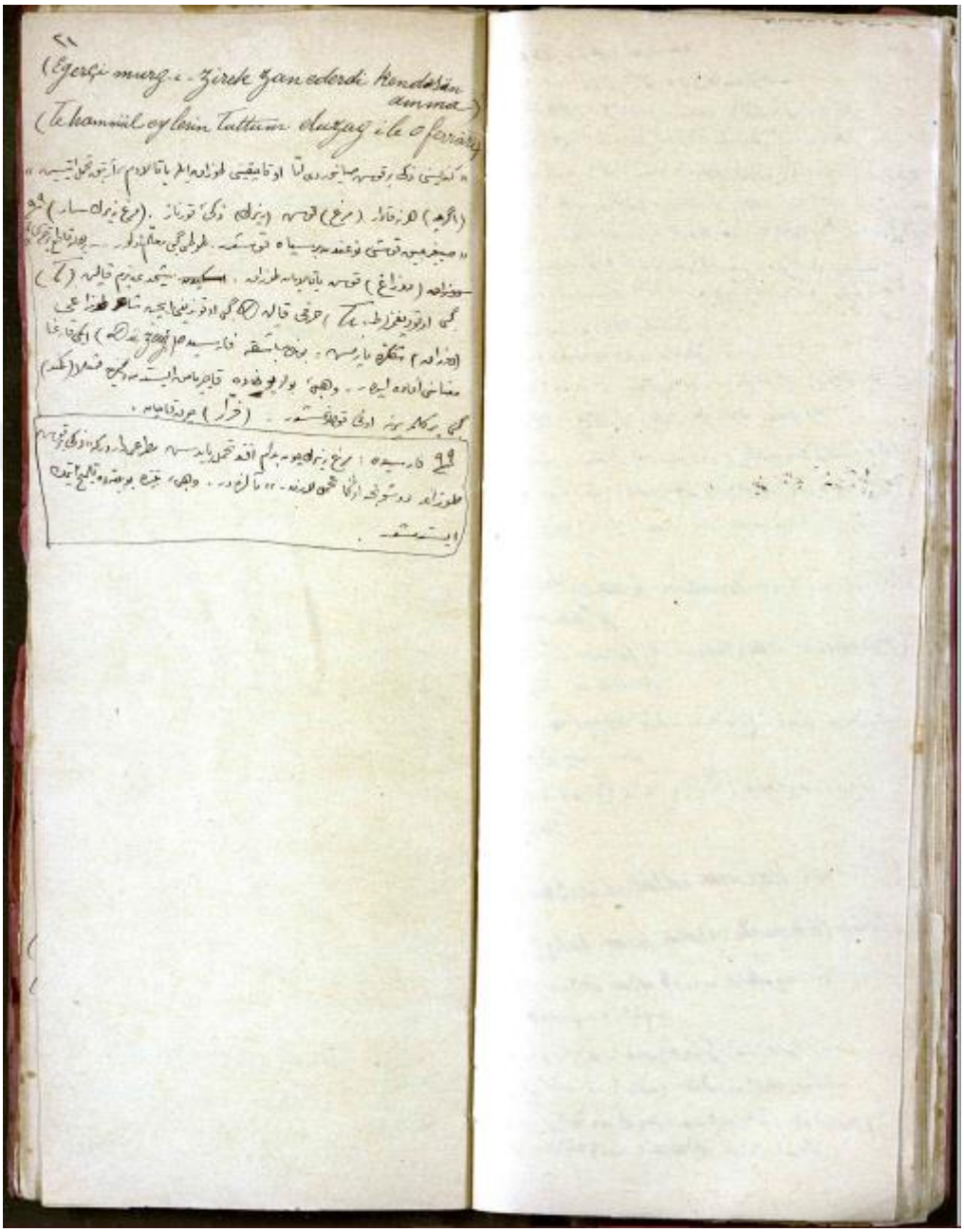

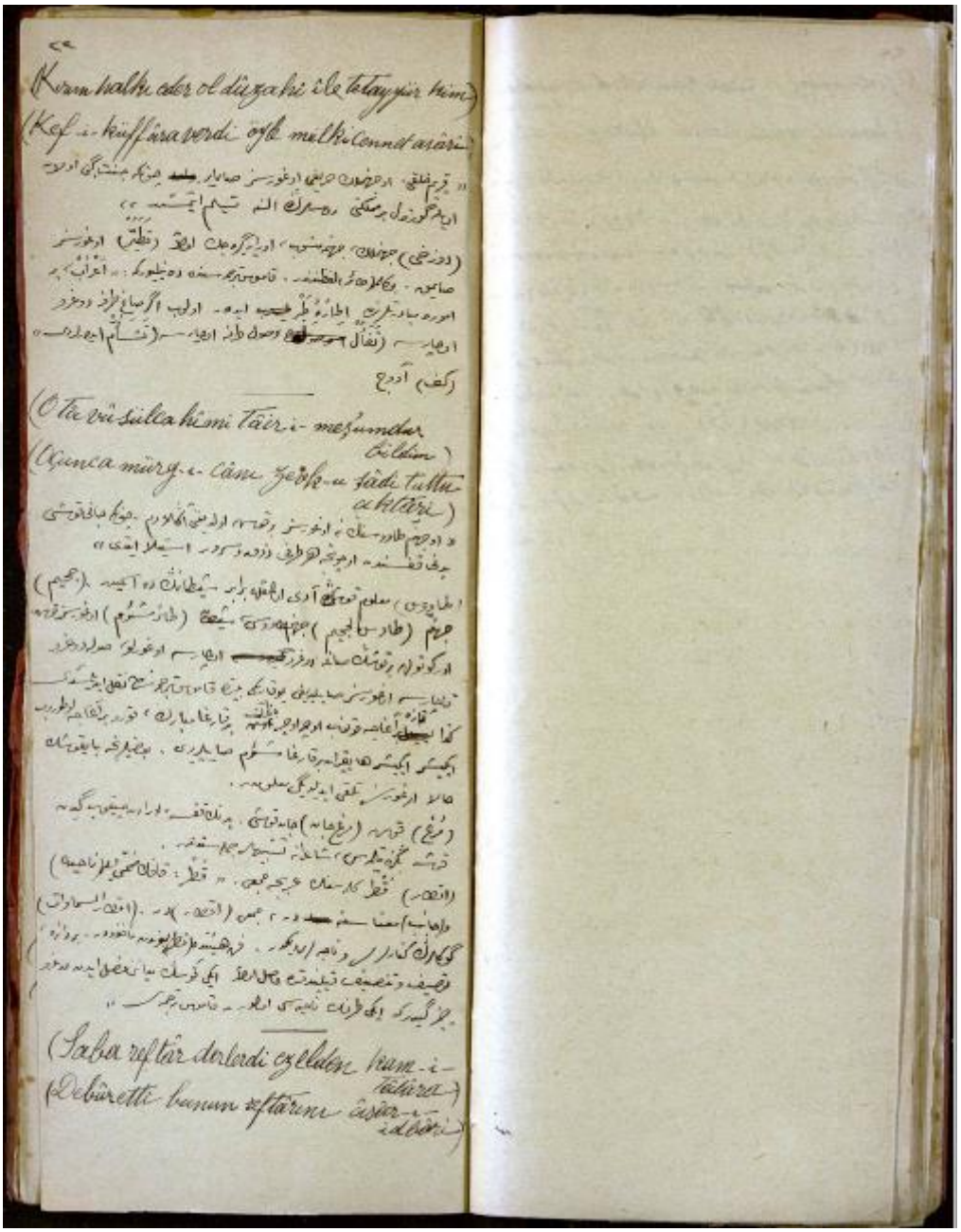

(Kelig-u-zag sandun ânâ nisbet lûâ Galvâği)
(Yanadın, kalyrugum yoldum, bilindi hadd-ü-miyârı)

(Derûn-e-kal'aya idhâl edince çekiliğ yerden)
(Nişâhetlekonak verdim hisâr halkı[illegible] dedüm)

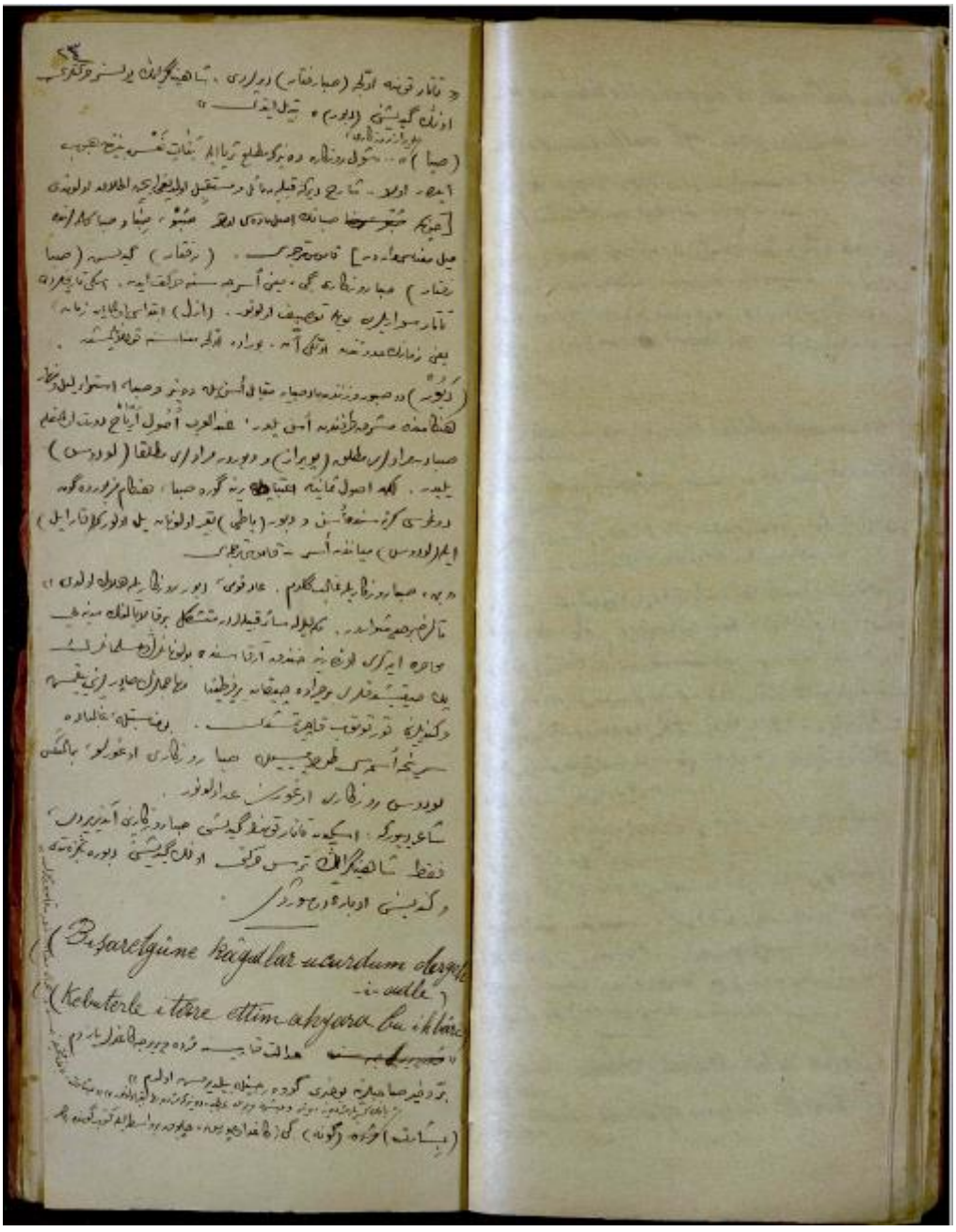
(Kerm halk eder ol dûzahi ile tetayyir kim)

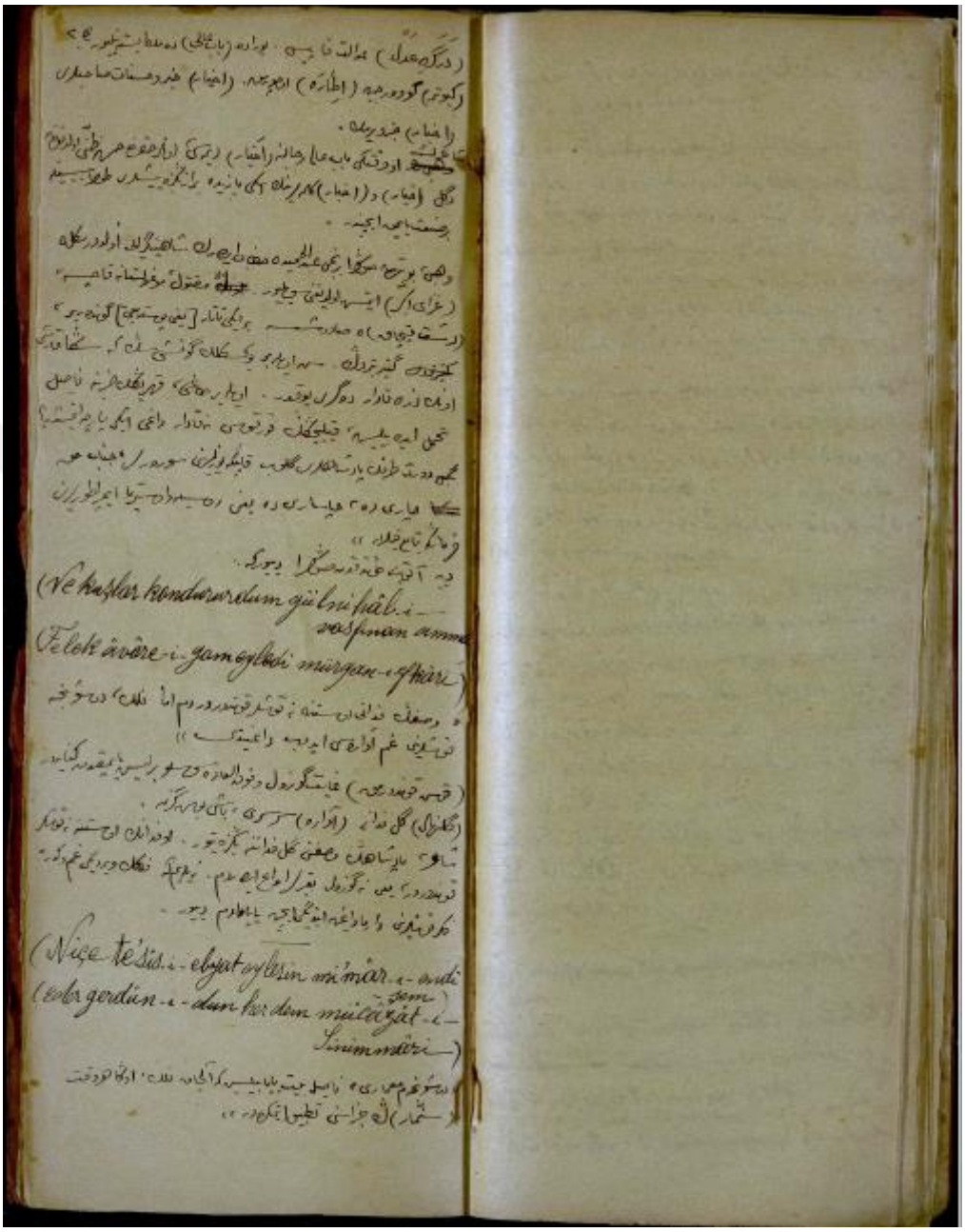
(Kef-i-hüffâsa verdi oğlı mülk-i cennat ası)

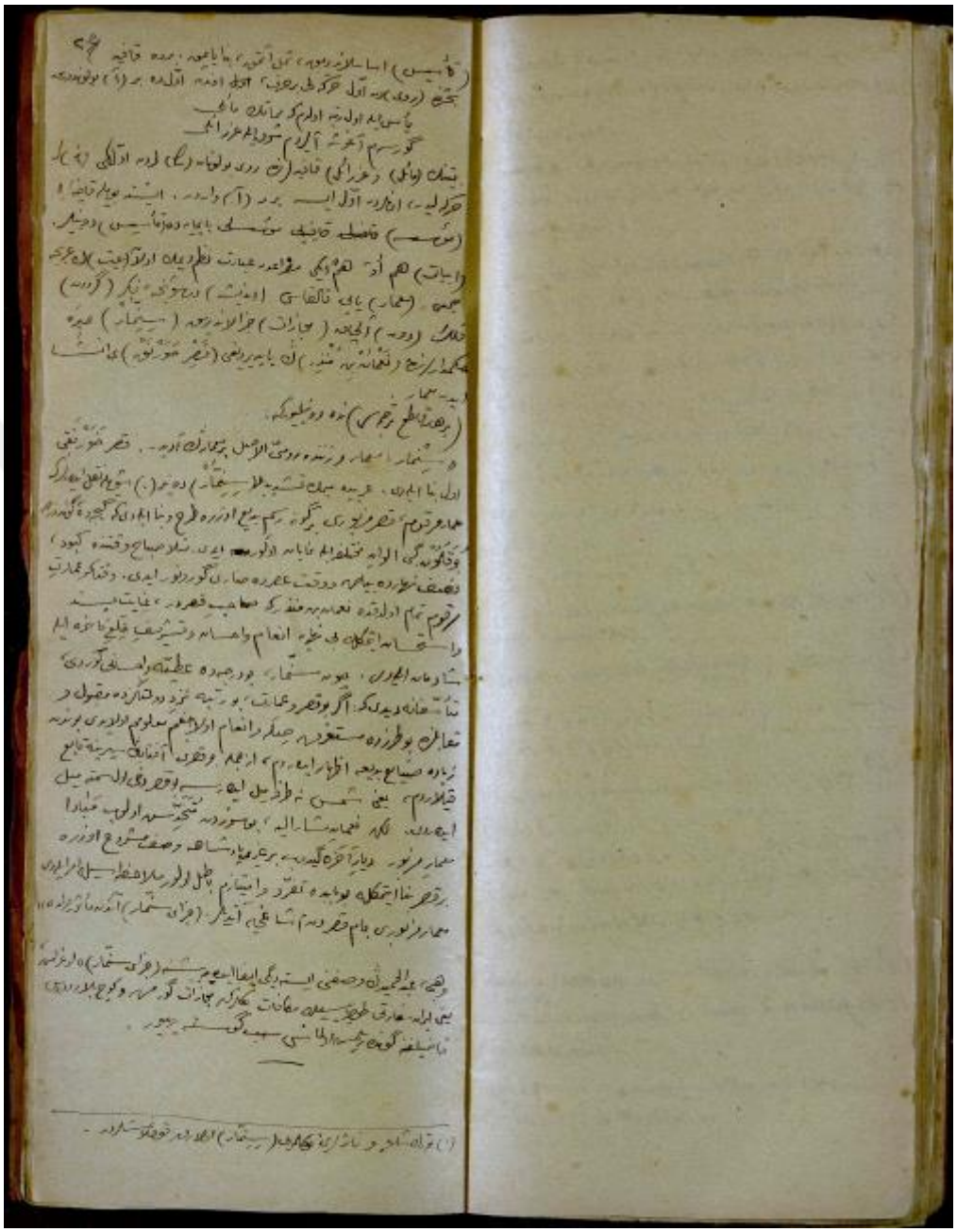
(O ta'vîl-i sillahi mi tâir-i- meşûmdan bildim)

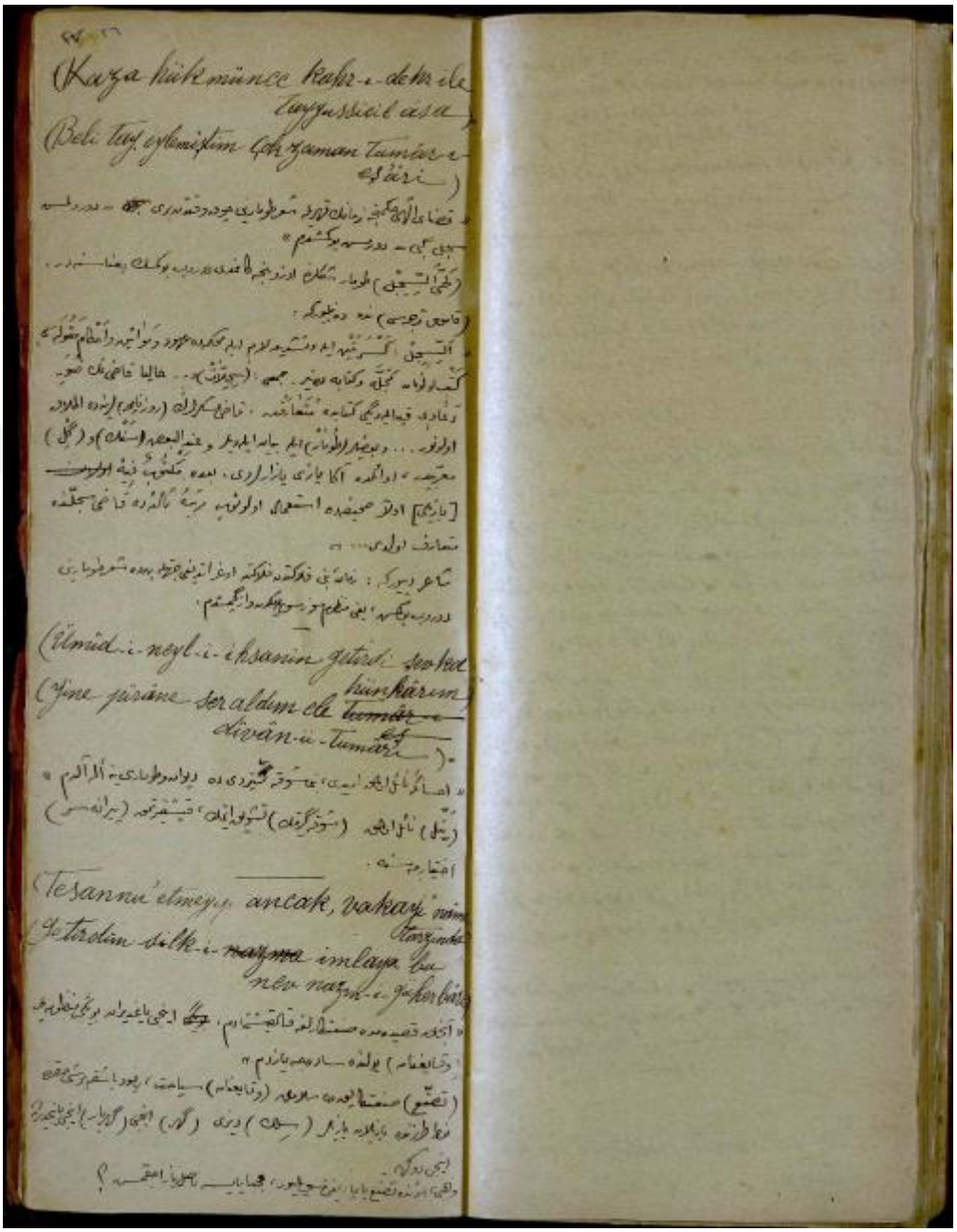
(Çinca mürg-i- câne ğeşke-u fâdi tutlu aklâri)

(Debâretti bunum eşkâruna âşâr-i- idbârî)

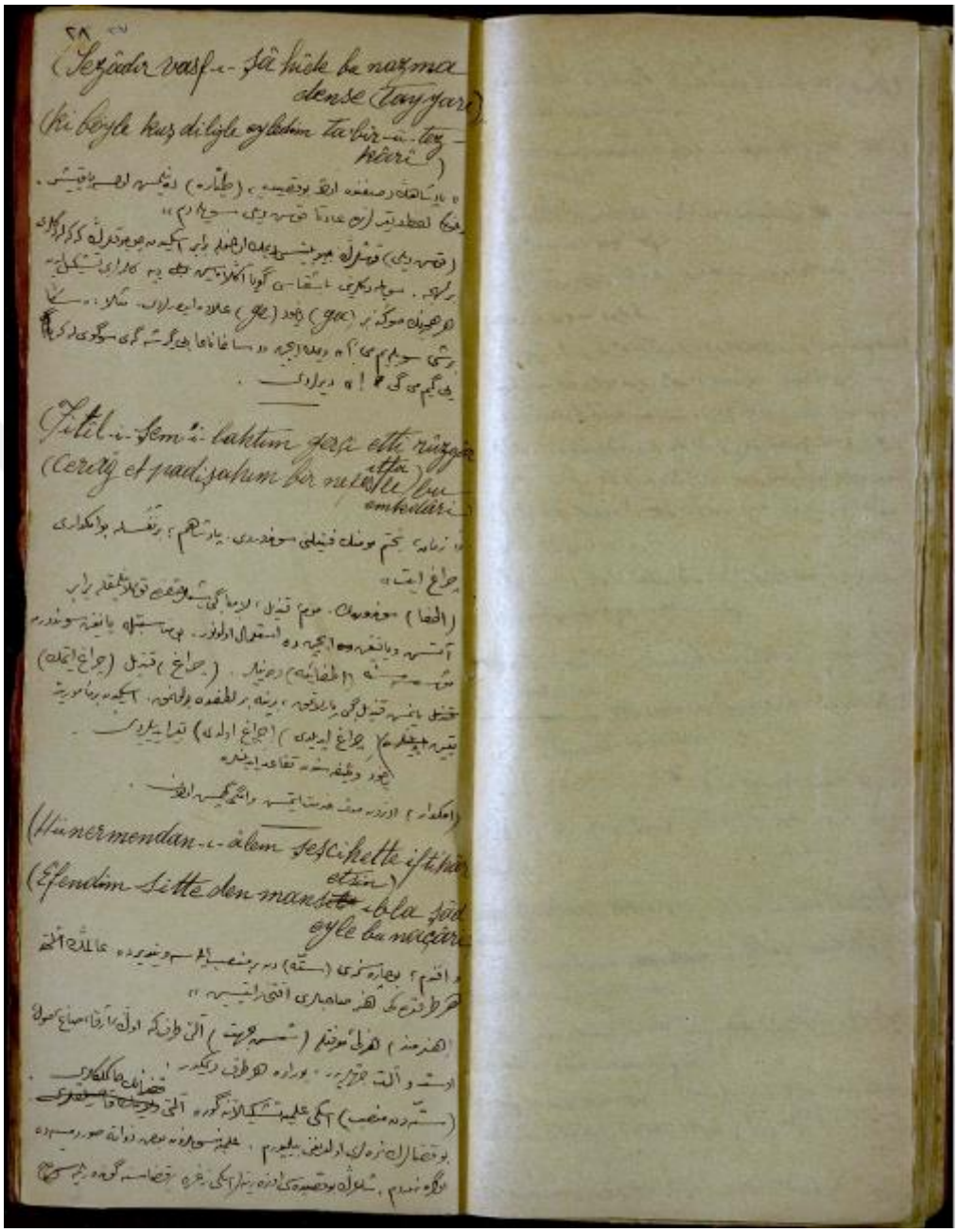

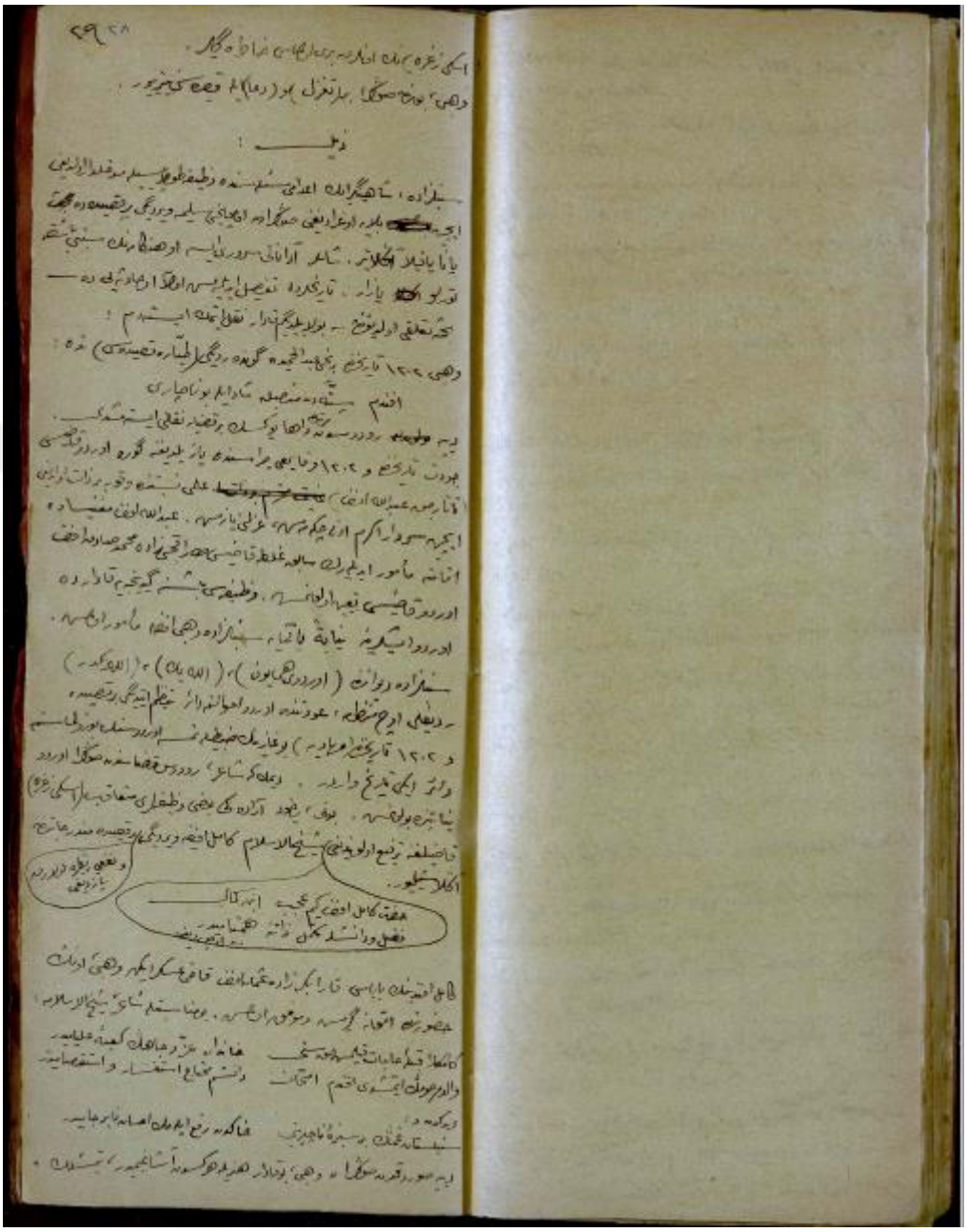

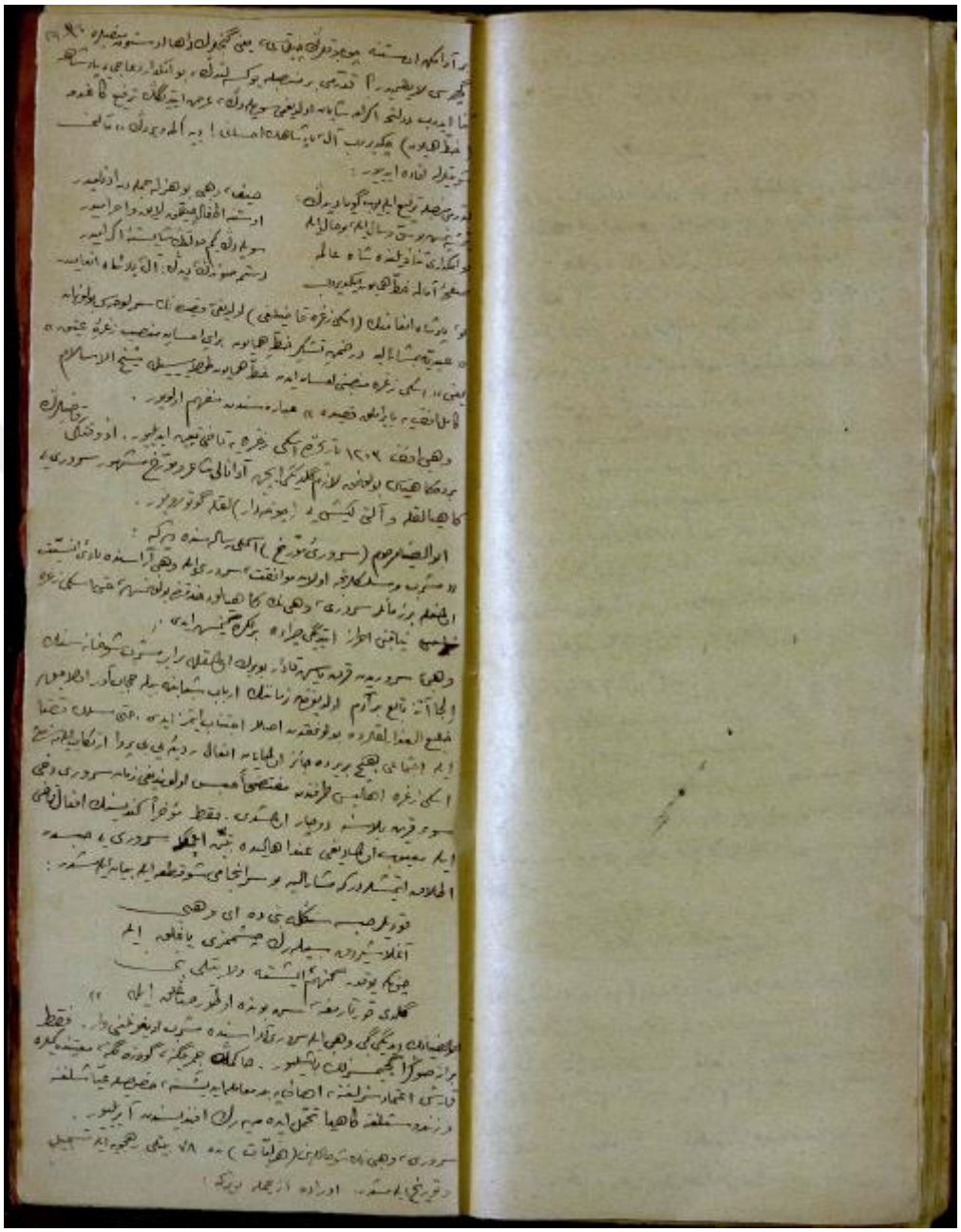

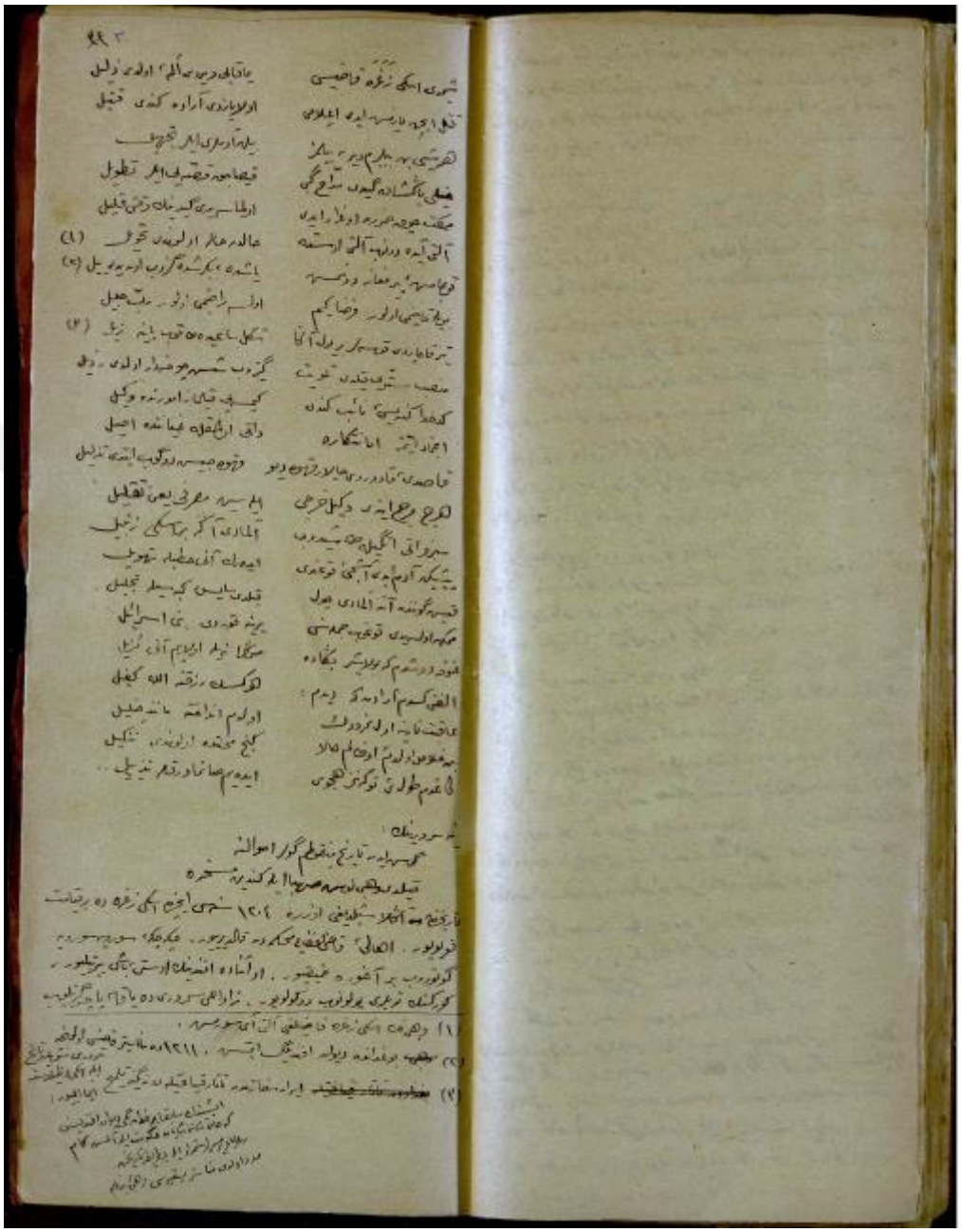

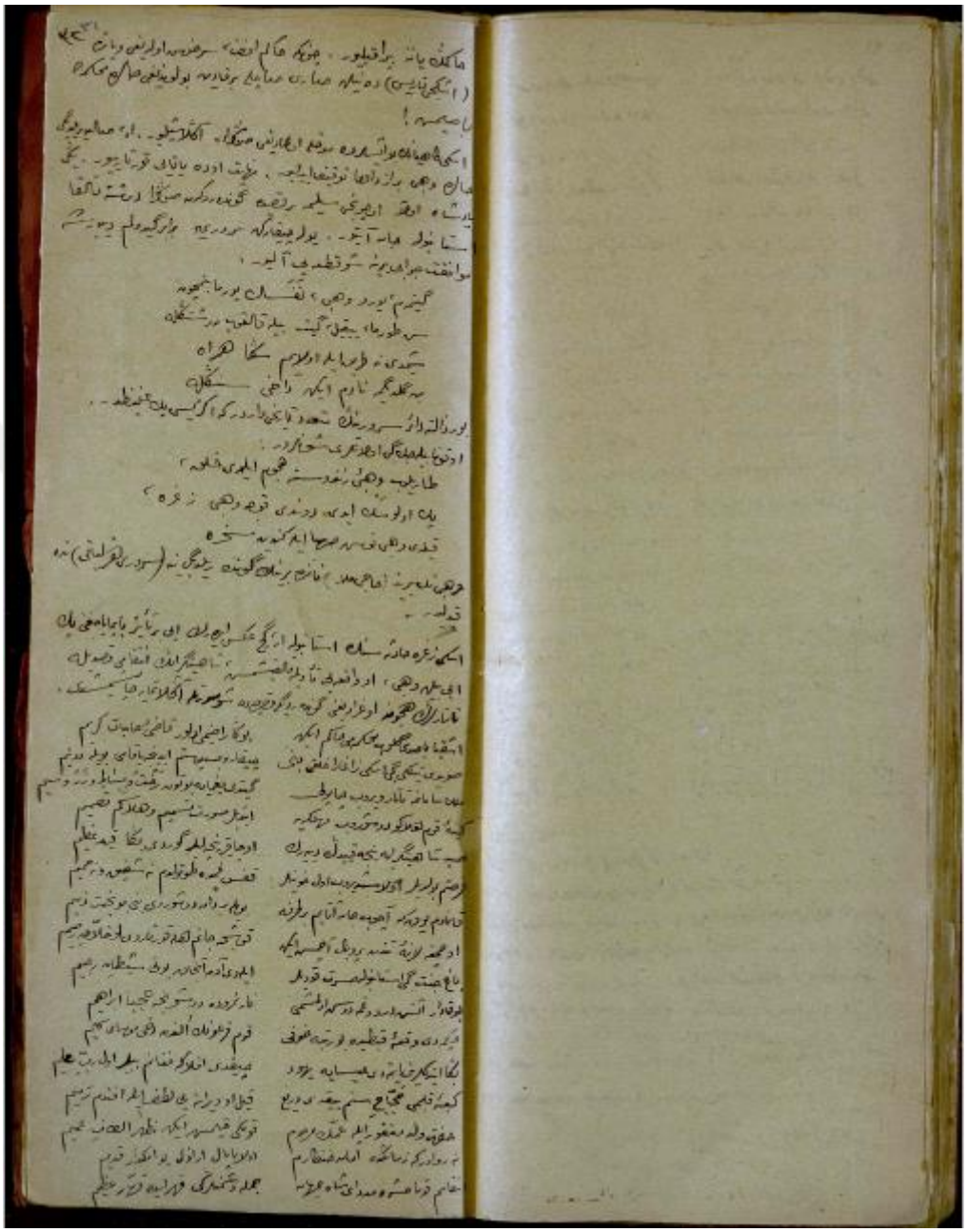
(Kaza hükmünce kafir-i dehrle
tayyasdiel esa
(Beli tuy eylemişim çok zaman tamar-e
ol dair)

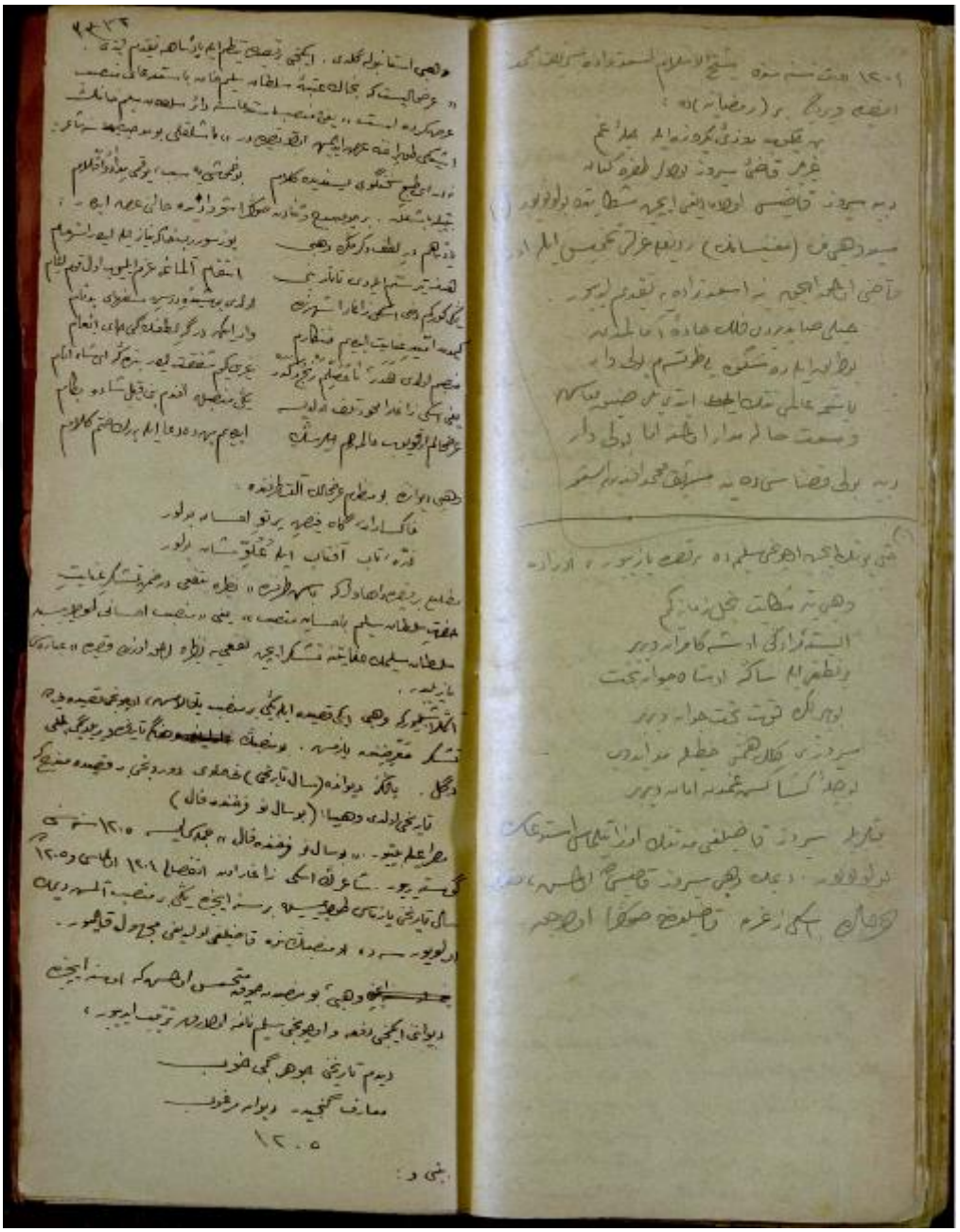

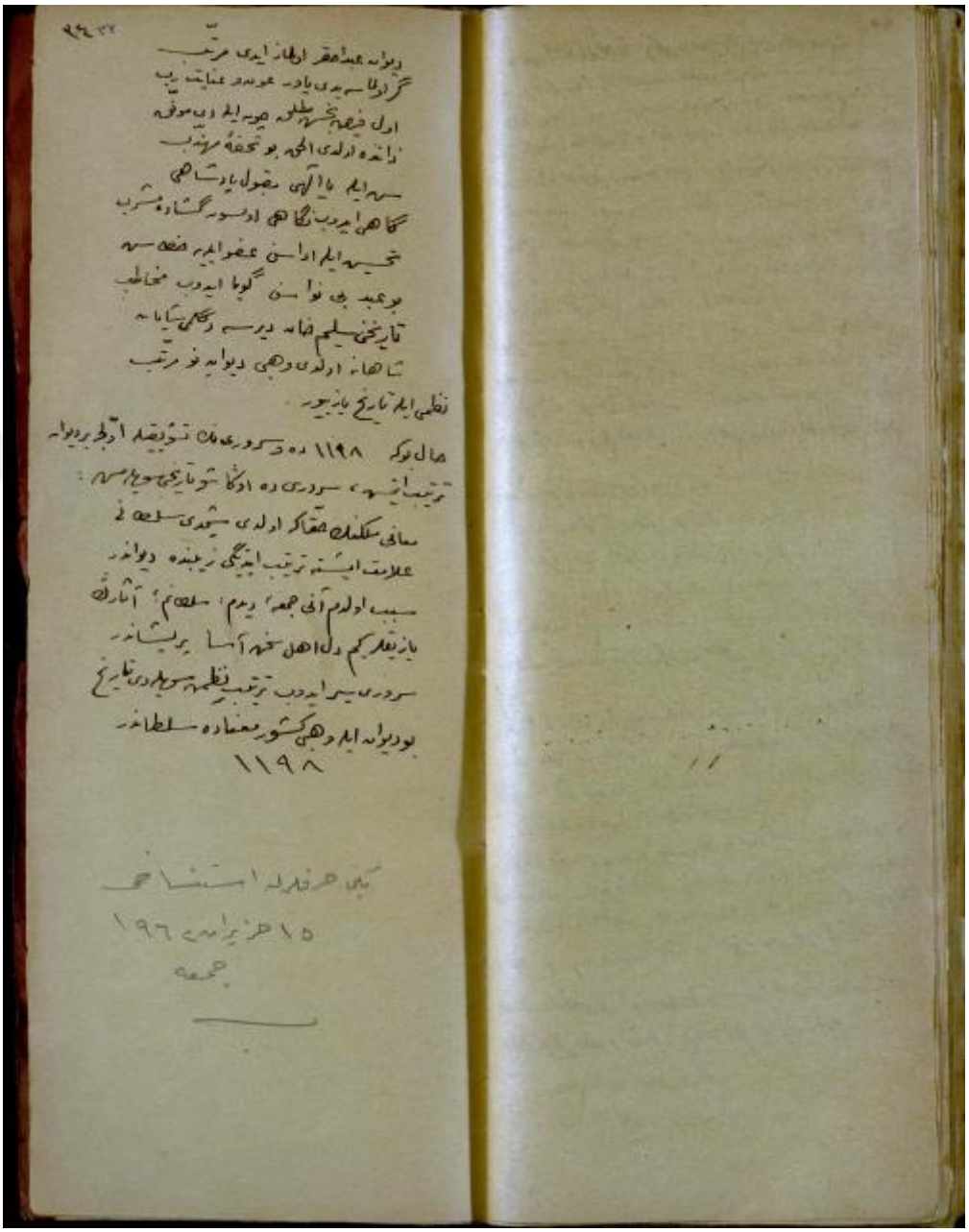

دیوانه عبدالقادر اطهار ایدی مرتب
گر اولا سه یدی یاور عنایت یب
اول فقیه بخسرو مطلوبه ایله دی موفقه
زائده اولدی الحق بو تحفهٔ مرتب
سنه ایله یا الهی بقول پادشاهی
گاهی ایدوب نگاهی اولسون گشاده مشرب
تحسینه ایله اولسن عضو ایدوب مخاطب
بو عبد بی نوا سن گویا ایدوب مخاطب
تاریخنی سلیم فهامه دیرسه رنگین نیاز نامه
تا هانه اولدی وهبی دیوانه نو مرتب

نظمی ایله تاریخ یازیجی

حال بوکه ۱۱۹۸ ده دکوریلمان تذییله اوقدر دیوانه
ترتیب ایتمه، سوری ده اوکا تواریخی چیقارمسه:

معانی سکلمان حقاکه اولدی شهدی سلطانه
علامت ایشته ترتیب اینگی زیبنده دیوانه
سبب اولدم آنی جمع ایدم سلطانم آثارنی
بازیقلر کیم دل اهل سخنه آسا پریشانه
سوری سیر ایدوب ترتیب نظمه سویلدی تاریخ
بو دیوانه ایله وهبی کشور معماره سلطانه
۱۱۹۸

بن عبدالله استنا محمد
۱۵ مزیا سنه ۹۶
جمعه